

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

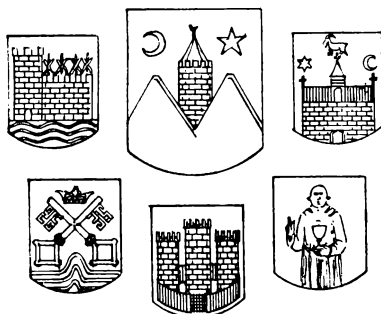
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

NY RÆKKE . BIND III

Tryk: N. P. Christensens Bogtrykkeri, Næstved

WORDINGBORG RYTTERDISTRIKTS VANDMØLLER 1718-1774

Af Holger Munk.

I Billedkunst, Musik og Litteratur har Livet i og omkring Vandmøllen ofte været et kært og taknemmeligt Motiv, der med sine glade Solskinsfarver, sin stemningsfulde Fortælling og varme Kolorit altid var sikker paa Interesse. Der er ligefrem skabt en traditionsmæssig Stemning om den rige Møller, den skønne Møllerdatter, det klukkende Vand, den stille Møllesø med Nøkkeroserne, som det nu er svært at gaa ind i for den, der ikke har levet i Vandmøllernes Tid.

Denne Skildring, der her er givet af Sydsjællands Vandmøller, bygger alene paa Samtidens Syn, set inde fra af Møllens Beboere, og set ude fra af Kunderne, Rytterbønderne, men samlet og sigtet af deres fælles Foresatte: Regimentsskriver og Ryttergodssession.

Det er Hverdagen med dens Tryk og Tyngde, der ligger i Forgrunden, men det er det dragende ved Møllebækens gyldne Vand mellem Kløftens mossede Sten og nære Tilknytning til Virket i Vandmøllen og Kærligheden til dens Beboere, der ligger som Baggrund for det skildrede.

Samtlige Sydsjællands Vandmøller er nu borte, og kun Møllebækken synger endnu en spinkel Tone i klare

Foraarsaftener, en Spinet, der fortæller sin Historie. Kunde denne Skildring som en enkelt, fordringsløs Akkord falde ind i Efterspillet, var Hensigten naaet.

WORDINGBORG RYTTERDISTRIKTS VANDMØLLER

Skellet mellem Baarse og Hammer Herreder er stort set ogsaa Halvøens Vandskel, saaledes at Hammer Herreds Aaer og Bække alle løber Vest over og ud i Smaalands-havets Bugter og Vige, medens Vandløbene i Baarse Herred gaar mod Syd og Øst til Farvandene sønden om Sjøland, Østersøen eller Præstø Fjord.

Sydsjælland har dog ikke større Søer eller Mosedrag, der kan afgive Vand for betydelige Aaløb, men derimod en efter Forholdene ikke ringe Faldhøjde, der da ogsaa overalt gennem Tiderne er blevet udnyttet gennem et eller flere Vandhjul. Disse Vandmøller har alle Dage haft en særlig Betydning og Nytte for Egnens Befolkning, der her ikke alene fik malet deres Brød- og Foderkorn, men ogsaa gennem det søgte Samlingssted, de nødvendigvis blev, kom til at virke som en Art Kulturbærer. — Her mødtes man med Frænder og Kendinge fra saavel inden- som uden-sogns, her spurgtes og her spredtes Nyt, her handledes, og her kivedes, her kom baade Godtfolk og Skarnsfolk. En Mølletur kunde være Ugens, — jo maaske Maanedens Op-levelse. Møllens Beboere fik som Følge heraf en mere frem-skudt Position end Fæstebonden i Almindelighed, selv om de i flere Tilfælde havde deres Slægt og Omgangsfæller iblandt Gaardfolk, medens andre — ofte med Navne ukendte i Bondestanden — dannede en Klasse for sig, der søgte mod Byen, naar det gjaldt Omgang, ligesom de ved Giftermaal saavidt muligt holdt den privilegerede Mølle-næring inden for faa Slægter. — Over for Ryttergodsets Administration synes Møllerne ogsaa at have haft lettere ved at paakalde Opmærksomhed end Fæstebonden, idet de jo som sagt udgjorde et uundværligt Led i Datidens Sam-

fund, og hvad der vel var det vægtigste, „malede“ flere Penge i Kongens Kasse, end der tilkom den af noget Gaardbrug. Men den rige Møller ser vi ikke noget til her paa Distriktet i Ryttergodstiden. Dertil havde Møllerne for meget at slaas med. Saa var der det stærke Tøløb, der sprængte Dæmning og Stigbord, og saa til andre Tider — og oftest — var det Tørken, der fik alle Hjul til at staa stille, saa Forraadnelse i Træværket hørte til de hyppigste Besværinger, der mødte Regimentskriveren, og gennem de udmeldte Tingsvidners Udsagn faar vi nu fortalt om det daglige Liv paa Vandmøllen, — naar Kværnen du-rede —, og naar den tav.

Det største Vandstade paa Stensved Fang var Kulsø, der laa Sydvest for Sydsjællands højeste Punkt, Kulsbjergene, tre skovløse Bakketoppe, der i den højeste hævede sig 107 m over Havfladen. Fra Kulsøvandspejlet var der dog kun et Fald paa 60 m, der gennem Afløbet, Kulsøbækken, over Hulemose Møllesø ved denne Tid kun blev udnyttet ved et Overfaldsvandhjul i Hulemose Mølle, men i Aarhundredets Slutning og omkring 1800 maatte dreje 6 Vandhjul, før det fandt Hvile i Stranden ud for Vintersbølleskoven.

Som Rytterdistriktets andre Vandmøller var ogsaa Hulemose en saakaldt Græsmølle, hvilket vil sige, at der kun maatte stemmès for Vandet indtil 1. Maj af Hensyn til eventuel Skade paa de tilgrænsende Enge, og meget Vand gik nytteløst over Bagløb saa Hjul og Kværne stod stille Sommeren over, indtil Efteraarsbløderne atter skabte Liv i og omkring Mølleværkerne.

Der var som sagt gammel Hævd paa, at Stigbordet ved Kulsø skulde trækkes ved Majdag, og i syngende Fald gik det Vand, der herved kunde finde Afløb til Møllesøen, for herfra — Tid efter anden i Sommerens Løb — at slippes over Vandhjulet til Ro i Stranden. Paa den Maade

blev Hulemose i Realiteten en Hovedmølle, idet den — takket være de to Søer — faktisk kunde male næsten hele Aaret og saaledes trak en betydelig Kundekreds til sig fra de omliggende Sogne.

Netop ved denne Tid da Ryttergodset indrettedes, skiftede Hulemose Mølle Fæster, idet den antoges af Johan Henrik Cronberg, en Møllerslægt, der fortjener nærmere Omtale. Rehling Qvistgaard skriver herom i sit Manuskript: Hulemose:

— — „To Mænd, Jørgen og Henrik Cronberg, tilflyttede Egnen omkring 1700. Hvor de stammer fra, ses ikke, mulig fra Cronberg ved Düsseldorff, hvorfra nogle Le-Smede indvandrede i Slutningen af det 17. Aarhundrede til Industrimøllerne langs Mølleaaen ved Lyngby. Højst sandsynligt er Henrik Vilhelm Cronberg identisk med eller Søn af Le-Smeden Henrik Cronberg paa „Stubbemøllen“, der i 1688—90 laa i Strid med Heuser paa „Strandmøllen“.

Disse to Baarse Herred tilflyttede Cronbergere var nemlig ogsaa Le-Smede, og opførte paa egen Bekostning hver sin Le-Smedje eller Hammer Mølle, Jørgen ved Bagløbet ved Stensby Mølle og Henrik Vilhelm ved Bagløbet til Langebæk Mølle (før 1710). Alt tyder paa, at de var Brødre. Jørgens Børn er sikkert født inden Tilflytningen, hvorimod Henrik Vilhelm blev gift i Vordingborg 5. Juni 1713 med Inger Mortensdatter. Hans første Barn er født i Vordingborg, Resten i Kallehave Sogn. Begge disse Brødre efterlod en stor Børneflokk, og Cronberg-Navnet flourerer livligt her Aarhundredet igennem, for derefter ganske at forsvinde fra Egnen. — —

Jørgen Cronbergs ældste Søn, Johan Henrik Cronberg, fik Hulemose Mølle i Fæste, tilflyttede 1719, og Fæstet bekræftedes ved Sessionen i Ringsted 23. Sept. 1720. Der anføres, at han uden Møllens Skade, skal indrette et „Manufaktur“ og fra den Tid, det bliver færdigt, svare 4 Rd. heraf. — — “.

Cronbergs Formand som Fæster af Hulemose Mølle skal lige nævnes. Det var Husfoged Ernst Ditlef Gærber paa Vordingborg Slot, og han havde Møllen fra 1714 til sin Død 1718, — uden dog at bo i Hulemose, hvad hans Stilling ikke tillod, men lod den drive ved en Mand af Navn Ejler Nielsen. At Møllen blev istandsat en Del straks efter Gærbers Overtagelse, viser Tingbøgerne i Stensby Birk, medens Vordingborg Kirkebog fortæller, at han ikke fik lang Glæde heraf, idet han døde straks efter Nytaar 1718 og blev begravet i Kirken i „Egekiste med fuld Sang og Klang“, — og at han ikke har spundet Guld paa Hulemose Vandmølle, siger Mandtalslisten over Kopskat og Krigsstyr for 1717 med de Ord: „—er død i Armød“. —

Vi ved ikke nu, hvornaar det lykkedes Cronberg at faa indrettet sin Manufakturmølle, men nok, hvor den kom til at ligge, nemlig hvor Hoved- og Bagløb mødtes sønden for Møllen ved Landevejen. Det kunde dog se ud som, at der gik henved en halv Snes Aar, inden Stampeværket kom i Brug, idet Cronberg kort før Jul 1726 gjorde en Københavnsrejse for at hente et Parti Jern antagelig til nævnte Værk. Om denne Rejse kender vi nu kun en Fase, men da den — foruden, at den giver et Billede af Cronberg — ogsaa tegner et Tidsbillede, skal den nærmere omtales.

Paa Hjemturen holdt Cronberg ind i Jørgen Madsens Gaard i Præstø for at bede. Her støder han paa det vante Selskab i Datidens Præstø: Forvalter Hedegaard fra Nysø, Commerceraad Vogts Brodersøn og Byfoged Barkmand m. fl. Hedegaard raabte straks Cronberg an, hvem han var, og hvorfra han kom, men da Mølleren mente, at det ikke vedkom det Selskab, tog Ordskiftet straks Fart. Vogts Brodersøn anførte, at en ærlig Mand vel nok kunde være sit Navn bekendt. Ja, da mente Mølleren ellers nok, at han var en ærlig Mand. — Enden blev, at Hedegaard fik Byfogeden til at beslaglægge Cronbergs Jern, saa da Mølleren nu vilde trække sig tilbage, og derfor gik ud til sit Køretøj i Gaarden, var man alt i Færd med at læse

Jernet af Vognen. Hertil bemærkede Cronberg: „Tager I Jernet, kan I ogsaa beholde Vogn og Heste,“ og gik saa ud paa Gaden — og hjem til Hulemose.

Da Præstøfolkene var kommet til Fornuft, indsaa de vel, at her havde de forløbet sig, og sendte et Par Dage efter to Mand til Mølleren i Hulemose med Bud om, at nu kunde han faa sit Jern, ja, det skulde endog blive aget til hans Hus den Dag i Morgen. — Nej, Cronberg kunde ikke betragte Sagen afgjort paa den Maade, tilmed da han alt havde indgivet Klage over Hedegaard med Følge til Regimentsskriver Swane. — Saa gik Julen, og først efter Paaskehelligdagene mødes Parterne i Tinghuset i Ugledie, — men hvornaar Cronberg fik sit Jern hjem, forlyder der intet om, og heller ikke om det blev sat i Valkemøllen.

Foruden de to Møller drev Cronberg ogsaa Avlingen, der i Omfang var lig en jævn stor Bondegaard, og sidst i 30erne havde en Besætning af 6 Heste, 2 Stude, 8 Køer, 6 Ungnød, 12 Faar og 10 Svin, alt paa en Udsæd af 12 Td. og med en Høhøst af ca. 12 Læs godt Hø. Tilstanden kunde ved denne Tid kun bedømmes som god, og at Gaardens 54 Fag Bygning kun var i maadelig Stand, idet Fældet var sat til 40 Rd., havde sin Forklaring i den Katastrofe, der i 1734 ramte Møllen, og som gjorde, at denne i Aarene derefter krævede store økonomiske Indskud for atter at komme paa Fode.

I Foraaret 1734 var Tøløbet til Kulsø saa voldsomt, at Vandtrykket gennembrød Dæmningen en af de første Nætter i Maj for fossende at fylde Møllensøen i rivende Hast, og her, efter et kort men voldsomt Stormløb at vælte Stigbord, Dæmning og Tømmerværk til „stor Maleur for Møllens Beboere“. — Den 6. Maj staar Johan Henrik Cronberg frem paa Stensby Birketing og klager sin Nød: „— at nogle Nætter tilforn, er paakommen en forfærdelig stor Vandflod formedelst Vandets Udbrydelse af Kulsøen, der ej alene haver spoleret og ganske borttaget Stigbordet og Tømmerværket tilligemed en Del Gerder, men end udskyllet en stor Mængde Sand paa Hulemose Møllens tilliggende

Enge, og derefter trængt sig ind i bemeldte Mølle og udskaaet den anden Mølløsø, Gammel-Dam kaldet, saa at Landevejen paa 7 Favne i Længden, 12 Al. i Bredden og 3 Al. i Dybde er bleven beskadiget, at ingen som skulde passere Vejen fra Vordingborg til Kallehave Færgegaard, kunde komme derover; ved hvilken uformodentlig Hændelse og paakommende Maleur, Møllens Beboer, Johan Henrich Cronberg, er tilføjet en utaalelig Skade og Afgang udi Næring og Indkomster, eftersom han fra den 3. Maj sidstleden, da Vandet udbrød ikke kunde fortjene noget ved Maleværket til Udgifterne paa denne Side Mortensdag. Dernæst kan de til Stigbordet og Tømmerværkets Istandsættelse erfordrede Bekostninger ikke ske ringere end 61 Rd. 1 Mk., og endelig er Møllen udi Høavlingen formindsket 10 Læs aarlig, og der gaar en 20 Aars Tid som alt af de paaberaabte Tingsvidner højgunstigen kan fornemmes.“ — Det var Regimentskriver Swanes Citering af, hvad der var fremkommet af Oplysninger om „Vandfloden“ fra Kulsø mod Hulemose den 3. Maj 1734 paa Stensby Birketing, ledsaget af hans Indstilling for Ryttergods-Sessionen, der i Hovedtrækkene gaar ud paa, at Cronberg bør have nærmere specificerede Tømmer og Arbejdsløn til Møllens Istandsættelse foruden et halvt Aars Frihed for Landgildeydelse, samt „desforuden bliver assisteret af Distriktets Bønder med at fremføre Sten og Grus, som behøves til Dæmning og Vejens Opfyldelse og andet stort Arbejde, som Mølleren ej selv kan overkomme eller formaa at lade forrette.“ Hertil svarer Sessionen: „Regimentskriverens Andragende bevises ved det paaberaabte Tingsvidne og desuden tilstaas at være bekendt, ej alene som man skulde formode, at Mølleren igen har opsøgt og fundet en Del af det bortdrevne Tømmer, som kunde komme hannem til Hjælp til det manglende Smaatømmer af Løsholter, Stolper og Stiver, saa er vores eragtede, at Mølleren kan være hjulpen med tvende udgaaede gamle Ege, saaledes at Fløje, Hamre, Fodstykker og Bjelker heraf kunde skæres. — Mølleren fritages for 1½ Aars Landgilde.“

Det var den Hjælp, Mølleren fik, men de to Vintersbøllebønder maatte nøjes med den Trøst, „at den paa derts Engbund lidte Skade inden nogle faa Aars Forløb kan vorde redresseret.“

Saa rejste Hulemose Mølle sig igen paa den gamle Plads ved Landevejen, men først Tirsdagen den 28. April 1737 var de fire af Birketinget udmeldte Syns- og Skønsmand — blandt andre Hans Andersen fra Mehrn Mølle og Jørgen Christensen fra Lekkende Mølle — i Hulemose og oppe ved Kulsødæmningen for at syne, hvorledes Midler og Materialer var blevet anvendt. — En helt ny Dæmning med Stensætning, der „i ringeste har kostet 10 Rd.“ var anlagt oppe ved Kulsøbækkens Afløb fra Søen, hvorigennem var ført „en ny Ege-Vandrende af 8 Alens Længde og 3 Kvarter tyk i Firkant.“ Svære Egestykker til Fod, Hammer, Stolper, Bjælker og Stiver var af Tømmermanden tilskaaret og opstillet til Stigbord og saavel dette heroppe som Mølleværket nede blev da ogsaa af Mændene anset for at være i forsvarlig Stand; — og fra nu af var Kulsø vandet bundet, indtil det gaves fri ved Majdag, naar Stigbordet blev trukket.

1740erne blev for Hulemose-Mølleren som for alle andre paa det ganske Distrikt strenge Aar at gaa igennem. Kvægsygens Hærgen og Bæsternes Massefald bragte saa mangan en driftig Bonde fra Gaard til Indsiederstue, men for Møllerne, der trods Pest og Død fortsat maalede, saalænge de havde Vand, gik det dog taaleligt, og havde Cronberg ikke indladt sig i Kautionsforpligtelser til Støtte for Børn og nære Slægt, havde han med Fortrøstning kunnet overlade sit Fæste til Sønnen Johan Christian Cronberg, og herefter kunnet henleve en rolig Alderdom. Men da han i 1764 besluttede at afstaa, var saavel Mølleren Indbo som Besætning pantsat Gods, saa det faldt svært nok at udrede Indfæstningen, som ganske vist ogsaa var sat til 100 Rd. Vist er det, at Johan Christian efter at have underskrevet Fæsteprotokollen den 5. Oktober 1764 ikke saa sig i Stand til at indfri sit Fæstebrev, hvorfor Rytter-

godssessionen den 22. Oktober lader tilføje Anmærkningen: „Faderen vedbliver Fæstet“. I Løbet af 1765 skaffer han dog Udvej for Beløbet — og Faderen gaar paa Aftægt.

Nu kom der 10 slette Aar for Hulemose. Møllen forfaldt, Jorden laa delvis udyrket, og Restancerne steg, indtil Regimentskriver Børge Jacobsen i 1772 lod Cronberg indstævne for Birketinget og lod tage Tingsvidner paa hans Forsømmelighed. — De udvalgte Synsmænd ansatte Møllens Brøstfældighed til 267 Rdl., som lagt til Restancerne 59 Rd. 1 Sk. var mere end tilstrækkelig til at faa Cronberg fradømt Fæstet. Han synes dog først i 1775 at have forladt Hulemose, men da var Mølle og Avling ikke mere Kongens, idet den 28. Sept. 1774 var overgaaet til Selvejendom, og den første Ejer, Jacob Wimmer, havde faaet Hammerslag paa den for en Købesum af 3180 Rd.

Fra Stensved Overdrev paa Grænsen mellem Øster-Egesborg og Kallehave Sogne og fra Kause-Mosen i Vordingborg Sogn fik den Møllebæk, der Tid efter anden fyldte Stensby Møllesø, sit første Tilløb.

Neden for Vejen, der fra Vestenbæk løb over Dæmningen sønden om Søen mod Stensby, laa to Møleværker: en Kornmølle, hvor Jørgen Clausen Kirchmann sad som Møller og en Le-Mølle eller et Slibeværk.

Hvor omfattende Møllenæringen var i Stensby, ses bedst af, at Kirchmann havde baade Møllesvend og Dreng samt to Piger, men han drev ganske vist ogsaa en øde Jord i Vestenbæk paa 2 Td. 1 Fjk. 2 Alb. Hartkorn sammen med Møllens eget 3 Td. 1 Skp. og 2 Alb. Møllegaarden var stor — paa 50 Fag — foruden de to Møllehuse paa 10 Fag. Fældet var sat til 18 Rd. Men med selve Møleværket var det kun saa som saa, idet det vilde koste 82 Rd. at sætte det i Stand, og derfor kunde Stensby Mølle kun faa Betegnelsen: slet Tilstand, da Synet fandt Sted i 1739, skønt Besætningen ellers var paa 6 Heste, 6 Køer, 6 Faar og 20

Grise, hvad ogsaa nok kunde holdes, eftersom Høhøsten var paa 8 Læs, og der var tilsaaget 6 Td. med Rug, 6 Td. med Byg og 2 Td. med Havre.

Jørgen Clausen Kirchmann døde i 1725, hvorefter Hans Gad fik Møllen i Fæste, men det gik ikke særligt godt. 1737 maa han fratræde grundet paa store Restancer, og en kort Tid sidder nu Jørgen Cronberg fra Slibemøllen med begge Virksomheder, men da han pludselig døde, maatte Cronberg fra Hulemose træde til for at forsøge at redde, hvad han havde indestaaende i sin Broders Virksomhed. Han driver Mølle og Avling Sommeren over, — sender en Pige derned fra Hulemose som laver Mad til Folkene for nogle Dage ad Gangen for saa atter at gaa hjem og hjælpe til i Hulemose. Det gaar vel, — da Anne Olufsdatter er en dygtig Pige — men for Johan Henrik Cronberg er der kun et: at se Møllen afhændet. Dette sker ogsaa kort efter, idet Jørgen Jørgensen Kirchmann, en Søn af Fæsteren, der døde i 1725, kommer hjem og ved Cronbergs Hjælp faar Møllen i Fæste. Det var i 1738, og i de næste 20 Aar er der nu Ro om dette Fæste. Da dør Kirchmann, og Enken tager som hans Eftermand Lars Madsen fra Haarlev Mølle. Men da der i 1767 atter kommer til at sidde en Enke ledig i Stensby Vandmølle — og tilmed en ung, — er det Otto Christian Jacobsen fra Mehrn Mølle, der bliver den kaarede Frier. Han bliver her dog kun til 1777, da han vender tilbage til Fødestedet i Mehrn. Men da var Stensby Mølle med et Tilliggende af 12 Td. 6 Skp. 2 Fjk. og 1 Alb. imidlertid som alt andet Jordegods i Sydsjælland gaaet over til fri Ejendom, og det bør bemærkes, at den ved den store Auktion placerede sig som den højest betalte Mølleejendom med 4310 Rd.

Østen for Nørrehave og op mod Overdrevet laa Langebæk Møllesø, som fik sit Tilløb fra de omliggende Mose- drag, og østen herfor igen laa de til Møllen hørende Skove

og Marker, der var skyidsat af 5 Td. 6 Skp. 2. Fjk. Hartkorn. Afløbet gik Sydøst over, under Langebæk Gade, og videre til Stranden ret ud for Langø. Forholdet var i Langebæk som i Stensby, at Vandet drev to Møleværker: en Kornmølle, som laa øverst, og en Le-Mølle nærmere ved Gaden. Om den øverste og ældste Mølle ved vi nu ikke saa meget som om Distriktets andre Møller, idet den var Selvejendom og saaledes uden for de talrige Optællinger og Beregninger, der saa ofte blev foretaget paa Ryttergodset. — Omkring 1740 gaar Møllehjulet med 4 Kværne og er efter dette at dømme den næststørste af Sydsjællands Vandmøller, idet Mogenstrup Vandmølle paa samme Tid har 5 Kværne. Det almindeligste er imidlertid 2—3 Kværne. Den første Ejer i denne Periode er Niels Krag, der efterfølges af Jens Martinsen, som atter efterfølges af Oluf Laursen af Fakse. Den sidste Handel er i 1735 og Købesummen er da 3183 Rd., hvilket tyder paa en ikke ringe Møllenæring og Avling.

Som tidligere fortalt var Henrik Vilhelm Cronberg kommet til Langebæk omkring 1700 og havde ved et Fald ned for Langebæks Mølle indrettet sin „Manufaktur-Mølle“. Hvor beskedne Forhold, der er virket under, viser Folkeholdet, der indskrænkede sig til en Pige. At Cronberg i 1724 fæster en øde Jord paa 5 Skp. Hartkorn kan jo ogsaa tydes som havde han Brug for et Støtte-Erhverv. Paa den anden Side var de 5 Fag Møllehus, han „selv haver opbygget og bekostet i Stand“, og da han deraf kun skal svare 2 Rd. aarlig „efter Fæstebrevet sin Livstid“, sidder han helt godt i det. Sønnen Johan, der 1731 overtager Le-Smedjen, har dog Vanskeligheder ved at føre den videre og ved at holde Bygningen i Stand, og da han efter 12 Aars Fæste maa opgive den, er alt saa „ødelagt og runneret“, at Ryttergodssessionen bestemt slutter at lade Bygningerne, der nu var svundet ind til 11 Fag, nedbryde for deraf at „oprette 2de Fæstehuse i Ørslev og Taageby, Jordebogen til Forbedring.“ — Selve Manufakturværket, der var „ganske øde“, var forud stillet til Auktion, men havde kun indbragt 4 Rd. og 4 Mark.

Saaledes endte Cronbergernes friske Initiativ med at rejse Le-Smedjer, Specialværksteder, hvor Hammer og Slibeværk blev drevet af Sjællands to sydligste Vandløb. De har sikkert i deres Tid opfyldt en Mission, til Nytte for Egnens Bønder, der herigennem ikke alene blev holdt med gode Leer, men ogsaa blev forsynet med det nødvendige bidende og skærende Værktøj til deres meget Arbejde i Skoven og hjemme i Huggehuset.

Langebæk Mølle, der for 200 Aar siden var Stensved østre Fangs største Vandsamling, er nu Enge og Marker. Kun Stednavne som Stampebakke og Stampeskov vidner om det, der har været, og i Kløften, hvor før Strømmen gik strid, risler kun en lille Bæk, og durrende Kværne og klaprende Hamre forstyrrer ikke mere Nattergalens Sang.

Mehrn Aa var Rytterdistriktets betydeligste Vandløb baade i Længde og i Vandmængde, idet den fra sit Udspring sønden for Dyrlevskoven og til Udmundingen i Stranden ud for Nyord Land havde et Løb, der med Bugter og Sving var sine fulde 3 Mil, og som havde et Fald paa 150 Fod. Det var dog først efter at have passeret Lekkende Søerne, at den havde Vand og Fald nok til at drive et Møllehjul, og her laa Lekkende Mølle.

Om Rasmus Nielsen, Møller i Lekkende, ved vi nu ikke stort, men da han døde i 1736 kom „indroulleret Soldat ved Land Militsen, Jørgen Christiansen“ og fæstede Møllen og Enken. Til Møllen laa et Vænge og et Fjk. Hartkorn, men Mølleren havde desuden fæstet en øde Jord paa Lekkende Mark, som han dog atter lod gaa fra sig grundet paa den afsides Beliggenhed. Her var saaledes ikke Tale om et betydeligt Landbrug som ved de Møller, der hidtil er omtalt, hvorfor Møllерiet nødvendigvis maatte passes med Omhu, hvad det ogsaa blev i Jørgen Christiansens Tid. Selve Møllegaarden var kun paa 25 Fag, men Vandmølleværket paa 32 Fag og en Hestemølle, som i den tørre

Tid holdt Kværnen i Gang, var paa 12 Fag. Herforuden laa et lille Stampehus paa 3 Fag, alt i alt en hel omfattende Virksomhed som Jørgen Møller imidlertid selv klarede ved Hjælp af sine Dreng.

Da Møllen i 1774 blev stillet til Auktion, var der tillagt den 2 Td. Hartkorn. Prisen blev 520 Rd.

Mehrn Vandmølle laa ved Faldet ret Øst for Byen. Den havde et Mølleskyldshartkorn paa 5 Td. og i „Landgildemel svaredes aarlig 14 Td. 1 Skp. og 2 Fjk. udi Penge.“ Bygningerne var paa 35 Fag og ret velholdte. Til Møllen hørte en Avling paa 1 Td. 1 Fjk. og 1 Alb. Hartkorn, men Mølleren Hans Andersen drev desuden den halve Part af en af Nørre Mehrns øde Gaarde, Matr. Nr. 12 af 3 Td. 1 Skp. 2 Fjk. og 2 Alb. Hartkorn, hvad ogsaa nok kunde være nødvendigt, naar Møllehjulet stod og sprækkede i en tør Sommer. Saaledes var det særlig slemt i Sommeren 1728, saa at Regimentsskriver Swane fandt sig beføjet til at fremstille Sagen ved Foraarssessionen den 16. Marti 1729: — „Endel af Hans Majst. Møllere her paa Amtet har det været saa slemt for i dette Aar, at de ikke har kunnet fortjene det allerringeste ved Maling end ikke kunnet male deres eget Brødkorn, thi i Efterhøsten fattedes Vand, som ellers gemenlig plejer, og i Vinteren har de ikke, omendskønt de havde noget Vand, kunnet male noget for Is, saa de derover er kommet i saa slet Tilstand og endnu staar tilbage med det forrige Aars Landgilde, særlig de fire, saasom: Tubeck-Mølle, Lekkende-Mølle, Mehrn-Mølle og Hellevads-Mølle, og derover umuligt kan betale nogen Afgift for det Aar til 1. Maj 1729, thi har jeg herved skullet gøre allerydmygst Ansøgning for disse Møllere, — — for samme Aars Afgift at være forskaanet — — thi ellers vil det falde dem til Ruin om de samme skal betale.“ — —

„Mehrn Mølle som bebos af Hans Andersen svarer aarlig af Landgildemele 23 Rd. 3 Mk. 14 Sk. og af Mølleskyldshartkornet 13 Rd. 2 Mk., ialt 36 Rd. 5 Mk. 14 Sk.“

Hertil bemærker Sessionen: „Det er vist, som her af

Regimentskriver her forestillet, at disse fire Møller her paa Distriktet ikkun er af ringe og slet Tilstand, og da de afvigte Efterhøst af Mangel paa Vand, og nu den ganske Vinter formedelst den vedvarende stærke Frost og intet har kunnet male eller ved Møllen fortjene er og bliver det for dennem umuligt at bringe Afgifterne tilveje, særlig da alle fire er Græsmøller, som 1. Maj maa drage deres Stigbord og siden Sommeren igennem være ligesom suspenderede fra al Møllenæring, derfor de og ikkun er af slet og ringe Vilkaar — særdeles de tre Møller, som fra gammel Tid staar udi høj Afgift, — da de har haft tilstrækkeligt Vand og mere Næring, men nu Møllesøerne for dennem er tilgroede og en Del Værmøller baade ved Købstæderne og paa Landet er siden Tid efter anden opsat, at de fire omtalte Møller bør nyde en Moderation paa $\frac{2}{3}$ af deres Afgifter.“

Hermed skulde Møllernes Sag være talt. Baade Regimentskriver, som ret nøje kendte sit Distrikt fra Selvsyn, og Sessionsmedlemmerne, som var overmaade besindige, altid vel underrettede og tilbørlig forsigtige i deres Indstillinger til Rentekammeret, havde udtalt sig i samme Retning. Det er derfor af ikke ringe Interesse at læse Rentekammerets Resolution af 4. Juni 1729:

„Hverken Regimentskriverens Propotion, at Møllerne det fulde Aars Afgift efterlades eller Sessionens Deputeredes eragtede at dennem de $\frac{2}{3}$ eftergives har Hans Kgl. Majst. allernaadigst villet accordere. — — Udi Fæst eller Forpagtningsbrevene er Møllerne vel som sædvanlig bleven forbunden at svare den ansatte Afgift rigtigt uden Restance, i hvad Tilfælde der end maatte paakomme, og som Møllerne ikke gør os Regnskab eller deler deres Profit med os, naar gode og fordelagtigere Aaringer indfalder, saa finder vi det ikke heller heldigt, at vi skulde erstatte dem den Skade, naar slette Aaringer paakommer, men at det ene Aar i saa Maade burde afhjælpe paa det andet. — Ikke desto mindre tillader vi dog allernaadigst ud af besynderlig Naade for denne Gang og uden Conce-

kvenser for andre eller for den eftergaaende Tid, at disse Møllere i Stedet for de foreslagne $\frac{2}{3}$ den halve Del maa efterlades. — — “

Saa nød Hans Andersen sammen med de andre nævnte Møllere „den besynderlige Naade for denne Gang“, at slippe med den halve Afgift, hvilken synes at have været ham svært nok at udrede, eftersom han endnu ved Aarets Udgang stod paa Restancelisten for de 18 Rd. 2 Mk. og 15 Sk.

Faa eller ingen nød større Anseelse i Mehrn Sogn end Hans Andersen. Gjaldt det Skifter, hvor der krævedes en upartisk Vurderingsmand, blev Hans Andersen tilkaldt, og drejede det sig om faglig og saglig Vurdering af Ting og Forhold, blev han flittigt af Retten i Ugledie udmeldt til at syne og skønne. Trods alt var Hans Møller vel nok den bedst funderede i det ellers saa fattige Nørre Mehrn, og vi har mange Beviser for, at han var vellidt og estimeret af sine Byfæller, hvis Liv han levede, og hvis Kaar han delte. Et enkelt Billede heraf. — Omkring 1720 købte Hans Andersen sig en Hest af Jacob Jyde i Lekkende for 26 Sld., men inden han endnu havde faaet den brændt med sit Mærke, blev den ham frastjaalet. Den blev vel efterlyst paa Tinge og andre Steder, men Hesten var og blev borte, og Mølleren regnede da ikke med at se den mere, og at han fik sin Hest igen, havde han sine Byfæller at takke for. — Hen i Juni 1722 var en Del Nørre-Mehrn Mænd paa en Københavnsrejse, og herunder genkendte de Hans Andersens Hest, som stod for en Vogn paa Københavns Torv, skønt den var brændt med et fremmed Ejermærke baade paa Bov og Baglaar. — Det var en Bonde fra Gisegaard, der havde Hesten for sin Vogn, og da begge — Hest og Bonde — en 4 Uger efter stod uden for Tinghuset i Ugledie, mødte Hans Andersens Bymænd op og „vandt efter Lovens Ed“, at Hesten var Hans Andersens og ingen andens. Retten tildømte derpaa Mølleren at tage sin Hest til sig igen. — —

1734 afstaar Hans Andersen Møllen til sin Søn Jacob,

der maatte give 12 Rd. i Indfæstning, men først i Sommeren 1739 indgaas og tinglæses Aftægtskontrakten, der sikrer Forældrene deres Ophold Livet ud. Skulde uforudsete Forhold indtræffe, skal Sønnen Jacob saaledes fodre Forældrenes 2de Køer, 1 Studling og 4 Faar med Grøde blandt Gaardens anden Besætning samt holde 4 Svin, hvoraf de to skal fedes, medens de to kun skal fødes det første Aar blandt hans egne Marksvin. Der aftales endvidere hvilke Frugttræer i Haven, der tilhører Forældrene, og hvilket Bistade de skal have Honningen af. Endelig skal Jacob yde sine Forældre fri Kørsel, hvorhen de lyster, og — hvad der aldrig savnes i en ordentlig Aftægtskontrakt — give dem, naar den Tid kom, en hæderlig Begravelse efter Egnens Sæd og Skik.

Vi ser ved samme Lejlighed, at Hans Andersen er Ejer af tvende Sølvbægre og et Par Sølvskeer, men ogsaa, at han har været nødsaget til at pantsætte dem, hvilket kunde tydes som økonomisk Tilbagegang. — — Skønt Moderen, Anne Sophie Larsdatter i Juni 1739 er „syg og sengeliggende“, synes Ægtefællerne dog at have nogle Aar igen i Aftægtsstuen, idet de endnu lever i Sommeren 1743, men da Familieskatten opføres i 1745, omtales de ikke, og det maa derfor anses som sandsynligt, at de er døde i dette Tidsrum.

Jacob Hansens Bryllup i Juni 1736 med en Pige fra Kragevig viser os, at den nye Møller i Mehrn søgte at hævde sig blandt Egnens førende ved at tage Kgl. Bevilling i Stedet for Lysning i Kirken, men ellers fortsatte han i Faderens Spor med Drift af Mølle og Avling. Han holdt saaledes baade Karl, Dreng og to Piger, da han havde en fuld Gaards Besætning paa 6 Heste, 2 Stude, 6 Køer, 4 Ungnød, 12 Faar samt 12 Svin at passe foruden Mølleriet. De 44 Fag Hus var dog kun i taalelig Stand.

Jacob Hansen ramtes et af sine første Aar som Mand i Møllen af en Ulykke, idet hans Tjenestedreng kom ulykkeligt af Dage, da han var ud at tromle. — Drengen Hemming, „ungefær 15 Aar“ var sendt ud at tromle, og da

han ikke kom hjem til Aften, søgte Jacob Hansen efter ham i Marken til langt ud paa Natten, da han fandt Heste og Tromle, medens Drengen ikke var at opspore. Tidlig næste Morgen gik han atter ud sammen med et Par Mænd fra Byen og fandt nu Drengen liggende i en Agerrende. Tromlen var gaaet over ham og havde knækket hans Hals.

Var Møllegaarden ikke i bedste Stand, saa var selve Møleværket det endnu mindre, og i 1740 fandt Jacob Hansen sig tvunget til at tage Syn paa dets Tilstand. Dette resulterede i, at han — mod Betaling — fik anvist en Eg hvoraf der kunde laves en Mølleaksel paa 10 Alens Længde og 1 Alens Tykkelse samt det nødvendige Tømmer til Forfærdigelse af et nyt Vandhjul. Hermed skulde man vel vente, at denne Sag var ude, men to Aar efter møder Mehrn-Mølleren atter frem paa Tinge og beklager sig over, at de anviste Ege var ganske „rødmuldne og forraadnede, saa der af intet til nogen Nytte“ kunde laves. Han havde flere Gange anmodet Hr. Cammerraad og Oberforster Willumsen om andet Gavntræ, men stadig intet faaet, saa at han endnu ikke var været i Stand til at „bringe Møllen i den erfordrede Stand.“

Det ser dog ud som Jacob Møller med sin ubrugte Energi har forbedret og nyindrettet meget ved den gamle Mølle og da ganske særlig ved Stemmeværket ved Goldslusen, men at denne Nyindretning skulde have til Følge, at samtlige Beboere i Byerne langs Aaen, nemlig Sønder og Nørre Mehrn, Staarby, Lekkende, Skuderup og Ugledie føle sig fornærmede og lod udtage Stævning mod den unge Møller, er nu svært at forstaa, og det viste sig da ogsaa, at da de 4 af Retten udmeldte Mænd den 13. Juli 1743 indfandt sig ved „Mehrn Møllens golde Stigbord“ kunde de kun afgive følgende skriftlige „Afsigt“ til Retsprotokolen:

— — „Anno 1743 — 13. Juli har vi underskrevne 4 Mænd — — — indfundet os, synet og besigtiget den af Mølleren næst forløbne Aar opbygte golde Vandstue og da befundet, at Vandet derigennem kan have saa fuld-

kommen Fart og Løb, at ingen af de forhen meldte Byer i ringeste Maade kan med nogen Føje finde sig fornærmet enten paa Ager eller Eng formedelst dets Stade. Til yderligere Vished og Efterretning i Fremtiden har vi desuden i Parternes Hosværelse nedsat en brændt Egepæl 6½ Alen fra Hammeren paa ermeldte golde Stigbord i Sønder, og naar Vandet bemeldte nedsatte Pæl — hvis Højde er lig med Hammeren — ikke overstiger, kan ingen Fornærmelse ske og desuden Stigbordet dygtigt og forsvarligt indrettet. — — “

Saa klaprede Møllen videre — under ringe eller rigeligt Vand — eftersom Aarene faldt, for 1747 at gaa helt i Staa ligesom Aaens andre Vandmøller. I Vinteren 1748 indsendte Jacob Møller en „Supplique“ til Hans Majst. Kongen om Moderation, som ogsaa blev behandlet paa Efteraarssessionen, hvor det indrømmedes, at „det er vel bekendt, at dette Aar har været slet for Vandmøllerne i Henseende til den bestandige Tørke og tørre Vejrligt“, hvorfor man indstiller, at Mølleren „maa nyde en liden Moderation udi Møllens Landgilde af 10 Rd., og siden Sageby Mølle drives næsten ved et og samme Vand, saa kunde sammes Beboer, Peder Busch, med Billighed nyde for dette Aar lige Moderation.“

Men som Tiden gik, synes Vandløbene at blive mindre, væsentlig grundet paa, at Møllesøer og Tilløb groede til, og da en Række tørre Aar fortsat — og forstærket — „forringede Hans Majst. Fæste-Vand-Møller udi Distriktet“, lod Regimentskriver Jacobsen Sommeren 1758 Bønderne „oprense Møllesøer og Render“ for „at forekomme Møllernes Ruin.“

For Møller-Slægten i Mehrn gik det dog saa taaleligt, at de sad i jævn Velstand. Det viser Sølvtojet i Chatollet og de Gyldenlæders Stole i Øverstestuen. Sønnen Otto, der havde gaaet Faderen til Haande i Møllen fra Dreng af, var selvskreven til at overtage Fæstet, naar Faderen faldt fra. Det skete i 1766, da Otto var 24 Aar. Moderen var død nogle Aar tidligere, og den ældste Søster var bleven gift med Kordegn Klintorp i Herlufsholm.

I Efteraaret 1766 lader Otto sig indskrive som Fæster af Mehrn Mølle, ser sig om efter en Kone, men har foreløbig sin Søster, Anne Margrethe, der nu er 20 Aar, til at styre Hus for sig. Alt synes nu saaledes at ligge i fast Skure for 3. Generation paa Møllen, da det uventede sker, at den unge Møllerenke i Stensby — som tidligere fortalt — faar Otto Jacobsen til at tage ned til sig, medens Møllen hjemme i Mehrn overtages af Svogeren Johan Bærent Petersen, der ægter Anne Margrethe.

Ved Auktionen i 1774 koster Mehrn Mølle 1000 Rd., takket være de 5 Td. Hartkorns Avling, der var lagt til den. — Det skal sluttelig anføres, at Otto Jacobsen i 1777 bliver enig med sin Svoger om at afstaa Mehrn Mølle, saaledes at den 3. Generation paa Mandssiden fortsat sidder som Møllere i Mehrn.

Neden for Sageby, hvor Aaen tog det sidste Fald, inden den over Engene gled i Stranden, laa Møllen — Sageby Vandmølle. Ogsaa til denne var der Avling af Ager og Engs Hartkorn 1 Td. 5 Skp. 1 Fjk. 1 Alb., saa Møllens aarlige Afgift var ialt 57 Rd. 1 Mk. 15 Sk. At Landgilde-Melet i Sageby var 21 Td. 4 Skp. 5 Fjk. mod det tilsvarende i Mehrn paa 14 Td. 1 Sk. 2 Fjk., skyldtes den større Vandrigdom og dermed Indtjeningsevne. For ganske vist malede de tre Møller ved Mehrn Aa nok delvis ved det samme Vand, men det forøgedes dog stadig, eftersom Aaen skred frem, og navnlig kom der ved Sageby Bro et betydeligt Tilløb, der tog Vand fra Markerne sønden for Høvdingshus og fra Sagebyskoven. — De nævnte Ansættelser var dog som tidligere sagt under Omtalen af Mehrn Mølle af gammel Rod og efter Forholdene nu ved Begyndelsen af 17 Tallet hverken rimelige eller tidssvarende.

Ved Aar 1718 sidder Christian Møller i Sageby, men i Ryttergodstiden skifter denne Mølle ellers saa ofte Fæstere, at der „var 6 forskellige Beboere udi et Tidsrum

af 12—14 Aar“, uden at det ellers kunde siges at være ringe Næring, idet Indfæstningen i 1734, da Christian Skrøder tiltræder, sættes til 50 Rd., medens hans Eftermand, Peder Christiansen Busch, 6 Aar efter slipper med 30 Rd. Maaske et Udtryk for Møllens Forringelse og daarligere Tider.

Om Sageby-Møllerne ved denne Tid er der for Resten det at sige, at de ikke hørte til Bondestanden, hvad Navnene alt viser. Christian Skrøder, Skovriderens Søn fra Ennegaarde ved Præstø, havde saavidt vi ved ikke tidligere været i en Vandmølle og skilte sig da ogsaa efter faa Aars Forløb igen af med den.

Hans Formand igen — Henrik Heriksen — faldt heller ikke godt til i Sageby. Maaske var Konen en Del Skyld heri, da hun utidigt søgte at hævde sig over for Sognets andre Koner, og derved yppede Ufred. — Som nu den 2. Søndag efter Nytaar 1732, da hun havde sat sig paa Niels Poulsens Kones Stade i Kallehave Kirke. Da Sidse Niels Pouls fra Viemose nu kom ind i sin Stol, brugte hun Mund og skubbede Karen Henriks ind paa tredje Stade, hvad denne kun protesterede imod med et: „Gud bevar os“. — Men Henrik Møller maatte dog tage Stævning paa, hvad der var passeret i Kirken, og mange af Kirkegængerne, som havde overværet Striden maatte til Tinge for at vidne. — Men Karen Møllers var taget til Varpelev Mølle paa Stevns, og hun synes hermed at have forladt Sognet, for da vi næste Gang hører om Henrik Møller, bor han alene hos en Gaardmand i Kindvig. Og her sidder han nu en Aften noget efter Nytaar 1733 og taler med en Husmand af Kindvig, da Skovløber Hans Jørgensen fra Sageby kommer ind i Stuen. — Mølleren bød den indtrædende et Glas Brændevin, som denne afslog. — „Da kan du lige saa godt drikke her, som du sidder andre Steder og drikker og fortaler mig.“ — Saa kom Skænderiet, der endte med, at Mølleren rejste sig op og sagde, at han vilde give Skovløberen af sin Tyremeie. Hans Jørgensen havde ogsaa rejst sig op, og Husmanden, der vendte Ryggen til,

hørte kun et dumpt Slag af en Okse, hvorefter begge de stridende havde hinanden i Haaret og tumlede over Ende mod Køkkendøren, som sprang op. — Ude fra Køkkenet raabte Skovløberen til Husmanden, at han skulde komme og hjælpe ham, da han ellers blev slaaet ihjel. — I det samme kom Møllerens Vært til, greb denne om Livet bag fra og satte ham ind i Stuen. Da man her saa, at Mølleren blødte paa den ene Kind, kaldte man ud i Køkkenet efter Skovløberen, men han var forsvundet. — Saa blev Mølleren forbundet, — og hen paa Aftenen blev „Balberen fra Præstø“ hentet for at øve sin Kunst paa den saarede. Det hjalp imidlertid ikke. Mølleren laa fortsat maalloos hen i 9 Dage, — saa døde han. — Men da var Skovløberen forlængst over alle Bjerger, og ingen i Sognet har set ham siden.

Paa den Maade kunde Møllerne i Sageby jo hurtigt skifte, men at ingen syntes at ville slaa sig til Ro i Møllen, skyldtes nu først og sidst dens Forfald og rivende Tilbagegang. 1742 i Juli indgiver Peder Busch en „memorial“, hvori han anmoder om at faa udmeldt 4 Synsmænd, — „da Malingen til Møllen bliver slettere og slettere“, — for at udforske Aarsagen hertil og skønne om Landgildeafgiften staar i rimeligt Forhold til Omstændighederne. Det lykkes ved dette Syn at faa bevidnet, at „Møllensøen er saa stærkt begroet, at den end ikke kan holde til 1 Td. Maling.“ „Ja,“ siges der, „denne Mølle er i sig selv en af de slettteste, som Hans Majst. her paa Amtet tilhører, hvorpaa har været 6 Beboere udi en Tid af 12 til 14 Aar, som alle næppelig har haft deres daglige Brød.“ — Det var vel nok en noget for mørk Tilstand, Forvalter Plum med foranstaaende skildrede Sageby Mølle, thi naar vi ser, at Mølleren en 3—4 Aar tidligere holdt baade Karl og Dreng og havde holdt Møllegaardens 40 Fag Hus i god Stand, kan det næppe have gaaet saa stærkt tilbage i den korte Tid. Besætningen havde da ogsaa i 1737 været paa 5 Bester, 6 Køer, 4 Ungnød, 8 Faar og 10 Svin.

Men Mølleren fik sin Moderation, — og Tiden gik lettest, naar Hjulene drejede, og tungest, naar Værket tav.

At det stadig gik til agters for Sageby Vandmølle ses tydeligt af Salgsprisen i 1774, idet denne med sine 4 Td. Hartkorns Avling kun indbringer det samme som Lekkende Mølle med sine 2 Td. Hartkorn.

Møllebækken, der løb sydvest om Baarse over Faksinge til Søen ved Tubeck Mølle, var kun et lille Vand med ringe Fald i sit øverste Løb. — Allerede ved denne Tid, da Ryttergodset indrettedes, siges Bækken at være saa tilgroet ud for Baarse, at den skar sig nyt Leje gennem Engene sønden for Byen og herved delte om paa Englodderne, saa Tingsvidner maatte frem for at sige, hvor Bækken havde gjort Skel, da de var Dreng og unge Karle hjemme i Baarse. Saaledes vidner Brødrene Hans og Peder Bentsen af Baarse, at de o. 1680 var med at slaa Hø i deres Faders, Bent Jensens, Enge, hvor Møllebækken da dannede Søndenskellet, men nu for nogle Aar siden, o. 1718, har taget sit Løb norden om nævnte Enge. Meget Vand har der vel aldrig været i Bækken, og Baarse Vandmølle stod allerede i Forfald ved denne Tid, staar der vel, men nævnes som „fremdeles øde og ubrugelig“.

Nede ved Tubeck stod det ikke stort bedre til end i Baarse Vandmølle efter Regimentskriverens Fremstilling for Ryttergodssessionen i 1722, hvor han i sin Gennemgang af Distriktets Vandmøller karakteriserer dem alle som værende i slet Tilstand, „men slettest blandt dem alle er dog Tubeck Mølle, en liden Græsmølle, der baade mangler Vand og Besætning som Følge af Uheld. Endelig er Møllens Hartkorn alt for højt ansat, saa de lidet eller intet derved kan fortjene“. Regimentskriveren mener derfor, at den gode Mølle Elias Jørgensen maa have Hjælp. Dette kan Rentekammeret kun gaa med til ved at

eftergive Mølleren de staaende Restancer, da de anser Forholdene for bedre end af Regimentskriveren skildret.

Som liggende ved Endepunktet for 5 Hovedveje, fra Vordingborg, Kallehave, Præstø, Fakse og Næstved, var Tubeck Møllers Placering enestaaende god og i ældre Tider da ogsaa et yndet Hesteskiftningssted i Kongerejser. Dengang laa der ogsaa mere Jord til Møllegaarden end nu.

Saa sad da gamle Elias Møller og huggede sig videre frem med Møllen, men da han døde, kunde hans Enke ikke fortsætte, da Møllerværket og alt andet var saa slet holdt, at meget maatte bekostes, før den kunde bruges, og da den, som Regimentskriveren siger, „alletider har været sat for højt i Krigsjordebogen“, saa ser man her som ved de sletteste Gaarde paa Distriktet, at man overvejede at tvinge Vorned til at være Møller i Tubeck. Det blev dog til, at Alefassen fra den øde Vandmølle i Baarse flyttede ind i Tubeck, hvis Jordtilliggende ogsaa var mere end stort nok til at føde sin Mand, idet der hørte 9 Td. 2 Skp. 1 Fjk. og 2 Alb. Hartkorn til Gaarden, men den forfaldne Mølle med det høje Skyld var dog en Tyngde, som heller ikke Alefassen skøttede om at bære, — og stadig skiftede Fæsterne. Tilstanden synes bedst omkring 1739—40, da den siges at være god.

Ogsaa Tubeck havde sin Vandflod ligesom Hulemose, selv om den ikke tilnærmelsesvis foranledigede saa stor Skade, som den vi alt har hørt om. — Det var den 2. November 1744, at Katastrofen skete. Tilløbet havde været stærkt i den senere Tid, og Møllensøen stod fuld af Vand. Peder Mortensen af Skibbinge, der havde passeret Stedet Dagen før Udbruddet, stod frem paa Tinget og „vandt“, „at om Fredagen, som Vandet brød ud ved Tubeck Mølle om Lørdag Morgen næst efter, var han ved Møllen Kl. 10 slet om Formiddagen og saa da, at de 5 Stigborde ved Styrtedammen og to ved Kværnen var trakt. Om Eftermiddagen omvundne Dag saa han ligeledes Møllersens Karl og Dreng trakte det 6te Stigbord ved Styrtedammen, saa at alle Stigborde (dermed) var trakt“. Han saa dog ikke

den Dag, at Vandet løb over Vejen, men det saa Peder Left af Skibbinge, der Lørdag Morgen tidlig — lige i Dagingen — kom forbi, at Vandet bruste alle Vegne. —

Da Mølleren jo ikke kunde gøre mere end trække alle Stigborde for at skaffe Luft, var den Ravage, Vandet lavede, da det hin Lørdag væltede gennem Dæmningen og skar Landevejen op, uden hans Skyld. Men ligefuldt gav det ham Afbræk, ligesom de omliggende Tredinger havde Hovkørsel her for lange Tider, før de atter fik fyldt Dæmning og Vej op igen.

1755 skiftes der Møller 3 Gange i Løbet af Aaret, og skønt Møllens „Brøstfældighed“ ansættes til 94 Rd. fordres der ligefuldt 25 Rd. i Indfæstning. Denne falder dog næste Gang til 14 Rd., men nu var der ganske vist ogsaa kommet et Restance til paa 71 Rd., som skulde tilsvares. — 5 Aar efter, den 1. Juni 1761, gaar Tubeck Vandmølle sammen med Jungshoved Jordegods fra Rytterdistriktet over paa private Hænder, — og hermed ud af vor Historie.

Den eneste Aa i Hammer Herred, hvis Vandkraft udnyttedes inden for Rytterdistriktet, var Næs Aa, der ved Hellevads Bro havde saa meget Fald, at den kunde trække et Møllehjul. — Her, hvor Vejen fra Vordingborg til Næstved skar Aaen, laa Hellevads Mølle. — Som alle andre Steder var det ogsaa her Vandet, det skortede paa, for ganske vist havde Næs Aa Tilløb saavel fra Ørslev Mose som fra den forholdsvis store Barnemose Sø, men da Faldet herfra som sagt var ringe, skulde der ogsaa meget Vand til, og eftersom Moserne groede op, blev det vanskeligere og vanskeligere at holde Møllens Hjul i Gang Vinteren over, og ved hver Lejlighed vi efter særlig tørre Aar har set Distriktets øvrige Møllere søge Moderation i deres Afgifter, var Hellevads-Mølleren selvsagt med.

Ved Begyndelsen af 1700-Tallet sad Jørgen Møller i

Hellevad. Han hægede om Møllen, forstærkede Dæmningen ved at lade en Eg slinge og lægge tværs over for at holde Vandet, ja han lagde endda to Klodser herovenpaa, saa den blev fuldkommen 1 Al. og 3 Kvarter højere. Det kunde Niels Vrang i Remkolde huske, for han var kommet til sin Gaard i 1708, men han vidste ogsaa, at itsige Møller Hans Jørgen Erik næst afvigte Aar — det var i 1743 — havde taget Klodserne af og lagt en gammel Mølleaksel i Stedet, og som han synes, saa var Mølleakslen nok saa høj som Klodserne. — „Ved Aalekistebroen bliver ogsaa dæmnet, saa det forholder Vandet tilbage i Søen om Vinteren, indtil Dæmningen om Foraaret igen bliver optaget. Men om Vinteren staar Vandet paa omgrænsende Byers Enge, saa det om Foraaret ikke kan faa det Flod(maal), det skal have formedelst Græs og Rør, der vokser i Søen.“ — Videre vandt Niels Vrang, „at itsige Møller trækker ikke Stigbordet til Majdag, men forleden Aar malte han efter Skt. Hans Dag, men i Aar ikke, dog har han ikke trukket Stigbordet.“ Dette var kun et af de mange Tingsvidner, som fremstod at vidne foranlediget af, at Castrup, Ornebjerg og Neder-Vindinge Bymænd havde ladet Hans Jørgen Erik i Hellevads Mølle indkalde „belangende den ulovlige Dæmning han skal have foretaget ved Møllens Bagflod“, og som de altsaa mente skadede deres Enggræs.

Naturligvis var det alt andet end heldigt for en Møller at ligge i Proces med sine Kunder, men denne Sag synes da forligt, og Hans Jørgen malede videre sit Livs Tid, uden at der oftere blev Tale om for højt Flodmaal. Tværtimod ser vi efter den usædvanlig tørre Sommer i 1758, at da Regimentskriver Johannes Jacobsen ved Bønderne lader Mølløsøer og Tilløb oprense, gaar han uden om Hellevads-Vandet med den Begrundelse: — — „Hellevads Mølle, som intet andet Vandhold haver end den store og vidtløftige Barnemose, har ingen Rensning her fundet Sted, men tværtimod dersom denne Mose ved Udgrøftning blev Vandet fraledt vilde medføre stor Nytte og Interesse for Hans Majst. — forestilles underdanigst aldeles

afskaffes og nedlægges, alierhelst da Enken, Maren Hans Jørgen Eriks, samme Mølle, befrygtede Forarmelse, haver fraflyttet overleverende Stedet til sin Søn, som vil forestilles til Fæste i Dag, men vægrer sig ved at fæste andet end Møllens tilliggende Jord og Eng, da Mølleværket skal være meget forraadnet og forfaldent, og desuden Mangel paa Vand aldrig kan ventes til nogen Nytte.“

Hermed var Dødsdommen fældet over Hellevads Vandmølle, men ved Hjælp af den Hestemølle, der 1743 var opbygget til Støtte for den forfaldne Vandmølle, gik Kværnen vel stadig til Gavn for de af Omegnens Beboere, der ellers havde været henvist til nærmeste Mølleværk, der i dette Tilfælde alle var Vindmøller: Køng, Lundby, Grumløse eller Nygaards Mølle ved Vordingborg.

Først i 1770 lykkedes det Mølleren Jørgen Erich ogsaa at faa opført en Vejrmølle ved Hellevad, takket være et Laan paa 400 Rdl. af Moderen, der i Mellemtiden var kommet i Ægteskab med den hovedrige Lars Nielsen Stage i Bakkebølle, — og nu atter sad Enke.

Foruden disse, var der kun een Vejrmølle til paa Distriktet, nemlig Ravnemøllen ved Ennegaarde, men da det er Vandmøllernes Historie, der her skal fortælles, ligger disse — Vindmøllerne — uden for Emnet.

Det vægtigste Kildemateriale til ovenstaaende ligger i:
Landsarkivet: Vordingborg Rytterdistrikts Birks Justitsprotokoller,
Rigsarkivet: Vordingborg Rytterdistrikts Jordebogsregnskaber.

„GØNGEHØVDINGEN“ SVEND POVLSEN GØNGE

Af Arkivar i Dansk Folkemindesamling, København,
mag. art. *Hans Ellekilde*.

Det grundlæggende Værk om Gøngebygdens store Søn, „Gøngenhøvdingen“ og Friskareføreren *Svend Povlsen Gønge*, er skrevet af den danske Kulturhistoriker, Lærer i Kongsted i Sydsjælland *Severin Kjær* under Titelen „Gjøngenhøvdingen Svend Povlsen og Snaphanerne, et Bidrag til Snaphanetidens Historie“ 1892. Hovedkilden til dette meget fortjenstfulde Værk er en Samling Dokumenter vedrørende Svend Povlsens Livshistorie, som uden nærmere Kommentar har været trykt i „Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearkiv“ VI 1876—82 S. 226—35 og i Tillægget til disse Aarsberetninger S. 28—32. Efter Afslutningen af sit store Værk har *Severin Kjær* vedblevet at samle Stof til Svend Povlsen Gjønges Livshistorie, og han har i 1903 udgivet et meget værdifuldt Supplement til sin Bog „Svend Gjønge efter Svenskekrigen“, trykt i Tidsskriftet „Fra Arkiv og Museum“ II S. 42—75. Et fremragende Bidrag til Svend Gønges Historie som Friskarehøvding har Militærhistorikeren *K. C. Rockstroh* givet i sit Foredrag i Køge 1911: „Om Svend Povlsen (Gøngenhøvdingen) i Øst- og Sydsjælland 1658—59“, trykt i Aarbog, udg. af Hist. Samfund for Københavns Amt 1911

S. 60—68. Disse værdifulde Udfyldninger til Severin Kjærs Bog har Pastor Torsten Lundberg i Glimåkra desværre ikke kendt, da han for 20 Aar siden skrev sin populære Levnedsskildring „Svend Povlsen Gyng, Majoren, Gøingehövdingen. 1610—76“ i Gøinge Hembygdsförenings Årsbok 1926 S. 29—47. Lundberg nævner som Kilde et Par Værker af den danske Romanforfatter *Carit Etlar*, „Gøingehövdingen“ 1853 og dens Fortsættelse „Dronningens Vagtmester“ 1855, men disse i national Henseende saa betydningsfulde Romaner, i mange Maader raske danske Drenges Yndlingsbøger, har slet ingen historisk Kilderværdi, da *Carit Etlar*, eller som hans virkelige Navn er, *Carl Brosbøll* (1816—1900), i 1853 Amanuensis ved det Store Kongelige Bibliotek, kun havde ringe historisk Viden om sin Helt, men skrev om hans egne og hans trofaste Fællers Vagtmesteren Ibs og Bondedrengen Palles Bedrifter ud fra sin egen redebonne Digterfantasi. Hovedkilden til Etlars Viden synes at være *Rasmus Nyerup*, „Efterretninger om Kong Friderik den Tredie og de mærkværdigste i Danmark og Norge under hans Regjering (1648—70) indtrufne Begivenheder“ 1817 S. 113—20, en Fremstilling, som indeholder et meget vigtigt og værdifuldt Uddrag af og Gengivelse paa Dansk af en samtidig latinsk Kilde, den danske Historiograf og Latindigter *Vitus Berings* *Obsidio Hafniensis* fra 1676, en Skildring af den danske Hovedstads Belejring i Tiden 11. August 1658 til 27. Maj 1660, da Freden efter den store Svenskekrig blev sluttet. Helt umuligt er det ikke, at *Carit Etlar* har kendt og benyttet en nu af den danske Almenhed fuldstændig forglemt Novelle „Svend Poulsen, Bonde i Sjælland“, En Fortælling af *Peder Ditlev Faber*, forhen Præst i Jungshoved, 1820. Den er digtet paa Grundlag af Fabers Barndomskendskab til Sagnene om Friskarehövdingen, Svend Poulsen, der efter hans og i øvrigt de sydsjællandske Folkesagns urigtige Mening paa Svenskekrigens Tid boede paa en Gaard i Snesere, Nord for Præstø Fjord i Sydsjælland. I denne Novelle nævnes Svend som „Hövding for Gyn-

gerne“, som „Gyngehøvding“, en Benævnelse om ham, som Rasmus Nyerup slet ikke anvender.

I det nye store Dansk biografisk Leksikon XVIII S. 544—45 har Kaptajn Rockstroh givet en meget knap Levnedsskildring af Svend Povlsen. Der kan være Grund til at give en Levnedsskildring i noget fyldigere Form paa Grundlag af de nu foreliggende Kilder, som man kunde ønske, at en Romandigter af Carit Etlars Rang i 1853—55 kunde have kendt.

Torsten Lundberg oplyser, jeg ved desværre ikke med hvad Hjemmel, at Svend Povlsen var Husmandssøn fra Birkebjerg, nu Skeinge ved Skeingesøen i Verum Sogn i V. Gønge Herred, og at han var født i Aaret 1610. I sit lille Skrift „Söner och döttrar av Göinge, Namnen å minnesstenen i Broby hembygdspark“ 1932 S. 2 slutter Pehr Johnsson sig til samme Opfattelse. Hvis disse Oplysninger er rigtige, maa Svend Povlsen meget tidligt være kommet i Krigstjeneste, ikke mere end femten Aar gammel. Han skriver nemlig i en Ansøgning fra 5. April 1673 (Fra Arkiv og Museum II 56, her som i alle øvrige samtidige Skrivelser for Forstaaelighedens Skyld gengivet i moderne dansk Retskrivning) :

„Og efterdi jeg er en udaf Rigets Indfødte, da haver jeg udi Krigs-Occasioner (dvs. Krigshændelser) været øvet, siden salig højlovlig Kong Kristian den Fjerde udfør her af Riget imod Kejseren“. Dette skete den 7. Juni 1625, da Kong Kristian rykkede frem over Elben imod Weser, for at forsvare de tyske Protestanter imod de overmægtige Katholiker under Tilly og Wallenstein. Om sin Krigshistorie fortæller Svend Povlsen i samme Ansøgning:

„Og der Krigen blev kompareret“ (dvs. afsluttet, i Lybæk den 27. Maj 1629) „blev jeg med velbaarne Oberst Holger Rosenkrantz for en Gefreiter med hans Regiment ad Nederland kommanderet udi Prins von Oraniens Tjeneste, hvor jeg forblev udi to Aar, som mit rigtige Pas udviser. Derefter haver jeg begivet mig ind igen i mit Fædreland, hvor jeg af Hans Kongelige Majestæt er betroet at fverve et Kompagni til Hest imod de Svenske Anno 1643“.

Om Svend Povlsens Chef i den hollandske Fejde Holger Rosenkrantz (1599—1634), ved vi, at han som Kaptajn

ved Kongens Livregiment under Lohausen blev fanget i Slaget ved Lutter am Barenberg den 17. August 1626, hvor Kristian den Fjerde led et for Danmarks Fremtidshistorie skæbnesvangert Nederlag. Holger Rosenkrans blev udvekslet hos Tilly den 10. December 1626, han blev 1628 Oberst for Landeværnet paa Fyn og 1632 ligeledes for Landeværnet i Sjælland. Han drog 1634 som Oberst for et dansk Regiment til Holland for at tjene Prins Henrik Frederik af Oranien, der siden Broderen Morits Død den 23. April 1625 havde staaet for Styret, men her faldt Oberst Holger Rosenkrans allerede samme Aar 1634 i Slaget ved Venlov. Det er rimeligvis i disse Aar 1634—36, at Svend Povlsen har gjort Krigstjeneste i Holland. I de følgende Aar har han vistnok efter sin Hjemkomst været i Kong Kristian den Fjerdens personlige Tjeneste som „Drabant og kongelig Tjener“, maaske ligefrem været ansat som saa mange andre af de højtanskrevne Gønger i Kongens personlige Livvagt.

Rimeligvis er han identisk med en Gefreiter Svend Poulsen under Major Dumbars Kompagni, som i de tre Maaneder fra 1. Maj til 30. Juli 1641 i Følge Rigens Generalkommissær Knud Ulfelds Regnskaber faar udbetalt i Lønning $9\frac{1}{2}$ Rigsdaler 1 Ort og $19\frac{1}{2}$ Skilling. Han blev da Korporal under Kaptajn Hans Petersens Kompagni i Steden for Jens Bay, der frattraadte denne Stilling, og endnu 1. Maj 1643 er han Korporal ved samme Kompagni, og han faar da udbetalt et Aars Besolding med $45\frac{1}{2}$ Rdl. og 12 Sk. Begge disse Kompagnier har ligget i Halmstad i Halland, og det er derfor rimeligvis i Halland, at Korporal Svend Povlsen især hverver sine Dragoner til Kong Kristian den Fjerdens Tjeneste i den saakaldte Torstensonske Krig, den 12. December 1643 til Freden i Brømsebro den 13. August 1645. Om Svend Povlsens Deltagelse i denne Krig meddeler Rockstroh, at han først var Sergent ved et Kompagni i Gønge Herred og derefter Fændrik ved et Dragonkompagni.

Ved Freden i Brømsebro blev Halland afstaaet til

Sverige for 30 Aar, og derved kom Svend Povlsen under svensk Herredømme. Han var nemlig efter Afslutningen af sin lange Krigstjeneste blevet gift i Halland med en Enke, med hvem han fik Stifsønnen Niels Lauritzen, der, da den store Svenskerkrig udbrød i 1657, blev Mønster-skriver i Stiffaderens Kompagni. Svend Povlsen nævnes i et Brev til den danske Overgeneral Axel Urup fra det danske Rigsraad, „som Borger udi Laholm og bosiddende i Knærød“. Det hedder i denne Skrivelse, udstedt i April 1657 (Arkiv II 57):

„Og eftersom udi Halland præsenterer sig en Mand ved Navn Svend Povls, Borger udi Laholm og wohnhaftig (dvs. bosiddende) udi Knærød, som vilde paa billig Kapitulation (dvs. Overenskomst) under en Ritmester indstille sig som Løjtnant med et Kompagni Dragoner med Heste og Gevær, hvilket ikke alene kunde komme os til lidelig Kapitulation og snar Tjeneste, men endog vore Naboer til temmelig Afbræk. Da vilde Hr. Axel Urup lade Holger Wind forskrevne Svend Povls det lade vide, saa han kan undkomme og med hannem kapitulere og gives Assignation paa Indkvarteringen paa sine Officerer og Folk, eftersom de komme til, mens ingen Traktement at give, førend de mønstret vorde.“

Snart efter blev denne Kapitulation, denne Overenskomst sluttet med Svend Povlsen af Holger Vind, den danske Kommandant i Helsingborg den 29. April 1657.

„Efter de velbaarne Herrers Dannemarkes Riges Raad saa vel som Generalens velbaarne Hr. Axel Urups Ordre haver jeg kapitulert med Svend Povlsen om et Kompagni paa 100 Dragoner at hverve til hans Kongl. Majestæts Tjeneste paa efterskrevne Konditioner, at hannem skal gives for hver Dragon udmunderet med Hest, Sadel, Bidsel og Bøsse 10 Rigsdaler, men for en umunderet 1 Rigsdaler. At hannem skal forundes Kvarter til sig og sine Dragoner efterhaanden, som de hvervet vorder, udi Engelholm. At han skulde blive mønstret og givet Fane, saa snart han kunde bringe de 50 Dragoner op; at hannem Hvervepenge skulde gives efterhaanden, som hans Hvervning gaar for sig.“

Paa dette Tidspunkt forberedte Danmark til sin egen store Ulykke Hævnkrig imod Sverige for Nederlaget i den

Torstensonske Krigs 1643—45. Formaalet var naturligvis at generobre de ved Freden i Brømsebro tabte Provinser Osel, Gotland, Jämtland og Herjedalen, samt Halland. Krigen blev erklæret fra dansk Side den 1. Juni 1657. Med Scepter i Haand og i fuld Ordensdragt red den danske Herold over den svenske Grænse med det skæbnesvangre Fejdebreve.

Paa det Tidspunkt var Svend Povlsen naaet saa vidt med Hvervningen af sit beredne Kompagni, at han kunde Søndag den 10. Juni 1657 stille i Helsingborg med en Afdeling paa 60 Mand, nemlig 50 Dragoner, 9 Befalingsmænd og med Stifsønnen Niels Lavridsen som Mønsterskriver. Kompagniet fik overleveret sin Fane og aflagde Faneeden. Den 13. Juli 1657 kan Svend Povlsen som Dragonkaptajn overfor Ridder og Generalkrigskommissær Niels Krabbe til Skeldinge kvittere for 200 Rigsdaler til at udfylde sit Kompagni med.

Faa Dage senere laa den „bortrømte menederske Borger og hallandske Rebel“, „den Snaphanen Sven Pålszen“ ovenfor Passet ved Himmelslöf paa Nordsiden af Hallandsaas, for at holde Vagt mod Svenskerne. Her blev han ved Daggry den 18. Juli 1657 overfaldet af en meget overlegen svensk Styrke, og hans faatallige Dragoner spredtes til alle Sider. Selv trak han sig tilbage mod sit Standkvarter Engelholm, men inden han naaede sit Tilholdssted, havde han den største Del af sit Mandskab samlet hos sig igen. 14 af den lille Flok forsvandt, og de er sikkert blevet nedhugget af Svenskerne, for ingen af dem vendte senere tilbage til Svend Povlsens Kompagni.

Svend Povlsens Kompagni deltog i den følgende Tid i Kampene med de svenske Tropper. Det var med ved Nederlaget ved Genevads Bro den 31. August og i Sejren ved Kattarp den 3. Oktober 1657. Den 28. December 1657 fik Svend Povlsen kongelig Bestalling som Dragonkaptajn fra Kong Frederik den Tredie, et Brev, som Svend Povlsen saa højligt havde længtes efter og lagt saa stor Magt paa. Han blev ved i Januar-Februar 1658 at ligge

paa Udkig efter Svenskerne ved Engelholm og sikkert ogsaa oppe paa Hallandsaas. Han deltager saaledes slet ikke i Krigen paa Fyn og Sjælland efter Svenskekongen Karl Gustavs for os saa skæbnesvangre March over Lillebælts og Storebælts Is o. 1. Februar 1658. Ved Freden i Roskilde den 26. Februar 1658 blev Svend Povlsens elskede Fædreneprovinns Skaane for alle Tider afstaaet til Sverige. Svend Povlsen og hans Kompagni vilde ikke gaa under svensk Herredømme, de søgte øjeblikkelig over til Sjælland. De omtales i et Kongebrev fra Kong Frederik den Tredie til Rigens Hofmester Jokum Gersdorf af 3. Marts 1658:

„Eftersom vi komme i Forfaring, at Svend Povelsens Dragoner skal være herover kommen til vort Land Sjælland, da eragter vi bedst udi disse Tider, da Landet er udplyndret, at de aftakkes. Thi haver I med bemeldte Svend Povelsen at handle, at han lader denem gaa fra hverandre, saa enhver kan søge Tjeneste her i Landet, som de bedst kan. Hvad bemeldte Svend Povelsen er angaaende, kan I hannem om vores Kongelige Naade for gjorte Tjeneste forsikre, naar nogen Lejlighed dertil gives, eller han derom anholder.“

Kongen søgte forgæves at skaffe sin tro Krigsmand Fiskeretten i Esrom Sø i Nordsjælland; han skriver den 10. Juli 1658 til Lensmanden Kristoffer Bille:

„Vi bede dig og naadigst ville, at du dig erkyndiger, om det Fiskeri, som er til Esrom Mølle i dit Len, uden nogens Præjudice (dvs. Skade) til Svend Povelsen kan forundes, og din underdanigste Erklæring med forderligste derom i vores Kancelli haver at indskikke.“

Det blev ikke Grib Skov i Nordsjælland, der blev Tumlepladsen for Svend Povlsens Bedrifter i den snart paa ny udbrydende store Svenskerkrig, da Svenskerkongen Karl Gustav den syvende August 1658 steg i Land i Korsør. Det varede ikke længe for Svend Povlsen at samle sit gamle Kompagni, men denne Gang mødte de ikke som Aaret før som veludrustede Dragoner, de mødte

som Fodfolk, og de blev efter Kong Frederiks Ordre d. 27/8 1658 fordelt i tre lige Parter mellem Feltmarskalk Hans Schack, Prinsen Ulrik Christian Gyldenløve, Kongens Halvbroder, og Oberst Frederik v. Ahlefeld. Rime­ligvis har Kongen tænkt sig, at disse udmærkede skaan­ske Soldater skulde være ligesom Saltet, hvormed hele det øvrige danske Mandskab skulde saltet; for denne Bestem­melse var ikke Vidnesbyrd om kongelig Unaade imod hans selvopofrende Dragonkaptajn Svend Povlsen. Kongen havde sin særlige Opgave til denne „sin ærlige kongelige Tromand og Tjener“, som han Juni 1675 kalder sig selv: han skulde drage ud i Sjælland og kalde de sjællandske unge Karle under Vaaben for Konge og Rige. Faa Dage før havde Kong Frederik nemlig overgivet Svend Povlsen et Kongebrev til Sjællands Indbyggere af 22. August 1658:

„Hilse vi Eder alle, vore kære og tro Undersaatter, af hvad Stand og Kondition (dvs. Stilling) I være maa og kan. Eftersom vi uformodeligen af Kongen i Sverige er overfalden og her i vores Resi­densstad belejret, saa tvivle vi ikke paa, at enhver af vore tro og oprigtige Undersaatter jo sig til Gemyt fører den Ed og Pligt, hvormed de os ere tilfobundne, og derfor søge efter at gøre Fjæn­den alt muligt Afbræk og Skade. Til hvilken Ende vi og naadigst haver anbefalet Svend Povlsen sig ud paa Landet at begive og Almuen at samle. Thi bede vi eder alle og enhver, som Fjenden Af­bræk gøre vil, af al Magt hannem behjælpelig at være udi alt. hvad han eders Tjeneste kan behøve, og hvorved Fjenden al Skade og Nakdel kan tilføjes. Vi ville alle eders Velvillighed i saa Maader tilbørligen og med al kongelig Naade i sin Tid vide at erkende.“

Samme Dag udstedte Kongen Løfte om, at „dersom Kaptajn Svend Povlsen udi vores og Fædrenelands Tjene­ste skulde blive skudt og omkommet, da ville vi efter hans Død lade forsørge hans Hustru og Børn deres Livstid.“

Om Gøngernes Forsvar af København og deres Kap­tajn Svend Povlsens Anseelse i Datidens Danmark har vi fortrinlige Oplysninger i den samtidige Kilde, Latindig­teren *Vitus Berings Obsidio Hafniensis* 1676 S. 54—56,

som vi hovedsagelig citerer i Rasmus Nyrups danske Gen­givelse (S. 114—16).

„Uagtet de Belejrede havde bestræbt sig for at faa gjort rydde­ligt i Forstæderne til København, at faa Murene nedbrudte, Træerne omhuggede og Haverne ryddede, var der dog et Sted, som de ikke saa let kunde blive færdige med. Det var udenfor Østerport, hvor Jordsmonnet var ophøjet, og nogle Bakker og Dæmninger laa i Vejen, som hindrede Skytsprammene fra at fyre med den tilsigtede Virkning. Naar man vilde jævne det Sted, udsatte man sig for Fjen­dens Kugler fra Batterierne paa Vartov ved Strandvejen nord for København, og det var beliggende saa langt fra Voldene, at man var udsat for let at kunne blive afskaaret. Desuagtet paatog Gøn­gerne sig dette farlige Hverv, tændte Husene i Brand og jævnedes Plad­sen. Dette krigerske Folkefærd har sin Hjemstavn i det nordlige Skaane, [hos Bering i Bleking, Skaanes Nabo]. Man skulde tro dem nedstamme fra Skyterne, da de, ligesom disse, fra Barnsben af lære at skyde til Maals, og deres Mødre endog, ved at nægte dem Maden, nøder dem til uophørlig at øve sig, saa de til sidst opnaa den Færdig­hed at kunne ramme alt, hvad de sigter efter... En Trop af disse Gønger udgjorde Kong Frederiks Livvagt; saa betroede var de, da de foruden deres Krigerfærdighed fra Arilds Tid har været berømte for deres Troskab og Hengivenhed for Kongen. Det dem nyligt ved Ros­kildefreden af 26. Febr. 1658 paalagte svenske Aag var dem utaa­leligt. Da de ikke, [saadan som Bornholmerne], har kunnet rive sig løs fra saa overvældende en Magt, flokker de sig, af Had til Slaveriet, sammen i Hobe, og de viste sig snart paa aaben Mark, snart skjulte de sig i Skove og Krat, hvorfra de lurede paa Vejfarende. Forfulgtes de af Fjenden, reddede de sig ved Smuthuller og forsvarede sig snart ved Hjælp af snævre Passer og snart ved høje Fjælde.

Disse af Naturen barske og al Tvang hadende Mennesker bleve endnu mere ophidsede af Friskareføreren Svend Povlsen. Forstod nogen at opflamme en Folkemængde og sætte den paa Krigsfod, saa var det ham. Han var ufortrøden i at udspionere enhver Lejlig­hed, kom i Fjendens Lejr med den helligste Mine af Verden, hørte hvad Anslag man havde for, og var saa, naar han kom til sine Fæl­ler igen, straks rede at tage mod Fjenden, fra hvad Kant han end viste sig. — Da Københavns Belejring tog sin Begyndelse, betjente han sig her af samme Krigslist og voldte de Svenske adskillige Tab; især var han heldig i at overfalde Provianttransporterne og at nøde dem, der havde plyndret, til igen at overlade ham det gjorte Bytte. At det i Grunden var et Røverhaandværk, vil jeg (dvs. Vitus Bering) ikke saa lige fragaa; men Overfald og Krigstilstand retfærdiggør

ethvert Middel og ethvert Paafund, hvormed man kan tilføje Fjenden Skade og Afbræk.“

I et Brev til Kongen af 1. Januar 1661 fortæller Svend Povlsen om sit Arbejde med at opflamme Sjællands Almue til Modstand mod den forhadte Fjende og om de store Vanskeligheder, som han og hans Folk som Datidens Frihedskæmpere havde at bestaa imod de ikke helt faa uoprigtige og troløse Sjællandsfarere, der gik Fjendens Ærinde, og som dømte en af hans allerbedste Mænd, *Laurids Hemmingsen* af Lyderslev, til Stejle og Hjul paa Turebygaards Ting den 25. Maj 1660.

„Efter Eders Kongelige Majestæts naadigste Ordre og Befaling, samt derom skriftligt medgivne kongelige Emissionsbrev (dvs. medsendte Brev), Almuen til Fjendens Afbræk udi Sjælland at rejse og forsamle, der jeg den 22. Augusti 1658 af Eders kongelige Majestæt naadigst blev udkommanderet, hvilket jeg og med højeste Iver og Vindskibelighed haver ladet mig være angelegen underdanigst at efterkomme. Og alligevel jeg en Del kapabel Mandskab paa en kort Tid tilvejebragte, hvormed jeg, og Fjenden, imedens jeg kunde blotte mig (klare mig) derudi Landet, adskillig og mærkelig Afbræk gjort haver, saa er der dog blevet fundet nogle, som haver perturberet min gode Intention (dvs. forstyrret min gode Hensigt) og ligesom gjort sig afspændige (dvs. frafaldne) fra den gode gamle danske Huldskab og Mandskab (dvs. Manddom). Og i Synderlighed der jeg udi mit Kompagni hvervede og overkom en god, ærlig tro dansk Karl ved Navn Laurits Hemmingsen, hvilken var alle Vegne meget velbekendt udi Sjælland, som og ikke lod sig fortryde ved Nat og Dag at rejse omkring udi Landet, mig ikke alene god Kundskabs Rekognition (dvs. Erkendelse) at føre, men endog en Del Mandskab mig at tilbringe og forskaffe. Denne tro, ærlige Karl er omsider forræddeligen forkundskabet (røbet) og bragt udi de grumme Fjenders Hænder med en Del uoprigtige Sjællandsfareres Angivende, at have været med Snaphaner og rejst for mig omkring Landet med oprørske Breve. Hvilket Provsten udi Snesere Hr. Albert Schrøder, tillige med adskillige andres Vidnesbyrd godvilligen, aldeles utvungen og uder nogen tilgivet Kald og Varsel, de Svenske til Villie, paa hannem saa ganske ukristeligen gjort haver. Hvorudover de og haver tilvejebragt, at nogle tiltagne ugudelige Doms mænd efter Fjendens Protestation (dvs. Paakrav) haver hannem condemneret (dvs. domfældt) efter derom medfølgende Doms videre Udvisning

og Indhold; hvorefter han og ynkeligen ved Turebygaard er bleven henrettet og lagt paa Stejler. Jeg anraaber derfor Eders Kongelige Majestæt paa det allerunderdanigste, at Eders Majestæt naadigste Befaling maatte udgaa til Eders Kongelige Majestæts Befalingsmand over samme Gebet (dvs. Omraade), at fornævnte ærlige Martyr maatte igen af Stejlen blive nedtagen og lagt udi kristen Jord; hvilke de utro Mennesker, som hannem udi sin tro, velmente Tjeneste mod Eders Kongel. Majestæt saa ynkeligen haver forraadt og fordømt, til Straf selv burde at gøre med Provstens og Dommerens Nærværelse og Tilhjælp, og til en Straf selv ned igen af Stejlen at tage og hæderligen begrave, som han i levende Live — paa hans Vegne at tale, vel fortjent haver. Om samme sammenrottede Parti ellers i andre Maader, for slig hans forsmædelige Døds Hævn og Straf, kunde fri blive, hvorudi jeg underdanigst formoder Eders Kongelig. Majestæts naadigste Villie og Bønhørighed, den Gud aller-naadigst vil anse og rigeligst belønne. Og jeg med alle redelige tro, danske Mænd forbliver indtil Døden, med Liv og Blod.

Eders kongelige Majestæts
Allerunderdanigste, tropligtskyldigste Tjener
Svend Povelsen, Kaptajn“.

Svend Povlsen naaede slet ikke at ydmyge sin tro Mand Laurits Hemmingsens Angivere og Dommere, saa meget han havde ønsket, og desuden at faa dem tiltalt og straffet for deres Følgagtighed overfor Fjenden. Kongen lod Sagen undersøge, og han har vel erkendt, at baade Provst og Dommer sikkert maa have handlet under svensk Pres og Tvang, for Kongen indskrænkede sig til at paabyde sin Lensmand Jørgen Reetz:

„Vores naadigste Villie og Befaling er, at du den Anordning gør, at afgangne Laurs Henningsens Legeme, som skal ligge paa Stejle ved Turebygaard, straks vorder nedtaget og udi kristen Jord begraves.“

Dette Overfald paa Snesere Præstegaard kan vi nærmere belyse ved Uddrag af Domsafsigelsen paa Turebygaards Birketing den 25. Maj 1660, trykt i Geheimearkivets Aarsberetninger VI Till. 29—31, sml. Kjær S. 130 og S. 138 ff.

„Belangende Laurits Hemmingsen af Sjolte bekendte forskrevne Snesere Sognemænd, at han havde slået sig til Snaphanerne og var med Svend Povlsen og hans Selskab, der de tvende Kvartermestre, nemlig Mogens Johansen af Major Pattrichs Kompagni og Svend Andersen af Ritmester Horns Kompagni, her udi og ved Snesere ere blevne ombragte ... Og videre bekendte Præsten i Snesere, Mester Albert, at forskrevne Laurits Hemmingsen var med i hans Hus, hos Snaphanerne, da forskrevne tvende Kvartermestre blev ombragt, og saa han, at Laurits Hemmingsen fulgte dem bort igen ... Blev forskrevne Laurits Hemmingsen tilspurgt, om han noget herimod sig til Befrielse, eller nogen paa hans Vegne vil have noget at svare. Da for Retten fremstod forskrevne Laurits Hemmingsen, og ved Ed, med oprakte Fingre, benægtede intet at have været med nogle Snaphaner, langt mindre ført noget Gevær mod de Svenske eller ombragt nogle Mennesker. Derimod svarede forskrevne Mads Lauridsen i Brøderup og vidnede ydermere, at han saa forskrevne Laurits Hemmingsen, noget efter at forskrevne Kvartermestre er blevne ombragte, om Nattetide paa Sjolte Gade, og er indgaaet til en Mand, ved Navn Peder Skrædder sammesteds, og vilde nødt ham til at gaa omkring til Kaptajnerne over Bønderne med et oprørsk Brev, som skal have formeldt (dvs. haft til Hensigt) at oprøre Landet og gaa til Svend Povlsen og gøre de Svenske Afbræk. Da haver forskrevne Peder Skrædder staaet imod og ikke villet straks gaa med Brevet. Saa truede han ham og vilde have skudt ham ihjel, thi han havde Pistoler hos sig paa Hesten. Peder Madsen i Sjolte vidner og ydermere, at han og haver, lidt efter at Kvartermestrene er blevne myrdede, mødt Laurits Hemmingsen paa deres Mark, og havde han en lang Bøsse for sig paa Hesten.“

Den afsagte Dom gik ud paa, at „efterdi forskrevne Laurits Hemmingsen overbevises, saa vel og efter hans egen Bekendelse at have været med Snaphanerne, den Tid de tvende Kvartermestre er blevne myrdede, og baade at have fulgt Snaphanerne til Snesere og fra igen, som de ere ombragte, i lige Maade bevises ham over, at han derefter haver reden som en Snaphane og Morder med Pistoler og lange Bøsser, hvorfor vidstes ej rettere at kende, end han jo bør straffes paa sit Liv for samme sin Gerning, om Hans Excellence, Hr. Generalmajor Grev Ludvig (Weirich) hannem ikke anderledes vil benaade.“

Det fandt Hr. Ludvig ikke Anledning til, og saa blev Frihedskæmperen Laurits Hemmingsen henrettet, samtidig med at Freden efter den store Svenskerkrig blev slutet, nemlig den 26. Maj 1660.

I en Haandskriftpakke i det Store Kongelige Bibliotek (Gl. kgl. Saml. 1133 fol.) findes der en udateret og uunderskreven Beretning om „Strejferierne i Sjælland“, der efter Kaptajn Rockstrohs og ogsaa min Mening maa hidrøre fra Svend Povlsen personligt og være en Afskrift af hans egenhændige Beretning om hans Ledelse af Fri-skarekrigen mod Svenskerne i Øst- og Sydsjælland i Egnen mellem Køge i Nord og Vordingborg i Syd. Denne Beretning har tidligere i fyldigt Uddrag været trykt i Københavns Amts historiske Aarvog 1911 S. 63—65, men den har desværre været Severin Kjær ubekendt.

„Eftersom jeg paa min allernaadigste Herres Befaling er udraget af København og ud paa Landet, da er jeg kommen i Land ved Køge Kro midt iblandt Fjenderne, hvor jeg dog af Guds synderlige Naade er kommen omkring Køge, og er kommen til en Gaard ved Ganneskovs Bro og haver der været en tre eller fire Dage. Og imidlertid haver jeg tilskrevet alle Kaptajnerne deromkring, at de vilde rejse Bønderne og komme mig til Hjælp, hvortil de svarede, at raar det Folk (dvs. det regulære Militær) i Falster og Lolland vilde komme herover, saa vilde de gerne følge med. Der jeg ingen Hjælp kunde bekomme, haver jeg selv med stor Besværlighed hvervet 20 Karle, og er vi saa kommet i Kast med en Kvartermester, og en Korporal og 6 Ryttere, som vi gjorde kaput (dvs. dræbte).

Og eftersom vi fik Kundskab, at paa Totterupholm (i Karise Sogn) laa en Løjtnant med nogle Ryttere, hvorfor jeg straks begav mig derhen; men en Bonde i Fakse havde alt advaret ham, saa at de var alt borte; men nogle Heste bekom vi der. Saa drog vi tilbage til Karise. Der skød vi en Kvartermester og tre Ryttere. Drog vi saa ned ad Landevejen (mod Vordingborg), og i Lystrup kom vi til en ganske Hob af Proviantvogne, som skulde til Lejren (ved København). Dennem kom vi tilbage igen og lod dem køre hjem, og 4 Ryttere skød vi ihjel, som var med Provianten. Drog vi saa til Fiskerhoved og straks ud i Stevns Herred og i Taarøje, Lyderslev og de andre omliggende Byer: skød 3 Kvartermestre og 8 Ryttere ihjel. Dog maatte vi straks begive os derfra, formedelst at der laa 300 Ryttere ved Prambroen (over Stevns Aa imod Nord) og en ganske Hob i Store Hedinge. Saa drog vi ned ad Landevejen ad Vordingborg Len, og paa Vejen træffed vi 21 Ryttere an, som vi kom i Charging med. 19 gjorde vi kaput, de 2 undkom. Og (yderligere) en Regimentskvartermester, 2 andre Kvartermestre og en Kornet (gjorde vi

kaput). I Sjolte (Snesere Sogn) skød vi ogsaa en Kvartermester og 2 Ryttere.

Saa fik vi Kundskab, at der var en ganske Hob til Præstens i Sværdborg, hvorfor vi drog straks did om Morgen tidligt og kringssatte (dvs. omringede) Gaarden, hvor vi fik 4 Kvartermestre, 2 Korporaler og 18 Ryttere, som vi tog med os og gjorde kaput med i Skoven. Og hvor vi kom, saa tog jeg alt an, saa at jeg bekom 56 Karle. Drog saa til Snesere Præstegaard. Der skød vi en Regimentskvartermester og en anden Kvartermester og 6 Ryttere. Og Provianten, som de havde og skulde til Lejren med, kom vi Bønderne til at drage hjem med igen. I Køng skød vi en Kvartermester og 2 Ryttere, og i Torp skød vi 8 Ryttere ihjel.

Saa fik vi Kundskab, at der kom et Parti 100 Mand stærkt, hvorfor vi gjorde os rede til at tage imod dem, hvor de straks fægtede med Hælene (dvs. flygtede), 46 gjorde vi kaput af Rytterne, er. Løjtnant, en Kvartermester og 2 Korporaler. — Der de Ryttere i Præstø og Vordingborg og de andre Byer hørte, at vi saa dominerede, retirerede de sig tilsammen og drog til Næstved. Saa fik vi Kundskab paa dem, hvor vi rendte en stor Mil efter dem, før vi naaede dem, og kom saa i Kast med dem ved Fladsaa. Der skød vi 21 Ryttere ihjel og en Kvartermester og en Korporal. Og paa Skovmøllegaard skød vi en Korporal og i Egesborg en Kvartermester og 9 Ryttere kaputtet (dvs. dræbt).

Saa skrev vi straks Christoffer Lindenow til paa Nykøbing Slot om Hjælp og Ritmester Schrøder paa Møn, hvor de svarede, at de ingen Folk havde at miste fra Landet. Saa drog jeg selv over til Møn til Ritmester Schrøder. Han lovede at følge mig over til Sjælland. Saa drog vi over om Natten og kom til Vordingborg om Morgen tidligt og skøde 27 Ryttere ihjel, og en Kvartermester toge vi til Fange, som blev sendt til Nykøbing Slot. Saa drog Schrøder over til Møn, men jeg blev paa Landet (dvs. Sjælland). Saa blev der kommanderet 2000 Ryttere og Dragoner ud at lede mig op, og maatte jeg begive mig over til Møn med mit Folk, hvor jeg maatte dog hverken faa Kvarter til Folket eller blive der for Schrøder, som var ræd for at ikke faa Kvarter (dvs. Pardon) for vor Skyld, hvorfor jeg maatte begive mig over til Sjælland igen. Og da var der kommanderet Grev Ludvig (Weirich) ud med sit Regiment og 4 Feltstykker, som blev liggende ved Fakse i 6 Uger. Hvorfor, der Folket saa, at jeg ikke kunde faa Kvarter (dvs. Pardon) til dem, og at de var i deres Fjenders Hænder, har de draget bort fra mig, hvor de sig selv kunde beskytte — uden nogle faa, som blev hos mig og med stor Nød kom vi over til Niord, en liden Ø i Junghoved Len (mellen Sjælland og Møn). Og mens Vandet var aabent, har jeg tit været ovre (paa Sjælland) og gjort kaput med saa mange, vi overkomme,

og en Kvartermester tog vi til Fange paa Jungshoved, som blev sendt til Nykøbing Slot. Og ved Tappernøje Kro kom vi og en ganske Hob Proviantvogne tilbage igen — en Kvartermester og 4 Ryttere kaput.“

Desværre slutter den unavngivne Beretning her, og Svend Povlsen fortæller saaledes ikke, hvorledes han med de mest trofaste af sine Folk slap fra Øen Nyord tilbage til København, den belejrede By, hvor han bliver omtalt i et Kongebrev af 16. Marts 1659, altsaa en god Maanedstid efter Stormen paa København den 11. Februar. Det hedder her: „Vider, at vi naadigst tilfreds er, at Svend Povlsen maa indtil paa videre naadigste Anordning trakteres lige med andre reformede Kaptajner til Fods“. Vi kan altsaa slutte, at de Bedrifter, som har baaret Svend Povlsen Gønges Navn ned gennem Tiderne, og takket være Carit Etlars velskrevne Roman gjort ham ved Siden af Niels Ebbesen og Tordenskjold til danske Drenges Yndlingshelt, har fundet Sted i Tiden efter den 22. August 1658 og før 16. Marts 1659, snarest i de sidste 4 Maaneder af 1658. En Tidsbestemmelse har vi ogsaa i, at Falster maatte overgive sig til Svenskerne 27. April 1659, og at Møn efter et beundringsværdigt heltmodigt Forsvar overgav sig en Maaned senere, den 29. Maj 1659.

Svend Povlsen Gønges Beretning om Begivenhederne i Øst- og Sydsjælland i Eftersommen 1658 og Vinteren 1659 kan yderligere belyses af vore Fjenders spredte Meddelelser om ham, og af de sydsjællandske Folkesagn paa Præstøegnen.

I November 1658 skriver en svensk Oberstløjtnant Stahl fra Køge, at nogle fangne danske Folk, der i et Skib vilde til København med Proviant fra Møn, bekender, at Kaptajn Svend Povlsen med 20 Karle opholder sig paa en lille Ø mellem Sjælland og Møn. Øen hedder „Norr“ (dvs. Nyord), og den ligger kun to Bøsseskud fra Sjællands Kyst. Han, Svend har dog maaske 30 Snaphaner hos sig. Folkene mener, at man nok kunde faa Svend Povlsen „ved Hovedet“, dvs. fange ham, da han ikke skal kunne skjule sig paa den lille Ø. I December skriver den svenske Oberstløjtnant Buchwaldt fra Vor-

dingborg, hvorfra han forgæves søgte at gaa over Isen for at erobre Møn: „To Ryttere, der havde været fangne af Svend Povlsens Snaphaner, undslap og bragtes her til mig. De siger, at de paa Møn har Ordre til at holde sig saa længe som muligt.“ Endeligt skriver den svenske Kommissarius Gutheim i Januar fra Vordingborg: „Snaphanen Svend Povlsen, hvis Folk dels gaar og passer Vagterne paa Møn, dels tærsker for Bønderne, er nok paa Vej til København.“

De sydsjællandske Folkesagn om Svend Povlsen, som vi nu gaar over til, udgør dels en nordlig Gruppe med den store Kirkeby Snesere Nord for Præstø som Midtpunkt, dels en sydlig Gruppe fra Jungshoved, Syd for Præstø. Vi begynder med Sagnene fra den sydlige Gruppe. Deres Hjemmelsmand er Præstesønnen fra Jungshoved *Peder Ditlev Faber* (1768—1847), der selv efter sin Faders Død var Præst i Jungshoved i Aarene 1795—1810, og som efter sin Fratræden fra Præsteembedet blev en interesseret Landbrugsskribent. Han fortæller sidst i sin før omtalte Novelle „Svend Poulsen, Bonde i Sjælland“ 1820 S. 72:

„I min tidlige Barndom (altsaa o. 1775) glædtes jeg saa ofte ved Beretninger om din Færd. I sildigere Lege var dine Krigspuds de listigste, jeg kiendte, at efterligne. Som Mand agtede jeg højt din Kærlighed til Konge og Land, din Gavnelyst og fyrige Virksomhed. I Danmarks sildigen glemte Trængslers Tid, vandrede din Aand for min Sands under natlige Stierne, og med lette Vinge tilviftede mig Kraft og Uforsagthed ... Det Blad, du modigen flettede i Tredie Frederiks Egekrands, skal maaske engang Billedhuggerens Meisel indpræge over dit Navn.“

Denne Beundrer af Friskarehøvdingen Svend Povlsen, P. D. Faber, har i Knud Lyhne Rahbeks Tidsskrift *Minerva*, i Danmarks nye Trængselstid i 1807 med Englændernes skændige Overfald paa København 1807 og deres Rov af vor Flaade, offentliggjort December 1807 S. 320—24 en lille Sagnkrønike „Bonden Svend Poulsen“. (Af en utrykt Beskrivelse over Jungso):

I de Tildragelser, som fandt Sted paa Jungshoved i Krigs-

aarene 1658 og 59, havde Bonden Svend Poulsen fra Snesere megen Del. Jungshoved var dels besat af nogle Strejffpartier fra den svenske Armé i Sjælland, dels maatte Sognet idelig modtage Indkvartering af de Tropper, som sendtes over fra det sydlige Sverige, og som landede ved Byen Roneklint. Ved idelig Skydning fra Kirkegaarden maatte Jungshoved Slot endelig give sig, og Fru Else Parsbjerg nødsagedes til at nedlade sin Vindebro for at modtage den Højskommanderende paa Slottet. Imidlertid foruroligedes de Svenske daglig ved smaa Fægtninger, hvori Svend Povlsen mere eller mindre havde Del.

Med nøjagtig Kundskab om en Egn, der næsten bestod af uigennemtrængelige Skove og bundløse Moradser; som en formuende Mand, der altid havde Fødevarer at sælge, kom han stedse blandt Svensken. Hos ham drak man idelig brav gammelt Øl, og følgelig kunde han, der altid passede paa, være underrettet om Fjendens Anlæg mod vore Tropper, og de danske Kommanderende fik idelig fra ham saadanne Rapporter, at Udfaldet maatte blive ufordelagtigt for Svensken.

Efter at Svend nogentid havde virket hemmelig, begyndte Fjenden at fatte Mistanke til ham, formodentlig fordi nogle af hans Folk ikke kunde holde ren Mund, eller ogsaa hans idelige Rejser havde voldt det. Svend tog sin Tilflugt til Forklædning, og som Smed, Bissejøde, Betler, ja som halt Tiggerkælling var han ofte hos de Svenske, bekendte og ubekendte, og spejdede overalt, hvorefter han for tilbage til sine tro Mænd, og de enkelte eller hobevis udsendte Svenske samt de, som tillod sig Plyndring, maatte uophørlig bide i Græsset. Endnu findes saare mange Benrade i Sandbanker og Moradser, og man vil paastaa, at de har tilhørt de Svenske, som ved Svend Povlsen og hans Mænd sendtes ud af Verden.

Tilsidst fik de Svenske Kundskab om alt dette, og sendte Krigsfolk for at fange ham. Men han vidste Besked og var i god Behold. Med Korn og Kreaturer havde han understøttet fattige Bønder, med Penge Regeringen, saa at i Huset fandtes kun noget Bohave, hvilket blev plyndret af Fjenden. Den Højstkommanderende, en Oberst, var især forbitret paa ham, og udsatte en Belønning for hans Hoved. En Aftenstund, da denne Oberst stod i Vinduet paa Jungshoved Slot, raslede Vindebroens Jernkæder. Obersten aabnede Vinduet, rakte Hovedet ud og raabte: „Hvem der?“ Vips for en Kugle gennem hans Hoved, og et Gevær plaskede i Graven. Der blev Alarm; Soldaterne stimlede til; en Soldat i svensk Mundering foregav at have set en Bevæbnet i svensk Mundering løbe over Broen til Oremandsgaard. Man haabede endnu at kunne naa ham. Den ommeldte Soldat tilbød sig at være Vejviser, og 60 Svenske fulgte ham. De ledtes ind i Oremandsgaards Skove og Uføre. Svend Povlsens velkendte Folk

modtog den lykkelige undvegne listige og modige Anfører, og tillod ingen af de Svenske at bringe Efterretning om Udfaldet.

Denne Sagnberetning fra Pastor Fabers utrykte Beskrivelse over Jungshoved Sogn, blev stillet til Raadighed for Rasmus Nyerup og trykt af ham i lidt forkortet, men iøvrigt nær beslægtet Gengivelse i hans „Efterretninger om Kong Friderik den Tredie“ 1817 S. 118—19. Jeg anfører lige Begyndelsen af denne Beretning.

Jungshoved Slot beboedes i Krigsaarene 1658—59 af Fru Else Parsberg^{*)}. Hun var en behjertet Dame, som modstod de svenske Strejfpartier, saa længe hun kunde og lukkede sin Borg for dem. Men ved idelig Skydning fra Kirkegaarden maatte Slottet endelig give sig, og Fru Else — som Bønderne kaldte hende — nødsages til at modtage svensk Indkvartering. Svend Povlsen, en i Følge Traditionen i Snesere boende Bonde, vovede Alt for at befri sit Herskab for disse ubudne Gæster osv. osv.

I sin Novelle „Svend Poulsen, Bonde i Sjælland“ 1820 opfatter P. D. Faber Fru Else Parsberg, Enke efter Grev Parsberg, og hendes Svigerdatter Anna Gyldenstjerne,

^{*)} Fru Else Parsberg (Se Bricka og Gjellerup: Den danske Adel i det 17. og 18. Aarhundrede 1875, S. 327—35) (9/5 1624—15/9 1684), Enke efter Corfitz Ulfeldts Broder Laurids (1605—59), var Datter af Rigsraaden Oluf Parsberg (1590—1661) og saaledes Søster til den unge Greve, Gehejmeraad Christoffer Parsberg (1632—71), der ejede Jungshoved fra 1665, til han kort før sin Død 1671 mageskiftede dette Gods for Frydendal ved Holbæk til Kongens yngre Broder Prins Jørgen. Grev Parsberg blev gift den 29. Sept. 1669 med Birgitte Skeel til Gamle Køgegaard. Rimeligvis har hans ældre Søster Fru Else holdt Hus for ham paa Jungshoved i Aarene fra 1665 til hans Giftermaal 1669, og i denne Tid gjort et saadant Indtryk paa Almuen i Omegnen, at Thiele i 1817 har kunnet optegne det delvis ret historisk prægede Sagn om Fru Else Parsberg (se Danske Folkesagn 1818 I 85, Danmarks Folkesagn 1843 I 133), og at P. D. Faber og hans Hjemmelmænd i Tiden o. 1775—80 har kunnet tro, at Fru Else har opholdt sig paa Jungshoved i selve Svenskerkrigens Tid, 7—8 Aar før hun kan have haft noget med Jungshoved at gøre.

siden gift med Sønnen Christoffer Parsberg, som Heltinder i den lille Novelle om Bonden Svend Povlsen, og han opfattes som disse adelige Damer Værner og Beskytter mod den svenske Oberst, indkvarteret paa Jungshoved. Det er dog ikke let i Enkeltheder at udskille, hvad der maa regnes for ægte Folkeoverlevering i denne Novelle, og hvad der maa regnes for Fabers egen Digtning. Det vil forøvrigt ogsaa i denne Sammenhæng føre alt for vidt at gaa nærmere ind herpaa. Jeg vil blot understrege, at Jungshoved og dens to adelige Damer, Fru Else Parsberg og hendes ganske uhistoriske Søster Frk. Julie Parsberg, den sidste som Genstand for Svend Povlsens haabløse Sværmeri og Tilbedelse, spiller en stor Rolle i Carit Etlars ulige mere folkeyndede Roman Gøngenhøvdingen 1853. Svends Hjemsted er hos Carit Etlar flyttet bort fra Sne-sere til Roneklint i Jungshoveds umiddelbare Nærhed.

Paa Forhaand skulde det være rimeligt at antage, at Carit Etlar, Sagnsamleren og Sagnelskeren, skulde bygge sin Roman paa sydsjællandske Folkesagn, ligesom sin For-gænger P. D. Faber, langt ud over hvad han kunde læse i Nyerups Fremstilling 1817 og formentlig ogsaa i Fabers Novelle fra 1820. Det er dog min Opfattelse, at det slet ikke er Tilfældet, at Etlar altsaa ikke personligt har hørt sydsjællandske Folkesagn om Svend Gønge, men at han har opdigtet alle øvrige sagnlignende Handlinger i sin Roman. Hovedhandlingen, den store Skat paa de sydlige Øer paa 50,000 Rd., der føres fra Vordingborg til København, som har narret baade Lundberg og Pehr Johnsson, er saaledes sikkert fuldkommen fri Opdigtning fra Carit Etlars Side. Etlar synes ikke engang at have benyttet J. M. Thieles Danmarks Folkesagn fra 1843, hvor Etlar I S. 74—75 gennem Thieles Sagnkombination af den mere sydlige og den mere nordlige Sagndigtning om Svend Povlsen, let kunde have fundet Vej til den ældste trykte Kilde for den nordlige Sagnoverlevering, M. P. G. Repholtz' Beskrivelse over Baroniet Stampenborg 1820 S. 48. Repholtz fortæller Sagnene, som de blev fortalt ham 1820

af en gammel Bonde i Lundby, altsaa den By, der efter Svenskerkrigens Afslutning fra 1661 i mindst 18 Aar og maaske endnu mere, var Svend Gønges Alderdomshjem.

„Svend Povlsen opholdt sig for det meste i Egnen af Bækkeskov og Vindbyholt, saa længe Krigen varede, og tilføjede med sine Ryttere Fjenden megen Skade. Især udmærkede han sig som Spion. Engang kom han om Vinteren forklædt som en gammel Kone, til det svenske Hovedkvarter og tilbød sig at vise, hvor Svend Povlsen laa skjult. Der udsendtes en Trop Ryttere, og Svend Povlsen vejledede denne til Snesere, hvor der gives en endnu bekendt, meget dyb Sø, som dengang var nyligen tilfrossen. I Skoven tæt ved smuttede Svend Povlsen fra Troppen, aftog sin Kvindedragt, satte sig paa sin lille graa Hest og gik Rytterne i Møde paa det Sted, hvor Søen er. Saa snart han havde tilraabt dem: „Her er Svend Povlsen“, galloperede han over Søen, hvor han vidste, at Isen var saa stærk, at den kunde bære ham. Rytterne satte efter ham og druknede alle i Snesere Sø. Almuen deromkring fortæller, at der til en vis Tid af Aaret høres en synderlig Lyd i Søen; og hvorfra skulde den komme, uden fra Svenskerne, som druknede i den? Den samme gamle Bonde sagde, at han af sin Bedstefader havde hørt Tale om, hvor ilde Svenskerne havde handlet i den Egn. Saaledes havde de skaaret Brysterne af en Kone, som ikke vilde opgive (dvs. aabenbare), hvor hendes Penge laa. Af Risby (i Baarse Sogn) havde de jaget alle Kvinder og Børn om Natten ud paa Marken, hvor de længe maatte ligge og lide Hunger, Tørst og Kulde. En gammel Bonde viste mig, hvor Svend Povlsens Gaard havde staaet og sagde, at den var delt i 2de Gaarde; og at Svend Povlsen havde desuden faaet af Kongen een Gaard, kaldet Hovgaarden, i Smidstrup paa Jungshoved, og en anden i Knudsbye ved Vordingborg.“

Samme Sagn kendes fra Tyge Beckers Historisk-geografiske Maanedsskrift Orion IV 1841 S. 335: Han siger her: „Om Svend Povlsen fortælles der endnu i Snesere

følgende hidtil utrykte Sagn. Paa en af sine Udflugter blev han stærkt eftersat af et Kompagni Ryttere, og da han var i den flade Egn i Nærheden af sit Hjem, hvor ingen Skove kunde tjene til Skjul, var han meget nær ved at blive fanget, saa meget mere som et Snelag bedækkede Jorden og røbede hans Spor for Fjenderne. Da disse var lige i Hælene paa ham, og ethvert Haab syntes udslukket, tog han sin Tilflugt til et farligt Vovestykke, som imidlertid lykkedes over al Forventning. Øst for Byen ligger der en lang smal Indsø, som netop var tillagt, skønt Isen endnu var saa tynd, at den næppe kunde bære. Herhid styrede han sin Hest, og i stærkeste Carriere for han ud over den tynde Isskorpe, der som et Mirakel holdt, saa han ubeskadiget naaede den modsatte Bred. Hans Fjender fulgte efter ham paa den farlige Vej, men da de var midtvejs, brast Isen, og alle Rytterne fandt deres Grav i den lille Sø.“

I Lærer ved Smidstrup Skole *Peter Jensens* store Bog „Optegnelser om Snesere Sogn“ 1883, hedder det S. 220 :

Efter et stedligt Sagn, der i Hovedsagen stadfæstes af et Citat i Kirkens Dagbog, optegnet af forhenværende Præst i Snesere, Pastor B. M. Østrup (Præst der i Aarene 1833—1860) efter Lundby Kirkes Dagbog, tilbød Svend, forklædt som Kjærling, at vise Svenskerne Svend Povlsen, men i Nærheden af Snesere Skov (sagtens Overdrevsskoven) kastede han Kvindeklæderne af sig, idet han raabte: „Her se I Svend Poulsen!“ hvorpaa han satte afsted paa sin lille graa Hest udover den nærved liggende Sø, der nylig var tillagt, men dog stærk nok til at bære en enlig Rytter. Svenskerne — gridske, som de var, efter at fortjene den paa hans Hoved udsatte Pris, — satte skydende og skrigende efter ham i samlet Flok ud over Søen, men derved brast Isen, og de styrtede alle i Søen og druknede.“

I en Note til dette Sagn oplyser Peder Jensen ganske rigtigt, at Sagnet om „Svend Povel“, som de gamle kalder ham, meget vel fra først af kan stamme fra Svend Povel-

sens egen mundtlige Fortælling, idet han, som i næsten 20 Aar efter Freden 1660 boede i Lundby, rimeligvis ofte har fortalt denne Begivenhed, ikke alene til Præsten i Hammer, som har indført den i Lundby Kirkes Dagbog, men ogsaa til Bønderne.

Lærer Peter Jensens Hovedhjemmelsmand er en desværre unavngiven 74-aarig Husmand, altsaa født o. 1809, hvis Svigerfader, født o. 1769 og død 1839, havde fortalt ham følgende Sagn:

„Svenskerne vare komne til Kundskab om, at „Svend Gjønge“ skulde føre en stor Skat til Kjøbenhavn og besluttede derfor at overfalde ham i hans Gaard i Snesere og bemægtige sig denne Skat, men Svend, som havde faaet Nys herom ved sine Spejdere, samlede sine Folk i de nederste Gaarde i Byen og satte „Lyttere“ udenfor sin Gaard i den „tørre Ask“ (fældet Efteraaret 1880 ved Byvejens Udvidelse, anslaaet til at være 300 Aar gammel) med Befaling til, saa snart de hørte Svenskerne komme at give Signal, hvorpaa nogle af hans Mænd da straks skulde stikke Ild i de ved alle Gaardens fire Hjørner opstillede Halmknipper. Imidlertid vilde han selv med nogle andre Folk bringe Skatten i Sikkerhed ned i Helleles Mølle ved Bækkeskov tilligemed sin Hustru „Ane Oremands“. Da Svenskerne nu kom, gav Lytterne det aftalte Signal, hvorpaa 4 af Svends Mænd straks stak Ild i Halmknipperne, men da Svenskerne saa, at Gaarden brændte, skyndte de sig til Stedet, sprang af Hestene og begyndte at gennemsøge Huset for at finde Skatten, inden Luerne fortærede den. Men nu brød de øvrige af Svends Mænd frem fra deres Skjulesteder, lukkede Porten og drev Svenskerne, som mærkede Uraad og vilde undfly gennem Døre og Vinduer, ind i Gaarden igen og indebrændte dem alle sammen.“

Den samme 74-aarige Husmand har ogsaa fortalt Peter Jensen, at i „Gynge- eller Gjøngemosen“ ved Bredeshave, en stor Ellemose, der endog til langt ind i det 19. Aarhundrede for største Delen bestod af Hængesæk, skal Svend Gjønge have drevet en Flok Svenskere ud, hvilke alle druknede, og han tilføjede, at han — han deltog selv i Udgravningen som Karl paa Bredeshave — ved Gravning af en stor Grøft dersteds 1832 for at aflede Vandet, fandt en stor Mængde Menneskeben, som han mener kan skrive sig fra de der druknede Svenskere.

En anden af Lærer Peter Jensens Hjemmelsmænd var en gammel Mand, der til o. 1880 boede i en ussel nedreven Lerhytte ved den østre Side af Snesere Sø. Han fortalte, at der næsten hvert Aar ved vestlig Storm ilanddrev en Mængde Horseben (dvs. Hesteben), og efter hans Mening var det Ben af de her druknede svenske Rytterheste.

Peter Jensen oplyser, at den af Repholtz omtalte „sønderlige Lyd i denne Sø, som kun kunde stamme fra de der druknede Svenskere“, paastaar flere af de gamle med Bestemthed at have hørt mange Gange i deres Ungdom. De er enige om Tiden, naar den høres, nemlig ved Juletid, samt om Lydens underlige Klang, som en brølende Ko, men angaaende Betydningen mener nogle, at den vistnok hidrører fra de druknede Svenskere, medens andre antager Lyden for en Søkos Brølen, hvis man ellers maa tro, at der endnu er saadanne til, føjer de dog betænksomt til.

Kulturhistorikeren, Lærer Severin Kjær i Kongsted, har ogsaa selv personligt optegnet Folkesagn om Svend Povlsen efter Fortælling af en gammel Mand i Lestrup, Kongsted Sogn, længere Nord paa i Sydsjælland end Lundby og Snesere.

Han fortalte, at Svend Povlsen og hans Mænd forstod at forfærdige en egen Art smaa Helvedesmaskiner, der eksploderede eller udsendte dræbende Skud, naar nogen kom til at træde paa dem, eller paa de Fængsnore, der udgik fra dem. De kaldte deres Sprængapparater „Selvskud“ og satte dem paa Landevejen, der løber langs Præstø Bugt, medens Snaphanerne selv laa i Skjul og holdt Udlig inde fra Lestrup Skov. Kom nu Svenskerne forbi paa Vejen, gik Selvskuddet af og ødelagde eller dræbte mange Mennesker. Ligene forsænkede Svends Mænd i Brydemosen inde paa Bækkeskovs Hovmark. Den gamle Meddeler tilføjede, at der var somme, der kaldte Mosen for Brødemosen, og det Navn mente han, at den havde faaet, fordi det var en stor Brøde, der her blev begaaet af Snaphanerne, der myrdede og nedsænkede deres Medmennesker.

Et andet Sagn er fortalt Severin Kjær af en gammel, desværre ligeledes unavngiven Mand i Borup, Kongsted Sogn.

I øverste Brødebæks Mølle, i gammel Tid ogsaa kaldet lille Troldmølle, der ligger i Kongsted Sogn, vil Sagnet vide, at Svend Povlsen mangen Gang tog Ophold for kortere Tid, naar han færdedes i de store Skove, der fra Møllen strækker sig langt ud imod Syd, og som endnu i 1892 dannede en tæt, sammenhængende Kæde. Undertiden kom han vel ogsaa til Møllen, naar han og hans Mandskab var trætte af at ligge i Baghold ved Landevejen, som dengang fra Dysted, forbi Sparresholm og Svenderup, sneglede sig gennem de mørke Skove og gennem Kongsted løb ad Fakse til. En Dag kom nogle omstrefjende Svenskere til det nærliggende Borup og øvede efter Sædvane alle Slags Udyder. En gammel Mand traf de paa ved den store Helledsten tæt udenfor Byen, hvor de tumlede med ham saa længe, sloge ham og mishandlede ham, saa han tilsidst laa død for deres Fødder. Siden stormede de under Raab og Hujen ind i Byens sydligste Gaard, og her forlangte de ind baade Mad og Drikke. Kvinden, der laa i Barselseng, havde ingen andre end Lillepigen hjemme hos sig. Hende bød hun at sætte frem, hvad Huset formaaede, og fremfor alt ikke spare paa Gammeltøllet. Lillepigen gjorde, som Madmoderen befalede hende, og saa flittigt tappede hun og bar ind, at Rytterne snart blev døsiges og forlangte Sengeleje. Efter Konens Raad viste Pigen dem Leje i Halmen, der laa under Tagskægget, ligesom Tækkemanden var gaaet derfra uden at blive færdig med sit Arbejde. Men da de drukne Krigskarle kort derefter snorksov i Halmen, listede Kvinden sig op af Sengen, og hun og Lillepigen i Forening skare Rebene over, hvormed Tækkestænger og Stiger havde været fastholdte, saa disse tunge Redskaber faldt ned og dræbte de sovende Fjender. I det samme hørtes et stærkt Bulder. Det var Svend Povlsen og hans Følge, der kom hidilende for at bringe Hjælp. Lige straks, da Svenskerne begyndte at stime og storme, var der nemlig sendt løbende Bud til Møllen for at spørge efter Svend Povlsen og lade ham vide, at Svenskerne rumsterede i Byen. Han var der ikke; men aldrig saa snart han kom, før han fluks red ad Borup til for at holde Styr paa de vilde Karle. Her kom han tidsnok til at kunne se Udfaldet af de to kække Kvinders Snarraadighed og til at kunne overvære de dræbte Ransmænds Jordefærd. Der blev ikke gjort stor Stads af dem. I en Kalkkule mellem Gaarden og den nærliggende Nabogaard strede de Ligene ned og kastede Kulerne til over dem. Da der for nogle Aar tilbage blev gravet her mellem Gaardene, stødte Folkene under Arbejdet paa en større Hob Menneskeben, og de vare da alle straks enige om, at det maatte være Benene af de Karle, som Kvinderne havde dræbt i Svenskekrigen.

Hermed har jeg gjort Rede for samtlige de sydsjæl-

landske Folkesagn, som er mig bekendt fra Egnen Syd og Nord for Præstø om Svend Povlsens Friskarekrig mod Svenskerne i Efteraaret 1658 og Vinteren 1658—59, og jeg fortsætter nu med Svend Gønges egen Livshistorie.

Vi ved fra et Regnskab, Povel Corneliusens Proviantsregnskab 1659—60, at denne Mand havde forsynet Svend P. med Proviant fra Marts 1659 til og med den 21. Oktober 1659, hvor Svend Povlsen kvitterer for Modtagelsen af i alt 120 Pund Brød, 160 Potter Øl, 25 Pund Kød samt 30 Pund Salt og Ost til i alt 5 Rdl. 4 Mark 12 Skill. Endnu før den Tid blev Svend Povlsen udkommanderet med den danske Overgeneral Hans Schack, nemlig den 15. Juli 1659 paa Toget til Holsten og Fyn, og han deltog sikkert med ham i det afgørende Slag ved Nyborg den 14. November 1659, der betød Svenskernes fuldstændige Nederlag og Fyns Generobring. Vi kender dog ikke noget nærmere til Svend Povlsens særskilte Bedrifter under Toget med Schack til Holsten og Fyn. Efter Krigen, der jo blev afsluttet den 26. Maj 1660, har en Svend Povlsen fra Skaane til Huse i Hestemøllestræde i København hos Povel Jensen den 8. November 1660. Om det er vor Helt, er naturligvis uvist at vide. Vi ved i al Fald, at hans S. 40 anførte Indlæg til Fordel for hans trofaste ulykkelige Fælle, Laurits Hemmingsen fra Lyderslev, er dateret København den 1. Januar 1661. I dette Aar 1661 faar Svend Povlsen den kongelige Naadesbevisning at maatte bosætte sig paa Lundbygaard i Sydsjælland og nyde denne Gaard kvit og frit i sin Livstid, altsaa uden Fæsteafgift til Kongen, men ogsaa uden Arveret for sine Arvinger, Døtrene Maren og Gertud og Svigersønnen Hans Svendsen, Marens Husbond, om hvem det hedder, at han „i forrige og sidste Krigsaar havde tjent ærligt med Liv og Blod og forholdt sig vel som Dragon i Kaptajn Svend Povlsens Kompagni, med hvilket han blev udkommanderet, da Svenskerne var paa Sjælland; og var han med Svend Povlsen ude at gøre Fjenden alt Afbræk, som gøres kunde, hvilket hans smukke Afsked og Testimonium udviser.“ Denne Sviger-

søn fik Kongens og Kronens Gaard i Smidstrup i Snesere Sogn frit at bruge og bebo. Men Lundbygaard, der maatte betragtes som en lille Herregaard, blev en Skuffelse for Svend Povlsen. I en Ansøgning af 30. Januar 1666 klager han sin Nød, blandt andet i følgende Vendinger:

„Men eftersom jeg samme Gaard ved min Tiltrædelse haver ladet besigtige og den meget øde og brøstfældig befunden, og jeg nu samme Brøstfældighed næsten al (dvs. helt) ganske med stor Bekostning haver ladet reparere, hvor udover jeg er geraadet i saa stor Armød og Elendighed, at jeg de paabudne adskillige Skatter og Kontributioner (dvs. Ydelser) af samme Gaard udi disse besværlige Tider ej kan tilvejebringe, særdeles eftersom tvende Møller og tre Gadehuse, som tilforn haver kontribueret til Lundbygaard, ere komme derfra og yder nu deres Skyld til Slottet (dvs. Vordingborg Slot), saa al den Hjælp, jeg kunde have til at betale min Kontribution og Skat med, er mig ganske betagen. Beder derfor underdanigst Eders Kongelige Majestæt naadigst vilde se til mine elendige Vilkaar og forunde mig nogen Forlindring paa forskrevne Kontributioner, eller og at i Stedet for oven bemeldte tvende Møller og tre Gadehuse forskrevne Lundbygaard samt en anden Bondegaard udi Lundby, Ole Mikkelsen paabor ... maatte skødes mig til Arv og Ejendom imod min resterende Fordring (fra den store Svenskerkrigs Tid), som beløber sig til ved 1572 $\frac{1}{2}$ Rdl., helst eftersom jeg udi Eders Kongelig Majestæts Tjeneste haver mistet og tilsat al min Formue og mit Hus udi Halland. Tvivler derfor ingenlunde, at mig jo nogen Naade vederfares, hvorimod jeg mig bepligter Eders Kongl. Majestæt med Liv, Gods og Blod saa vel udi Freds som Fejdetid altid troligen at tjene, forblivende Eders Kongelige Majestæts tro Under-saat indtil Døden.“

Efter mange Forhandlinger om denne Fordrings Størrelse, som Svend Povlsen havde paa Kronen for sin Hvervevirksomhed i Krigens Tid, fik han endelig den 12. Maj 1666 Ejendomsskøde paa Lundbygaard og paa en Gaard i Snesere Sogn, beboet af Bonden Peder Hansen, men derimod ikke paa den af ham selv i hans Ansøgning ønskede Bondegaard i Lundby, beboet af Bonden Oluf Mikkelsen. Hans Fordring paa den danske Stat fra Krigens Tid blev nedsat fra de 1572 $\frac{1}{2}$ Rigsdaler, han selv havde anslaaet Fordringen til, til 1303 $\frac{1}{2}$ Rigsdaler 8 Sk., og

den skulde udlignes ved Skøde paa Jordegods fra Staten paa 24 Tønder Hartkorn, nemlig som sagt Lundbygaard og den Gaard i Snesere, som blev beboet 1666 af Bonden Peder Hansen. Denne Gaard solgte han før 1669 til Knud Mund paa Rønnebæksholm.

Mens disse Forhandlinger om Lundbygaard endnu stod paa, ansøgte Svend Povlsen sin gamle General fra Nyborgslaget, Rigets Feltherre Hans Schack, om Ansættelse som Vagtmester over Bønderne, til at have flittig og fornødentlig Indseende med Strandvagt under Tryggevælde og Vordingborg Len, altsaa Stevns og det sydlige Sjælland, Hjemstedet for hans Bedrifter i den store Svenskerkrig „efterdi jeg baade véd alle Lejligheder deromkring ved Stranden, og er vel kendt med Bønderne, som i forefaldende Vagter-Occasioner (dvs. fjendtlige Tildragelser under Vagten) gerne skulde mig parere (dvs. adlyde)“. Han fremhæver med Rette i sin Ansøgning, som ikke blev bevilget, at „han udi mange Aar og ved flere Occasioner (dvs. Lejligheder) baade inden- og udenlands udi fem velførte Fejder haver bevist sin allernaadigste Konge udi Danmark sin underdanigste, skyldige tro Tjeneste, udi hvilket Fortsæt han ogsaa stedse indtil Døden varhaftig bliver (dvs. forbliver trofast)“.

Den danske Enevoldsregering havde ikke Raad til at lønne sin tro Tjener ved at oprette et Embede som Vagtmester over Strandvagten paa Sjællands Sydøstkyst, men den kunde bruge ham til at holde Forbindelse med de misfornøjede Skaaninger og bringe Budskab fra den danske Regering til de saa uretfærdigt afstaaede tidligere Undersaatter gennem tusind Aar. Det fremgaar tydeligt af et Brev, som den svenske Resident i København Gustav Lilliecrona den 16. August 1666 hjemsender til sin Rigskansler i Stockholm (sml. Severin Kjær S. 224) :

„For nogle Uger siden underrettede jeg Eder om den Anledning, der var mig given til at undersøge den hemmelige Brevveksel, som adskillige utro Undersaatter i Skaane og Blekingen havde ført med nogle af deres Venner i København. Endelig har jeg med stor Møje

og Bekostning erholdt et Originalbrev af den fornemste Korrespondent; hvoraf det noksom er at se, hvilke slette Planer denne Herman Kristensen selv har for, og hvilket Tilhæng han har der i Landet, som han har sat i Bevægelse. Han tilstaar ogsaa selv i sit Brev, hvad han tidligere har raadet denne Kaptajn Svend Povlsen, og hvad han paatager sig at udføre, saafremt de Danske ville fortsætte med deres Anslag. Svend Povlsen har i sidste Krig været en navnkundig Kaptajn for Snaphanerne og skal som oftest rejse derover i Bondedragt. Han bruges meget her ved Hoffet til at udføre slige Kommissioner, hvortil han og skal være helt adræt. Herman Kristensen har nogle Gange i dette Aar skrevet ham til, men han har straks brændt Brevene. Den Mand, jeg har brugt i dette Ærinde, har læst disse Breve, og han beretter, at de vare af samme Indhold, som det ene, der herved følger. Dog skal han endnu videre have fremstillet, hvor de Danske kunde gøre Landgang, og anbefaler en Havn, som skulde ligge paa denne Side Ystad. Denne Kaptajn har endnu en anden fortlørlig Korrespondent paa Landet, enten ved Helsingborg eller ved Lund, hvorefter jeg ogsaa haaber at erholde nogen Underretning gennem den samme Person, som gaar mig til Haande“*).

Den onde Samvittighed over sit Lands uretfærdige Handlemaade lyser ud af Gustav Lilliecronas Brev. Sverige havde 1658 faaet vort gamle Arveland Skaane med Vold, og ikke med Ret.

*) I sit store Værk „Skaanes Overgang til Sverige“ 1906 II S. 229 oplyser Prof. Knud Fabricius, at Angiveren af den hemmelige Brevveksling mellem Herman Kristensen og Svend Povlsøn, den svenske Løjtnant *Pål Ram* paa et Retsmøde i Juli 1667 havde maattet tilstaa, at disse Breve var falske, skrevne af ham selv i Herman Christensens Navn. „Han havde sammen med Svend Povlsøn og to andre fabrikeret dem i dennes Logi i Kristen Bernikovsstræde, og Motivet synes kun at være at skaffe sig en lille Indtægt hos Lilliecrona ved Angiveriet.“ Prof Fabricius mener, at Svend Povlsen har været medskyldig i dette Falskneri, men det anser jeg efter den Viden, vi har om Svend Povlsens ærlige og oprigtige Karakter, for at være fuldstændig ubegrundet. Svend Povlsen kan derimod let have taget et af Ram fabrikeret Brev for gode Varer, fordi han i Forvejen havde denne Forbindelse med de misfor nøjede Skaaninger paa den danske Regerings Vegne.

Da Danmark var kommet nogenlunde til Kræfter efter Voldshandlingerne i den sidste Svenskerkrig, hvor vi havde Retten paa vor Side, var det naturligt og rimeligt, at det dansk-norske Rige foresatte sig at generobre ved Vaabenmagt de Landskaber fra det historiske Danmark og Norge, som var kommet under svensk Voldsherredømme. Og det var Bestræbelser, som havde den gamle skaanske Krigsmand Svend Povlsens fulde Tilslutning.

Den 16. Februar 1673 udgik der et Kongebrev til Krigsmarskallen *Johan Kristoffer v. Körbitz*, lydende paa, at denne „skulde erkyndige sig om, hvorvidt der i Sjællands Stift maatte findes nogen — af hvad Stand og Vilkaar det være kunde — som havde forsøgt sig i Krigen til Lands eller til Vands, da den nye Konge, Kristian den Femte, vilde have saadanne i Erindring til Forfremmelse fremfor andre, naar Lejlighed gaves; thi Kongen agtede at opmuntre sine retfærdige og kække Mænd, og det vilde ske, naar de saa, at Dyden og Fortjenesten ej heller blev ubelønnet i deres eget Fædreland“. Amtsskriveren i Vordingborg Francke Meinertzen oplyser 27. Marts 1673, at „han havde ladet Kongebrevet læse og forkynde paa alle Tingene i Vordingborg Amt og paa alle andre Maader søgt Oplysning, men han havde ingen fundet, uden en midaldrende Person ved Navn Svend Povlsen, som sig opholder udi Lundby i Hammer Herred, og som foregiver at have tjent her udi Riget i forrige Krigstider for Kaptajn over et Kompagni Dragoner. Og erbyder han sig fremdeles i saa Maader i Hans Majestæts Tjeneste, naar fornøden gøres.“ Men Svend Povlsen selv blev Fyr og Flamme over dette Kongebrev. Han indgiver den 5. April 1673 den Ansøgning, hvorfra vi ovenfor (S. 33) har hentet Oplysninger om hans Ungdomstids Krigstjeneste i Kejserkrigen 1625—29 og under Oberst Holger Rosenkrands i Holland 1634. Han oplyser her yderligere om sig selv:

„Og udi sidste Fejde er mig betroet af Eders salig Hr. Fader at hverve et Kompagni til Hest, som jeg imod Rigens Fjender haver selv ført og det med Troskab, som enhver Kavalier med mig skal

vidne, hvorfor jeg allerunderdanigst Eders Kongl. Majestæts Naade begærer, at jeg til min forrige Plads, om noget paatrænger, maa forfremmes. Og ellers imidlertid at maatte faa noget af Rigens Midler til Levnedsmiddel og Underholdning, saa jeg ej skulde have Aarsag mit Brød at betle. Jeg, som en ærlig, tro Undersaat skal lade mig finde tro, lydig med Liv og Blod til Døden.“

Han opnaar ikke sit første Ønske, at faa sin gamle militære Stilling og Rang som Kaptajn tilbage, men han opnaar den 26. April 1673, at der „af sær kongelig Naade bliver tilstaaet den gamle Kaptajn Svend Povlsen *Gynge* en aarlig Pension paa 30 Rigsdaler.“ Denne Pension blev udbetalt ham første Gang den 16. August 1674.

Paa dette Tidspunkt var Svend Povlsen ikke Herremand længere. Han havde i Begyndelsen af 1672 været nødt til for Gæld at afstaa Lundbygaard til Løjtnant Kristian Sivertsen, og med sin Datter Gertrud flytte ind i et Hus paa Lundby Gade. Her maatte den tidligere Snap-hanehøvding vogte Gæs for sin Datter, men de narrede ham og fløj fra ham ud i Kornet i Byvangen, saa Oldermændene i Lundby og Foldegemmeren en Dag kom og pantede Gertrud Svendsdatter for den Skade, hendes Gæs havde forvoldt. Denne Skade blev vurderet til to Mark danske, og til Erstatning blev Gertrud Svendsdatter pantet for 4 Pund Humle.

Aaret efter at Svend Povlsen første Gang havde faaet udbetalt den af Kongen bevilgede Pension paa 30 Rigsdaler, tilbød Svend Povlsen i Ansøgning af 20. Maj 1675 sin Konge paa ny at hverve et Kompagni Dragoner til Brug i den planlagte skaanske Krig, der brød ud den 12. Sept. 1675, ligesom han havde gjort 1643 i Halland og i 1657 i Engelholm i Skaane:

Stormægtigste Konge, allernaadigste Arve-Herre!

Udi dybeste Underdanighed haver jeg Eders Kongelige Majestæt at andrage, det jeg haver tjent Eders Kongelige Majestæts salige Hr. Fader og salige Hr. Farfader, højlovlige Ihukommelse, Konger udi Dannemark, udi Krigstog og hvervet et Kompagni Dragoner for hver af de salige, højlovlige Herrer. Og dersom det naa-

digst maatte behage Eders Majestæt, haver jeg endnu Lyst at hverve et Kompagni at føre imod Rigens Fjender, om det fornøden gøres. Og dersom det er Eders Kongl. Majestæts naadigste Behag, at jeg et Kompagni Dragoner skal hverve, er min underdanigste Begæring, at jeg Folket, den Stund jeg hverver, maatte have til Indkvartering i Næstved. Jeg er beredt, som skyldig, Eders Kongl. Majestæt at tjene imod Rigens Fjender Nat og Dag, saa længe jeg haver Liv og Blod, og vil jeg straks anfange at hverve, naar Pengene mig vorder leveret, og haabes næst Guds Hjælp inden Maanedsdag at have Kompagniet komplet; thi her er mange kække Karle her udi Landet, som gerne vil være hos mig. Gud allermægtigste opholde Eders Kongel. Majestæt udi langvarig Velstand at florere og give Eders Kongel. Majestæt et lykosaligt Spir, hvilket trohjertlig ønskes af Eders Kongelige Majestæts tro Undersaat

Svend Poffwelszen.

Der kom intet Svar fra Kongen paa denne Ansøgning, og Svend Povlsen fornyer Maaneden efter sin Ansøgning i nærbeslægtede Ordlag, efter personlig Audiens hos Kongen samme Dag:

Han siger, at han „haaber inden to Maaneder at have Kompagniet komplet i Næstved, eller dog hvor Eders Majestæt behager, eftersom her findes endnu mange udaf mit forrige Kompagni, som opvarter (dvs. er Tyende) og sig under mit Kompagniskab gerne vilde indstille og følgagtig være. Og naar Kompagniet kan være komplet, og Strandvagten bliver anordnet, jeg den da maatte blive anbetroet indtil videre Anordning, hvilken jeg flitteligen skal opvarte som en ærlig kongelig Tromand og Tjener, herefter som tilforn.“

Denne Gang fik Svend Povlsen sit Ønske opfyldt, han fik overdraget den 11. September 1675 at være Opsyn ved Strandvagten paa Stevns Klint. Det var Dagen før, at Kong Kristian den Femte den 12. September 1675 erklærede Sverige Krig. Han forestod Strandvagten paa Stevns til næste Aar, og han var med, da der i Juni Maaned 1676 blev gjort Landgang af den danske Hær ved Landskrona. Den 13. Juli 1676 blev han udnævnt til Major til Fods, og han fik sit højeste Ønske opfyldt, han blev betroet til at hverve Folk til den danske Hær, for at kunne generobre sit elskede og sikkert ovre i Sydsjælland dybt savnede Hjemland, det ældgamle danske Arveland Skaane.

Allerede den 16. Juli fik han i Lejren ved Landskrona udbetalt 200 Rdl. for Hvervningen af noget Mandskab samt 10 Rdl. for en Maanedes Traktement. 14 Dage efter var han naaet saa vidt, at han havde et Kompagni af hvervede Tropper paa Benene, Folk, der kunde føre og bruge Vaaben. Hans Løjtnant Povl Smidt faar nemlig den 2. August i Lejren ved Landskrona udleveret til Major Svend Povlsen 12 Skaalpund Jagtkrudt og 24 Pund Pistolkugler fra Fejlttøjmester Joachim Kruse.

Samtidig med disse Begivenheder udbrød den store Snaphanekrig i det nordlige Skaane og i Blekinges Skovogne. Gøngerne gjorde Oprør mod det forhadte paatvungne svenske Herredømme. Den første store Begivenhed i Snaphanekrigen var Overfaldet paa og Ranet af den svenske Krigskasse ved Loshult Kirke den 24. Juli 1676. Her deltog Snaphaner fra Ø. Gønge Herred, fra Villands Herred, fra Jämshög i Blekinge sammen med danske Ryttere. Udbyttet af det vellykkede Overfald paa den svenske Førseksafdeling var ikke mindre end 50,000 Rigsdaler i Plader og hvid Mønt, der var indpakket i Tønder og bestemt til den svenske Hærs Lønning og Forbrug, og de tog endvidere ved samme Lejlighed Kong Karl den XI's Krigskasse og Telt.

Var Svend Povlsen Gønge nu med til dette Overfald ved Loshult, endog som Fører for de nordskaanske Snaphaner? Det er ikke meget sandsynligt, Svend Povlsen var paa dette Tidspunkt en ældre Mand, mindst 66 Aar gammel, og Alderen har selvfølgelig gjort sin Ret gældende. Men højst sandsynligt er det, at Rygtet om Svend Povlsens Bedrifter i Snaphanekrigen i det sydlige Sjælland har bredt sig over til hans Hjemland Skaane, opflammet Lysten til lignende Snaphanekrig i Skaane og til vor Tid sat sig Spor i de skaanske Folkesagn om Svend Povlsen. Disse skaanske Sagn er mig desværre langt fra kendt i deres fulde Udstrækning, men jeg haaber, at man engang fra skaansk Side tager Spørgsmaalet op om en saa vidt muligt fuldstændig og meget indgaaende kommenteret Ud-

gave af de nordskaanske Snaphanesagn. Jeg anfører de faa Sagn, som er mig bekendt fra Skaane om Svend Povlsen i kortfattede Uddrag.

I sin fortræffelige Samling „Sägner från nordöstra Skåne“ 1913, trykt i Serien Svenska Landsmål B 9, S. 14 har Pehr Johnsson udgivet et Sagn fra Svend Povlsen Fødesogn Verum i V. Göinge Herred, der paafaldende minder om P. D. Fabers sydsjællandske Sagn fra Jungshoved (S. 47).

„En af de svenske Feltherrer havde engang udsat en stor Pris til den, som kunde bringe ham Snaphanekaptajnen Svend Povlsen i Hænde. Der gik den Fortælling om ham, at han kunde skabe sig om, saa han snart lignede et, snart et andet Menneske. Svend Povlsen havde faaet Kundskab om den svenske Befalhavers Løfte til sit Folk. Engang da Officeren stod ved sit Vindue i en Bondegaard oppe i Verum, smældede der pludselig et Skud, som strakte ham død til Jorden. Hans Soldater sprang op i en Hast, og de kom ud lige i rette Øjeblik, til at se Snaphanen Svend Povlsen forsvinde i Skoven. Da de satte efter ham, for at fange ham, mødte de helt pludseligt en gammel Bonde. Han sagde, at han kunde vise dem, hvor den flygtede Snaphane havde skjult sig bag en Sten. De svenske Soldater fulgte med Gubben. Men da de vel var kommet ind i Skoven, fandt de sig pludselig omringede af Snaphaner, mens Svend Povlsen stod midt foran dem. De saa da, at det var selve Svend Povlsen, de havde mødt, forklædt som gammel Bonde. Alle de svenske Soldater blev nu nedhugne. Og Snaphanehøvdingen kunde atter uforstyrret røve og plyndre i Bygden.“

I sin Samling „Snapphanar, Sägner från en orolig tid“, Falkenberg 1920 anfører Pehr Johnsson*) (S. 5) det samme Sagn om Svend Povlsen i en langt mere udførlig, ganske romanagtig Udformning med et helt andet Stedfæste og Personfæste end Verumsagnet. Sagnet er her stedfæstet til Herrevadskloster imellem Hallandsås og Söderås, og den svenske Officer, der havde sat en Pris paa

*) I Pehr Johnssons Materialesamling „Snapphanefejden, Brev och anteckningar“ (fra Krigen 1658—60 og 1676—79) 1910 synes Svend Povlsen Gønge ikke at være nævnt.

Svend Povlsens Hoved, skulde være en af Karl Gustavs fornemste Hovedsmænd, Oberst Axel Hård. Hård blev skudt af Svend Povlsen, som han stod og lænede sig ud af Vinduet en vakker Forsommeraften paa Herrevadskloster. Hans Undergivne, Ritmester Silfverlood, var den, som lod sig narre af den som gammel Bonde udklædte Svend Povlsen, der ledte dem i Baghold ude i Skoven, hvor næsten alle Svenskerne blev nedhuggede uden Skaansel, mens det dog lykkedes Ritmester Silferlood med faa af sine Folk at undslippe.

Prisen paa Svend Povlsens Hoved blev fordoblet. Han og hans Folk blev overrumplede i en Gaard paa gammel-svensk Grund i Stenbrohult Sogn i Smaaland af en svensk Trop, der kom fra Loshult i Skaane, under Vejvisning af en Svend Povlsen fjendtligsindet svensk Bonde fra Stenbrohult Sogn. Kun faa af Svend Povlsens Folk lykkedes det at undslippe, blandt dem var Svend Povlsen selv, men han blødte af mange Saar. En ung Helsingerytter Johan Hollfast indhentede den saarede Snaphanefører, prøvede først at skyde ham med en sædvanlig Blykugle, men det mislykkedes, saa tog han en Sølvknap af sin Trøje, og nu ramte han Svend Povlsen i Hjertet. Johan Hollfast førte hans døde Legeme til Hovedkvarteret, hvor han ikke blot fik den udsatte Pris, men ogsaa blev befordret til Ritmester ved et skaansk Regimente. Han blev siden gift med en adelig Dame, Datter af Ebbe Ulfeld paa Färslöfholm. Han blev senere adlet under Navnet Ridderschantz, deltog siden i Karl den Tolvtes Krig og faldt tilsidst som Oberstløjtnant i Slaget ved Klissov.

Hvorledes det nu end ellers forholder sig med Johan Hollfast, saa har han slet ikke Ret til at berømme sig af Drabet paa Svend Povlsen. Vi ved med Sikkerhed, at Svend ikke omkom i Skaane, ramt i Hjertet af en Helsingerytters Sølvknap.

De sikre Kendsgerninger om Svend Povlsens senere Deltagelse i den skaanske Krig 1675—79 er disse, at han den 29. November 1676 laa syg i København, hvilken Dag

han kvitterer for sine Terminspenge for Tiden fra 1. Maj til 1. September. Vi ved desuden, at han den 3. April 1677 mødte frem paa Baarse Herredsting i en Retssag, anlagt af Niels Mund til Rønnebæksholm, til Forsvar for sin Bonde Tiel Pedersen i Snescere, som han den 24. September 1666 havde solgt et Fribrev til. Vi ved, at han Kyndelmissedagsaften 1679 var til Stede ved et stort Gilde hos Svigersønnen Hans Svendsen i Lundby, hvor saa godt som alle Bymændene var forsamlede og drak tilsammen en Tønde Øl, som den gamle Major Svend Povlsen havde givet Lundby Bymænd i Fæste af Byens Hus, det gamle Gildehus, hvor fra gammel Tid af hele Bylavet havde haft sine Sammenkomster. Det er troligt, hvad Severin Kjær anfører, at den gamle Major agtede at tilbringe sin Livsaften i dette Gildehus, naar de urolige Dage var til Ende, som det stærkt tegnede til, at de snart maatte blive. Det skete dog først et godt halvt Aar efter ved Freden i Lund den 26. og 27. September 1679.

Hvorlænge Svend Povlsen kom til at leve i Lundby Gildeshus, vides ikke med Sikkerhed, da Lundby Kirkebog først begynder 1710, men i en Retssag paa Hammer Herredsting af 18. og 25. Maj 1691 om lignævnte Bonde Tiel Pedersens Vornedspligt til Niels Mund paa Rønnebæksholm nævnes Major Svend Povlsen som salig, altsaa som afdød, og der antydes ikke det mindste om, at han skulde være omkommet paa voldelig Vis ovre paa Grænsen mellem Smaaland og Skaane. Svend Povlsen er sikkert død en gammel træt Mands fredfyldte Død, i stolt Bevidsthed om, at han Navn, at hans Daad i den store Svenskerkrig ikke skulde glemmes i hans elskede Fædreland Danmark.

Svend Povlsen havde dog næppe drømt om, at han skulde faa et saa stort Navn 200 Aar senere, som Tilfældet i Virkeligheden blev. Gennem det Eftermæle, han havde skaffet sig hos sin Samtid ved V. Bering 1676, og hos sin Eftertid i Sydsjælland ved Drengen Peder D. Faber o. 1776, vandt han sig saa smuk en Plads i Rasmus Nyerups

Efterretninger om Kong Frederik den Tredies Historie 1817, at han vakte en Romandigter af Guds Naade som Carit Etlars stærke Interesse og Beundring. Carit Etlar ønskede, paa sin ældre Broder „Skibsfører Mathias Brosbølls Tilskyndelse, at skabe et ægte dansk Sidestykke til *Alexandre Dumas* berømte franske historiske Roman „De tre Musketerer“ fra 1844. Betragtet som historisk Virkelighed kan man hurtigt blive klar over det uhistoriske i Etlars Fremstilling af „Gøngenhøvdingen“s Historie. Ligesom P. D. Faber, hans Forgænger, gør Etlar Sydsjælland til den eneste Skueplads for Svend Povlsens Bedrifter, lader ham ikke, som rimeligt vilde være, skifte fra Hallandsaas i den første Del af den store Svenskerkrig (før Freden i Roskilde den 26. Februar 1658) til Øst og Sydsjælland under Danmarks Genrejsning, i den anden og sidste Del af den store Svenskerkrig med Københavns Belejring fra August 1658 til Maj 1660.

Men betragter man Svend Povlsen som national dansk Heltepersonlighed, saa kan man ikke sige andet, end at baade Faber og Carit Etlar, trods deres næsten selvfølgelige historiske Uvidenhed, har haft en mærkelig intuitiv Fornemmelse af Svend Povlsens virkelige Karakter: selvopofrende Nations- og Kongetroskab, saaledes som den lyser os i Møde i hans siden kendte Ansøgninger fra hans gamle Dage: „Som tro, lydige Undersaat udi allerdybeste Underdanighed indstiller han sig til sin allernaadigste Arveherres Tjeneste og til Kongens og Landets Forsvar, saa længe hans Blod i ham er varmt.“ Han skal, som han skriver i samme Ansøgning 1673 „som ærlig tro Undersaat, lade sig finde tro, lydige med Liv og Blod til Døden.“ Igennem sin instinktive Samfølelse med denne Undersaat, besjælet til det yderste af uselvsk Fædrelandskærlighed og Offervilje, skaber Carit Etlar i „Gøngenhøvdingen“ en dansk Heltetype af forbilledlig Karakter. Etlar har gjort det til noget stort for danske Dreng, saadan som Svend Gønge, at være trofast mod sit lille, overvundne, lemlæstede og tilsyneladende ganske haabløst stillede Fædreland. Ved

disse Egenskaber blev „Gøngenhøvdingen“ danske Drenges foretrukne Yndlingshelt. Der kan næppe være Tvivl om, at Gøngenhøvdingen har været af meget stærk inspirerende Karakter, for den Frihedskamp, som de unge danske Sabotører i 1941—45 har ført, imod den knugende Overmagt. De kunde, og de vilde ikke frigøre sig for det uimodstaaelige Indtryk af deres Drengearrs Yndlingslæsning. Kunde de ikke, hver enkelt af dem, være Leder for sine Kammerater som Svend Povlsen Gønge, saa kunde de være den usvigelige trofaste Fælle, som Underklassemanden Ib Abelson, der blev Dronningens Vagtmester, eller de kunde hjælpe af al deres Evne som den lille Bondedreng Palle med det tykke, røde Haar, uselvisk indtil Døden. Gribende, uforglemmelig er Skildringen af den raske lille Palles Død. Ingen af disse Personer, Ib eller Palle, er historiske Personer, men de er Udtryk for Svend Povlsens eget danske Mandsideal, at være i Liv og Død en „ærlig kongelig Tromand og Tjener“, for hvem det ikke var lige meget, om hans Konge hed Frederik eller Carl Gustav. Med andre Ord en typisk Gønge, som ikke vilde gaa paa Akkord med Uretten, men hellere vilde sætte Livet ind, end han skulde lade sig tvinge ind under den forhadte svenske Konges Tyranni.

I den store Snaphanekrig 1676—79 fik Svend Gønge mange Efterfølgere blandt sine nærmeste Landsmænd, Gøngerne, der med Stolthed og Ildhu satte alt ind, baade Liv og Ejendom, i Troskab mod deres retmæssige Konge, Kong Kristian den Femte, deres Hjærters Konge. Endnu i vore Dage har Gøngerne, endnu mere end de øvrige Skaaninger, en ganske instinktiv Sympati for deres tidligere Landsmænd Danskerne. Jeg har selv følt denne Samhu hos den prægtige Gønge, til hvis Ære jeg har skrevet denne Afhandling, min Ven Pelle, Forfatteren *Peer Johnsson* i Broby. Jeg glemmer aldrig den uventede Glæde, hvormed jeg mødte Gøngenhøvdingens Navn, Svend Povlsen Gønge, paa Mindestenen ved Indgangen til Broby Hjembygdspark, og oplevede, hvad jeg næppe andetsteds

ganske umiddelbart kommer til at opleve, at se Kristian d. Tredies og Gustav Vasas Bibel ligge Side om Side i den gamle pragtfulde Gøngegaard i Hjemstavnsparken ved Helgeaaen, den hellige Aa. Fra min tidligste Barndom i Ellekilde har jeg stirret ind i Skaane mellem Kullen og Helsingborg som i et forjættet Land, det er vort tabte gamle danske Land, sagde min Fader. Derfra skulde vor Slægt engang være kommen til Sjælland. Med Beundring og Taknemmelighed har jeg derfor nu skrevet en Levnedsskildring af en af Skaanes bedste Sønner, Snaphanehøvdingen Svend Povlsen med Tilnavnet *Gønge*, alle raske danske Drenges Forbillede, Gøngenhøvdingen.

EFTERSKRIFT

Efter at jeg havde skrevet denne Afhandling i Januar 1947, blev jeg bekendt med, at Forfatteren *Cai M. Woel* har udgivet et historisk (ikke skønlitterært) Arbejde om „Gøngenhøvdingen Svend Povlsen, Danmarks Frihedskamp 1658—60“. Ligesom Severin Kjær søger Woel at give en bred Fremstilling af hele Baggrunden for Svend Povlsens Virksomhed, den store Svenskerkrig 1657—60, koncentrerer sig ikke, som jeg har søgt at gøre det, til selve Svend Povlsen Gønges Livshistorie. I Hovedsagen anvender Woel de samme Kilder som jeg, men paa et Par Punkter gaar han videre, end jeg mener det rigtigt. Han anfører S. 112 nogle gode Folkesagn om Svend Povlsen og Gøngernes Bedrifter i Nordsjælland, som jeg regner for ikke vedkommende hans virkelige Historie, der knytter sig til Halland og Skaane, København og Sydsjælland. Woel anfører S. 130—38 nogle Beretninger fra Sydsjælland, som han regner „som en Slags Folkedigtning med Virkelighedens Elementer i sig“, mens jeg regner dem for Forsøg paa romanagtig Kunstdigtning, som Efterklang af Severin Kjær, næsten uden Værdi. Endnu mere værdiløs er et Almuetryk, Pris 4 Skilling, uden Aarstal „Gjøngenhøvdingen Svend Povlsen“. Det faas E. O. Jordan, Ny Adelgade 14, Hjørnet af Grønnegade, og det er trykt hos Carl Lund.

GØNGERNES HJEMSTAVN

Der kan være Anledning til her at gøre nogle Bemærkninger om Gøngernes Hjemstavn. Det er Nørre Skåne, hvor Småland skråner ned mod det skånske Slette-land. Når man rejser fra Helsingborg over Klippan og Häseholm til Kristianstad ved Helgeåen, kommer man tværs gennem disse Egne. Der er rigeligt med Skov, Agerjorden ligger spredt, den er stenet og ofte mager. Befolkningen, og navnlig dens Ungdom, har til alle Tider måttet søge ud for at tjene til Udkommet. Fra gammel Tid stod Befolkningen i disse Egne i et særligt Forhold til de danske Konger. Ungdommen kom i stort Antal over Sundet og tog Tjeneste hos Kongen; de blev Kuske, Staldkarle, Jagtbetjente o. s. v. Kongens „Enspændere“ kaldtes de, fordi de var fæstede enkeltvis og ikke som Lejetropperne vare hyrede af en Anfører. Det er en Mindelse om disse Tider, når Kjøbenhavn endnu overalt i Skåne kaldes „Kongens By“. I de gamle Tider var Hallandsås og Gønge Herred Grænselandet op imod Sverrig. — Under de hyppige Krige som fandt Sted mellem Rigerne virkede Gøngerne i stort Antal som Spejdere og Friskytter mod de svenske, når de gjorde Indfald i Landet.

Under Karl Gustavs Krige var det derfor naturligt, at den danske Konge brugte Gøngerne til at forurolige Fjenden og hindre hans Brandskatning og Provianteringer. Og der fandtes jo mange Gønger spredt om på Sjælland, navnlig i Nordsjælland og langs Øresundskysten.

Her på Sjælland var deres Omdømme altid godt. Det var kvikke og snarrådige Folk og i alle de overleverede Beretninger opfattes de som Almuens Venner og Hjælpere. Sådant har det utvivlsomt også oprindeligt været i deres Hjemstavn.

Da de danske i 1676 gjorde Forsøg på at genvinde Skåne, påkaldte de ikke forgæves Gøngernes gamle Kærlighed til Danmark. De tjente ligesom ved tidligere Lejligheder den danske Sag som Spejdere, Vejvisere og Friskytter. Da de danske med uforrettet Sag måtte opgive Felttoget og slutte Fred, holdt Svenskerne hård Justits med de såkaldte „Snaphaner“. De blev udryddede, såfremt de ikke i Tide faldt til Føje eller rømte til Danmark. Der er vel heller ingen Tvivl om, at de, da Krigen ebbede ud, måtte blive en tung Byrde for den fredeligt arbejdende Befolkning. Bedømmelsen af Snaphanerne fra svensk Side har gennem Tiderne været hård. De blev i Reglen fremstillede som rene Stimænd, i bedste Fald som farlige Oprørere. Vi danske har kun vist ringe Lyst til Fordybelse i dette Emne.

For en halv Snes År tilbage rejstes ved Knäröd lige ved den gamle Landegrænse mellem Halland og Småland en Mindesten til Erindring om det Møde som fandt Sted her i 1612 mellem Gustav Adolf og Christian IV. På Stejnens Bagside findes en Indskrift på Dansk forfattet af Professor *Vilhelm Andersen*:

„Tyst taler dansk Tunge på Bautastenen om Grænsestriden og Grandefreden.“

Der er nu gaaet halvtredje hundrede År siden Skåninger sidste Gang kæmpede for Danmark, og de har forlængst gjort sig fortrolige med deres nye Fædreland. De nærer ikke mere noget Ønske om Forandring, og det kan vi danske heller ikke. Vi glæder os alle over det venskabelige og tillidsfulde Samarbejde som nu finder Sted mellem Danmark og Sverige. Men når Skåninger mindes den Fortid, som de har haft sammen med Danmark og gør det med Venlighed, så rører det vore Hjerter.

Den 1. Juli 1934 afsløredes i Hjembygdsparken i Hässleholm en Statue af Snaphanen. Den er udført af en skånsk Billedhugger *Åxel Ebbe* fra Hököpinge. Man ser Snaphanen, som han sniger sig frem gennem Krattet med Hånden på Bøsseløbet. Han har affyret sit Skud og er nu parat til at slå fra sig med Kolben. Denne Statue er et virkeligt Kunstværk.

Ved Afsløringen talte Professor *Martin P. Nielsen*, Lunds Universitets Kansler og selve Landshøvdingen fra Kristiansstad *Johs. Nilsson*.

Landshøvdingen sagde: „Snaphanerne er gaaet over i Historien som Oprørere, og man kan spørge sig selv, om det er rigtigt, at Landshøvdingen medvirker til at fæstne deres Minde i Sindene.. Det Sæt, hvorpå disse Friskytter og Stimænd førte Krig, har sat Folkefantasien i stærk Bevægelse. Snaphanerne og deres Krigsførelse er nok bleven fejlbedømt. Det er ikke så let at skifte Fosterland, og var det nok ikke heller for vore Forfædre. Det var Kærligheden til Hjembygden, som førte dem til Krigen. Ingen kan forlange, at vi skulde klandre vore Forfædre for det — vi er dem tværtimod Tak skyldige. Efter at Snaphanerne er blevne vel indlevede i vort nye Fosterland og blevet hjemme der, så blev de gode Medborgere“. Disse venlige og forstaaende Ord maa glæde også os i Danmark.

Men når man mindes Snaphanerne på den Måde i Sverige, hvor de dog til Slut statsretlig set måtte stå som Oprørere, hvor meget mere må vi da ikke ære dem her i Landet, hvor de satte Livet ind til Forsvar for deres Fædreland i dets Nød.

J. P. Jensen-Stevns.

ES. Det forekommer mig, at Østsjælland, som var Hovedskuepladsen for Gøngernes Bedrifter herovre, burde hædre dem ved et synligt Minde. Det vilde være en smuk Opgave for Præstø By at fremme denne Sag.

J.-St.

AF PRÆSTØ BYS HISTORIE

Af R. Berg.

I.

PRÆSTØS ÆLDSTE TID

PRÆSTØ er, som Navnet antyder, fra først af anlagt paa en Ø, der dannedes mod Syd af Tubæk Aa, mod Øst af Fjorden og mod Vest og Nord af en Aa, der udgik fra Tubæk Aa og løb ud i Fjorden.

Denne Ø, der nu er tørlagt mod Vest og Nord, laa oprindeligt under Skibbinge Sogne kald, og deraf forklares Byens Navn.

Præstø nævnes første Gang i Historien 1321, i hvilket Aar Christoffer II udsendte et Brev under et Ophold i Byen, men der er ikke Tvivl om, at den er meget ældre.

Sandsynligvis skylder den — ligesom saa mange andre danske Købstæder — sin Opkomst det rige Handelsrøre, som fremkom ved den tyske Kolonisering af Østersøens Sydkyst og Anlægget af en Række Hansestæder langs denne, som var en Følge af Vendernes Undertvingelse. Derved opstod et stort Marked for danske Landbrugsprodukter og de danske Sild, som i store Mængder den Gang strømmede gennem Øresund.

Denne Udveksling af Varer fra Land til Land, som blev Følgen heraf, førte til Fremkomsten af de fleste danske Søkøbstæder, i hvis Havne Vareudvekslingen fandt Sted. Naar der opstod saa mange Havnebyer rundt om i Landet, laa det i, at de daværende daarlige Transport-

forhold nødte Bønderne til at føre deres Produkter til den By, der laa dem nærmest, men iøvrigt brugte man den Landingsplads, der var den bekvemmeste uden Hensyn til, om den var bleven Købstad eller ej.

At Præstø har ligget heldigt for Udførslen fra et stort Opland, kan der ikke være Tvivl om. Landevejen fra Vordingborg til København løb jo i umiddelbar Nærhed og gav forholdsvis gode Transportforhold for en stor Omegn. Naar Præstø, som iøvrigt sammen med Næstved og Vordingborg hørte under Lensmanden i Vordingborg, alligevel aldrig blev til den store By, skyldes det dels, at Fjorden kun var sejlbare for Smaaskibe, og dels, at den havde Konkurrenter fra andre Smaahavne i Omegnen som Kindvig, Bønsvig o. a. Enhver mulig Landingsplads benyttedes.

Da Handelssamkvemmet med Hansestæderne kom i Gang, har dog Præstøs Beliggenhed været den forholdsvis gunstigste, og givet Anledning til, at Beboerne i to af de nærmest liggende Landsbyer Tudebølle og Kopager har opgivet deres Boliger og er flyttet til Præstø.

Den første af disse Byer laa umiddelbart nord for Tubæk Aa, den anden nord for Nysø. Den Jord, der tilhørte disse Byer, hørte omrindelig til St. Peders Kloster i Næstved, der 1353 mageskiftede den med Kronen. Det Omraade, der saaledes kom til at blive Præstøs nærmeste Opland, laa indenfor det Omraade, der begrænsedes af Tubæk Aa, Even og Fjorden. At Præstø fik denne Jord til Raadighed var for saa vidt heldigt for Byen, eftersom dens Indbyggere ikke kunde klare sig alene ved den ny opstaaede Handel, ligesom der heller ikke kan have været gunstige Levevilkaar for ret mange Haandværkere. Nogle har vel ernæret sig ved Fiskeri, og at denne Næringsvej maa have været drevet af en Del, kan man slutte deraf, at Byen ejede et Fiskerleje ved Falsterbo, hvorpaa den fik kongelig Stadfæstelse 1561 og derfor sikkert har besiddet lang Tid forinden. For en stor Del maa Præstø's Indbyggere imidlertid have levet af Landbrug.

Det fremgaar da ogsaa af et Tingsvidne, der blev afgivet paa Baarse Herredsting 1531, at Byjorden den Gang omfattede 32 Lodder, som har været dyrkede eller brugte af Byens Borgere i Fællesskab til Græsning af deres Kvæg. Nogen Handelsvirksomhed har der naturligvis ogsaa været i Præstø, og i hvert Fald saa megen, at der har kunnet eksistere et Par større Forretninger, ligesom der ogsaa efterhaanden har nedsat sig en Del Haandværkere.

Saa megen Købstadnæring har der dog været i Byen, at den den 2. Marts 1403 har faaet Købstadsprivilegier, d. v. s. Eneret til at drive Handel og Haandværk. Hvor meget det har betydet for Præstø er ikke godt at sige, eftersom Datidens Herremænd og Bønder i stort Omfang handlede selvstændigt med deres Produkter, der afsattes til Opkøbere, der i stort Tal færdedes overalt paa Landet og udførte Varerne gennem ulovlige Havne.

At Købstæderne har set skævt til denne Trafik, kan man ikke fortænke dem i; den udstrakte Handel uden om dem formindskede jo deres Næringsliv i højeste Grad. Det var da ogsaa Grunden til, at de sjællandske Byer i Aaret 1422 henvendte sig til Kong Erik af Pommern, som da netop var tilstede ved Landstinget i Ringsted, og klagede over Tilstanden. Resultatet blev en Forordning af 15. Februar 1422, der stadfæstede Købstædernes Eneret til Handel og Haandværk og yderligere gav Regler for deres Styrelse. Til Borgmester og Raadmænd i Købstæderne maatte for Fremtiden kun vælges Købmænd og andre med dem ligestillede Borgere, hvorimod Haandværkere (Embedsmænd, som de da kaldtes) udtrykkeligt blev udelukkede fra disse Stillinger. Grunden hertil var ikke blot deres ringe sociale Stade, men ogsaa den, at Raadet skulde kontrollere deres Priser og paase, at de ikke blev for høje.

Denne Forordning er karakteristisk for Tidens Næringsliv. Produktionen var den Gang saa lidet omfattende, at det blev nødvendigt at fordele den, saa at de enkelte Lag af Befolkningen kunde regne med at have hver sit

at leve af. Derfor skulde Handel og Haandværk forbeholdes Købstæderne, et Ideal, som forøvrigt aldrig blev naaet, alene af den Grund, at Adelen paa Forhaand havde Ret til at købe og sælge til eget Behov, hvad den imidlertid overskred i stort Omfang til Skade for Købstæderne, ligesom Bønderne efter Evne fulgte Sporet og gik udenom Købstæderne, naar Lejlighed dertil gaves. At hindre dette var umuligt, fordi der ganske manglede Politi og Embedsmænd til at paase, at Loven blev overholdt.

Man forstaar derfor, at den Handel, der kunde blive tilovers for en lille By som Præstø, ikke kan have været stor, baade paa Grund af ulovlige konkurrerende Havne og de daarlige Besejlingsforhold, der var til Byen. Brugen af den tilliggende Jord maatte derfor blive af den største Betydning for dens Indbyggere, sammen med, at Byen den tjente som Udhavn for en By som Næstved, der laa fjernt fra Havet.

Stor Rigdom har da næppe heller været raadende i Præstø i ældre Tid, hvad man kan slutte af et Sognevidne fra Beldringe Sogn af 1472, der udsiger, at Kirken i Præstø for 46 Aar siden (altsaa omkring 1426) var „fattig og undergangen“, og at Præsten, der ogsaa var Sjølehyrde for Beldringe, bevægede denne Kirkes Menighed til at komme Præstø Kirke til Hjælp en Tid, indtil den var kommen til „Undertag“ og Ornamenten ved visse Tiendeindkomster, som de „Aggermænd“, der boede i Præstø, skulde give.

Den Kirke, der her er Tale om, er aabenbart den nuværende, som da har været under Ombygning. Men oprindeligt har der sikkert ligget en ældre, som rimeligvis er opført sammen med, at Byen blev til, sandsynligvis engang i Slutningen af 12., eller Begyndelsen af 13. Aarhundrede. Den har nok lignet de almindelige Landbykirker i Omegnen og været opført af Kridtsten eller Granit. Til denne Kirke, der vel ikke har været meget afvigende fra den nuværende Kirke i Skibbinge, er saa senere opført det endnu staaende Taarn. Dette er nemlig

ældre end den nuværende Kirke, i hvert Fald for den nederste Dels Vedkommende.

At den oprindelige Kirke ikke har udmærket sig ved særlig pragtfuldt Udstyr kan formentlig sluttet af den endnu bevarede Granitdøbefont (eller muligvis Vievandskar), der sikkert stammer fra denne.

Om Præstøs ældste Tid ved vi ellers kun saare lidt, rimeligvis fordi Livet der har formet sig stille og holdt sig ubemærket indenfor Byens snævre Rammer. At Indbyggerne alt i alt næppe har overskredet 4—500 er der al Sandsynlighed for. Rimeligvis har de ogsaa i al Almindelighed været bondeprægede, eftersom hverken Handel eller Haandværk har kunnet være Levevej for mere end et Faatal af dem og vel endda kun som Binæring.

Der er dog al Grund til at tro, at Præstø ikke har staaet tilbage for Nabokøbstæderne, eftersom disses Erhvervsmuligheder næppe kan have overskredet Præstøs. Alle var de henviste til at leve af deres Opland, og dette har for Præstøs Vedkommende ikke været ringere end andres, snarere betydeligt større.

Adgangen til Byen skete udelukkende ad Vesterbro over en Bro, der var anlagt over den Arm, der udgik fra Tubæk Aa. Ad Østerbro var der kun daarlig Tilkørsel til Byen, idet den Dæmning, som nu findes der, først er anlagt i første Fjerdedel af forrige Aarhundrede. Vestenden af Byen har da ogsaa stedse været den anseeligste. Der laa i hvert Fald de største og stateligste Bygninger, hvad der dog næppe vil sige meget, eftersom de fleste af dem sandsynligvis kun har været tarvelige Bindingsværkshuse med lerklinede Fyldinger og Straatag.

Maaske har dog den Gaard, som det vides, at Ridderen Erik Bydelsbach ejede 1406, været noget anseeligere, men om han har boet i den, ved vi ikke noget om, kun at han blev fritaget for at svare „Byret“, d. v. s. at svare Skatter og deltage i de Byrder, der ellers paa hvilede Borgerne. Naar man er gaaet med hertil, er det næppe paa Grund af hans adelige Byrd, men snarere fordi man

har ment, at det var heldigt at staa sig godt med en indflydelsesrig Mand.

Ellers har der næppe eksisteret nogen Modsætning indenfor Befolkningen. Til daglig har Livet udfoldet sig ret idyllisk; man har kendt hinanden for godt til at turde afvige alt for meget fra, hvad der var Skik og Brug.

I al Almindelighed er der næppe sket noget, der kunde sætte Sindene i Bevægelse. Det Par Købmænd, der har været, har passet deres Forretning, opkøbt Korn og andre Landbrugsartikler fra Bønderne og til Gengæld forsynet dem med de Varer, de havde Brug for, og som de indførte fra Hansestæderne. Det er næppe sandsynligt, at selve Købmandsvirksomheden har kunnet skabe stor Rigdom, kun i bedste Fald almindelig jævn Velstand. Det, der gjorde en Købmand rig i ældre Tid, var Handel med Jord og Ejendomme, Udlaan af Penge, Gæstgiveri o. s. v. Herpaa har vi i hvert Fald i Præstøs Historie et enkelt Eksempel.

At Haandværkerne havde endnu mindre Lejlighed til at slaa sig op, er givet. Mange af dem var der ikke, og de fleste har sikkert arbejdet uden Hjælp af Svende. Det var da ogsaa kun ganske faa Fag, der var repræsenteret i Præstø. Kun af Skomagere var der saa mange, at de har kunnet danne et Lav. Naar Skomagerne var saa talrige i Præstø og andre Købstæder, skyldes det ikke, at der har været særlig stor Brug for dem indenfor Byens Omraade, men især den Omstændighed, at de drog rundt til alle Markeder i Landet og afsatte deres Varer. De fik i Aaret 1510 en ny Lavsskraa af Kong Hans, efter at han i Aaret 1506 havde ophævet alle Skomagerlav i Danmark, fordi de gjorde „uredeligt Køb“ paa Sko. Denne Skraa kendes ikke mere, men har næppe adskilt sig fra andre; den har givet Skomagerne i Præstø Ene- ret paa at drive deres Haandværk og forpligtet dem til kun at tage rimelige Priser for deres Arbejde. Iøvrigt faar vi at vide, at Skomager-Lavet havde et Alter i Præstø Kirke, viet til St. Nicolai, og at det var for at opretholde

Messen og Gudstjenesten ved dette, at Kongen havde givet dem Lavskraaen.

Af andre Sammenslutninger skal der i Præstø have eksisteret et Sct. Gertrudsgilde, men om det ved man intet udover, at det rimeligvis har underholdt det Sct. Gertruds Kapel, som fandtes i Adelgade. Sct. Gertrud var nemlig Skytshelgeninde for alle Tilrejsende, hvorfor der ogsaa fandtes et Gilde (d. v. s. en Sammenslutning) med hendes Navn i de fleste Købstæder.

Af betydningsfulde Hændelser i Byens Liv i den ældre Tid kender vi saa godt som ingen. En af de vigtigste maa vel siges at være den, at Kirken, der var indviet til Vor Frue, i Løbet af det 15. Aarhundrede er blevet bygget i den Skikkelse, hvori den nu fremtræder mod Nord. Den Tilbygning, som vender mod Syd, og som udadtil fremtræder som tre Kapeller, men indvendig udgør et Rum, er kommen til i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, men før at Borgerne imidlertid ikke skulde lide noget Afbræk i deres Gudstjeneste, henvistes de til at bruge Sct. Gertruds Kapel.

Hvilken Betydning det har haft for Byen, at Christian I, der var en stor Munkeven, ca. 1470 skænkede Kirken med tilhørende Grund til Oprettelse af et Kloster af Antonitter Ordenen, ved vi ikke. Af større økonomisk Betydning har Klosteret næppe været for Byen. Antonitterne var en Tiggermunkeorden, der selv var ude om at samle til Huse. Om den har virket noget i aandelig Henseende, vides heller ikke.

Antonitterne fik Stadfæstelse som en Hospitalsorden af Pave Honorius III 1216—18, og den bar Augustinerens Munkedragt med et himmelblaat T-Kors som særligt Mærke. Som stadfæstet paa en Tid, hvor de store Ordensstiftere Frans af Assisi og Domenicus havde reformeret Munkevæsenet og omformet det som Tiggerorden, blev ogsaa Antonitterne en Tiggermunkeorden, der dog fik Tilladelse til at besidde faste Ejendomme.

Til Danmark kom Antonitterne 1415, men fik kun

hertillands to Klostre, det i Maarkjær i Slesvig, af hvilket Præstø-Klostret var en Filial, som aarligt maatte betale en ret betydelig Afgift til Moder-Klostret.

Ordenshelgenen var den hellige Antonius, der levede i Ægypten i det 4. Aarhundrede. Her gjorde han sig berømt ved sit Eneboeriiv og sit fromme Levned og ikke mindst ved sin kraftige Modstand overfor talrige svære Fristelser, der gennem Tiderne har afgivet Motiv for adskillige kunstneriske Skildringer.

I Præstø har Klostret sandsynligvis ogsaa haft et Hospital, hvor Brødrene har plejet de syge. At de foruden Indtægter af et Par faste Ejendomme i København (om den ene bærer endnu Antonigade Minde) har Klostret, som den Tiggerorden det var, udøvet en stor Indsamlingsvirksomhed paa Sjælland og i Skaane. Mange af Brødrene var saaledes stadig paa Vandring for at bringe Midier til Huse. At det ogsaa er lykkedes dem, vidner netop den ret betydelige Tilbygning til Præstø Kirke, som maa være opført i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede; den har sikkert kostet mange Penge.

At Indsamlingen af disse til Tider har sat svage Sjæle blandt Munkene i Fristelse, kan man maaske slutte af, at Kong Hans ved en bestemt Lejlighed maatte hjælpe Prioren i Præstø med at faa nogle Præster hjem. De var nemlig blevet lovlig længe borte.

At Ordenen ellers ikke har haft lutter Medvind i Danmark, kan man tænke sig til af den ikke videre beejstrede Omtale, den faar i det kendte Digt fra Reformationstiden „Peder Smed og Adser Bonde“.

Antonitterne har næppe her i Landet haft den Medbør, som blev deres ældre Fæller Franciskanerne og Dominikanerne til Del.

Vender man sig nu til Byens Indbyggere, kan man gaa ud fra, at de i Præstø som i andre Byer har passet sig selv og saa vidt muligt ikke blandet sig i det, der ikke kom dem ved. Offentlig Orden og Politi rettede man sig kun efter, naar man absolut var nødt dertil. Hver Mand

havde nok at gøre med at skaffe Udkommet til sig og Familie, Arbejdet hermed optog hele hans Tid, og først og fremmest gjaldt det om at vogte de Rettigheder, man havde. Udadtill og overfor andre optraadte man derfor kun, naar disse blev krænkede. Derfor var man paa sin Post overfor Bønderne, naar disse gik Byens Eneretsprivilegier for nær og især mod Adelen paa Grund af den Fortrinsstilling, den indtog i alle Retninger.

Adelen købte og solgte i Praxis, hvad den vilde; den var told- og skattefri og indtog deuden i social og politisk Henseende en dominerende Plads, der var den opadstræbende Borgerstand en Tørn i Øjet. Det var af denne Grund, at den under „Grevefejden“ stillede sig mod Adelen og senere støttede Kongemagten i dens Stræben mod et større Vælde. Nogen politisk Indflydelse naaede Borgerstanden dog ikke, men da det i det 16. og den første Fjerdedel af det 17. Aarhundrede var gode Tider i økonomisk Henseende, naaede den et godt Stykke frem i Betydning.

I denne Fremskridtsbevægelse indtager Præstø sin Plads.

II. PRÆSTØ INDTIL MIDTEN AF DET 17. AARHUNDREDE

Der er al Sandsynlighed for, at den Tid, der fulgte efter Reformationen og Grevefejden har været af Betydning for Præstø saa vel som for de andre Købstæder. Borgerstanden havde da vist sig som politisk og religiøst vaagen og i høj Grad stillet sig paa Christian II's Side i dennes Kamp for Kongemagtens Højnelse.

Selvom Striden endte med baade Kongens og Borgerstandens Nederlag, saa var dog Kongemagten stadig interesseret i Hævdelsen af Købstædernes Interesser og gjorde, hvad muligt var, for at fremme Handel og Industri, selvom det viste sig, at det foreløbigt var vanskeligt at komme Adelen Forrettigheder til at handle frit til Livs.

Det, der i første Række hjalp Købstæderne og Byerhvervene frem, var den fra det 16. Aarhundrede stadigt stigende Produktion af ædle Metaller — navnlig da efter Opdagelsen af Amerika. Den havde i hele det 16. og langt ind i det 17. Aarhundrede en ualmindelig stor Prisforhøjelse til Følge paa Grund af den betydelige Pengerigelighed, og det kom i høj Grad Afsætningen af Landbrugsprodukter fra Danmark til Gode. Baade Adel og Bønder fik mange Penge mellem Hænder. Det styrkede selvfølgelig Omsætningen i det hele og derigennem ogsaa Borgerstanden.

Rimeligvis er det ogsaa kommet Præstø til Gode, selvom vi ikke kender meget til det. I hvert Fald har Byen

kunnet udrede betydelige Bidrag til Krigsførelsen under Christian III i Form af Mandskab og Levnedsmidler og Skatter under Syvaarskrigen med Sverige fra 1563—1570. 1564 maatte den saaledes betale 400 Dlr. i Skat til Kronen og de følgende Krigsaar fra 100 til 200 Daler, og naar man husker, at der ikke var mange Borgere at fordele dem paa, og at Pengen havde betydelig større Købeevne end i vore Dage, har det nok kunnet mærkes. Men dermed slap Byen ikke. 1566 maa den saaledes yderligere udrede foruden 2 Skippund Kobber, $\frac{1}{2}$ Læst Oksekød, $\frac{1}{2}$ Læst Faarekød, 90 Sider Flæsk, 10 Læster Øl, 3 Læster Brød og 10 Læster Øl samt i Krigsaarene 1564—69 stille 31 Baandsmænd, 10 Knægte, 3 Styrmand, 2 Tømmermænd og 5 Skytter. Ogsaa flere Gange senere maatte der ydes baade Skatter og stilles Mandskab.

Alt dette var ganske vist ekstraordinært, men dertil kom andre Byrder som f. Eks. at Byen 1567 faar Paalæg om at holde to „Postklippere“ rede til Befordring af kgl. Majestæts Post og Breve til Tryggevælde og Vordingborg.

Det kan sikkert til Tider have været haardt nok at udrede disse Paalæg for de ikke mange Indbyggere, og man forstaaer derfor, at de nu og da har søgt at slippe for, hvad muligt var. Saaledes kommer Kongen den 27. Februar 1574 i Forfaring, at man i Præstø plejede at udskibe Øksne, Køer, Heste, Øg, Foler og Føl uden at betale Told derfor.

„Staten“ var den Gang et Begreb, som endnu ikke var gaaet ind i Folks Bevidsthed, og det er derfor forstaaeligt, at Borgerne gjorde alt for at slippe for dennes Krav og i det hele kun at betale, hvad man absolut var nødt til. At Præstø Borgerne har hæget om denne Tankegang, er der flere Ting, der tyder paa. Saaledes synes de ikke at have været særligt offervillige overfor Munkene i Sct. Antoni Klostret der i Byen. Disse maatte af lutter Nød og Trang sælge den ene Ejendom efter den anden, og i et Bytingsvidne af 13. Juli 1545 hedder det, at Munkene „af stor Trang som de havde for Mad, Øl og anden

Trang, som de havde at opholde Præsterne og Brødrene med der udi samme Kloster, for Almuen var dem tit ikke saa villig til at hjælpe, som de udi Fortiden været havde.“

Nu kan denne Tilbageholdenhed muligvis forklares af Religionsskiftet ved Reformationen, men stort aandeligt Røre synes der i øvrigt ikke at have hersket i Præstø, hverken blandt Munkene eller blandt Borgerne. Nogle af de første gik i hvert Fald over til Lutherdommen og to af dem, Anders Andersen og Lavrits Klein blev endog Sognepræster i Byen.

I denne Trosøvergæng fulgte de i øvrigt kun Hundreder af andre, hvad der vidner om, at Overgangen til den nye Bekendelse ikke har voldet store Betæneligheder, hverken hos Præster eller Lægfolk. Man er gledes let over fra det ene til det andet uden at tænke dybere over Sagen. Højest kan det have voldet nogle rent praktiske Vanskeligheder, saaledes som det fortælles af Poul Helgesen fra den Tid, Nadveren skulde uddeles i begge Skikkelser og Menigheden ogsaa have Del i Vinen. Den da virkende Præst i Byen skal i Stedet for Vin have brugt Pæremost, og da han blev draget til Ansvar herfor, svarede han: „Hvor Fanden han skulde faa saa megen Vin fra, som her vilde til saa mange.“

Maaske er denne Historie Grunden til, at Christian III forærede Byen 7 af Klosters Boder i Grønnegade paa Betingelse af, at den selv skulde „bygge og forbedre“ dem og anvende Indtægterne af dem til Indkøb af Vin og Brød til Kirkens Brug.

Disse Boder var den eneste Fordel, der faldt af til Byen ved Klosters Ophævelse. Selve Klosterbygningerne lod Kongen nedrive og Stenene transportere til København.

Ganske vist fik Byen Lov til at nedbryde Sct. Gertruds Kapel og bruge Stenene til Udbedring af Kirken, som nu igen blev Sognekirke, men saa godt som altid var brøstfældig og lige saa lidt som Borgerne ejede Midler til at blive sat i Stand for.

Nogen inderlig Forbindelse mellem Kirken og Menigheden spores heller ikke. Et Sagn beretter ganske vist, at der paa Reformationens Tid i Klostret fandtes en Munk ved Navn Anders, der senere gik over til Lutherdommen. Denne Anders var saa afholdt, at han kunde bestride alle sine Udgifter med en Hvid, thi „ihvor han den hensendte at ville købe noget, sendte de ham Hviden igen tilbage med Varerne, som han vilde have for den, og det for hans Helligheds og Gudfrygtigheds Skyld.“

Ellers synes der ikke at have eksisteret noget særlig inderligt Forhold mellem Borgerne og deres Præster, til Tider var der endog rent ud Krigstilstand. Saaledes med Laurits Rasmussen, der var Sognepræst sidst i det 16. Aarhundrede. Hvad der egentlig har været ham og Borgerne imellem fremgaar ikke klart af de bevarede Kilder. Kun saa meget ved man, at Præsten en Tid var afsat fra Embedet, men atter var taget til Naade og gensindsat i det. Det er muligt, at dette ikke har behaget Borgerne, og at de har villet vise ham deres Uvilje; nok er det, at en skønne Dag bemægtigede de sig Nøglerne til Kirken, brød med Magt ind i den og bortførte Kalk og Disk, hvorefter de lukkede Kirken og erklærede overfor Præsten, at han var afsat som deres Sognepræst og Sjælesørger. Som naturligt var, fandt Præsten sig ikke i denne Selvtægt og indgav Klage til Kongen, hvori han berettede om det skete, og at dette var uden Skyld fra hans Side, og at der heller ikke var fremsat nogen Klage eller gjort nogen Beskyldning mod ham til hans rette Dommer. Derfor mente han, at han burde hjælpes til som en Guds Tjener at forblive ved det Embede, der var betroet ham.

I den Anledning skrev Kongen den 13. December 1581 til Lensmanden Ejler Grubbe til Lystrup og udtalte, at Hr. Laurits havde paa det højeste beklaget sig, og at det var forekommet Kongen meget sælsomt, at hans „Underdaner“ i Præstø havde indladt sig paa slig modvil- lig og utilbørlig Handel imod al borgerlig Middel, som i Ordinantsen er skikket, paabudet og befalet uden forinden

at have rettet deres Beskyldninger imod Præsten enten til Herredsprovsten, Superintendenten, Biskoppen, Stifts-lensmanden eller nogen anden og der begært Lov og Ret, men derimod havde sat sig selv til Dommere, hvilket var at vise den tilbørlige Øvrighed den største Foragt, og det var desuden til Forklejnelse af Ordinantsen.

Derfor maatte Sagen ikke gaa upaataalt hen, især naar man betænkte, at andre i Fremtiden kunde tage Eks-empel deraf, hvoraf kunde komme stor Forargelse og Uskikkelighed haade i den gejstlige og verdslige Stand, og hver Dom og Ret og lovligt Middel vilde blive foragtet, og hver Mand vilde tænke paa at tage sig selv til Rette. Lensmanden skulde af den Grund tiltale og tage Dom over dem, der havde været Hovedmænd saavel som over dem, der kun havde givet deres Samtykke til Gerningen. Der-efter skulde de straffes, for at andre kunde afholde sig fra slig Modvillighed.

Brevet slutter: „Og ville vi, at I fornævnte Hr. Lav-rits Rasmussen ved sit Kald og Embede, han er lovligen tilkaldet og tilskikket af vor Superintendent og Stifts-befalingsmand, paa Vore Vegne holder, haandhæver og for al Uret fordagtinger, (ind) til nogen af hans Sogne-mænd eller andre hannem i nogen Maade lovligen for hans tilbørlige Dommere have beskyldt og overvundet.“

Borgerne havde imidlertid faaet Nyt om, at det trak op imod dem, og for at væbne sig herimod forfattede de en Kontraklage, hvori de beskyldte Præsten for Horeri og Skørlevned. I Anledning heraf gav Kongen Stiftlens-manden og Biskoppen Paalæg om paa det strengeste at undersøge, om der var noget Grundlag for Borgernes Klage. Kongens Brev slutter: „Og ligesom Vi ikke utraf-fet ville lade afgaa, at fornævnte vore Undersaatter, Ind-bygger udi Præstø, uden lovlig Middel og Rettergang modvilligen opsætte dennem imod fornævnte deres Sogne-præst og sig understaa at forbyde hannem sit rette lovlige Kald og tage dennem selv til Rette imod ham, saa er os og ikke sømmeligt, Vi ej heller ere til Sinds, dersom Be-

skyldningerne, som de anføre imod ham, synderligen om Horeri og Skorlevnet, kunne findes og ham nøjagtigen overbevises, det at lade ustraffet“.

Undersøgelsen kom i Gang ved en Ret, der nedsattes i Næstved, og det viste sig snart, at de Præstøborgere havde svært ved at bevise deres Klage. For at klare sig under Retssagen, fik de fat i en Kvinde, som en halv Snes Aar tidligere havde tjent hos Præsten og den Gang havde faaet et Barn, som hun nu beskyldte Præsten for at være Fader til. Ganske vist havde hun i sin Tid angivet en helt anden Mand som Barnefader og denne havde vedkendt sig Faderskabet, men nu hed det sig, at dette var paa Foranledning af Præsten.

Kongen, der hele Tiden fulgte Sagen med stor Interesse, gav Lensmanden, Ejler Grubbe, Ordre til at anholde og fængsle den Karl, der i sin Tid havde paataget sig Skylden. Ligeledes skulde han lade Kvinden fængsle, da der var Grund til at tro, at hendes sidste Angivelse var falsk, saa meget mere som der ikke tidligere for sligt eller andet lignende havde været Grund til at føre Klage mod Præsten.

Navnlig skulde det undersøges, om ikke Kvindfolket maatte være „tillokke eller tilkøbt til sligt at angive, at derom maa, hvis Sanden er, forfares og derefter forvidnes, hvis derudinden Ret er.“

Da Byens Øvrighed havde været i Ledtog med Klagerne, og der saaledes ikke ved Bytinget kunde ventes nogen upartisk Behandling af Sagen, nedsattes der en Kommission til at undersøge og paadømme den.

Dommen faldt i Foraaret 1582 og stadfæstedes den 2. April og lød paa, at syv Borgere i Præstø havde forbrudt deres Hals og saa mange, som havde bifaldet dem at straffes efter Byens Privilegier.

Saa vidt gik det dog ikke. De syv Mænds Hustruer rejste til Kongen og bad om Naade. Kongen lod sig formilde af Hensyn til Hustruernes og deres Børns Elenighed og benaadede Mændene, dog saaledes, at de „paa

deres Gods og Penge efter yderste Formue“ straffedes, saa at de og andre kunde vide Os over deres Mishandling at have Mishag, og ikke sligt ville lade ustraffet — —.“

Hermed var Sagen dog ikke afsluttet, thi Lensmanden kunde ikke blive enige med de dømte om, hvor meget de skulde bøde. Boden fastsattes dog tilsidst til 900 Daler, men de dømte mente ikke at kunne udrede saa meget og ansøgte om at faa noget af Summen eftergivet, fordi „de boede paa en alfar Vej og have megen Besværing af Vejfarende“, og fordi „deres Vilkaar ere meget ringe og forarmede.“

Kongen lod sig atter røre og nedsatte Boden til 600 Daler og „Os dermed at være kvit.“ Om dette Beløb nogensinde er bleven betalt, er en Sag for sig.

Naar det gjaldt Penge til det offentlige, enten det nu var i Form af Afgifter eller Bøder, var man som sagt rede til at trække Betalingen i Langdrag, allerhelst til helt at unddrage sig den.

I det hele var det saa som saa med Overholdelsen af Love og Forordninger. Man kan som Regel gaa ud fra, at de enten slet ikke eller kun i ringe Grad blev efterfulgte, baade fordi Regeringen ingen Midler havde til at gennemføre sine Paabud, og fordi der hos Borgerne endnu ingen Sans var for Helheden. Man var i det store og hele sig selv nok og strakte sig kun nødtigt udover sin egen lille Kreds.

Om saaledes Forordningen af 7. April 1619 om Købstadstyrelsen er bleven gennemført for Præstøs Vedkommende er vist tvivlsomt. Den indledes med følgende Ord:

„Efterdi vi tit og ofte haver med synderlig Flid be-
trægtet og overvejet, ved hvad Middel og Maade Køb-
stæderne udi vore Riger Danmark og Norge kunde saa
vel som udi andre fremmede Kongeriger og Lande med
mere og større Næring, Handel, Trafik tiltage og sig
forbedre saavel som bedre Justits, Ordning og Politi
udi dennem kunde erholdes, end som hidtil skeet er, da
haver vi Tid efter anden noksom erfaret og fornummet

sligt til des at være forhindret i meget af den Aarsag, at nogle enkelte faa udi hver Købstad Øvrighedsbestilling betjenendes den ganske Næring, som samme Steds falder, sig alene tilegner og den gemene Mand ved adskillige Praktiker derfra holder og Almuen fast efter deres eget Tykke regerer og under sig haver.“

Det maatte nu ikke mere ske, til hvilken Ende det foreskrives, at de forskellige Stillinger som Borgmestre og Raadmænd skulde gaa paa Omgang, saaledes, at den, der det ene Aar havde været Borgmester, det næste Aar skulde være yngste Raadmand og først igen indtræde i Borgmesterstillingen, naar Turen atter naaede ham efter nogle Aars Forløb. Desuden skulde der udenfor selve Raadet oprettes forskellige Stillinger som Overformynder, Overkøbmand o. s. v.

Hidtil havde Raadet suppleret sig selv, nu skulde ledige Poster besættes ved Valg af Lensmanden mellem Byens Borgere, ligesom den gamle Bestemmelse, at ingen Haandværker kunde blive Medlem af Raadet ophævedes.

Hvorvidt der nu havde fundet særlige Misbrug Sted fra Raadets Side i Præstø, ved vi ganske vist ikke, eftersom der næppe efter den gamle Orden havde været mere end fire—fem Borgere at vælge imellem, naar der var en ledig Stilling i Raadet, men eftersom det, saa vidt vi er i Stand til at følge det, altid havde været Skik at holde Raadstueforsamling, naar noget vigtigt forelaa, og Byen desuden ikke har været større, end at alle kendte hinanden og vidste, hvad der skulde ske, er der næppe Tale om, at der har kunnet foregaa større Misbrug, uden at det vilde have vakt Røre.

Om nu den nye Forordning er bleven gennemført i Præstø, ved vi ganske vist heller ikke, da ingen Protokoller er bevaret fra denne Tid, saa vi er ikke i Stand til at følge, hvad der er sket paa nært Hold.

Imidlertid er der Grund til at tro, at det næppe er gaaet efter Bogstaven. Man er sikkert snart enedes om at lade alt ske paa samme Vis som tidligere, d. v. s., at

Borgmesteren og de to Raadmænd, som udgjorde Byens Magistrat, er bleven ved at fungere, saa længe de levede.

I al Almindelighed har man til daglig haft nok med at passe sin Dont til, at man har brudt sig videre om at foretage Forandringer i, hvad der var gammel Skik. Den har man som Regel holdt over med Stædighed, og hvad det især gjaldt om at passe paa, var at overvaage, at de Forrettigheder, man havde som Købstad, ikke blev gaaet for nær.

I den Henseende havde man nu ofte sit svære Hyre, eftersom Omegnens Bønder drev ikke saa lidt ulovlig Handel.

Saaledes erfarer vi, at Præstø Borgere i 1556 klager til Kongen over, at Bønderne drev ulovlig „Købmandskab“, i hvilken Anledning Kongen den 14. April gav dem Lov til at lægge Beslag paa Varerne. Dog skulde de bagefter møde for Retten med deres Modparter, og da skulde der gaaes frem efter Loven.

Til daglig er Livet i Præstø gaaet sin rolige Gang. Stor Rigdom har der i Almindelighed ikke været, i 1557 fik Byen saaledes 2 Aars Fritagelse for Byskat, for at Borgerne des bedre kunde komme til Næring og forbedre deres By. Om det har hjulpet noget, vides ikke, men da det som nævnt fra Midten af det 16. Aarhundrede og den første Fjerdedel af det 17. var gode Tider paa Grund af de høje Kornpriser, har dette sikkert ogsaa øvet sin Indflydelse i Præstø. Muligvis er det Tegn herpaa, at Byen i 1623 fik Lov til at holde ugentlige Torvedage, i hvilken Anledning Kongen befalede „menige Bønder og Almue, som næst omkring vor Købstad Præstø beliggende er“, at de med „hvis de havde at sælge indfinde dem paa Torvet om Onsdagen og søger og bruger deres Handel der med Borgerne, som det sig egner og bør og ikke med nogen anden.“ Omvendt skulde Borgerne falholde de Købmandsvarer, de havde at sælge for „skelligt og billigt Køb“, saa at menige Bønder og Almue kan opholde deres Huse efter Behov.

Samme Aar, som Byen fik Torvedage, skete der ogsaa Forandring med dens Markeder. De havde hidtil været holdt udenfor Byen paa Vesterbro og paa den Del af Vejen, som førte over Marken til „Tap-lidt-i-Glas“ Huset, men da der altid plejede at foregaa „stor Uskikkelighed“, androg man om og fik ogsaa Lov til at holde Markederne indenfor Byen paa den Del af Adelgades vestlige Ende, hvor de større Købmandsgaarde laa.

! Handelen med Omegnen har sikkert været en af Byens største Indtægtskilder, thi om nogen større Eksport har der sikkert ikke været Tale. Det er da ogsaa tvivlsomt, hvorvidt Indbyggerne har kunnet leve af den; vist er det, at havde de ikke ved Siden af haft Byens Jorder, som de kunde dyrke og lade deres Kreaturer og Svin græsse paa, havde de næppe kunnet ekistere. Der var jo i de Tider langt fra den Omsætning, som finder Sted i vore Dage, idet Selvforsyningen indtog en saare stor Plads i Datidens Økonomi og unddrog mange af de Genstande fra Handel og Vandel, som det i vore Dage ikke falder nogen ind selv at frembringe.

Man kan derfor ogsaa forstaa, at stødte der blot den mindste Ting til, som kunde gribe ind i det daglige Livs uforstyrrede Gang, kunde det for lange Tider bringe Ulykker og Nød over Byen.

Hertil maa navnlig regnes Krig og Ildsvaade. Medens Præstø for Tiden mellem Grevens Fejde og Svenskekrigen 1657 har undgaaet fjendtlig Besættelse og har sluppet med de ekstraordinære Skatter og Udskrivninger, der blev nødvendige, saa var det helt anderledes overfor Ildebrande. Overfor dem stod man ret værgeløs. Bygget, som de fleste Gaarde og Huse var, af Bindingsværk og tækket med Straa, kunde man være saa temmelig sikker paa, at naar Ilden først havde antændt et Hus, slap man sjældent med det. Ofte gik det halve af Byen eller mere op i Luer, og om Brandvæsen eller andre forebyggende Midler til at slukke eller dæmpe Ilden, var der ikke Tale.

I det 17. Aarhundrede har Præstø flere Gange været

hærges af store Brande. Den 6. og den 19. Juli 1641 fandt der saaledes Ildsvaader Sted, som hver Gang gjorde store Dele af Byen til Bytte for Flammerne. Da der den Gang ikke fandtes nogen Assurance, kan man forstaa, at saadanne Ulykker kunde volde den største Nød og Elendighed i Byen.

Det var da heller ikke saa underligt, at man efter den sidst omtalte Brand klagede sin Nød for Kongen, det eneste Sted, man den Gang havde at henvende sig til, naar det kneb.

I Andragendet hedder det, at „stor Bedrøvelighed er mødt denne Deres Majestæts fattige lille By Præstøs faa Indbyggere nu paa tvende korte Tider forleden den 6. og 19. Juli.“ — „Trediedelen af denne ringe By er afbrændt med hvis Formue de fattige Folk, der udi boede, formaatte. Og for nogle Aar tilforn desværre er en større Del af samme vores ringe By iligemaade ved Ildebrand afbrændt, og en Del deraf staaer øde med Tjørnegærder i Stedet for Husene.“

Paa Grund heraf kunde Borgerne ikke overkomme de paabudte Contributioner, hvorfor man androg Kongen om, at han „for Guds Godheds Skyld af Naade vilde betænke det gode og anse denne fattige overblevne og beholdne Stad med nogen Forlindring af Skatternes Udgivelse. Da vi ville hos den himmelske og Jorderigs rige Fader daglig i vore inderlige Bønner ihukomme og bede, han vilde Eders kongelige Majestæt det rigelig igen belønne; til hvis Trefoldigheds Beskærmelse vi Eders kongelige Majestæt med alle kongelige Blodsforvante ville troiligen til timelig og evig Velfærd antvordendes have.“

Kongen imødekom Andragendet og bevilgede Skattefrihed i 4 Aar.

Man maa antage, at denne Begunstigelse har hjulpet noget, ellers var der ikke andet at ty til end gensidig Hjælp, men den har sikkert ogsaa til Tider været stor, og da de Bygninger, der var Tale om at genopføre, for Størstedelen var tarvelige og ikke kan have kostet store

Summer at genopbygge, er Byen forholdsvis hurtigt atter kommet paa Fode, saa meget mere som de Kilder, hvoraf dens Næringsliv randt, den lokale Handel, snart har kunnet erstatte den skete Skade.

1645 hjemsøgte Byen paany af Ildebrand. Halvdelen af den gik op i Luer, og man fik 4 Aars Skattefrihed, men 1668 var det galt igen, da brændte to Trediedele af Byen.

Af andre Ulykker, der hjemsøgte den, omtales en Stormflod 1625. Vandet steg da saa højt, at man kunde sejle i Gaderne, men om de Skader, den voldte, savnes iøvrigt nærmere Efterretning.

Noget nøjere om hvorledes Byens Næringsliv har udviklet sig ved vi ikke. Stort og rigt har det i hvert Fald næppe været, det ene Aar kan have været lidt bedre end det andet for saa igen at falde. Maaske giver den Told og Accise, der er svaret af Byen, en vis Maalestok. I Aarene før 1656 gav de nævnte Afgifter i Præstø saaledes gennemsnitligt en Indtægt af 249 Rdl. og for Vordingborg 285 Rdl. I 1656 steg Indtægterne i Præstø endog til 814 Rdl. imod 492 i Vordingborg.

Saaledes er det gaaet op og ned. Store Sager er der aldrig Tale om, men naar Aarene har været normale og ingen særlige Ulykker er stødt til, har man kunnet klare sig i al Beskedenhed. At der aldrig for Præstøs Vedkommende har været Rigdom eller blot større Velhavenhed, kan man slutte af Byens Udseende. Smaa og tarvelige lerklinede Bygninger med Straatag, faa og slet vedligeholdte Gader med daarlig eller ingen Brolægning, det var Normen. At stile højere tillod Indtægterne ikke. De har næppe strakt sig udover et tarveligt Udkomme, der for de fleste af Indbyggernes Vedkommende kun har været fra Haand til Mund.

Det er da ogsaa karakteristisk, at der i Præstøs Historie i ældre Tid kun forekommer een Mand, der efter Datidens Forhold kan kaldes rig.

Det var Købmanden Lavrids Nielsen.

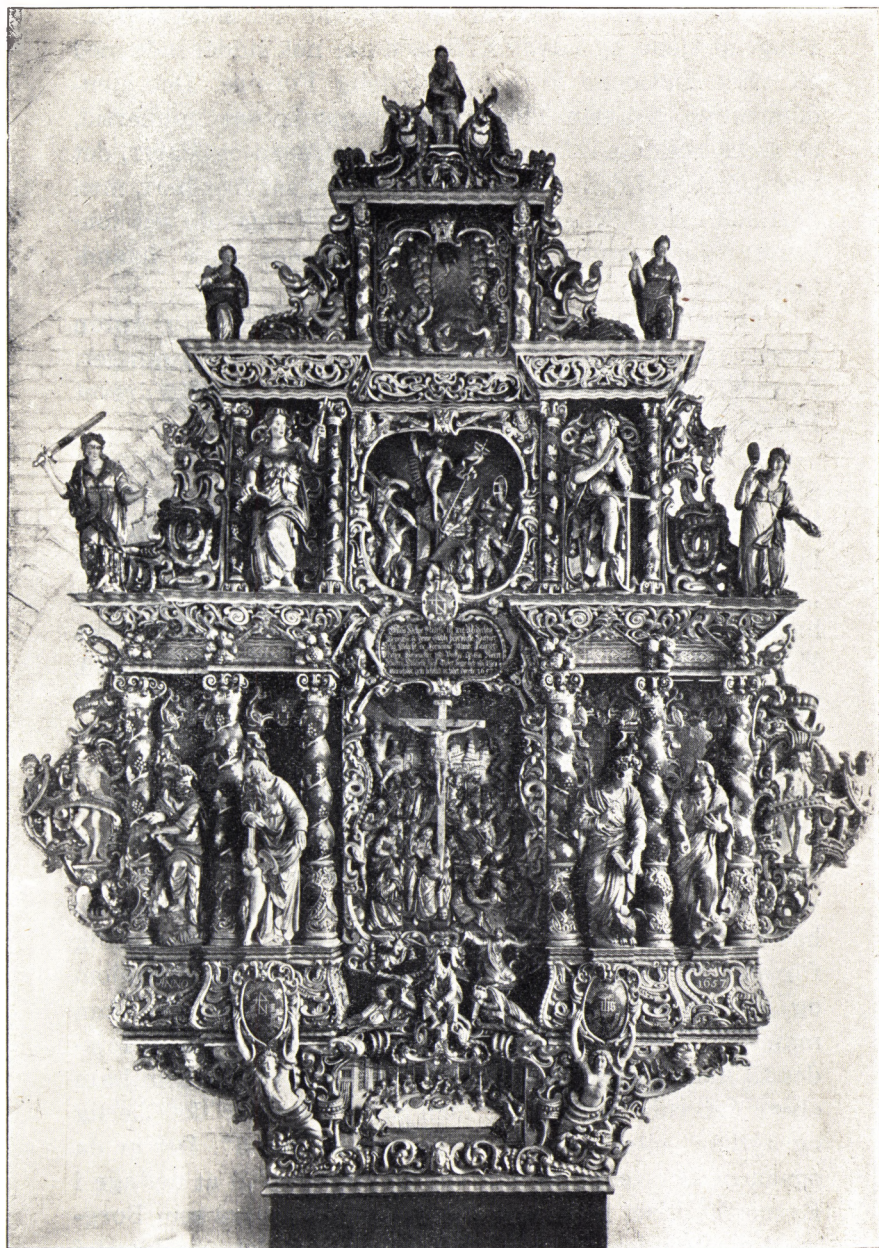
III

EN STORBORGERFAMILIE I PRÆSTØ

Lavrids Nielsen hørte til en af de i Præstø indfødte Købmandsfamilier, der var selvskreven til at indtage Borgmester- og Raadmandsstillinger i Byen. Hans Fader var *Niels Andersen*, født i Præstø 1551 og død 1635 i sit 84 Aar.

Baade Faderens og Sønnens Leveaar falder i de Opgangstider, der dengang herskede over hele Landet, og hvoraf ogsaa Præstø fik sin Del. Særlig for Købmandsfamilierne var Tiden gunstig, fordi de forstod at drage Nytte af de gode Landbrugskonjunkturer, som herskede. Vel kunde de hyppige Krige gribe forstyrrende ind, men da de gode Priser holdt sig omtrent et Aarhundrede igennem, blev Forstyrrelserne kun forbigaaende.

Saa meget er i hvert Fald vist, at *Lavrids Nielsen* og vel sagtens allerede hans Fader før ham erhvervede sig megen Velstand, for ikke at sige Rigdom. Som barnefødt i Byen har baade Fader og Søn kendt Egnen og dens Folk og forstaaet at skaffe sig Forbindelser. Den Tids Købmænd var baade Grosserere og Detailhandlere. Ikke nok med at de i deres Bod havde til Fals alt, hvad der hørte ind under Isenkram-, Tømmer-, Urtekram- og Manufakturvarer; de opkøbte ogsaa Landbrugsprodukter, navnlig Korn og Kreaturer, som de solgte videre, ofte med stor Fortjeneste. Desuden drev de i deres store Gaarde Bryggeri og Brændevinsbrænding samt Gæstgiveri, havde ogsaa ofte Skibe til Udførsel af deres opkøbte Varer, og endelig havde de Landbrug og Kreaturopdræt paa Byens Jorder.

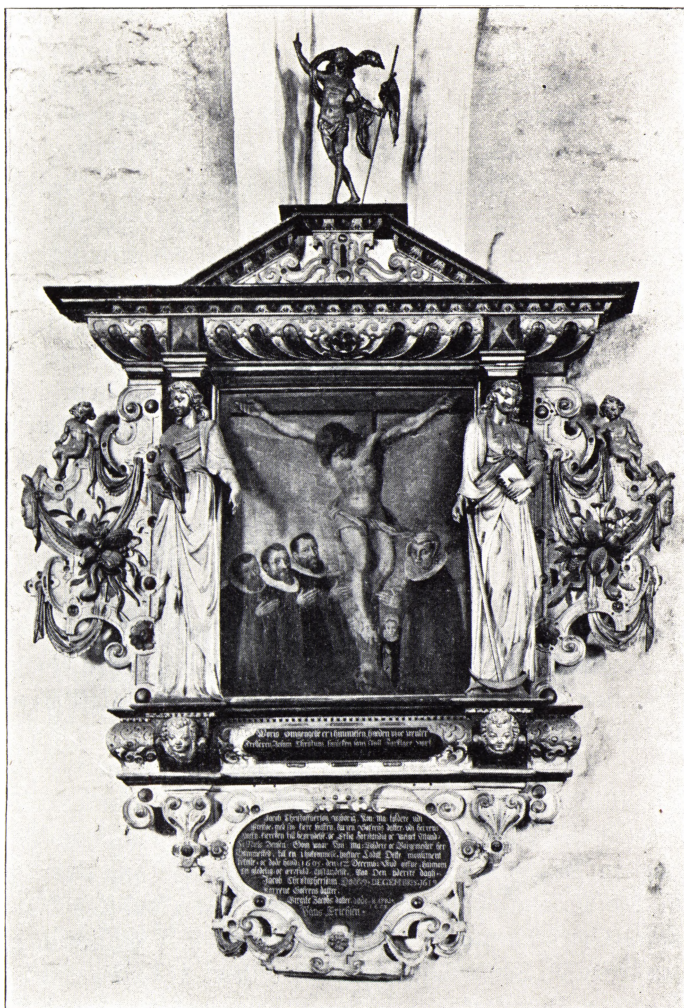

Altertavle af Abel Schröder, 1657.

For en Mand, der var om sig, var der sikkert store Penge at tjene, og Lavrids Nielsen har nok siddet inde med en efter Datidens Forhold betydelig Formue. Det ejendommelige ved den Tids Forretningsfolk var imidlertid, at deres Formue ikke alene henstod i Gaard og Varer, det var som Regel den mindste Del, der var sat fast heri, men derimod i rede Penge, der gjordes frugtbringende ved kontante Udlaan enten i fast Ejendom eller mod haandfast Pant.

Lavrids Niensens Forretning laa der, hvor nu Anton Petersen har til Huse, selvom det var i andre Bygninger. I næsten fire hundrede Aar har der saaledes været drevet Handel paa samme Sted.

I sin Barndom gik Lavrids Nielsen i den latinske Skole, den eneste Undervisningsinstitution, der fandtes i Byen. Det er dog næppe troligt, at han i særlig Grad har lagt sig efter lærde Studier, højst har han der lært at „skrive og regne“, som det hed i Datidens Sprog. Sikkert har han ogsaa fra Barnsben været hjemmevant i Faderens Forretning, som han overtog og førte videre med Held, og sandsynligvis er det sket i hans 25. Aar, da han giftede sig med Elisabeth Jensdatter, der ogsaa var født i Præstø. I Ægteskabet med hende, der varede 41 Aar, fødtes der 13 Børn, 8 Sønner og 5 Døtre, der dog med Undtagelse af 3 Sønner alle døde i en ung Alder. Om hans Forretning ved vi ellers ikke meget, kun kan vi slutte, at den har været meget omfattende og foruden den egentligt Handel har strakt sig til mange forskellige Omraader og navnlig for en ikke ringe Del har bestaaet i Køb af fast Ejendom og Pengeudlaan. At hans Anseelse har været stor, kan man slutte sig til af den Titulatur, der efterhaanden føjedes til hans Navn. Han begynder med at omtales som Lars ellers Lavrids Kræmmer, men senere hedder det „ærlig og agtbar“ eller „agtbar og fornemme Mand“. Det er da ogsaa en Selvfølge, at han var selvskreven til at deltage i Byens Styrelse, først som Raadmand og senere som Borgmester. Desuden var han Kirkeværge, og det er sikkert i

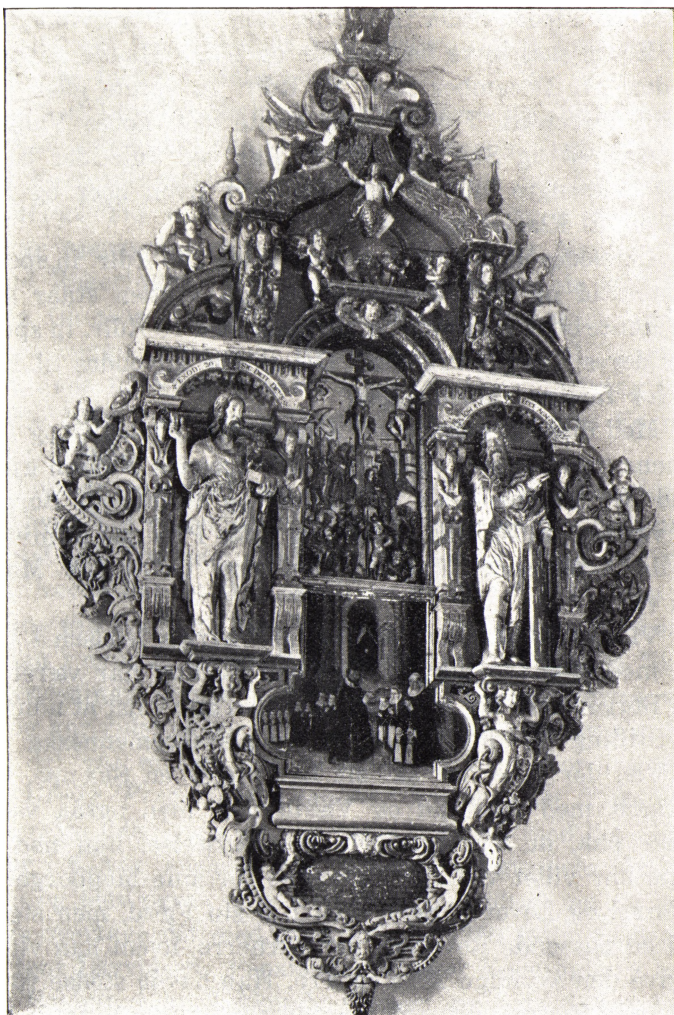

Jacob Christoffersen Viborgs Epitafium

denne Egenskab, han har villet vise sig ved at forære Kirken den gamle pragtfulde Altertavle, der udførtes af den kendte Billedskærer Abel Schrøder i Næstved. At han ogsaa til Kirkens Pryd og sin egen Amindelse lod udføre det udmærkede Epitafium over sig og sin Familie, der endnu hænger i Kirken, er en Selvfølge, ligesom at han med Hustru og Børn blev begravet samme Steds, hvad flere Ligsten vidner om den Dag i Dag.

Lavrids Nielsen var i det hele Typen paa Datidens Storborger. Vel anset, indflydelsesrig, sikkert ogsaa stærkt misundt, har han regeret Byen og omtrent kunnet gøre, hvad han vilde. Det faar saaledes staa hen, om det har været med Borgerskabets gode Vilje, at han af Regeringen i 1648 købte en Del af Klosterbakken, den egentlige Klosterhave, som efter Reformationen var gaaet over i Statens Eje, og senere havdes i Leje af det samlede Borgerskab for en Afgift af 1 Tønde Løg eller 5 Rigsort. Dette Jordstykke købte nu Lavrids Nielsen mod den samme Afgift, idet han anførte, at han derpaa vilde opføre nogle Bygninger, som vilde blive til Fordel for Byen, idet de vilde komme til at skatte og skyldte til den. At Lavrids Nielsen samtidig vilde opnaa en Lejeafgift, taler han ikke om, ligesom der heller ikke nævnes noget om, hvad Borgerskabet, der hidtil havde brugt Grunden, sagde til Transaktionen.

Paa samme Maade forholder det sig rimeligvis med Købet af den Jord, hvorpaa senere Nysø opførtes. Den brugtes den Gang af Borgerskabet, der vandede deres „Qvæg og Bæster“ i en derværende Sø, naar de drev dem hjem fra Græsning paa Overdrevet. Søen kaldtes Ny-Sø, og selve Grunden udgjorde et Areal paa 5 Tdr. Land. Den købtes for 30 Slettedaler à 64 Skilling, i Kronemønt ca. 40 Kroner. Der forlyder heller ikke noget om, hvad Borgerskabet sagde til dette Køb, som dog berøvede dem den Adgang til Græsning og Vanding, som deres Kreaturer hidtil havde haft. Rimeligvis har man ikke turdet mukke over for den almægtige Borgmester, som nok har haft de fleste af dem i Lommen.

Lauritz Nielsens Epitafium.

. Men har Lavrids Nielsen sørget for sin egen Fordel, maa det indrømmes, at han ogsaa optraadte som Matador, thi foruden Altertavlen til Kirken oprettede han et Legat paa to Hundrede Daler in specie, „som altid og evindeligen paa Rente skal blive bestaaende og i lige Maade aarligen til den 11. December med 10 Rdlr. in specie eller dets Værdi forrentes. For hvilken Rente skal købes Vadmæl, Blaarlærred og Sko, som hvert Aar ved Juletider til de mest betrængte Hus-Arme, som heri Byen boer og indfødt er, til Klæder skal uddeles.“

Ligeledes udsatte han et Legat paa 200 Rdlr. in specie, „som altid og evindeligen saa længe Verden staar skal paa Rente blive staaende og aarligen med 10 Rdlr. in specie eller deres Værd forrentes.“ Det skulde anvendes til Fordel for fattige Skoledisciple.

Med disse Legater, med Altertavlen, Epitafiet og Ligstenene over sig selv og Børn havde Lavrids Nielsen gjort, hvad der sømmede sig en agtbar og velfornem Borger, der var sig sin Stilling bevidst og satte Pris paa at mindes af de kommende Slægter som den betydelige Mand, han var.

Vi kan sikkert gaa ud fra, at Lavrids Nielsen i Lighed med sine samtidige i lignende Stilling har været en god Borger i sin By, men ogsaa, at han har vidst at udnytte sin Stilling og Indflydelse, et Renaissancemenneske paa sin Vis, der ikke har sat sit Lys under en Skæppe, har optraadt med Anstand og Værdighed, men ogsaa været sikker paa, at han fortjente den Anseelse, han nød og gerne har villet være et Eksempel for sine Medborgere i Opførsel og Levevis. Selbevidst i al sin Færd, men stedse med en passende Reverens for Vorherre, hvem han vidste at give den skyldige Ære og Tro. Han havde stedse været den gode Borger, der var vis paa sin Salighed, fordi han altid havde gjort sin Pligt. Derfor kunde han ogsaa lade sætte paa sin og sine Børns Gravsten i Kirken følgende Indskrifter: „Vi fødes til det timelige, Vi dø til det evige Liv“ og paa Børnenes: „Vi ere hjem kaldit fra Elendighed

og Sorg altid at love og prise; Vor Tid var kort, vi maatte herfra til Jorden at ligge og hvile. Naar Gud saa vil, skal vi opstaa at findes udi Himmeriges Rige.“

Der var hos Datidens Storborgere ingen Tvivl om, at de havde fortjent Saligheden.

To af Lavrids Nielsens Sønner *Søren* og *Jens Lauridsen* har aabenbart sammen med Faderens Rigdom arvet hans Forretningstalent. De levede begge i den for Landet ulykkeligt Tid under og efter Svenskekrigen 1657—59 og har øjensynligt forstaaet at fiske i rørt Vande. De laante Regeringen store Summer, for hvilke de som Betaling fik store Godser i Pant. Desuden købte de andre, saa de begge endte som Herremænd. Søren til Sparresholm, Jens til Nysø, hvis nu staaende Hovedbygning han opførte 1672. Desuden videreførte hans Faderens Forretning i Præstø.

Forretningsmand om en Hals, har Jens Lavridsen til enhver Tid været om sig og allevegne nøje passet paa, at intet gik fra ham. Nøjeseende paa alt, hvad der var hans, havde han et Øje paa hver Finger for, at ikke en Skilling gik fra ham. Med Præstøs Borgere, hans Bysbørn, laa han i evig Strid om Veje og Stier, om Hegn og Skel, om Græsningsret o. s. v. Parvenu til Fingerspidserne var han og har vidst at bore sig ind overalt og gøre sig Fordel, hvor det var muligt. Da Amtmanden over Vordingborg Amt *Ulrich Frederik Gyldenløve* havde faaet Tilladelse til at rejse udenlands og dog beholde Lenet med dets Indtægter i 6 Aar, ønskede han at bortforpagte hele Herligheden og blev ogsaa enig med Jens Lavridsen om, at han skulde overtage det med en Afgift af 5250 Rdlr. Saaledes blev Jens Lavridsen „Pensionarius“ over Vordingborg Len samt Beldringe og Lekkende Godser, og i de 6 Aar han sad inde med denne Værdighed, forstod han at udnytte de Goder, der fulgte med at være Herremand, bl. a. Udnyttelsen af Bøndernes Hoveripligt. For de Penge, han havde til Gode hos Regeringen, og som denne ikke kunde betale, fik han udlagt Jordegods, som han senere øgede ved for-

skellige Tilkøb. At han ligesom Faderen drev en udstrakt Pengeudlaansforretning mod Pant, ved vi ogsaa.

Jens Lavridsen døde 1669 og lod sig og sin Slægt indrette en aaben Begravelse i Koret paa Præstø Kirke.

Baade han og Broderen hørte til de Typer som Forretningsfolk, der i bevægede Tider efter store Krige, forstaar at mele deres egen Kage. Uhæderlighed kan man ikke bebrejde dem, men nogen større Sympati er der heller ingen Grund til at nære for dem. Præstø By har heller ingen Aarsag til at skænke dem særlig Taknemmelighed.

IV. ONDE TIDER

Var det meste af det 16. Aarhundrede og de første Tiaar af det 17. saavidt vi kan skønne af det foreliggende tarvelige Materiale, en god Tid for Præstø, saa blev den følgende Periode til Gengæld en saare daarlig. Den prægedes af alle de Krige, som Landet kastedes ind i, først og fremmest Trediveaarskrigen og dernæst de mange Krige med Sverige. Førte med en Letsindighed uden Lige og uden Spor af Forberedelse, blev deres Følge en Ødelæggelse og Fattigdom, der satte sit Præg paa Landet hundrede Aar efter.

Medens Trediveaarskrigen skaanede Sjælland, gik Krigen med Sverige 1657—60 saa meget værre ud over denne Landsdel og navnlig beredte den Præstø et Knæk, som i Forbindelse med andre Ulykker. knugede Byen lange Tider igennem og gjorde den fattig og uanseelig.

Før den Tid havde det kommunale Liv udfoldet sig frodigt, saa at Byen i hvert Fald kunde hævde sig ved Siden af Nabobyerne og til Tider stod over Vordingborg, men det er et helt andet Billede, der viser sig nu efter Krigen.

Ogsaa Borgerskabet har tilsyneladende forinden været ved Magt. I hvert Fald synes Købmændene som det førende Lag i Byen at have siddet inde med en vis Velstand. Dem var det, der besatte Magistratsposterne (1 Borgmester og 2 Raadmænd) og styrede Byens Sager i et og alt. Ganske vist samledes Borgerne nu og da til Raadsforsamlinger, og det er jo muligt, at de i saa lille en By, som Præstø var, og hvor alle kendte hinanden, har øvet nogen

Indflydelse, men til daglig var det Magistraten, der stod for Roret, og som Regel gjorde, hvad den fandt for godt. Købmændene var næsten selvskrevne til at besætte Posterne og valgte ved Afgang selv den, de vilde have i Stedet. Om regelmæssige Funktionsperioder var der ikke Tale. Nogen Løn udover Skattefrihed og hvad de ellers som eneraadende kunde tilegne sig, oppebar de ikke. Alligevel synes de gennemgaaende at have styret godt, og for Præstøs Vedkommende hører vi heller ikke om nogen Modstand fra den øvrige Befolknings Side. Som de mest velhavende i Byen har de ogsaa siddet inde med stor Indflydelse og Autoritet, som det var vanskeligt at sætte noget op imod.

I den Tid kunde Regeringen udstede den ene Lov efter den anden, men om de blev adlydt, var en anden Sag, da man ganske savnede Organer til at gennemføre dem. Alt blev ved at gaa efter Skik og Brug, saaledes som det Aarhundreder igennem havde været Tilfældet.

Man kan derfor forstaa, hvilket Virvar en Krig som den med Sverige 1657—60 maatte medføre, uden Plan og Forberedelse som den i enhver Henseende var.

I Huj og Hast blev der udstedt en Række Forordninger. Præstø skulde saaledes sørge for Plads til Bly og Krudt og for Opbevaringen af den Proviant, som Bønderne i Omegnen skulde afgive. Præstø og Vordingborg fik i Julen 1657 Besked om at opkaste Volde om Byerne, saa snart Frosten var af Jorden, men intet af alt dette skete. Thi inden man vidste et Ord af det, var Fjenden i Landet, gik over Isen mellem Landsdelene, brød enhver Modstand, saa Danmark maatte gaa ind paa en ydmygende Fred.

Om Svenskernes Optræden i Præstø skriver Borgmester og Raad i Indberetningen af 21. Marts 1661, at denne By har „været meget molesteret, hvilket ej tvivles, som desvær er for meget kyndigt. Den første Gang Fjenden kom her i Landet over Isen, stod Armeen her ved Byen, og vi maatte da forskaffe dem Proviant og Foderatz, saa vidt vi kunde afstedkomme, og endog var os tilsagt, at

vi ej skulde vorde udplyndret, som vi gav 120 Rdlr. for, haver de det ej holden, mens denne liden By fremfor nogen anden Købstad her i Landet overfaldet, de fornemste i Byen bortjaget, røvet og plyndret fra os al den Del, de kunde overkomme, og paa en seks Dages Tid, medens deres Bogagievogne gik herigennem, alt vores Jord og Formue, saa vidt her var, og de føre kunde, borttaget. Derefter have vi, paa det at Husene ej skulde afbrændes, maattet give 700 Rdlr. til Brandskat, som vi hos Godtfolk haver laant og endnu ikke er betalt.“

Efter Fredsslutningen i Roskilde havde Byen i Indkvartering „2 Kompagnier Ryttere, som vi paa 7 Ugers Tid maatte underholde og forskaffe alt, hvis afsted kunde komme, foruden den daglige Dørtog, hvorved da medgik, hvis tilforn levnet var.“

I den kortvarige Fredsperiode fik Borgerne vel ved Godtfolks Hjælp og ved Laanen og Borgen igen samlet noget sammen, men „der Fienden da igen in Augusto Maaned udi Landet indkom, haver de os da paalagt at give til Brandskat, som vi Tid efter anden betalte, 1000 Rdlr. Og da assigneret til tvende Regimenter, nemlig Grev Ponti og Fabian Berns, som vi skulde give maanedlig 200 Rdlr., bekommet de 3 første Maaneder 600 Rdlr. Derefter udi i Januar Maaned og udi Februar, der de Svenske vilde indtage Møen, er vi over alle Maader af adskillige Regimenter til Hest og til Fods hart med udpresset, saa mange af Borgerskabet, formedelst de varede saa længe, maatte gaa fra Huse og Gaarde, hvorudover de endnu ere øde og ruinerede, hvilket forarsagede os stor Skade, saa vi umuligt det ej kan opregne.“

Fra Januar Maaned havde Officererne ved de to nævnte Regimenter „skiftet Borgerskabet imellem sig, og da enhver sin Vært saaledes udpresset, en Del fængslet, tvingt og frataget alt, hvad dem lystede.“ Desuden har Byen ved daglig „Dørtog“ her paa Landevejen til Møen, Falster og Lolland frem og tilbage, baade Kongen, Dronningen, Officerer, Ryttere og Soldater „saaledes været ud-

presset med mange andre Presurer, som vi haver udstaaet, det os er umuligt alle at kunne opregne, som desvær er altfor meget kyndigt og øjensynligt, hvorledes denne liden By er medhandlet, saa den næsten er øde, og er næppelig fire Mænd, som haver de Midler at kunne nære sig med, hvilket de gode Hr. Kommissarier vil haver erfaret, og vi med Sandhed kan sige, at naar vi overregner, hvad Skade os er tilføjet, det sig over 19,000 Rdlr. sig kan bedrage, saa den meste Del er saa forborget, de ikke kan betale. Efter en vedlagt Specifikation var 17 Gaarde nedbrudte og 26 øde.

Som det saa ud i Præstø, saa det ud i hele Omegnen i Miles Afstand. De fleste Gaarde var enten afbrændte eller nedbrudte foruden at Beboerne var udplyndrede for alt, hvad de ejede. Skovene rundt om vor mishandlede paa det skrækkeligste, mange Træer fældede og Grenene paa endnu flere helt afhuggede. Bønderne ejede ikke Udsæd, saa der blev intet at høste, al Handel og Omsætning var afbrudt.

Det er klart, at for Præstø maatte al denne Elendighed have de alvorligste Følger, hvad der da ogsaa viste sig i den følgende Tid. Ikke blot var Indbyggerne forarmede, men det kneb ogsaa med at faa Byen styret forsvarligt. Den ejede ingen Penge og kunde end ikke betale den mindste Regning. Da der saaledes i Aaret 1676 opholdt sig en kongelig Kommission i Byen, der skulde have Ophold og Fortæring der paa dennes Regning, havde den ingen Penge, men maatte lade Tolderen Peder Christoffersen lægge dem ud. Omkostningerne beløb sig til 12 Rdlr., men dem fik han først betalt 7 Aar efter, og paa samme Maade gik det med et Udlæg for Befordring af Kommissionen paa 5 Sl. Daler, dem maatte han vente paa i lige saa mange Aar.

Man maa dog gaa ud fra, at Peder Christoffersen havde Raad til at give den lange Henstand, eftersom han sikkert hørte til den velhavende Tolderfamilie Christoffersen i Præstø, af hvilken et tidligere Medlem har ladet ophænge det endnu i Kirken værende smukke Epitafium.

Det var imidlertid ikke blot Byen, der ingen Penge ejede. Det samme gjaldt, paa faa Undtagelser nær, dens Indbyggere. Alle var fattige, og hvad værre var, de havde mistet enhver Interesse for Sammenhold og for Byens Vel. Det samme gjaldt Byens Magistrat, Borgmesteren og de to Raadmænd. Det var ikke som tidligere, at Byens Styrelse varetoges af de velhavende blandt Borgerne, der havde Tid og Lyst til at tage sig af den. Nu overtoges den af dem, der selv meldte sig, ikke af Hensyn til Byens Bedste, men for at mele deres egen Kage. Tidligere havde den Indtægt, der var forbunden med at være Magistratsmedlem, ikke spillet nogen Rolle, det var udelukkende en Ærespost, der gav sin Indehaver Indflydelse og Anseelse. Nu var det bleven til et Ben, som man sloges om at gnave. Stort var det visselig ikke, men var der ingen Indtægt at tage af, tog man af de indkomne Skatter og andre Indkomster uden at aflægge Regnskab, og slog Skatterne ikke til, synes man ikke at have været bange for at forhøje dem. Den Kontrol, som eksisterede, var ikke meget værd; Lensmanden, som skulde have besørget den, udførte den ikke, eftersom Lensmandsbestillingen, der altid indehavedes af en adelig, ogsaa kun betragtedes som et Ben, det som Regel gjaldt om at gøre saa lidt for som muligt. Dertil kom, at Centralstyrelsen var altfor faatallig og helt manglede Kræfter til at udøve en virkelig Kontrol.

Fattigdommen og Nøden havde ødelagt Moralen. Enhver tænkte kun paa at klare sig selv, saa godt han kunde.

Der var derfor store Opgaver for den 1660 indførte Enevælde at løse. Først og fremmest gjaldt det for denne at indføre et fast Centralstyre, der kunde skabe Enhed og Helhed og samle alt om Kongens Person. Det tidligere Selvstyre, som navnlig Købstæderne havde siddet inde med, skulde erstattes af kongelige Embedsmænd.

Naturligvis var dette en Sag, som ikke kunde gennemføres stråks, navnlig fordi man nu i høj Grad savnede de dertil nødvendige personlige Kræfter. 1681 var man dog kommen saa vidt, at der blev nedsat en Kommis-

sion til at fremkomme med Forslag om Købstædernes Styrelse, og Frugten af denne Kommissions Virksomhed blev et kgl. Rescript af 28. Januar 1682. Efter dette inddeltes Købstæderne i to Grupper, hvoraf kun den første maatte give sig af med Handel paa Udlandet, den anden, hvortil Præstø hørte, skulde nøjes med at „ernære sig af den indenlandske Handel mellem Rigerne og Provinserne, saavel som deres Agerdyrkning og anden Smaaahaandtering i Byerne, og især beflitte sig paa Manufacturerer...“

Med Hensyn til Styrelsen inddeltes Byerne i tre Grupper, hvoraf de, der hørte til den største, skulde have 2 Borgmestre og 3 Raadmænd, den næste 1 Borgmester og 2 Raadmænd og endelig den tredie, hvortil Præstø hørte, blot en Byfoged, der beskikkedes af Kongen.

Den Lønning, der kunde tillægges vedkommende, var kun ringe, og man gik derfor ogsaa ud fra, at han skulde tages „af de bedste og vederhæftigste Borgere, som længe har skattet og skyldet og bedst kender Byens Tilstand.“ Begrundelsen for denne Nedsækering af Styrelsens Antal var den, at det havde været „til største Last og Tynge, at i de smaa Købstæder er for mange Øvrigheds personer, som alle af de faa Borgere vil leve.“

Samtidigt hermed bestemtes det „paa det Byernes Indvaanere og andre kan animeres til at forblive og at sætte sig ned i samme Købstæder og bruge Handel og Næring,“ at den hidtil gældende Matricul og Saltskat skulde opkræves og i Stedet for indføres en Grundskat af 5 pCt. af vedkommende Ejendoms Værdi i Henhold til en paa Stedet foretagen Vurdering.

For at gennemføre denne Forordning nedsattes der en Kommission med det Paalæg „med Flid at erkyndige sig om, hvilken af Øvrigheds personerne bedst og vederhæftigst eragtes og derved bør at forblive saavel som og, om det skulde befindes, at en eller anden af bemeldte Steder saa let med Øvrigheds Personer skulde være forsynede at det skulde fornødent være dem alle at reducere. I da med Flid informere Eder om: Om nogle af Bor-

gerskabet skulde findes, som dertil dygtigere og bekvemere kunde være og derom Eders allerunderdanigste Relation til Vores videre allernaadigste Resolution med fordeligste ske kan i Vores danske Cancelli indgiver.“

Kommissionen havde desuden den Opgave at lade foretage Vurdering af Byernes Grunde, Gaarde og Huse paa det Grundlag heraf at kunne udregne den nye Skat, og endelig skulde den paa „beleilig Tid og Sted foretage fornævnte Købstæders Regnskaber med hvad deraf dependerer.“

Den 28. Marts kom Kommissionen til Præstø og sammenkaldte Borgmester, Raadmand, Byfoged, Borgerskab og menige Indbyggere, som mødtes i Tolder Peter Christoffersens Hus. De opfordredes til at fremkomme med, hvad de muligvis havde at klage over, og det kan nok være, det var artige Ting, der nu afsløredes.

Kæmneren, *Peder Snedker*, klagede saaledes over, at det Regnskab for 1679—80, som han havde afleveret til Magistraten, endnu ikke var efterset af denne. Den samme Klage fremsattes af de foregaaende Aars Kæmnere, *Jacob Væver* og *Jokum Pottemager*, hvorved det godtgjordes, at samtlige Regnskaber for en hel Række Aar endnu henlaa uden at være eftersete af Magistraten. Hverken Borgmester eller Raadsmænd havde turdet røre ved dem, fordi ingen af dem havde rent Mel i Posen.

Næsten hver eneste Skatteyder fremkom med Klage over, at han var blevet forfordelt ved Skatteansættelsen, men det mest graverende var dog den Besværing, der fremsattes fra en Del Borgere i Forening. Den gik i Korthed ud paa, at de siden afgangne Borgmester Christoffer Pedersens Tid „saaledes over de rette naadigste paabudte Kontributioner var betynget, at dersom de gode Herrer vilde efterse deres udgivne Poleter, hvorefter Kæmneren skulde Skatterne inddrive, skal befindes dermed saa ubilligt og uchristeligt at være omgaaet, idet bemeldte Poleter jo er højere opsat end ske burde; Thi en strækker 80 Rdlr. mere, en anden 30 Rdlr. og saa fremdeles, at det ikke er

at undre, vi fattige Folk er ødelagte, og enhver af os saa udsugede, at vi snart hverken have en Mundfuld Brød at bide, langt mindre (andet) end det bare Halm at hvile paa.“ Videre siges, at der vel var store Restancer i Byen, men at Grunden var, at „dersom vi maatte ske Ret, og Hans kgl. Majestæt havde bekommet de mange Penge, vi have udgivet, og Øvrigheden selv haver optaget til deres egen Nytte, dog de selv derforuden aldrig have givet en Skilling i Skat, men aleneste under et Skin ladet deres Navne antegne udi Poletterne, hvilket noksom skal fornemmes af deres egne Kvitteringer og Kæmnerens Regnskaber, naar de for de gunstige Herrer vorder foreviste.“

Endvidere paastod man, at den Hjælp, Kongen havde givet for at lindre de store Udgifter, Borgerskabet havde haft til Indkvartering, havde Borgmester og Raad selv til-egnet sig, „og mange af os lidet eller intet deraf bekommet.“

Da den ny Borgmester *Niels Andersen Kornerup* havde afløst *Christens Andersen*, havde man ventet, at der vilde komme mere Orden i Sagerne, men han havde taget 22 Rdlr. mere i Prinsesse Styr end han burde. Desuden havde han taget 10 Rdlr. i Vegngleje for en Rejse, han havde gjort til København for at faa Nedsættelse i Prinsesse-Styret, uagtet han ikke havde Føje dertil. Hvad *Morten Kæmner* skulde give i Skat til Kongen og Byen, var aldrig kommen Byen til Indtægt, ikke heller, hvad Borgmester og Raad havde oppebaaret for Salg af øde Pladser.

Man skyldte med andre Ord Magistraten for Under-slæb. Kommissionen paalagde derfor Borgmester Kornerup at gennemgaa Kæmner-Regnskaberne i fire Borgeres Overværelse til den kom tilbage, den 7. April. Den 10. April, da Kommissionen kom, var der imidlertid intet gjort, og der valgtes derfor efter Borgerskabets Ønske et Udvalg paa 4 Mand, der skulde foretage den nødvendige Undersøgelse.

Resultatet af denne blev, at følgende havde tilvendt sig de udfor samme opgivne Beløb:

Borgmester <i>Christen Andersen</i>	375	Rdlr.	3	M.	10	Sk.
<i>Hans Hansen Ambæk</i>	9	—	1	—	14	—
<i>Anders Hansen, Raadmand</i>	111	—	3	—	13	—
<i>Jens Simonsen, Raadmand</i>	158	—	0	—	10	—
Borgmester <i>Niels Hansen Kornerup</i>	76	—	3	—	5	—

Desuden forskellige Beløb, som der ikke kunde skaffes Bevis for, en Del Fourage m. m.

Disse Beløb havde de paagældende ganske roligt til-egnet sig af Byens Penge, og de blev da ogsaa ganske naturligt tilpligtede at betale dem tilbage med Undtagelse af Niels Hansen Kornerup, der fik dem betragtede som „Regnskabsfejl“, hvad der maaske kom af, at han efter den nye Ordning blev udset til Byfoged, den eneste Øvrighedsperson, som Præstø nu beholdt.

Stort var der heller ikke at bestille i denne Egenskab. Byens Sager skulde ikke optage ham meget, selvom han ved Siden af var Dommer. Leve af Bestillingen kunde han da heller ikke, men maatte ved Siden af virke som Prokurator. Han og de følgende Byfogeder er forøvrigt et godt Eksempel paa, hvor svært det var for Regeringen at faa Embedsmænd til Provinserne. Indtægterne var for smaa. Ingen kunde leve af dem, men maatte have andre Bestillinger ved Siden af. En af de beskikkede Byfogeder var saaledes ved Siden af Farver i Byen. Juridisk Uddannelse havde ingen af dem, og deres Bestyrelse af Embedet var derfor ogsaa ofte saa som saa.

Det var først efter, at Regeringen ved Sammenlæg af flere Embeder, saa Stillingen havde en nogenlunde Indtægt, og efter at der forlangtes juridisk Eksamen for at beklæde den, kunde gøre Regning paa at faa ret dygtige Mænd til at passe den.

Denne Udvikling af Styrelsesforholdene i Byen er for saa vidt karakteristisk for de kommunale Forhold efter og under Enevælden. Det gamle Selvstyre, der ganske vist ikke var meget demokratisk, men dog bestod af Byens egne Borgere, var forlængst forbi. Det var Kongen, der gennem den af ham beskikkede Øvrighedsperson under Tilsyn af Stiftamtmanden, nu regerede.

For Præstøs Vedkommende har Overgangen nu næppe været følt som særlig tyngende, eftersom der paa Grund af Byens ringe Størrelse og dens Fattigdom saa godt som intet var at foretage.

Der holdtes ganske vist en Gang eller to om Aaret Raadhusforsamlinger af Byens Borgere, hvor man valgte Kæmner og „Taxerborgere“ (Ligningsmænd), og paa hvilke man ogsaa kunde drøfte vigtigere Sager, der angik Byen, men det var saare sjældent, at saadanne forekom. Det eneste man interesserede sig for, var at faa Lempelser i Skatter. 1688 indstiller Byfogeden saaledes om Nedsættelse i den paabudte Kop- og Kvægskat „formedelst denne fattige Byes Armod og Elendighed“ og „efterdi denne Byes Indvaanere bestaar for Størstedelen af ganske forarmede Folk.“ I Stiftamtmandens Erklæring over Andragendet hedder det yderligere, at „det er fast enhver bekendt, hvad ussel Tilstand Præstø By er udi.“

Ja, at Byen var fattig fremgaar i tilstrækkelig Grad af den Vurdering af dens Grunde og Ejendomme, der fandt Sted af den oven omtalte Kommission til Brug for Matricul-Beskatningen.

Der fandtes da — 1682 — i Præstø 135 Grundejendomme, deraf de 46 paa den søndre Side af Adelgade og 89 paa den nordlige, men af disse Grunde var kun 77 bebyggede, og de Gaarde og Huse, der fandtes, var ikke meget værd. Kun 5 var over 100 Rdlr. i Værdi, og blot en Ejendom (den, hvor nu Anton Petersen har sin Forretning) var vurderet til 200 Rdlr.

Saaledes var Tilstanden efter Svenskekrigen 1657—60, og de følgende Krige, senest den nordiske Syvaarskrig 1711—20, skulde ikke bidrage til at øge Velstanden.

Det er da ikke saa underligt, at der saa godt som intet sker i Præstø i over hundrede Aar, saa meget mere som der til de ydre Ulykker sluttede sig indre Katastrofer, der gjorde Tilstanden endnu værre.

V ILDEBRANDE OG ANDRE ULYKKER

Det 18. Aarhundrede er næsten helt igennem en Ulykkens Tid for Præstø. I 1711 døde 89 Mennesker af Pest, indført ved Smitte fra København, næsten en Fjerdedel af Byens Indbyggere. Men ikke nok hermed, samme Aar brændte 28 Gaarde og Huse i Byens vestre Ende. At Ilden kunde ødelægge saa meget, skyldtes ikke blot Manglen paa organiseret Brandvæsen, men ogsaa den Omstændighed, at Bygningerne var meget brandfarlige, opførte af Bindingsværk med Trægavle og tækkede med Straa. Det hele var nedbrændt i Løbet af en Time.

For at bøde paa Ulykken, indsendtes der et Andragende om Fritagelse for Skatter og Afgifter i 20 Aar, idet Byfogeden henviste til, at der kun fandtes 5 Mand i Byen, som havde saa meget, at de kunde friste Livet, og disse 5 var saa bebyrdede med Venner og Bekendte, der intet ejede efter Branden, at de om kort Tid vilde være fuldstændigt udpiste.

Dette Andragende anbefaledes af Stiftamtmanden, der bemærkede, at det var den værdifuldeste Del af Byen, der var brændt, og kun 6 Gaarde foruden Præstegaarden var reddede. Hvad der var tilovers var nogle elendige Hytter, der beboedes af forarmede Haandværkere og Fiskere.

Andragendet blev bevilget, selvom man kun opnaaede Skattefrihed i 10 Aar i Stedet for 20, men i den Tids Bønskrifter var man vant til at tage Munden fuld og var

sig bevidst, at der skulde være noget at slaa af paa. Til Gengæld fik man saa Lov til at lade ombære Kollektbøger for „at søge Godtfolk, som dem noget godvilligen vilde give.“

For den Tid var en Ildebrand en Ulykke, idet man for Størstedelen var henvist til Selvhjælp. Assurance kendtes endnu ikke. For de flestes Vedkommende gjaldt det derfor om at tage fat igen med de bare Næver fra bar Bund. Og det kunde tage Aar, inden man atter kom ovenpaa.

Man kan derfor forstaa, hvilken Ulykke det har været for Byen, da den igen i Aaret 1750 hjemsogetes af en ny Ildebrand, der udbrod den 22. August og lagde to Trediedele af Byens Huse i Aske. Ialt blev 45 Ejendomme et Rov for Luerne, og Skaden beløb sig til ca. 14,000 Rdlr. Gennemsnitligt har altsaa hvert af de brændte Huse haft en Værdi af godt 311 Rdlr., saa man forstaa, at ret kostbare har ikke ret mange af dem været. Den dyreste vurderes til 608 Rdlr. og den, der kom nærmest, til 476 Rdlr., hvorimod den tarveligste kun taxeredes til 3 Rdlr., 2 Mk. Af offentlige Bygninger brændte Skolen, der tillige var Lærerbolig, samt Fattighuset.

Det var den østre Ende af Byen omtrent til Torvestræde, der var brændt, og selvfølgelig gjaldt det om at skaffe Hjælp, og et Andragende til Kongen havde den Virkning, at det den 8. Januar 1751 tillodes at ombære Kollekt baade paa Landet og i Købstæderne, København undtaget, „for at komme Præstø Købstad til Hjælp i Anledning af en ulykkelig Ildebrand, som er overgaaet den største Del af Indbyggerne, hvorved de samtlige ere geraadede i yderste Armod og Elendighed.“

Udbyttet heraf blev for hele Landet 2470 Rdlr.

Desuden tilstodes den af Consumptionsindtægterne et Beløb af 4000 Rdlr., der skulde betales i Løbet af 3 Aar med en Trediedel ad Gangen.

For at faa Del i denne Understøttelse var der stillet den Betingelse, at Husene skulde genopføres af godt og

solidt Egetømmer, og at Stolperne skulde have en Højde af mindst 4½ Alen til Gaden, og at ingen Huse maatte have Straatag, men alle skulde forsynes med Stentag. Til „Comodité for Ejerne og for Byen en Ziir“ maatte der gerne bygges Kviste paa Husene, dog ikke mere end tre Fag Kviste paa Huse under 8 Fag.

Desuden gjaldt den Bestemmelse, at Arbejdet med Genopførelse af Husene skulde udføres af Byens Haandværkere, saafremt de var dygtige nok til at paatage sig det, „paa det den lovlige Profit, som for Haandværkerne derved kan være at fortjene, bliver i Byen.“

Trods den Hjælp, der var ydet, blev det dog svært at faa de brændte Huse genopført. Fattigdommen var stor og udbredt. Forgæves henvendte man sig til Kongen om fornyet Hjælp, men fik Afslag.

Det tog derfor lang Tid med at faa Husene genopført, og hertil kom, at Haandværkerne var overlæssede med Arbejdet, og Byens Købmænd hverken havde Tømmer eller Brædder, før der kom nye Tilførsler.

Dertil kom, at Byen selv ingen Penge ejede, og derfor heller ikke kunde genopføre hverken Skole eller Fattighus. Der indhentedes vel et Overslag, der lød paa 606 Rdlr. 5 Mk. 4 Sk., men det var altfor dyrt til, at man turde inklade sig paa saa stor en Udgift. Man maatte derfor nøjes med foreløbig at leje et Lokale hos Købmand *Sorterup* fra Mikkelsdag 1750 til Paaske 1751 for 6 Rdlr., men denne Leje forekom Borgerskabet altfor stor, og man slog sig derfor til Ro med at leje et Værelse hos Sognepræsten for 6 Rdlr. om Aaret.

Men saa de Fattige! Ja, de maatte pænt nøjes med, hvad man kunde skaffe dem, og det blev et Loftsrum paa Raadhuset, hvor Vind og Regn for ind gennem Taget. At Bygningen kunde holde dertil, var et Under, eftersom den længe havde været fuldstændig faldefærdig. De Fattige var forøvrigt ikke stort bedre vant, idet det Hus, de hidtil havde haft Plads i, kun var en ussel Hytte, som allerede 1747 var saa brøstfældig, at den maatte repareres for at hindre, at den styrtede om.

Men Plads skulde der skaffes, og tilsidst faldt man da paa at købe en Grund, hvor det Hus, der havde staaet før Branden, ikke skulde genopføres. Man fik da den Idé, at naar man slog de Penge sammen, der tilkom Fattighuset og den nedbrændte Bygning af den tilstaaede offentlige Brandhjælp, tilsammen 633 Rdlr., saa kunde man for den Sum magelig bygge baade Raadhus, Arresthus, Skole og Fattighus i en Bygning, hvor der oven i Købet kunde blive Plads for den i Byen garnisonerede Rytterescadron.

Denne Plan blev ogsaa virkelig gennemført, selv om Bygningen naturligvis blev derefter, men spares skulde der, og sparet blev der.

Et Gode medførte dog denne Brand, og det var, at man fik Adelgades østre Ende reguleret, saaledes at Husene kom til at ligge i samme Linie, samt Gaden udvidet til en Bredde af 16 Alen, ligesom man fik lavet de to Stræder: Hestemøllestræde og Per Tyges Stræde for i Tilfælde af ny Ildebrand at have lettere Adgang til Aaen.

Denne Brand skulde ikke lade vente længe paa sig. Den 21. Maj 1757 Kl. 9 om Morgenen brød den løs i Købmand Ermandigers Gaard. (Der hvor nu Anton Petersens ligger). Og i Løbet af en Timers Tid havde den bredt sig til hele den vestre Ende af Byen. Den standsede først ved Torvestræde, hvor de efter Branden 1750 opførte Bygninger havde Stentag.

Denne Gang var det imidlertid den mest velhavende Del af Byen, der blev Offer for Luerne, hvad der kan sluttes af, at de 19 Ejendomme, der brændte, blev takserede til en Værdi af 36,466 Rdlr., 2½ Gang saa meget som det Ejendommene i den østre Byende var vurderede til ved forrige Brand 1750.

En voldsom Panik herskede ved den sidste Ildsvaade, hvad man kan skønne af den Oplysning, der findes i Bytingsprotokollen om, at alle Sprøjderedskaber og Brandspande forsvandt under Branden. Intet Under at alt, saavel Huse som Inventar var fortæret i Løbet af ca. 20

Minutter. Alle Bygningerne i denne Byende havde jo ogsaa endnu Straaatag.

Købmand *Ermandiger* blev beskyldt for at have paa-sat Branden. Han arresteredes og sad fangen i $1\frac{3}{4}$ Aar uden at det lykkedes Undersøgelseskommisionen at skaffe Bevis for hans Skyld. Men for dog at faa noget ud af Processen mod ham, anklagedes han for paa Gaardspladsen at have røget Tobak, hvad der var forbudt, men efter Ansøgning blev han dog fritaget for dette Spørgsmaal.

At Branden var en stor Ulykke for Byen, kan der ikke være Tvivl om, ikke blot paa Grund af de Værdier, der gik til Grunde, men især for den Standsning af Handel og Vandel, der fandt Sted.

Ligesom forrige Gang var Kongen Byens Tilflugt, og der tilstodes da ogsaa Borgerne 5000 Rdlr. som Hjælp til at genopføre de brændte Bygninger samt Tilladelse til at lade afholde Kollekt over hele Landet, hvorved der indkom 4421 Rdlr. 3 Mk. 12 Sk.

Disse Summer slog dog selvfølgelig hverken helt eller halvt til for at dække Brandskaden, og det tog derfor ogsaa lang Tid, inden de brændte Bygninger var genopførte. Først 1766 — ni Aar efter Branden — var det sidste Hus atter rejst.

Den af Borgerskabet, det var gaaet mest ud over, var Købmand *Johan Hansten*, der ejede to Gaarde, der laa paa den nordre Side af Adelgade i Fortsættelse af Købmand Ermandigers Gaard og strakte sig helt op til Torvestræde. De vurderedes til henholdsvis 760 og 1486 Rdlr. og Varelageret til 8519 Rdlr.

Uagtet den brændte Bydel tilhørte den mest formuende Del af Indbyggerne, er det dog en Selvfølge, at de alle led saa store Tab, at mange af dem ikke forvandt det.

Ligesom ved den forrige Brand vedtoges det nu at regulere Gaden, saa Husene kom paa Linie med hinanden, og at forøge Bredden.

En Følge af de mange og hyppige Brande rundt

om i de forskellige Købstæder var Forordningen af 24. Juni 1761 om Ordningen af Brandvæsenet; og det var i Henhold til denne, at der blev valgt en Brandinspektør ved Afstemning blandt Borgerne, ligesom at Byfogden udnævnte en Assistent til Hjælp for ham. Desuden blev der anskaffet en ny Brandslange, da den gamle allerede ved Branden 1750 havde vist sig ikke at virke, endvidere 12 Læderspande og et Vandkar, der kunde rumme 1½ Td. Vand. Der oprettedes et Brandkorps paa 6 Mand, der dog ingen Løn skulde have, men derimod blev fritaget for Byens Byrder. Slog disse 6 Mand ikke til i paakommendé Tilfælde, skulde det 1762 oprettede Ligbærerlav paa 16 Mand træde hjælpende til.

Alt dette var imidlertid at kaste Brønden til, efter at Barnet var druknet. Nu stod man med Skaden, og den var gaaet dybt. Ikke blot havde den bragt store Tab, der mærkedes Aartier igennem, men den havde ogsaa præget Indbyggernes Sind i den Forstand, at næsten ethvert Spor af Fællesfølelse var forsvundet. Enhver havde nok at gøre med sit. Overalt herskede der stor Fattigdom, og enhver Fremdrift syntes at være ophørt. Navnlig mærkedes det paa Byens Indbyggerantal. Det havde ved Folketællingen 1672 udgjort 435, men 1769 var det svundet ind til 385. Nu er disse Tal ganske vist ikke helt paalidelige, men det visse er i hvert Fald, at nogen Vækst havde der ikke fundet Sted. Alt synes da ogsaa at staa stille. Naar undtages et Par Købmænd, der ejede nogen Kapital og havde en vis Foretagsomhed, levede Resten fra Haand til Mund. Og hvad skulde Byen ogsaa leve af? Af den gensidige Omsætning skulde man ikke blive fed; Handel med Udlandet var forbudt, det, der blev tilbage, var derfor, hvad Oplandet kunde bringe. Men da netop Bønderne paa den Tid heller ikke havde noget tilovers, kan man forstaa, at der ikke blev meget tilbage, der betød noget. En Del Indbyggere synes at have tjent lidt ved Beværtning og Brændevinsbrænderi, men da der for at drive denne Virksomhed skulde betales Konsumptionsafgift, var det

ikke store Sager, der blev tilbage. Ganske vist gjorde man, hvad muligt var for at unddrage sig denne Afgift ved Smugbrænding, saa det tør antages, at ikke faa gik Bagveje for at blive fri. Da Konsumptionsafgiften saaledes skulde fordeles paa Indbyggerne 1759, var der i hvert Fald én, der nægtede at betale, fordi han, som han udtrykte sig, kun vilde skænke for gode Venner, der kom i Besøg hos ham.

Tilbage som en vigtig Indtægtskilde blev derfor Udnyttelsen af den til Byen liggende Jord. Denne tilhørte imidlertid Kronen, og i Tidens Løb var der ikke saa lidt af den gaaet tabt, dels ved Bortsalg og dels fordi Borgerne ikke havde Lyst til at betale den Afgift, der hvilede paa den.

Tilbage var der kun bleven 6 Jorder af de 32, som oprindeligt laa til Byen. Disse 6 Jorder var paa 221½ Td. Hartkorn, men laa til Fællesbrug mellem Præstø Borgere og Faxinge Bymænd. Dette Fællesskab var man efterhaanden bleven ked af, og det blev derfor opsagt, og i 1769 efter mange og lange Forhandlinger fik endelig hver sit.

Men nu bagefter var det umuligt for Borgerne at blive enige om, hvorledes Jorden skulde fordeles, og først efter mange Stridigheder afgjorde Stiftamtmanden Sagen saaledes, at hver Grundejer i Byen skulde have sin Del i Forhold til sin Ejendoms Størrelse, Beliggenhed, Værdi og Skattebyrde, ligesom der skulde tages Hensyn til, hvor mange Høveder hver enkelt havde haft paa Græs.

Og saaledes blev det. Den 16. November 1770 foretoges Fordelingen efter disse Principper ved Lodtrækning. Men nu opstod der et nyt Spørgsmaal, nemlig om, hvorvidt de enkelte Lodsejere skulde have Lov til at sælge deres Lod eller om den skulde blive liggende som uadskillelig fra Byejendommen. Herom var der stor Uenighed, som endelig afgjordes ved en kongelig Resolution af 3. Januar 1771, som bestemte, at Jorden paa Overdrevet og Ejendommen var uadskillelige „uden nogensindé — enten

ved Køb, Mageskifte eller paa anden Maade — (at kunne) separeres“.

Som det fremgaar heraf var Husdyrholdet en ikke uvæsentlig Del af det, Præstøs Borgerskab havde at leve af, ikke blot Køer, men ogsaa Svin. De sidste holdt man nu som Regel hjemme hos sig selv eller skulde i hvert Fald gøre det. Det oplystes nemlig 1759, at en stor Del af Borgernes Svin ikke alene gennembrød Folks Gærder og gik ind i Haverne og aad, hvad der var plantet, men endog løb ind paa Kirkegaarden og oprodede Gravene og ødelagde Græsunden. Det paabødes derfor, at Folk skulde holde deres Svin i deres egne Gaarde eller ogsaa ringe dem. Overtrædelse heraf vilde første og anden Gang medføre Bøder, men tredie Gang skulde enhver have Lov til at optage Svinene, og disse skulde da tilfalde Byens Fattige.

At man ikke holdt Svinene hjemme var kun et Udslag af den almindelige Slappelse og Uorden, der viste sig paa mange andre Omraader, bl. a. ogsaa ved Vedligeholdelsen af Gadernes Brolægning. Baade hvad Orden og Renholdelse angaar var disse ilde farne. Ikke blot var der store Huller, der stod fulde af stinkende Vand, men der var ogsaa hist og her smaa Sumpe, hvor Svinene fik rodet de runde Brosten løse. I Aaret 1763 paabød Byfogden, at Gaderne skulde fejes en Gang om Ugen, men saadanne nye Skikke skulde man dog ikke have noget af og lod derfor ganske roligt være dermed. Næste Aar 1764 udmeldte Byfogden derfor to Mænd til at syne Brolægningen i Adelgade, der var „i en slet og brøstfæddig Tilstand.“ De skulde navnlig udtale sig om, hvorledes Kørebane, Fortove og Rendestene var holdt, og om hvorledes de skulde istandsættes eller „omlægges til Renligheds Holdelse, og paa det, Vandet kunde faa Flugt igennem Byen.“

Heller ikke det hjalp. 1765 skaffer Byfogden derfor et Paalæg fra Stiftamtmanden om snarest muligt at sørge for Gadens Istandsættelse og indberette, hvad der i den Anledning skete. Og hvad skete der? Der kom lidt Grus

i Hullerne, Stenene blev lagt tilrette ovenpaa; Vandløbet blev reguleret, men lidt efter lidt faldt alt tilbage i den gamle Skure, og først et halvt Hundrede Aar efter fik Adeigade en ny Brolægning.

Stor Reformer laa ikke for Præstø Borgerskab dengang. Helst lod man alt være ved det gamle.

Værst var det dog, at det kommunale Liv syntes helt at være gaaet i Staa. Der holdtes vel nu og da Raadhusforsamlinger, naar der skulde foretages de aarlige Valg paa Taxerborgere, eller naar et eller andet af Vigtighed forelaa til Afgørelse, men det var Synd at sige, at Borgerskabet gav talrigt Møde til disse. Heller ikke var de kommunale Ombud eftertragtede. Det kneb saaledes med at faa Kæmnerposten besat. En undskyldte sig med, at han ikke kunde læse, en anden med, at han ikke kunde skrive, en tredie ikke kunde lægge Tal sammen o. s. v. Under disse Omstændigheder var man nødt til at gøre Bestillingen lønnet og fik endelig ogsaa en Mand til at paatage sig Arbejdet for en aarlig Løn af 6 Rdlr. Det kunde han imidlertid ikke i det lange Løb passe Embedet for, og saa stod man igen uden Kæmner. En Forespørgsel til Stiftamtmanden om, hvad man skulde gøre, fik til Svar; at en Kæmner skulde man have, og at man maatte lønne ham. saa han kunde staa sig ved det. Saa satte man Gagen op til 12 Rdlr. om Aaret, men ingen Lysthavende meldte sig. Endelig fik man fat i en Mand ved Navn *Thomas Krarup*, der havde mange Jern i Ilden ved Siden af, men han forlangte 16 Rdlr. om Aaret, og det tilstod man ham saa. Desværre viste det sig nogle Aar efter, at han selv brugte den opkrævede Skat, og da man derefter anlagde Erstatningssag mod ham, ejede han intet til Dækning af Gælden.

Heller ikke var det muligt at faa Posten som Kirkevæрге besat. En Købmand *Monefeldt*, der havde siddet inde med denne Bestilling i 7 Aar, blev ked af den og frasagde sig Hvervet 1793. Men nu viste det sig fuldkommen umuligt at finde en anden, der vilde eller kunde paa-

tage sig det. Kirkeinspektøren skrev da til Stiftøvrigheden og erklærede, at foruden de Mænd, som allerede sad inde med Byens Hverv og Købmand Juel, der var gaaet fallit, fandtes der i hele Byen ingen, som man fandt skikket til at være Kirkeværge, med mindre man vilde kalde den Mand for skikket, der var saa forarmet, at man ikke kunde betro ham Kirkens Midler, eller den, der var saa uduelig, at ingen Orden og Redelighed kunde ventes af ham.

Kirkeinspektionen forespurgte derfor, om ikke Hans Majestæt kunde paalægge Monefeldt at vedblive at være Kirkeværge, indtil det var muligt at finde en Efterfølger. Det var umuligt „til de mindste Optrævelser i Byens Af-færer at anskaffe en Mand, som man tør betro endog den ubetydeligste Oppebørsel, end sige Kirkeværgeriet, hvortil Loven fordrer Vederhæftighed.“

Paa samme Maade gik det med de „eligerede Borgere“, en Slags Begyndelse til staaende Byraad, som man havde begyndt at indføre i forskellige Byer til delvis Af-læsning af de gammeldags Raadhusforsamlinger.

Der synes ogsaa en Tid midt i det 18. Aarhundrede at være valgt eller udnævnt et saadant Udvalg i Præstø, i alt Fald omtales det 1753, men synes senere at være forsvundet, rimeligvis fordi ingen har villet eller gidet paatage sig en saadan Bestilling. Om det er gaaet bedre med de fire Mænd, som efter Byfogdens Ønske udvalgte paa en Raadhusforsamling den 14. November 1775, vides ikke. Byfogden motiverede sin Henstilling med, at han ofte „møder saadanne Tilfælde, i hvilke Byfogden behøver at vide Borgerskabets Tanker, og det har sin Ulejlighed hver Gang sligt møder at samle Borgerne, som derved afdrages fra sine anhavende nødvendige Arbejde og Forretninger.“ De fire Mænd skulde „som Formænd i forefaldende Affaires kunne gaa Byfogden med Raad og Daad til Hænde og tillige med ham paa samtliges Vegne paase Byens Tarv, hvor ikke Omstændighederne behøver samtlige Borgeres Virkende.“ Der valgtes *Stephan Wesen-*

dunk, Ole Rasmussen, Mathias Wasman og Henrik Kallehaug „hvilke fire Mænd de have den Fortrolighed til, at de i alle Ting paase Byens Tarv.“

Hvor udstrakt deres Virksomhed blev, savnes der imidlertid Efterretning om. Nogen stor Omvæltning i Byens Bestyrelse har dette første Byraad næppe haft til Følge, og i hvert Fald var Valgdeltagelsen, naar de skulde udtages, ikke stor. I 1803 afgaves der saaledes kun 7 Stemmer paa den Kandidat, der opnaaede det højeste Tal. Det var den ansete Købmand *Kornerup*. To andre fik kun henholdsvis 4 og 3 Stemmer.

Livet stod stille i det gamle Præstø. Noget af det mest epokegørende, der fandt Sted, var Oprettelsen af et nyt Ligbærerlav i 1762. Bortbærelsen af Lig var hidtil bleven besørget af Skomagerlavet, men dette var man ikke tilfreds med, fordi der var forefalden en Del Uorden med Bortbæringen af Fattiges Lig.

Det nye Ligbærerlav skulde bestaa af 16 Personer, hvoraf en skulde være Oldermænd. Bærerne skulde møde i „skikkelige sorte Klæder og ens equiperet.“ De skulde møde ved Huset, hvorfra Lig skulde udbæres, men opholde sig i Nabolaget, indtil Oldermændene sagde dem til at bære Liget ud af Huset og bære det til Jorden.

Saafernt Midlerne tillod det, skulde der anskaffes Kapper og langt Flor.

Dersom nogen ikke mødte i rette Tid eller kom usikkelig eller drukken eller yppede Klammeri, skulde han bøde 4 Mark.

Betalingen for Lig, der nedsattes i Kirken var 2 Mark til hver Person. Fra midtvejs i Byen til Kirkegaarden 1 Mark 2 Sk.

Det var jo et Fremskridt, men ellers maa det siges, at den møder man ingen af hele det 18. Aarhundrede igennem.

Om Fattigdommen faar man en Forestilling ved at erfare, at samtlige Ejendomme 1763 kun blev taxeret til 39,960 Rdlr. deraf Raadhuset til 1000 og Kirken til 12,000

Rdlr. Kun tre Ejendomme, nemlig Fru *v. Munthe af Morgenstjernes*, Købmand *Krørup*s og Købmand *Hanstens* havde en Værdi af over 1000 Rdlr., nemlig henholdsvis 1260, 1500 og 2000 Rdlr.

Spørger man, hvorfra al denne Elendighed stammede, saa er det naturligvis givet, at de gentagne store Ildebrande har deres betydelige Andel deri, ligeledes at Byens Opland og Byen med stadigt led under Virkningen af de mange Krige, men man kommer ikke bort fra, at Indbyggerne selv ogsaa bærer en væsentlig Del af Skylden. De synes ganske at have manglet Initiativ og Foretagsomhed og at have nøjedes med de Smuler, som Livet bød. Gennemgaar man de bevarede Retsprotokoller, synes ogsaa en meget stor Del af Tiden at være optaget af indbyrdes Skænderi, ligesom Værtshusuorden, Drikkeri og Slagsmaal ogsaa forekommer meget hyppigt.

Ganske vist er Billedet nogenlunde det samme i de andre smaa Købstæder i Landet, og Regeringen og det herskende økonomiske System var ikke uden Andel i Stilstanden. Det var den saakaldte Merkantilisme, der raadede, og efter den skulde alt ledes fra oven, uden at der blev Plads for den personlige Indsats. Naturligvis var Formaalet det at fremme Landets Velstand, derfor skulde Pengene blive i Landet, og man skulde saa vidt muligt frembringe alt herhjemme, hvad der behøvedes. Af den Grund blev der lagt en stor Vægt paa at fremme „Manufakturerne“ (Industrien) uden Hensyn til, at vi manglede alle de vigtigste Raastoffer. Ved Eneretsbevillinger, Toldbeskyttelse og Indførselsforbud blev den frie Omsætning hæmmet. Ganske vist var man klar over, at Landbruget var en af Landets største Indtægtskilder, men der blev intet alvorligt gjort for at fremme det. Den største Part af Indbyggerne — Bønderne — var ufrie, levede under Stavnsbaand og Hoveri, saa at Landbrugsproduktionen stod i Stampe.

Hele det 18. Aarhundrede igennem er altsaa for Præstøs Vedkommende den bare Ynk. Da Regeringen saa-

ledes i 1773, ridende sin merkantilistiske Kæphest, bebrejdede Byen, at der ikke var afsat saa mange indenlandske Industriprodukter, som ønskeligt var, svarede Byens Købmænd, at de vel vidste, at Salget af hjemlige Frembringelser bidrog til Landets Flor og Velstand, men det havde været umuligt at afsætte nogle af dem, og de fleste henlaa endnu paa Lager. Kunde der derimod gøres noget for, at Byen ikke led saa stor Konkurrence, som den nu var Genstand for gennem omløbende Jøder og Bissekræmmere, var det noget andet. Det var Landmanden, som især hindrede Købstædernes Næring, „overladende dem alene at bære de med disse Næringsgrene forbundne Byrder som Told, Consumption og især den sine Steder yderligen trykkende Indkvarterings- og anden borgerlig Tyngde; ja, det som endnu værre er, at disse sidste maa bære Skylden for de Forbrydelser, som andre med Frækhed og Frihed kan udøve; thi naar vi undtager saltet og tør Fisk, Tran, Tjære, Bygnings-Materialer, Jern, Stenkul, Sukker, lidet Hør og en ringe Kvantitet stort Salt, saa er den allerbetydeligste Del af den øvrige Handel udenfor Købstæderne og alene paa Landet...“

Det var den samme Klage, som Aarhundreder igennem var bleven fremsat fra Købstædernes Side. Alle forlangte Rettigheder og fordrede, at Regeringen skulde tilstaa dem saadanne.

Tildels levede Danmark endnu under de samme økonomiske Kaar som i Middelalderen; det gjaldt om at fordele de Goder, som fandtes i Stedet for at være med til at skabe nye.

Det var det, man fik Øje for sidst i det 18. Aarhundrede, da man indsaa, at det i Stedet for Regulering og Statsindgreb var Frihed, man trængte til.

Det nye Syn kom til Orde i de store Landboreformer i Slutningen af Aarhundredet, men det varede længe, inden Tanken om Reformen naaede indenfor Købstædernes Mure, og for Præstøs Vedkommende skulde der gaa det meste af et Hundrebaar, inden den nye Tid trængte igennem.

VI SMAA FORHOLD

Som Kommune betragtet var Præstø ved Overgangen til det 19. Aarhundrede en Lilleverden for sig. Den hvilede i sig selv, og fattig og forkommen, som den var, blev den utilgængelig for de nye Idéer, som var ved at komme frem rundt om. Den havde svært nok ved at finde ud af, hvorledes den skulde friste Livet fra Dag til Dag, saa der blev ingen Tid til at fatte nye Tanker, endsige til at sætte dem i Værk.

Og som Byen dens Indbyggere. For de allerfleste af dem var Livet optaget af Kampen for Tilværelsen. Hver Dag havde nok i sin Plage, som man maatte læmpe sig igennem, saa godt eller saa daarligt, som det nu kunde ske. De Krav, der stilledes til En udefra, maatte man se at komme udenom, allerhelst ved at vælte dem fra sig. Der var f. Eks. alle de Fordringer, som Stat og Samfund stillede i Form af Skatter, Konsumption, Fattigvæsen. Klares skulde de jo, men kunde man slippe udenom dem, gjorde man det.

Et godt Eksempel herpaa har man fra Aaret 1825. Byens førende Købmand, *Kornerup*, ventede en Sending udenlands fra, for hvilken der naturligvis skulde betales Told, men Told var jo en Afgift til Staten, altsaa til et Væsen, som var En ganske fremmed og uvedkommende, og som man maatte se at slippe fri for paa hvad Maade, man kunde bedst. Smugleri var Midlet, og man kan roligt regne med, at enhver Købmand paa den Tid var opfindsom

i Retning af at udgrunde Midler til at undgaa dem. Ovrigheden var da ogsaa paa det rene med, at der indførtes ligesaa mange Varer udenom Toldvæsenet, som der gik igennem det. Naar den derfor ogsaa nu og da opdagede et Smugleri, var den sjældent naadig.

Det hændte netop med Købmand Kornerup. Natten mellem den 10. og 11. Oktober 1825 havde han aftalt med en Skipper Olsen, at denne skulde losse et Parti Varer ved Roneklint, hvor saa Kornerups Søn skulde møde med Vogne og hente dem. Saadan var det jo gaaet mange Gange tidligere, men denne Gang gik det ikke. Nogle Bønder fra Egnen laa paa Lur og angav Smugleriet til Toldvæsenet, der saa konfiskerede Varerne, som havde en Værdi af 2543 Rdlr., som tilfaldt Anmelderne. Det var jo et stort Tab for Kornerup, men foruden dette ifaldt han en Bøde til Statskassen paa 338 Rdlr. 26 Sk.

Kornerup sad paa dette Tidspunkt ligesom Byens andre Købmænd daarligt i det og ansøgte derfor Kongen om Fritagelse paa Grund af Fattigdom. Der var imidlertid ingen Naade, han maatte af med Pengene. De eneste, der slap lidt billigere, var Lodserne, der paa anbefaling af Amtmanden og Baron Stampe fik Boden omsat til 2×5 Dages Vand og Brød.

Lige saa slet i det som Kornerup sad Byens anden store Købmand *Chr. Worm*; han endte med at gaa fallit.

Naar det gik saaledes med Spidserne, kan man forestille sig, hvorledes det gik med alle de andre. Det var i bedste Fald Smaafolk, der kun havde fra Haand til Mund og tit knap nok det.

Det er ud fra saadanne Forhold, man maa forstaa baade Præstøs og de andre Købstæders evige Kamp for at hævde deres Enerettigheder til Handel og Haandværk. Det gjaldt fremfor alt om at holde paa Stumperne, at forøge dem var der ingen, der tænkte paa.

Man kan under saadanne Omstændigheder forstaa, hvor fattigt alt var i Byen. Der var ikke Raad til at flotte sig paa nogen Maade. I 1794 udtaler Sognepræsten sig i en Erklæring saaledes:

„Her er fire Købmandsgaarde. Birkedommeren, Præsten, Toldinspektøren og Toldforvalteren have hver sin Gaard eller Hus. Endvidere er her 4 Gaarde, som beboes af deres Ejere og ikke sælges, i det mindste ikke uden til høj Pris. Alle andre Huse her i Byen ere af ens Indretning og bestaar af en Stue og et, i det højeste to, smaa Kamre. Ingen skikkelig Familie, der har mere end en Seng, 1 Bord og 3 Stole kan opholde sig i saadanne Hytter og allermindst en Embedsmand, der dog har Papirer i sit Væрге, som han skal staa til Ansvar for.“

Det er forklarligt, at disse smaa Forhold ikke opmuntrede til Initiativ i nogen Retning. I kommunal Henseende skete der da heller intet. Alt i Byen var i Forfald, Skolevæsen og Fattigvæsen elendigt. De, der kom under offentlig Forsorg, kunde ikke friste Livet af den Understøttelse, de fik, men maatte skaffe sig Resten ved Tiggeri. Brolægningen var i højeste Grad forsømt, fuld af Huller og Ujævnhed, og Havnen bestod blot af en Skibsbro af nogle sammenvæltede Sten, hvorved kun Baade kunde lande; kom der et større Skib, maatte Vognene køre ud i Vandet til dem for at lade og losse. Det var, som det hedder i 1799, „til stor Skade for Købmændenes Bæster og til Sinkelse for Skibningen.“ I det nævnte Aar blev der nemlig nedsat en Kommission, der skulde undersøge, hvad der kunde gøres for Byens Handel ved Anlæg af en Skibsbro eller Havn. Der blev stillet Forslag om Anlæg af en Skibsbro 30 Favne lang, bygget saaledes, at Skibe af 15—20 Læsters Drægtighed kunde lægge til ved den. Omkostningerne herved samt til Opmudring af Havneløbet ansloges til 15,000 Rdlr., som man mente, vilde komme ind igen ved Havneafgifter. Selve Beløbet var naturligvis mere end Havnen kunde udrede, og man ansøgte derfor om, at Regeringen vilde lægge Pengene ud mod at faa Renter og Afdrag af dem.

I Regeringen laa Sagen imidlertid hen i flere Aar, uden at man rørte ved den. Endelig fik man ved at rykke om Svar den Besked, at inden man kunde tage sig af

Præstø, maatte Næstved have sit Havnevæsen i Orden. Saa gik der igen et Par Aar med taalmodig Venten, men endelig 1807 sendte man paany et Andragende om Anlæg af en Skibsbro. Kancelliet svarede, at Sagen skulde blive taget under Overvejelse, men saa kom den lange Krig med England og de følgende svære Aar med Statsbankerot og stor Fattigdom saavel for Land og Rige som for Folket. Først 1819 tog man atter Spørgsmaalet op. Der blev udarbejdet et Overslag paa Bygningen af en Skibsbro og til Foretagelse af Opmudring. Hertil vilde der medgaa 8000 Rdlr., som man ansøgte Kongen om at faa som Laan. Trods Anbefaling fra Amtmanden gik der dog 7—8 Aar, inden der kom noget Resultat, og det var først ved kgl. Resolution af 28. Februar 1827, at der endelig blev bifaldet en Plan om Anlæg af en Havn, der skulde koste 6000 Rdlr.

I hele 28 Aar havde denne Sag staaet paa, et Vidnesbyrd om den Stilstand, der raadede i det kommunale Liv. Det samme Indtryk faar man, naar der ses paa Indbyggernes Foretagsomhed. Man møder der den samme Mangel paa Røre. At gaa udenfor de en Gang vedtagne Rammer, kunde ingen tænke sig. Det er overalt Dødvande, der hersker. Mærkværdig er den Mængde Brændevinsbrændere, Byen rummede. Ikke mindre end 10, og det synes at have været saaledes, at kunde man ikke finde paa andet at leve af, slog man sig paa Brændevinsbrænding eller Værtshushold. Af den sidste Slags fandtes der saa mange i Byen, at man tilsidst maatte stoppe for Tilgang.

Dog, hvor smaa og trykkede Forholdene end var paa alle Omraader, saa er det tydeligt, at der fra Tyverne i forrige Aarhundrede begynder at vise sig Fremskridt. Medens Indbyggertallet 1801 ved Aarhundredets Begyndelse kun havde talt 480, var det 1834 steget til 714.

Aarsagen hertil maa søges i, at Tiderne efter de onde Aar under Krigen med England 1807—14 og Statsbankerotten atter begyndte at falde i Lave. Takket være de store Landboreformer i Slutningen af det 18. Aarhundrede steg

Landbrugets Produktion fra Aar til Aar. Priserne forbedredes, og Omsætningen og Forbruget steg, hvoraf ogsaa en Forøgelse af Befolkningen var en naturlig Følge.

I ikke ringe Grad skyldes dog Fremgangen en enkelt Mands Initiativ, nemlig *Hans Christian Grønvolds*. Han var født 1788, stod i Lære hos Købmand Worm i Præstø og overtog 1822 Købmand Kornerups Forretning, (den, der nu drives af Anton Petersen), efter at han først havde været etableret paa den anden Side af Gaden (nuværende Kaj Petersens Ejendom). Med ham var der kommet en dygtig Forretningsmand til Byen, og det skyldes i væsentlig Grad ham, at Udførslen af Korn fra Byen steg stærkt. Den naaede i 1827 og 1828, der var gode Høstaar, op til 30,775 Tdr., men udgjorde ellers i almindelige Aar gennemsnitligt ca. 19,000 Tdr. aarligt, hvoraf om ved 12,000 Tdr. til Udlandet, hvad der hang sammen med Indførelsen af Toldreformerne i England, hvorefter Tolden paa Korn faldt og steg i Forhold til Priserne. Han var da ogsaa en af de første Købmænd i Provinserne, der indførte Rensemaskiner for Korn. Den var af Staaltraad og kunde i Løbet af 24 Timer ved 45 Graders Varme tørre 90—100 Tdr. Rug. Handelen med Landbrugsprodukter var naturligvis den alt overstigende, men Grønvolds Forretningsdygtighed viste sig i, at han ikke indskrænkede sig til den lokale Omsætning, men netop tog ivrig Del i Eksporten. Ved Siden heraf indrettede han et Sildesalteri, hvor han f. Eks. i Aaret 1838 alene nedlagde 250 Tdr. Sild. Desforuden havde han stor Handel med Bygningsartikler som Tømmer og Sten, var i det hele om sig, hvor der var Forretning. 1823 var han saaledes sammen med en Tømrermester *Hans Andersen* Entreprenør ved Opførelsen af Raadhuset der med Amtet som $\frac{2}{3}$ Ejer stod færdigt 1823, og da der blev Tale om Bygning af en Amtmandsbolig i Præstø, var han rede til at paatage sig Opførelse af denne. En Tid var han ogsaa Forpagter af Nysøs Jorder.

Stigningen af hans Forretning kan maales i nogen Grad ved Opførelsen af de Bygninger, hvori han havde

Handel og Lager. De fra ældre Tid staaende slog efterhaanden ikke til. 1842 opførte han saaledes Pakhuset ved Havnen, 1844 den nordre Sidebygning i Gaarden. 1850 købte han Worms Pakhus i Torvestræde, paa hvilken Tid den nustaaende Bygning rimeligvis er opført, og i 1852, Aaret før sin Død, tog han fat paa at nybygge Længen ud til Adelgade, der fuldendtes af Sønnen H. P. L. Grønvold. Denne opførte endvidere 1856 den nustaaende Side-længe ud mod Havnevej og nogle Aar senere det nuværende Baghus.

Tilsvarende Fremskridt mærkes kun i ringe Grad eller slet ikke, hvad Kommunen som saadan angaar. Byen selv var fattig og raadede kun over faa Midler. Man mærker da heller ikke hos Indbyggerne nogen særlig Interesse for at deltage i Byens Styrelse. Denne var helt i Haanden paa den kongeligt udnævnte Byfoged, og der spores ikke nogen særlig Indflydelse fra de eligerede Borgeres Side. Kun naar disse stod overfor noget, der faldt udenfor det rent dagligdags, sammenkaldte man til et Borgermøde.

Forordningen af 24. Oktober 1837 om Købstædernes økonomiske Styrelse, der var et Udslag af den i Trediveerne vaagnende liberale Bevægelse, synes at være kommen helt bag paa Præstøs Borgere. Ved Valget af de 5 Medlemmer, de eligerede Borgere skulde bestaa af, mødte kun 35 af Vælgerne. Hans Chr. Grønvold, som jo var selvskreven som Byens ubestridte Førstemand til at tage Plads blandt den første frit valgte Bystyrelse, vilde ikke modtage Valg. I Stedet for valgtes Forligskommissær *Kornerup*, der blev Forsamlingens Formand, Købmand *Wolf*, Næstformand, og iøvrigt Købmand *Hartmann*, Købmand *Bønsdorff* og Købmand *Lange*.

Det er karakteristisk at se, at det er Købmandsstanden, der stadigt ligesom i ældre Tider var den stærkest repræsenterede. Den var naturligvis ogsaa den Del af Indbyggerne, der var den mest vaagne og viste størst Interesse for Byens Sager. De andre Klasser, navnlig Haandværkerne, var for det meste Smaaeksistenser, der havde

nok at gøre med at skaffe sig det daglige Brød og derfor heller ikke havde hverken Tid eller Lyst til at give sig af med offentlige Sager, der ikke gav nogen Indtægt, men tværtimod krævede Tid.

Indrømmes maa det dog, at det ikke var noget stort Arbejde, der forlangtes af den nye Borgerrepræsentation. Dens Opgave indskrænkedes til sammen med Byfogden at styre Byens egentlige Anliggender, til hvilken Ende det var nok at holde et Møde om Maaneden. Særlige Sager som Havne-, Skole-, Fattig- og Bygningsvæsen bestyredes af særlige Kommissioner udenfor den egentlige Bystyrelse, som ganske vist var delegeret i hver enkelt af disse Kommissioner, men ellers som saadan uden Indflydelse paa dem.

Et vigtigt Træk i Byens Forfatningsliv var dog vedblivende de fra gammel Tid kendte Borgerforsamlinger, som sammenkaldtes, naar man syntes, der var Sager af Vigtighed, som Byens Borgere burde tilkendegive deres Mening om. Og at man i den Henseende tog vidtgaaende Hensyn kan skønnes af, at der f. Eks. i 1846 sammenkaldtes et Borgermøde for at bestemme om en afgaaende Vægter skulde have Pension eller ej.

Disse ret hyppige Borgermøder er Vidnesbyrd om en stærk Sammenlevethed mellem Borgerne og faldt jo ogsaa ganske naturligt i en lille By, hvor alle kendte hinanden og havde fælles Interesser, og det havde man for saa vidt i en mere udstrakt Grad end Eftertiden kender til, fordi Valgbarheden og Valgretten til Kommunalbestyrelsen kun omfattedes af egentlige Borgere i Byen, nemlig dem, der havde løst Borgerskab og altsaa drev en eller anden borgerlig Næringsvej. Som Betingelse for Stemmeret skulde man desuden baade svare Grundskat og Næringskat eller en af disse Afgifter. Til at vælges som Medlem af Kommunalbestyrelsen fordredes desuden, at man var Grundejer.

Der var derfor stærkere Forbindelse mellem „Borgerskabet“ indbyrdes, en mere levende Interesse for Byens Sager end senere. Alle følte sig knyttet til Byen og var

rede til at værne om dens Rettigheder. Og der var virkelig i de Dage Rettigheder at værne om, forsaavidt som de saakaldte borgerlige Næringsveje, Handel og Haandværk kun maatte udøves indenfor Købstadens Grænser.

Der kom derfor et stærkt Skel mellem By og Land, mellem Borger og Bonde, som nu er ganske udvisket. Trods den Liberalisme, som var kommen frem i Tredierne og især fandt sine Tilhængere i Borgerstanden, var man langt fra at være frisindet. Man holdt stærkt paa Klasseforskellen. Det er saaledes betegnende, at man i Præstø sluttede sig til den Adresse, der udgik 1848 fra Haandværkerforeningen i København mod at give de „uoplyste“ Bønder altfor store Rettigheder indenfor det da forestaaende frie Forfatningsliv.

Det er derfor ogsaa en Selvfølge, at naar der nu og da fremkom et Andragende fra en Haandværker om at udøve sin Næring ude paa Landet, satte man sig i sin Erklæring derom med Hænder og Fødder imod en saadan Bevilling. Konkurrence vilde man ikke finde sig i, det vilde være til for stor Skade for Byen.

Som Borger betragtet holdt man paa sin Ret, men i en Henseende havde den nye Tid dog fæstet Rod i Sindene, for saa vidt som man ikke som tidligere bøjede sig i dyb Underdanighed for Regeringen. Den af Kongen beskikkede Byfoged kunde nok til Tider faa at mærke, at man følte sig som Herrer i sit eget Hus. 1848 kom det til en ret alvorlig Kontrovers med Byfogden, *Manthey*, der følte sig saa fornærmet, at han i lang Tid kun stod i skriftlig Forbindelse med Kommunalbestyrelsen og ikke deltog i dens Møder.

Om den ny Tid vidnede ogsaa et Forslag, der fremkom 1844 fra Medlem af Kommunalbestyrelsen, Købmand *Hald*, der synes at have været en ivrig Oppositionsmand. Han foreslog nemlig, at Kommunalbestyrelsens Møder for Fremtidens skulde være offentlige for derved at vække Interesse for Byens Sager. Han motiverede sit Forslag med, at der ved sidste Valg af Borgerrepræsentanter af over 100 Vælgere kun var 40, der havde afgivet deres

Stemme. „Hvorledes skulde vel Borgerne,“ siger han, „kunne danne sig noget Begreb om, hvorvidt de valgte Repræsentanter egne sig til de dem betroede Poster, da hine Forhandlinger ikke bære det ringeste Spor af Offentlighed, hvoraf de enkelte Repræsentanters Tænkemaade og Anskuelse kunde kendes? Hvor ingen offentlig Mening kan danne sig om de handlende Personer, er det en Selvfølge, at Interessen for dem og dermed ogsaa for den hele Institution alt mere og mere svækkes og fortrænges af Ligegyldighed, der ikke engang anser det for Umagen værd at indvirke paa Valgene, som foregaar, næst efter personligt Bekendtskab eller andres ofte interesserede Anbefalinger efter almindelig Hørensagen...“

Hald talte dog for døve Øren. De øvrige fire Repræsentanter forbeholdt sig deres Udtalelser til en senere Lejlighed, men denne kom aldrig.

Nu maa det indrømmes, at det som oftest kun var ganske ubetydelige Sager, der forhandlede om. Forelaa der vigtige Spørgsmaal, blev der Traditionen tro altid holdt Borgermøde derom. Det gjaldt f. Eks. om Ansættelsen af to nye Lærere i 1838. Man havde jo kun smaa Midler at raade over, saa naar det drejede sig om større Beløb, veg man tilbage for at tage Ansvaret.

Som Eksempel paa, hvor smaat det hele var sammenlignet med Nutiden skal anføres følgende Tal fra Byens Budget for 1839:

Til Fattigvæsenet	311	Rdlr.	74	Sk.
- Skolevæsenet	196	—	—	—
- Byens Andel i Indkvartering osv.	33	—	65	—
- Andel i Deliquentomkostninger ...	3	—	55	—
- Andel i Betleromkostninger	238	—	84	—
- Andel i ekstraordn. Indkvartering	36	—	63	—
- Andel i Tugthuset paa Møen	20	—	59	—
- Lønninger	627	—	9	—
- uvisse Udgifter saasom Brolægning o. s. v.	600	—	—	—

Ialt 2068 Rdlr. 25 Sk.

Hertil havdes følgende Indtægter:

Beholdning fra forrige Aar	160 Rdlr.	Sk.
Leje af Jorder og Fiskeri	119 —	16 —
Leje af Brakkerpladsen	26 —	11 —
Afgifter fra bortsolgte Jorder	19 —	95 —
Stadepenge ved Byens Markeder	80 —	—
Refusion af Jordemoderens Løn	10 —	—
Refusion fra Birket for Brug af Raad- huset	108 —	4 —

Ialt 523 Rdlr. 30 Sk.

Efter forskellige Tillæg og Fradrag Amtet vedrørende skulde der i 1839 paalignes 1258 Rdlr. 40 Sk. i Skatter.

Saaledes formedes Budgettet fra Aar til Aar, ganske vist med en svag Stigning eftersom Tiden gik. Indbyggertallet steg, der byggedes flere og flere Huse, og de var bedre end forhen. Men meget at flotte sig for, var der ikke. Der var Penge til det allernødvendigste, og dog kunde det knibe med at betale i rette Tid til Fattigcommissionen, hvad den skulde have. Ofte maatte Kæmneren staa i Forskud af sine private Midler. Derfor var det tit svært, naar der kom Udgifter, som absolut skulde afholdes. Som f. Eks. med Brolægningen. Den var i en elendig Forfatning, fuld af Huller og Ujævnheder, Afløbene var ikke i Orden, og oppe ved Kirkeindgangen for Enden af Adelgade var det i 1843 saa slet, at der samlede sig en stor Pyt, som blev staaende og stank. Den blev ganske vist fjernet, men ellers var der ikke Raad til ret meget. Naar det nu og da var helt galt, maatte man tage sig sammen og brolægge et lille Stykke. 1839 anvendte man 50 Rdlr. for at komme over de værste Skader. 1840 var det saa galt fat med Adelgade, at der absolut maatte istandsættes det Stykke, der strakte sig mellem Raadhusstræde og Skolen, og saa maatte man endda gaa ud fra, at de Indbyggere, der havde Heste, vilde besørge Kørslen af Materialer gratis.

1841 var det rent galt med Pengene. Der var Under-

balance i Kassen, hverken Fattig- eller Skolekommissionen kunde faa de Summer, de skulde have, Kæmneren stod i personligt Forskud for 76 Rdlr. Der var Skatterestancer for 68 Rdlr., som det var svært at inddrive. Gode Raad var dyre. Der var ingen anden Udvej end at gøre et Laan. Det opnaaede man ogsaa paa 300 Rdlr. hos en Møller Schrader. Men det tog Aar at tilbagebetale dem. Mølleren rykkede Gang paa Gang, og da han endelig trængte paa for at faa det sidste Afdrag, var der ingen anden Udvej, end at Kæmneren paa eget Navn maatte gøre et Laan paa 100 Rdlr., for at man kunde klare Udbetalingen. Byen selv synes ingen Kredit at have.

Fyrrerne igennem maatte man i det hele hutle sig igennem, som man kunde bedst og nøjes med at foretage de Udbedringer, som ikke længer kunde undgaas. 1840 maatte man saaledes reparere Posten paa Torvet, der var Byens Hovedforsyningssted med Vand, og som der staar i Forhandlingsprotokollen „uundværlig saavel for flere Familier som for ulykkelig Ildebrand“. Brønden maatte øses og renses samt stensættes paany. Øsningen og Rensningen kostede 2 Rdlr. og Stensætningen 3 Rdlr. for hver Alen i Højden.

Ogsaa Brønden ved Havnen, hvorfra Skibene hentede Vand, var brøstfældig, maatte gøres i Stand og forsynes med Post. Sprøjterne var i en elendig Tilstand og Slangerne utætte. Ogsaa de maatte repareres, og der maatte anskaffes Kapper til de to Straalemestre, som klagede over, at de blev vaade ved Sprøjteprøverne.

1844 var man saa fattig, at man maatte opsigte Borgerrepræsentationens Bud for at spare hans Løn, 4 Rdlr. aarlig.

1842 skrev Sognepræsten til Kommunalbestyrelsen, at han saa sig nødsaget til at klage til Amtsfattigdirektionen for at faa Byens Bidrag til Fattigvæsenet for første Halvaar. Det var endnu ikke betalt i August. Der var Ebbe i Kassen. Heller ikke havde man kunnet betale Kateketen den ham tilkommende Løn for første Halvaar som Førstelærer ved Skolevæsenet.

1845 stod man overfor en nødvendig Reparation af Osterbro, Anskaffelse af en ny Sprøjte og Istandsættelse og Omlægning af Byens Brolægning. Men der var ingen Penge til at betale disse Udgifter med, og der var derfor ingen anden Udvej end at sammenkalde Borgerne og faa deres Samtykke til Paaligning af det nødvendige Beløb.

Samme Aar var det igen galt med Bidragene til Fattigvæsenet. Det skulde for Januar og April Kvartaler have udbetalt 190 Rdlr., men man havde kun været i Stand til at udrede 50 Rdlr.

Saaledes er der i første Halvdel af Fyrrerne en stadig Hutlen sig igennem.

I Budgettet for 1848 var Byens Indtægter anslaaet til 470 Rdlr. og Udgifterne til 1358 Rdlr. 4 Mk. og 4 Sk. Der skulde saaledes paalignes i Skatter 888 Rdlr. 4 Mk. 4 Sk., en Del mindre end det foregaaende Aar. Saaledes klarede man sig igennem fra Tid til anden, nu og da med Nød og Næppe. Der var stadigt en tom Kasse og ingen Reserver at ty til.

Men fra Midten af Fyrrerne begynder det saa smaat at lysne. Der var lidt efter lidt kommen nye Folk ind i Kommunalbestyrelsen og med dem nyt Initiativ.

Især kommer det dog frem i det selskabelige Liv i Byen. Ikke blot indenfor private Kredse kom man mere sammen, men man mødtes ogsaa til større Festligheder med Dans, der afholdtes i Byraadssalen paa Raadhuset,, hvori Størsteparten af det bedre Borgerskab deltog. Sjælen i disse Sammenkomster synes Agent H. C. Grønvold at have været. Selvom han ikke som Borgerrepræsentant direkte deltog i Byens Ledelse, var han dog paa mange Maader den, der gik i Spidsen for Byens Udvikling.

„Ikke alene ifølge hans egen Karakter, men vel ogsaa for sine Døtres Skyld,“ fortæller Emil Madsen i 1. Bind af „Fra Arkiv og Museum“, „kunde han nok lide, at der var nogen Munterhed i Byen. Han gjorde sig herved paa en Maade til et med denne, og det maa saaledes vistnok ogsaa tilskrives ham, at disse Fester langt mere samlede

høje og lave, end det har været Tilfældet siden. I den tarvelige Sal med hvidkalkede Vægge, hvor Udsmykningen bestod alene i nogle grønne Guirlander, og hvor Belysningen kom fra et ikke synderlig stort Antal Lys i prunkløs Lysekroner og i nogle Blikskærme paa Væggene, var det ofte næsten alle Samfundslag, der kunde findes repræsenterede; thi det var ikke blot Byens egne Embedsmænd og Borgere af større eller ringere Anseelse, som med deres Familier samledes der. Der kom tillige ikke ganske faa fra de store Gaarde i indtil flere Miles Afstand.

Det var desuden Skik og Brug, derhos i Sommertiden, vel ogsaa nødvendigt for Varmens Skyld, at Døren fra Dansesalen ud til Trappegangen var aaben, og her stod da Tjenestefolkene hos Familierne i Byen i deres bedste Pynt, idet de turvis havde Lov til at gaa op og se paa Dansen.“

En anden fremtrædende Borger var Gæstgiver og Købmand *P. Bønsdorf*. Hans Gæstestue var Samlingssted for Byens Borgere. Der fandtes ingen Klub, men hos Bønsdorf læste man de københavnske Aviser og hørte nyt. Stedet var ogsaa en Slags Børs, hvor mange Forretninger blev sluttede. Bønsdorf var en meget indflydelsesrig Mand og var Medlem af den 1839 valgte Borgerrepræsentation.

VII FREMSKRIDT

Trods den Følelse af at være en afsluttet Enhed overfor det omgivende Land, som var eneraadende i de danske Købstæder og ogsaa i høj Grad i Præstø, baade i social, politisk og økonomisk Henseende til langt hen i forrige Aarhundrede, er der dog mange Tegn paa, at den Frihedsbevægelse, som var stærkt fremme i Trediverne og Fyrrerne, begyndte at blæse frisk Luft ind i Købstæderne. Selvom den ogsaa i mange Henseender skærpede Modsætningen mellem Land og By, særlig i politisk Retning, saa var der dog rundt om ved at vaagne ny Foretagsomhed og Lyst til at tage fat paa noget nyt.

Herpaa er da ogsaa Præstø et Eksempel.

Typisk for Tiden er det Røre, som vakttes i Byen ved Valget til den grundlovgivende Rigsdag. Bondevennerne havde opstillet Bomuldsvæver *Hans Hansen fra Mern*, de Nationalliberale Professor, Dr. theol. *H. N. Clausen*.

Hidtil og til daglig havde Præstø og dets Opland levet i bedste Samdrægtighed, afhængige som begge Parter i Virkeligheden paa mange Maader var af hinanden. Men ved denne Lejlighed viste det sig dog, hvilken Forskel, der i Tidens Løb havde dannet sig mellem Købstadsfolk og Bønder. De første følte sig uden nogen større Grund som staaende langt over Bønderne i Dannelse og Opdragelse, medens disse sidste baade i egen og andres Opfattelse, ansaa sig for Underklasse. Selvom Præstøborgerne ikke havde nogen Grund til at slutte sig til de National-

liberale som Parti, fordi disse netop modarbejdede de særlige Købstadsinteresser, saa var alene Bevidstheden om, at Bønderne nu vilde gøre sig gældende politisk set nok til at samle Præstøborgerne mod dem.

Valgdagen den 15. Oktober 1848 er da ogsaa bleven berømt ikke blot i Præstø, men i hele Danmarks politiske Historie, netop fordi Modsætningerne mellem de to Befolkningsslag blev saa skarpt fremhævet, gennem de to opstillede Valgkandidater.

Borgerne i Præstø, Godsejerne og Embedsmændene samlede sig om Clausen og gjorde alt, hvad muligt var, for at bringe Hans Hansen i Miskredit, bl. a. ved at fremdrage forskellige gamle Historier, der for flere Aar siden havde medført, at han i nogle Maaneder var holdt i Vare-tægtsarrest i København, hvorefter han var bleven løsladt uden Tiltale.

Naturligvis er der ingen Tvivl om, at Hovedgrunden til Modstanden mod Hans Hansen var den sociale Forskel mellem de to Kandidater, og det maa indrømmes, at der i Henseende til intellektuel Udvikling var en enorm Forskel paa den lærde og ansete Professor og den stakkels Bomuldsvæver fra Mern.

Om hvem af disse to, der burde vælges, var der i Præstø ingen Meningsforskel. Clausen anbefalede af alle Autoriteter, og Byens Kateket Hagerup oplæste Udskrift af Københavns Politirets Protokol, hvorefter Hansen havde været arresteret som mistænkt for Delagtighed i et Tyveri. Desuden fremførte han, at Hansen var bleven idømt en Mulkt paa 10 Rdlr. for at have spillet Hasard. I det hele taget, alle Midler blev brugt, og havde ogsaa den Virkning, at selvom Hansen blev valgt, mødte han dog indenfor sit eget Parti saa stor Modstand, at han maatte nedlægge sit Mandat.

Ved det nye Valg, der fandt Sted den 6. November, blev *N. F. S. Grundtvig* valgt uden Modkandidat.

Men den nye Tids Strømninger havde naaet Præstø og havde allerede saa smaat begyndt at vise sig ved, at

man i Stedet for med Nød og Næppe at holde paa og reparere det gamle, tog fat paa helt nye Foretagender.

Hertil hører i første Række Opfyldningen 1843 i Fjorden i den saakaldte „Pladsk“, det Stykke, som gik bag om Købmand Grønvolds Have til Vesterbro og Vejen som førte til Overdrevet. I Forbindelse hermed stod en Istandsættelse af Strandvejen.

Samtidig begyndte Bortsalget og Bebyggelsen af de Grunde, Kommunen ejede paa Vesterbro, idet Arealet blev overtaget af Byen mod Godtgørelse fra Amtet. De solgtes for 2 Rdlr. for hver Alen i Bredden, og efterhaanden opførtes hen en hel Række Huse, der for en Del staar endnu.

Det er ogsaa i disse Aar, at der anlagdes Spadserest. nord og øst om Banken „Klosternakke“. Fra de kongelige Planteskoler i Petersværft og Hørsholm leveredes der uden Betaling 1500 forskellige Planter af Poppel, Gran, Fyr, Lærk, Kastanie, Elm, Røn, Lind, Ask, Birk, Ahorn til Brug ved Beplantningen.

I det hele taget mærkes der paa mange Maader, at der var kommet frisk Luft ind i Byen. Det er en Selvfølge, at man delte den almindelige Begejstring, der opstod mod Kampen mod Slesvig-Holstenerne og Tyskerne 1848—50, og var med til de forskellige Indsamlinger, der fandt Sted. Byen stillede bl. a. en Hest til Raadighed for Hæren. Til Sejrsmonumentet i Fredericia indkom der i Byen 28 Rdlr. 1 Mark.

Om større Interesse for Byens Sager vidner det, at Borgerrepræsentationen 1849 vedtog at samles hver 14 Dag for at forberede Behandlingen af de foreliggende Sager i selve Byraadsmøderne.

Et Tidens Tegn er det ogsaa, at man nu var enig om at foreslaa Byfogden, at Byraadsmøderne blev offentlige, samt at forhandle med Kirkeinspektionen om, at Stolestaderne i Kirken for Fremtiden blev tilgængelige for alle.

1852 vedtog man desuden, at alle Fortove skulde anlægges paa Kommunens Regning. Man havde jo ved Bortsalg af Grundene ved Vesterbro og ved Inddæmningen at

Borgervæbnings Fane fra 1803.

Plasket faaet Penge at raade over og oven i Købet en hel lille Formue, som anlagdes i kgl. Obligationer.

Derimod kan man ikke finde nogen egentlig Grund til, at man 1847 oprettede et Borger- og Politikorps paa 62 Medlemmer. Til Bevæbning af Mandskabet fik Byen overladt 80 Geværer med Bajonetter fra Hærens Depot, derimod ikke, som man ogsaa havde ønsket, Sabler og Lædertøj.

Korpset skulde organiseres som et Jægerkorps, og alle Borgere under 50 Aar var forpligtede til at gøre Tjeneste i det.

Uniformen skulde bestaa af en kort grøn Vaabenjakke med højrød Omklapning paa Kraven med 2 lange Knaphuller af Sølvtrusser, 2 Rader hvide Knapper med

ombøjet Kant og 3 Knapper paa Opklapningen foran paa Ærmerne, mørkegraa Benklæder, grøn ungarsk Hue med Nationalkorkarde og Søvlidse om den nederste Kant. Officererne skulde bære Epauletter og Porteepée.

Præstø havde tidligere haft en Borgervæbning, og rettet i Henhold til Forordning af 4. Juni 1802, men om dette vides ikke stort andet, end at Officererne gerne vilde have Guld-Porteepée i Lighed med Hærens Officerer, og at dets Fane af mørkegul Silke endnu opbevares paa Raadhuset.

Stor Interesse for det nye Korps har der nu næppe været, i al Fald er den hurtigt gaaet tabt. Ganske vist bevilgede Byen 1858 en ny Tromme, men vilde dog ikke gaa med til at anskaffe Uniformer til 2 Musikere.

Men bortset herfra, kan der i al Almindelighed konstateres et ikke ringe Fremskridt i Byen. Befolkningen tog til, og Bygningernes Antal forøgedes. Det er ligesom „Aanden for 1848“ havde faaet Byen og dens Borgere til at vaagne op af den gamle Dvale. Det er symbolsk for Tilstanden, at det er i Fyrrerne, at Købmand Grønvold udvider sin Forretning og opfører dels det endnu staaende smukke Pakhus ved Havnen og dels Lagerbygningen ved sin Gaard i Adelgade. Grønvold var da ogsaa Byens største Skatteyder og svarede 1848 ikke mindre end $\frac{1}{7}$ af Næringsskatten og $\frac{1}{8}$ af Byens Kommuneafgifter.

I denne Forbindelse kan det ogsaa nævnes, at Præstø 1849 fik sin første specielle Modehandel, oprettet af Kunstdrejer Jørgensens Hustru.

Men dette indre Liv skulde snart følge af en Reaktion. Ovenpaa den stærke Følelse af at være en Enhed med Land og Folk fulgte der efter Krigsaarene en stærk Fornemmelse af, at der dog var meget, som adskilte. Det var ikke blot det store Spørgsmaal om Sønderjyllands Stilling til Kongeriget, som delte, men ogsaa, og det endda i høj Grad, Stillingen til Forfatningssagen. Man blev klar over, at den Folkeenhed, som Grundloven af 5. Juni 1849 symboliserede, slet ikke eksisterede, men at man i Virkeligheden var splittet i Partier med store indbyrdes Modsetninger.

Den Sag, der fremfor alt ved Siden af de storpolitiske Spørgsmaal optog Sindene i Halvtredserne i forrige Aarhundrede, var Næringsfriheden. Til den politiske Frihed, som Grundloven af 1849 havde skabt, var jo ogsaa i en Løfteparagraf stillet i Udsigt, at den skulde følges af Frihed i det økonomiske Liv. Det var en af de Tanker, som det 18. Aarhundrede havde skabt, at hvert enkelt Menneske skulde have Lov til at ernære sig paa den Maade, han bedst kunde, der nu toges frem af det national-liberale Parti. Dette havde jo først og fremmest sin Støtte i Borgerstanden, men nu viste det sig, at netop Spørgsmaalet om Næringsfrihed ingen Bund havde i Virkeligheden og var en af de Teorier, man ikke kunde samles om.

Købstæderne havde jo Aarhundreder igennem levet paa deres Eneret til Handel og Haandværk og paa den Beskyttelse, som de fastsatte Prøver gav de enkelte Fag. Dette System havde skabt en Sikkerhedsfølelse og et Værn mod Konkurrence, som man nu slet ikke kunde undvære.

Da der i Halvtredserne herskede en stærk økonomisk Krise, som skabte Vanskeligheder i store Kredse, og der til den fra Midten af Aartiet siddende Regering blev rettet Henvendelse om at gøre noget, valgte den at gennemføre Næringsfriheden ud fra den Overbevisning, at denne var egnet til at raade Bod paa alle Onder. Som Støtte havde Regeringen ikke blot de nationalliberale, men ogsaa Bondevennerne.

Indenfor Købstæderne vakte Loven den største Modstand, og der kæmpedes ivrigt for overalt at bevare de gamle Rettigheder. Ogsaa i Præstø kom der Røre i Sindene, og det var dette, der førte til Oprettelse af den endnu bestaaende Borger- og Haandværkerforening. Dens skjulte Formaal var netop at bevare den gamle Ordning. Denne var da ogsaa saa rodfæstet, at man fra Kommunalbestyrelsens Side vedblivende satte sig imod ethvert Andragende, der fremkom, om at drive en eller anden borgerlig Næringsvej paa Landet. Da saaledes en Mand i Faxe, der havde faaet Lov til at drive en lille Handel med et ind-

skrænket Antal Varer, ansøgte om Tilladelse til at udvide sin Forretning, satte Præstøs Kommunalbestyrelse sig i sin Erklæring derimod med den Begrundelse, at Faxe ikke laa længere fra Præstø, end at man med Lethed kunde tage dertil og købe, hvad man havde Brug for. Paa samme Maade stillede man sig overfor en Mand i Kallehave, der ansøgte om Ret til at drive Tømmerhandel. Nej, Tømmer kunde man faa hos Købmændene i de nærliggende Købstæder, enten Præstø eller Vordingborg.

Men ogsaa indenfor Byen selv satte man sig imod enhver Udvidelse eller Forandring af Næringsvirksomheden. Da saaledes en Sadelmager i 1857 ansøgte om Tilladelse til at nedsætte sig som Barber, nægtedes det med den Motivering, at han ikke havde lært dette Fag, og at der heller ikke var Brug for mere end een Barber.

1851 fremkom de Handlende i Præstø med en Klage over den „skadelige Landhandel“; denne paatog Byfogden sig nærmere at undersøge for at faa godtgjort, paa Grundlag af hvilken Bevilling den blev drevet.

Lidt inkonsekvent kunde det derfor synes, at Borgerrepræsentationen 1851 gik med at udvide den Øltapper og Rugbrødsbager *Stumph* give Bevilling til at sælge Rugbrød til ogsaa „at lade Brød forbage som at indkøbe Hvedebrød til Forhandling i hvilket Bageri, han ønsker. Skønt man maatte anerkende sin Forpligtelse til i Reglen at beskytte Købstadens Næringsbrug, saa kunde man dog i Overvejelse af, hvad Supplikanten i Overensstemmelse med Sandheden har anført om det herværende Bagervæsens Tilstand i dette Tilfælde ikke anse det for andet end Pligt at sørge for Byens bedre Forsyning med Livets første Fornødenhed og derfor saa meget mere at anbefale Ansøgningen, som Byens Bagere ene have at tilskrive sig selv, at der opstaar en Concurrent for dem“.

Naar man gik med til at støtte Ansøgningen var det ret beset ud fra det Synspunkt, at vel skulde Købstædernes Eneret bevares for deres Næringsdrivende, men det, de leverede, skulde være godt. Netop i dette Synspunkt kom den overleverede Vedholden ved det gamle til sin Ret.

Den hvilede paa Overbevisningen om, at det enkelte Menneske havde et naturligt Krav paa at kunne tjene, hvad det behøvede, hvorimod den nye Opfattelse, der knæ-sattes ved Næringsloven af 1857, hvilede paa den helt modsatte Anskuelse, at det enkelte Individ skulde have Ret til at bane sig Vej ved, hvad der passede ham uden Hensyn til bestaaende gamle Rettigheder.

Det var den personlige Frihed i Modsætning til Standsrettighederne som nu trængte sig frem og kom til at præge Købstædernes og dermed ogsaa Præstøs Udvikling i den kommende Tid.

Den viste sig da ogsaa i den nye Kommunallov, som udstedtes den 31. Marts 1860, hvorved indførtes en Forandring i Valgretten til Kommunalbestyrelsen, idet den gav den Femtedel af Vælgerne, der havde svaret det største direkte Skattebeløb til Kommunen, for saa vidt denne Femtedel tilsammen havde udredet i det mindst 2 Trediedele af Kommunens samtlige Skatter, Ret til at vælge den mindre Halvdel af Kommunalbestyrelsen, hvorimod den største Halvdel af denne valgtes af de samtlige Skatteydere, der heller ikke længere som tidligere behøvede at have Borgerskab.

Det var en Ophævelse af det gamle Skel mellem Byens Indbyggere i ikke Næringsdrivende paa den ene Side, og Udøverne af borgerlig Virksomhed (Handel, Haandværk o. s. v.) paa den modsatte.

Men i en anden Henseende satte den en ny Grænse mellem Byens Indbyggere, idet den nu gjorde Forskel paa de mere og mindre velhavende. Dette var ganske vist i Strid med de tidligere herskende liberale Grundsætninger, der holdt alle for lige, men derimod en Følge af den politiske og sociale Modsætning, der havde vist sig mellem det nationalliberale borgerligt prægede Parti og det nydannede Bondevenneparti, der, som Navnet viser, i væsentlig Grad havde sine Tilhængere paa Landet. Det viste saaledes tydeligt den Modsætning, der fra gammel Tid havde været mellem By og Land, og som i mange Retninger kom til at kendetegne den følgende Udvikling.

Paa en Maade kan det dog siges, at den nye Kommunallov var i Slægt med den herskende Anskuelse om den individuelle Frihed, eftersom den satte Præmie paa den enkelte Persons Fremskridtsvilje, idet den gav ham en større Ret end den øvrige Del af hans Medborgere ved den dobbelte Stemmeret.

Den Fremdrift, der laa i Tiden og som i Modsætning til, hvad der tidligere var Tilfældet, da man først og fremmest holdt paa det bestaaende, lod sig nemlig ikke standse. Den laa ligesom i Blodet paa den nye Slægt.

I Præstø viste den sig paa flere Maader. Saaledes fik Snedker Bigum, der var Løjtnant i Borgervæbningen, 1860 Tilladelse til i sin Gaard at oprette det nuværende Hotel „Danmark“, og Brygger Tvisselmann fik Lov til ved Siden af sin Virksomhed at drive Spiseværtsskab.

Den nye Tid viste sig desuden i en Reform af Skolevæsenet. Der blev opført en ny Skolebygning ved Siden af den gamle, Undervisningen udvidedes, og der ansattes en ny Tredielærer.

1863 blev der nedsat et Udvalg til Overvejelse af Anlægget af et Gasværk.

Og endelig var man ikke bange for at optage Laan til nødvendige og uopsættelige Udgifter, saaledes til en gennemgaaende Fornyelse af Brolægningen og til den nye Skolebygning.

En Sammenligning af Budgettet for 1864 med det for 25 Aar siden viser da ogsaa, at man var begyndt at faa Luft under Vingerne.

Der paaregnedes følgende Indtægter:

Leje af Jorder og Fiskeri.....	350 Rdlr.
Stadepenge	90 —
Forskellige Refusioner	770 —
Renter af Byens Kapital.....	33 —
Mulcter	5 —
Kassebeholdning	1500 —

2748 Rdlr.

Hvortil svarede følgende Udgifter:

Skolevæsenet	1028 Rdlr.	3 Mk.
Fattigvæsenet	1095 —	3 —
Kirkeskat	250 —	
Deltagelse i Delinkventomk. o. s. v....	84 —	2 —
Forskellige Bidrag	319 —	
Ting- og Arresthus	800 —	
Andel i Retsvidnelønnen	80 —	
Brolægningen	300 —	
Vejene	200 —	
Brandvæsenet	50 —	
Jordskat og Vejbidrag	30 —	
Uniformer til Politiet etc.	300 —	
Uforudsete Udgifter	300 —	
Renter og Afdrag paa Brolægningslaan	300 —	
Ligningsskat	202 —	
Bidrag til Daareanstalten	29 —	
1/15 af Laanet til den nye Skolebyg- bygning samt Renter	250 —	
Lønninger	950 —	

6568 Rdlr. 2 Mk.

Forskellen 3820 Rdlr. blev altsaa at paaligne Skatteyderne, men da der var flere at dele imellem, blev Byrden mindre for hver enkelt.

Det eneste Omraade, hvor man ikke var fulgt med Tiden, var Belysningen. Byen manglede fuldstændig Lygter. Dette gav Anledning til en Annonce i Præstø Avis — thi saa vidt var man kommen, at man fra Oktober 1858 havde faaet en Avis, der udkom hveranden Dag, og blev udgivet af Bogtrykker *Julius Stilling* — Annoncen havde Overskriften: „Tran, Tran, Tran“ og gjorde den „veloplyste“ Kommunalbestyrelse opmærksom paa, at kaserede københavnske Tranlygter kunde faaes til Købs.

Spørgsmaalet fremdroges paa et Borgermøde den 3. Januar 1859, hvor Byfogden, Justitsraad *Manthey*, bemærkede, at Kommunalbestyrelsen tidligere havde over-

vejet denne Sag, men stedse var kommen til det Resultat, at det var unødvendigt at bebyrde Borgerne med en Skat paa 5—6 Rdlr. aarlig; thi havde man hidtil kunnet hjælpe sig uden Tran, saa kunde den nuværende Generation det vel ogsaa. Desuden vilde det jo være ufornuftigt nu at begynde med Tran, naar man maaske i nær Fremtid kunde vente en bedre og billigere Belysning, nemlig det elektriske Lys.

Baade det og Gassen maatte man imidlertid vente paa en rum Tid endnu. Der blev vel som nævnt 1863 nedsat et Udvalg til at undersøge Muligheden for Anlæg af et Gasværk; der blev ogsaa fremskaffet nogle Tegninger til et saadant, og 1865 blev der afsluttet Kontrakt med Ingeniør *Vett* om Forsyning af Gas og Belysning med Gas af Præstø By.

Kontrakten gik ud paa, at *Vett* skulde have Eeneret i 25 Aar til at forsyne og belyse Præstø med Gas. Betalingen skulde rette sig efter Forbruget, saa at Prisen blev mindre efter den Størrelse, Forbruget steg til, fra 2 Rdlr. 3 Mk. til 1 Rdlr. 4 Mr. pr. 1000 Kubikfod. Gadelygternes Lysstyrke skulde være lig 6 Stearinlys.

Kommunen skulde have Ret til at overtage Værket enten straks efter Anlægget eller $\frac{1}{2}$ Aar senere eller efter at havde været i Drift i $\frac{1}{2}$ Aar, alt dog med 3 Maaneders Varsel.

Saafermt Kommunen senere vilde købe Værket, skulde Prisen beregnes efter Netto-Udbyttet i de sidste to Aar, saaledes at Overslagssummen lagdes til Grund og Netto-Overskud eller Netto-Underskud kapitaliseredes til 5 pCt. til eller fra Overslagssummen.

Kommunen skulde overdrage Entreprenøren en Grund til Anlægget paa Østerbro.

Det hele blev dog til ingen Ting, idet Entreprenøren faa Maaneder efter Kontraktens Afslutning meddelte, at han saa sig ude af Stand til at opfylde den.

Man fik saaledes ingen Gadebelysning, men maatte endda vente endnu i tre Aar, inden man fik Lygter med Petroleumbelysning.

1868 — den 8. Januar — afsluttedes der Overenskomst med Blikkenslager Bodholdt om Levering af Lygter for 7 Rdlr. Stykket. Den 10. September tændtes de første Lygter i Præsto.

Af andre vigtige Hændelser i Byens Historie i denne Tid kan anføres, at Redaktør Stilling tilbød at virke for Oprettelsen af et Mindesmærke for Frederik VII, et Tilbud, man modtog med Tak, samt at Haandværkerforeningen 1868 fremsatte Ønske om at opføre en Pavillon i Anlægget ved Klosterbakken, naar dette udvidedes med nogle Grunde, som hidtil havde været bortlejet. Derved opstod „Frederiksminde“ og fik i Aarenes Løb sin nuværende Form. Varetagelsen af dette havde hidtil været betroet til et særligt Udvalg udenfor Kommunalbestyrelsen, der raadede over 50 Rdlr. aarligt til dets Vedligeholdelse.

Der opførtes 1864 et Sygehus, hvortil Kammerherre Raben-Levetzau havde ydet et Tilskud paa 300 Rdlr. samt et rentefrit Laan paa 1500 Rdlr.

1864 vedtoges det at holde fast Torvedag hver Lørdag samt at afholde maanedlige Markeder for Kreaturer og Landbrugsprodukter. 1866 bortsolgtes den opfyldte Del af Pladsket.

Iøvrigt var af Præsto Markeder særlig det, der holdtes ved Juletid, stærkt besøgt.

Paa mange Maader mærkes det saaledes, at man er ved at glide over i en ny Tid. Synet udvides paa flere Omraader. Indenfor Forretningslivet begynder de forskellige Specialvirksomheder saa smaat at dukke op. 1859 fik Byen saaledes sin første særlige Tobakshandel. Tidligere havde man jo skullet købe alt hos Købmændene, hvis Forretninger saa at sige spændte over alt, men som dog naturligvis ikke kunde gaa saaledes i Enkeltheder, som den ny Tid, der var i Fremmarch, krævede det.

Fremfor noget mærker man det dog paa Fornøjelsesomraadet. Tidligere havde man, for at slaa Tiden ihjel, holdt sig til Værtshusene. Af dem var der saa mange i Præsto, at Kommunalbestyrelsen, som foran nævnt, mente

at maatte sige Stop til Oprettelsen af flere. Men man mærker ogsaa, at Tiden er ved at kræve andre Former for Adspredelser. Der dannedes saaledes — vistnok i Halvtredserne — en dramatisk Forening og en Læseforening. Den første virkede for Afholdelsen af Teaterforestillinger enten ved Dilettanter eller ved at hidkalde omrejsende Skuespillerselskaber. Af dem var der mange, som gæstede Præstø, og selv om det synes at have været lettere Kost, de opvartede med, saa var det dog en ny Form for Morskab. Hvad man dog særlig synes at have kastet sig over, er Dansen. Ikke blot arrangerede de to Foreninger Baller og Maskerader, men Byens to Gæstgiverier lavede „Assembleer“, hvortil Adgangen kostede 6 Mk. for en Herre og 4 Mk. for en Dame. Efter Prisen at dømme har de været for et bedre Publikum, men for at den lavere Del af Befolkningen fra By og Land ikke skulde savne noget i den Retning, afholdt flere af Beværtningerne „Dans“, hvortil Adgangen kostede 1 Mark for „Mandfolk“ og 8 Sk. for „Fruentimmer“. Og for at Børn og unge Mennesker heller ikke skulde savne noget, holdt „Elev fra det kgl. Teater“, Sophie Knudsen, 1859 Danseundervisning, hvor man kunde lære at danse „Francaise, Fandango, Cotillon, Varsovienne, Syrienne, Polka og Mazurka-Polka“.

Fra gammel Tid eksisterede ogsaa et Fugleskydnings-selskab, der holdt sine Skydninger der, hvor nu „Fredेरinksminde“ har Plads.

I politisk Henseende var Byens Borgere i aldeles overvejende Grad „nationalliberale“, om ikke for andet, saa for derigennem at danne en Modvægt til „Landet“, der saa godt som helt domineredes af „Bondevennepartiet“. Tilslutningen til de nationalliberale led dog et Skaar ved dette Partis Fremme af Næringsloven af 1857. Den var Hovedparten af Byens Indbyggere afgjort Modstandere af. Som vi har set, klamrede man sig lige til det sidste til de særlige Rettigheder, som den gamle Lovgivning gav Købstæderne. Men ogsaa efter at Næringsloven var traadt i Kraft 1862 værnede man om de Rester, der var blevet

tilbage. Saaledes satte man sig imod, at Kromanden i Allerslev, der boede indenfor „Læbæltet“ — den sidste Rest af Beskyttelse Byerhvervene havde beholdt — fik Lov til at drive Høkerhandel.

Den gamle Modsætning mellem Land og By var endnu levende. Demokratisk sindede, var man ikke i Præstø.

VIII DE SIDSTET SLÆGTLED

Uagtet Valgordningen i Kommunallovene af 31. Marts 1860 og dens Afløser af 26. Maj 1868 ikke var saa demokratisk, som Tidens Tankegang i det hele fordrede det, og navnlig ikke var i Overensstemmelse med Aanden i 5. Juni Grundloven, saa var den for saa vidt stemmende med den Opfattelse, som gennemgaaende raadede i de danske Købstæder paa den Tid. Bybefolkningen havde rejst sig mod Bønderne og Bondevennepartiet — det senere Venstre — baade fordi man mente at staa over dem i Dannelse og Udvikling, og fordi man økonomisk og politisk havde Interesser, der paa mange Maader afveg fra dem, der var raadende paa Landet.

Intet kunde dog hindre den Udvikling, man var inde i, og som gik ud paa at tilintetgøre de gamle Standsforskelligheder til Fordel for den personlige Frihed.

Ogsaa i Præstø mærkedes Tidens Strøm. Alene den Omstændighed, at Indbyggertallet i Tidsrummet fra 1834 til 1870, altsaa i Løbet af en god Menneskealder, var bleven fordoblet, nemlig fra 714 til 1413, var et talende Tegn.

Hvad var Aarsagen hertil? Dybest set naturligvis en helt forandret aandelig Indstilling hos Menneskene. Man kunde ikke længer finde sig i at blive staaende indenfor de gamle Rammer og nøjes med saa vidt muligt at holde paa status quo. Det enkelte Individ vilde fri sig for de Baand, som hidtil havde holdt det fast ved Stand og Bestilling og hver for sig skabe nye Veje. Det var denne Op-

fattelse, der havde ført til de store Landboreformer i det 18. Aarhundrede, og i det 19. — efter de onde Aar efter Englandskrigen og Statsbankerotten var overstaaet — til Grundloven og Næringsfriheden.

Dermed var alle de Skranker faldne, som hidtil havde hindret den enkeltes frie Bevægelse.

I Præstø er Dynastiet Grønvold, *H. C. Grønvold* og hans Søn *H. P. L. Grønvold* et talende Eksempel paa, hvorledes der nu kunde skabes og virkes. Det er ikke for meget sagt, at denne Slægt ved sit Initiativ og sin Dygtighed hævede sig højt op over de andre Næringsdrivende i Byen og viste Vejen og Retningen, der skulde slaaes ind paa.

I det Tidsrum, vi nu gaar over til at beskæftige os med, var det især *Hans Vandal Tolderlund* og senere dennes Søn *A. F. Tolderlund* og efter ham igen *Anton Petersen*, der fortsatte. *H. V. Tolderlund* var født den 10. Januar 1836 i Vallensved ved Næstved. Alene ved sin Uddannelse viste han, at han gik ad nye Baner. Han gennemgik saaledes baade Realskolen og Handelsskolen og tog Eksamen som Vekselmægler. 1862 nedsatte han sig som Købmand i Næstved, men overtog 1871 den Grønvoldske Forretning i Præstø. Det er næsten en Selvfølge, at han 1874 kom ind i Byraadet og indtog en førende Stilling i dette, ligesom han tog Initiativet til Oprettelsen af Banken og var med i alle Fremskridt, der foretoges i Byen.

Naturligvis var der foruden Tolderlund en hel Række andre Mænd, som hver for sig ydede en Indsats. Nævnes kan saaledes Apoteker *Aarsleff*, Købmændene *Møller*, *Mørkeberg* og *Lundh* o. fl., der som Byraadsmedlemmer tog virksom Del i Byens Styrelse.

Det karakteristiske for denne i den Tid, vi nu giver os af med er, at det tidligere Bystyre gennem den af Regeringen indsatte Byfoged, der for 1868 benævnedes Borgmester, nu helt er traadt i Baggrunden, og at det er de valgte Medlemmer, der ganske er de førende og som paa alle Omraader tager Initiativet til, hvad der skulde udrettes af Arbejde. Dette var ogsaa efter den nye Lov blevet ikke

saa lidt udvidet, eftersom de særlige Hverv, der tidligere havde været røgtet af specielle af Byraadet uafhængige Kommissioner saasom Skolevæsenet, Fattigvæsenet o. s. v. nu helt faldt ind under den nye Bystyrelse.

Denne bestod 1868 af Snedkermester *Bigum*, Konsul *Grønvold*, Brygger *Hansen*, Vejassistent *Hegelund*, Smedemester *Larsen*, Købmand *Mørkeberg*, Farver *Petersen* og, som Repræsentaent for Landdistriktet, Godsforvalter, Kammerraad *Repholtz*. Borgmester var Justitsraad *Tobiesen*, den senere Departementsdirektør og Indenrigsminister.

Byraadet omfattede følgende faste Udvalg: Forvaltningsudvalg, Udvalg for Havnevæsenet, Fattigvæsenet, Skolevæsenet, Brolægnings- og Vejvæsenet, Vand-, Mark-, Renovations- og Belysningsvæsenet.

Forinden vi gaar nærmere ind paa Byens Udvikling under Kommunalloven af 1868, vil det være paa sin Plads at omtale den Stormflod, der overgik Byen den 12. November 1872. Allerede Aftenen forud begyndte Vandet at stige, men var endnu temmelig rolig. Kl. 3 om Morgenen gik Vandet imidlertid med rivende Magt ind over de lavt liggende Ejendomme, og op ad Formiddagen stod den halve Del af Byen under Vand. Al Hjælp udefra var afskaaret, Kreaturerne var dog tidligere paa Dagen bragt i Sikkerhed, men Vandet steg nu efterhaanden saa stærkt, at man for at redde Beboerne maatte sætte Baade i Gang. Der sejledes helt op forbi Apoteket. Stenpillerne ved Skibsbroen skylledes bort, Jerngelænderet reves i Stykker, og Bølgerne slog op paa Taget af det to Etager høje Havnemagasin. To Skibe sank ved Bolværket, og flere drev op i Aleen til Nysø. Mange Huse i Byen blev ødelagte, en Mængde Bohave og Varelagre tilintetgjordes. Paa Spadserevejen om Klostersnakken blev Granplantningerne og hele Alléen bortsnylledede, og Skrænterne førtes bort; ligesom Søen naaede op over Skraaningen til Kirkegaarden. Skaden, som Stormfloden voldede, løb op til 34,120 Rdlr.

I Februar 1874 hjemsogetes Præstø paany af en Storm-

flod, men dog af mindre Omfang, idet Vandet kun steg 6 Fod og 1 Tomme over dagligt Vande, men dog forvoldte en Skade paa ca. 2000 Rdlr.

Af andre Skader, der overgik Byen i dette Tidsrum, kan nævnes, at Fattiggaarden brændte 1869, men opførtes igen 1881 med tilhørende Arbejdsanstalt paa Grunden bagved den nuværende tekniske Skoles Bygning.

De her nævnte Skader kom man dog forholdsvis let over, og det maa fremhæves, at Virkningen af dem paa langt nær kan sammenlignes med de Ulykker, Brandene i Midten af det 18. Aarhundrede voldede. Indbyggerne raadede over langt flere og større Hjælpemidler, og hvad der var det vigtigste, var besjælede af en langt større Foretagsomhed og Fremskridtsvilje, hvad der gav sig Udtryk i en stærk Lyst til at følge med Tiden.

Paa saa godt som alle Omraader sker der i dette Tidsrum en Række Fornyerelser.

Saaledes fortsatte man den allerede tidligere omtalte Opfyldning af „Pladsket“, og sluttede 1873 et Mageskifte med Baroniet Stampenborg, hvorved de saakaldte Nysøhuse og de Grunde, de var beliggende paa, overgik til Præstø Kommune, der til Gengæld afgav den Strækning, der laa langs Kysten, fra det Sted, hvor nu Jernbanens Lokomotivremise er bygget og op mod Nord til Stampenborgs Grund. Derved kom Kommunen i Besiddelse af værdifulde Grunde, der kunde tjene til senere Bebyggelse.

Paa Grund af det voksende Børneantal skred man ogsaa til en Forbedring af Skolevæsenet. Den gamle Skole paa Hjørnet af Adelgade og Østerbro ombyggedes, nye Lærere ansattes. Allerede i Treserne var der oprettet en Realskole, der delvis dreves for kommunal Regning, men efterhaanden udvidedes Byens eget Skolevæsen saaledes, at den ogsaa overtog Realundervisningen, og den nuværende Skolebygning paa Klosternakken opførtes 1895, først i en Etage, senere med to. Et Held for Undervisningen var det ogsaa, at det efter nogen Modstand lykkedes at komme bort fra den Ordning, at den ved Præsteembedet

ansatte ordinerede Kateket var selvskreven Førstelærer og Leder af Skolen, saaledes at der kunde ansættes en selvstændig Skoleinspektør (senere med Titlen Overlærer) som Forstander for Skolen.

Hele denne Udvikling af Skolevæsenet, som nu Byraadet tog i sin Haand, er forøvrigt interessant, som den afgiver et godt Eksempel paa, hvor Sindene var vaagne og den gamle ligegyldige Slaphed overfor Byens Sager afløstes af en levende Deltagelse fra Borgernes Side, saa forskellige Meninger gjorde sig gældende. Et stort Parti i Byen var saaledes utilfreds med den eksisterende Realskole, som kun søgtes af Børn af velstillede Forældre og kostede Byen ikke saa lidt mere pr. Barn end den langt talrigere besøgte Almueskole, hvormed den mindre bemidlede Klasse maatte lade sig nøje. Man fordrede, at der blev sat Top paa Almueskolen ved nogle Klasser, der kunde erstatte Realskolen, saa denne kunde ophæves. Det var altsaa dette Maal, der endelig naaedes, saa at Byen 1911 fik et tidsvarende Skolevæsen.

Forøvrigt er netop Udviklingen af dette et interessant Eksempel, hvorledes Lysten til at deltage i det offentlige Liv efterhaanden var vaagnet i Byen. Tidligere var det kun et Faatal, der havde givet sig af med Byens Sager og i det hele med det offentlige Liv. Det lod man skøtte sig selv, som det kunde bedst, og det var forholdsvis faa, der i det hele taget brød sig om at bruge deres Stemmeret.

I Halvfjerdserne bliver det anderledes. Den storpolitiske Kamp om Parlamentarismen — for og imod Estrup, som den lidt efter lidt tilspidsede sig, eller dybest set mellem Land og By — vakte Bevidstheden om, at man var Borger og skulde bruge sin Borgerret, medens man tidligere under Enevælden var blevet sløvet og i passiv Ligegyldighed lod dem regere, som Kongen i sin Visdom havde sat dertil.

Fra det storpolitiske Liv og Deltagelsen heri strakte efterhaanden Interessen sig ogsaa til det kommunale. Spørgsmaalet om Folkestyre og Folkevel eller autoritært Styre slog lidt efter lidt ned i Sindene.

Som sagt er Skolevæsenets Ordning et Vidnesbyrd herom. Det tilspidsede sig i Meningsudvekslingen om, hvorvidt den bestaaende Realskole skulde bevares som en selvstændig Institution, eller den burde indlemmes i Folkeskolen som et afsluttende Led af denne.

Paa Bunden af Sagen laa tydeligt nok det over alt herskende Spørgsmaal om Demokrati eller Ikke-Demokrati, og eftersom Tiden gik, blev det mere og mere almindeligt, at der toges Parti for eller imod, selv i Sager, hvor man skulde synes, at det ikke var nødvendigt.

I Præstø mærkes Delingen af og til ret stærkt. Stemmeafgivningen ved de kommunale Valg bliver livligere. Man tager Parti for og imod hinanden, og der skelnes selv i det daglige Liv til Tider skarpt mellem Højre og Venstre.

Byens Avis „Præstø Amts-Avis“, der var stiftet og redigeret af Bogtrykker *Julius Stilling* 1858, fik efterhaanden Karakteren af et rent Venstreblad, og det førte naturligvis til, at der oprettedes et Organ for Højre under Navn af „Præstø By- og Amtstidende“. Mellem disse to Blade kunde Tonen nu og da være ret skarp, selvfølgelig til Tider af rene Konkurrencehensyn, men ogsaa ofte som Udtryk for forskellige politiske Synspunkter indenfor Borgerskabet.

I det store og hele er der ingen Tvivl om, at den største Del af Præstøs Borgere vor højreorienterede, men ved enkelte politiske Valg som f. Eks. ved Folketingsvalgene 1873, kom dog Stemmeafgivningen til at staa ret lige. Der afgaves nemlig da af Bystemmer 63 for Højre, men ikke mindre end 51 for Venstre.

Den Slags Valgresultater var selvfølgelig ikke skabte til at dulme Modsætningerne indenfor Byen, og en Gang imellem mærkes da ogsaa den gensidige Irritation ret tydeligt. Den kom bl. a. til Orde derved, at Borgmesteren *Malling Holm*, som var skrap Højremand, ligesom forøvrigt den førende Del af Borgerskabet, ikke lod offentlige Bekendtgørelser komme frem i Venstrebladet, men

kun i Højreorganet og desuden supplerede Offentliggørelsen ved Trommeslag gennem Byen. Det nyttede ikke, at Venstrebladet „Præstø Amts Avis“ klagede og hævdede, at det var Byens mest udbredte og læste Blad, og at der ikke var nogen, der hørte efter Trommeslagerens Oplæsning, da denne som Regel kun drejede sig om Salg af Fisk. I Malting Holms Tid kom der ingen officielle Avertissementer i Venstrebladet.

Selvom Politiken saaledes paa dette Tidspunkt — i Halvfjerdserne og Firserne — spillede en stor Rolle i Byens Liv, maa det dog hævdes, at Byens Sager i det hele skøttedes vel og mærkedes af, at det i al Almindelighed var en Fremskridtsperiode, man levede i. Enten man i politisk Henseende var Højre- eller Venstremand, var de fleste Sager, der kom frem og afgjordes af Byraadet, af den Beskaffenhed, at Partispørgsmaalet ingen Indflydelse fik paa Afgørelsen.

I Virkeligheden gik de herskende Meninger baade i Højre og Venstre i liberal Fremskridts Retning, og det satte sit Spor paa hele det kommunale Arbejde. Man kan roligt hævde, at der intet forsømtes for at følge med Tiden. Man veg aldrig tilbage for at optage Laan, naar det gjaldt om at gennemføre et eller andet Fremskridt, Brolægningen blev efterhaanden bedre og bedre. Selvom det paa enkelte Omraader gik lidt langsomt, naaede man dog efterhaanden med.

1898 fik man saaledes Gasværk, 1905 Vandværk, og 1915 købtes „Præstemarken“, der hidtil havde tilhørt Sognepræsteembedet, og indlemmedes i Byen.

Et af de vigtigste Spørgsmaal, som var fremme i den offentlige Meningsudveksling, var Byens Samkvem med Omverdenen. I Virkeligheden laa Præstø meget afsides, og navnlig var Forbindelsen med Hovedstaden baade vanskelig og langsom. I ældre Tid, da man i det store og hele var henvist til sig selv og nærmeste Omegn, kunde det endda gaa, men værre blev det, efterhaanden som den fremskridende Udvikling nødvendiggjorde en mere levende Forbindelse med Omverdenen.

Noget hjalp det, da Banestrækningen København—Korsør aabnedes 1857, da fik man dog Postforbindelse over Ringsted, og endnu bedre blev det, da Jernbanen mellem Roskilde og Masnedsund byggedes 1872, da man fik Postforbindelse over Lundby. Ved Lov af 21. Februar 1867 fik Regeringen Ret til at give Koncession paa en Bane i Tilslutning til Strækningen København—Korsør over Køge enten til Vordingborg eller til Præstø—Kallehave. Det blev det sjællandske Jernbaneselskab, som fik Koncessionen, og dette valgte Strækningen over Næstved til Vordingborg. Præstø kom altsaa til at ligge udenfor, og Spørgsmaalet om en Jernbanetilslutning mellem Præstø og Omverdenen blev derfor ogsaa mere og mere brændende, og især kom det paa Dagsordenen, da den østsjællandske Jernbane mellem Køge og Faxe blev en Kendsgerning. Nu var Tiden kommen, da der maatte røres ved Sagen. Det gjaldt nu blot om at komme paa det rene med, hvor man skulde søge Tilslutning til det eksisterende Banenet.

1874 nedsatte Byraadet et Udvalg, i hvilket H. V. Tolderlund blev den førende Kraft. Der kunde, som Sagen laa for Præstøs Vedkommende, være Tale om at søge Forbindelse ad tre Veje, enten med en Bane fra Faxe over Præstø til Kallehave og videre over Møen, eller til den sjællandske Sydbane enten ved Lundby, Næstved eller Thureby—Haslev.

Der skulde dog gaa 25 Aar, inden Jernbaneforbindingen blev til Virkelighed, væsentligst fordi man ikke kunde blive enige om, hvilken Tilslutning, man skulde vælge, og fordi det viste sig ugørligt at opnaa den Rente-garanti fra Statens Side, som de tidligere Jernbanestrækninger paa Sjælland og Lolland-Falster havde nydt godt af. I Præstø var Stemningen væsentligst for Tilslutningen Faxe—Præstø—Kallehave, idet man, navnlig fra Tolderlunds Side, hævdede, at en Forbindelse med en større By som Næstved vilde føre til, at den store By vandt For-

delen paa den lilles Bekostning. Da Forbindelsen med Faxe ikke vandt Stemningen for sig indenfor de mellem-liggende Kommuner, og der ogsaa for en Del gik Politik i Sagen, arbejdedes der en Tid for Tilslutning til Haslev, men Enden paa Spørgsmaalet blev dog, at det var Banen til Næstved, der blev den foretrukne. Den aabnedes 1900, og i 1913 kom Fortsættelsen til Mern.

Tilskudet til Næstved—Præstø-Banen blev for Præstøs Vedkommende paa ca. 100,000 Kr.

Det var saaledes i Aarenes Løb ikke faa Penge, Præstø havde maattet rejse for at gennemføre de forskellige Sager af Betydning for Byen. Baade Opførelsen af de nye Skolebygninger, Anlægene af Gas- og Vandværk, Køb af Præstemarken, Forbedring af Brolægningen o. s. v. havde maattet bestrides ved Optagelsen af Laan, men da de fleste af disse faldt ind under en produktiv Kapitalanbringelse, betød de i Virkeligheden ikke nogen Forringelse af Byens økonomiske Status.

Denne havde kunnet opretholdes, fordi Næringslivet og dermed Borgernes Indkomster var i stadig Stigning.

I 1895 var Skatteindtægten i Præstø 466,500 Kr. Ti Aar efter, 1905, var den steget til 521,500 Kr. 1915 til 768,350 Kr. 1925 til 1,982,800 Kr. og den udgjorde i 1945 2,983,600 Kr., en Stigning i Løbet af de sidste 50 Aar til mere end det seksdobbelte.

Dette skyldes aabenbart en jævn Forøgelse af Velstanden over hele Befolkningen, eftersom der ikke i Præstø findes udprægede Storkapitalister, men forholdsvis mange med gode Indtægter. Noget Proletariat findes i hvert Fald ikke i Præstø. Det er en udpræget Mellemstands-By, der i væsentlig Grad har sine Indkomster fra sit Opland. Der findes ingen store Fabriker eller andre Stor-Virksomheder, men derimod et passende Antal Mellemstands-Forretninger, baade indenfor Handel og Haandværk.

Aabenbart har vi her den væsentligste Aarsag til, at Befolkningstallet i de sidste Par Menneskealdre ikke er steget. Det udgjorde ved Folketællingen 1870 1413 og

stod 1940 paa nogenlunde det samme Tal, nemlig 1425. For en Del skyldes det, at Byen savner Udvidelsesmuligheder, saa at der i Nabokommunen er vokset en ret talrig „Forstad“ op. Nogen særlig Grund til at beklage dette, er der næppe. Saalænge Byen kan vise en sund økonomisk Fremgang, der har tilladt den at følge med Tiden, maa man hævde, at den er lykkeligere og bedre stillet end mange andre Byer med stor Tilvækst.

Netop den Omstændighed, at Byens Befolkning i overvejende Grad hører til Mellemstanden, har muliggjort Dannelsen af en solid Borgerstand, der trods politiske Modsætninger kan samle sig i Enighed om at fremme Byens Vel. Den senere Tids Udvikling af det kommunale Styre med Forholdstalsvalg og folkevalgt Borgmester har vist, at Byens Borgere uden autoritært Tilsyn er i Stand til at lede deres By ind i en rolig og solid Udvikling.

VIII. PRÆSTOS TOPOGRAFI.

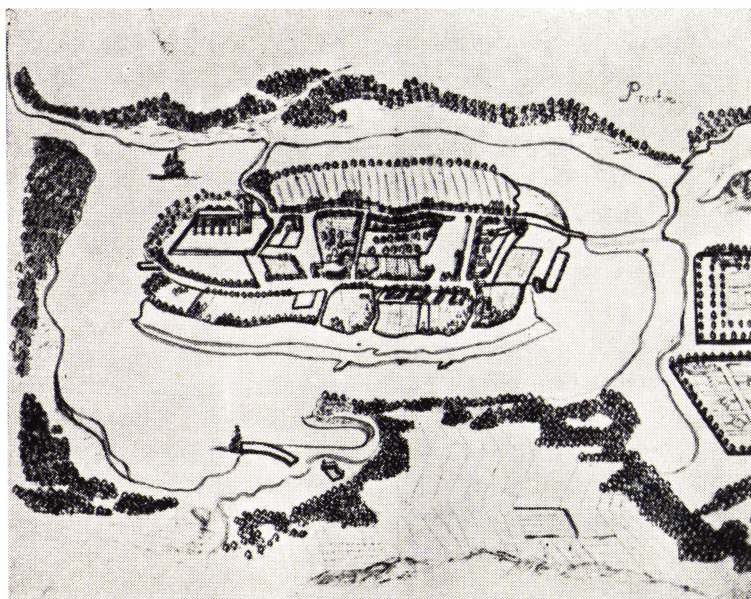
Præstøs Gadeplan er som alle andre Købstæders betinget af Adgangsvejene til Byen. Og da Tilgangen saa godt som udelukkende skete fra Vest, hvor Vejen fra Vordingborg og videre til København stødte til, er det rimeligt at antage, at de ældste Bygninger er bleven opført der. Gaden — den nuværende Adelgade — er saa fortsat mod Øst, men da Tilkørslen fra denne Kant var spærret af Tubæk Aa, over hvilken der først i forrige Aarhundrede blev anlagt den nuværende Dæmning, var det kun smaa og tarvelige Huse, der blev opførte ad denne Kant.

Fra Adelgade gik man saa ligesom nu om ad Torvestræde, der førte lige op til Torvet — som indbefattede Grønnegade, idet det nuværende Torv først er taget i Brug som saadant i Slutningen af det 18. eller Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Den nordre Ende af Torvestræde kaldtes Pottemagerstræde. Navnet Grønnegade anvendtes kun paa Stykket hinsides Torvet henimod Klosterbakken.

Fjorden gik i ældre Tid langt nærmere mod Klosterbakken end nu, idet Terrainet om denne først er dannet ved Opfyldninger, i Løbet af forrige Aarhundrede.

Oprindeligt har Klosterbakken derfor hævet sig omtrent umiddelbart op ved Siden af Strandkanten, langs hvilken der først er opført Bygninger i vor Tid.

Paa Torvet laa Raadhuset, i ældre Tid paa den nordre

Kort over Præsto. Findes i det kgl. Bibl. Thott Fol. 692. Kopi efter Original.
Tilblivelsestid ca. 1700.

Side, med det var kun en saare unseelig og faldefærdig Bygning. Torvet selv brugtes heller ikke meget som Handelsplads, idet den meste Omsætning skete paa Vesterbro. Næved nuværende Kittenstræde fandtes Byens Mølle, hvorfor det nævnte Stræde kaldtes Møllestræde, men ogsaa nu og da Strandstræde. Foruden ad Torvestræde naaede man Torvet ad Raadhusstræde, Jomfrustræde og Kirkestræde, der laa langs med Kirkegaardsmuren og løb umiddelbart ud mod Østerbro. Her laa Byens Latinskole, der oprettedes 1551, men uden Dimissionsret til Universitetet. Den nedlagdes 1740, hvorefter dens Bygning anvendtes til dansk Skole, indtil den brændte 1750. Den afløstes da af den foran omtalte Bygning paa Hjørnet af Adelgade og Østerbro, der baade anvendtes som Raadhus, Skole og Fattighus. 1805 fik Fattighuset en særlig Bygning, og Skolelokalerne udvidedes meget, men først 1825 blev hele

Bygningen brugt til Skole. 1862 opførtes en særlig Realskole og 1875 den nuværende Skolebygning paa Klosterbakken. Den gamle Skole blev da nedrevet og en ny Bygning til Bolig for Lærerne opført.

Jomfrustræde fik sit Navn i det 18. Aarh. fra en Bygning paa Hjørnet af Torvet, hvor der dreves Beværtning, og i hvilken Opvartningen forestodes af en maaske noget tvivlsom Jomfru. Strædet hed tidligere Ole Ipsenstræde.

Forbindelserne fra Adelgade sydpaa ned mod Aaen — Hestemøllestræde, Per Tygesstræde og Priessesstræde — stammer først fra 18. Aarhundrede efter de store Brande og skylder deres Fremkomst Nødvendigheden af at have let Adgang til Aaen i Ildebrandstilfælde.

I det store og hele er Gadeplanen i Præstø saaledes uforandret fra Byens ældste Tid. Det er først i Nutiden, at der er sket Udvidelser syd for Aaen i Kvarteret om Lindevej og langs Stranden. Strandkanten bar, som foran anført, Navn af „Plasket“, og den nuværende Bebyggelse er for Størstedelen sket paa Opfyldning, især efter at Havnen og Jernbanen er bleven anlagt.

Paa Klosterbakken, omtrent der, hvor Skolen nu ligger, opførtes 1718 Barakken med Rytterstald og Boliger for Officerer og Mandskab for den Eskadron af et Rytterregiment, som 1660 fik Garnison i Præstø.

1747 omtales et Fattighus, der vistnok laa i Kirkestrædet; det var en lille, elendig Hytte paa 3 Fag, der brændte 1750, hvorefter de fattige indlogeredes paa Raadhusloftet, i et Rum, hvor det baade regnede og sneede igennem, og som ligesom selve Raadhuset var i en elendig Tilstand. Da man saa, som tidligere omtalt, byggede Raadhus og Skole for Enden af Adelgade, flyttedes ogsaa de fattige derhen. 1807 købtes et Hus, der laa skraat heroverfor, hvor de fattige saa installeredes, indtil der 1882 byggedes en ny Fattiggaard.

Udenfor Vesterbro laa Præstø Overdrev, der strakte sig helt ud til Even, men da Jens Lavridsen 1670 erhver-

Torvet.

vede en stor Del heraf, blev den til Byen stødende Del, som mod Syd begrænsedes af Tubæk Aa og mod Nord af Stranden, afskaaren der, hvor nu Strandvejen drejer af, og paa den nærmest tilgrænsende Del af Vesterbro byggedes efterhaanden, som foran nævnt, en Del Huse, hvis Areal mod Nord forøgedes ved de stedfundne Opfyldninger i „Plasket“. Efter det i 1873 sluttede Mageskifte erhvervedes en Del af de saakaldte Nysøhuse, hvorved Byen fik sin nuværende vestlige Grænse.

For Enden af Vesterbro og ved Østerbro laa der Porte, eller vel rettere Bomme, til Afspærring af Færdselen udefra og til Brug for Konsumptionsvæsenet, der ogsaa havde sine Bygninger der, indtil det ophævedes 1852.

Det var iøvrigt en yndet Sport baade for Præstøes Indbyggere og de tilrejsende Bønder at undgaa at betale de Afgifter, der skulde erlægges der. Det var dog ikke saa nemt, da Tubæk Aa hindrede at omgaa Opsynet, men hvad der kunde gøres i den Retning, det blev gjort, og var der ingen anden Udvej mulig, var det ikke vanskeligt til Tider at bestikke de slet lønnede Konsumptionsbetjente.

Stor i Udstrækning har Byen aldrig været, men netop

derfor, og fordi Udviklingen er foregaaet langsomt, og den heller ikke har haft nogen Grund at udvikle sig paa, har den bevaret meget af sit oprindelige Præg. Byen har aldrig udmærket sig ved store eller monumentale Bygninger, De fleste af dem har oprindeligt kun været et-etages, og det er først i den senere Tid, at der, især i den vestre Ende af Adelgade er opført Huse med to Stokværk.

Udviklingen er gaaet jævnt og stilfærdigt uden store Spring. Byen har aldrig kendt til Perioder, hvor alt skulde omkalfatres i en Haandevending, men Opførelsen og Forandringen af Bygningerne er sket, naar der var Trang til det, saaledes at Udseendet af Byen har bevaret en Helhed og Sammenhæng, der giver den sit Ansigt og sin stille, jævne Ynde, der særlig fremkommer ved Husenes ensartede Udseende. Ingen af dem pranger ved særlig kunstnerisk Pragt, men fremfor alt ved de skiftende Farver og ved det vekslende Linjespil i Taglinjer og Facader samt ved den Ro og Holdning, der over alle Flader. Det bør dog fremhæves, at Præstø rummer to Bygninger af virkelig arkitektonisk Skønhed. Det er Anton Petersens to Pakhuse, det ene ved Havnen, og det andet i Torvestræde. I dem har vi en smuk Efterklang af Nyklassicismen fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Der er Stil over det gamle Præstø, men navnlig har man i Kirken et Mindesmærke, der udmærker sig om ikke ved Monumentalitet, saa dog ved at være en værdig Repræsentant for sengotisk Bygningskunst fra det 15. Aarhundrede.

Kirken er ikke opført i en Støbning. Efter de nyere Forskninger antages Koret med sin femkantede Afslutning at være den ældste Del af Kirken og tillige den Del, der udmærker sig ved den største kunstneriske Selvstændighed. Det er gisnet, at Bygmesteren skulde være den samme som den, der har forestaaet Opførelsen af Koret paa St. Peders Kirken i Næstved, og selv om Præstø Koret ikke kan måale sig med dette i Storhed og Rigdom; saa udmærker det sig dog fremfor de fleste danske Provinsbyers

Kirkebygninger ved det rige Lys, der strømmer ind i det gennem de fem stavelte Vinduer.

Til dette Kor slutter sig det egentlige Kirkeskib, der nu udgør den nordre Del af Kirkebygningen. Muligvis har det, som foran nævnt, afløst en ældre Kirke, til hvilken der senere er føjet det nuværende Taarn, der saaledes skulde være den ældste Del af den nu staaende Bygning. Det er er imidlertid opført ad to Gange, hvad der skønnes af, at den underste Del er bygget med polsk Murstensskifte — en Løber og en Binder i hvert Skifte — medens den øverste Del har almindeligt Munkeskifte — to Løbere og en Binder.

Af forskellige Uregelmæssigheder i Skibets oprindelige Arkadeinddeling og i Hvælvingerne antager man, at der til dette Skib maaske har været opført Sidekapeller, saa at Kirken fra først af har haft Korsform. At den ikke er opført paa een Gang, men sikkert med lange Mellemrum synes ogsaa at fremgaa af det i første Afsnit omtalte Tingsvidne, efter hvilket Sognepræsten skaffede Tilskud fra Beldringe Kirke, indtil der var indkommen tilstrækkelige Midler gennem Tiendeafgiften fra Præstøs Indbyggere.

1470 forærede Christian I Kirken til det da oprettede Antoniterkloster i Præstø, og fra denne Tid at regne maa man gaa ud fra, at den har haft rigeligere Midler til sin Raadighed. I hvert Fald er det sikkert paa Klosters Initiativ, at den yngre søndre Del er opført. Den fremtræder udadtil som tre Kapeller med hver sin Gav. Opførelsen falder rimeligvis i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, og til dens Bygning har det sikkert hjulpet, at Kong Hans 1504 skænkede Klosteret Beldringe Kirke.

Udadtil virker denne søndre Tilbygning saare festlig, især ved de tre forskelligt udstyrede Gavle, der ved deres rige Variation af Blændingsmotiverne virker saare afvekslende og er en ypperlig Prøve paa, hvad Datidens Bygmestre forstod at faa ud af Murstenen. Der er ikke her saameget tænkt paa streng Monumentalitet, men mere

paa broget malerisk Virkning. Bygmesteren har ligefrem leget med Murstenene og søgt at vise, hvad han kunde faa ud af det ved deres forskellige Sammenstillinger og ved de skiftende Former og Mønstre, der kunde dannes af dem, snart ved lange smalle, snart ved runde Felter. Karakteristisk er det, at der ikke som i Højgotiken er søgt at skabe Højdevirkning, men lige omvendt en horizontal, i Bredden virkende Flade, derved, at Blændingerne er ordnede i Bælter under hinanden.

Ogsaa det indre er betegnende for sin Tid. Det virker ved sin Bredde og ved det klare, gennem de store Vinduer indstrømmende Lys, og danner en virkelig Hal, saaledes som Samtiden ønskede det for at kunne samle en større Mængde til Ordets Forkyndelse. Den Simpeltthed i Udsmykningen, der raader i Rummet stemmer ogsaa godt med hele dets Karakter. Den bestaar af en jævn Sparre- og Zigzag-Dekoration i røde og sorte Farver og paa Hvælvingssribberne op paa Kapperne af grimacerende Ansigter, der har til Formaal at karikere forskellige Laster som Umaadehold og Graadighed.

Dette Rum anvendtes i Aarhundreder lige til 1906, da Kirken gennemgik en grundig Restaurering, som det egentlige Rum til Gudstjenesten. I den gamle Kirke omdannedes Koret til Sakristi, der adskiltes fra Skibet ved en Mur, medens Rummet underneden anvendtes til Begravelse for Jens Lavridsen til Nysø og hans Familie samt enkelte andre.

Fra den katolske Tid er intet tilbage, ligesom selve Klosterbygningerne er forsvundne, men selve Kirken er et smukt Minde om, hvad en svunden troskraftig Tid kunde frembringe.

Endnu staar den Dag efter Dag som et Hjem for dem, der søger det, og Slægt efter Slægt har tyet dertil for at finde Trøst for de Sorger, der mødte dem og ny Kraft til at tage den daglige Gerning op. Derom vidner baade Gravminder og Inventar, præget som det altsammen er af de svundne Tidens forskellige kunstneriske Opfattelse, lige

fra Kirkestolene, der baade viser os Højrenaissancens og Barokens Stilformer, og til den gamle Altertavle og de afdøde Bedsteborgeres Epitafier. Den gamle Altertavle og Lavrids Niels Gravmæle i Koret minder os om en Præstøs fremstaaende Borgere, der baade satte sin Glæde i et pryde Kirken med et fremragende Kunstværk og i at mindes af kommende Slægter som den Mand, han var.

Heller ikke skal Efterslægten glemme, at vi baade i selve Kirkebygningen og i Lavrids Nielsens Altertavle ejer to fremragende Mindesmærker, der levende viser os, hvad to mærkelige Perioder i vort Aandsliv formaaede at udfolde af Kunst. Sengotiken med dens inderlige Trosliv og Baroken med dens personligt prægede religiøse Styrke, som vi endnu mindes om gennem talrige Mindesmærker og ikke mindst ved de endnu levende Kingoske Salmer.

Kilderne til foranstaaende Fremstilling er de i de offentlige Arkiver opbevarede Aktstykker. Desværre synes selve Præstøs Byarkiv lige til den seneste Tid at være totalt forsvunden. Havde dette været til Stede, vilde det sikkert have været muligt at bringe flere Oplysninger end sket er. Heller ikke den trykte Litteratur indeholder betydelige Bidrag til Byens Historie. Enkelte Meddelelser skyldes N. V. Nielsens: Præstø Bys Historie, Kirkehistoriske Samlinger og V. Sechers Udgave af Forordninger og Recesser.

BLADE AF KONGSTED SOGNS HISTORIE I 20 AAR 1799—1819

Af *Johs. C. Jessen.*

TO BRØDRE

I Parykmager *Hans og Hustru Anna Flemmers* Hjem i Odense muntrede sig i Slutningen af det attende Aarhundrede to kvikke, opvakte og flittige Sønner: *Hans Christian*, f. den 24. Nov. 1772, og *Carl Gustav*, f. den 18. Aug. 1774. De søgte Byens latinske Skole, fulgtes ad op igennem Klasserne og tog Studentereksamen samtidigt i 1790. Under deres fortsatte Studier ved Københavns Universitet slap de ikke hinanden, idet de arbejdede sig frem til Præsteeksamen, som de begge bestod i 1794. *Hans Christian* den 23. April med Udmærkelse, og *Carl Gustav* den 28. April med første Karakter, båaret frem fra Barneaarene af sin dygtige Storebror. Unge Teologer!

Og det var en ung Sognepræst, som Vester- og Østeregede fik den 16. Sept. 1796, da den 22-aarige *Carl Gustav* tog Sæde i Vesteregede Præstegaard. Og dog sad han kun her i 1½ Aar, idet han under 23. Febr. 1798 forflyttedes til Ulsø-Braaby Sognekald. Samme Dag kaldedes Storebror som hans Efterfølger i Vesteregede! Brødrene var nu blevne Nabopræster, og det blev de lige fuldt, da *Hans Christian* den 23. Aug. 1799 forflyttedes til det store, vitudstrakte Kongsted Sogns Præsteembede. Men 1807 fik *Carl Gustav* Præsteembedet i Besser-Onsbjerg paa Samsø,

hvor han straks blev Herredsprovst og fem Aar senere Amtsprovst, og hvor han ved Besser Præstegaard indrettede og forestod Samsø Seminarium, som i sin korte Levetid synes at have været et rigtigt Seminarium, der gav Eleverne fuld Uddannelse og ikke nøjedes med som de almindelige „Præstegaardsseminarier“, der florerede i disse Aaringer, at give en ganske kort, ikke lovmæssig Uddannelse. I 1816 kom Brødrene igen hinanden paa nærmere Hold ved Carl Gustavs Udnævnelse til Alsted-Fjenneslev Sognemenigheder. Han fik i 1836 Guldkorset. — I 1845 døde han og fik det Eftermæle, at han var „brav, virksom og nidkær, almindelig elsket op afholdt“.

Hans Christian blev saa optaget af sin Embedsgerning i Kongsted, at han i en lang Række Aar ikke skænkede Tanke for Forflyttelse eller Forfremmelse til andet Kald, men i 1825 søgte han og fik Stillinge Sogne kald i Vestsjælland. At han imidlertid ikke var en almindelig Præstemand ses allerede deraf, at han i 1815, kun 42 Aar gammel, hædredes med Ridderkorset — 21 Aar, før Lillebror fik sit. Han døde 1847, og hans Eftermæle lød: „Godmodig og velvillig, kraftig, begavet og saare virksom“.

TO VENNER

Det var en Septemberdag i 1799, da Hovedpersonerne i nærværende Historie, Kongsted Sognemenigheds to nysudnævnte Embedsmænd, den 27-aarige Sognepræst *Hans Christian Flemmer* og den 48-aarige Sogne degn og Skoleholder *Niels Schafte* (siges Skafte), første Gang mødtes paa deres Fremtids Arbejdsplads. De har sikkert set hinanden an, for de vidste, at Forholdet mellem Præster og Degne mange Steder alt for ofte formede sig uharmonisk, og det var dem allerede bekendt, at det ikke var idylliske Tilstande, de gik ind til her. Men det blev til Venskab ved første Blik, og det tiltog ved godt Samarbejde og venligt Naboskab kun i Inderlighed, indtil Døden skilte dem ad.

Niels Schafte var Student fra Aalborg Skole 1771.

Han havde ikke hidtil haft offentligt Embede, men som Informator eller Huslærer paa Herregaarde eller i Rigmandshjem som Student alene haft een à to Elever at undervise, indtil han i September 1799 kaldedes til Sogne- degn for Kongsted Menighed og Skoleholder for Kongsted Skoledistrikt. Han aflagde sin Embedsed den 21. September for Herredsprovsten. Schafte havde et stilfærdig afbalanceret Væsen, var en stille, tænksom, lidt bly Natur, aabenbart præget af mangeaarigt Ophold i kultiverede Hjem og dannede Kredse. Han var og forblev ugift. Ved et uheldigt Skud havde han mistet tre Fingre paa den venstre Haand. Ogsaa han blev dekoreret, endog før Præsten, idet han ved den sidste store Ordenstildeling i Rosenborg Have den 27. Januar 1813 hædredes for Flid med Sølvkorset. Ved hans Dødsbaare mindedes Flemmer sin gamle Lærer og Medarbejder med følgende Notat i Kirkebogen: „Den 28. December 1818 døde Degn og Skolelærer Niels Schafte, Kongsted, 68 Aar gammel. Han var en udmærket duelig og nidkær Embedsmand, en sand Børne- og Menneskeven, en trofast og oprigtig Ven — og i Omgang det blideste og sagtmødigste Menneske. Alle, som kendte ham, sørgede derfor ved hans Død.“

ET SAMARBEJDE

Efter at have præsenteret de to Venner for Læseren, og til Forstaaelse af deres Virksomhed i Kongsted Sogn optegnet nogle Data af deres Livsførelse, skal der i det efterfølgende tegnes et Billede af, hvorledes to gode, jernflittige Mænd ved gensidig Hjælpsomhed og tro Samarbejde uegennyttigt virkede i deres Kald til Fremme af Aandslivets Trivsel i deres fælles Virkekreds. Men først maa Billedets mørke Baggrund trækkes op..

En mørk Baggrund.

Lystrup Gods ejedes meget længe af Slægten Grubbe. Hr. Peder Grubbe gav ca. 1660 et Hus lige overfor Kongsted Kirkes Klokketaarn til Bolig og Skole for den Mand,

der som Sognedegnens Substitut holdt Bylæsningerne, o: de ugentlige Katekisationer med den voksne Ungdom i hver af Sognets Landsbyer. Fra Godset nød han som Skoleholder tillige „en eller anden Douceur“ baade i Penge og Ildebrand, og Herskabet paa Jomfruens Egede skal aarligt have givet ham 10 Rigsdaler og nogle Skovlæs Brænde. Saaledes hengik godt 60 Aar. Der forelaa ingen Fundats, men Hr. *Tønne Grubbe*, den sidste af Slægten, havde givet Skoleholderen Kaldsbrev, der bl. a. lød paa, at Huset var „et virkeligt Skolehus, givet af hans højadelige Forfædre til et Skolehus evindeligen.“ Da *Claus Bendix Beenfeldt* efter Tønne Grubbes Død blev Ejer af Lystrup 1723, skete der det beklagelige, at Skolen nedlagdes, maaske fordi den samtidigt nyudnævnte Sogndegn ikke ønskede at holde Substitut, og Beenfeldt nægtede at bøde paa Skoleholderens Tab af Substitutlønnen. Beenfeldt gjorde Huset til et Fæstehus og indrettede det til et Krohus.

„Det, som af Fædrene var given til et Skolehus, er i vore Tider gjort til et Krohus,“ siger Sognepræsten, da Planerne for en almindelig Indretning af Skolevæsenet paa Landet i Henhold til Skoleforordningen af 23. Januar 1739 kom paa Tale for Kongsted Sogn. Nu havde man Brug for Huset, men Fundats fandtes jo ikke, og det omskrevne Kaldsbrev var sporeløst forsvundet. Hr. Beenfeldt som Sognets største Lodsejer foretrak den billigst mulige Ordning af dets Skolevæsen, for han vilde som kommende Skolepatron komme til at forestaa Indretning af Skolerne og føre Skolekasserne. Det voldte nogle Bryderier, for der var 10 Byer i Sognet og ligesaa mange Lodsejere, f. Eks. havde Vemmetofte een Bonde i Sognet, og de vilde jo i Forhold til deres lokale Ejendoms Størrelse ogsaa afgive deres Besyv.

Ved Skoleplan for Tryggevælde Amt af 4. August 1740 approberedes det, at der vilde være at indrette „Degneskole“ i Kongsted By og en „Skoleholderskole“ i Eskildstrup By. Degnens Skoleløn fastsattes til 6 Rd. —

Skolebrændsel, det mindste Forordningen krævede, mens Skoleholderen fuldt ud lønnedes efter Loven: 12 Rd., 5 Tønder Rug, 7 Tønder Byg, Vinterfoder samt Sommergræsning paa Byfælleden for 2 Køer og 6 Faar + Brændsel. Mod en lille Skærv af Degnen skulde Skoleholderen assistere ved Bylæsningen i Eskildstrup Skoledistrikt. Beenfeldt lod Degneboligen tilhæfte 4 Fag, opklinet med Ler, til Skolebrug, og i Eskildstrup indrettede han Skole i et lerklinet Hus paa 6 Fag. Regeringen havde paabudt, at alle Skoler paa Landet skulde være rede til Undervisningens Indledning senest den 1. Januar 1742, hvilket ogsaa i Regelen efterkommedes. I Kongsted oversaa man Paabudet, idet Degneskolen først begyndte den 11. Juni 1742, mens der til Eskildstrup Skole paa dette Tidspunkt endnu ikke var antaget en Skoleholder.

Bønderne i Eskildstrup Distrikt murrede over, at det halve Sogn kun paalignedes Degnens Skoleløn, mens de alene maatte lønne deres Skoleholder. Naturalydelseerne til Skoleholderen leveredes kun surmulende, hans Bolig var ussel og blev slet vedligeholdt, og Distriktets Børneantal var alt for stort, saa der skiftedes uafladeligt Skoleholder, og de fleste af dem var uduelige.

Det gik endda meget værre i Kongsted. Her sled man sig indtil 1799 igennem med to Degne. Den første, ansat som Degn her 1723, var uordentlig og efterladende i hele sin Færd. Han fik dog en lille Pension af Embedet, da han „paa Grund af Sygdom“ i 1770 fratraadte, skønt Stedets Præst, Provst *Herbst*, havde erklæret, at „han har hentet sin Sygdom ved Gæstebudsrejser om Natten“. Ind imellem denne Degn og den anden var der ganske vist i ca. 1½ Aar to andre: en uegnet Mand, der hurtigt søgte andet Terræn, og en ung Teolog, som var forlovet med „et Fruentimmer fra Lyderslev Sogn“. Han foretog ved Juletid 1771 en Rejse til København „for at lade gøre Brudeklæder“, men da Fruentimmeret samtidigt trolovede sig med en anden, maatte han i Februar nok en Tur til Hovedstaden, hvorfra han aldrig vendte tilbage. Han efterlystes

længe forgæves, men i April opklaredes det, at „den brave Degn“ var omkommet under en Snestorm paa Hvidovre Mark.

Til stor Forargelse for Menigheden hensled den nye Degn sine Dage i Degnebolig og Skole med en Kone, der drak som en Svamp og var en Plage for sin Mand. Til Tider stod Degneboligen paa gloende Pæle, naar hun i Raseri slog, rev og bed ham. Da Degneboligen nedbrændte, sigtedes hun for i Drukkenskab eller Ondsindethed at have paasat Ilden, og hun dømtes i 1786 til et halvt Aars Tugthusarbejde. Ægteskabet opløstes 7 Aar efter, og saa levede hun her som Almisselæm indtil 1836. Degnen døde i Embedet den 8. Juli 1799. Hans Dødsbo var „ubeskriverlig ussel og ringe.“

Saaledes laa Kongstedlandet, da Flemmer og Schafte tiltraadte deres Embeder.

I Kirkens Tjeneste.

Provst og Degn havde mange fælles Berøringspunkter, økonomiske, kirkelige, pædagogiske, sociale og selskabelige foruden ved, hvad der kunde falde paa ved et nært Naboskab. De var begge kirkelige Embedsmænd og gejstlige. Præsten havde sin selvejende Præstegaard, Degnen sin selvejende Degnebolig. De nød begge Offer paa de store Højtidsdage, og Accidentser ved Troløvelser, Brudevielser, Barnedaab, Konfirmation og Jordefærd. Naar Kornet i Høstens Tid var sat op paa Marken, trak man eet Neg ud for hver ti urørte til Præstetiende, eet Neg for hver 30 urørte til Degnetrave. De nød Smaaredsel eller Nannest, o: Ydelser af Fjerkræ, Æg, Ost, Mælk, eller hvad Bonden paa Egnen producerede, i Førstlev f. Eks. Humle. Under Navn af Julerenter fik de Flæsk, Medister, Brød, Æg eller lignende ved Juletider. De mødtes paa Søn-, Hellig- og mange Hverdage ved Gudstjenester og kirkelige Handlinger. De katekiserede skiftevis under Gudstjenesten og om Onsdage i Kirken med Ungdommen, og de forberedte hver for sig til Konfirmationen. Hvis

Degnen ogsaa var Skoleholder, formeredes deres pædagogiske Samarbejde yderligere. De havde begge visse Pligter overfor de fattigforsørgede, og de havde jo ogsaa hver for sig autoriserede Embedsbøger at føre, de traf hinanden ved Fester i Hjemmene o. s. v. Kort sagt: Har man sagt Præst, maa man ogsaa sige Degn. Og man vil forstaa, at der var rig Lejlighed til at ryge i Totterne paa hinanden.

Flemmer var en ivrig Oplysningsven og derfor efter Tiden muligvis Rationalist, hvilken Formodning dog ikke umiddelbart kan udledes af de Emner, han valgte at prædike over ved Bispevisitatserne. Det var om de ti spedalske, som rensedes, om den værkbrudne, der fik sin Førlighed, og over Paulus' første Brev til Korintherne, 1. Kap., 4—5 Vers: „Jeg takker min Gud altid for Eder for den Guds Naade, som er given Eder i Kristus Jesus, at I ved ham er gjort rige i Alt, i al Lære og al Kundskab.“ Formodningen styrkes dog ved, at han under Visitatsen i 1819 katekiserede med Ungdommen i Kirken med „grundig Indsigt i Religion forbunden med andre nyttige Kundskaber.“

Rationalisterne var jo meget optagne af deres fornuftreligiøse Grundsyn og derfor ensidige i deres Forkyndelse, men deres Interesse og Omsorg for den almindelige Folkeoplysning bør skrives dem til Gode. Den kristusforkyndende Præst forpassede i disse Tider sin Opgave paa dette Omraade. At Flemmer og Schafte havde samme religiøse Grundsyn er der ingen Tvivl om.

Biskop Balle noterede 1802, at Flemmer prædikede „lærerigt, krafteligen og i et veldannet Sprog med gode Evner, katekiserer meget godt og messer taaleligen. Degnen Schafte synger nogenledes, katekiserer godt, men noget frygtsomt.“ Biskop Münter kunde i 1809 „ikke ganske forstaa (Flemmer). Hvad jeg hørte tydeligt, var godt, men noget deklamerende, og Tonen i Udtale ikke ganske behagelig. Han messer smukt og katekiserer saare godt.“ Og Degnen katekiserede med Færdighed. Han er udmærket tro og flittig baade i og udenfor Embedet.“ Til den

rummelige Præstegaard hørte en stor, meget smuk Have, der blev holdt i god Orden, ligesom Præstens og Degnens Embedsbøger var i fuld Orden. Det har uden Tvivl i Førstningen været den tidligere Informator Schafte fremmed og uvant at gaa til de endeløse Katekisationer, under hvilke Tidens Børn og Ungdom fattigt ernæredes til Hverdag, til Søn- og Festdag. Noget famlende usikkert begyndte han, men vandt med Aarene Erfaringen og Rutinen, saa han rystede Frygtsomheden af sig.

Da Biskop J. P. Mynster i 1837 visiterede Flemmers Menighed i Stillinge, prædikede Præsten over første Korinthierbrev, Kapitel 13, Vers 13: „Saa bliver da Tro, Haab og Kærlighed, disse tre; men størst blandt disse Kærligheden.“ Han sammenfattede denne Tekst i Ordene: „Der gives ingen større Lyksalighed end den, en sand Kristen ejer.“ Talen faldt ikke i Mynsters Smag. „Løs Snak, der sluttede med en flau Tiltale til mig,“ skriver Bispen og fortsætter: „Præsten katekiserede med de Øverste, og fik Svar, da han lod Esajas 53 oplæse, og foretog endeel udenfor Lærebogen, hvorimod Ungdommen kun er lidet fortrolig med denne.“ Med disse Ord synes Bispen ret tydeligt at stemple Flemmer som Rationalist. Men nu var Flemmer til Aars og altsaa i Stillinge.

Mellem de to Embedsmænd i Kongsted herskede altid det smukkeste Forhold indenfor Kirketjenesten og i deres daglige Livsførelse som Naboer.

I Skolens Tjeneste.

Nye Skoler. Ved sin tro Flid og kærlige Omsorg for Skolebørnene og Sognets Ungdom og sin altid hensynsfuldt venlige, stiltfærdige Optræden hjemme og ude i Sognet vandt Schafte snart Befolkningens Yndest og Agtelse og vækkede Respekt for Skolens Opgave. Dette kom stærkt Flemmer til Gode, da han satte sig for at forbedre Sognets Skolevæsen. Og dette tiltrængtes! Børneantallet var alt for stort til de to eenklassede Skoler. Der var over 1200 Mennesker i Sognet, og det var børnerige Tider. De fleste

Børn naaede frem til Skolen ad lange, ved Vintertid oftest ufarbare Veje. Dette gjaldt navnlig for Eskildstrup Skole-distrikt. Der gaves ikke Tid til at undervise i andre Fag end, hvad Forordningen bød med Konfirmationen for Øje, nemlig i Læsning og Religion. De overmaade hyppige Skoleforsømmelser, der bestod i, at Børnene kun nu og da eller maaske periodevis søgte Skole, bevirkede, at mange Børn stadig maatte begynde forfra, saa de kun lærte Bogstaverne eller i det højeste at stave sig igennem. Religionsundervisningen var det fornemste Led i Undervisningen og optog megen Tid, dels til Udenadslæsning af Luthers Katekismus og Balles Lærebog, dels til Katekisationer, der alt dreves med største Omhu, thi herudfra bedømtes Skolens Standpunkt. Kongsted Skole maatte desuden alt for ofte staa tom, naar Skoleholderen skiftede Ham og blev fungerende Degn, for der var jo mange kirkelige Forretninger paa Hverdage, Onsdagskatikisationerne i Kirken, Lørdagens Skriftemaal og flere Prædikendage end i vore Dage. Biskop Balle var for saa vidt vel tilfreds med Skolerne i 1802, men her som overalt kendtes ikke til Skrivning eller Regning.

Flemmer var overalt paa Færde, hans ubændige Virketrang vakte Beundring. Naar den kraftige, imponerende Mand paa sin iøvrigt jævne, tilforladelige Maade ivrede for sin Skolesag, fandt han Øre hos de bedste til i det økonomiske at tage et Nap med. Flemmer lagde altid uegennyttigt sit Nap til. Heller ikke paa Herregaardene kunde man staa for hans velbegrundede Forestillinger og overtalende Evner, saa naar han hilste af paa sin høje Vært, havde han gerne et eller andet Løfte om Støtte med sig hjem.

Saaledes gik det til, at der i 1802 indrettedes to Hjælpekoler i det vidtløftige Eskildstrup Skoledistrikt, som Skoleholder *Frederik Tollgreen* med sine svage Evner alene havde haft. Paa sin Svigermoders Anmodning havde *Grev Holstein* kaldet hendes Herskabstjener, samme *Tollgreen*, til Skolen, hvortil han sikkert var velegnet, mente

Greven, for han var „et meget flittigt Menneske, vel oplyst, læser perfekt i Bogen, skriver vel, kan og regne noget og bliver uden Tvivl en dygtig Skoleholder.“ Flittigt var og blev Tollgreen, men meget enfoldig og lidet dueligt til Skoletjenesten.

Hjælpekolerne indrettedes ret usikkert paa Løfter om Støtte fra Befolkningen og Lodsejerne, saa Skoleholderne var til at begynde med ringe aflagte. Men i 1805 naaede Flemmer sit Maal, idet Skolerne sikredes mere fast Husrum, og Skoleholderne fastere, forbedrede Lønninger. Hjælpekolerne placeredes i Hyllede og Lestrup.

Hyllede By ejedes af 3 Lodsejere. Grev *Chr. F. Holstein* gav som Ejer af Jomfruens Egede 1 Tønde Byg*), 2 Rigsdaler, 4 Læs Tørv og nødvendig Udvisning af Brænde til Skoleholderens Underhold, Baron *Reedtz Thott* for Godset Lindersvold 1 Td. Byg, 2 Rd. samt 1 Favn Brænde, og Baron *Selby* 4 Rd. for Bækkeskov. Byens 12 Gaardmænd havde tegnet sig for hver 1 Skæppe Rug, 1 Skæppe Byg og 24 Skilling, tilsammen 1½ Td. Rug, 1½ Td. Byg og 3 Rigsdaler foruden, at de i Forening bekostede et nyt Skolebord. De vilde ogsaa skove for Skoleholderen og hjælpe ham i andet uden Betaling. Husmænd med skolesøgende Børn gav ugentligt 2 Skilling, de, der ikke havde skolesøgende Børn, hver 2 Mk. aarl., tilsammen 4 Rigsdaler. Flemmer tegnede sig for 5 Rd. til Leje af et Skolehus og anskaffede Skolebænkene. De fattigste Børn fritoges for Betaling af Skolepengene. I 1802 havde en fattig Indsiddet lovet at læse med Børnene i sit Hjem; men 14 Dage efter at han havde paabegyndt sin Undervisning, styrtede han død om, og det lykkedes ikke at finde en Afløser i Stedet, før den 20-aarige Skrædder *Jens Larsen*, en Krøbling, der i Tjeneste hos Ulsødeggen havde vænnet sig til at forene Skolehold og Skrædderi, nu tilbød sig. „Han kan

*) I Tønde = 8 Skæpper = $1\frac{2}{3}$ hl, 1 Rigsdaler = 6 Mark à 16 Skilling. I Fv. Brænde = ca. $2\frac{1}{4}$ m³. 1 Td. Land = 0,55 ha.

særdeles godt leve af det tilstaaede, især da han er ugift, og kan, naar Børnene ikke er i Skole, fortjene en Del ved Skrædderprofessionen," fastslog Flemmer. Om han ogsaa brugte Naalen under Skoletimerne efter Skædderskoleholderes hævvundne Skik, vides ikke, men „han gør med god Villie, hvad han kan," sagde Bispen.

Bymændene i Lestrup, Sognets sydligste Afkrog, havde til Tider, f. Eks. i Tresserne, selv holdt en Skoleholder. Hernede fik man i 1802 en Pensionist, *Johan Peter Runge*, til under ringe Vilkaar at læse med Børnene; men fra 1805 lykkedes det endelig Flemmer helt at sikre Skolens Fremtid. Byen laa under Lindersvold Gods, og Baron *Reetz Thott* skænkede da 2 Td. Rug, 1 Td. Byg, 6 Rd. og 2 Favne Brænde til Skolelønnen. Præsten tilbød at betale Skolebænkene, naar Godsejeren vilde give Skolebord, men „Baronen var saa ædelmodig at betale begge Dele af nyt". Byens 14 Gaardmænd gav hver 2 Skp. Byg, tilsammen 3½ Td., Husmændene og Indsiderne en Skilling ugentligt for hvert Barn, som søgte Skolen, hvilket kunde blive ca. 2 Rd. aarligt, og Flemmer lagde aarligt 5 Rd. til. For hvert Barn, der lærte at stave, gav Gaardmændene desuden 2 Skilling ugentligt. De vilde ogsaa skove for Skoleholderen og være tjenstvillige imod ham uden Betaling. Lønnen blev da ialt 2 Td. Rug, 4½ Td. Byg, 13 Rd. og 2 Fv. Brænde. Flemmers Bidrag havde hidtil været anvendt til Leje af et Skolehus, men da Reetz Thott nu uden ringeste Betaling gav Skolen Rum i et særdeles godt Hus paa 6 Fag med tilhørende 3 Skp. Land Have, brugtes de 5 Rd. herefter til Skrivemateriale og Bøger til de fattigste. De flittige Børn fik ogsaa de nødvendige Lærebøger. „Skoleholder *Johan Peter Runge* kan vel leve af det og har desuden en kongelig Pension af 40 Rd., men ved hans Afgang vil det være nødvendigt, at Præstens Bidrag tillægges Skolelønnen," slutter Flemmer. Lestrup havde i Runge faaet en flink Skoleholder, der „tog sig af Skolen med Iver og Nidkærlighed" (Biskop *Münter*, 1809).

„Ved mit første Besøg i Sognet for 6 Aar siden fandt

jeg i Sognets 2 Skoler 12 Børn til Stede, nu tæller jeg i de 4 Skoler 100 Børn," fortæller den glad sejrende Flemmer sin Biskop.

Øvre i Kongsted Skoledistrikts vestlige Del forøgedes Borup By ved Udskiftningen 1804 med 21 nye Husmænd, der medførte 40—50 skolepligtige Børn, som vilde forøge Børneantallet i Kongsted Skole til 130. Ved Flemmers Mægling forenedes da Byfolkene til at holde en gammel Skrædder i Byen til at læse med Børnene, navnlig de mindste. Det var jo kun tænkt som en midlertidig Ordning, men det lykkedes allerede i 1807 for Præsten at dele Kongsted Skoledistrikt i 2 Kredse, idet der i Borup indrettedes en Filialskole til Kongsted Skole. Skolelønnen fastsattes saaledes: Byens Ejer, Grev *Danneskiold Samsø* til Gisselfeldt, gav til Skole et Hus paa 11 Fag, som var opført 7 Aar før, desuden 10 Tdr. Land, 2 Td. Byg samt det aarlige Forbrug af nødvendigt Brænde. Jorden skænkedes ikke alene med Frihed for Jordebogsafgift, men ogsaa for kongelige Skatter. De 2 Td. Land gaves dog kun paa det Vilkaar, at Skoleholderen hvert Aar mødte med et godt Vidnesbyrd af Præsten. Fem Gaardmænd hæftede for hver en Skæppe Rug og en Skæppe Byg samt 2 Mark i Penge, tilsammen 5 Skp. Rug, 5 Skp. Byg og 1 Rd. 4 Mk., 21 Husmænd og Indsiddere med Børn gav hver 3 Mk., ialt 10 Rd. 3 Mk., 4 Husmænd uden Børn hver 24 Skilling eller ialt 1 Rigsdaler. Endelig lagde Flemmer Tiendefrihed og 5 Rd. til. Skoleholderen nød altsaa fri Bolig, Brugsretten af 10 Td. Land, 2 Td. 5 Skp. Byg, 5 Skp. Rug og 18 Rd. 1 Mk. i Penge. Grundafgiften af Pladsen, hvorpaa Skolen nu stod, samt Gaards- og Haveplads udredes med en Rigsdaler aarlig af samtlige Beboere, som ligeledes maatte ankafe et Skolebord og en sort Tavle, mens Præsten gav Bænkene.

Denne Skoleordning traadte i Kraft fra Mikkelsdag 1807, da Borup By havde 5 Gaardmænd og 25 Husmænd og Indsiddere. „Skoleholder, Møllersvend *Jørgen Kastrup*, har tilforn levet af de samme 10 Tønder Land, saa han

kan nok staa sig," ytrede Hr. Flemmer, som oplyste, at Kastrup „baade kan læse og skrive og har ualmindelig god, kristelig Oplysning.“ Det var imidlertid ikke Ros, han fik af Biskop *Münter* „Gør, hvad han kan, men det er lidet, ikkun Udenadlæsning — noget Skrivning og Regning.“

Nu havde Flemmer 5 Skoler.

Søndagsskole. Som en Forløber for Skoleloven af 1814 udstedte Regeringen Skolereglementet af 10. Oktober 1806 for de østlige Landsdele, ved hvilket der stilledes større Krav til Skolen, idet der krævedes Undervisning ogsaa i Skrivning og Regning. Til Gengæld kunde Skolerne toklassedeles, naar Klasserne skiftevis søgte Undervisning. Dette gav Skolen bedre Arbejdsvilkaar. Men den konfirmerede Ungdom havde jo slet ikke, højest i ringe Grad, lært hverken Skrivning eller Regning. Herpaa maatte der bødes, fandt Flemmer. Han mindedes de lykkelige Barndoms- og Ungdomsdage, da han og Broderen stormede fremad paa Visdommens Vej, og fik nu Lyst til at prøve sine pædagogiske Evner paa Kongsted Sogns Ungdom. De fleste var hans gamle Konfirmander, og mange af dem havde gaaet i Schaftes Skole. De havde flittigt søgt Præstens og Degnens Katekisationer, hvor de havde lært at lytte, tænke og modtage. Paa Forhaand var Præsten klar over, at han vilde møde Modstand hos Bønderne og navnlig paa Herregaardene, for Ungdommen skulde være paa dens Arbejdsplads. At borttage den herfra paa Hverdage var ganske udelukket. Dette maatte blive til en Søndagsskole. Han drøftede Sagen med de unge, og han gik til Hjemmene for at føre Planen ind i en solid Gænge. Ogsaa hos Naadigherrerne søgte han Audiens, og ikke forgæves.

Da Flemmer femte Søndag efter Paasken 1807 traadte ind i Kongsted Skole for at aabne sin Søndagsskole, var Skolebænkene tæt pakkede af 23 unge Mennesker, der forventningsfulde smilede ham i Møde. Der var egentlig flere, end der var Plads til, men man lempede sig

efter hinanden, og saa gik det. Kammerherre *Holstein Rathlou* til Lystrup havde lovet at udsætte to Sølvmedaljer af fem og tre Rigsdalers Værdi som Præmie til dem af hans Gods, der ved en afsluttende Prøve henad Mikkelsdagstider udmærkede sig. Grev *Danneskiold Samsø* laante Præsten sin Luftpumpe og sin Elektricismaskine til Brug ved Undervisningen. Og Baron *Reetz Thott* stillede sig ikke uvilligt til Planen. Søndag efter Søndag i den varme Sommertid holdt Flemmer sine Elevers Opmærksomhed og Arbejdsiver fangen. Prøven forløb smukt Søndag efter Mikkelsdag. Der uddeltes 3 Sølvpræmier à 5 Rd. og 3 dito à 3 Rd., idet ogsaa *Holstein Rathlou* og *Reetz Thott* deltog i Præmiegivningen. Flemmer underviste uden Betaling og gav til at begynde med selv alle Timerne. Men da han skrev en daarlig Haand, fandt han snart paa at give Schafte Skriveundervisningen, hvilket denne modtog med Glæde uden at tage Betaling. Ja, han gjorde Søndagsskolen den Ære at overvære al Undervisningen fra først til sidst, tog ved Lære af den og gjorde Brug af Præstens Undervisningsmaade i sin Skole.

Det næstfølgende Aar mødte der kun 15 til Undervisningen, for nu var det Krigstider, og mange Karle tjente i Arméen. Men alt forløb smukt. Med Amtsprovstens Tilladelse fandt Afslutningen Sted ved en Højtidelighed i Kirken Søndag den 23. Oktober. Tre af Eleverne havde ved Bortrejse og pligtigt Arbejde maattet forlade Skolen. De øvrige fik alle Præmier til en samlet Værdi af 38 Rigsdaler, skænket af fornævnte tre Godsejere. Og Præmierne uddeltes højtideligt ved en Tale efter Søndagsprædikenen.

Ogsaa i 1809 samledes der 15 Elever, og i 1810 søgtes Søndagsskolen af 18 unge Piger, der undervistes i Skrivning, Regning, Bibelhistorie og Geografi, og Flemmer samtalede med dem om og holdt Forelæsning eller Forevisning over Naturlære og Antropologi. Hver Søndag fra Kl. 4½ til Kl. 8½! I Skrivning havde de først lært Sammenskrift og gik nu videre for Haandskrift, saa øvedes Addition og Subtraktion, der fortsattes med Multiplika-

tion og Division samt lidt Brøker. Af Bibelhistorien lærtes sidste Halvdel. I Naturlære forklaredes Lovene om Luften, Lyden, Vandet, Ilden, Magnetismen og Elektriciteten. Man maa anse det for givet, at Flemmers Undervisning var baade levende og anskuelig, naar han under alt dette formaaede at fastholde sin Ungdomsflok Sommeren igennem.

Da Biskop *Münter* i 1809 visiterede Menigheden „var en talrig Ungdom forsamlet i Kirken. Med største Glæde saa jeg, at en grundig Indsigt i Religion forbunden med andre nyttige Kundskaber var udbredt iblandt dem. ... Menighedens indsigtsfulde, utrættelig virksomme Lærer (ø: Præst) fortjener dens varmeste Tak for den Iver, hvormed han underviser Ungdommen i Sognets Skoler og i den af ham stiftede Søndagsskole og tillige stræber at danne Skolelærerne selv. Gud glæde ham derfor med den Glæde, at han maa altid se skønne Frugter af sine almennyttige Bestræbelser. Ogsaa hans trofaste Hjælper, Degnen Hr. Schafte, tilønsker jeg af mit ganske Hjerte Guds rige Velsignelse... Præsten brast ud i Graad, da han paa Kirkegulvet roste Menighedens Villighed til at lade Børnene gaa i Skole. Dog er der paa visse Steder stor Forsømmelse.“ Ogsaa Amtsprovst Bøgh udtalte sig rosende om Forholdene i Kongsted Menighed og henstillede til Biskoppen, at Flemmers og Schaftes Flid blev meldt paa højere Sted (1810).

Skolemestre paa Skolebænk. Skoleholdertitelen forandredes ved Reglementet til Skolelærer, men i Dagliglivet slap de gamle, ustuderede Skoleholdere aldrig fra deres tilvante Titel, som for dem ogsaa bruges i det efterfølgende. Flemmer forstod jo hurtigt, at hans fire ustuderede Skoleholdere ikke kunde gøre Fyldest efter Reglementets Bestemmelser. Han tilbød da at „danne“ dem, og de tog villigt mod Tilbudet. Hvilken Arbejdskraft den Præst var i Besiddelse af! Foruden Gudstjenesterne og eventuelle andre kirkelige Handlinger hver Søndag i Kir-

ken havde han ogsaa Søndagsskolen, og i 1809 og 1810 tillige sine Skoleholdere til Dannelse.

Hver Lørdag Eftermiddag Klokken præcis 3 troppede Herskabstjeneren fra Eskildstrup Skole, Skrædderen fra Hyllede, Pensionisten fra Lestrup og Møllersvenden fra Borup Skole op i Kongsted Præstegaard for at dannes til Skolegerning. Fra Kl. 3 til Kl. 7 à 8 underviste Præsten dem i Skrivning, Regning, Geografi og Naturlære, og paa Grundlag af en „Nød- og Hjælpebog“ for Skoleholdere søgte han ogsaa at give dem andre almennyttige Kundskaber, ligesom han gav dem gode Raad og Regler til Brug for deres daglige Skolegerning. Om Søndagene mødte Mændene i Kirken for at lære af Præstens og Degnens Katekisationer, saa de ad den Vej kunde erfare, hvorledes de burde tilspørge Børnene. Hver Onsdag overværede de Katekisationerne i Kirken i samme Øjemed, saa de til Slut naaede „at gøre fornuftige Spørgsmaal til Børnene, hvilket ikke forhen var Tilfældet.“ Fra 1. Juli til Slutningen af November 1809 øvedes de i Addition og Subtraktion samt Multiplikation. I Naturlære førte han Samtaler med dem om de samme Emner, der var drøftet eller foretaget i Søndagsskolen. I Læren om det menneskelige Legeme (Antropologien) lagde han særlig Vægt paa at lade dem forstaa, hvorledes en fornuftig Levevis ved en passende Diæt kunde føres, og hvor værdifuldt det var at søge den autoriserede Læge og sky Kvaksalvere og Bedragere, der i disse Tider saa meget drev deres Spil. Undervisningen fortsattes i 1810, ialt i 14 Dage à 6 Timer. Der var en Time daglig til hvert af Fagene Skrivning, Regning og Naturlære, to Timer daglig til Katekisationer, og i de øvrige Timer sled man med almennyttige Kundskaber, Læseøvelser og paahørte Raad for Undervisning. I Regning repeteredes Multiplikation, saa lærtes Division og paabegyndtes Reguladetri og Brøkgregning. Skoleholder Larsen, Hyllede, som ved Undervisningens Begyndelse skrev meget maadeligt, kunde ved Slutningen af 1809 skrive ret godt. „Min brave Degn har undervist

dem i Skrivning... De kom til at skrive saa godt efter Schaftes Forskrifter som Schafte selv," udtalte Flemmer ved Afslutningen i 1810. Det kan her tilføjes, at Præsten under sine talrige Skolebesøg katekiserede med Børnene i øverste Klasserne. Og det bør siges, at han foruden at stille en Stue til Raadighed for Skoleholdernes Uddannelse næppe paa anden Maade har kunnet undgaa at belaste Præstegaardens Husholdningsudgifter, f. Eks. til Smaaforfriskninger til sine langskæggede Elever, ligesom han gav dem Undervisningen gratis. Dette sidste gjaldt ogsaa Degn og Skolelærer Schafte.

Biskop *Münter* gennemsaa ved Visitatsen i September 1809 Flemmers Journaler. Det kunde ses, at Skoleholderne kom ordentlig til Timerne, og han havde mærket, at de profiterede af Undervisningen. „Hr. Flemmers Journaler er nøjagtige og Bevis for den udmærkede Iver, hvormed han sørger for Ungdommens Oplysning i hans Sogn.“ Visitatsen forløb til Bispens Tilfredshed. Kongsted Skole var han „saare vel fornøjet med,“ og Schafte varetog sit Embede „med Ære og til Nytte“. Det gik ret godt i de andre Skoler, navnlig med Religionskundskaberne; der var gjort god Begyndelse med Skrivning, og man havde saa smaat snuset til Sammenlægning og Fradragning. „Jeg opmuntrede Skolelærerne til med Flid at benytte sig af Hr. Flemmers Vejledning til at give en forstandig, ikke af Udenadslæsning bestaaende Undervisning.“

Et *Hjælpe-seminarium*. Landet stod i Vaade. Der var Knaphed paa uddannede Folk til Lærerfaget. Seminarierne havde deres Barndomstid. Blaagaard og Brahe Trolleborg Seminarier blev til i 1794, et Par andre saa Lyset i Begyndelsen af det nye Aarhundrede; men de havde kun faa Elever. Faget virkede ikke tiltrækkende for unge Mennesker, der søgte at finde en Livsstilling. For Skolen bød for ringe Kaar: Usle Lønninger, sølle Skolehuse med mørke, snævre, lavloftede Skolestuer og

tilsvarende Embedsboliger, alt yderst tarveligt vedligeholdet. Og Krigen vedvarede endnu paa fjerde Aar, dyre Tider. Hist og her omkring i Landet dukkede et „Præstegaardsseminarium“ op, hvor der slækkedes af paa Lærdommen under en uautoriseret kortere Læretid. Men de gamle, ustuderede Skoleholdere havde endnu kronede Dage, for der var ikke nok af brugbare Folk til at skubbe dem ud, og af gammel Erfaring saa Myndighederne skævt til de faa Studenter, der meldte sig. Det var ofte Udskudsvarer. Imidlertid stod Reglementet af 1806 der med dets Krav, saa Sværdet hang alligevel over de gamle Skoleholders Hoved. De udueligste rangeredes ud, naar ske kunde, og de øvrige maatte beskytte sig ved Flid i Tjenesten og Vilje til at raade Bod paa deres manglende Kundskaber for at undgaa at blive sat paa Porten med Udsigt til en i det højeste saare lille Pension eller maaske henvist til at tjene Gammelmandsbrødet ved det Haandværk eller et andet Fag, de oprindeligt var oplært i og delvis drev i Skolen.

Det var i sig selv en Barmhjertighedsgerning og foreløbigt en Nødvendighed at sørge for Skoleholders Op- læring i de almindelige Skolekundskaber og at vejlede dem i den praktiske Skolegerning. Her kunde Flemmers Virketrang, hans Hjælpsomhed og hans Omsorg for Op- lysningens Fremme faa Afløb. Og da han nu tog fat, fornægtede hans Uegennyttighed og Offervilje sig paa ingen Maade.

Ved en Skrivelse af 23. Januar 1810 tilbød Flemmer Det kongelige danske Kancelli at danne 24 af Præstø Amts ustuderede Skoleholdere. Han forelagde skitserede Planer, der gik ud paa, at der skulde undervises i de almindelige Skolefag, endvidere i Geografi, Fysik og det nødvendige af Naturhistorien. Undervisningen vilde blive givet gratis af Flemmer selv og af hans Degn og Skoleholder Niels Schafte, og Undervisningstiden fastsat til Tiden imellem 1. Maj og Mikkelsdag, dog med Fradrag af 14 Dage i Høsten og kun i 3 Dage ugentligt à 6—7

Timer. Deltagerne vilde sluttelig blive underkastet en offentlig Prøve. Flemmer stillede et Værelse i Præstegaarden til Raadighed for Undervisningen uden Betaling. Der var Plads til 24 Deltagere [Kongsted Præstegaard havde flere meget store Værelser og en meget stor, smuk Have]. Foruden fri Undervisning vilde de faa gratis Undervisningsmidler, Kost og Underhold maatte de selv betale hos Bønderne, men det søgtes billiggjort.

Skoleplanen for „Undervisningsanstalten for udanede Skolelærere i Præstø Amt“*) approberedes af Kancelliet den 18. August 1810, som resolverede, at de fornødne Udgifter til Borde, Bænke, Tavler, Lære- og Læsebøger samt Landkort og Skrivematerialer skulde betales af Seminariefondet. Skoleholderne kunde vente nogen Understøttelse til deres Underhold, men maatte søge Kancelliet, som iøvrigt kun indvendte, at det hellere saa Undervisningen ske i 3 Maaneder.

En af de første Dage i Maj Maaned 1811 stod alt rede i Kongsted Præstegaard til at modtage Kursisterne eller Alumnerne, som man sagde. Et stort Værelse var indrettet til Skolestue, Bænkene og Bordene satte paa Plads, og Bunker af Undervisningsmidler laa ventende paa at blive taget i Brug. Og nu stævnedes mer eller mindre krogbøjede, halvgamle Mænd frem mod Præstegaarden fra alle Kanter af Præstø Amt. Snipper af hvide, tykke Uldstrømper stak op af deres tunge, stive Støvler, som hang over Skuldrene. Støvler var et uvant Fodtøj for disse træskoslidende Smaakaarsfolk fra Skolens Verden, de klemte Fødderne og gnavede Benene til Blods, det var Sparetider, og Gangen lettedes. Tre af Mændene trak paa Benene og æmmede sig paa Fødderne, for de havde tilbagelagt en 3—4 Miles Vej, henholdsvis fra Herfølge,

*) Jfr. Johs. C. Jessens „Tybjerg Herreds Skolehistorie indtil 1830“, optaget i Præstø Amts Aarbog 1946 p. 346. I sammes „Alsted og Ringsted Herreders Skolehistorie indtil 1830“ p. 36—41 fortælles om et Hjælpe-seminarium i Ringsted for Sorø Amt.

Udby og Mern Sogn, og havde været saa tidligt paa Færde, at Morgensolen først stod op, da de var et godt Stykke fremme. Flemmer modtog dem med et Velkommen og anviste Skoleholderne deres Værtsteder paa Bøndergaardene. Snart samledes de i Skolestuen, og Undervisningen kunde begynde. Hver Undervisningsdag indlededes og sluttedes med Bøn, Salmesang og Oplæsning af et Bibelsted. Men Flemmer holdt dem kun hver halve Uge paa Anstalten, den anden halve Uge var de hjemme for at øve sig i det, de havde lært, og passe deres Skoler. Kursuset varede til 26. September. I 19 Uger maatte Mændene vandre 19 Gange frem og tilbage mellem deres Hjem og Kongsted.

Hveranden Uge, ialt i 9 Uger, blev Skoleholderne paa Anstalten 3 Dage ugentligt og nød daglig 8 Timers Undervisning, tilsammen 216 Timer, men i de andre 10 Uger var de der 4 Dage om Ugen, ialt 40 Dage, af hvilke 30 Dage havde 8 Timers og 10 Dage 5 Timers daglig Undervisning; det blev tilsammen 506 Timer i 67 Dage. Timeplanen lød paa 8 Timer ugentlig Katekisation, $\frac{1}{2}$ Time Sang daglig, Skrivning og Regning hver 1 Time daglig. Resten af Timerne gik til Indenadslæsning, dansk Sproglære, Geografi, Fysik, Naturhistorie, Astronomi og Antropologi. De fleste af disse Fag skete formentlig ved Samtale med Eleverne eller gaves ved Forelæsninger og Forevisninger. Dette Sommersemester afsluttedes med en Eksamen, der højtideligt afholdtes i Sognets store, smukke, lyse Kirke. Den overhørtes af Sognepræsterne, hvis Skoleholdere havde deltaget, og andre af Egnens Honoratiores. Hver af Skoleholderne katekiserede med et Hold Børn, og de skriftlige Sager var fremlagte. Af de 15 Deltagere, der havde besøgt Anstalten fra først til sidst, bestod 12, nemlig 4 med Karakteren „Meget due- lig“, 5 med „Duelig“ og 3 med „Ej uduelig“. Flemmer tilstillede saavel Kancelliet som Amtskoledirektionen en Indberetning om Skolens Gang og dens Resultat. Og Amtsprovsten refererede til Biskoppen. Herved lød det

bl. a. : „Skriveundervisningen gaves af Degnen, en værdig, gammel Mand, Student og skriver en smuk Haand.“ Kancelliet tilstillede Anstalten 110 Rigsdaler 1 Mark 12 Skilling til Dækning af dens Udgifter.

Ogsaa i 1812 meldte der sig 15 Deltagere. Schafte underviste i Skrivning og delvis i Regning, i sidstnævnte Fag lærtes ligesom det foregaaende Aar de fire Regningsarter, Reguladetri og Brøk. Der afsluttedes som sidst, 8 Elever fik „Meget duelig“, 7 fik „Duelig“, blandt disse var 3, som Aaret før fik den daarligste Eksamen. Nu havde Flemmer dannet 24 Skoleholdere og sikret dem mod Tab af deres Embeder. Enkelte Præster valgte selv at danne deres Skoleholdere: Dr. *Edvard Hammer*, Herlufmagle, oplærte 3 i Katekisation over Balles Lærebog og i Retskrivning. Kapellan *Naschau*, Vordingborg, 2 af Landsognets Skoleholdere i Indenadslæsning, Katekisation over Lærebogen, Skrivning og Regning; *Andreas Brøndum*, Næsby, oplærte een i Regning; *Wolf Engelbrecht*, Lyderslev, een i Retskrivning og Geografi; og *Theodor Lang*, Enderslev, tog sig af een. Ved Udgangen af 1812 var altsaa 32 blevet dannet, Flemmers udgik med Eksamensbevis, men de øvrige maatte henvises til Amtsprovstens Eksamination for at erholde gyldigt Vidnesbyrd, eventuelt til Flemmer for en Efterpudsning. Endelig skal nævnes, at Flemmer fortsatte i 1813 med 12 Elever paa Anstalten. I Næstved tog Pastor *Holst* sig med Iver af Skolevæsenet, idet han gav Timer paa St. Mortens Skole i almennyttige Naturkundskaber, og han havde for unge Haandværkere indrettet en Søndagsskole, hvor Kordegn, Skolelærer *Henrik Striboldt* underviste i Skrivning og Regning.

Hvad opnaaede Flemmer nu med sin Anstalt? Ja, der krævedes naturligvis herefter, at Skoleholderne maatte praktisere Undervisningen i Katekisation og de almindelige Skolefag efter deres Vidnesbyrd. Hvor megen Tid de i „Seminarietiden“ afsaa til at øve sig hjemme i det, de havde lært paa Anstalten, vides jo ikke. De havde ogsaa:

deres lille Landbrug eller maaske Haandværk at øve sig paa, og ved dette er det rimeligt, at deres Tanker kredsedes sig om Flemmers Forelæsninger, der gav dem Indblik i meget, der hidtil laa skjult for dem. De lærte maaske mere Sammenhold med Kolleger og voksede i Følelse af deres Gernings Værdi til Gavn for Skolen. Naar enkelte viftede med deres Eksamensbevis og kroede sig kæphøje af den megen Lærdom, svirrede Ordet „Tremaanedersseminarist“ for deres Ører, og det lød ikke opbyggeligt.

Præstø Amts Skoledirektion — Grev *Danneskiold Samsøe* og Amtsprovst *Bøgh* — gav i Skrivelse af 22. Februar 1819 til Biskoppen en lille Redegørelse for Omfanget af Arbejdet med Skoleholderens Dannelse. Skrivelsen sluttede: „Men en sjælden Mand har vi endnu at nævne, nemlig Degn og Skolelærer, Student Niels Schafte i Kongsted, Dannebrogsmænd, der ikke blot var en flittig og duelig Mand i sin Skole og tillige understøttede Hr. Flemmer, medens han holdt sit Interims-Seminarium, ved at undervise Alumnerne i Regning og Skrivning, men ogsaa bestemte sit Efterladenskab, vurderet til ca. 1000 Rigsdaler, en Fjerdedel til Kongsted Skoles Forbedring, og tre Fjerdedele til Præstø Amts Hjælpekasse for Skolelærere.“ — Den tidligere Informator havde i sin travle Gerning vokset sig sammen med Befolkning og Egn.

Efterslæt. Efter 25 Aars Overvejelser i Den store Skolekommission og paa Kancelliet vedtoges endelig Skoleordningen af 1814 samme Aar, som Syvaarskrigen sluttede. Der skulde nu overalt udarbejdes nye Skoleplaner: Skoledistrikter omlægges, Skolebygninger udvides eller nye opføres, Skolelønningerne tilpasses efter Anordningens Bestemmelser. Men Vanskelighederne hobede sig op akkurat som det kendes i vor Efterkrigstid ved Iværksættelse af Skoleloven af 1937, saa mange Skoleplaner ikke godkendtes før et Stykke op i Tyverne, ofte langt senere. Flemmer skyndte naturligvis paa, saa Kongsted Sogns Skoleplaner forelaa godkendt d. 23. Okt. 1817. Filialskolen

i Borup og Hjælpeskolen i Lestrup blev til Hovedskoler. Eskildstrup Skole og dens Hjælpeskole i Hyllede forenedes i een Skole, der henlagdes til Taarnemark, mens Kongsted Skole bevaredes. Det kunde dog ikke iværksættes, før Degnekaldet i Henhold til Lovens Bestemmelse nedlagdes ved Degnens Afgang, og dets Indkomster kunde overføres til Lærerlønningerne, idet hver Lærer nød af sit Distrikt som dets Kirkesanger, ikke Degn og ikke gejstlig Embedsmand, som Anordningen foreskrev. Det skete fra Nytaarsdag 1819. Den forhenværende Herskabstjener i Eskildstrup Skole afgik med en lille Pension af Embedet, Skrædder Jens Larsen i Hyllede Skole flyttede med til Taarnemark, hvor ny Skole opførtes s. A., og hvor han residerede til 1856. Det havde været en Skuffelse for Flemmer, at han ved Lærerskiftet i Lestrup og i Borup Skoler for nogle Aar siden havde maattet modtage ustuderede „Ej uduelige“ Lærere, da ingen andre var at faa, den i Lestrup, en Meklenborger ved Navn Hylsenberg, f. i Rostock 1760, karakteriseredes ved Visitatsen i 1819 af Biskop Münter som „doven og næsvis“, den anden som „den daarligste af alle Lærerne“. Da Münter 1827 igen meldte sig, stak Hylsenberg af til Lübeck, hvilket Bispem under Visitatsen kort tog til Efterretning: „Læreren er bortløben.“ Men da var Flemmer i Helsingø.

Biskoppen noterede 1819 iøvrigt bl. a.: „Menighedens nidkære og virksomme Præst fortjener inderlig Tak for hans utrættende Bestræbelser. Gud velsigne ham fremdeles. Han er brav og virksom som sædvanlig. Han prædikede over Søndagsevangeliet 14 post Trinitatis meget godt. Katekisationen god. Han katekiserer i Kirken meget flittig og har mange paa Kirkegulvet, endog over 100, hvorfor jeg roste Menigheden. Det vil nu kun komme an paa, om han kan soutenere (ø: bevare) i Skolen, hvad han begyndte med den afdøde Degn Schafte, thi den Hjælp, han har af Skolemestrene, er kun maadelig.“ Bispem tilføjer: „Kirken ejes af Grev Danneskiold, er i god Stand. Præstegaard, Have, Embedsbøgerne, alt i Orden. Skolekommissionen samles flittigt.“

Af Bispens Notat ses, at Ungdommen vedvarende flokkedes om Flemmers Lærestol, og at han stod i levende Forbindelse med Befolkningen iøvrigt. De fleste Steder varetog Skolekommissionen ganske ligegyldigt deres Op-gave. Alt overlodes til Sognepræsternes Godtbefindende. Ofte mødte de menige Medlemmer ikke til Skolernes Eksaminer. Men her i Kongsted fulgte Befolkningen vaagent Skolens Gerning.

Degn for Kongsted Sogn og Skolelærer for Kongsted Skoledistrikt, Niels Schafte, afløstes af *Johan Christopher Mørkeberg*, Huslærer paa Gisselfeldt, der under 1. Maj 1819 udnævntes som Skolelærer for Kongsted Skole-distrikt og første Kirkesanger for Kongsted Sogn. Han var født i Vesteregede den 6. Aug. 1798 og havde Lærer-eksamen fra Jonstrup 1818. Münter havde ved foran-staaende Visitatsudtalelse slaaet ham i Hartkorn med Sognets gamle Skoleholdere, men han viste sig snart som en habil og god Lærer, hvilket ogsaa fremgaar af Bispens Visitatsudtalelse i 1827. Og Biskop J. P. Mynster fortæl-ler i 1837, at Mørkeberg „arvede for nogle Aar siden 7—8000 Rigsdaler, men er desuagtet vedbleven med samme Flid at passe sit Embede.“

KILDER:

Rigsarkivet: Brevbøger, Journaler.

Landsarkivet: Bispearkivets „Indkomne Sager“ fra Faxe Her-red. Bispearkivets „Indkomne Sager“ fra Bjerverskov Herred. Bi-skop Balles Visitatsbøger. Biskop Münters Visitatsbøger. Det dan-ske Skolevæsen ca. 1735—42, Præstø Amt, Faxe Herred. Præstø Amtsarkiver. Faxe Herreds Provstiarkiv. Kongsted Sogns Kirke-bøger.

Trykte Kilder: Wibergs Præstehistorie. A. Petersens Sjællands Stifts Degnehistorie. Bjørn Kornerups Biskop J. P. Mynsters Visi-tatsbøger. Traps Danmark.

MEHRN-FESTERNE

Af Højskolelærer *H. P. Hansen.*

1839 begyndte Digter-Præsten St. St. Blicher at holde Folkemøder paa Himmelbjerget. Det var de første Møder af den Art her i Landet. Meget hurtigt bredte de sig ud til andre Egne, ogsaa til Sydsjælland, og mange Steder vil der i disse Aar kunne afholdes 100 Aars Jubilæum for Paabegyndelse af Folkefester.

Det er blevet hævdet og skrevet, at paa Sjælland holdtes den første af disse i Mern Hestehave, den 28. Maj 1841, paa Initiativ af Sognepræsten Peder Rørdam, Grundtvigs nære Ven og bedste folkelige Discipel.

Dette er dog ikke rigtigt. De første sjællandske Folkefester fandt Sted 28. Maj 1843. Og en af dem var i Mern Hestehave.

Dette ses dels gennem en Brevveksling mellem Grundtvig og Peder Rørdam, dels af Indlæg i Datidens Aviser.

28. Maj 1841 kendte Rørdam intet til Mern Sogn og Mern Hestehave, idet han først blev kaldet til Embedet paa denne ham helt ukendte Egn i Juli Maaned d. A. I et Brev til Grundtvig af 30. Maj 1842 fortæller Rørdam om en festlig Foraarsgudstjeneste, han har holdt for sin Menighed. Herpaa svarer Grundtvig den 3. Juni, at R. meget hellere skulde have holdt en Skovfest for at gøre opmærksom paa den store Gave, Kongen har skænket Fol-

ket ved Oprettelsen af Stænderforsamlingerne, og det er ham en meget stor Skuffelse, at R. end ikke, i sit Brev, nævner den betydningsfulde Dato. Rørdam svarer omgaaende igen med Undskyldning om, at han ikke tror, at en saadan Fest vilde have kunnet samle nogen Mennesker, men blot vilde have givet ham en hel Del Modstandere, og desuden synes han heller ikke, at han havde noget at sige til Folk ved en saadan Lejlighed. Han erkender dog, at det var en Fejl, at han ikke forsøgte, saa meget mere som en af Sognets Bønder (maa have været: Lars Larsen, Sageby) et Par Dage efter den 28. Maj var kommet ind i Præstegaarden og havde sagt, at han havde troet, at Præsten vilde have gjort en lille Festlighed paa den omtalte Dato; han havde ydermere skrevet en Sang til bemeldte Lejlighed.

14. Juni skriver Grundtvig i et nyt Brev til Rørdam bl. a. følgende: — — „Siden De intet fik gjort den 28de Mai, kunde De maaske endnu prøve 28de Juni, som er Dronningens Dag ved Siden af Stavnsbaandets Løsning; thi Hovedsagen er, at de Bønder, som vilde, fik en glad Sommerdag i dansk frisk Luft med gamle og nye Toner, der smelte sammen, og De, som kan hjælpe Folk til at synge, skulde aldrig gruble over, om De for Resten har noget at sige ved en saadan Lejlighed; thi De er jo ikke forpligtet til at sige Noget, naar det ikke vil falde sig; og at Folk godt kan more sig uden en Præken, med Solskin, Sang og Dands, det kiender De jo Sjællandsfarerne godt nok til at vide. Man skal derfor hverken love dem Taler eller Fest eller nogen Ting, de kan kræve, men kun sige dem, man synes, det var morsomt at samles i Skoven og synge nogen Viser og snakke lidt sammen om Allehaande, der har plejet at fornøje Danske Folk, og kan man da faa Nogen til at komme, da lade det komme an paa en Prøve baade med sig selv og de andre, hvordan det vil gaae— —.“

Der blev dog ingen Fest heller paa Dronningens Dag; men Rørdam holdt et Middagsselskab for Sogneraadsmlemmer og Lærere, og ved den Lejlighed har man sandsyn-

ligvis drøftet næste Aars 28. Maj Fest; det var i hvert Fald Sogneraadet, der var Indbyder.

Selv om Mern Hestehave saaledes ikke kan betegnes som det eneste „Førstested“ paa Øerne, hvor der er holdt egentlig folkelig Fest, er der alligevel Grund til at skænke denne Begivenhed særlig Opmærksomhed. Nogle af de første Fester her var vel nok de største efter Himmelbjerg- og Skamlingsbankemøderne, enkelte Gange maaske endda større. Dernæst gav de Anledning til Paabegyndelse af lignende Arrangementer en Mængde andre Steder, og endelig — og væsentligst — bevarede de stedse — uanset Tidernes politiske Brydninger — den rent folkelige Linie og var deri noget enestaaende.

Ikke Rørdam, men Gdr. Lars Larsen, Sageby, blev den egentlige Kraft ved og Leder af den lange Række af Mern-Fester. Men Rørdams dybe Forstaaelse af Grundtvigs folkelige Syn og Sigte — heldigt tilpasset af Bonden Lars Larsen — satte sit Særpræg over dem.

Takket være et Tilfælde har vi et fyldigt Referat af den første Mern-Fest. (Den fandt Sted ca. 14 Dage efter det første Møde paa Skamlingsbanken).

I „Kjøbenhavnsposten“ for 2. Juni beretter en anonym Festsdeltager om nogle ret oprørske Taler, der havde haft megen Ørenlyd i den store Forsamling. Han citerer f. Eks. følgende Brudstykke af en af disse „Taler“: „— — Vi vilde da først raabe Hurra, naar Ønskerne og Skattebevillingsret, om Trykkefrihed, for Folket ansvarlige Ministre og flere lignende er blevet opfyldt.“ Og „Et Leve for Constitutionen“ blev besvaret med et kraftigt og længe rungende Hurra, meddeler han. I Indlæggets Slutning ligger der en Art Anklage mod Fastarrangørerne for et beklageligt Ulykkestilfælde. Det hedder: „Da nu Festen saaledes var endt, er det rigtig nok meget at beklage, at Slutningen skulde tage en sørgeligere Ende, idet et Menneske tilsatte Livet, derved at en af Kannerne sprang ved Affyringen til Opbrudstegn. Det var en Bondekarl i Livets bedste Alder, ikkun 22 Aar gam-

mel. Han var efter det optagne Syn blevet truffet af et Stykke af den sprungne Kanon ligefor Hjertet, saa at han efter faa Øjeblikks Forløb havde opgivet Aanden. Besynderligt nok, at den første her afholdte Folkefrihedsfest krævede et saa blodigt Offer.“

Nu var det paa det Tidspunkt ikke heldigt med en offentlig Sammenkomst, hvor der var talt saa stærkt om den frie Forfatning, og noget saadant var heller ingenlunde Udtryk for Rørdams Mening, idet han klart var imod en saa yderliggaaende Reform, men varm Tilhænger af netop „Kongehaand og Folkestemme“. Derfor bringer „Berlingste Tidende“ for 21. Juni ogsaa følgende:

Maifesten i Mehrn Hestehave. I Anledning af Folke- raadets Oprettelse lod Formanden for Mehrn Sogneraad R. Andersen, med de 4 Sogneforstandere H. Christensen, R. Jensen, L. Jensen og L. Larsen Opfordring udgaa til Mehrn Sogn og de tre Nabosogne Allerslev, Egitsborg og Kallehave om at festligholde 28. Maj. Ogsaa til Præstø blev der sendt en Indbydelse.

En smuk Plads i Skoven kaldet Mehrn Hestehave blev indhegnet, jevnet, pyntet med Grønt, og over Indgangen stod 28de Maj og 13de August. Mod Øst og Vest af Pladsen vejede Dannebrog.

Kl. 3 om Eftermiddagen begyndte Festen med følgende Sang af Grundtvig til Mell. „Der stander et Slot i Østerrig.“

— Derefter citeres hele Sangen „Velkommen i den grønne Lund“, som Gr. skrev til den Lejlighed paa Rørdams Opfordring.

Og Referatet fortsætter:

„Hvorefter Pastor Rørdam ønskede Forsamlingen: Velkommen i det Grønne! Derpaa fulgte Boyes „Der er et Land, dets Sted er højt mod Norden“, hvis Slutningslinier „Gud skjærme Kongen og hans hele Slægt“, besvaredes med 3 Gange Hurra. Hvorpaa en Sang leveret os faa Dage forud af en ukjendt Forfatter blev afsunget og modtaget med 3 Gange Hurra for Kongen. Nu aabnede For-

manden R. Andersen Dandsen med en March. Kl. 6 fulgte en Sang af Grundtvig, hvortil Pastor Rørdam knyttede omtrent følgende Tale:

Hæderlige Forsamling!

Det er i Dag Højtid trindt omkring i Danmark. Ogsaa vi, som boe, paa denne kjønne lille Plet mellem Skove og ved Havet, fik Lyst til paa denne Dag at samles med Egnens Folk og her i denne smukke Skov at tale med hinanden og synge med hinanden.

Vi glæde os over, at en saa stor og hæderlig Forsamling har deelt vor Tilbøjelighed, men vi haabe nu ogsaa, at enhver vil bidrage sit til fælles Munterhed. Her synger jo hver Fugl med sit Næb, hver Blomst har sin Skønhed og hvert Træ sin Form — at det ej skal gaa os som ofte er Tilfældet i store Selskaber, at den Ene kun gaar og ser paa den Anden, hvoraf sædvanlig følger almindelig Kjedsommelighed.

Højtid holde vi i Dag, den 28. Mai, fordi det var paa denne Dag Fr. d. 6. lod den Lov udgaae, at han i Alt, hvad der angik Land og Rige vilde høre sit kjære og troe Folks vise Raad, og, at hvem, der skulde have Sæde og Stemme i dette Folkeraad, var Noget Kongen overlode til Folket, saa de altsaa kunde vælge sig de Talsmænd, de havde de bedste Tanker om. Følgelig, naar nu Folket ikke faar vise Talsmænd, er Skylden hos Folket selv — thi Kongen har givet Folket Magt til at vælge. Kongen oprettede altsaa Folkeraadet, og det fordi han selv vilde raadføre sig med Folkets valgte Mænd, om Alt, hvad han agtede at forordne, og tillige fordi han vilde af Folkets Mænd høre, hvad de efter deres Erfaring maatte troe at være til Landets Hæder og Ære.

Enevoldskongen Frederik d. 6. udførte denne store og gode Handling og viste derved i Gjærning, at den uindskrænkede Magt, han havde arvet fra sin Fædre, den brugte han ej til dermed at nedtrykke Folk, men til just dermed frit at forordne, hvad han saae var til hele Folkets Bedste.

Hvad Fr. d. 6. begyndte, det har Chr. d. 8. hæderligst fortsat og udvidet. Ved Anordningen af 13. August har Chr. d. 8. vakt Folkets frie Stemme trindt omkring i Sognene og Amterne. Nu har hver lille Sogn og hver Amt faaet sit eget frit valgte Raad, og dette er sket ved Chr. d. 8. Saa Mænd udvalgte af Folkets Midte have nu Magt og Ret til at udtale deres Overbeviisning, og det saa kraftigt, som enhver formaaer, om hvad der kan være til Held og Lykke for enkelte Sogn som for hele Riget.

Altsaa den frie Folkestemme som i Aarhundreder har ligget i Dvale, og som er nødvendig, naar Enevoldsmagten skal gøre rigtig Gavn — Kongen ikke være uvidende om Folkets Trang og

Ønsker — den har Fr. d. 6. og Chr. d. 8. igjenopvakt i Danmark — og dette skal vi med Taknemlighed paaskjønne.

Ogsaa Bønder samles paa denne Dag med Landets andre Borgere til festlig Glæde. Grunden er, at Fr. d. 6., som „mildelig løste Bondens Baand“, gjorde saa meget for at skaffe dem Ejen- dom eller dog Arvefæste paa deres Gaarde, gav ogsaa Bønderne, fordi han elskede dem og vilde deres Hæder, Sæde og Stemme i Folkeraadet,

Taget op i Adelsstanden,
Sidder nu hos Herremanden,
Slaaer til Lyd i Højelofte.
Bonden med sin Kofte.

Bondemand som frit kan flytte
Tale højt sin Sag.
Han er Rigets Frihedsstøtte
Under Kongeflag.

Skabe skjøn med Liv og Mæle,
Som kan Huus og Hald besjæle,
Med Forstand paa Arvefæste,
Ja, paa „fælles Bedste“.

Og hiin kongelige Bondevens Kjærlighed — den er ikke sun- ken i Graven med ham — ogsaa Chr. d. 8de har givet Bønderne Prøver paa Kjærlighed og Tillid. Det er Chr. d. 8., som kaldte just Bondestanden til at tage virksom Deel i alle de Foranstalt- ninger, der for Fremtiden vil blive at træffe baade i deres eget Sogn og Amt, en Virksomhed som, da den ligger Bondestanden saa meget nærmere, alt har vakt og vil i Tiden vække mange herlige og ædle Kræfter. Men skal Bønderne nu virkelig høste Gavn af den Kær- lighed og Omhu, hvormed disse to Konger har hædres deres Stand — skal Bønderne sidde som virkelige Mænd og ikke som Skygger af Mænd i Rigets forskellige Raad, maa de selv forstaae, at endnu mangler de mange Kundskaber og Færdigheder for med Ære at kunne indtage deres Plads. Bønderne maa selv erkende og dybt føle, at vil de ej blive til Rov for den Ene, saa for den Anden, saa maa de alvorlig stræbe at vinde en selvstændigere Oplysning end nu er almindelig, og at for at dette Maal kan naaes, trænger Bondestanden til Skoler, hvorfra en grundig folkelig Oplysning kan udgaae.

Det er paa Opstandelsens Dag, vi ere forsamlede. Den Gud, som førte Liv og Uforkrænkelighed for Lyset, kan opvække Unge og Gamle, Høje og Lave til „dansk, til stor og til herlig Id.“ — Gud velsigne Kongen og Folket!

Derpaa udbrød Forsamlingen i et muntert 6 Gange gentaget Hurra for Chr. d. 8. Pastor Rørdam spurgte nu Forsamlingen, om der var Nogen af de Tilstedeværende, som havde Lyst til at tale, og fjøede til, at det vilde være Indbyderne en Glæde, om nogen vilde udtale sig om Dagens Betydenhed — men ingen Taler fremtraadte — og en Sang af Grundtvig om Bondefriheden blev afsunget, hvorefter R. udbragte det Ønske, at der næste Aar maatte være en Bonde, som nys paa Skamlingsbanken, der vilde tale til Forsamlingen, hvilket Ønske blev eftersvaret med stort Bifald. Dandsen fortsattes nu til Kl. 10, da et lille Fyrværkeri blev afbrændt. Hermed var den glade Dag sluttet. En meget talrig Mængde af Egnens Bønder og mange udenfor Bondestanden havde fornøiet sig med hinanden og følt, at i Danmark er der godt at bygge og at bo. Der herskede den fuldkommeste Orden uden noget, som helst Hjælp af Politiet. Dog knytter sig en smertelig Erindring til hin Dag. Da Kanonerne blev affyret Kl. 11 til Tegn paa, at Festen var til Ende, sprang den ene af dem, og en ung Bondekarl, der var blevet staaende tæt ved — faldt død om paa Stedet. Vi kan tilføje dette, at inden Kanonerne blev afbrændte, blev alle og enhver advaret højt og tydeligt om at forføje sig bort.

Dette er den virkelige Fremstilling af Maifesten i Mern Hestehave.

Naar vi hertil føje endnu Noget, sker det for end yderligere at oplyse, hvad en Unavngiven har ladet indrykke i „Kjøbenhavns-posten“ om denne Fest.

Efter at Fyrværkeriet var tilende, den største Del af Forsamlingen taget bort, Klokken mellem 10 og 11, kom Pastor R., som søgte efter en Herre, der havde ønsket at køre hjem med ham, tilfældigvis til Forsamlingsstedet, hvor Hr. S., der synger meget smukt, mødte ham og spurgte: Er der Noget iver for at syng endnu engang de Sange, som blev benyttede i Eftermiddag. Dertil svarede R.: Aldeles intet! og Hr. S. sang nu med nogle faae „Kongehaand og Folkestemme“. Da den var tilende, sagde Rørdam: Altsaa mine Herrer, at Kongens Haand og Folkets Stemme maa være i Kraft og i Frihed — det vil vi ønske. Hvorpaa fulgte Hurra. I det samme traadte Hr. L. til og sagde: Leve Constitutionen! Hvortil R. spurgte: Mener De C. af 1660 og 1831? Vi ønskede, at Kongens Haand og Folkets Stemme maatte vinde i Kraft og i Frihed, og det Ønske velsigne Gud, hvorpaa Hr. L. gik, og Hr. S. med dem, som stod hos ham, sang „Grønnes Danmarks Bøgeskove — sent men sødt i Mai.“ Da nu R. vilde gaa, kom Hr. L. til ham og sagde: De hylder altsaa ikke mine Anskuelser? Rørdam: Nu er det ikke Tid og Sted til at tale. Vilde De talt, burde De fulgt den almindelige Opfordring, traadt offentligt frem for den hele Forsamling. Hr. L. mente alligevel, han nok maatte

tale og sagde: Hele Folkets Aand af 1840 kræver Skattebevillingsret, Trykkefrihed m. m. — Constitution!

Rørdam: Hvilken C? Hr. L.: Der gives mange gode Constitutioner, hvoraf man let kunde finde den bedste. R.: Hvorledes tænker De da, at en C. burde være? Paa dette Spørgsmaal svarede Hr. L. ikke, hvorfor R. sagde Godnat og tog hjem. Derefter tilføjer Sognefoged L. L., som blev tilbage følgende: Lidt efter lød det: „Constitutionen leve!“ og nogle ganske enkelte, der ej var af Bondestanden, sagde Hurra, Hurra! hvorefter fulgte følgende Samtale mellem Hr. L. og Lars Larsen: Hr. L.: „Det er hele Folkets Ønske, at der kommer Constitution.“ Lars L.: „Hvad forstaaer De ved Folket?“ Hr. L.: „Dem alle.“ Lars L.: „Det er usandfærdigt, da Bondestanden er den talrigste Klasse, og jeg ved, at de fleste af denne Stand ikke ønsker Const. for saa vidt de kender noget til, hvad dette Ord betyder; thi enhver Bonde veed, at Stavnbaandet er løst — men det er ikke sket ved Constitution, men ved Kongens Magt og gode Mænds Raad.“ Dertil tav L. og sagde til sin Nabo: „Kom og lad os gaa hjem.“ Og enhver gik til sit.

Vi er derfor mest tilbøjelig til at troe, at hin Anmelder i „Kjøbenhavnsposten“ ikke har været tilstede, ialt Fald forvente vi nu, at han vil offentliggøre de Taler, han hørte, og af hvem, de blev holdt. Iøvrigt har vi den Formening, at Anmelderen burde have været sit Navn bekendt.

Mehrn d. 14. Juni 1844.

Rasmus Jensen. — *Rasmus Andersen*, Formand.

Lars Jensen. — *Lars Larsen.*

Hemming Christensen. — *Rørdam*, Sognepræst i Mehrn.

Nogen yderligere Debat om Festen fremkom dog ikke.

Det vilde være naturligt, at en Fest, der slog saa godt an, blev fortsat det følgende Aar. En Ytring i Rørdams Tale tyder ogsaa paa, at det har været Hensigten. Og det er vist nok ogsaa almindelig ment, at der nu hvert Aar var en lignende Sammenkomst i Mern Hestehave. Ingen Steder findes der (saavidt jeg kan se) nogle Oplysninger herom. Men jeg er mest tilbøjelig til at tro, at der hengik 5 Aar, før der atter kaldtes til Samling paa denne Festplads. En Mening, jeg har fra flere Oplysninger, eller Mangel paa saadanne. Annoncer eller Referater findes ikke i den Periode. Dette behøver ganske vist ikke at be-

tyde meget. Men i „Almuevennen“ for 1844 i de nærmeste Dage efter 28. Maj, meddeles det, at saavidt Bladet har kunnet opspore er der det 'Aar kun afholdt een Majfest paa Øerne, nemlig i Egebæksvang ved Helsingør. Og det skulde ikke have været vanskeligt for Bladet at opspore en eventuel Fest ved Mern, saa meget mere som Bladets trofaste Medarbejder, den kendte Fæstehusmand Peter Hansen, Lundby, ikke boede langt fra Mern og var godt kendt her, blandt andet god Bekendt af selve Sogneraadsformanden Rs. Andersen. Og altsaa heller ikke en Protest mod, at Egebæksvangfesten skulde have været den eneste, er fremkommet. Et andet Vidnesbyrd er, at Rørdam nylig havde stiftet et Danske Samfund for Næstvedegnen (og dertil regnedes i dette Tilfælde ogsaa Mern) og at dette netop 28. Maj, 1844, saavel som de følgende to Aar holdt Fest netop paa den Dag. Endelig er der da heller ikke i Brevvekslingen mellem Rørdam og Grundtvig noget som helst om Mernfester, selvom der ellers anføres mangt og meget, ogsaa af Smaating, fra Mern Sogn heri. Men 1849 bringes i „Næstved Avis“ følgende Annonce:

SELSKABET DEN DANSKE ENIGHED

holder sit Sommermøde Søndagen d. 5. August Eftermiddag Kl. 3 i Mehrn Hestehave ved Høvdingsgaard.

Betalingen for Selskabets Medlemmer er 2 Mk. for Bønder og Borgere, 1 Mk. for Husmænd, Indsidere, Tjenestekarle. Fremmede kan medføres ved et Medlem og betaler 3 Mk.

Sejren ved Frederits er den nærmeste Aarsag. Overskudet gaar til Faldnes Efterladte og Saarede.

Annoncen er dateret: „Sageby“ og underskrevet „Bestyrelsen“.

Noget Referat af Festen findes ikke.

Selskabet Den danske Enighed skulde virke som en Vælgerforening, hvis væsentligste Opgave var at finde velegnede Kandidater til Folketingsvalget. Oprettelsen skyldtes det bekendte Valg af Væveren. Og Medlemmer af Selskabet var dels Nationalliberale, dels, og maaske mest ivrigt, de Vælgere, der havde stemt paa Væveren, men bagefter beklagede, at de „som enfoldig Almue var

blevet vildledt“; til de sidste hørte en Del Bønder fra Mehrn Sogn, i Særdeleshed fra Sagebykanten og først og fremmest Lars Larsen. Foreningen skabte imidlertid ingen dansk Enighed og fik vist ingen Betydning. Paa Opfordring afholdtes, ved en Festkomite med Lars Larsen som Formand, en „6. Juli Fest“ i 1850, hvor Lars Larsen holdt en meget smuk Tale om Heltene fra Fredericia. I en Aarrække herefter afholdtes nu regelmæssig Sommerfest til Minde om Krigssejrene. Festen foregik oftest paa den Søndag, der laa nærmest ved Dagen for Istedslaget (25. Juli) og efter Sejren her, blev det — med Undtagelser — fra en Fredericiadag til en Isteddag Festkomiteen indbød og stod officielt for Arrangementet; men i Realiteten var det Lars Larsens Fester. Rørdam var kun sjældent med. Han talte som Regel ved Møder andre Steder. Meget snart — foranlediget ved Bekendtskabet gennem Danske Enighed — fik Lars Larsen Præstøborgerne medinteresseret, ogsaa ved, at Borgere derfra var aktive Medarbejdere, saaledes stillede der i en Aarrække, fra 1852, en Sangkor fra Præstø, og en kendt Personlighed, Ølbrygger Schneider, havde sit Navn staaende under Annoncen ved Siden af Lars Larsens. Ogsaa Talere kom fra Byen, en af de mest kendt, dygtige og aktive var Boghandler og Kæmner Svenstrup.

Festerne begyndte enkelte Gange allerede Kl. 1, men oftest Kl. 3 eller 4, nogle Gange — paa Grund af Regnvejrr — først om Aftenen.

I Modsætning til senere Tids Møder af lignende Art blev der ikke hverken averteret med, eller særligt indbudt, Talere. Ordet var frit for enhver, der havde det i sin Magt, og som følte Trang til at sige noget. Og dog var Talerne vel nok det væsentligste. Der blev sunget Sange, baade af de almindelige Fædrelandssange og af Viser skrevet til Lejligheden, saaledes havde Lars Larsen hver Gang forfattet flere nye Sange, paa kendte Melodier. Et andet væsentligt Punkt, og vel nok for mange det væsentligste, var Dansen. Første Gang foregik den paa Grønsværen, der-

efter paa tre store Dansegulve. Og den varede ofte til den lyse Morgen, undertiden fortsattes der den næste Aften. Der var ogsaa Vipper, Gynger og Karusseller, Beværtningstelt, Tombolaer, Slikboder, Underholdningsmusik, Festfyrværkeri o. a.

Mange Hundrede Mennesker, ofte op til 2—3000, en enkelt Gang 7—8000 var kommet til Stede. Et forbausende Tal paa en Tid, hvor der hverken var Biler, Baner eller Cykler. Lange Vogntog kom rullende mod Høvdinggaard, ikke blot fra Sognet og de nærmeste Nabokommuner, men fra Præstøegnen, Vordingborgkanten, fra Møn og endnu længere væk.

Ved alle Festerne var der en festlig Fællesspisning for et begrænset Deltagerantal af de ældre og mest interesserede. Her blev altid holdt obligate Takketaler, f. Eks. for Skovejeren, den lokalinteresserede Godsejer Bilsted (som gav Mern en Pogeskole) for Skovrider Bang, som var indtraadt i Festkomiteen, og naturligvis for Lars Larsen. Men ogsaa aktuelle politiske Spørgsmaal blev ved den Lejlighed draget frem til Belysning. Kredsens Folketingsmand var saaledes undertiden med her, hvorimod han aldrig havde Ordet fra Talerstolen.

Lars Larsens Hovedmotiv for Festerne var af folkelig-national Art, og det partipolitiske kom aldrig i Forgrunden. Og selv om han nok kunde være Medindbyder til Grundlovsfester i Præstø, blev hans egne Fester vedblivende historiske Mindesammenkomster. Som saadan blev de bekendtgjort, og som saadan blev de stillet an. Ved den med Grønt og Flag smukt pyntede Talerstol stod en Søjle med Krigsheltenes Navne og Portrætter, og paa første Tilhørrække sad Vaabenbrødrene, som indbudte Hædersgæster. Festens Overskud gik til de Saarede eller til Faldnes Efterladte, et Overskud, der et Aar var oppe paa 1100 Rigsdaler.

Indtraf der vedvarende Regn paa den berammede Dag, udsattes Festen til den følgende Søndag.

Lars Larsen holdt hver Gang en kortere Tale, og efter

ham talte i en Aarrække Provst Nielsen, Kallehave, senere Pastor Kallenbach, Mern, men maaske var det Boghandler Svenstrup, Præstø, som var den flittigste Taler, atter senere Lærer Kjær fra Baarse. Men mange andre har haft Ordet ved Lars Larsens Fester, ogsaa vordende Folketingskandidater benyttede til Tider denne udmærkede Lejlighed til at blive kendt af Folk, endnu før de havde aabenbaret deres Lyst til at blive Kredsen Rigsdagsmand.

Mens Festpladsen i de første Aar betegnedes som „Mehrn Hestehave“, blev den senere omtalt som „Mehrn Hestehave eller Høvdingsgaardsskoven“ og fra 1856 alene ved det sidste Navn. Der er antagelig afholdt ca. et Dusin Fester her. Sidste Gang 1858, men da var her foruden Istedfesten ogsaa, i September, en Høstfest. Ved Aabningen af denne udtalte Lars Larsen:

„Højtærede Medborgere og højtærede Forsamling! Det er vel kun en kort Tid siden, at jeg havde den Ære og Glæde at hilse en talrig Forsamling paa dette Sted, og det var den Gang langt fra mine Tanker, at her skulde blive Høstfest, da Vejret var saa uheldigt den Gang, saa det hverken var til Fornøjelse for den Besøgende eller for os, som havde arrangeret samme; men da Festkomiteen for nogen Tid siden af flere blev anmodet om at arrangere en Fæst, og denne Anmodning atter blev gentaget, saa troede vi, at det var et almindeligt Folkeønske og antog, at det var vor Pligt at imødekomme samme, hvilket vi i Dag er blevet overbevist om, da en saa talrig Forsamling har indfundet sig her, og jeg skal derfor paa Komiteens Vegne tillade mig at hilse denne hæderlige Forsamling og byde den Velkommen og beder Dem at tage til Takke med det simple Arrangement, da Tiden for det første var saa kort og vores Midler meget ringe og derfor beder undskyldte for denne Gang.

Derefter blev der sunget en Høstsang, forfattet af Lars Larsen. Den gik paa Melodien „Vi har et gammelt Fædreland“. Sangen blev meget populær og blev sunget ved alle senere Høstfester. Den er vel præget af Grundtvigs kendte Toner fra saavel „Velkommen i den grønne Lund“ som „Nu falmer Skoven trindt om Land“, af hvilke den første var skrevet til Majfesten i Mern 1843 og den anden til Høstgudstjeneste samme Sted 1844. Lars Larsens Sang lyder saaledes:

Den kjære Høsttid er forbi,
Til Fæst vi os forsamle,

Og Takke-Sang vi stemme i
De Unge med de Gamle.
Gud, som velsignede vor Jord
Vil vi af Hjertet takke,
For hvad vi høstet har i Aar
I Huse og i Stakke.

Nu Laderne af Sæd er fuld
I hver en Bondehytte,
Og ej med fjerne Landes Guld
Det danske Folk vil bytte;
Thi meget godt vi har det her
Saavel som vore Fædre,
Og vores Land har vi saa kjær,
Vi kjende intet bedre.

Ja, vores Land er meget smukt
Imellem blanke Vove;
Thi det bær Korn og yndig Frugt
Og stolte Bøgeskove.
Ja, Sjælland er en dejlig Ø
Imellem Bælt og Sunde,
Som spejler sig i Østersøe
Med sine Bøgelunde.

Thi vores Guld med Ax og Straa
Det op af Jorden kommer,
Og voxer gyldne Kjerner paa
Saa yndelig hver Sommer.
Deraf faar vi saa dejlig Brød
Og Kjæmpekraft i Armen;
Ja, deraf Danskens Kind er rød
Og Lyst og Mod i Barmen.

Nu, Herre vil vi takke Dig
For dine gode Gaver;
Thi Høsten var i Aar saa rig,
Ja, Overflod af Traver.
Og vi vil syngte til Din Priis:
Vor Gud ske Tak og Ære
Thi Sjælland er et Paradiis
Og her er godt at være.

Lars Larsen holdt derefter en kort Festtale, hvor han talte om den gode Høst, men ogsaa om, at Mennesket selv ej mægtede at sætte det mindst Blad paa en Nælde.

Og saa gik ellers Dansen lystigt.

Men det var Afslutningen paa Festerne i Mern Hestehave. I de følgende ti Aar holdtes de i den tæt ved liggende Viemose Hestehave, der ligeledes kaldtes Høvdingsgaards-skoven. Om Aarsagen til denne Flytning ved jeg intet. Og det fremgaar ikke af Indledningstalen paa den nye Plads. Her, den 17. Juli 1859, siger Lars Larsen (iflg. Ref. i „Præstø Avis“): „— — Jeg beder Dem undskylde, at jeg ikke har mange Ord at sige i Dag, da jeg nu i en Række af Aar har aabnet disse Fester netop paa denne Aarstid og i samme Anledning.“ Altsaa ikke noget om, at det er et nyt Sted. Men Annoncen fortæller det. Og det er denne Gang en stor dobbeltspaltet Annonce, der lyder saaledes:

SOMMER-FOLKEFEST.

Søndagen den 17. Juli d. A. afholdes Folkefest i Høvdingsgaards Skov, den saakaldte Viemose Hestehave. Indgang til samme er paa forskellige Steder, nemlig ved Teglblanderhuset, Balby, Staalvængegaarden og Østergaardstræde, hvor Adgangsbilletter kunde erholdes à 1 Mk. pro persona, som enhver er forpligtet til at bære paa Brystet, saa det kan ses. Børn under 4 Aar har fri Adgang. Festen begynder Kl. 4 Eftermiddag og tilkendegives ved Kanonskud, derefter udføres Harmonikoncert af blæsende Instrumenter, som vil blive afløst af Sange og Taler. Til Publikums Fornøjelse er indhegnet Danseplads med flere Dansegulve samt en Carouselbane. For god Beværtning vil der blive sørget, ligesom der er Garderobe og Holdeplads til Heste og Vogne og solide Mænd til at passe samme. Festpladsen vil i det hele taget blive arrangeret paa det Bedste med Talerstol, Æreport og Ærestøtte, hvorpaa mange Dannebrogsglag vil komme til at vaje. Om Aftenen vil Festpladsen blive oplyst med Begkranse og flere Hundrede coulørte Lamper og Glas, ligesom der ogsaa vil blive afbrændt et brillant Fyrværkeri. Sluttelig bemærkes: hvis Vejret skulde blive ugunstigt, med stærk Regn, paa den bestemte Dag, da vil Festen blive opsat til den første Dag efter, naar Vejret er godt, hvilket jeg herved skal tillade mig at meddele.

Sageby, den 2. Juli 1859.

Paa Festkomiteens Vegne

Lars Larsen.

Om denne Fest findes det mest fyldige Referat af samtlige Mern-Fester. Men heller ikke der findes noget om Flytning af Plad-

sen. Lars Larsen talte omtrent som ved Høstfesten forud, men sluttede (efter Ref.) saaledes: „Vi have som den hæderlige Forsamling ved, mange gamle Minder, og jeg staar i Øjeblikket paa et saadant, nemlig en Kæmpegrav. Den giver mig Anledning til at henlede Tanken paa vor Tids Kjæmpe: Den tapre Landsoldat, som for faa Aar siden stred for Frihed, Konge og vort nyt omtalte Fædreland. Ham bør og skal vi aldrig glemme. Jeg vil derfor tillade mig at udbringe et Leve for den tapre Landsoldat.

Svenstrup, fra Præstø, holdt derefter en længere Tale om Krigssituationen ude i Verden, hvor Italienerne hjulpet af Frankrig nu tilvandt sig Friheden. Han sluttede med et Leve for den fri Forfatning. Efter at Forsamlingen havde sunget „Der er et yndigt Land“, talte Svenstrup igen. Denne Gang om Lars Larsen, en Mand uden Lærdom, men som ved Flid og Dygtighed havde gjort sig bekendt med Landboeres og Kjøbstadens Forhold, og som vil være den rette at sætte ind i Rigsdagen! En Møllersvend, Boas, holdt en social Tale om Forskellen mellem Soldater og Godsejere. En Tale, der i Referatet blev betegnet som „Ord af en forstyrret Hjernebiste.“ Referatet slutter: — — — „Lars Larsen gav ham en drøj Irettesættelse, der vandt lydeligt Bifald. Efter denne Finale begyndte Musikken at invitere til Dans, og først den lyse Morgen endte Festen, hvor omtrent 15—1600 Mennesker deltog.

Om Festen den 15. Juli 1860 hedder det bl. a. (i Præstø Avis): „ — — — Arrangementet var særdeles heldigt, og Sognefoged L. L. havde megen Fornøjelse deraf, da alle fulgte hans venlige Opfordring til at være glade og fornøjede.“ — Ogsaa denne Gang talte Svenstrup to Gange, først for Danmark og derefter for Oplysningen. Og Lars Larsen havde skrevet en smuk Sommersang, en af hans bedste, hvis første Vers lyder:

Danske Folk sig samle,
thi det er Glædesstund
for Unge som for Gamle.
Her vi synge vil en Sang
Under Bøgens Krone
Hvor Musikkens smukke Klang
Blandes med hver Tone.

1864 synes der ikke at have været nogen Fest, men 1865 til 68 fortsættes de paa samme Maade, officielt for at mindes Fredericiaslaget, men i Virkeligheden er Talerne alle mere eller mindre præget af Sønderjyllands tunge Skæbne. Om Festen d. 5. Juli 1868 hedder det i Referatet, at det regnede, saa de hvide Balkjoler blev garneret med en bred Lerbræmme, og Herrehattene blev til en Skygge. Festen blev derfor gentaget den følgende Søndag, hvor der blev

holdt Tale af Lars Larsen, Løjtnant Klasen, Kallehave og Vaabenbroder Ole Hansen, Petersværft.

Ogsaa Høstfesten Aaret forud var blevet ødelagt af Regn og maatte gøres om, og i 1866 var Vejret heller ikke særlig heldigt.

Muligvis har dette været medvirkende til, at Stedet atter flyttes, nemlig til Sageby, hvor der i et Krat (nær beboede Steder!) paa Lars Larsens Mark indrettes en udmærket Festplads, som fik Navne Sageby Lystanlæg, men populært (vistnok uden Ironi) kaldtes for „Hullet“. Om den første Fest her hedder det i en Annonces Begyndelse: „Danmarks stolte Hædersdag den 25. Juli vil i Aar bliv fejret ved en Folkefest ved Sageby i et nyt Lystanlæg med skyggefulde Træer og Spadseregange og med en smuk Udsigt over Østersøen—“ (ellers er Annoncen den sædvanlige).

„Præstø Amts Avis“ bragte følgende Referat: „Folkefesten i Sageby var en af de mest vellykkede „Mernfester“ vi har overværet i de senere Aar. Vejret var smukt, og man fik allerede et festligt Indtryk, længe før man naaede den egentlige Festplads, idet ethvert Hus fra Mern til Sageby tonede Flag, mange Steder endog med en Blomsterkost paa Toppen af Flagstangen. En saadan Flagning gør ikke alene Øjet godt, men ogsaa Hjertet, da det vidner om, at der paa vore store Mindedage gaar en national Luftning selv gennem den fattigste Vraa, og den Mand, der har bidraget saa meget til Vækkelsen i denne Retning her paa Egnen — Sognefoged Lars Larsen af Sageby — fortjener Tak og offentlig Paaskønnelse. Festen holdtes denne Gang paa Sognefogedens egne Enemærker, et smukt lille Krat, hvori der var anlagt Gange og foretaget de nødvendige Udhugninger til at rumme en større Folkeforsamling, og med Hensyn til Arrangementet, da var der anvendt den samme Flid derpaa som ved de tidligere Fester. Den alvorlige Del af Festerne bærer dog Prisen, og man kan vist nok sige, at der blev ikke sagt eet Ord for meget, ialt Fald vilde man ikke undvære et Ord af, hvad der blev sagt. Lars Larsen aabnede Festen med et Leve for Hans Majestæt Kongen, hvorefter Pastor Rørdam fra Lyngby talte smukt for vort rare velsignede Fædreland, talte om Enighed og Sammenhold blandt vort godmodige, men ogsaa misundelige og noget forfængelige Folk og vidste paa sin gamle træffende og gemytlige Maade at snærte Tilhørerne uden at saare.

Cand. Brøchner-Larsen mindede om den festlige Anledning, hvori vi var samlede, men dvælede dog mest ved de sørgelige Minder om vore Trængselsaar og vore slesvigske Brødres Ulykke og gik derfra over til at tale om Friheden og den Velsignelse, der laa i Friheden, naar den benyttes paa rette Maade. Taleren sluttede sit smukke Foredrag med de varmeste Ønsker for vor Fremtid, ønskede unge kraftige Mænd paa Tinge, der med Ordets Snilde kunde tale Frihedens og Fædrelandets Sag og ønskede unge kraf-

tige Mænd, der med Sværdet i Haand kunde flokke sit tæt sammen, naar den fremmede Ørn vil slaa sig ned i vor lille Flok.

I et varmt og begejstret Foredrag udbragte Pastor Kallenbach et Leve for den Mand, der altid havde noget i Mente, den Mand vi alle kender saa godt, nemlig Pastor Rørdam, hvilket Leve efterfulgtes af en Uendelighed af Hurraer.

Pastor Rørdam takkede og tog Anledning til at indprente Forsamlingen Tro paa Jesum Christum ved at pege hen til Barnet, der gaar saa trygt og saa sikker ved Faderens Haand eller en Flig af Moderens Forklæde, alene fordi det tror paa, at Fader eller Moder vaager over dets Gang.

Lars Larsen udbragte et Leve for Pastor Kallenbach med særdeles velvalgte Ord og senere et Leve for de danske Vaabenbrødre, der besvaredes af Ole Hansen fra Petersværft med et Leve for den danske Marine. Ogsaa Feste. Formand Lars Larsen fik et kraftigt Hurra, og hermed sluttede den alvorlige Del af Festen, der svarede godt til sit Navn, og der faldt mange Alvorsord, og der var saa mange Guldkorn imellem, at selv den blinde Høne forhaabentlig har fundet et og bragt det hjem med sig paa Bunden af Hjertedybet.

Imellem Talerne blev der afsunget Sange, hvoraf 3 var forfattet af Lars Larsen.“

5. September samme Aar var der Blomster- og Høstfest.

I 1870 kneb det for første Gang med at faa Taiere til at melde sig, men efterhaanden blev det til ikke mindre end 5, deriblandt Lærer Kjær, Baarse, og Lærer Arentzen, Stensby, som begge flere Gange før havde optraadt. Denne Gang talte sidstnævnte for Kvinden, men sluttede med et Leve for Lars Larsen, „den venlige, gamle Mand, der i en Aarrække havde samlet Folket til Fest.“

I 1870 var det vel stadig en Mindefest — for Fredericiaslaget — men Datoen var nu flyttet til Midten af Juni, omkring Stavnsbaandsdagen. Her laa den de følgende Aar. Og vel dels paa Baggrund af den fransk-tyske Krig, der havde skæmmet Haabet om en snarlig Genforening med Sønderjylland, dels paa Grund af den stærke politiske Interesse i Folket, og maaske af andre Grunde, former Festen sig nu som en Stavnsbaandsfest, selvom Lars Larsen holdt fast ved, indtil 1874, at kalde det en Mindefest for enten Fredericia eller Isted.

Lidt efter lidt faldt Interessen for Lars Larsens Fester, dels paa Grund af Tidens Forhold, dels fordi der efterhaanden var blevet talrige andre Feststeder i Sydsjælland med aarlige Istedfester eller Grundlovsfester, ofte stort anlagte, f. Eks. i Præstø, Vordingborg, Mogenstrup, Tappernøje, Jungshoved, Melteskov, Øbjerggaardskov og Vintersbølleskoven, navnlig det sidste Sted blev en Konkurrent for Lars Larsen, og en Tid blev det Sædvane, at Mernfolkene tog hertil, ligesom Lærer Deichmann, Kindvig, var en fast Taler der. Men selv om Festerne ikke mere blev holdt af Lars Larsen, fik Anlægget ikke Lov til at ligge øde. Det blev saaledes benyttet af mange Foreninger. I 1887 var der Arrangementer paa begge de gamle Festdage. 19. Juni holdt Sognet Skytteforening (P. A. S. 11. Kreds) Præmieskydning og Fest, og 6. Juli var der politisk Møde arrangeret af de demokratiske Foreninger for Mern, Kallehave og Ø. Egesborg. Mødet blev ledet af Gdr. Ole Andersen, Sandvig, og blandt Talerne var Herman Bing fra „Politiken“. Det var et Møde, der hyldede Hørup og Berg.

1888 var Hundredaaret for Løsning af Stavnsbaandet. Denne Lejlighed benyttede Lars Larsen til en værdig Afslutning paa sine Fester og en sidste Pointering af, at dansk Enighed er bedre end politisk Debat. Han indledede med at betone, at det ikke var nogen politisk Fest, hvilket betød, at han ikke ønskede partipolitiske Taler.

Lærer Nielsen, Kallehave, holdt et historisk Foredrag om Bøndernes Stilling under Stavnsbaandet, og Redaktør J. Jensen fra Præstø talte om Stændertiden 1834—49. Der blev sunget 4 Sange, hvoraf Lars Larsen havde forfattet de 3. Hilsener blev sendt til de samme Dag afholdte Fester i Jungshoved og Tappernøje. Iøvrigt var Arrangementet det samme, som det nu havde været i 40 Aar, ogsaa med Vaabenbrødrene som Æresgæster.

Ca. 500 Mennesker var tilstede. Men i Mogenstrup, hvor Hørup talte, var der mere end 10 Gange saa mange.

Mernfesternes Glanstid var forbi. Lars Larsen er-

kendte det, og selv var han nu over 80 Aar. Iøvrigt stod samme Aar det tæt ved liggende Kindvig Forsamlingshus klar til at fortsætte Samling om et folkeligt Arbejde (og tillige som et venstrepolitisk Mødested).

Omtrent et kvart Aarhundrede senere, da Lars Larsen for længst var død, forsøgte den daværende Ejer af Sageby Lystanlæg, Gdr. Jens Andersen, at genoplive Lars Larsens Fester, eller „Mernfesterne“ ved upartipolitiske Grundlovsmøder, bygget ret nøje op paa de gamle Traditioner. Fra 1911 til 1928 afholdtes disse Fester, og det var ikke Jens Andersens, men Tidens, Skyld, at Formatet aldrig blev det samme, og at Formen, Aanden og Tonen umuligt kunde genskabes.

Mange er vi dog, som har oplevet festlige og folkelige Stunder, naar vi i det smukke og lune Anlæg lyttede til dansk Tale, hørte paa dansk Sang og svang en „folkelig Drøm“ paa det primitive Dansegulv for sluttelig at frydes over Fyrværkeriet og vandre langs den blanke Aa, belyst af de kulørte Lygter. Men 1928 var det aabenbart saa uigenkaldeligt Slut med Mernfesterne, at der end ikke blev paatænkt en Jubilæumsfest i Hundredaaret for 1843.

Menneskene er maaske nok omtrent som for 100 Aar siden, men Tiderne er anderledes og med dem Forholdene — og Folkefesterne. Men i Folkefesternes Historie og dermed ogsaa i det folkelige Livs Historie vil de 60—70 Mehrnfester i Aaremaalet fra 1843 til 1888 stedse bevare en fremtrædende Plads.

Antvorskov Højskole, Sommeren 1948.

H. P. Hansen.

KILDER:

Peter Rørdam, Blade af hans Levnedsbog og Brevveksling — ved H. F. Rørdam. (København 1891).

„Kjøbenhavnsposten“ 1843.

„Berlingske Tidende“ 1843.

„Næstved Avis“ 1849—1858.

„Almuevennen“ 1844, 1850.

„Præstø Avis“ 1858—1860.

„Præstø Amts Avis“ 1861—1887.

„Næstved Tidende“ 1888, 1891.

Endvidere private Skrivelser og mundtlige Oplysninger.

HESTEGILDEREN

(Studie fra Wordingborg Rytterdistrikt 1718—1774).

Af *Holger Munk*.

HAN var en Slags Embedsmand, idet han havde faaet sin Bestalling af selve Amtmanden i en Skrivelse, der privilegerede hans Bestilling, saa han var beskyttet mod enhver Konkurrence. For at faa Amtmandens Bestalling krævedes der en vis Dygtighed i Faget, bevist i det praktiske.

Ved sit Arbejde øvede Hestegilderen — inden for sit begrænsede Omraade — samme Indsats som senere Tidens Dyr læger, uden at han dog gav sig af med at kurere paa Dyrene, ja endog ikke synes at have tilset dem efter Operationen. — Det er uden Tvivl, at han har haft meget at bestille. Med Løsdrift paa Fællede og Fang fulgte Parringer i Flæng, saa der maa regnes med, at samtlige tjenlige Hopper gik ind i Avlen, saaledes at der alene paa Rytterdistriktet aarlig fødtes hened et Par Tusind Føl. Sætter vi nu Halvdelen af disse til at være Hingsteføl, vilde alene dette Antal skaffe Gilderen mere end Arbejde nok, saa at det er vanskeligt at se, hvorledes han naaede Amtet rundt. Dette havde vel heller ikke været muligt, saafremt han ikke havde haft en god Medhjælper i sin Søn, som paa denne Maade opøvedes og gjorde sig værdig til at løse Faderen af, naar den Tid kom.

Hvorledes selve Operationen gik for sig, hører vi ikke

noget om, men det maa formodes, at Hesteskæreren selv medførte sine Hilder og Reb til at kaste Hestene med og antagelig ogsaa har faaet samlet det meste Bymandskab til at være sig behjælpelig, medens Handlingen stod paa. Paa en dertil egnet Plads i eller ved Byen tog man saa i Løbet af en Formiddag eller mere alle de tjenlige Plage under Behandling, — og saa naar det var sket, drog Hestegildereren videre til næste By — evt. med passende Ophold i Kroer undervejs.

Foraarstiden blev dengang, som nu, foretrukket som den bedste Tid til det Arbejde. Hygiejne var ukendt, og de 8—14 Dage Plagen stod og hængte efter Kastereringen ansaas det for heldigst, at hverken Varmen eller Fluerne generede den for meget. Vi ved saaledes, at der i Foraaret 1762 blev skaaret Plage baade i Skibbinge, Ornebjerg og Kastrup, ja, nærmere bestemt de to sidstnævnte Steder saa tidligt som „i Fastelavn“.

Betalingen var i Almindelighed „1 Mark dansk for en Bondehest at skære og 3 Mark for andre Folks Heste.“ Det kunde vel falde mangan forarmet Fæster svært nok at udrede den Betaling, og enkelte forsøgte vel derfor ogsaa Kunsten med Kniven, medens andre aldrig eller sent fik taget sig sammen til at faa Arbejdet gjort, og heraf fulgte de mange vrinske Plage i Løsdriften til stor Skade for Avlen. Det kan vanskeligt tænkes, at man har spekuleret i Avl med disse Heste, ja, naar man læser Beskrivelsen, kan det endda siges at være udelukket. Dertil var Rytterbonden dog for meget Heste-Mand. Nej, Sagen var simpelt hen den, at man ved Efterladelse eller manglende Evne ikke havde faaet Plagen skaaret, da Gildereren var i Byen, og nu drev den saa rundt til Besvær for alle, — og Gavn for ingen. Det synes at have været Regelen, at Plagen blev skaaret efter at have faaet det andet Vinterfoder.

Ved sin Haandtering skilte Hestegildereren sig selvsagt ud fra Rytterbondens Lag og Omgang. Han blev vel til

en vis Grad respekteret for sin Dygtighed, og der stod da ogsaa en vis Luft om ham, naar han viste sig i Byen, men da hans Liv og Virke laa nær op ad Natmandens, dannede han og hans en Kaste for sig selv i Datidens Samfund. At han tjente flere Penge og ogsaa paa Kroer i Handel og Spil brugte flere, end Rytterbonden kunde tillade sig, er givet, men Hestegilderen var nu engang Eneren, — og Rytterbønderne de mange. Men han nød som sagt et Privilegium i Kraft af sin Bestalling, en Ret, han nøje vaagede over. Viden og Færdighed gik i de Tilfælde, der her skal omtales, i Arv fra Fader til Søn saaledes, at det at være Hestegilder paa Wordingborg Rytterdistrikt ydermere var et Slægtsprivilegium, der tilmed kan stedfæstes det meste af Ryttergodstiden til Tjørnehoved By i Allerslev Sogn.

Her boede Jens Hestegilder, der havde sin Bestalling fra Amtmand Wiereggs og Geheimeraad Plessen af 1669 med Eneret til at skære samtlige Hingste i Wordingborg og Tryggevælde Amter. Det var dog umuligt, at han kunde overkomme et saa stort Omraade, og vi ser da ogsaa først i 17-Tallet en anden Hesteskærer, som boede i Kongsted nævnt, og frem i Tiden ses de to Hestegilder-Dynastier udøve deres Kunst henholdsvis fra Tjørnehoved og Kongsted, og i begge Tilfælde ser vi Søn afløse Fader.

I Følge Severin Kjær skal Kongsted-Hestegilderen have været et uroligt Hoved, der ofte laa i Kiv og Strid og derfor var ret godt kendt paa Tinge. Det er rimeligvis ogsaa ud fra dette Kendskab, at samme Forfatter skriver om Hestegilderne, at omtales de i Tingbøgerne, er det „sjældent for deres Dyds Skyld; det synes at have været raa og urolige Mennesker, der ikke ret længe ad Gangen kunde nære sig blandt Befolkningen paa samme Sted og derfor idelig forandrede Bopæl.“

Denne Karakteristik passer nu langt fra paa Hestegilder-Slægten fra Tjørnehoved. De levede som sagt — Søn efter Fader — i Tjørnehoved og omtales aldrig i Wordingborg Rytterdistrikts Birks Tingbøger for nogen

angribelig, end sige slet Handling. Møder de en enkelt Gang frem paa Tinge i Ugledie, er det kun for at kræve deres Rettighed respekteret, — og det er der aldrig noget at sige til.

Jens Hestegilder siges at være død i 1728. Han efterfølges af Sønnen Peder, der fortsætter det privilegerede Hesteskæreri lige til sin Død i Efteraaret 1761. To Gange ser vi ham møde paa Tinge for at gøre sin Ret gældende. Den første Gang er i 1747, da han finder Anledning til at lade sin Bestalling fra Amtmand Schiøller kundgøre for dermed at fastslaa, at det er ham „alene og ingen anden“, der sidder som Hesteskærer i Wordingborg Amt. Den anden Gang er i 1761, da han indstævner Natmanden fra Næstved, Frederik Henriksen, der har skaaret 3 Heste i Hammer. Peder Hestegilder fremlægger „den naadigste Bevilling“ og kræver sin Ret respekteret, medens Natmanden fra Næstved mener, at han vel maa have Lov at bruge, hvad han „fra sin Ungdom haver lært.“ — Det synes ikke, at Peder Hestegilder har naaet at opleve Resultatet af sin Retssag, idet vi allerede 4 Uger senere læser i Tingbogen under den 12. November følgende:

„— — ifølge Forordningen af 16. Juni 1686 den 9. Art. antages Hans Pedersen af Tjørnehoved under Jungshoved Gods til udi hans afdøde Fader Peder Jensens Sted at være Hesteskærer paa Wordingborg Amt, efterdi han udi den Forretning sig en Del Aar med Faderen har øvet og gjort sig dertil bekvem. — Thi bliver det og alle andre forment under den Straf højbemeldte Forordning dikterer sig med Hesteskæreri udi Amtet at befatte, saa længe Hans Pedersen samme med tilbørlig Flid og Agtsomhed besørger, hvilket herved under min Haand og Segl bekræftes, hvorefter merbemeldte Hans Pedersen dette ved de behørige Retter udi Amtet til vedkommendes Underretning kan lade læse og bekendtgøre.

Beldringe, den 29. Oktober 1761.

Christopher von Reitenstein.“

Saa fortsatte Hans Pedersen — ligesom Faderen og Bedstefaderen havde gjort, — Hesteskæreriet paa Wordingborg Amt med den „Flid og Agtsomhed“, Bestillingen krævede, men ogsaa opmærksom paa, at ingen andre gik ham i Næringen. Allerede Aaret efter Bestillingens Udfærdigelse ser vi ham paa Tinge kræve Natmanden Hans Henriksen af Wordingborg til Regnskab for de 3 Hingste, han i dette Foraar (1762) har skaaret hos Gaardmænd i Skibbinge. Natmanden mødte frimodig og vedgik, at han rigtig nok havde skaaret de 3 Hingste, ligesom han ogsaa havde skaaret Heste andre Steder — saavel som Svin, noget han vilde fortsætte med „for hvem det af hannem maatte forlanges, thi han ansaa ikke den til Hans Pedersen af Hr. Amtmanden givne Bestalling-Brev som et gyldigt Dokument, men ifald det havde været udstedt under Hans Majestæts Haand, vidste han, at han skulde holde sig derfra.“

Denne meget dristige Paastand af Natmanden medførte, at Sagen udsattes til Vidneførsel, og da den hen i Juni atter kommer for, er Ole Glar af Ørslev vel den, der giver det vægtigste Bidrag i Hans Pedersens Favør, idet han kan bevidne, at han i Fasten var kaldet til „Søren Bendtsen i Ornebjerg for at curere paa en Hest, som blev foregivet, at Natmanden havde skaaret, hvilken Hest var meget slet og kunde nær være creperet.“ — Desværre hører vi ikke nærmere om, paa hvad Maade Ole Glar havde reddet Heste for Søren Bendtsen, men derimod videre i samme Forhør, at Natmanden ogsaa havde øvet sig saavel i Kastrup som i Nedervindinge paa en halv Snes Heste, — og videre, at det i alle Tilfælde var gaaet godt.

Det er kun rimeligt, at Natmanden har faaet et Tilhold om at afholde sig fra at gaa den autoriserede Hesteskærer fra Tjørnehoved i Næringen, — og lige saa vist, at han da ogsaa, naar Lejlighed har givet sig, fortsatte hermed. Det lykkedes ham derfor i Løbet af nogle Aar at skaffe sig et saadant Renommé for sin Dygtighed paa dette Omraade, at han i 1768 ogsaa opnaaede en Bestalling —

af Amtmand Brockenhuus — med den Begrundelse over for den hidtidige Eneindehaver af Embedet, at han, Hans Pedersen, „i Henseende til Amtets Skrivelse ej alene har kunnet bestride denne Forretning“, — at være Hesteskærer i Wordingborg Amt. Det fremgaar af samme Skrivelse, at Hans Pedersen er flyttet fra Tjørnehoved til Lekende.

At Embedet som Hesteskærer for Amtet hermed var udstykket, højnede det selvsagt ikke i Bøndernes Omdømme, og at det tilmed var selveste Natmanden, der havde faaet Bevillingen, i Særdeleshed ikke, men det maa huskes, at vi nu staar ved Indledningen til den Tidsperiode, der stærkere end nogen anden har sat varige Spor saavel socialt som økonomisk, ja endog landskabeligt, saa at det kun var at vente, at et Privilegium som Hesteskæring først maatte vakle.

Efterskrift: Med en senere Tids Veterinære løb Hestegildernes Saga ude. Kun i en svag Afglans levede han videre som Grisegilder, og han huskes af alle, der har kendt Landsbyens Liv for et halvt Aarhundrede siden. — Ogsaa han havde Rutine og mestrede sit Fag, — og da særlig naar han havde faaet et passende Antal Snapse eller Brændevins-Knægte, sagde man. Enhver nogenlunde fingernem kunde selv skære en Ornegris, men Posegrisene gik man uden om, ligesom man ogsaa overlod den komplicerede Operation ved at skære Sogrise til Gilderne. Dette at skære Sogrise var et Levn fra Fortiden, hvor en Slagtegris som oftest opnaaede en Alder af henved 3 Aar og derfor vanskelig kunde undgaa at blive So, hvorved Fedningen jo hemmedes, medmindre Æggestokken fjernedes, medens den var Pattegris. Denne Operation foretog Gildereren siddende paa en Stol inde i selve Grisehuset, efter at Grisen var lagt paa Siden foran ham saaledes, at han med den ene Træsko kunde holde dens Hoved nede mod Gulvet, medens Benene blev holdt af en Medhjælper. Med en skelignende Kniv skrabede Gildereren først Haarene af

Siden noget nær midt imellem bageste Ribben og Hoftens og lagde dernæst et raskt Snit gennem Hud og Muskler, saa Tarmene blev synlige, og med en Pegefingert rodede han saa ind for at finde Æggestokken frem. Efter at denne var afskaaret, blev den lagt over hans Træskonæse, dels som et Bevis for vel udført Arbejde og dels som et Regnskab over, hvad han nu havde tjent. Saaret blev dernæst syet sammen med store Sting — noget nær, som man syer for en Rullepølse, og Grisen, der nu slap fri, kantede sig skæv i Siden hen i Flokken, der forskræmt havde forstukket sig i en Halmdyngge. — Saa fik Gildereren sin Betaling — efter Regnskabet paa Træskosnuden — de obligate Snapse og stavrede videre med Stok i Haand og Hatten i Nakken til næste Gaard, hvor der var Smaagrise at lem-læste.

Ogsaa Grisegilder-Professionen gik i Arv fra Fader til Søn. Saadan gik det i al Fald i Ørslev, hvor den køndte Gilder-Slægt i det sydligste Sjælland levede fra Midten af forrige Aarhundrede til ind i dette. Hans Jacobsen eller „Gilder-Hans“, som hans almindelige Navn var, var kendt for sin Kyndighed over det ganske Sydsjælland. — Men ogsaa paa dette Omraade ønskede den uddannede Veterinær Eneret, — og Gildereren tilhører nu Historien.

EN PRÆSTEKONES SKÆBNE

Af Lærer Axel P. Jensen.

DE gamle Præstehistorier fortæller Gang paa Gang om Præsteenker, der følger med Kaldet, saa at den nye Præst maa overtage baade Embedet og Enken efter sin Formand. Her skal fortælles om en Præstekone, som først var gift med 3 Præster, der fulgte efter hinanden i det samme Embede, og derpaa gift med en Degn, som dog snart efter blev Præst, først i Hammer-Lundby og senere i Kallehave.

Denne Præstekone hed *Bodil Michelsdatter*, og hun blev vistnok født i Greve Præstegaard 1636 eller 37 som Datter af Provsten der *Mikkel Madsen Butterup*, som døde 1644. Allerede da hun var ca. 19½ gammel, blev hun den 27. Januar 1656 viet til den 67-aarige Provst *Mads Johansen Wessel* i Karlslunde-Karlstrup og drog ind i Karlslunde Præstegaard. Kun 1½ Aar efter døde den gamle Provst den 8. Juli 1657, og Bodil var Enke 1. Gang, kun lidt over 20 Aar gammel. Det var saare rimeligt, at baade hun og andre, som Skik og Brug var i de Tider, tænkte hende forsørget bedst, ved at hun blev gift med den næste Præst i Embedet. Der opstod nogen Strid om, hvem Eftermanden skulde være (se herom Præstehistoriske Samlinger I, Side 317—18), men Resultatet blev, at Hører i Helsingør, *Peder Corfitsen*, fik Embedet, og til ham viedes Bodil Michelsdatter den 22. Juni 1658. Aaret efter, den 14. Marts 1659 fødte hun sin førstefødte, en lille Søn, som blev

døbt allerede den 17. Marts af Hr. Erik Mogensen i Greve, der var blevet gift med Bodils Søster Anna. Han fik Navnet Corfits. Som Faddere nævnes „Præsten i Havdrup Hans Olufsen Slangerups Hustru Maren, som bar Barnet. Præsten Mads Mikkelsens Hustru Ane i Jersie, Boel Hans Nielsens, Nilaus Knudsen og Kirkeværgerne Michel Lauritsen og Søfren Jensen.“

Lykken var dog kun kort. Allerede den 22. Marts 1661 døde Peder Corfitsen, kun 36 Aar gammel, og Bodil Michelsdatter var Enke for anden Gang. Den nye Sognepræst, som allerede udnævntes 5 Dage efter Peder Corfitsens Død, muligvis dog kun som konstituteret, havde sikkert i en kort Tid været Hr. Peders Kapellan under hans Sygdom. Han hed *Edvard Villumsen Dichmann*, og da han havde faaet Embedet, fik han ogsaa Enken. Den 13. Oktober 1661 ægtede han i Karlslunde „hæderlig, dydig, fin og Gudfryctig Matrone Bodild Michels Datter, salig Hr. Peder Corfitzens Efterleffverske.“

Deres første Barn blev født i Juli 1662. Det blev en Pige, som fik Navnet Karen... Hun blev senere gift med Præsten Simon Schmertz i Østeregesborg.

Aaret efter, den 22. November 1663, blev der født en Søn, som fik Navnet Willum Efvertsen ...

Fru Bodils tredie Ægteskab varede i 5 Aar. Saa gæstede Døden igen Karlslunde Præstegaard. Edvard Villumsen Dichmann døde den 6. November 1666 og blev begravet i Karlslunde Kirke den 15. November, og nu drager Bodil Michelsdatter bort fra Karlslunde. Hvorhen ved vi ikke, maaske er hun flyttet til sin Søster i Greve, der nu var gift med Præsten der Hr. *Villads Olufsen*. Det fortæltes siden, at hun var blevet gift med en Student og boede paa en Ejendomsgaard hinsides Næstved. Den Oplysning har Wi-berg faaet, da han samlede Oplysninger om Præsterne i Karlslunde-Karlstrup til sin Præstehistorie.

Embedet i Karlslunde-Karlstrup blev efter Dichmanns Død tillagt Biskob Wandell som Præbendekald, saa længe han levede, og den næste Præst Hr. Hans Oluffsen var alt-saa kun Biskoppens Kapellan.

I 3 Aar taber vi Fru Bodil og hendes 3 Børn af Sigte, saa møder vi hende igen i Skensved Kirkebog, hvor der anføres: „Anno 1669 Dominica 2. Adventis, som Indfaldt den 5. Dcbr., viede Jeg Hæderlig och Vellærd Mand Lauritz Oluffsen Kolle och Hæderlig och gudfryctig Matrone Boild Michelsdaatter tilsammen.“

„Studenten“ er altsaa „Hæderlig och Vellærd Mand“ *Lauritz Oluffsen Kolle*, der var Degn i Havdrup og Skensved fra o. 1666. Han var Student fra Roskilde 1657, blev imatr. ved Københavns Universitet 16. November, deltog som Student i Københavns Forsvar under Krigen med Karl Gustav 1658—1660.

Det ser ud til, at Biskop Wandall har haft Bodil Michelsdatter i sin Erindring, og det kommer i saa Fald hendes Mand tilgode. I Aaret 1669 havde Biskoppen ogsaa faaet tildelt Hammer-Lundby Sognekalde som Præbende, og da hans Kapellan her *Niels Lauritsen Wedberg* den 18. Januar 1670 blev kaldet til residerende Kapellan i Korsør, bliver Degnen i Havdrup-Skensved Hr. Lauritz Oluffsen Kolle den 1. Februar 1670 kaldet til Medtjener i Hammer-Lundby. Han blev ordineret den 27. Oktober samme Aar.

For fjerde Gang er Bodil Michelsdatter nu Præstekone, denne Gang i Hammer Præstegaard. Her fødes Sønnen Oluf Lauritsen og bliver døbt den 11. November 1672 og Datteren Susanne Kathrine Lauritsdatter, der bliver døbt 24. Juni 167. Hun døde dog allerede 9 Maaneder gammel og bliver begravet den 14. Marts 1676.

Biskop Wandall døde 1. Maj 1675, og Hr. Lauritz Oluffsen Kolle bliver nu forflyttet den 13. November 1675 til Kallehave, hvor han var Sognepræst i 10 Aar. Han døde i Aaret 1685, og samme Aar bliver „Bodil sal. Hr. Lars i Kallehave“ i Følge den gejstlige Enkekasses Regnskaber indskrevet til Distributs.

I Aaret 1686 lader hun opsætte en Mindetavle i Karlslunde Kirke over sine 3 første Mænd med Indskriften:

„De tre hæderlige Mænd Alle Sognepræster her til

Steden Her Matths Johanson Vesell, som døde Anno 1657, Var Sognepræst i 38 Aar oc Provst i 13 Aar, Her Peder Corfidtzøn, betiente steden Paa fierde Aar, oc Døde Anno 1661, Her Efvert Willumsøn Dichmann, Døde Anno 1666, i sit Embedis siette Aar, Alders 34. Till en Kierlig oc Christelig ihukommelse Er denne Tavfle opsæt oc Bekostet Aff Samptlig Deris Effter Lefverske Boeld Michels Datter Anno 1686.

Saa skrider tiden bort, oc grafven monne samle
Saa vel dend unge, som dend Alderne oc gamle,
Lær os, o Gud, vor tid oc vore Dagis Maal
At vi oc velbereed Kand dricke Dødsens skaal.“

Mindetavlen hænger endnu i Karlslunde Kirke og vidner om, at Bodil Michelsdatter, da hun fjerde Gang var Enke, mindedes sine tre Mænd i Karlslunde.

Wiberg mente, at Bodil Michelsdatter ogsaa blev gift med Eftermanden i Kallehave *Hr. Peder Eriksen Greve*. Det kan imidlertid ikke være rigtigt, idet hun stadig findes i den gejstlige Enkekasses Regnskaber hvert Aar indtil 1698, da Regnskaberne derefter er forsvundet til 1722. Sidste Gang 1698 tilføjes følgende, som viser, at det er den samme Bodil Michelsdatter, som vi nu har fulgt: „for sin 1. Mand salig Hr. Mads i Karlslunde hans Indsættelse.“ Hun vedblev altsaa at være Enke, og vi hører intet om hende, før Kallehave Kirkebog i Aaret 1703 melder: „D. 24. Maj begrafved Bodil Michelsdatter, Præsteenken her ved Steden, 66 Aar gl. och 6 Maaneder.“ Og dermed slutter de gamle Bøgers Beretning om hendes Livsskæbne.

DET FØRSTE FOLKETINGSVALG

I PRÆSTØ AMT DEN 4. DECEMBER 1849

Af *Rasmus Nielsen.*

DEN største Begivenhed i 1849 skete den 5. Juni, da Frederik den Syvende underskrev Danmarks Riges Grundlov, som gjaldt til 28. Juli 1866. Den 16. Juni 1849 underskrev Kongen Valgloven.

Ifølge denne Grundlov bestod Rigsdagen af et Folketing paa 102 Medlemmer og et Landsting paa 51 Medlemmer.

Enhver 30aarig, selvstændig og uberygtet Mand, som havde Indfødsret og Raadighed over sit Bo, var fri for Gæld til Fattigvæsenet og havde boet et Aar i en Valgkreds, havde Valgret baade til Folketing og Landsting.

Valgbar til Folketinget var enhver 25aarig Mand, der opfyldte Valgretsbetingelserne; dog behøvede han ikke at bo i Folketingskredsen. Det eneste Privilegium, Junigrundloven havde, var, at en Landstingsmand skulde være 40 Aar og have en Indtægt paa 1200 Rdl. (2400 Kr.) eller svare 200 Rdl. i Skat.

Valgperioden til Folketinget var 3 Aar og til Landstinget 6 Aar.

Den 27. Juli 1849 meddelte Indenrigsministeriet Amtmændene, at de skulde give Kommunalbestyrelserne Ordre til at lave Valglister. Man ventede Folketingsvalg alle-

rede i September, hvad der ogsaa havde været rimeligt; men det skete ikke. Hvorfor Novemberministeriet tøvede med at udskrive Valg, vides ikke. Folketingsvalget blev endelig fastsat til 4 Decbr. 1849.

Nu var Striden om Grundloven mellem de to frisindede Partier: Bondevennerne og de Nationalliberale ophørt, og Bondevennerne gjorde alt muligt for at faa Vælgerne paa Landet og i Byen til at enes om en fælles Kandidat ved Folketingsvalget. Oberst Tscherning og Drewsen blev atter optaget i Bestyrelsen for „Bondevennernes Selskab“ som et Bevis for, at de to Partier til Dels var forsonet.

Paa Vælgermøderne i Efteraaret 1849 drøftede man det slesvigske Spørgsmaal, en Tvangsafløsningslov af Fæsteforholdet og en Reform af Kommunal- og Næringsloven; men om ingen af disse Sager blev der givet ren Besked.

I Præstø Amt var der nu 6 Folketingskredse, idet Vallødistriktet blev nedlagt. Alle Kredsene blev derfor nu noget større.

Der blev valgt Bondevenner eller Venstremænd i alle Præstø Amts Kredse undtagen i Storehedingekredsen.

1. Storehedingekredsen.

Præstø Amts 1. Folketingskreds eller Storehedingekredsen bestod af Storehedinge Købstad med Landsogn og 20 Sogne: Magleby, Holtug, Strøby, Varpelev, Hellested, Spjellerup, Smerup, Lyderslev, Frøslev, Lillehedinge, Havnelev, Højerup, Karise, Alslev, Vemmetofte, Haarlev, Himlingøje, Valløby, Taarnby og Vallø Stift.

Bondevennerne opstillede H. E. Schack, mens de ikke-bondevenlige Partier opstillede Hoffmeyer, der stammede fra Storehedinge.

Der omtales ingen Vælgermøder.

Ved Valget 4. Decbr. 1849 var der 2 Kandidater: Artillerikaptajn A. B. Hoffmeyer (H) fra København. Cand. jur. Hans Egede Schack (V) fra København. Valg-

handlingen paa Storehedinge Torv blev aabnet af Byfoged Bülow.

„En sandhedselskende Vælger“ skrev følgende om Valget i „Almuevennen“ for 21. Januar 1850:

„Naar Artillerikaptajn Hoffmeyer betænker sin Stilling, dersom et Omvalg skulde finde Sted paa Grund af Valgbestyrelsens lovstridige Fremgangsmaade ved Kaaringen, er det meget muligt, at han vilde sige det samme som Kong Pyrrhus! Da Kaptajnen efter hans eget Sigende paa Valgdagen har gaaet eller løbet paa den militære Løbebane nu i 25 Aar, var det naturligt, at han for den største Del af Distriktets Vælgere var en ubekendt Mand. Hans Venner greb derfor til som et Middel til at fremme hans Valg at overøse baade hans afdøde Fader og ganske Familie med Ros, som bragte os til Forbavselse. Vi kender godt gamle Hoffmeyer. Vi antog ham for en jævn og ærlig Mand.

Købstadens Beboere ønskede Kaptajnens Valg; til dem sluttede sig naturligvis andre „intelligente“ Folk. f. Eks. Præsterne, men især de Storehedinge nærmest boende Beboere, deri indbefattede daglige Gæster af muntre Folk, som forstaar at bedømme, hvem der leverer den bedste Brændevin og bedste Mad. For saadanne Folk var især Valgdagen en Festdag, da en Del af Byens Borgere paa en højst liberal Maade udskænkede Drikkevarer til Landboerne, hvilket sikkert bidrog betydeligt til Valgets Udfald.

Som noget af det uheldigste i Hoffmeyers lange Foredrag, og som tillige viser hans ringe Kendskab til sine Vælgere, skal vi udhæve, at han anførte Bønderne fra Lund som sin Autoritet med Hensyn til sin Dom om Fæstevæsenet. Det er nemlig en bekendt Sandhed, at benævnte Bønder er nogle af de vankundigste Mennesker, der findes i hele Valgdistriktet, og med Hensyn til deres sædelige Standpunkt skal vi ikkun sige, at paa selve Valgdagen blev nogle af dem saa berusede, at de væltede paa Vejen og blev lemlæstet ved Faldet midt i deres Glæde over den

store Sejr, de havde vundet. Derimod kunde vi ikke andet end bifalde Hoffmeyers Ytringer om den Selvstændighed, han lovede at udvise som Folketingsmand. Han sagde nemlig, at han ikke vilde anse for utvivlsom Sandhed ethvert Ord, som udgik fra Prokurator Christensen eller fra Gmd. Lars Hansen i Bjælkerup og Jens Pedersen i Smerup. Vi er ganske af samme Mening og kan tilføje: om det endog udgik af Munden paa Postmester Jespersen i Storehedinge, den Guds Mand Leth i Lillehedinge eller den graahaarede Ole Pedersen i samme By.

Da Hoffmeyer havde endt sin Tale, og Schack fremstod paa Tribunen, begyndte øjeblikkelig den uanstændige Tumult, ja nogle raabte endog: „Ned med ham! Tal højt!“ og flere Pøbelagtigheder, hvorved det blev umuligt for Mængden at høre Kandidatens Foredrag. Især hørted nogle Gange en utydelig grov Stemme, som man i Førstningen troede kom fra en Bulbider; men ved at lytte nøje til opdagede man, at det var ikke saa, men at det var en Mand, hvis Kald det er at kurere Bulbidere og andre umælende, nemlig Dyr læge Andreasen af Storehedinge. En saadan pøbelagtig Opførsel var naturligvis krænkende for Schack og hans Parti; men paa den anden Side kunde det forlade Valgpladsen med Stolthed; thi det havde vist en Opførsel mod Modpartiet, som var ærekære Mænd værdig.

Efter at Schack havde endt sin Tale, fremstod to Opponentter imod ham; men Tumulten tiltog bestandig formodentlig for at bringe ham ud af Fatningen; men det mislykkedes, og vi tror, at Schack var klogere end Opponentterne, da hans Gensvar var bestemte og træffende.

Nu skredes straks til Kaaring; men her brugte Valgbestyrelsens Formand, den lovkyndige By- og Herredsfoged Frands Frederik Vilhelm Bülow den lovstridige Fremgangsmaade at befale Vælgerne at dele sig i to Hobe i Stedet for Haandsoprækning. Han kunde dog gerne have gjort sig den Ulejlighed at have efterset Valgloven først; det havde lige saa lidt været ham til Skam at se i Loven,

som det var Hoffmeyer til Skam, at han havde sin Tale paa Papiret, mens han holdt den.

Hoffmeyers Parti lignede det andet Parti med Tyskerne, ja nogle kaldte dem ligefrem Tyskerne, hvilket i en saa stor Forsamling let kunde have ledet til uhyggelige Optrin; men heldigvis var det latterlige i Beskyldningen saa stærkt fremtrædende — thi alle de tyskfødte Borgere var mellem Hoffmeyers Vælgere — at de fornærmede svarede med Latter. Under Afstemningen til Protokollen foregik lignende Scener og Optog som dem, man ser Guden Bacchus's Dyrkere sædvanlig opvarte ham med; ja, endog paa Tribunen foregik der smukke Optrin, at en beskænket Karl bemægtigede sig Formandens Klokke og ringede nok saa rask med den. Disse og flere dumme Streger gjorde, at de fleste ordentlige Folk forlod Byen, før Valget blev proklameret.

Ved Schacks Fald blev i Storehedinge anstillet Glædesfester, ja, ved Proklamationen af Hoffmeyers Valg blev Glæden saa overstadig højt klingende, at enhver rolig Tilskuer uvilkaarlig maatte falde paa den Tanke, at Hoffmeyer anført af Holger Danske (som var iblandt hans Vælgere) vilde i en Haandevending alene drive Tyskerne ud af Slesvig og sikre os Ejdergrænsen.“

O. B. skrev samme Dag i „Almuevennen“: „Paa Valgdagen ytrede (Købmd.?) Svendsen i Storehedinge, hvor flere satte deres Heste og Vogne ind, at dersom Schack i Dag fik de fleste Stemmer, skulde vi se, der vilde blive en alvorlig Fløjten og Piben i Byen, for der var lavet mange Piber, og Smaaaborgerne var meget opbragte. Schack og Lars Hansen i Bjælkerup vilde blive fulgt ud af Byen med Hujen og Piben, og Jens Pedersen i Smerup og en fra Spjellerup, hvis Navn han ikke vidste, vilde blive klemt alvorligt, Hoffmeyers Parti opførte sig pøbelagtigt.“

Ved den skriftlige Afstemning fik Hoffmeyer 707 Stemmer, mens Schack fik 502. Af 2089 Vælgere stemte 1209 eller 57,9 pCt.

Bülow svarede i „Almuevennen“ for 4. Febr. 1850, at han opfordrede Vælgerne til at stemme ved Haandsoprækning paa Kandidaterne, og at han henstillede til de Vælgere, der vilde stemme paa Hoffmeyer, at gaa til højre Side, for at Kaaringen kunde blive desto synligere for Valgbestyrelsen. Da Schack imidlertid protesterede mod det, blev Vælgerne øjeblikkelig opfordret til at række Hænderne i Vejret fra det Sted, hvor de var.

Bülow paastod nu, at der ikke var noget Forbud i Valgloven imod, at Vælgerne for at udføre Kaaringen traadte til hver sin Side. Schack blev ikke valgt, fordi han i et Skrift havde holdt paa Delingen af Slesvig.

Hertil bemærkede Redaktør af „Almuevennen“ I. A. Hansen, at Aristokratiet var Skyld i, at Schack ikke blev valgt, idet de havde benyttet ovennævnte Skrift imod ham.

Hoffmeyer beskrives saaledes i „Almuevennen“ for 6. Juni 1851: „En undersætsig, 40aarig Mand med lyse Haar og Knebelsbarter og et mere godmodigt end opvakt Fysiognomi.“

2. Faksekredsen.

Præstø Amts 2. Folketingskreds eller Faksekredsen bestod af 17 Landsogne: Fakse, Hylleholt, Kongsted, Ulse, Østeregede, Vesteregede, Dalby, Thureby, Enderslev, Vraaby, Herfølge, Sædder, Vollerslev, Gjørslev, Lidemark, Bjeverskov og Lellinge. Fakse var Valgstedet.

Valgkomitéens Formand Grd. Jacob Sørensen i Herfølge bekendtgjorde 14. Sept 1849 i „Almuevennen“, at der skulde holdes et Prøvevalg i Sonnerup Kro 24. Sept. Kl. 12. Han anmodede alle de Kandidater, der vilde stille sig, om at give Møde.

Paa Mødet meldte der sig kun een Kandidat Møller Johannsen fra Hovby. Ved Afstemningen fik han alle de tilstedeværendes Stemmer undtagen 3. Han havde været Kredsens Rigsdagsmand 1848—49.

Ved Valget 4. Decbr. 1849 var der kun een Kandidat: Møller *Frederik Johannsen* (V) fra Hovby. Han valgtes ved Kaaring. Der var 2127 Vælgere.

3. Næstvedkredsen.

Præsto Amts 3. Folketingskreds eller Næstvedkredsen bestod af Næstved Købstad med Landdistrikter og 17 Sogne: Herlufmagle, Tybjerg, Næsby, Tyvelse, Glumsø, Bavelse, Skelby, Sandby, Vrangstrup, Fensmark, Rislev, Aversi, Rønnebæk, Olstrup, Nestelsø, Mogenstrup og Toksværd.

Kommunalbestyrelsen i Næstved valgte en Komite, som skulde sørge for at holde et Prøvevalg. Den holdt Møde 14. Sept. og vedtog, at et Prøvevalg skulde holdes hos Konditor Hansen paa Torvet i Næstved 8. Oktbr. Kl. 12. Kandidaterne skulde melde sig til Komiteen inden 26. Sept.

Ved Prøvevalget 8. Oktbr. stillede sig 4 Kandidater: Kredsens Rigsdagsmand, Sognefoged *Mikkcl Rasmussen* fra Torpe i Herlufmagle Sogn, Adjunkt *Fleischer* fra Herlufsholm, Kateket og Førstelærer *P. M. Barfod* fra Næstved, og Væver *Frølund* fra Holløse.

M. Rasmussen forsikrede, at det ikke var for Pengenes Skyld, at han stillede sig, da han nærmest havde haft Tab af sin Rigsdagsvirksomhed, men af ren Opofrelse for at tjene sine Medborgere. Han omtalte kort sin Virksomhed paa Rigsdagen. Han havde kun talt een Gang. Han omtalte Næringsforholdene og Fæstesagen. Han var Bondeven. Fleischer stillede sig efter Opfordring af nogle Vælgere i Næstved. Han holdt paa Ejdergrænsen og var Nationalliberal.

Barfod betragtede Opfordringen til Fleischer som et Indgreb i sine Rettigheder. Han var ogsaa Nationalliberal.

Frølund udtalte, at Haandværkere skulde have Til-ladelse til at bosætte sig paa Landet.

Kromand Johansen i Herlufmagle overøste M. Rasmussen med Grovheder og Beskyldninger i Anledning af hans Virksomhed som Sogneforstander.

Pastor Beyer formanede Forsamlingen til at raadslaa i Enighed og Kærlighed.

Paa Grund af det daarlige Vejr var der ikke mødt ret mange Vælgere fra Landet, hvorfor Komiteen fandt

det rigtigst at udsætte Afstemningen. Vælgerne paa Landet holdt Møde i Holme Kro 22. Oktbr. Her mødte 5 Kandidater: Barfod, Fleischer, Frølund, Rasmussen og Indsieder *Niels Jensen* fra Træløse. Der var stærkest Stemning for Rasmussen.

Imidlertid greb Formanden for „Bondevennernes Selskab“ Overretsprokurator Balthazar Christensen ind. Han ønskede, at Vælgerne i Næstved og paa Landet skulde enes om en Kandidat, og han havde en saadan, nemlig Parcelist *Lars Andersen Hækkerup*, som var Bondeven, men tillige nærrede Sympati for de Nationalliberale. Han havde været Rigsdagsmand for Ringstedkredsen; men da Borgerne i Ringsted ikke kunde lide ham, vilde han ikke lade sig opstille der. Han boede i Vettørslev ved Ringsted.

B. Christensen fik nu Rasmussen til at trække sig tilbage til Fordel for Hækkerup, som lovede at stille sig som Fælleskandidat for Land og By, hvis 20 Vælgere i Næstved vilde opfordre ham dertil. 23. Oktbr. opfordrede 20 Vælgere fra Næstved ham til at stille sig.

I „Næstved Avis“ for 5. Novbr. skrev Hækkerup følgende: „I Anledning af en Opfordring fra 20 agtede Borgere i Næstved om at stille mig til Valg til Folketinget for Præstø Amts 3. Valgkreds tillader jeg mig herved at svare følgende: Jeg vil efterkomme Opfordringen, saa meget hellere som jeg baade før og efter Prøvevalget har modtaget flere Anmodninger fra Vælgere af Landdistriktet; men naar jeg stiller mig paa Valg i Næstved, sker det dog under den Forudsætning, at de ærede Vælgere, som har opfordret mig, i denne Henseende nogenlunde repræsenterer Næstved. Det er for øvrigt en Selvfølge, at jeg, hvis det skulde vise sig, at en anden skulde træde frem, som endnu bedre kunde samle By og Land, da trækker mig tilbage.“

De andre Kandidater trak sig saa tilbage.

Alle Vælgerne i Næstved var dog ikke tilfredse med Hækkerup; thi 50 Vælgere i Næstved meddelte i „Næstved Avis“ for 23. Novbr., at de ikke vilde give ham deres

Stemme. „Næstved Avis“ skrev 26. Novbr.: „Nogle af de 50 har forandret denne deres Beslutning, og vi kan ikke omtvivle, at Land og Købstad eendrægtigt vil samle sig om Hækkerup.“

Han fremsatte sine politiske Meninger i en lang Artikel i „Næstved Avis“ for 30. Novbr. Han vilde arbejde for en Forsoning mellem Land og By. Købmandshandel og Brænderidrift burde kun drives i Købstæderne. Lavene burde bestaa med Forandringer. Husmandshoveriet burde ophæves, Tienden afløses, og Fæstegodset overgaa til Selvejendom. Han ønskede en ny Kommunallov og Reformere af Almueskolevæsenet. Han vilde holde paa Ejderfloden som Danmarks rette Grænse.

Ved Valget 4. Decbr. 1849 var der kun een Kandidat: Parcellist *Lars Andersen Hækkerup* (V.) fra Vetterlev. Valghandlingen aabnedes Kl. 10 i Ridehuset i Grønnegade af Valgbestyrelsens Formand Justitsraad, Byfoged *Daniel Tonnies Lawätz* med en Tale, hvori han gjorde Vælgerne opmærksom paa Handlingens Vigtighed og paa den udstrakte Frihed, som ved Grundloven var givet hele Folket. Han meddelte, at kun Hækkerup havde stillet sig; dog kort før Mødets Begyndelse anmeldte sig endnu en Kandidat, en Husmand (vel sagtens Niels Jensen) fra Træløse; men ifølge Loven kunde han ikke fremstille sig til Valg, fordi Anmeldelsen var sket for sent, hvilket Valgbestyrelsen havde billiget.

Lawätz opfordrede derfor Hækkerup til at fremstille sig for Vælgerne og disse til at gøre Spørgsmaal til ham.

Hans Stiller, Kateket Barfod, anbefalede i et varmt Foredrag Hækkerup til Landbo- og Købstadsvælgerne.

Hækkerup udtalte sig i Tilslutning til sit offentliggjorte Program og erklærede, at Indkvarteringen og Konsumtionen tyngede for meget paa Købstæderne, hvorfor der burde ske en Forandring.

Da ingen stillede Spørgsmaal til ham, foretoges Afstemning ved Kaaring, som viste, at han var valgt til Folketingsmand med en betydelig Majoritet, og det skete

under Forsamlingens lydelige Jubel. Lavätz proklamerede nu Hækkerup som valgt for Præstø Amts 3. Kreds. Hele Valghandlingen foregik under den skønneste Enighed mellem Land og By, og det var alles Ønske, at det fremdeles maatte vedvare. Forsamlingen skiltes efter at have udbragt et længe Leve for Landets elskede Konge, Frederik den Syvende.

En Del Vælgere fra Landet og Købstaden samledes til Middagsspising paa Gæstgivergaarden, hvor Bonden og Borgeren paa ny gentog Ønsket om Enighed mellem alle Stænder. Pastor Beyer fra Herlufmagle knyttede en lille Tale til det. Selskabet skiltes først ud paa Aftenen. (Enigheden varede kun til 1852, da Hækkerup blev vraget).

4. Præstøkredsen.

Præstø Amts 4. Folketingskreds eller Præstøkredsen bestod af Præstø Købstad med Landdistrikt og 10 Sogne: Skibbinge, Everdrup, Snese, Roholte, Baarse, Beldringe, Jungshoved, Allerslev, Mern og Kallehave.

Nogle Bønder havde valgt en Komite paa 28 Medlemmer til at varetage deres Interesser. Anders Larsen var Formand. Bomuldsvæver H. Hansen i Mern var Medlem af Komiteen. Den indbød Borgerrepræsentanterne i Præstø til at deltage i Forhandlingerne om en Kandidat.

Der blev holdt et Møde paa Præstø Raadstue 9. Sept. 1849. Der var mødt Vælgere fra alle Sognene. Det var rimeligvis paa dette Møde, at Sognefoged Gmd. *Lars Larsen* i Sageby, hvis politiske Stilling ikke er helt klar, fik de fleste Stemmer; men Komiteen og Borgerrepræsentanterne vilde ikke bøje sig for Afstemningen. De enedes om at indbyde Kredsens Rigsdagsmand, Pastor *N. F. S. Grundtvig* i København, til at stille sig, da han havde udført sit Hverv til deres Tilfredshed.

Grundtvig svarede 18. Sept.: „Det er til fælles Bedste, naar Land og Købstad kommer hinanden i Møde, saa ingen kan være beredvilligere, end jeg er, til efter Evne at tjene begge.

Derom beder jeg den ærede Valgkomite at forsikre alle de Vælgere, som har skænket mig deres Tillid, og skal nu med godt Haab og megen Glæde stille mig i Valgkredsen.“

Valgkomiteen opfordrede nu alle Vælgere til at skænke denne gamle Frihedsven, Folkeven og Almueven deres Stemme.

Nogle Landbovælgere kritiserede i „Næstved Avis“ for 23. Novbr. Komiteen, idet de skrev, at den havde valgt sig selv. De meddelte, at Sognefoged og Gmd. Lars Larsen fra Sageby efter Opfordring fra flere Vælgere stillede sig. Han var en oplyst, selvstændig, besindig og rettænkende Mand.

Ved Valget 4. Decbr. 1849 var der 2 Kandidater: Pastor *N. F. S. Grundtvig* (nærmest V) fra København. Sognefoged *Lars Larsen* (nærmest H) fra Sageby. Valgbestyrelsens Formand, Pastor *Østrup* fra Snesere aabnede Valghandlingen paa Præstø Torv Kl. 10 og meddelte, at Grundtvig og *L. Larsen* stillede sig.

Hjulmand *Chr. Pedersen* fra Præstø oplæste en skriftlig „Opsats“, hvori han anbefalede Grundtvig. Han blev idelig afbrudt af Forsamlingen paa Grund af sit dæmpede Foredrag, hvorfor han snart traadte tilbage.

Pastor *Rørdam* fra Mern anbefalede Vælgerne at stemme paa Grundtvig, hvis Ærlighed, Danskhed og Dygtighed han fremhævede. Grundtvig havde virket for den almindelige Valgret.

Grundtvig haabede, at Vælgerne ogsaa i Aar vilde give ham deres Stemmer. Han var kommet hertil paa Opfordring. Hans politiske Anskuelser var Vælgerne bekendte. Han var en gammel Bondeven, den samme i Dag som i Fjor. Paa Spørgsmaal svarede han, at enhver skulde have Ret til at ernære sig med egne Hænder paa hvilken som helst Maade i Købstaden og paa Landet.

Hmd. *Henning Olsen* fra Kindvig anbefalede *Lars Larsen*.

Lars Larsen stillede sig paa Opfordring. For henvend 3 Maaneder siden var der holdt et Vælgermøde paa

Præstø Raadhus, og der var mødt Vælgere fra alle Valgkredsens Sogne. Han fik den overvejende Del af Stemmerne. Han var en jævn Bonde, der ikke kunde henvise til nogen tidligere offentlig Virksomhed. Han havde i Fjor anbefalet Grundtvig; men ved at følge dennes Virken paa den foregaaende Rigsdag var han kommet til den Overbevisning, at han ikke i Aar kunde anbefale Grundtvigs Valg.

Han var Fæstebonde og kendte til fulde Fæstebondens Stilling og Interesser, og han mente derfor, at Vælgerne af Bondestanden i hans egen Stilling maatte have Garanti for, at han, hvis man valgte ham, ikke indvilgede i nogen Forandring i Landbolovgivningen, som kunde skade Bondestanden. Han vilde stemme for, hvad der bedst gavnede Købstæderne. Han holdt paa Danmark til Ejderen.

Der blev nu foretaget Kaaring, hvorved Lars Larsen fik de fleste Stemmer. Grundtvig forlangte saa skriftlig Afstemning, der blev foretaget dels paa Raadhuset og dels ude i Byen.

Nu skete det mærkelige, at en hel Del Vælgere, der ved Kaaringen havde stemt paa Lars Larsen, ved Protokollen stemte paa Grundtvig. Nogle Bønder mente, at det var forkert at stemme paa Lars Larsen, da de havde set, at nogle Godsejere ved Kaaringen stemte paa ham.

Grundtvig fik 457 Stemmer, og Lars Larsen 374. I Præstø stemte 42 paa Grundtvig og 42 paa Lars Larsen. Af 2090 Vælgere stemte 831 eller 39,8 pCt.

Den strenge Kulde holdt saa mange Vælgere borte fra Valgstedet; fra flere Sogne mødte kun Halvdelen eller Trefjerdedelen af Vælgerne.

Formanden for Præstø Valgkomite tillod sig efter Kaaringen at indtegne nogle Vælgere paa Valglisterne tværtimod Valglovens Bestemmelse; de saaledes lovstridigt paaførte Vælgeres Navne annulleredes af Valgbestyrelsen.

Valghandlingen sluttede med, at Formanden udbragte et Leve for Frederik den Syvende.

5. Vordingborgkredsen.

Præstø Amts 5. Folketingskreds eller Vordingborgkredsen bestod af Vordingborg Købstad med Landsogn og 10 Sogne: Kastrup, Udby, Ørslev, Sværdborg, Køng, Vejlø, Vesteregesborg, Hammer, Lundby og Østeregesborg.

Ved Valget 4. Decbr. 1849 var der kun een Kandidat: Arvefæster *Christian Schroll* (V) fra Basnæs. Han blev valgt ved Kaaring. Der var 1935 Vælgere. Han havde været Kredsens Rigsdagsmand 1848—49.

6. Møns kredsen.

Præstø Amts 6. Folketingskreds eller Møns kredsen bestod af Øerne Møn (Stege Købstad med Landdistrikt og Landsogn samt 6 Sogne: Magleby, Borre, Elmelunde, Keldby, Damsholte og Fanefjord) Bogø og Nyord.

Der blev holdt et Møde paa Raadstuen i Stege 26. Sept. 1849. Etatsraad, Byfoged *Meincke* opfordrede Forsamlingen til at erklære, at den var enig med ham i at virke for Kammerraad *Puttferckens* Valg. Han var Formand for Borgerrepræsentanterne i Stege og for Sogneforstanderskabet i Stege Landsogn, juridisk uddannet og havde boet i Stege i mange Aar.

Gmd. og Sogneforstander *Jørgen Larsen* i Elmelunde vilde ikke stemme paa *Puttfercken*.

Først i Oktbr. blev der dannet en Valgkomite, hvis Formand var Skolelærer *Bendtzen* i Hjelm. Den besluttede at opstille Møns kredsens Rigsdagsmand *Frederik Barfod*, og han erklærede sig villig til at stille sig.

Der blev nu agiteret ikke saa lidt baade i By og paa Land for *Barfods* og *Puttferckens* Valg.

I „Møns Avis“ for 22. Novbr. skrev *Puttfercken*, at han havde stillet sig paa Grund af gentagne Opfordringer fra saa mange hæderlige Mænd i By og paa Land. Han var klar over, at han paatog sig et betydeligt Ansvar, hvis han blev valgt. Han var ikke Taler. Han vilde værne om Grundloven, love samvittighedsfuldt at overveje ethvert

Spørgsmaal, som kom til Forhandling paa Rigsdagen, og stemme efter bedste Overbevisning uden at se til højre eller venstre. Han ønskede, at Fæsteejendomme overgik til Selvejendomme ved frivillig Overenskomst, og at alt Hartkorn blev beskattet ens. Man burde med Varsomhed forandre Næringsforholdene, for at Købstæderne ikke skulde komme til at lide for meget. Han ønskede, at enhver vilde stemme efter sin Overbevisning. Til Slut skrev han, at han hverken direkte eller indirekte havde bejlet til nogen Stemme.

Ved Valget 4. Decbr. 1849 var der 2 Kandidater: Student *Frederik Barfod* (V) fra København, Kammerraad *J. H. Puttfercken* (H) fra Stege.

Valgbestyrelsens Formand, Byfoged *V. C. Meincke* aabnede Valghandlingen paa Torvet i Stege Kl. 11.

Barfods Stillere var Gmd. Jørgen Larsen, Elmelunde, Gmd. Rasmus Hemmingsen, Budsene, Gmd. Henning Larsen, Pollerup og Hmd. Hans Jørgen Pedersen, Frenderup.

Puttferckens Stillere var: Apoteker Barfod og Kæmner Tiedemann i Stege, Gmd. Peder Carstensen, Udby, og Gmd. Anders Hansen Bentsen, Keldby.

Barfod sagde, at de frie Forfatninger medførte, at baade Kandidaterne og Vælgerne løj. Han selv vilde dog tale Sandhed.

Han vilde kort omtale de Lovforslag, som han antog vilde blive forelagt de næste Rigsdage. Han ønskede en ny Kommunallov, hvori Grundlovens almindelige Valgret var optaget. Han vilde have baade Gaardmands- og Husmandshoveriet ophævet, da det var nedværdigende og skadeligt baade for Yder og Modtager. Konsumtionen burde ophæves, da den gav Anledning til Toldsvig. Han ønskede en ny Jagtlov, for at Krybskytteriet kunde ophøre. Det fulgte af sig selv, at han ønskede Fæstets Overgang til Selvejendom og Tiendeafløsning saa hurtigt som muligt.

Han var ikke alene Bondeven, men ogsaa Borgerven. Han havde i København set saa megen Elendighed, at han vel turde paastaa, at man ikke paa Landet kendte

Magen til den. Han paastod, at de fattige i Byerne var endnu ringere og fattigere end de ringe og fattige paa Landet. Han henviste til sin mangeaarige Virksomhed i det forenede Velgørenhedsselskab. Vilde man oprette et Borgervenneselskab, skulde han lige saa vist være blandt de første, der indtraadte i det, som han var blandt de første, der indtraadte i Bondevenneselskabet, hvis dette Borgervenneselskab blev i Sandhed frisindet og ikke oversaa de fattige, men med Troskab og Kærlighed stræbte at støtte dem. Han sluttede med at sige, at han havde talt Sandhed, og han anbefalede sig til Vælgerne.

Puttfercken sagde, at han havde stillet sig, fordi han var blevet opfordret, og fordi det var ønskeligt, at der var mindst 2 Kandidater, for at enhver kunde vælge den, som han havde mest Tillid til. Han henviste til sin tidligere Udtalelse. Han hørte til dem, som ønskede en rolig, fremadskridende Udvikling af de indre Forhold.

Han havde opholdt sig paa Møn siden sin Barndom, og hans private som offentlige Liv var almindeligt bekendt, og han havde modtaget mange Beviser paa sine Medborgeres Tillid. Han havde altid agtet den brave Arbejdsmand lige saa højt som Stormanden. Han havde aldrig bejlet til Folkegunst. Kun Danmarks Rige og hver enkelt Mands sande Vel laa ham paa Hjerte.

Ved Kaaringen var der Flertal for Barfod; *Puttfercken* forlangte skriftlig Afstemning, hvorved Barfod fik 666 Stemmer, mens *Puttfercken* fik 547. Af 2097 Vælgere havde 1213 eller 57,7 pCt. stemt.

Afstemningen i de enkelte Sogne blev saaledes:

	<i>Vælgere</i>	<i>Barfod</i>	<i>Puttfercken</i>
Stege By	267	0	216
Stege Landsogn	271	28	161
Keldby	200	68	37
Elmelunde	112	56	5
Borre	167	112	4
Magleby	221	89	24

Damsholte	267	162	26
Fanefjord	376	150	45
Bogø	175	1	2
Nyord	41	0	27
	2097	666	547

Redaktør Holst, „Møens Avis“ skrev: „Barfod valgte udelukkende af Landsognene; for øvrigt skylder vi Sandheden at erklære, at om hans Dygtighed og ærlige Vilje har vi aldrig tvivlet. Puttfercken har Grund til at glæde sig ved det vundne Resultat.“

8. Decbr. skrev Holst: „Barfod har Menneskekundskab og Dannelse og forstaar at vinde Mennesker. Det er sandt, at Barfod roste sig; men han maatte fortælle Vælgerne i Stege, hvad han havde udrettet i København“.

Kilder: Almuevennen. Næstved Avis og Møens Avis 1849.

KVINDESTUEN

STUDIE FRA WORDINGBORG RYTTERDISTRIKT

Af *Holger Munk.*

DA jeg første Gang hørte dette Ord, forstod jeg det ikke. Det ligger nu et halvt Aarhundrede tilbage i Tiden, og det var Fader, som brugte det efter at være kommet hjem fra en Gaardtaksation et Sted i Byerne nordpaa, idet han berettede om sine Oplevelser med de Ord: „Jeg var for Resten nær kommet i Kvindestue — —“. Af hans videre Beretning gik Ordets Betydning op for mig. Der ventedes et Barn til Verden, og budsendt havde de nærmeststaaende Kvinder med Jordemoderen samlet sig om den fødende — i Kvindestuen.

Ordet er af gammel Rod i Sydsjælland, og det bruges saaledes almindeligt i Tingbøgerne i 17 Tallene jævnsides med Barselstue og viser, at det, der her foregik, kun var forbeholdt Kvinder at overvære. Paa Landet fik Manden, Lægen eller Faderen, først i den nyere Tid Adgang. I de samtidige Kilder, der her er benyttet, omtales kun Kvinder i Forbindelse med selve Fødselen, og nævnes Manden, da optræder han kun som Statist, som Ilbud efter Nabokvinder eller i hastigt Jag med Bæsterne efter Jordemoder. Han havde spillet sin Rolle i Forspillet til det, der forestod. Nu var det Kvinderne, der havde taget Styret og regerede Huset, saalænge Fødselen stod paa. I Efterspillet — Barselgildet — indtog han atter sin vante Plads, selv om Kvinderne under Daabshandlingen i Kirken fort-

sat stod i forreste Række. Men blev sidste Akt udspillet i Tingstuen, — hvad altid hændte, naar der var Tale om Fødsler uden for Ægteskab for ikke at glemme Fødsel i Dølgemaal, — da var det Manden, der helt beherskede Billedet. Han var Aktor og Defensor, Dommer og Meddomsmand. Der dømtes efter hans Lov og Forordning, — og det var ogsaa ham, der eksekverede Straffen.

Hovedpersonen i Kvindestuen var selvsagt Moderen, den fødende Kvinde. Hendes Klager og Veer naaede vel sjældent uden for de lukkede Døre, og hvor hjælpeløs hun kunde være under de vanskelige Fødsler tiltrods for de mange velmenende Kvinder, der stod hos, faar vi nu det bedste Billede af gennem Kirkebøgernes faa, men stærke Ord. Det er dog langt fra alle Præster, der har følt sig tilskyndet til at videregive deres Oplysninger og Indtryk for Eftertiden saaledes som Pastor Runge i Udby-Ørslev, der efter en Indførsel under døde og begravede kunde slutte med disse Ord: „— denne Kvinde blev ej forløst.“ — Det er Ole Pedersens Hustru af Fæby, der saaledes døde i Barselseng en af de sidste Dage i Marts 1758. Saaledes gik det ogsaa en 30 Aar senere med Sara Hans Vævers — ogsaa af Fæby, der endda — „døde uforløst i sin 7. Barselseng“, — og Getrud Anders Pedersens i Skallerup gik det ved samme Tid ikke stort bedre, idet hun tilligemed et dødfødt Pigebarn blev begravet i een Kiste. Hun blev 35½ Aar gammel, men Karen Hans Andersens af Ørslev, der blev begravet den 7. Februar 1773, opnaaede kun de 29 Aar, og ved hende staar ogsaa Anmærkningen: „denne Kvinde blev ej forløst“, og saaledes kunde der fortsættes til Bekræftelse af det gamle Ord: Barselsengen er Kvindens Valplads. Og det er saa sandt, saa sandt. Her maatte hun kæmpe alene, da det, Jordmoderen vidste at hjælpe efter den datidige Uddannelse, som oftest ikke slog til, naar de vanskelige Fødsler stod for, — og Doktoren, Feltskæren eller Chirurgen blev aldrig hentet, hvorefter vi vel kan udlede den almene Dom over hans Viden og Kunnen.

Hos de fleste ægteviede Kvinder, der var frodige og sunde nok til det, faldt Fødslerne regelmæssigt med Aars eller halvandet Aars Mellemlum. Det var saa lige til. Paa Malkevejen, under Hovarbejdet eller ved Gilder og Fester havde man derfor altid rig Lejlighed til at sammenligne og vurdere, hvem af Bylaugets Kvinder der nu „lavede til Barsel“, — og i god Tid blev det da bestemt, hvem der skulde være med i Kvindestuen. Barselkvindens Moder var selvskreven som den første i Rækken, og med hende lagde Datteren da ogsaa Raad om, hvem hun ellers skulde have med sig. Det var erfarne og kyndige Kvinder, der her var Brug for, — men som oftest var det dog saadan, at en Kvindestue i Landsbyen trak som et Fad Sukkervand foran et Bistade. Man kom og gik, løste hinanden af paa Vagten. Man spurgte Nyt og gav igen af et godt Hjerte. Der kunde blive Samtalestof for lange Tider.

Men inden man var kommet saa langt, at der var Tale om selve Fødselen, var der forlængst gaaet Bud efter Jordemoderen, og af disse var der som Regel en i hvert Sogn. Det vidtstrakte Kallehave Sogn havde dog to. Det ser man, da Amtmanden — Distriktets høje Øvrighed — i 1761 beskikker 9 Kvinder til Jordemødre, fordelt saaledes:

- 1) Sidse Baads i Skovhuse for Byerne Skuderup, Staarby, Egesborg, Vestbæk og Stensby.
- 2) Sofie Jørgen Klandts i Kallehauge for denne By og Wiemose samt Bahl og Langebæk.
- 3) Iver Larsens Enke i Bakkebølle for denne By samt Nyraad og Græsbjerg.
- 4) Anna Smeds i Mehrn Sogn, som var Byerne Nørre og Sønder Mehrn, Sandvig, Kindvig.
- 5) Johanne Lars Jørgens i Køng for Køng Sogn.
- 6) Bodil Hans Olsens Enke i Neder-Vindinge for denne By samt Kastrop og Stenbjerg.
- 7) Frands Andersens Hustru i Snesere for Snesere Sogn.
- 8) Maren Larses i Sværdborg for Sværdborg Sogn.
- 9) Anna Mathiasens i Hammer Thorup for Hammer Sogn samt Risby i Baarse Sogn.

Med Beskikkelsen følger en Instruks, og af denne ses det klart, at forannævnte ikke kan anses som uddannede Jordemødre, men vel nærmest maa betegnes som Jordemoder-Aspiranter, hvis Uddannelse maa bygge paa den praktiske Erfaring, de efterhaanden vil erhverve, og paa de Raad og Oplysninger, den „constituerede Distrikts-Jordemoder“ i Præstø er pligtig at give dem. Disse Instrukser blev oplæst for de 9 nye Jordemødre paa Ugledie Ting den 17. Sept. 1761, som „derefter ved Ed efter Loven med oprakt Finger af enhver beediget og bekræftiget, at de samme i alle Maader vil efterleve“.

- 1) Hun bør saavel ved Nat som Dag naar nogen være sig fattig eller rig udi det hende anbetroede Distrikt hendes Hjælp behøver og hende sig tilkalder uden Ophold sig at forføje og sin Forretning med al mulig Flid og Agtsomhed øve.
- 2) Skulde hun finde nogen betydelig Omstændighed og Tegn til en haard Barselseng eller Barnefødsel paa det Sted, hun kommer, da har hun straxen at føje den Anstalt, at den constituerede Jordemoder for Distriktet udi Præstø er boende, straxen vorder hentet, og imidlertid hun Barselkvinden paa alle mulige Maader ser at styrke og hjælpe, men skulde Forløsningen ske før fornævnte Jordemoder ankommer, da har hun nøje at give Agt paa alt hvis derved forholder, paa de hun derfor kan gøre saadan Rede og Rigtighed, at Jordemoderen kan fornemme Omstændigheder og derved faa Lejlighed at undervise hende hvorledes man retteligen i slige Tilfælde bør at forholde.
- 3) Hun bør i det mindste hver Maaned indfinde sig hos den constituerede Jordemoder i Præstø for at blive undervist i hendes Forretninger og ellers at raadføre sig med hende om alt hvis som kunde forefalde, og hun maatte synes ej at have fornøden Kendskab om. Hun bør og flittig at læse, hvad Bøger som Jordemoderen hende tilsiger og efterhaanden sig dermed at forsyne.

- 4) Hun bør, naar hun tager fra sit Hjem, stedse give Folkene i Huset eller Beboerne Underretning om paa hvilket Sted hun er at finde om nogen hendes Hjælp midlertid skulde behøve og naar hun af nogen uden for det hende anviste Distrikt maatte vorde kaldet, da haver hun at være følgagtig, naar de ej haver kundet erholde den Jordemoder som dennem selv er anvist og hun kunde være i en anden Forretning, men ellers maa hun ej med andre end dennem som i det anviste Distrikt er boende befatte.
- 5) Skulde nogen uvedkommende befatte sig med Jordemoderforretning i hendes Distrikt har hun det straks for mig at andrage til Undersøgning og Hemmelse.
- 6) Udi Betaling maa hun oppebære, hvad enhver hende godvillig vil give, dog maa hun ej paastaa mere af en Gaardmands-Kone end Penge 2 Mk. dansk, af en Husmands-Kone 24 Skilling og af en Indsidders-Kone 1 Mark 4 Skilling, naar hun dennem betjent haver, men de som er saa aldeles arme og fattige, at de slet intet ejer, bør hun af christelig Medlidenhed uden dennem for Betaling at strengere med Flid at hjælpe.

Skærmet af ovenstaaende Instruks og den meddelte Beskikkelse sad nu disse Kvinder i deres Embeder med en vis Autoritet og Ret, som det kunde være farligt at gaa uden om. Det fik Indsidderskone Sidse Hansdatter af Tolstrup at bekende, da hun en 5 Uger før Pinse Helligdage lod sig kalde til Rasmus Jensens i Skuderup for at gaa i Kvindestue. Barselkvinden havde i god Tro raadført sig med sin Moder, Ole Pedersens Kone i Skovhuse, om hvem hun skulde tage til Jordemoder, og var her blevet raadet til at tage Sidse Hanses, som var kendt for at have hjulpet godt i mange andre Tilfælde, og saadan gik det altsaa til, at Rasmus Jensen kørte til Tolstrup i Stedet for til en af de beskikkede Jordemødre i Skovhuse eller Mehrn. — Fødselen var haard, og Natten gik. — Først da det lysesnede ad Dag, blev Barnet født, men Moderen var

da saa svag, at hun næppe kunde tale, da man lagde hende tilbage i sin Seng. — Det kan heraf skønnes, at hun har født et andet Sted i Stuen end i Sengen, — rimeligvis paa et Bord eller i en dertil indrettet Seng. — Da Sidsel og de andre Kvinder i Kvindestuen nu skønnede, at det var galt fat, lod man skyndsomt Rasmus Jensen hente Anna Smeds i Mehrn, der da ogsaa straks var rede til at tage med ham til Skuderup, hvor hun kom tidsnok til at befri Barselkvinden for Efterbyrden. — Men kort efter døde hun.

Paa Rasmus Jensens Opfordring tog Anna Smeds nu Barnet og begav sig til Præsten i Øster-Egesborg for at faa det døbt, og under denne Handling er det hun ser, at det „var rødt og blodigt overalt i Hovedet og under det ene Øje som af en Rift af en Knap eller Naal.“ — Havde Barnet nu levet og været sundt, havde der vel aldrig været noget at bebrejde Sidsel Hansdatter, men det skulde nu ikke gaa saadan, — og saa var det, man faldt over Sidsel.

Det lykkedes Rasmus Jensen efter en 8 Dages Tid at faa en Amme til Barnet, nemlig Karen Hansdatter fra Jens Smeds i Vestenbæk. Der var stadig et ulægt Saar eller en Bule paa Barnets venstre Side af Hovedet, som sad „i Blodighed“, da Ammen tog det til sig, men det syntes ikke at være besværet deraf og tog godt for sig af Brystmælken, saa det nu virkelig maatte anses uden for Fare. Da sker den saa ofte hændte Ulykke, at Ammen en Nat eller rettere Morgen tidlig — ligger Barnet ihjel. — Hun var vaagnet ved, at Pigen var staaet ud af deres fælles Seng for at gaa til Malkning, og da Barnet havde været noget uroligt, havde hun taget det hen til sig i Sengen for at give det Bryst. Søvdrukken, som hun var, slumrede hun herunder ind med Barnet i Favnen, og saa er det, hendes Bryst er faldet ned over den lille Næse og Mund, — og da Karen Hansdatter vaagner, er Barnet kvalt. — —

Ammen siger straks Rasmus Jensen, som det er gaaet til, og Sagen gaar sin Gang, som den bør, og herunder er det, at Sidsel, der uretmæssigt havde bistaet under Fød-

selen, beskyldes for den omtalte Vunde i Barnets Hoved, fremkommet ved, at hun skulde have taget med Ukyndighed. Det kan dog ikke bevises, at Sidsel havde foretaget sig noget forkert, men da Sagen nu var kommet til Doms, skønnede man, „at denne Sidsel Hansdatter tvertimod Foranstaltningerne havde øvet Jordemodergerning“ og derfor „sig selv til Korrektion og andre selvraadige og ulydige til Exempel iflg. Forordningen — — — straffes med Børnehuset i 6 Uger og betale dette Søgemaal.“ — Men Karen Hansdatter, der vitterlig ved sin Uagtsomhed var Skyld i Barnets Død, skulde „arbejde i Spindehuset i 12 Uger og betale dette Søgemaal med 3 Rdl.“.

Efter dette er det givet, at vi ikke oftere ser Sidsel Hansdatter som Jordemoder, og andre Kvinder, som ikke havde Amtets Beskikkelse, turde vel heller ikke gaa de autoriserede Jordemødre i Næringen, saa naar vi i Fremtiden møder dem i Kvindestuen, er de der kun for at se-kundere, — og den Ret giver de aldrig fra sig.

Den Barselkvinde, vi oftest hører om, og hvis „Kvindestue“ er stærkest belyst, er Pigen, der føder uden for Ægteskab. I mangfoldige Tilfælde kan vi følge hendes Gøren og Laden fra den Gang, Lejermaalet fandt Sted — med eller mod hendes Vilje — og til den Søndag, hun blussende af Skam og med nedslagne Øjne tvinges til at staa frem for Menigheden derhjemme i Sognekirken og i „aabenbart Skrift bekende sin Synd.“ — Har hun tilmed ikke Hjem eller Venner, der kan og vil huse hende, naar det Tidspunkt kommer, at Fødselen staar for, er hun ilde stillet, ja, selv i bedste Tilfælde har hun det ikke for godt med sin Hemmelighed, for det er jo hende, der altid maa vogte, at Barnefaderen ikke prisgives Bysladderer. Men alle kræver Viden. Det siges hende „underØjnene“ tidlig og sildig, hvad der siges af andre, hvad man har sluttet, og hvem man derfor gætter paa. — Bysladderer maa tilfredsstilles. Ja, Jordemoderen selv føler det som sin Pligt at

kunne give Besked til Præsten, Moralens strenge Vogter, der staar bag ved Stormen mod den arme unge Pige. Men bag ved dem alle staar Samfundet med sine Magtmidler eller rettere Kongens Kasse, der nødigt maa gaa Glip af de Bøder, Loven hjemler. Mod dette stærke Pres staar den unge Piges Løfte til den, hun har kær, — men som maaske alligevel, da det gjaldt noget, sveg hende, — alene, og der skulde mere end gode Forsætter og redelig Vilje til at modstaa samtlige Stormløb. — Moderens og Venindernes Fritten gik vel endda, værre var Jordemoderens direkte Spørgsmaal midt under de stærkeste Veer: „Hvem er din Barnefader?“ — med den Tilføjelse, som kun kunde have den stærkeste Virkning paa den forpinte og uerfarne unge Pige, „siger du det ikke, bliver du ej forløst.“

Om alle Jordemødre var haarde nok til at bruge denne forløjede Trusel, ved vi ikke, men Lucia Skrædders i Stensby siger selv i 1731, at hun altid „bruger denne Maaner hos alle besvangrede Qvindfolk for det Aarsags Skyld, de skal udlægge den skyldige som deres Barnefader, og den samme Tid, hun var hos Johanne Jeppesdatter, gjorde hun ligesaa.“ — Ja, noget nær det samme sagde Dorthe Hansdatter fra Balle ogsaa, da hun i Paaske-Helligdagene 1734 var hos Johanne Nielsdatter i Viemose, der var i Barnsnød. Det var en Rytter ved Navn „Mikkel Solder, der havde haft legemlig Omgang med hende sidst afvigte Ewebros Market, og før havde hun ikke kendt ham.“ Men Jordemoderen, der talte efter, sagde, at det ikke kunde passe, da Johanne ikke „nær kunde opnaa Tiden.“ Men Pigen blev „stærkt ved, at Mikkel Solder var Barnefader.“ — Saa var det, at Jordemoderen formanede hende, „at hun for Guds Skyld skulde udlægge den rette, thi ellers det var at frygte, at hendes Barnsnød blev des haardere.“ — Det synes at have sin Virkning paa Johanne, thi „da Nøden gik hende paa, sagde hun: Christoffer, som tjener Peder Pedersen i Viemose, har ogsaa snakket med mig, og det skete i sidste Rughøst, han var hos mig.“ —

Det er dog langt fra, at alle Kvindestuer er saa tunge og triste som de her skildrede — langtfra. — og den

Kvindestue fra Ørslev, der nu skal skildres, staar da ogsaa som en lys og leende Modsætning.

En Søndag i April 1729 er der Kvindestue i Ørslev, ja, det var da først hen paa Natten, at der blev egentlig Kvindestue. — Om Aftenen var Sidsel Jordemoders tilkaldt til Marichen, der førte Hus for Kaptajn-Løjtnant Withorn, for at hjælpe hende i Nødens Stund, og hun blev der da ogsaa, indtil Forløsningen skete hen paa Mandag Eftermiddag — „ved Middagstide“. Men de Ørslev-Koner, der prøvende har kigget ind — saadan et Rend —, kom og gik den ganske Nat for hen paa Morgenstunden at sidde fast Vagt for ikke at gaa Glip af Sensationen: Marichens Opgivelse af Barnefaderen. — Der var Kirsten Vævers, Marie Rytters, Maren Stæhrs og Karen Nyraads for blot at nævne nogle af de mest trofaste. Naturligvis manglede der ikke Beværtning ved en saadan Kvindestue. Kaptajn Withorn vilde nok have, at Kvinderne skulde befinde sig vel i hans Hus, og jævnlig rakte han Hovedet ind ad Døren, naar Turene gik Marichen haardt paa, for med et: For Guds Skyld, vær god mod hende! at hjælpe paa sin Maade, men det kunde naturligvis ikke afværge, at Sidsel Jordemoder, da Barnenøden var størst, foreholdt Marichen, at nu maatte hun opgive Barnefaderen, saafremt det ikke skulde vare ved. Og da sagde Marichen — det opgav da de fleste at have hørt, — „at det var en Korne eller Kaptajn, der var kommet til hende, medens hun logerede nogle Dage sidst afvigte Jul i „De tre Druer“ paa Vestergade i København, men hvis Navn hun ikke kendte.“

Nu havde Sladderer i Ørslev vel længe vidst sit om Marichens Barselfærd, saa den tog vel nok Udlægningen paa sin Maade, men Regimentsskriveren vilde ikke saadan lade sig og hermed Kongens Kasse narre for en klækkelig Bøde og indstævnedes derfor Marichen med Jordemoder og samtlige Ørslev-Koner, der havde været med i Kvindestuen, til Edsaflæggelse og Vidnesbyrd i Tinghuset. Men Kaptajn Withorn havde forudset dette Træk og samlede derfor paa Tingdagen alle Vidnerne i sit Hus, hvor de efter

god Beværtning — og antagelig et Par kloge Ord — blev kørt til Ugledie paa Kaptajns Vogn. — Det viste sig da ogsaa, at ingen kunde eller vilde sige andet, end hvad godt var, om Kaptajnen og hans Husholderske Marichen, og at de slet ikke vidste noget at fortælle om, hvorledes de havde levet sammen.

Claus Schrøder, Kaptajns Kusk, maatte særlig fortælle om Turen til København, som Marichen havde talt om i sin Barnsnød. — Ja, — da de havde faaet tilsaaet i Fjor, som var en Ugestid efter Pinsedag, „havde Hestene gaaet en svar Stund i Bjerremarken for at hvile ud til Turen, som altsaa først var foregaaet hen i Juli. — De var taget ind paa „De 3 Druer“ i Vestergade, hvor de havde ligget i tvende Nætter. Om der her havde været nogen Person hos Marichen eller ej, vidste han naturligvis ikke. — Men det kunde Marichen bedre selv fortælle om og endda ogsaa huske, at han hed Rudolf Busch, men hvilket Regiment han stod ved, vidste hun ikke. Det var derimod sikkert, at det var ham, der „havde gjort hendes Barn“, da han „voldtog hende paa et Kammer højt til Vejrs.“ Hun havde dengang ikke sagt det til nogen, men da hun mærkede, at hun lavede til Barsel, havde hun skrevet hans Navn i sin Salmebog.

Efter dette blev Sagen udsat — og trukket i Langdrag, da det syntes mere end svært at finde nogen Kornet eller Kaptajn ved samtlige Regimenter i Kongens Riger ved Navn Rudolf Busch, saa da Dommen falder hen i Oktober, er det Frifindelse for urigtig Opgivelse af Barnefader, men Lejermaalsbøden staar fast efter Taksten med de 6 Rdl. samt Sagens Omkostninger, som Marichen — eller vel rettere Kaptajn Withorn — maa udrede med 2 Rd. 4 Mk. — og hermed endte denne muntre Kvindestue i Ørslev.

Det var Kvindestuen med den fødende unge Pige og Jordemoderens Stormløb mod hendes Hemmelighed. Kunde det nu tænkes, at en eventuel let Fødsel havde

hjulpet hende over dette svare Angreb, stod Præstens mandende Spørgsmaal ved det uomgængelige aabenbare Skrifte i Kirken som en tung Trusel. Endelig — bag ved dette igen — ventede jo „Taarnet“ hende — Indespærring i Amtets Fangetaarn, Gaasetaarnet i Vordingborg — mellem ligesindede og al Slags Skarnsfolk.

Faa var derfor de Barnefødsler, der ikke blev kendt, og hermed de nærmere Omstændigheder ved det, der var foregaaet 9—10 Maaneder forud, og forstaaeligt, at den, der havde Mod til det, tog Rønningsmandens Lod frem for det uomgængelig ventede i Pengebøder og Legemsstraf. Det er disse Forhold, der gør, at vi nu 200 Aar eller mere efter ved saa nøje Besked med Tidens Sæder og Skikke, Tankegang og Handling vedrørende dette Omraade, at en Sammenligning med vor Tids Moral kan have sin Interesse. Vi skal dog indskrænke denne til at anføre, at det samlede Rytterdistrikt med sine henved 17 Kirkesogne kun sjældent havde et tocifret Tal af „uægte Fødsler“ og hertil knyttede Bøder og Straffe, og at mange Præster i deres aarlige Indberetninger kort efter Nytaar til Regimentskriveren med et Lettelsens Suk kunde anføre: — „ingen i dette Aar har mig bekendt begaaet Lejermaal.“ — Selv om vi tager den betydelig ringere Befolkningmængde i Betragtning, kan det vist for Nutiden blive vanskeligt at sige Fortiden noget paa vedrørende Umoralitet. — Men vi vil fortsat lade Samtiden fortælle.

Lejermaalet — og hvad dermed fulgte.

Som oftest var det Pigen, der i sin Plads blandt fremmede kom ud for Fristelsen, og i Reglen var det Karlen, hun tjente sammen med, hun kom ud for, men det hændte dog heller ikke sjældent, at det var selve Manden paa Gaarden, hun blev „besøvet“ af. Naar man kender Slægterne paa Gaardene og indlever sig i deres daglige Liv, forstaaer man bedre, at det gaar, som det gaar. Ja, man fristes næsten til at sige, at man undres over, at det ikke hænder oftere.

Der sidder nu den aldrende Enke, som følgende Tidens Skik tager ung Mand til sig, og skønt Gaarden er god nok — som ogsaa beregnet i Forvejen — og Madmoderen vel i og for sig ogsaa — som Bedstemoder —, vil de tre i Spillet: Gammel-Mor, Madfader i 30erne og den frodige unge Tjenestepige i 20erne som oftest ende, hvor det burde være begyndt. Vi ser det saa mange, mange Steder, i alle Byer, og at det ene Tilfælde ikke udskiller sig fra det andet.

Men faa Steder har man dog ned gennem Tiderne set et saa ulige Forhold i Alder, som da den 75aarige Anne Clausdatter af Fæby 3. Pinsedag 1682 tog den 29aarige Ungkarl Peder Andersen til Mand paa Gaarden, og hvad der var endnu mere bemærkelsesværdigt, saa endog Præsten fandt det værd at bevare for Efterslægten, ses af den Anmærkning, som han tilføjede i Kirkebogen ved Annes Død: „Denne hendes Mand, Peder Andersen, havde været hendes siette Ægtemand“. — Men de Fæby-Gaarde var gode dengang, og da den livskraftige Anne — trods alt — 4 Aar senere maatte lade sig bære til Graven paa Ørslev Kirkegaard, var det Peder Andersens Tur at vælge, og nu kom lige Børn til at lege sammen, da han giftede sig med Kirsten Svan fra Nabogaarden. —

Det var et Eksempel paa „ulige Ægteskab“, som vi nu ikke ved andet end godt om. Et andet fra omtrent samme Tidsperiode skal ogsaa nævnes, fordi det netop viser, at en stor Aldersforskel ikke udelukker et harmonisk Forhold.

1699 — i Januar skiftedes der efter Zidsel Nielsdatter af Sønder Mehrn, der som 75aarig havde giftet sig for 3. Gang med Ungkarl Hemming Pedersen, — hvis Alder vi ganske vist ikke nu kender, men næppe fejler meget ved at anslaa til sidst i Tyverne, saaledes at der i dette Ægteskab fremkommer en lignende Aldersforskel som ved det lige omtalte i Fæby. Det skulde derfor ikke være nævnt, havde det ikke været, fordi det — dette ulige Forhold tiltrods — blev et særdeles tilfredsstillende Ægteskab for

alle Parter: baade for den gamle Enke og Stedbørnene og for Husbonden, der ikke alene kom til en god Gaard, hvor han opnaede at blive Tredingsfoged, men som sagt ogsaa samlevede saa godt med den, der havde sat ham til Gaarden, til hun døde i sit 89 Aar, at Ridefogeden finder Anledning til at sætte Ægteskabet dette Minde i Skifteprotokollen: „— at han (Hemming Pedersen) paa en 1 Aars Tid haver levet meget kierligt og vel med deres (Stedbørnenes) gamle, bedagede Moder udi hendes høje Alder af 89 Aar.“ — Saa fik Hemming Pedersen 14 Aar til i et nyt Ægteskab med den unge Helvig Bruus fra Bakkebølle, der — ligesom Zidsel — ogsaa skulde opleve 3 Ægteskaber.

Til Undskyldning for disse Fornuftsgiftermaal, som vi trods alt vel maa kalde dem, var der det at anføre, at det var en Nødvendighed for enhver Enke snarest at faa ny Mand til Gaarden, saafremt hun da vilde gøre sig Haab om at faa Lov at beholde den. Og havde hun ikke en voksen Søn, som kunde „holde den“ for hende, ja, saa stod hun overfor Valget, et Valg, der ofte blev afgjort, endnu førend Liget af Formanden var baaret af Gaarde. Der var Lykke og Held ved at fri over et Lig, sagde de gamle. — Man ventede det af Enken, d. v. s. Ridefoged eller Regiments-skriver ventede, at hun skulde sørge for at faa Gaarden besat med en ny Fæster, og man gav hende da ogsaa en vis Respit til at sørge herfor. Men der kunde jo være det Tilfælde, hvor det var et haabløst Forsøg, som nu i Stensby, da Niels Madsen efter Aaringers Sengeleje og Svaghed dør i 1753, og hvor „Enken, som ikke blev begæret af nogen til Ægte uden hvilket hun ikke kunde conserveres ved Stedet“ maatte finde sig i at blive frasat, — for fremefter at ernære sig af Almisse.

Men det kunde vel ogsaa gaa som i Skuderup, hvor Marcus Ibsens Enke, Margrethe, ved sine Byfællers Hjælp fik det til at gaa for en Tid ved, at disse lukkede Gærderne for hende og paa anden Maade sørgede for at faa hende med, uden at de dog kunde afværge, at Gaarden forfaldt, og da Enken tilmed slog sig paa Drik, var hendes Skæbne

som Gaardfæster beseglet. Bymændene, der er tilsagt at vidne paa Tinge, vil dog nødig sige hende noget paa, og heller ikke, at hun havde været drukken. Hun kunde jo gaa, hvor hun skulde, sagde de for at forsvare hende. Men da hun som sagt ikke havde faaet nogen Frier, fik hun heller ikke længere Frist og maatte gaa fra Gaarden.

Det var Pigen og Karlen, som tjente sammen, der hyppigt forsaa sig paa hinanden. — Saadan gik det i 1760 med Ellen Catrine Nielsdatter og Christen Larsen, der begge tjente Peiter Piil i Bakkebølle og her „første Gang begaaet vitterligt Lejermaal“, — „men ingen af dem har jeg formedelst Vanvittighed og Forsømmelse endnu kunnet tage til offentlig Afhøring.“ Det er Hr. Borch i Vordingborg, der taler.

Margrethe Hemmingsdatter af Grumløse udlagde Ungkarl Peder Nielsen, som hun havde tjent sammen med hos Peder Hemmingsen, men „samme Ungkarl absente-rede sig fra Sognet, da Lejermaalet spurgtes, og har siden været borte.“

Det skete dog ogsaa, at begge Parter rømte som Bodil Jensdatter af Lekkende og Møllersvenden Niels Olsen af Grumløse, og da de fik sig til det, førend „Lejermaalet blev bekendt“, lykkedes det ikke trods Tillysninger at finde dem. Det var i 1726, og muligt var de gaaet samme Vej, men det gjorde Birthe Katrine og Hans Michelsen ikke, efter at Lejermaalet var anmeldt af Sognepræsten i Hammer. Hun rømte, og „vides ej, hvor hun er at finde“, men han „druknede sig selv i Stranden ved Lindersvold“, og her tilføjes, hvad der var af større Vigtighed for Samtiden: — — „har ikke efterladt sig noget til Bøderne.“ Det var i 1755 eller det Aar, hvor der var flest Lejermaal paa Distriktet, idet 22 Par stod tiltalt.

Men var det Gaardmanden, der havde fristet sin Pige, saa blev Bøden og Straffen straks en hel anden. Det maatte

Jørgen Stage i Bakkebølle bekende, da han havde fristet Ellen Catrine, saa det blev Barsel. Han idømtes en Bøde paa 24 Rd. og maatte tilmed den 7. Febr. 1754 staa offentligt Skrifte i Vordingborg Kirke — en Dag, hvor sikkert alle Bakkebøllerne var i Kirke. Naa, Bøden slap han nu for, da hans Formue ikke engang beløb sig til „Hans Majestæts Pretentioner“. — Paa noget nær samme Maade gik det Byfællen Ole Andersen i 1763, da han af „et Qvindemenneske Maren Rasmusdatter“ var blevet udlagt som Barnefader. Han maatte ikke alene „udstaa Kirkens Disciplin“ ved aabenbart Skrifte i Kirken den 13. Maj, og her — medens Slægt og Byfæller hørte paa det — vedgaa sin Forsyndelse mod det sjette Bud, men ogsaa finde sig i at gaa med den Spanske Kappe ude paa Kirkegaarden foran Kirkedøren, baade da Kirkegængerne gik til Kirke, og siden ogsaa, da de kom ud af Kirken. At Ole Andersen siden blev paaført en Registreringsforretning med paafølgende Vurdering af Gaarden i Bakkebølle, berørte ham vel næppe saa stort, idet denne vidste, at Ole Andersen, der vel var gaaet ind til en forholdsvis velstillet Enke med en godt besat Gaard — det var i 1757 — nu kun lige havde, hvad han skulde tilsvare Kongen i Besætning og Redskaber.

Samme Dag Regimentsskriverens Fuldmægtig var i Bakkebølle at registrere, var han ogsaa hos Rasmus Vildbrad i Vestenbæk — og netop i samme Anledning, og her viste Vurderingen endda et Deficit i Balancen paa 66 Rd. Men Rasmus Vildbrad slap nu ikke helt hermed, skønt han ellers saa sig i Stand til at bevise, at han havde været i Enkemands Stand, da Lejermaalet skete. Dette Bevis førte Vildbrad-Rasmus paa Tinge den 12. Juli 1764 ved Hjælp af to Præsteattester fra Hr. Stub i Langebæk. Den første viste, at Maren, Pigen, der havde udlagt Rasmus som Barnefader, havde født sit Barn den 25. November 1763, og den anden, at Rasmus Kone var død den 30. Januar, og at han først den 16. Martii atter havde indgaaet nyt Ægteskab. Retten kunde derefter ikke andet end give

Rasmus Medhold i, at der var overvejende Sandsynlighed for, at Barnet var avlet under et Trolovelsesgilde i Vestenbæk den 5. Marti — og hermed fri ham for den store Bøde for Ægtemænd.

Det var dog ikke alle Steder, at Rettens Arm havde saa stort Held med sit Tag, som naar det gjaldt Rytterbønderne. Den frie Fugl, Landstrygeren, drev ogsaa her sit Spil, og ligesom „Skibskarlen, der foer paa de lange Rejser“, var han vanskelig at fange.

I 1737 var Sophie Nielsdatter af Vintersbølle blevet „besvangret af en hende ubekendt Person paa Marken mellem Ørslev og Bakkebølle“, og da „Qvindmennesket ikke vilde gøre anden Bekendelse end om den ukendte Person“, som Ryttersessionen dog mener maa „holdes noget i Suspect“ og derfor vil „efterforske for saa vidt muligt er at faa Sandhed“, indsættes hun „straks udi Wordingborg Fangetaarn“, men da hun ogsaa herefter „fremturer“ med at fastholde paa den ubekendte Person, maatte man igen lade hende løbe.

Noget nær ligeledes gik det i 1751 Bodil Pedersdatter af Bakkebølle, der udlagde en „Skibskarl Ib Andersen fra Fyen“. Lejermaalet var begaaet i Bakkebølle Skov, „men ingen kendte noget til en Ib Andersen i Nyborg, og da Bodil kun havde det, hun gik og stod i, blev Kongens Kasse her i dette Tilfælde kun 1 Rd. rigere.

Men der kunde endog indtræffe det Tilfælde, hvor Retten saavel til Bøde som Straf end ikke kunde haandhæves. Det ses saaledes i en Sag, der indledes med et Brev fra Pastor Brøndby af Næstelsø til Regimentsskriver Hans Madsen, dateret den 22. Maj 1722:

„Et Qvindfolk, Karen Katrine Larsdatter, er kommen mellem Jul og Marti sidstafvigte fra Klippinge Sogn til Blangslev og indlogeret sig til Huse hos Husmand

Søfren Rasmussen, hvor hun har gjort Barsel og havde Barn i Mogenstrup Kirke til Daab i Søndags den 10. Maj, men samme Dag blev udlagt til Barnefader en Ægtemand udi Nyraad udi Wordingborg Sogn, Mathias Pedersen, hvilket jeg herved efter Loven vilde lade tjenstligen min Regimentsskriver underrette“. —

Efter dette Brev blev Karen naturligvis tilsagt at møde for Retten for at modtage sin Dom. Men da hun udebliver, sættes denne til 12 Lod Sølv samt 1 Rd. i Omkostninger med den Anmærkning, at kan hun ikke betale — „da at lide paa Kroppen til Spindehuset, indtil Bøden er betalt.“ — Naturligvis kunde Pigen ikke betale, og Regimentsskriveren maatte da efter Dommens Ord lade hende henføre til Slottet som Arrestant, — „men da hun i Taarnet skulde indsættes, var hun saa elendig af et forfærdeligt Streckfald og Suige, at hun icke kunde indsættes, meget mindre føres til Spindehuset, og des Aarsag paa min Foranstaltning (Amtmand Schiølers) lod hende gaa. Belangende hendes udlagte Barnefader, da er han icke at finde her i Landet, men efter hendes Beretning skulde vorde i Falster og er en omløbende Betler.“ —

Det er en kendt Sag, at Kvinden alle Dage har været svag over for Uniformer. De blanke Knapper, de røde Frakker, de raslende Ryttersabler med Gehæng og de langskaftede Kidestøvler, — alle disse Mandighedens Symboler, som Kvinderne jævnlig havde for Øje ogsaa efter, at Rytterne var forlagt fra Landsbyerne til Barakkerne i Købstæderne, gjorde det vel ikke lettere— at sige nej, og da Rytteren iflg. Forandringen var fri for første Gang Lejermaalsbøde (en Bestemmelse, der var indsat for at gøre Soldatertjenesten mere tillokkende), maa det vel indrømmes, at de sydsjællandske Piger i Ryttergodstiden ret ofte kom ud for at staa alene som Moralens Vogtere. — Det er derfor ikke at undres over, at en uforholds-

vis stor Part af de kendte Lejermaal er med Ryttere. — Vi tager et Par Eksempler:

Maren Nielsdatter fra Kallehauge udlagde saaledes til Barnefader en Rytter, „som nogle Gange havde gjort Compagni med hende igennem Skoven til Huset i Skoven, hvor hun den Tid, da hun blev krænket, opholdt sig.“ Det er Pastor Funck i Øster-Egesborg, der meddeler dette i 1723.

Men i 1729 er det Birgitte Andersdatter i Rødsbjerggaarden, der udlægger en Landdragon Rasmus Christensen. — Som Soldat gaar han fri, men Pigen maa den 4. Søndag efter Trinitatis, som dette Aar er den 10. Juli, udstaa Kirkens Disciplin, „og for mig og den ganske Menighed udlagde til Barnefader Dragon Rasmus Christensen“, skriver Hr. Busch i Langebæk. — For Kongens Kasse blev det et magert Lejermaal, da Bøden ikke kunde betales, eftersom Pigen var „nøgen og pjaltet klædt og hendes Barn ligeledes“.

Var Rytteren fri for Bøde, saa længe han var i Kongens Klæder, saa glemte han ofte efter at være aftakket Bortfaldet af den nyde Præference og fremturede i sine frie Vaner, der nu var blevet kostbare, — særlig hvis han var blevet Ægtemand.

Det maatte saaledes den aftakkede Landsoldat Jeppe Stær, Indsidder og Ægtemand i Stensbjerg, bekende efter at have „besøvet“ Olle Bødgers Datter, Johanne, af Bakkebølle, som i 1755 tjente i Stensbjerg. — Hun maatte som sædvanlig bøde de 6 Rd., medens Barnefaderen idømtes 24 Rd., som han ganske vist ikke kunde betale, hvorfor han „3de Gange ved Kirkedøren 1 Time før og 1 Time efter Gudstjenesten maatte gaa med den Spanske Kappe“. — Saa havde alle, der kendte Jeppe Stær, vel faaet set ham i den „Beklædning“, og det var jo Maalet.

Paa samme Maade gik det Anna Jensdatter af Sværborg og aftakket Landsoldat Jens Andersen, der var gift og boende i Græsbjerg, — og mange andre baade før og siden.

Betalte man Prisen for at faa Landsoldaten til at „gaa i Trøjen“, bl. a. ved at lokke med frit Lejermaal, saa kunde det samme i visse Tilfælde siges at være anvendt over for Rytterbonden, vel ikke for at faa ham til at antage Gaarden, men for at bevare ham for den. Han var et saa vigtigt Aktiv i Ryttergodsets Husholdning, at man i visse Tilfælde ikke havde Raad til at lade ham bøde paa Penge og Krop — men stillede ham uden for Loven.

Vi ser det med Niels Nielsen Svan i Udby, der har besøvet Johanne Ibsdatter fra Snertinge i 1731. Da Johanne „befindes at være fattig“ og derfor intet kan skaffe til Bødens Betaling, straffes hun paa Kroppen med „8 Dage i Hullet paa Vand og Brød 2de Dage at gaa med Fiedelen“, medens Niels Svan, der er Ægtemand og efter Loven bør „straffes paa yderste Formue“, trods dette af Regimentsskriveren indstilles til en taalelig Medfart, da han, der beboer en af Hans Majestæts Gaarde i Udby, vel er en flittig Bonde, der nogenlunde udreder de kongelige Skatter, men af „Tilstand ikkun er maadelig“. Saa skal han herefter udrette noget ved Gaarden, ræsonnerer Regimentsskriveren, maa hans Lejermaalsbøde nedsættes. — Det Synspunkt — at Gaardens Drift gaar forud for andet — kan Sessionen udmærket følge, idet den skriver: „Efter Sagens Beskaffenhed og Bondens Lejlighed eragter Sessionen billig og tjenlig, at Bonden straffes paa Kroppen og altsaa tilfindes at bære Spansk Kappe for Sognes Kirkedør 3de Søndage, den Tid Menigheden gaar til Kirke, een Time hver Gang“. — At denne Straf blev udstaaet 3 Søndage sidst i Maj 1732, og at Udby Kirkegængere saaledes fik set deres Byfælle i sin Fornedrelse, det bevidner Hr. Runge.

Mere grelt var Forholdet dog med Peder Madsen i Sværdborg, der i 1751 havde besvangret Gertrud Jensdatter. Af Præsteattesten fremgaar det, at Peder ikke endnu havde været til Confirmation, hvorfor han idømtes Tugthusarbejde, „men da han holder Gaard for sin Moder, som ikke uden Gaardens Ruin kan miste hannem“

forestiller Regimentsskriveren „underdanigst, at Straffen med en ringe Pengemulkt maatte forsones og aftinges.“ Under denne Synsvinkel blev Straffen saa ændret fra Tugthusarbejde til en „ringe“ Bøde paa 5 Rdl. og 2 Mark, — og „Gaardens Ruin“ saaledes undgaaet.

Lejermaalbøder og Lejermaalsstraffe.

Lejermaalbøderne sattes, som vi har set, i Almindelighed saaledes: Ægtemænd skal bøde 24 Rdl., „løse Mandfolk“ 12 Rdl. og Kvindfolk 6 Rdl. — Disse Takster er for første Gang begaaet Lejermaal. Skete det anden Gang for en Ægtemand som for Hans Pedersen i Overvindinge i 1742, da kan han risikere „at miste sit Gods og Penge efter yderste Formue,“ — men indtræffer det sværeste Tilfælde, som da Ole Pedersen, gift Mand af Castelev i 1748 „forfører Anna Marie Hansdatter, der ikke er konfirmeret og saaledes ikke kan tages til Skrifte“, bliver Dommen skærpet til 1 Aars Tugthus.

Det skete dog sjældent eller aldrig, at Bøderne gik fuldt ind. Pigerne var som oftest „nøgne“, og Mandfolkene kunde ikke udrede de svære Beløb. Saa tingede man. 1 à 2 Rdl. var bedre end intet, og Kejseren havde jo tabt sin Ret, hvor intet var. Men Straffen — den vilde man ikke slaa af paa. Det var saa billigt med Vand og Brød, — og Fiedelen skulde jo ogsaa røres. Det var Regimentsskriver Hans Swane, der ved Foraarssessionen fremkom med det Forslag at fremskaffe visse „Instrumenter saasom Træhest, Spansk Kappe, Fiedel og Pæl med Halsjern for ret at faa Ram paa den mindre Lovbryder“, hvortil Synderne, der begik Lejermaal, trods alt hørte.

Pigerne sad gerne 2 til 4 Dage for første Gang Lejermaal og 6 til 8 Dage for 2. Gang. — Mændene blev ved Sognets Kirkedør iført den Spanske Kappe eller kom i Halsjernet op paa Pælen. I 1727 stod Peder Olse Heboe saaledes „paa Pælen ved Hammer Kirkes Dør“ 1 Time før og 1 Time efter Prædiken for beganget Lejermaal med

Karen Nielsdatter. At disse Straffe virkede strengt nok. — og vel ogsaa i mange Tilfælde har virket efter deres Hensigt —, viser de mange Rømninger „førend Lejermaalet blev bekendt“, ja, som det foran er vist i et enkelt Tilfælde blev endog „Stranden ved Lindersvold“ foretrukket fremfor Skam og Skændsel hjemme ved Kirkedøren.

Distriktets samlede Lejermaalsbøder beløb sig aarlig til mellem 50 og 100 Rdl. De var saaledes i 1724 88 Rdl. og 64 Sk., i 1725 62 Rdl. og 32 Sk., og i 1726 67 Rdl. — Det vil sige, det var Penge, der var kommet i Kassen. De idømte Bøder laa mange Gange højere.

Gentog Lejermaalet sig 3. Gang, var Straffen for Kvinden: Kagstrygning. For Manden syntes denne Løsagtighed saa stor og utænkelig, at der ikke ses at være angivet noget Maal. Denne Kagstrygning — der vel endog syntes Datiden for grov en Straf — ændredes ved Forordningen af 19. Marti 1751 til 6—8 Aars Tugthus. Hermed skulde Maalet saa være fuldt, og dog ser vi Kvinder, der trods alt ikke kan holde sig, men avler baade 4 og 5 uægte Børn.

1757 dømmes Lisbeth Mortensdatter, „der 3 Gange har avlet Børn i Løsagtighed og een Gang har aborteret“. Hun idømmes 8 Aar i nærmeste Tugthus samt 12 Lod Sølv i Bøde. Ligeledes gaar det Anna Marie Olsdatter, „der har avlet 5 uægte Børn og deraf det sidste den 16. Juni 1760 i Hans Jensens Gaard i Skibbinge.“

Men lad da Johanne Ibsdatter staa som Typen paa den løsagtige Kvinde i 1730erne. Det gik første Gang galt for hende, da hun tjente i Fæby sammen med „en Jydekarl“, der friede sig selv ved at blive Rytter, medens Johanne maatte bøde efter sin Evne 2 Rdl. 4 Mk. — Hun kom derefter til Niels Svan i Udby som Pige, og her blev — som vi allerede har set — Grunden lagt for hendes anden Barselseng, som tilmed kostede hende en Tur i „Taarnet“ og med Fiedelen. — Johanne tog nu til Kallehauge for at tjene hos Degnen, og her blev Rytteren Hemming Baad hendes tredie Barnefader. Hun synes imidler-

tid her at være sluppet med en Bøde til „Enkekassen“, som da heller ikke afskrækkede hende mere, end at hun overlader Hemming Skræder at skaffe hende i 4. Barselseng, og for denne er det nu, at hun i 1738 staar tiltalt paa Distriktets Birketing. — Hun opholder sig i Remkolde, men udebliver fra første Indkaldelse. Efter næste møder hun paa Tinget i Ugledie og tilstaar sin Brøde samt beder „Øvrigheden at anse hendes Daarlighed“. Da man imidlertid anser, at hendes „liderlige og letfærdige Levnet“ efter Loven maa føre hende i Taarnet og derfra videre, „anholdes hun paa Wordingborg Slot“ for at sikre sig hendes Person, naar det ønskes, at hun atter skal frem paa Tinge. — Det sker den 27. Marti, og Regimentsskrivaren møder og anklager hende for „paa nogle Aarstid at have ført et ublueligt, løsagtigt og forførgeligt Horrelevenet og nu 4de Gang i Utugt avlet Børn“. — Dommen falder den 17. April, hvor Johanne „løs og ledig“ staar frem for Dommer og 8 Meddomsmænd for at høre, at man har fundet, at hun „efter Lovens 6. Bog, 13. Cap. 9. Artkl. Pag 939“ maatte dømmes „til velfortjent Straf og andre til Eksempel og Afsky, at stryges til Kagen.“ — Johanne modtog sin haarde Dom med „Taarer og bad Gud inderligen, at han vilde bevæge Øvrighedens Hjerter til at bevise Naade og Barmhjertighed imod hende for hendes spæde og umyndige Barns Skyld.“

Hendes Bøn var dog forgæves, og kun Forsvareren strakte sig til at indstille, „at naar Executionen skete, hun da ikke maatte bindes af Natmanden til Kagen eller komme i hans Hænder, paa det hun derefter kunde tjene sit Brød hos Godtfolk og nære sig med Ære, saasom hun lovede ikke tiere at lade sig bedaare.“

Denne Dom gik igennem de sædvanlige Instanser for endelig at stadfæstes af selve Kongen, og den 17. Juni staar Johanne bundet til Pælen paa Stokket Overdrev ved Ugledie, hvor hun saa, som Dommer Hans Aastrup siger: „— blev strygget til Kagen.“ — — —

I Følge Sagens Natur var Præsten Anmelderen af eventuelle Lejermaal. Hvert Aar i Januar lod Regiments-skriveren rundspørge til Distriktets Præster om denne Sag for at erfare, hvor han kunde anlægge Tiltale, og hvilke Bøder han kunde kræve, — alt til den kongelige Kasses Fordel. Selv om det ikke var alle, der med Pastor Arenbach i Vordingborg kunde svare, at der „Gud ske Lov“ ikke i det forløbne Aar — 17 — ham bekendt var begaaet noget Lejermaal, saa var Regelen dog den, at der intet var at bemærke i den Henseende. Men Hr. Runge i Ørslev-Udby var en hel Detektiv paa det Omraade, der synes at have beskæftiget ham meget. Som Datidens Præster kendte han sine Sognebørns Forhold nøje og fulgte hede deres Færden og Vandel saa godt, at ingen havde den ringeste Mulighed for under hans Eksamination at fri sig for noget Ansvar. Hans Anmeldelser til Regimentsskriveren var da som oftest ogsaa ledsaget af en nøje Udredning af det passerede og præget af hans personlige Opfattelse.

Det var saaledes Pastor Runge, der gennem sin Indberetning af 5. Jan. 1730 først gjorde opmærksom paa det noget tvivlsomme Forhold, der syntes at være i Kaptajn Withorns Hus i Ørslev, og som resulterede i, at hans Husholderske har et uægte Barn til Daab. Stærkest kommer dog hans personlige Mening frem i Indberetningen af 8. Jan. 1743:

„I ovenmeldte Tid (1742) er ingen Lejermaal i Ørslev, men eet i Udby Sogn begaaet af Mette Christoffersdatter i Udby, som uagtet al min Formaning og hafte Møje til at opdage hendes Barnefader ingen vis har vildet bekende, men foregivet, at en hende ubekendt, ved Navn Hans Hansen, skal have taget hende med Vold i Ørslev Enghave. At saadan hendes Bekendelse er løgnagtig, maa man tro, med mindre man vil frasisge sig al sund Skønsomhed, og om hun end kunde være bleven voldtagen, saa er jeg dog af samme Mening, som mange Medici, nemlig at ingen Undfangelse ved voldelig Medfart, da Viljen paa Kvindekønnets Side er genstridig, kan ske, hvorfor jeg

vil have hende recomenderet til Plage paa Legemet, paa det hendes Sjæl ved en anden sandfærdig og bodfærdig Bekendelse kan frelses, og den Forargelse forbygges, som ellers af saadan falske Bekendelser uforbigængelig flyder, thi naar det gaar nu godt af, saa skal andre gerne forsøge det samme.

Udby, den 8. Jan. 1743.

C. P. Runge.“

Dette Brev førte vel ikke til, at Mette opgav nogen anden Barnefader. Hun fastholdt sin „ubekendte“ Hans Hansen; men det var rimeligvis medvirkende til, at hun maa vandre 8 Dage i Taarnet og her daglig gaa 1 Time med Fiedelen „til Plage paa Legemet“. — Selv om Hr. Runge kan synes vel nidkær og rimeligvis stod for sine Sognebørn som det tugtende Ris, saa havde han dog Ret i det Synspunkt, at gik det „nu godt af, saa skal andre gerne forsøge det samme.“

I Marts 1757 skriver Pastor Runge saaledes til Regimentsskriveren : „I Udby Sogn er intet Lejermaal begaaet saavidt mig bekendt, men i Ørslev Sogn er begaaet 2 Lejermaal. Det første af Peder Pedersen i Fæby tjenende Jens Pedersen, ibd. med Else Jacobsdatter i Ørslev og det andet mellem Mads Jensen og Anna Jensdatter i Ørslev. — Forbemeldte Mads Jensen har siden udstaaet Kirkens Disciplin, men endnu ikke Anna Jensdatter formedelst hendes store Vankundighed i sin Saligheds Sag. Jeg har ansat Dagen til hendes Skriftemaal i Fjor ved Pinsedagstid og til den Ende efter vedtagen Maade kaldet hende Dagen for her til for mig at forhandle med hende hendes Lejermaalssag, men ved den Conference befandt hos hende snart beestisk Vankundighed og derfor maatte overlade hende til Degnens Information, om hun nu ved hans Vinterlæsning har profiteret noget, det vil jeg ved første forfare, hvilket herved efter Begæring attesteres.“

Desværre ses det ikke, om „Degnens Vinterlæsning“ har frugtet paa hendes „beestiske Vankundighed“, men derimod faar vi af en anden Skrivelse fra den nidkære

Præst til Regimentsskriveren et helt andet Billede. — Engang i 1746 naaede Sladderer Udby Præstegaard om, at Karen Pedersdatter af Ørslev skulde have været inde i København og gjort Barsel hos en Moster. Naturligvis lader Hr. Runge Pigen kalde for sig i Præstegaarden, hvor hun maa tilstaa baade Fødselen og Daaben i Christianshavn Kirke, samt at Gaardmand Hans Rasmussen af Ørslev var hendes Barnefader. Denne Bekendelse kom Pastor Runge meget overraskende, hvad tydeligt fremgaar af hans Ord herom til Regimentsskriveren: — „Jeg beklager ham (Hans Rasmussen) i dette Fald, siden han ellers er et skikkeligt Menneske, og kan Regimentsskriveren derfor gøre noget til hans Conservation, da vil jeg intercedere for ham.“ —

Maaske slap Hans Rasmussen af Ørslev — paa Runges Forbøn — vi ved det ikke, men derimod, at mangan anden udlagt Barnefader, der baade kunde benægte og ved sin „koporlige Ed“ ogsaa turde benægte at have haft Omgang med den Kvinde, der havde udlagt ham, baade slap for Pengebøden og „Plage paa Legemet“.

I 1731 føder Johanne Jeppesdatter i Stensby et uægte Barn. Hun havde ikke tidligere været berygtet, og ingen vidste noget at sige hende paa i saa Maade. Det var derfor med en vis Spænding, Jordemoderen Lucie Skræders under de sværeste Veer fik ud af hende — og det hørte da alle i Kvindestuen, — at det var Ole Madsen, der tjente Johannes Ebbesen i Stensby, som var hendes Barnefader.

Denne Udlægning vilde Ole Madsen imidlertid ikke lade sidde paa sig og indankede derfor Sagen paa Tinge. Men Pastor Busch i Langebæk fandt, at Sagen sikkert lettere lod sig udrede ved hans Mellekomst, og en Søndag i Fasten tog han derfor Parterne, Johanne Jeppesdatter og Ole Madsen, samt Vidnerne Rasmus Plougmand, Hans Giertsen og Oluf Hansen, med sig ind i Kallehauge Kirkes Sakristi for at faa den rette Sammenhæng frem. Men, som Præsten selv siger, Johannes ringe Skønsomhed tiltrøds, eller maaske netop derfor, fastholdt hun haard-

nakket, at Ole Madsen var hendes Barnefader. Ja, hun havde endda fortalt, hvordan det var gaaet til. At Ole en Aften, da hun var gaaet i Seng, kom ind til hende. Da hun forundret spurgte, hvorfor han ikke gik i sin egen Seng, havde han snakket saa godt „for hende, at han tilsidst var kommet til at bedrive Utugt med hende, hvorefter han havde forbudt hende at sige det til nogen.“ — Han havde ikke tiere været hos hende og havde aldrig siden talt til hende om det. — Det var Johannes Vidnesbyrd i Sakristiet, men Ole Madsen benægtede det lige saa haardnakket, og Sagen gik som sagt til Tinge. — Her møder Ole Madsen med sin Sagfører, Sadolin fra Næstved, og de indstævnte Vidner. Disse kan kun anføre, hvad vi allerede ved, med det Tillæg, at „Johannes Jeppesdatter ikke har været til Alters, da hun ikke er fuldvis, men dog kan gøre sit Arbejde, hvor hun har været i en og anden Maade upaaklagelig“. — Dette sidste blev afgørende for Rettens Skøn og Dom, og Ole Madsen fik Lov til at sværge — i mange Bymænds Paahør — sin Saligheds Ed paa, at han ikke var Johannes Barnefader. — — —

Omtrent paa samme Maade var det gaaet et Par Aar før i Fæby, da Peder Andersens „taabelige Datter Karen“ havde udlagt — snart Niels Rasmussen og snart Jens Aage. Den første nævner Jordemoderen paa Præstens Spørgsmaal under Barsedaaen i Ørslev Kirke som rette Barnefader. Men da Drengen nægter og tilmed baade er „umyndig og vanfør“, ved Pastor Runge ikke rigtig, hvad han skal tro, og beder derfor Regimentsskriveren tage „begge Drengene saavel som Qvindfolket og Jordemoderen til Eksamination“. Det fører naturligvis ikke til nogen Oplysning, da begge „Drengene“ nægter, og Jordemoderen kun kan gentage, hvad Karen selv har svaret hende, — og Karen Pedersdatter var jo som sagt „taabelig og uvittig“. — Men ikke desmindre idømtes hun en Lejermaalsbøde paa 12 Lod Sølv og 1 Rd. i Sagomkostninger, en Bøde, der dog aldrig blev betalt, da Faderen i Fæby, hos hvem hun opholdt sig, „var en gammel Mand, der ikke

var af de Kræfter at kunne svare eller betale noget for hende“.

Til det belyste Emne maa ogsaa henregnes Barnefødsel i Dølgemaal. Dette var forbundet med meget streng Straf, — og skete da ogsaa yderst sjældent, — saavidt vi husker, 5 Gange i det her behandlede Tidsrum, men da de 3 Tilfælde var kædet sammen med Barnemord, er disse af en saa kompliceret Karakter, at de kræver en særskilt Behandling, hvad de end mere indbyder til, da de ikke alene indeholder et overmaade dramatisk Stof, men end mere ved deres indgaaende Milieu-Skildring yder et særdeles vægtigt Bidrag til Belysning af Datidens Forhold, Leve- og Tankesæt. — At Straffen i disse Tilfælde blev „at miste Halsen og Hovedet at sætte paa en Stage“ var kun at vente, naar Fødsel i Dølgemaal blev sat til Tugthusstraf.

Sidsel Rasmusdatter tjente i Kallehauge Færgegaard. Som saa mangen anden „ærbar“ Pige var ogsaa hun faldet i Fristelse, og Følgerne udeblev ikke. Det var dog saaledes, at ingen vidste Besked om hendes Tilstand, heller ikke, da hun var gaaet til sit Kammer forpint af Smerte, hun ikke kendte, og sikkert foraarsaget ved, at et Kar i Bryggerset var faldet over mod hende og havde fremkaldt „en utidig tidlig Fødsel“. — Her ligger hun saa alene og føder et dødt Foster. Hun kommer det i en Æske, som hun stiller ned i sin Kiste. —

Da man vel fandt det noget mærkeligt med Sidsels Sengeleje, blev der sendt Bud efter Sofia Jensdatter, Jordemoderen i Kallehauge, og Sidsels Moster fra Viemose. Disse to Kvinder er straks klar over, hvad der er foregaaet, men siger det ikke til nogen, vel vidende, at det kan gælde Sidsels Liv. — Saa kommer Sidsel Rasmusdatter atter oven Senge uden dog at befinde sig rigtig godt, og hun tager derfor til sin Morbroder, Anders Trave i Stensby, hvortil hendes Kiste med det lille Barnelig ogsaa bliver bragt.. Her i Stensby faar Sidsel sin Mor-

broder til at begrave Æsken med dens Indhold, og alt skulde nu synes at være til det bedre. — Men saadan skulde det nu ikke være. — Jordemoderen i Kallehauge kunde ikke lade være at fortælle Degnens Kone, hvad hun havde oplevet i Færgegaarden. Denne fortæller det naturligvis atter til sin Mand, fra hvem det gik videre til Præsten, — og nu ruller Lavinen for Sidsel. — Den 11. Søndag efter Trinitatis 1762 blev Sofia Jordemoder taget i Forhør af Præsten inde i Sakristiet, — og aflagde her fuld Beretning om, at hun ved sin Ankomst til Sidsels Kammer havde fundet et dødt, nyfødt Barn med en overreven Navlestreng, som hun skønnede var Aarsag til dets Død. — Fra Præsten gik Anmeldelsen til Amtmanden, og Sidsel — som i Mellemtiden var rejst over til Møen — maatte vandre i Taarnet, og Forhørene paa Birketetinget begyndte, uden at det dog trods største Ihærdighed lykkedes at overbevise Sidsel om at have foretaget sig andet ulovligt, end at hun ikke havde aabenbaret sin Tilstand og efter Datidens Sprogbrug havde født i Dølgemaal. Der blev lagt megen Vægt paa den overrevne Navlestreng, uden at Sidsel dog kunde vedgaa andet end, at den var bristet ved Fødselen, ligesom hun fastholdt, at Barnet havde været dødfødt.

Men det var ogsaa alt nok til, at Dommer og Meddomsmænd efter Loven, der siger, at den, „der føder i Dølgemaal skal anses som med Vilje at have sit Foster ombragt“ idømmer hende: — „sig selv til velfortjent Straf og andre til Eksempel at miste sin Hals og Hovedet at sættes paa en Stage.“ — —

„Sidsel Rasmusdatter paahørte Dommen uden Baand og Fængsel“ og indankede den for Højesteret „i Haab om Kongens Naade i Betragtning af hendes Ungdom og hendes egen Samvittighed, som ikke overbeviste hende om nogen Vold“.

Men Jordemoderen, Sofia Jensdatter, maatte vedgaa en Bøde paa 4 Rd. for at have overtraadt sin Instruks — ved ikke at meddele det passerede til rette Øvrighed.

Det var Kvindestuen og Livet omkring den, om det, der gik forud, og det, der kunde følge efter. Det var om Indgangen til Livet, — og om Livets højeste Potens. — Det var som sagt Kvindens Valplads, hvor hun kunde have sin største Fryd, — og lide sin bitreste Nød.

Senere Tidens Viden skulde tage Brodden af meget, der i hin Tid, vi her har levet med i, ofte var den sikre Død. Men fra den Tid af passer Ordet Kvindestue ikke mere, da det nu er Manden, Lægen eller Chirurgen, der fører an i Spillet om Liv og Død. Ordet Kvindestue gaar derfor af Brug og — glemmes eller gemmes.

EN UDLANDSDANSKER

Af Anth Fuglsang.

HENRIK CHRISTOFFER BUSCH fødtes 1798 paa Bogø, hvor Faderen, gift med Ane Dorthea Wassard fra Holmegaard i Skals Sogn, Viborg Amt, var Præst og døde inden Sønnens Fødsel. Et Aar gammel kom Sønnen Henrik Christoffer, over til sin Mormor i Jylland; hun boede da i Davbjerg, og hos hende var han til 1804, da han adopteredes af en Farbror, der var Toldkasserer i Kristianssand. Der kom han i Latinskolen og konfirmeredes derfra. Efter Norges Afgang fra Danmark i 1814 rejste han med Adoptivfaderen til Danmark, hvor han et Par Aar gik i Borgerdydskolen i København. Derefter blev han privat forberedt til Universitetet af en teologisk Kandidat, J. P. Karmark, som siden blev Præst i Vestindien.

Efter at have taget fuldstændig juridisk Eksamen første Gang denne afholdtes i Henhold til Forordning af 26. Jan. 1821, ansattes Henrik Christoffer Busch i det Ostindiske Kompagni og rejste Aaret efter ud som Fuldmægtig ved de danske Besiddelser i Ostindien, iøvrigt som den første juridiske Kandidat i Fuldmægtigstilling i Kompagniet. Efter halvandet Aar i Trankebar blev han Sekretær ved det kgl. Raad i Serampore i 1824. Under Dommer Hohlenbergs Hjemrejse til Danmark konstitueredes Busch i Embedet, og efter at Dommeren var vendt tilbage tog Busch sin Afsked af Regeringens Tjeneste i 1828.

Busch blev nu Indigoplanter i det nordlige Bengalen, — en Virksomhed, der finansieredes af en formuende Inder i Serampore, ved Navn Roogoram Gossain. Busch blev Medejer, og for egen Regning forpagtede han flere andre Indigoplantager. Det var en højst risikabel Forretning, der var underkastet store Konjunktursvingninger; snart tjentes der store Penge, og snart gav Driften Tab. I en Periode var Busch kommet i en Gæld af 6000 Rupier, en Møntenhed som netop i den paagældende Periode, i 1835 indførtes i Indien, (en Rupier lig 85 Øre), og han var ikke saa lidt betænkelig. Men saa gik Priserne atter i Vejret, og et enkelt Aar med heldig Høst tilbagebetalte han ikke blot sin Gæld, men lagde tillige Grunden til en indtjent Formue.

Siden indgik Busch Kompagniskab med en Nordmand, Bonnevie, og startede et Firma: Busch & Bonnevie, til merkantil Udnyttelse af Salget fra Indigoplantagerne med det Formaal at afbalancere Prissvingningerne. En samtidig, af Busch paabegyndt Handel med Huder og Skind, gav ham en stabil Fortjeneste. Og endelig gik han ind i det indiske Handelshus Mackey i Kalkutta, som Aktionær, vist nærmest fordi Mackey var dansk Konsul og havde Skibe i Søen. I 1842 var Busch med Mackey i Kina for at undersøge Handelsforholdene der, og i 1845 rejste de i samme Anledning sammen til Nikobarøerne, dels i privat Øjemed og dels efter Opfordring af den danske Regering, der betalte Halvdelen af Rejseomkostningerne, der beløb ialt 18,000 Rdl. Rejsen varede kun 9 Uger.

Samme Aar rejste Busch hjem til Danmark over Ægypten—Triest—Wien. I „Nyt Archiv for Søvesenet“ II R 1. B. har han beskrevet Rejsen, under hvilken han blev syg af Kopper, der slog ind, hvorfor han i længere Tid maatte opholde sig i Dresden paa en Vandkuranstalt. Han naaede hjem til Juleaften 1845 efter 23 Aars Fravær, og efter Nytaar var han i Audiens hos Kong Christian VIII og aflagde skyldigt Besøg i Rentekammerkollegiet. Under Besøgene berettede han om Forholdene paa

Nikobarøerne, som Danmark i et Hundrede Aar fra 1756 besad under Navnet: Frederiksøerne. da det var Kong Frederik V, der tog dem i Besiddelse. (Nicobarøerne bestaar af 19. Smaaøer, nær Sumatra i den holl.-indiske Øgruppe, de fleste dækket af tropisk Urskov, tilsammen 16—1700 Kvadratkilometer og med en malajisk Befolkning af nogle faa Tusinde. Paa Grund af det usunde Klima opgav Danmark 100 Aar senere disse Øer, der siden kom under England).

Efter sin Hjemkomst købte Busch Vordingborg Mølle og bortforpagtede den med Jordtilliggendet. Dog undtog han en mindre Lod af Jorden, som han selv vilde drive. Og i September 1846 giftede han sig med en Kusine, Datter af Vinhandler Wassard, København, der tillige ejede Landstedet Marienlyst ved Vordingborg.

Aaret efter blev den hjemvendte, hidtil sunde og stærke Dansker, angrebet af Gigt i Huden. Sygdommen tiltog og voldte ham ulidelige Smerter. Han maa have haft god Tiltro til Vandkur ogsaa i dette Tilfælde, thi han rejste over til Møen, hvor der i Rødkilde var Adgang til at bruge Vandkur. Her døde han i Maj 1847, altsaa for omtrent 103 Aar siden.

I Eftermælet over ham skildres Henrik Christoffer Busch som faamælt, venlig, hjælpsom og trofast, — en Mand, hvis Ord var Lov for ham selv. I engelske og indiske Handelshuse havde han en Del af sin Formue indestaaende.

OVERDREVENE

Holger Munk.

GRÆSNINGEN var tidligere — ligesom nu — Nerven i alt Husdyrhold, ja endog under Datidens Driftsform af endnu mere afgørende Betydning, end den blev efter Koppelbrugets Indførelse og den forøgede Kornproduktion. — Fra tidligste Foraar til sent Efteraar var Græs og Løv Ene- eller saa godt som Enefoder for Gaardens Husdyr af stort og smaat fra Heste til Svin og Gæs. I Græsningstiden skulde de indhente, hvad der var sat til i Huld og Sundhed, og opbygge et Forraad til at staa kommende Vinters Kulde og Smalkost igennem. I bedste Tilfælde ventede dem et ringe Foder af Hø og Halm — i værste Tilfælde Tækkehalmen fra Udhustaget, — eller Sultedøden. Intet Under, at Græsningsretten af alt levende rundt om paa Gaardene mødtes som en Befrielse. — Et halvt Aar eller mere frem var Livet atter sikret, for hvad der var „overfødt“ — og en lang Sommer paa Fællede og Overdrev kunde atter bringe alt paa Fode.

God Græsning betød derfor Velstand for Byerne, — slet Græsning og ringe Høbund bød ofte paa Armod og haabløs Stræben for Bønderne. Vi ser det i Skovbyerne fra Vintersbølle og Kysten rundt over Kallehave, Mehrn og Allerslev Sogne, sammenholdt med deres Modsætninger: de skovløse Byer inde i Landet som Nørre Mehrn,

Neble og Skaverup. Besætningerne sultefødtes her Sommer som Vinter paa den tørre Fælle og det ringe Halm- og Høfoder. Ingen Skove at falde tilbage paa, ingen rig Græsning paa noget Overdrev.

Det var Overdrevens Græsning, der afgav den store Foderreserve, naar Hjemmefoderet paa Tofter og Fælle var opbrugt. Skoven var Kongens, men Græsningsretten var Bøndernes iflg. gammel Hævd, en Ret, man vaagede nøje over baade Mand og By imellem, vel vidende, at denne var en af Grundpillerne i Tilværelsen som Fæstebonde. Opstod der Tvivl eller Tvist vedrørende Overdrevsande, var det derfor et Anliggende, som Birkeetinget behandlede med den største Omhu, og det Syn og Skøn, der som Regel fulgte herpaa, maatte afgøres af 12 til 18 „gode Mand“.

Overdrevene gjorde Skel imellem Byerne, — men de samlede ogsaa Byerne i et stort Fællesskab. De var Ingenmandsland, — og de var samtidig alles Land. Ingen kendte sin Part, men alle vidste, hvor stor denne var — i Antal Høveder.

Overdrevene var ogsaa den vigtigste Part af den Kgl. Vildtbane, og denne havde 1718 følgende 8: 1. Stensved, 2. Ore, 3. Knudskov, 4. Stokket, 5. Tjernehoved, 6. Præstø, 7. Broskov, 8. Grumløse.

Stensved Overdrev.

Dette Overdrev var Sydsjællands største og omfattede Resterne af den Skov, der gennem Selvsaaing havde bevaret Livskraften i Aartusinder. Det var nu overvejende Bøgeskov „af store og gamle Træer“. Paa den lavere Jord fandtes en Del gamle Ege, men ellers var det Ellemoserne, der dominerede her. Underskoven var af Tjørn og Hassel, men den var meget forhugget, „da enhver tager i Flæng, ligesom enhver kommer først“, ligesom den naturligvis ogsaa var meget afbidt af Kreaturerne. Der var ogsaa en Del Tørvemoser paa dette Fang, men de var alle paa denne Tid i „slet Stand“, da de stod under Vand,

og saavel Tørveskæret som Gærdselhugsten hørte — ligesom selve Skoven — Kongen til.

Overdrevet strakte sig fra Peiters Nymark og Græsbjerg Marker i Vest til Viemose Hestehave i Øst eller sine fulde 2 Mil. Bredden var betydelig mindre, idet den maa regnes fra Bakkebølle—Vestenbæk Markerne eller noget nær midtvejs mellem Bakkebølle Gade og Kallehave Landevejen i Syd til „Ørslev- og Egesborg Sogns Hestehaver i Nord“ og i den østre Del fra Langebæk Bys Marker i Syd og til Mehrn Hestehave i Nord. — Ved et langt, skovløst Stræde fra „Stensby Nørre-Mark og til Skovhuse Søndre Vænge“ var Overdrevet delt i Vester-Skoven og Øster-Skoven.

Terrainet var meget bakket og fuldt af Mosedrag og mindre Søer. Tre Møllebække havde herfra deres Udspring, og her paa Vesterskoven laa Sydsjællands højeste Bakkedrag, Kulsbjergene, der naaede en Højde af 107 m.

Der var saaledes nok af store og gode Vandstader til Kreaturerne, hvordan Sommeren saa blev, og tilmed nogenlunde ligelig fordelt. Paa Vester-Skoven var det største Vandstade Kulsøen, der med sin højeste Vands*and dækkede henved 30 Tdr. Land, og som havde sit Afløb til Hulemose Sø. Desuden laa her Kause-Mosen med Afløb til Stensby Møllesø, Tranemosen ved Ørslev-Græsbjergsiden og Langemosen under Kulsbjergene samt flere andre Moser. Paa Øster-Skoven var Langebæk Mølle-Sø den betydeligste Vandsamling.

„Der gaar adskillige og mange Veje igennem dette Overdrev, fornemlig Landevejen fra Vordingborg til Kallehave Færge, ligeledes fra Langebæk og Stensby til Mehrn og endelig har enhver By sin Vej, nogle en 2—3 Veje til Købstaden.“

Til dette store og herlige Overdrev var mange Part-havere. Først og fremmest da Hans Majst. Rytterbønder i hele det store Kallehave Sogn, en god Del af Rytterbønderne i Vordingborg, Ørslev, Øster-Egesborg og Mehrn Sogne og endelig „Vordingborg og Nyraad Købstads Ind-

vaanere, som efter nogle gamle, men ikke fornyede Privilegier fra Kong Eriks Tid havde tilegnet sig Anpart udi Græsgangen paa det hele Fang indtil Balle By, som er 2 Mil fra Vordingborg.“

Summeret op Fanget rundt bliver det til 22 Landsbyer og 16 Enkeltgaarde og Møller foruden Vordingborg og Nyraads Indvaanere, der fra „Kong Eriks Tid“ — Sommer efter Sommer — havde faaet født deres Besætninger — stort som smaat — paa dette udstrakte Overdrev.

Med ret stor Sikkerhed kan vi nemlig angive Antal og Art af de Dyr, der Sommer efter Sommer har græsset her, idet vi for visse Aar kender samtlige Besætninger paa de Ryttergaarde, som havde Græsningsretten. Lægger vi til disse Tal de 250 „fulde Høveder“, som Nyraad og Vordingborg Beboere havde Krav paa at faa født, samt regner 1 Ko og 2 Faar for hveranden Husmand i de 22 Byer, hvor der fandtes henimod 150 Huse, kommer det samlede Antal Dyr op omkring 9—10,000 Stykker. Hvis vi regner med, at Tofter og Fællede hjemme ved Byerne, med det eenaarige eller kortvarige Græsleje, hurtigt blev gnavet ned, er der stor Sandsynlighed for, at der paa visse Tider af Sommeren har været omkring det angivne Antal Husdyr paa Stensved Overdrev, og at det havde været saaledes i Aarhundreder og skulde fortsættes Ryttergodstiden ud.

Den, der har Fantasi nok, og som er stedkendt paa den skildrede Egn, indbydes til i Tankerne at gaa med op paa Kulsbjerget den Sommerdag i Juni 1739 (mellem 11. og 18. Juni), da det ganske Fang openses, for herfra at overvære det maleriske, farverige Skuespil, da Fangsmændene driver den store Horde af vrinskende, brølende og brægende Dyr sammen for under Fangsfogedens Ledelse, (det var dette Aar Peder Smed fra Rødstofte), gennem Kvægmærker og andre Genkendelsestegn at konstatere, om nogen — og hvem der havde overskredet sin Andel. Mindre muntert eller koloristisk bliver Billedet hel-

ler ikke, naar Fangsmændene, (efter det vi kender fra Broskov Overdrev, kan der have været flere Hundrede Ryttere og lige saa mange Gangbud), efter endt Tælling eller maaske snarere efter at Dyrene er foldet, samles omkring Fangsfogedens Øltønder. — Hvor mange der dette Aar maatte bøde for et eller andet Forhold, som kom frem ved Enningen, ved vi ikke, men kun, at der endnu den 18. Juni stod følgende uafhængede optagne Dyr hos Jacob Olsen i Skovhuse: „et skimlet Hors, 7 Aar, 1 sort stjernet Hoppe og en brunblisset do. med Føl, 1 graa-

blisset Hosplag, 1 sort Hors brændt med l. O. S., 1 brun Hestplag, 1 blakket do., 1 rød Hors med Føl, 1 sort Hors, 1 brun Hestplag, 1 gammel skimlet Hest, 1 sort Hors 4 Aar, 1 do., 1 sort Hestplag, 1 sort blisset Hoppe med Føl, 1 sort og 1 rød Hest.“

Men søger Øjet fra det myldrende Liv paa Fanget længere ud, vil det i Rydningerne mellem Overdrevet og Strandskovene skimte Bønderbyernes indhegnede Kornvange, de hvidstrøgne Gaarde og Huse, et Kirketaarn hist og her, og langt ude i Vest Fløjene af Prins Jørgens Slot — samt selve Taarnet.

Hvor ofte søgte de unge af de Tider ikke herop paa Kulsbjerget, naar de efter halve Dages Søgning stadig ikke havde fundet den Drift, hvori deres egne eller deres Madfaders Bester var, og som de var sendt op for at hente hjem til Høkörsel eller andet Arbejde. Eller Pigerne, der daglig maatte gaa paa Overdrevet for at malke, og de var mange, — kom der blot een fra hver Gaard, blev det omkr. 300, hvor langt havde de ikke at gaa med Malke-spanden paa Hovedet, naar f. Eks. Vintersbøllekøerne først fandtes ved Viemose Hestehave? — Der er fældet mangan Taare paa Stensved Fang, inden den rette Ko blev fundet, og inden man fik den til at lade ned, — og der er lyst en oprigtig Forbandelse af et godt Hjerte over de Bester, som stadig strøg af Sted over paa den anden Side af Kulsbjergene. Men der har ogsaa været Hjertebanken og glade Smil paa Stensved Fang, og mangan ung mødte her for første Gang ham eller hende, som skulde blive den rette, — men det hændte ogsaa, og endda ikke saa sjældent, at det vidtløftige Overdrev bød paa Lejlighed til det, som ikke vilde være sket nede i Byen, og naar da Pigen en 10—12 Maaneder senere stod aabenbart Skrifte hjemme i sin Sognekirke, kunde hun med Sandhed kun vidne: „Han kom til mig paa Stensved Skov, men jeg kendte ham ikke.“

Det var Festdage, naar Fanget om Efteraaret skulde „opennes“. Besterne kendte man vel nok paa Lød, Trav

og Manerer. Værre var det med Opdrættet, og her maatte Kvægmærkerne — Snit, Huller og Rifler i Ørerne, — og enhver havde Hævd paa sit, være Vidne.

Og saa laa Fanget hen Vinteren over til Vildtets Raadighed, — men af og til listede en Bondevogn fra en af Byerne sig op paa Overdrevet for at redde noget Brændevad til Bryggerskedel eller Bagerovn.

Knudskov Overdrev.

Dette Overdrev „strækker sig Øster og Vester fra Knudsbymarker til Hovedskoven, som er et Græsningskoppel under Wordingborg Slots Ladegaard, fuldkommen $\frac{1}{2}$ Mil i Længde.“ Der er Strand paa begge Sider, som indhegner uden Gærder, der kun behøves at sættes tværs over Halvøen, der er omk. $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej bred.

Der staar god Skov af store Ege- og Bøgetræer overalt paa dette Fang, ligesom Moserne er store og bevoksede med kraftige Elleskove; men Tørveskær er der ikke noget af. I hver sin Ende af Fanget findes der Hoved-Vandinger. Desuden findes der adskillige mindre Vandstader rundt om. Af Veje er der kun en, nemlig den, der fører til Hovedskoven.

„Kongen er ene Lodsejer, men Wordingborg og Nyraad Købstads Indvaanere er fra gammel Tid bevilget den halve Græsning tilligemed en Anpart Græsning paa et andet Sted, Ore Overdrev kaldet, for aarlig Afgift af 6 Tønder Rostock Øl“ — som i Midten af Aarhundredet afløstes med 18 Rd. i Penge, — „men den anden halve Græsgang tilkom og brugtes af Rytterbønderne i Knudsbymarker, som grænser derpaa med deres Marker og haver Fædrift fra Byen langs Stranden.“ Med „Wordingborg Indvaanere“, som havde 1 Mil til denne Græsgang, var der dog idelige Rivninger, og dette førte til, at man for Aaret 1725 indgik en Overenskomst, hvis Hovedpunkter var disse:

Der udsættes 800 Høveder, — beregnet over 3 Aar, — som er alt, hvad man skønner Overdrevet kan føde. For Høveder under 3 Aar sættes to lig et fuldvoksnet Krea-

tur, — og Vordingborg Borgere har Ret til at besætte Halvparten af Græsgangen, medens Knudsbymændenes Faar indsættes uden Beregning. De Svin, som saavel Knudsby Bymænd som Vordingborg Borgere ejer, maa indsættes uden Hensyn til Tal eller Størrelse, men det kræver Bøde, om nogen — Borger eller Bonde — „tager noget fremmet Svin paa Græsning.“ Til at vogte Fanget mellem Ore og Knudskov antages en Vogter, som Fangsmændene betaler 4 Rd. aarlig. Knudsbymændene har Tilsyn med, at han vogter forsvarligt.

Men det ømme Punkt var Gærderne om Knudsby Kornmarker, som Bønderne vel skulde holde, men som uvane Kreaturer fra Fanget havde saa let ved at bryde ned, naar de vilde gaa paa Ufred i Kornet. De Optagelsespenge, som Bønderne herefter med Rette kunde kræve, var det, der trykkede Borgerne. Det blev derfor nu aftalt, at Knudsbyerne foruden solide Gærder for Kornet skulde holde en Vogter, og først efter at en Borger var advaret tvende Gange og Bevis ført, at hans Kvæg var uvant, kunde han idømmes Erstatningspligt. Endelig blev det aftalt, at naar Enning*) var aftalt af de tvende Parter, havde alle Ret og Pligt til at møde og deltage.

Ore Overdrev.

Dette Overdrev „strækker sig i Øster og Vester fra Vordingborg Færgesgaard til Oreby som er ½ Mil og tvers over i Sønder og Nør fra Stranden til Søe-Mose 1 Fjerdingvej.“

Ogsaa paa dette Overdrev staar gammel Skov af Eg og Bøg, men „den er ganske forhugget“, ligesom de mange Ellemoser og Tjørnekrat er alt andet end fredet her, hvor de ligger i et Fællesskab blandt 6 Landsbyer: Stenbjerg, Oreby, Næs, Kastrup, Nedervindinge og Studby, — foruden den Anpart, Vordingborg og Nyraad Købstæder har.

*) Enning = Openning = Sammendrivning af de paa Græs indsatte Kreaturer.

„Ingen ved sin Jord, Tjørnehugst eller andet Brug, men Overdrevet er aldeles fælles.“ — De to største Vandinger er — paa hver sin Kant — „Galle-Maderne og Gieste-Sengen.“ Desuden er der nogle smaa, som f. Eks. „Søe-Mosen“, men da „samme overløbes af Stranden ved højt Vande“, har den ikke større Værdi for Kreaturerne.

Over Fanget „gaar Kirkevej og Byvej fra Oreby og Stenbjerg“. Hele Fanget er takseret til 200 Høveder, hvoraf Bønderne tilkommer de $\frac{2}{3}$ og Købstaden den $\frac{1}{3}$, men alle udsætter af Faar og Svin „saa meget de vil og uden nogen ved Tal“.

Stokket Overdrev.

Dette lille Overdrev laa paa Grænsen mellem de tre Sogne, Allerslev, Udby og Øster-Egesborg, idet det „strakte sig i Længden fra Stokket Led til Streds Bro, en Fjerdingsvej og tværs over i Sønder og Nør fra Raade Vænge til Skallerup Gierde, $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej“.

Der var Skov overalt, men den var meget tynd og forhugget, og da ingen „ved sin Grund“, bliver der taget i Flæng baade af Elle og Tjørne, og Tørvemoserne er ganske opskaarne. Der er rigeligt og godt Vand paa dette Overdrev, bl. a. i den fiskerige Bundløse Sø „hvis Afløb gaar til Lekkende Mølle.“ Endvidere kan nævnes „Gribs-Mose, Nye Lukke-Dam, Boe-Sø og Nestle Bjerg Mose.“

Landevejen fra Vordingborg til København gaar over dette Overdrev. Kongen er ene Lodsejer ved sine Rytterbønder i Ugledie, Lekkende og Skallerup, der „hver indsætter paa Overdrevet efter Hartkorn, nemlig 1 Hoved for $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn foruden de Smaakreaturer, de lyster“, og da de nævnte 3de Byers Hartkorn udgør 212 Tdr., kan der altsaa ventes udsat omk. 140 fulde Høveder foruden Faar, Svin og Gæs.

Tjørnehoved Overdrev.

Tjørnehoved Overdrev laa i et med Smidstrup Overdrev og bredte sig omkring den store Rævsholms Mose fra

Nebøllegaarde „i Sønder til Smidstrup Bys Marker i Nør“.

Rytterbønderne i Nørre Skovhuse, Ambek, Egebjerg og Smidstrup Nord for Mosen og Kragevig, Nebøllegaard, Skalsby, Giederød, Rekkende, Tjørnehoved og Allerslevs Bønder Syd for Daldraget, havde alle Græsningsret paa nævnte Overdrev. Men da den største og bedste Part af Overdrevet laa sønden for Mosen, havde Allerslev Mænd omk. 1703—4 søgt at dele Fanget ved et Gærde over nævnte Mose. Dette var igen blevet nedbrudt af Smidstrupfolkene, der ikke vilde finde sig i Indgreb i deres gamle Rettigheder, saa meget mindre som deres „Fællid kun var ringe af Græsgang og Begreb“. Og fortsat drev Kvæg og Bester rundt paa det store Fang, saa de Smidstrup Drengene maatte ofte helt til Nebøllegaarde for at drive deres Køer til Rævs-holms Mose, hvor Byens Piger og Koner saa gik ned for at malke dem. Omvendt var det ikke sjældent, at Allerslev Karle maatte opsøge deres Bester ovre paa Smidstrup Overdrevet.

Fangets bedste Vandstade var Kastedammen ved Tjørnehoved, som Kvæg og Bester Nord som Syd fra i tørre Somre daglig søgte til, ligesom det ogsaa hændte, at man saa langt borte som fra Nørre Skovhuse maatte hente Vand her med Heste og Vogn „til Hus og Brug“, naar Byens Brønde hjemme løb tørre.

Fra Jungshoved Byerne førte en Vej over Rævholms Mose og til Tjørnehoved. Den blev meget brugt ogsaa som Møllevvej, og medens Else Parsberg (1665—79) boede paa Jungshoved Slot, var det almindeligt, at hun kørte denne Vej med sin Skovning af Favned.

Det ses ogsaa af et Tingsvidne fra 1716, at man i Ellen Parsbergs Tid havde kørt Plovene fra Jungshoved og „udi Kastedam“, for at de ikke skulde falde i Staver i tørre Somre.

Paa Fanget gik baade Bæster, Kvæg, Faar og Svin, og der var mange og lange Gærder at lukke for at skærme de paagrænsende Byers Kornmarker, — og alle lukkede i Fællid — ogsaa Kragevig Mænd, som ikke grænsede til

Overdrevet, men som havde deres Fædrift og Malkegange, — saa der var lang Vej for de Kragevig Piger, før de kom til Malkepladsen ved Strengsholm.

Ved Openning skete det dog — det var vist Allersleverne, der fandt paa det —, at man tilbageholdt Kragivg-Kvæget og diskuterede, om der ikke skulde gives Optagelsespenge, men det endte dog altid med, at Kragevigerne fik deres Dyr ud uden „videre Paaanke“. — Men i 1718 kom det dog alligevel saa vidt, at Kragevigmændene følte sig saa generet paa Fanget af de andre Fangsmænd, at de lod dem alle indstævne for Tinget for gennem Vidneførsel at hævde deres fulde Græsningsret paa Tjørnehoved Fang, og da Spørgsmaalet om Rettigheder paa dette store og indviklede Fang nu engang var rejst, lod Regimentsskriver Hans Madsen ogsaa Rytterbønderne fra Jungshoved-Siden indkalde for at faa det hele afgjort paa een Gang — og da navnlig, om det saa ofte diskuterede Hegn i Rævholms Mose var lovmedholdigt.

Men af de indvarslede 20 Vidner af begge Køn, hvoraf flere huskede 60 Aar tilbage — ja, en enkelt endog 80 Aar — faar man det samme Billede, at Fangene altid har ligget sammen uden Tvistigheder og Paaanke, og at Kragevigmændene ligeledes altid har haft samme Rettigheder til Græsningen som alle de andre. — Det er, som Tinghuset paa Jungshoved fyldes med Ungdom — skønt Fler-tallet af Vidnerne nu er Inderster paa Aftægt og Oldinge-Alderen nær, — idet de alle lever i Minderne fra deres Ungdomstid, mindes om, da de som Drengene rendte Fanget rundt for at drive Kvæget til Malkepladserne, om dengang da de var med ved Openningen, eller da de som Piger derhjemme i Kragevig gik syngende gennem Gederød Kornmarker til Malkning paa Strengsholm. — De mindes ogsaa deres Madfader og Madmoder fra den første ov — for fleres Vedkommende eneste Plads — en enkelt havde da tjent „henad en 16 Aars Tid“ i sin — og gamle Bønderfolk, der var døde engang i Midten af forrige Aarhundrede, og som havde deres Ungdom sidst i 15-Tallet,

staar lyslevende for mange i Tinghuset hin Torsdag den 7. Juli 1718.

Da alle Vidneudsagn som sagt gav Kragevigbønderne Medhold, beholder de deres Rettigheder fra Alders Tid, og da man omkring Midten af Aarhundredet enes om at dele Fanget, faar Jungshoved-Byerne alt, hvad der ligger Nord for Mosen, medens selve Tjørnehoved Fang deles saaledes: Allerslev og Ammindrup faar een Part, Tjørnehoved og Rekkende een Part, Giederød, Nebølle og Kragevig een Part. Disse Andele lader de paagældende Bønder straks indhegne, og de begynder at pløje dem op — til Kornmarker — og hermed slutter Tjørnehoved Overdrevs Historie.

Ude paa Jungshoved laa der før Ryttergodstiden ogsaa en Del Overdrevsjord, men efter at Hans Majst. Kongen blev ene Lodsejer, delte Bønderne dem byvis imellem sig, og i Ryttergodstiden kan der derfor ikke tales om fælles Overdrev.

Præstø Overdrev.

Præstø Overdrev „strækker sig fra Præstø til Ole Hansens Kro eller Eve Bro i Sønder og Nør og over tvers i Øster og Vester fra Hollænderskoven og til den gamle Eve og kan være 1½ Fjerdingsvej i Omkreds“.

Som paa alle andre Overdrev har der ogsaa her „været Skov i Mængde“ og da navnlig Egeskov, hvoraf endnu nogle staar tilbage, men med Underskov og Tjørnekrat var det meget smaat bevendt.

Paa de to Overdrev findes 4 Hovedvandinger foruden den „gamle Eve, som gaar ved Siden af Overdrevet og bestaar næsten Dels af Strandvand, som gaar ind under Eve Bro.“

Landevejen fra Vordingborg og Præstø til København gaar gennem Overdrevet, ligesom der fører Kirkevej fra Oregaard til Beldringe Kirke.

Som altid er Skoven eller de faa Egetræer, der er igen, Kongens, men Græsningen „er overladt til Præstø

Bys Indvaanere mod en aarlig Afgift af 2 Td. Rostocker Øl eller 7 Rd. 2 Mk. i Penge, som betales til Nysø, tilligemed Faxinge By, som i Græsgangen deltagte. Præstø By ligger ved Overdrevet, men Faxinge Bys Marker støder derpaa“. — „Ingen ved sin Jord“ — hverken Borger eller Bonde, og heller ikke, hvormeget de hver især er berettiget til at indsætte. Dette Forhold skal være kommet af, at Præstø By „i de ældste Tider“ skal have afstaaet nogle Jorder, som de ikke „magtede at drive“, til Faxinge By og til Oregaard. Hermed fulgte Græsningsret paa Overdrevet mod, at Præstø Kvæget maatte gaa fra Græsgangen og ind i Faxinge Hestehave, „saa at begge Byers Qvæg gik Kløff imod Kløff“ baade paa Overdrevet og i Faxinge Fang.“ Oregaard maatte betale sin Andel paa Overdrevet med at holde Tyr for Præstø-Kvæget. Men da Faxinge Bønder ikke skattede af nævnte Overdrev, maatte de endvidere „for hvert 3. Aars Græsning, (som de havde paa Overdrevet), give Præstø alle Aar til Vederlag fri Græsning i alle deres Marker saavel af første Grøde som Eftergræs, og for at Vederlaget kunde blive tilstrækkeligt, laa Faxinge Hestehave hvert 3die Aar til Hjælp med fælles Græs“.

Broskov Overdrev.

Broskov Overdrev „strækker sig fra Melte Skov til Smidstrup Enghave i Sønder og Nør, som er en Fjerdingsvej, og fra Nørre Skov til den gamle Eve Bro eller $\frac{1}{4}$ Fjerdingsvej“.

Kun de to Byer, Baarse og Broskov, har Græsningsret her, og da Broskov ligger i Overdrevet, og Baarse har sine Marker paagrænsende, er Fædriften saa lige til. — Der er imidlertid flere Ejere til dette Fang. Først Hans Majst. Kongen gennem sine Rytterbønder, dernæst Nysø Herskab paa Broskov-Bøndernes Vegne, og endelig Ejeren af Baarse Kirke paa Præstegaardens og Menslagaardens Vegne. Men Skoven, som særlig i den søndre Del af Overdrevet ved Melte Skov var kraftig Bøgeskov i god Stand,

var Kongens alene. Der fandtes ingen Egeskov paa dette Overdrev og heller ikke nogen Tørvemoser, men Underskov af Elle og Tjørne stod overalt og blev af Baarse-Bønderne brugt til Overdrevets Indhegning. Broskov-Mændene havde derimod kun Ret til Græsning og ikke til Gierdselhugst.

Der udsattes et Hoved for hver Tønde Hartkorn, „men om nogen vil udsætte smaa Kreaturer, skal samme decorteres paa de fulde Hoveder, nemlig 5 Faar for et Hoved og lige saa mange Svin for et Hoved. Gies indsættes ikke uden af Broskov Mænd, som hver maa have 2 Stk. paa Græs uden derfor i deres Andel at qvittere.“ — Broskov By tilkom ialt kun 9 Hoveders Græsning. —

Der findes kun een Hovedvanding paa de to Overdrev, og den maa tilmed jævnlig renses, men paa den nordlige Del er en Kilde, som altid holder Vand. — „Aaer eller Søer findes ingen, men den saakaldte Even gaar op ved Siden og er blandet med Strandvand...“

Fra Baarse gaar en Vej over Overdrevet gennem Broskov By og derfra til Københavnslandevejen lige norden for Even Bro ved Tappernøje Kro.

Baarse Mænd var saa godt som eneraadende paa dette Fang, men da de ogsaa var mange, kunde der let nok alligevel opstaa Tvist og Strid, hvad f. Eks. Tingbogen for 1724 viser. — Peder Bentsen havde dette Aar Havre paa Ugleøestykkerne ved Melte Skov i Baarse Mellemmark, og ret før Høsten var Præstens Mensalbonde Mads Ibsens Hillebester en Nat kommet paa Ufred fra Fanget og ind i Havren, som de delvis havde nedtraadt og dels opædt. — Mod de førte Vidner kunde Mads Ibsen naturligvis ikke nægte at være Bod skyldig, — lovede ogsaa Betaling, men udsatte den stadig, saa Peder Bentsen hen i November atter maatte til Tinge for at faa Dom i Sagen. —

Grumløse Overdrev.

Grumløse Overdrev laa baade i Udby og i Beldringe Sogne, idet det „strakte sig fra Grumløse By og til Risby

Skov, som er henved en Fjerdingsvej og fra Hadstrup By, og til Grumløse Mose i Vester og Øster, som er ca. $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej.“

Der er ogsaa her Skov overalt, dog mest paa Grumløse Bys Andel, hvor der staar stor Bøgeskov med Underkov af Elle og Tjørne, „som hver By indbyrdes bruger og tager i Flæng“.

Der er to Hovedvandinger — en ved hver By — men Søer og Bække er der ingen af, og kun en enkelt Landevej — fra Grumløse og til Hadstrup — gaar over Fanget.

Kongen er Eneejer, og Fanget bruges af Rytterbønderne i Grumløse og Hadstrup Byer, som begge ligger i Overdrevet. Enhver i Byerne „ved sin Grund og Tjørnehugst“, men Byerne imellem er alting fælles.

Grumløse Bymænd indsætter hver 12 Høveder og Hadstrupperne hver 6 Høveder, hvilket tilsammen giver 204 Høveder. Men Smaakreaturer som Faar og Svin maa ingen af Parterne sætte ind.

Overdrevstiden, da den Driftsform raadede, der byggede paa de fælles Græsgange, gik med Ryttergodsernes Oprettelse ind i den sidste Fase for i Slutningen af denne at ebbe ud sammen med Udskiftningen Byerne imellem, og for endelig med den fuldstændige Udskiftning ved Aarhundredets Slutning at forsvinde. Landskabeligt skiftede Egnen, der her omtales, Karakter. Søer og Moser svandt ved Udgravning. Smaaskove, Trægrupper og enligstaaende frugtbærende Træer samt Kratholme blev ryddet, og Bebyggelsen bredte sig ud fra Byerne, saa det Reservat, Overdrevene her i Kongens Vildtbane gennem Aarhundreder havde været for Fauna og Flora, opløstes. Et Tidehverv i Landets Struktur!

Kildemateriale:

Wordingborg Rytterdistrikts Jordebogsregnskaber 1718—1774. — (Rigsarkivet).

Jungshoved Birks Tingbog 1714—1721 (Landsarkivet).

Hammer, Baarse og Jungshoved Birks Tingbøger 1721—1774. (Landsarkivet).

Overskatteraadets Dokumenter 1768. (Rigsarkivet).

ORNEBJERGHINGSTEN

Af *Holger Munk.*

HESTEN har gennem alle Tider staaet Bonden nærmere end nogen af hans andre Husdyr. Den har været hans Arbejdsfælle, hvis Liv og Trivsel i større eller ringere Grad var en Betingelse for saavel hans som hans Hjems Velfærd. Dens Historie bliver derfor en Del af Bondens Historie, som den hverken kan eller bør skilles ud fra.

Dette Forhold gælder ikke mindst for Sydsjælland, hvor Hesten siden Stutteriernes og Ryttergodsernes Aarhundreder har gennemløbet en Udvikling fra Landrace til Frederiksborgrace, som paa sin Vis er noget nær uden Sidestykke i den Landbrugs- og Kulturhistorie, vi nu kender i Detailler.

Det er bemærkelsesværdigt, at saa begrænset en Landsdel har været i Stand til at præge Hestens Udvikling i saa høj Grad, som sket er. Forklaringen maa dog søges i Sydsjællændernes Sans for Heste, en Interesse, der kan tænkes opstaaet og næret gennem Generationers Omgang med og Iagttagelse af de kongelige Stodheste i Stutterierne ved Vordingborg og Lekkende samt paa Jungshoved. Det var Bønderne, der i 16-Tallene efter Tur maatte møde og skære Hakkelse, køre Gødning og strigle Stutterihestene. Staldvagterne og Opsynet med Stoddene Sommeren over, efter at Beskelerne var slaaet til Hopperne, var ogsaa rekruteret blandt de unge Bønderkarle,

der senere, naar de fik Gaarde, tog Viden og Indsigt med sig.

Selv om det var en forældet Hesterace af en Størrelse og Skønhed, som Bønderne vel hverken havde Interesse i eller Mulighed for at stile hen imod hjemme i deres egen Avl med de smaa Landrace-Heste, saa bundfæddedes der alligevel trods Krige og Armod en Forestilling om Hesteavl, der senere i 17-Tallene, da Rytterhestene dominerede Billedet, fik fornyet Næring, uden at det selvsagt nu flere hundrede Aar efter lader sig præcisere, hvor stor Interessen for eller Kundskaben om Heste var hos den Rytter, der efter sin Tjenestetid fik Gaard i en af Distriktets Byer.

Men givet er det, at Bønderne paa Wordingborg Distrikt gennem „Stutteri-Aarhundrederne“ havde Lejlighed til at se de fleste af Europas Hesteracer passere Revu ved Til- og Afgang fra Stutterierne, ligesom de jævnlig i Ryttergodstiden saa et Hesteslag, der var væsentlig større og mere udviklet end deres eget.

Det var dog først med Selvejertiden, at Udviklingen tog Fart. Fra 1800 og til omkr. 1850 laa Tyngdepunktet for Avlsarbejdet paa Herregaardene, der i flere Tilfælde endog havde Avl af Heste, der fortjente Benævnelsen af Stutteri, men fra Midten af Aarhundredet gled denne Udvikling fra de store Gaarde og over paa Bønderne, der med Ornebjerg hingsten faar en Hestetype, der tiltaler Sydsjællænderne i saa høj Grad, at den skulde blive den dominerende i denne Landsdel Resten af Aarhundredet.

*

At sætte Afkom i Verden er som at kaste Sten i Vand, og det gælder „Fæ som Folk“, thi Ringene kan i begge Tilfælde brede sig i videre Kredse, saa det med Tiden vil være vanskeligt at se, hvorfra de er kommet, hvor „Stenen“ er blevet kastet.

En saadan „Sten“ blev kastet i Foraaret 1850, da Bæver 8 som Landstodhingst blev flyttet til Rosenfeldt ved Vordingborg, hvor den gennem Blodsblanding med den stedlige Hestestamme gennem sine Descendenter Aar-

hundredet ud skulde blive den førende i Sydsjælland, hvis „Ringe“ skulde sætte varige Spor op i Midtsjælland med Udløbere til Nordsjælland og Bornholm, hvorved den blev en af de betydende Faktorer i den Mosaik, der hedder: Frederiksborghesten.

Bæver 8 var født paa Frederiksborg Stutteri i 1835 og det sidste ædle Skud paa den gamle, berømmelige røde Stamme fra Hestehaven og Dyrehaven med Jagthorns- eller Hjortetaks-Brændet (Takker-Stoddet). — I 12 Led kunde dens Anetavle føres tilbage i lige Hankønslinie til den sorte spanske Hingst „Superb“, f. 1683, der netop ved at avle rødt i Stoddet regnes for Stammens Grundlægger. Det er derfor rimeligt at regne Bæver 8 som den, der fæstnede den røde Lød i Sydsjælland. Dens Moder var ganske vist en blankbrun, engelsk Jagthoppe, mærket H i Fanestoddet og f. 1821, og dens Afkom, som vi nu kender, var ganske vist ogsaa brunt i de første Led, men senere slog den røde Farve igennem ved Indavl, og herefter blev den herskende.

Bæver 8 beskrives saaledes: „En lille, ret ædel, men noget lang og ikke dyb Hingst“. — Dens Fader, „den røde Bæver“, var Hovedstodhingst fra 1826 til 1835 og beskrives saaledes: „Ædel Stutterirace, Hovedet forholdsmaessigt med noget smaa Øjne og velstillede Ører, noget kort og bred, men velrejst Hals, bred Bringe, flade og fastliggende Bove, lidt tilrundet Manke, Ryggen falder noget, Krydset lige og meget kraftfuldt, Kroppen stærk og velsluttet. Benene overmaade stærke og særdeles velstillede. Bevægelsen lige og kraftfuld, 10 Kv. 1 Tm.“

Bæver 8 var først Stodhingst paa Stutteriet, men kom herfra ud som Landstodhingst. Fra denne Tid kender vi nu flere betydelige Sønner, bl. a. Bæver I paa Løvenborg, f. 1843 paa Stutteriet (Bh. S. 119), Bæveren paa Wedelsborg, f. 1844, og Uvelse-Hingsten, f. 1846. — Nu var den saa kommet til Rosenfeldt (1850), der, efter at General, Kammerherre Oxholm var blevet Ejer (i 1844), var anset for sine Heste, den „bekendte Rosenfeldtstamme“, hvis

„Heste ved Stranden“.

Maleren Otto Bache har med dette Billede givet os et Portræt af Heste paa Knudshoved i Sommeren 1892, hvorfor det har sin særlige Værdi som Illustration til denne Afhandling. — Maleriet hænger nu i Snapstinget paa Christiansborg.

Blod dels kunde føres tilbage til Landracen og dels til Hertugen af Augustenborgs Stalde og her igen til Fuld-blodshingsten „Goliath“, der var født i England i 1826.

Vi ved ikke nu, hvor meget dette „Augustenborgblod“ har været i Kurs blandt Bønderne i Omegnen. Det har rimeligvis først og fremmest været selve Godset, der har besat de vidtstrakte Græsgange paa Knudshoved og i Barnemosen med dette Afkom, men derimod ved vi med Sikkerhed, at Gaardmand Anders Hansen i Ornebjerg paa den Gaard, der nu hedder Kildevang, havde en lille, mørke-brun Hoppe af denne Stamme, og ydermere, at han „holdt den til“ Bæver 8, og at den i 1851 gav ham den senere saa navnkundige „Ornebjerghingst“. —

Ornebjerghingsten.

Naar man sammenligner de mange Gange, denne

Hingst er nævnt i samtlige Stambøger lige fra 1885 op til de anførte Registerstambøger, et Spand paa over et halvt Hundrede Aar, og saa det lidet eller intet, der er anført eller oplyst om denne Hingst baade her og i andre hippologiske Værker og Skrifter, maa det beklages, at ingen, medens Tid var, har fundet Anledning til at indhente det forsømte ved at indsamle og nedskrive Hingstens Data og andre Oplysninger, som altid vil have den store Værdi i Efterslægtstavlen. For det maa jo staa uimodsagt, at „Ornebjerghingsten“ er den første Hingst med sydsjællandsk Landraceblod af det helt store Format for sin Tid, og at den ved sin ret enestaaende Avlssikkerhed formaaede at præge sit Afkom Generationer fremover, hvorved den netop fik sin store Betydning for Fæstelse af den Frederiksborghestetype i Sydsjælland, som rammende og dækkende kunde kaldes: Vordingborghesten.

De Fakta, som det nu ca. 100 Aar efter dens Fødsel har været muligt at samle, er — som delvis nævnt — følgende:

„Ornebjerghingsten“ er født i 1851 paa Gaarden „Kildevang“ i Ornebjerg. Dens Fader var „Bæver 8“, f. 1835 og Moderen en „lille, mørkebrun Hoppe med Augustenborgblod“. — „Ornebjerghingsten“ var mørkebrun, og efter hvad der kan huskes, anslaaes den til at have været omkr. 10 Kv. og 2—3 Tm. Dens Opdrætter var Gaardmand Anders Hansen, der beholdt Hingsten, til den grundet paa Alder maatte aflives. Det var enten i 1867 el 68. — Den eneste nulevende, der har set og oplevet Hingsten, er Gaardejer og Sognefoged Christen Christensen i Bakkebølle, der i Brev af 10. Dec. 1948 fortæller herom: — „Jeg kan huske, at Morfader (Anders Hansens Datter Kathrine var blevet gift med Sognefoged Peder Christensen i Bakkebølle) var ridende paa „Ornebjerghingsten“ ned hos os, og da han red hjem, sagde han til Mor, at det nu var sidste Gang, Hingsten kom til Bakkebølle. Jeg var med ude i Stalden, og Mor vilde lægge Hovedtøj paa den, for det havde hun gjort saa tit —“. Denne sidste „bevægede

Afsked, der gjorde saa stærkt Indtryk“ paa den lille Christen, at den endnu staar i levende Minde 80 Aar efter, fortæller ikke alene sit om den sydsjællandske Opdrætter Anders Hansen og hans Forhold til sin Hingst, men ogsaa om dennes Temperament og Brugbarhed. — Her rider han nu sin gamle, veltjente Hingst paa den sidste Afskedstur til Datteren i Bakkebølle, som saa ofte, medens hun var Pige hjemme i Ornebjerg, havde lagt Hovedtøj paa den, naar hun før eller efter „et Bed“ skulde trække den ud eller hjem fra Marken. — Den blev nemlig aldrig brugt til Arbejde for Plov eller andet Redskab mere end eet Bed ad Gangen. — Det var „Ornebjerghingsten“s sidste Rejse, og som sagt i 1867 eller 68.

Hestenavne.

Navnet „Ornebjerghingsten“ fortæller en Del om denne Hingst, som ikke maa overses, og det vil derfor være rimeligt samtidig at tage hele Heste-Navngivningen op til nærmere Behandling.

Bøndernes Heste i Sydsjælland havde i Midten af Aarhundredet ikke „personlige Navne“, og det gjaldt saavel Hingste som Hopper. I daglig Tale og Mand og Mand imellem kendetegnedes de ved deres Lød, Aftegn, ejendommeligt Bygningstræk eller særlige Temperament, f. Eks. den røde, den brune, den spejlede, den blissede, den snopede, den sokkede, den studsørede, den tykke, den tynde, den musegraa o. l. Disse Navne gjaldt kun, saa længe Hingst eller Hoppe var et Nummer i den store Flok, men fra det af en Hingst fik Interesse for Bylaget eller Egnen, blev den af Folkemunde døbt med et Navn, som oftest taget efter den By, hvor den var født og opdrættet, evt. efter Gaarden, hvor den stod, evt. i særlige Tilfælde efter dens Ejer.

Som Eksempel herpaa kan nævnes: „Ornebjerghingsten“, „Gamle Sallerup“, „Uglediehingsten“, „Grumløsehingsten“, „Sneserehingsten“, „Karisehingsten“ o. m. a. Bøndergaardene havde i Almindelighed ikke Navne, og vi

kender derfor kun et Par Eksempler paa, at Gaarden har givet Hingsten Navn — og kun fra de store Gaarde: „Pedersgaardhingsten“, „Rosenfeldthestene“. Af Hingste, der af Befolkningen har faaet Navn efter Opdrætteren eller Ejeren, kendes ligeledes et Par Tilfælde: „Munken“, (St. 4. S. 56) brugt for Gdr. Rasmus Pedersen Munks „Robin 3“, f. 1882, og „Wassardhingsten“ for Godsejer Wassards „Robin 2“.

Disse Navne maa tages som Udtryk for den almene Dom, en Vurdering som Avlsdyr, om man vil, og som saadan en Anerkendelse. Der skulde nemlig en vis Aarrække til og et vist Format, førend Folkedommen — i dette Tilfælde Opdrætternes Dom — nedfældede sig i den bestemte Form: „Ornebjerghingsten“ og for Eftertiden, naar alt andet er udvisket, maa Navnet med den bestemte Form derfor staa som Fortidens Kaaring af en Hingst. Dette er et Faktum, som en Eftertids Dom ikke formaar at rokke ved. Det er nemlig sydsjællandsk Sprogbrug.

„Personlige“ Navne til Hingste kender vi nok fra denne Tid, men de er forbeholdt Stutterihingste eller indførte Yorkshire-Hingste. Vi ser dem ikke hos Landracen.

Først hen i 1870erne begynder Navngivning at tage Form ogsaa for Landracens Heste, særlig hvis disse har faaet Stutteri- eller Yorkshireblod i deres Anetavle. Hingstene faar i saa Fald Navn efter deres store Forbilleder, Stamholderne i Anerækken, altsaa Stutterinavne som: „Robin“, „Pascha“, „Bay-Chilton“ o. l., medens Hopperne faar de i Opdrætternes Øren saa velklingende Pigenavne som: Lotte, Lise, Gerda, Hella, Stella, Rosa, Thora, Meta, Emma, Bolette o. s. v.

Efter at Gaardmandsbørnene i 1870—80erne følgende Tidens Bevægelse havde været paa Højskole, bragte de Kendskab til Nordens Gudelære, Danmarks Historie og Litteratur og meget andet med hjem til Gaardene, og vi ser fra denne Tid Navne som: Odin, Brage, Thor, Hermod og lignende for Hingste, medens Navne som: Frigga, Freja, Flora, Virginie, Lyra, Juliane, Marie, Claudia og

Ofelia bliver anvendt for Hopper. Ja, endog latiniserede Navne som *Rosa nigra* kan vi støde paa.

Et sidste Træk i Navnegivningen begynder at vise sig i 1880erne for at blive almindeligt henimod Aarhundredets Slutning — og videre ind i næste. Det er Dobbeltnavnene, eller om man vil, Fornavn og Efternavn, f. Eks.: Lotte Munksgaard, Olga Svinninge, Alma Køng, Dora Grumløse, Donna Christianshøj, Thora Lundby, Bella Ornebjerg o. l., medens man i samme Tidsrum ser Hingstnavne som: Vigas Herlufsholm, Vigas Dalager, Pascha Krøjerup o. l. Ved dette Dobbeltnavn trækkes det „personlige“ endnu stærkere op, ved at Hestens Hjemsted sættes som Efternavn. Højden paa dette Omraade synes dog naaet i de Tilfælde, hvor Opdrætteren sætter sin Gaards Navn som Kendingsmærke paa, at det er hans Hestestamme.

Navnet „Ornebjerghingsten“, fortæller altsaa, at denne Hingst har været almindelig kendt uden for sin By, hvor den maa have virket i en længere Aarrække. Disse Oplysninger har vel ikke større Betydning i dette Tilfælde, hvor der findes saa mange andre Kilder, som viser det samme, men staar vi over for en Hingst fra denne Tid, som vi kender Navnet paa, har Baggrunden for Navnegivning sin store Værdi.

Der findes ikke noget Billede af Ornebjerghingsten, hvorimod vi har et samtidigt Litografi af dens berømte Søn, „Gamle Sallerup“, den eneste sydsjællandske Hingst, der er blevet tilkendt den meget ærefulde Kongepremie. Dette skete ved Landmandsforsamlingen i Viborg i 1875.

Derimod har Ornebjerghingsten efterladt sig en meget betydelig Descendentrække, som alene i de første 7 Led tæller 217 præmierede eller stambogsførte Efterkommere. Det vil saaledes ikke være muligt at skrive Frederigsborghestens Historie, — vor eneste nationale Hest af den lettere Race —, uden at Ornebjerghingsten heri maa indtage en meget fremtrædende Plads.

Ingen, der er født paa en Gaard i Sydsjælland i Slut-

ningen af 18-Tallenes Aarhundrede, og som mindes Dyrskuerne i Præstø, Næstved eller Vordingborg som deres Barndoms- eller Ungdomstids største Oplevelser i sin Slags, kan heller frigøre sig for de stærke Indtryk, som den meget betydelige Hestefremstilling har efterladt i Erindringen, — og blandt disse dominerer Ornebjerghestene.

Kildehenvisninger og Forkortelser:

1. Munk Holger: Hesten i Sydsjælland gennem to Hundrede Aar fra 1700 til 1900. (Udgivet af det kgl. danske Landhusholdningsselskab paa det danske Forlag i November 1951).
2. Bh.: Jensen, J., Bornholms Hesteavl. Kbhv. 1891.
3. Reg.: De samvirkende danske Landboforeningers Register-Stambog over Heste af Frederiksborg-Racen og svært Halvblod.
4. St.: Samvirkende danske Landboforeningers Stambog over Heste af lettere Race. Kbhv. 1897—1918. 1—12.

BIDRAG TIL VINDBYHOLT KROS HISTORIE

Af *Børge Green-Larsen.*

NAAR Vindbyholt kro ikke er nævnt i Christian den Andens forordning om kroer af 1521, skyldes det sikkert, at den ikke kunne sidestilles med nævnte kroer fra den tid, men var et „bedested“ for rejsende i kongens tjeneste. For ikke at besvære købstæderne med udgifter til en sådan indkvartering, blev disse påført lensregnskaberne. Også på Tryggevælde og hos lensmanden i Vordingborg var der stort rykind i årenes løb af hoffolk, som blev beværtet og fik husly. Da Vindbyholt ligger midt imellem Tryggevælde og Vordingborg, var der brug for et „bedested“ her, og dette er sikkert oprindelsen til „Vindbyholt stald og gæstehus“, som det hed i 1595. Under dette navn lå gæstehuset, der må have været indrettet i en bondegård, nede i selve byen og hørte under Tryggevælde len.

Allerede dengang var stedet meget benyttet af fyrstelige personer og personalet fra de forskellige grene inden for hoffet. Pinsedag 1595 kom således den unge prins Christians jagtdrenge og fik mad og øl; dagen efter kom hans vildtskytter og blev beværtet; den 4. juli kom hertug Ulrik med sit følge på vej til Tyskland. Der kom ofte et større antal heste og vogne, og staldmesteren med sine folk var en hyppig gæst i Vindbyholt.

Den 18. august 1622 fik lensmanden på Tryggevælde besked på, at kroen skulle flyttes op til landevejen. Ifølge fortingningen i lensregnskaberne skulle „Kongens den nye gæstegård“ bestå af følgende: Et hus på 18 bindinger, hvor kongen skulle have sine gemakker; et hus på 26 bindinger til kromandens „losement“ og to huse på tilsammen 42 væggerum, det ene til kongens stald og det andet til laden.

Den 1. februar 1623 begyndte savskærererne at skære det egetræ, som skulle bruges til den nye gæstegård. Det foregik i en af kongens skove og varede til den 28. marts. I juli måned gik de i gang med at skære det til i de endelige mål på gæstegårdens grund. Fyrretræet var købt tilskåret i Køge. Midt under opførelsen kom Christian den Fjerde, enkedronning Sofie og prins Christian og holdt „koldt køkken“ dér; det var den 19. september. Maden var medbragt fra Tryggevælde.

Håndværkerne var først begyndt at bygge kongestuelængen, det østre hus. Enkedronning Sofie havde anmeldt, at hun ville spise dér med sit følge den 10. oktober. I sidste øjeblik blev „hemmelighederne“ gjort i stand. En lokal snedker gjorde vindueskarmene færdige i gemakkerne. Ruderne måtte man undvære den dag. På kongens stald manglede der meget. Huset var rejst, og der var lagt tagsten på; men „lerklikkeren“ var ikke færdig med at „stavre, kline og lerslå“ væggene. En graver arbejdede i flere dage med at „fylde ud“, for at enkedronningens heste kunne stå der.

Ved årsskiftet manglede murermesteren at lægge tag på huset med de 26 bindinger. Der skulle opføres to dobbelte skorstene og en bageovn i denne bygning, og disse var ikke nævnt i fortingningen. I oktober 1624 var de færdige, og der var lagt tagsten på huset. Til dette arbejde var der gået følgende materialer: 6200 mursten, 5200 tagsten og 3000 kridtsten. Sidstnævnte var fra Højerup, hvor kongen havde en pram liggende og arbejdere beskæftiget med at hugge stenene ud.

Glarmesteren havde været færdig fra påske med vinduerne i kongens gemakker. Snedkeren havde lavet 16 vindueskarme til denne længe, med to „slagbuer“ til hver karm; d. v. s., at de nederste vinduer var til at lukke op i modsætning til de to øverste, som blev kaldt for „stilstands vinduer“. Samtlige små ruder var af glas og blyindfattede, og til beskyttelse mod blæsten var disse beslået med seks tværjern til hver karm.. Der blev forøvrigt nogle måneder senere indmuret yderligere 10 vindueskarme i kongens gemakker.

Murermesterens arbejde havde på den nye gæstegård været at opmure kongestuelængen og de deri værende fem skillerum til fem gemakker, to dobbelte skorstene og to „hemmeligheder“, „samt gulvet at lægge med teglsten“. Begge gavlene i den nordre længe var ligeledes murede, samt gavlene i kromandens hus og begge gårdens portrum, (det øvrige var lerklinet); desuden skulle der lægges tagsten på alle fire huse. En brolægger lagde „stenbro“ i portene og i kongens stald samt gæstestalden; sidstnævnte var til 9 heste. Brolæggeren lagde desuden 9 favne „stenbro“, der var 3 favne i bredden, som var den bropart, der lå til kongens gæstegård.

Det var ikke nogen almindelig landevejskro, den nye gæstgiver, Christoffer Sack, blev præsenteret for, da han i december 1624 kom til Vindbyholt. Sammenlignet med den tids landbygninger var „Kongens den nye gæstegård“ stor. Tømremesteren, Hans Aamundsen, havde ved opførelsen benyttet loftsbjælker, som var 16 alen lange; det var gotlandske fyrrebjælker. Vægstolperne var henholdsvis 5 og 6 alen, spærrene 12 alen lange. Disse mål giver en højde fra fodstykke til tagryg på ca. 15 alen.

Med Christoffer Sack som kromand i Vindbyholt havde Christian den Fjerde sikkert fået den rette mand. Han havde tidligere været fourer hos kongen og var derfor kendt med de forberedelser, der skulle træffes, når der ventedes kongebesøg til en sådan gæstegård. Kromanden var selv med til at indrette sit eget „losement“,

som bestod af en forstue, den stue kromanden „holdt hus i“ og det kammer, „de lå udi“, samt køkken, bryggers og spisekammer. Af andre lokaliteter var der kromandens stald, arbejdsfolkenes kammer, svendkammeret (der lå vest for porten) drengesherberget, to gæstekamre og en „hemmelighed“. Der var kvist over kongens stald, hvor der kunne indføres hø til hestene. Christoffer Sack fik i 1625, da prins Christian opholdt sig dér, tilladelse til at lade grave en brønd og en kælder dér. Brønden skulle være to alen i bunden og mures op med kampesten til kanten.

I kromandens stue var der fem fag vinduer og i kammeret to fag; her var lagt lergulv. Kromanden skrev i et brev, at det var nødvendigt for vinterens skyld. Man må formode, at de fire ildsteder, som fandtes i kongens gemakker, var åbne kaminer; i hvert fald blev disse foret i bunden med mursten. Murermesteren kaldte det „skorstensfoder“. Kromanden blev først rigtig færdig med sit „losement“ i 1626, da skillerummene til forstuen blev klinet.

Nu begyndte gæstegårdens travleste tid med de mange fyrstebesøg. Her tog Christian den Fjerde ind, da han i 1625 var på vej til Tyskland for at deltage i Trediveårskrigen. Under hans fraværelse var fru Kirsten Munk flere gange på kroen tilligemed den udvalgte prins Christian. Her spiste hofmesterinden fru Karen Sehested sammen med Leonora Christine og tre andre af kongens børn i 1631, da de var på vej i anledning af enkedronning Sofies begravelse. Den flygtede svenske enkedronning, Maria Eleonora, opholdt sig flere gange her i 1640 og 1642 sammen med prins Christian og hans gemalinde fra Nykøbing slot. Og når Frederik den Tredie og dronning Sofie Amalie tog på svanejagt ved Jungshoved med deres store følge, gjorde de altid ophold i Vindbyholt.

Ifølge lensregnskabet var enkedronning Sofie 7 gange på gæstegården. Her er dato for 22 besøg af Christian den Fjerde. Hans søn, den udvalgte prins Christian, var i Vindbyholt 57 gange. Frederik den Tredie 21 gange

og dronning Sofie Amalie 14 gange. Her er navne på kongesønner og -døtre, kurprinser, hertuger og hertuginder fra Sachsen, Holsten, Lüneburg, Mecklenburg, Augustenborg, Braunschwig og Hessen. Danske adelsmænd og kvinder samt udenlandske gesandter.

Frederik den Anden og Christian den Fjerde var de sidste konger, som holdt residens på det gamle Vordingborg slot, og på deres rejser til hertugdømmerne benyttede de som regel vejen over Falster. Vindbyholt fik derfor ofte besøg af kongen. Alene i 1631 og 1632 besøgte Christian den Fjerde gæstegården 9 gange. Efter at Nykøbing slot i 1594 var blevet enkesæde, havde der forøvrigt været en livlig trafik ad Vordingborgvejen.

For egen regning drev kromanden almindeligt gæstgiveri. Hans gæster kender man ikke; men egnens herremænd, adelen, som var bosat på Møn, Lolland-Falster og i Sydsjælland, har på deres rejser til fester og herredage sikkert gjort ophold på kroen, der med sine bygninger i 1634 på ialt 118 bindinger lå som en oase ved den støvede alfarvej. Her var man vant til stort besøg, og her var et stort køkken til at tilberede de mange retter, som man brugte dengang. Således blev der for hertug Karl af Mecklenburg, som den 22. april 1643 spiste på kroen med sit følge, serveret 22 retter mad; hans tjenestefolk fik 12 retter. Der var i 1633—1634 blevet bygget to længer med stråtag bag ved den søndre længe; på henholdsvis 14 og 18 bindinger, hvoraf den ene var en fæhuslænge. Gæstegården fik således to gårdspladser.

Når kongefamilien rejste til Nykøbing slot med deres følge, blev bønderne beordret til at køre for det store personale. Man kørte over Valby, Hvidovre og Avedøre til Køge kro, som lå hvor Olsbækken passerer Køgevejen mellem Hundige og Mosede. Næste ophold var i Køge, og på Tryggevælde spiste kongefamilien til aften. Om morgenen kørte man videre til Vindbyholt, hvor det første måltid blev indtaget. De omkringboende bønder var så mødt op og holdt parat med deres vogne for at køre til Vor-

dingborg, som var næste station på ruten; men somme-tider kunne de slippe med at køre til Jungshoved.

Hele hoffet fulgte som regel med. Der var: hofmarskallen, hofmesterinden, kammerjunkere, edelknaber, herremænd og adelige jomfruer samt en høvedsmand og nogle drabanter. Af det kongelige personale var der: vinskænken, mundkokken, sølvpopen, hofmedicuseren, sekretæren, lakajer, tjenere, opvartere og livknægte.

Kongens hoffourer tog allerede dagen før det i forvejen anmeldte kongebesøg til Vindbyholt gæstegård og ordnede det fornødne vedrørende opholdet. Der har sikkert været travlhed i gæstegården, når man ventede de fyrstelige gæster, og der er blevet slagtet, brygget og bagt. Til tider medførte kongens mundkok selv „koldt køkken“; men for det meste blev maden tilberedt dér, ligesom der var sørget for en kok til hjælp i køkkenet. Til taflet medgik som regel: ferske eller saltede oksefjerdinge og -tunger; røgede fårekroppe, flæskesider og svinerygge; fede gæs, lam og kalkunske haner, småhøns, ænder og duer samt fersk og saltet strandfisk. Der blev drukket rhinskvin, franskvin, rostockerøl samt hjemmebrygget dansk øl og mjød.

Den megen saltmad og brugen af mange krydderier krævede rigelig med væde til maden. Når de kongelige gæster opholdt sig på gæstegården om natten, brændte der store voksllys i gemakkerne og tællelys i staldene hele natten. Om morgenen blev der drukket fransk brændevin, og på rejsen blev der medtaget nogle tønder øl.

Der kom ofte enspændere, kancellibude og postdrengene til gæstegården, samt liggere, rejsekarle og jægere med deres drenge og hunde. Kongens rustvogne passerede til stadighed medbringende musketter og lunter eller den kongelige bagage. Christian den Fjerdes store forgyldte vogn var flere gange i Vindbyholt, når den af kongen var sendt for at afhente fyrstelige gæster.

I 1643 blev der sat skillerum op i den østre længe, således at der nu var 7 gemakker, og en snedker lavede 16

stole til brug for de fyrstelige gæster. Prins Christian og hans gemalinde, prinsesse Magdalene Sibylle, der ofte rejste frem og tilbage mellem Nykøbing og København, gjorde altid ophold i Vindbyholt. Når de kom fra Nykøbing, tog Prinsen ophold på gæstegården om natten.

Der var nu indrettet et sengkammer til ham, og samtlige gemakker var „omkringdraget“ med spånemåtter. Prinsessen rejste derimod videre til Tryggevælde, der ligeledes var kongefamiliens opholdssted for natten. Her havde de på 1. salen i hovedbygningen deres gemakker, som blev kaldt: kongens sal, dronningens sal, kongens sengkammer, dronningens sengkammer, sommerstuen og stuen ved søen.

Christoffer Sack døde i 1638. Samme år gav Christian den Fjerde, under et ophold i Kolding, Frantz Veiner kongebrev på kroen¹). Det blev imidlertid ikke til noget, og enken, Gertrud Sack, forblev på kroen, som hun fik kongebrev på den 16. nov. 1642²). I 1645 havde hun sin moder, Anne Andersdatter, boende hos sig, og da sønnen, Johan Christophersen Sack, var fraværende det år, var folkeholdet stort: 4 karle og 3 piger. Ved en skat på rente- og børnepenge i 1647 måtte Gertrud Sack svare skat af 900 rdl. på sin søns vegne og for 750 rdl., som hun havde arvet efter sin moder, der var død året forud. I 1648 fæstede hun „en liden bolig“ i Orup; det var en øde gård, som hørte under Tryggevælde. Foruden gæstegården havde hun i en del år drevet en halvgård i Akselhoved på godt 2½ td. hartkorn; men da gården den 17. maj 1650, tilligemed en del andet gods, blev mageskiftet af kronen til Christopher Lindenov på Lindersvold, skyndte hun sig at skille sig af med den til en af sine tjenestekarle på gæstegården, Jacob Ibsen. Hun har sikkert ikke kunnet tænke sig at blive fæster under en herregård.

Een gang om året fik Gertrud Sackis, som hun kaldtes, betaling af skriveren på Tryggevælde for sine udgifter vedrørende hoffolkenes ophold. Hendes mand, der

havde været fourer i 17 år, havde altid selv skrevet regnskabet, nu overtog sønnen det. Det var meningen, at han helt skulle overtage gæstegården, og den 30. dec. 1651 indhentede Gertrud Sack kongens samtykke dertil (Sjæll. tegn.). Ved fæstebrevets underskrivelse i 1653 på Tryggevælde betalte Johan Sack 80 rdl. i „fæstning“. (En god helgård kostede dengang 20—25 rdl. i stedsmål). Den 25. marts s. å. anmodede Sack om skattefrihed i lighed med andre kgl. gæstegårde. „Gæstegården har før været skattefri,“ skrev han, „men på grund af gårdens forfaldenhed i de tider blev den fæstet til en bondekarl, og kom derved med i skattemandtallet.“ (Christopher von Norden, der var gæstgiver i 1620, vedligeholdte ikke det gamle gæstehus, som derfor blev fæstet til Niels Tønnesen). På lensmandens anbefaling fik Sack en foreløbig skattefrihed fra 1. april 1653). „Gården ligger på alfar vej,“ skrev lensmanden, „og kromanden må tage imod de rejsende, både fremmede og indenlandske. Han holder et godt herberge, både for fyrstelige personer og andre“³⁾).

Man får ligesom et pust fra de tunge dage i 1658, da svenskerne gik over isen, når man i disse gamle papirer læser, at rigsråderne Joachim Gjersdorff og Chresten Skeel samt den engelske gesandt, der var udsendt for at underhandle med svenskekongen, spiste til middag på kroen den 10. februar på deres slædefart mod Vordingborg. Krigen bragte også tunge byrder for beboerne på gæstegården. Kromanden skriver således i et brev om krigstiden: „Eftersom jeg fattige mand i denne besværlige fejdetid haver udstået megen stor tribulats og betrængsel og af fjenden er blevet min bedste formue ganske frataget, hvilket er nok så bekendt“⁴⁾). I et andet brev hører man, at hans kone, Anne Rasmusdatter, i 1659 nægtede at forlade kroen og måtte betale 300 rdl. „formedelst fjenden den udi brand ville have nedlagt“⁵⁾).

Gæstegården var blandt det gods, som blev pantsat af Frederik den Tredie i 1659 for at skaffe penge til garnisonens ophold i hovedstaden. Oplysningerne om stedet

er derfor ikke mere så fuldstændige og må søges i Tryggevælde amtsregnskaber.

Efter krigen krævede opbygningen af flåden en del tømmer, derfor træffer man nu af og til kongens skibsfolk i Vindbyholt på vej til de store skove i Vordingborg len for at udsøge dette, samt kongens hjulmand og ladmageren fra tøjhuset. Desuden blev der på den tid sendt meget vildt ind til Københavns slot. Kongens falkoner kom også til gæstegården med falkene og stutmesteren med det „engelske“ eller det „gule“ stutteri, som bestod af 16—19 hopper. Gæstegårdens tilliggende gik dengang til broen ved Orupbækken, og vejen derfra og til kroen blev kaldt for „strædet“, hvor de rejsendes heste havde fri græsning på begge sider.

Da Christian den Femte blev Konge i 1670, søgte Johan Sack konfirmation på bevillingen. I sin ansøgning herom skriver han bl. a., at kroen blev bygget på Christian den Fjerdes tid, for at majestæten og andre fyrstelige personer, på rejse til og fra Nykøbing på Falster, kunne logere og spise dér. Indtil for få år siden havde der ikke været andre offentlige kroer og værtshuse end „Vindbyholt“ på vejen fra Køge til Vordingborg, men nu var der indrettet to i Fakse, hvilket skadede ham meget i hans næring⁶).

Johan Sack døde i 1675, og enken, Anne Rasmusdatter, blev samme år gift med Isak de Voss. I 1683 kom gæstegården under kronen igen; den havde i mange år hørt under Strandegaard, som Hans Pedersen Klein havde oprettet i 1662. Livgarden til hest fik standkvarter hos Voss i 1685; der blev indrettet to stalde til ordonnanshestene i baghusene. I en synsforretning fra samme år er gæstegårdens bygninger beskrevet ret udførlig. Der tales her om kongens stue, prinsens stue og prinsens sengkammer samt jomfrukammeret. Kongens stald var nu blevet delt i den østre og den vestre, som efter beskrivelsen må have været i den nordre længe⁷).

I 1681 havde kromanden byg i mellemmarken, rug

i vænget øst for gården (Vindbyholt vænge) og fællede i møllewænget; desuden hørte der en skov på 5 svins olden og 4 øxnes græsning til gæstegården. Kommissionen, der foretog landmålinger i anledning af den nye matrikel, boede samme år i 22 dage på gæstegården. I 1684 købte Isak de Voss Smedevængegaard i Vindbyholt, som var en gård på godt 5 tdr. hartkorn⁸).

Efter Isak de Voss' død i 1691 ønskede enken at trække sig tilbage på grund af sin høje alder. Ejeren af Nysø gods, Laurits Lauritsen, som var interesseret i gæstegården, skrev til kongen samme år og forsikrede, at hvis han fik denne, skulle den nok blive holdt bedre vedlige⁹). Han fik dog ikke kroen, som den 20. feb. 1692 blev overdraget til Jacob Terkelsen på livstid, „kvit og fri“ for alle skatter, landgilde og arbejdspenge, imod at han på egen bekostning lod bygningerne reparere „og siden således ved god magt og lige holde, at Vi endog selv med vores hofstat dér kan logere så ofte vores rejse den vej falder, så og dér foruden at tillade vores livgarde til hest ubehindret at nyde fri standkvarter dér sammesteds herefter som tilforn“¹⁰).

Det var amtmand Adam Levin Knuth på Gisselfeld, der havde skaffet Terkelsen kroen. Den gamle gæstgiverske havde betinget sig, at den nye kromand skulle underholde hende. Hun taler i et brev om høj alderdom og skrøbelighed og skrev ligeledes: „Jeg må dog i min livstid have brødet. Stedet har, siden det blev bygget, været i vores familie, mand fra mand“¹¹). Hun døde kort efter, og der blev holdt skifte efter hende og manden i 1692.

De bygninger, som Terkelsen overtog, var baade store og forfaldne. Ganske vist var der foretaget reparationer i 1633, 1634, 1646 og 1652; men i den tid gæstegården var pantsat, havde det været sløjt med vedligeholdelsen. Isak de Voss var i 1687 blevet fritaget for alle skatter, ægt og arbejde, imod at vedligeholde gæstegården¹²). Der blev derfor fradraget et beløb for bygfæld i skiftet efter de gamle kroofolk; det fik Terkelsen udbetalt.

Formålet med så store bygninger var at huse kongen med følge; men nu havde Christian den Femte ikke været i Vindbyholt siden den 4. november 1689, og forrige gang, han besøgte gæstegården, var den 18. maj 1681. Kongen var den dag gået i land på Møn og tog derfra til Vindbyholt, hvor han spiste til middag.

Da Terkelsen havde været på kroen i fire år, kunne han ikke få den til at svare sig længere. Han skrev igen til amtmanden, som var Christian dem Femtes „yndling“, og bad ham hjælpe sig. „Jeg er snart ruineret“, skrev han, „og grunden hertil er, at der inden for en mil i omkreds findes 4 kroer og 26 høkersker“. I sit brev bad han Knuth tale med kongen, om der kunne blive et andet „lidet stykke brød“ til ham. Knuth skrev derefter til kongen og forklarede ham sagen; han ville gerne selv overtage kroen, men ligesom Terkelsen måtte han fritages for skatterne, for den store bygning på stedet var virkelig forfalden, og ellers kunne han ikke vedligeholde „sligt et vidtløftigt sted.“ „Eders Kongelige Majestæt har aldrig haft nogen nytte eller indkomst af denne gård,“ skrev han¹³).

Fru Merete Sofie Urne til Lindersvold havde også været interesseret i at købe gården. I en ansøgning til Christian den Femte, som findes i rentekammerets deliberationsprotokol, skrev hun den 18. juni 1695 bl. a.: „Og da gæstegården næstendels er indrettet for Eders Kongelige Majestæt, såsom landevejen der går forbi, så ville jeg forpligte mig til at holde nævnte gæstegård i så god hævd og stand, så Eders Kongelige Majestæt skal finde fornøjelse i, når Eders Kongelige Majestæt behager dér ved beden at ankomme“.

Knuth fik den 11. aug. 1696 skøde på gæstegården på samme betingelser som Terkelsen; dog tales der ikke om, at hofetaten skulle logere dér mere, men derimod om gæstegårdens fuldkomne indrettelse til et værtshus¹⁴). Samme dag fik Knuth skøde på Smedevængegården (Vindbyholts vænger), hvor der ingen bygningen havde været i mange år. Han ville benytte disse jorder til græsning for Gissel-

felds kreaturer. Gæstegården med dens tilliggende blev forpagtet bort.

Selv om gæstegården var beliggende i Fakse herred, hørte den på Gisselfelds tid i jurisdiktionel henseende til dette gods. Den første gæstgiver, man finder nævnt i Gisselfeld birks tingbog, er Søren Blanchsted; han var der til 1. april 1699, da Jacob Jørgensen Lindemand lejede gæstegården for 40 rdl. om året. Ifølge hans kontrakt med godset, som findes i tingbogen, skulle gæstegården være blevet repareret ved Gisselfelds overtagelse og beboerne være fri for personlige skatter, dog skulle livgarden til hest stadig nyde frit kvarter dér.

I 1701 havde Lindemand besæet rugjorden med 6 tdr. og 6 skrp.; i bygmarken havde han sået godt 11 tdr., og af havre var der sået 5 tdr. Han var dog ikke tilfreds med lejemålet, da gæstegården ikke var i så god stand, som det hed sig i kontrakten, og han havde opsagt denne den 11. februar. Den 20. april blev der holdt auktion på kroen over en del af hans indbo, og den 1. maj (1701) kom den nye gæstgiver, signeur Anders Jensen.

Fruen til Lindersvold nævner i sit brev om kroen, at landevejen, der går forbi denne, var indrettet for kongen. I 1631 var der på Christian den Fjerdes mundtlige befaling blevet opsat et led ved kroen, som blev kaldt for „kongeledet“, „hvor Hs. Majestæt havde en agevej igennem“¹⁵). Det er nok dette led, som bliver omtalt i tingbogen den 1. februar 1707, paa Anders Jensens tid, hvor tjenestekarlen på kroen, Hans Hansen, i et forhør forklarede: For 3 uger siden hørte han om aftenen ved 8-tiden, at der var nogle, som huggede ved landevejsledet uden for kroen. Han så da nogle personer ved et egetræ, som nylig var fældet på den venstre side af landevejen til Fakse, på kroens grund.

Det var også på Anders Jensens tid, at bonden Niels Rasmussen fra Rønnede, sammen med andre bønder havde fået besked på at møde ved gæstegården, den 21. august 1708, i anledning af en forestående kongerejse. De holdt

nu ved ledet i fælleden, og da de skulle til at køre ud på gaden, slog Anders Udrider fra Vordingborg slot Niels Rasmussen med sin pik og jog ham med hest og vogn op på en brink i fælleden, så vognen væltede, og han kom til skade.

Frederik den Fjerde spiste den 18. april 1715 til middag i Vindbyholt kro. Han havde været på Søholm og Gjorslev for at inspicere ryttergodset; derfra tog han til Vordingborg, og på tilbagevejen gjorde han ophold i gæstegården.

Efter Adam Levin Knuths død i 1699 havde arvingerne solgt Gisselfeld til generalfeltmarskal Chr. Gyldenløve, som døde i 1703. Da enken, Dorothea Krag, indgik sit tredje giftermål i 1715, blev det ved kgl. resolution af 31. marts 1716 meddelt den nye ejer af Gisselfeld (Hans Ahlefeldt), at han ikke kunne gøre krav på den frihed for Vindbyholt gæstegård, som var forundt Adam Levin Knuth i 1696, dog måtte madam Gyldenløve nyde den, så længe hun levede.

Den 13. april 1719 blev der holdt auktion på kroen efter Anders Jensen, som var rejst til København. Den nye kromand, som havde været „urtegårdmand“ på Gisselfeld, hed Jochum Snechel. Da gæstegården trængte til reparation, blev der den 5. august 1719 foretaget en synsforretning for at konstatere, hvilke materialer der skulle benyttes ved reparationen¹⁶). På hans tid hører man første gang, at der nu var indrettet en kælderstue på kroen. Snechel nævner under en retssag i 1722, at vagtmester Køster med 4 ryttere havde ført degnesønnen fra Vester-Egede til Lystrupgård for at lade ham udskrive til soldat. Vagtmesteren havde selv omtalt denne episode i kælderstuen.

Gæstgiver Jochum Snechel mødte den 21. august 1725 på Gisselfeld birketing og krævede betaling af forpagter Jacobsen på Gisselfeld for fortæring, stald- og sengepenge, da forpagteren boede på kroen ved sidste års oldensvinsindebrænding.

Det var forbudt gæstgiveren at drive jagt på gæstegårdens jorder, og hans hunde måtte ikke gå løse. Da Snechel havde overtrådt disse bestemmelser, anlagde godset sag imod ham, som kom for birketingsretten den 11. juli 1730. Clemmen Hansen, der tjente hos Peder Nielsen i Vindbyholt, forklarede i den anledning: For 3 uger siden havde han set Jochum Snechel, Abel Skytte fra Totterupholm (Rosendal) og skytten fra Lindersvold i Vindbyholt vænge og mark. Skytterne havde deres flint med, og deres hunde løb omkring dem. Karlen havde ligeledes set, at samme skytter var i gæstegården om aftenen, hvor man havde fået dyresteg i Snehels hus. En anden karl havde set gæstgiveren gå ud med sin flint; han havde flere gange lagt mærke til, at der lå harer i Snehels vinkælder, og at posten, når han kom, ofte fik både harer og rådyr med af Mester Jochum. For nogen tid siden havde han set, at Snechel og hans folk, i gæstegårdens baggård, havde fanget en levende hare, som ligeledes blev bragt ned i vinkælderen.

Peder Andersen, som tjente i gæstegården, havde en dag fået besked på at lægge en hare ind i huggehuset. Da han kom ud derfra og var kommet uden for gården, så han Jochum Snechel gå ved vedkassen (brændestabelen), som ligger inden for det led, hvor haren blev skudt. Tue Svendsen, der tjente på gæstegården, havde på sin madfaders befaling kørt med 3 harer til København, de skulle afleveres til gæstgiverens søster, som boede i „Harboes gård“ uden for Østerport. Karlen så, at Mester Jochum tog dem fra et kammer ved siden af huggehuset, som de kaldte for ølkælderen.

En karl fra Mosebølle, som havde tjent på gæstegården, forklarede følgende: For en fjerding år siden havde han hjulpet røgteren med at bære et rådyr hjem til gården. En gang havde han bragt et rådyr op til junker Schinkel på Bækkeskov i en sæk, to gange havde han kørt for Mester Jochums kæreste til København, den ene gang med 4—5 harer, og sidste gang med 3 harer. Disse blev

afleveret uden for Østerport i „Harboes have“. Rasmus Laursen, som i nogen tid havde haft arbejde hos Snechel, var en dag af gæstgiveren blevet sendt op til junkeren på Bækkeskov med 4 agerhøns, 2 rådyr og 2 harer. Det fremgår ligeledes af forhøret, at hver gang, der var andejagt, gik Mester Jochum ud på marken med sin flint og sine hunde.

Tingbogen beretter ikke noget om, hvordan det gik Mester Jochum for hans forseelse mod herskabet; derimod hører man nogle år senere, at en „afdanket“ rytter havde begået indbrud i den såkaldte „kongestue“; det var lige efter Snechels død, og enken, Johanne Margrethe Snechel, drev nu gæstegården tilligemed sin søn.

Indbrudet var sket natten mellem den 8.—9. januar 1738. Af de forskellige forklaringer, der blev afgivet, fremgår det, at rytteren var gået ind fra haven, hvor han havde bortskåret nogle grene af et ferskentræ, der stod op for vinduerne i den såkaldte „prinsens stue“.

Han prøvede først ved at slå en rude i stykker at komme ind her; desuden havde han, da han ikke kunne få vinduet op, brækket et hul i muren. I kongens stue havde han bedre held med sig. Her lykkedes det ham at få et vindue op ved at slå nogle ruder ind; men derved kom han til at beskadige et „abildkåstræ“, som stod dér; derpå stillede han et brædt op til vinduet og krøb ind.

Madam Snechels pige var om morgenen gået over gården for at hente noget i en kælder, „og da blev hun var, at gardinerne af vinduerne i kongens stue var borte.“

Hun skyndte sig at kalde på sin madmoder, der gik derover tilligemed sin søn. Tyven havde taget nogle gardiner og noget sengetøj. Der var gået hul på en dyne, så der lå fjer overalt i stuen. Man kunne følge hans vej gennem haven, ved en park og ud gennem Claus Poulsens vænge samt på landevejen til Orup. Rytteren blev senere pågrebet uden for Københavns Vesterport¹⁷).

Af Trykkevælde amts kopibog fra samme år fremgår det, at ridefogeden havde været i Vindbyholt gæste-

gård den 9. juli 1738 for at uddele vogne til kongen med følge, der var på rejse til Vordingborg. Kongen havde sin taffeldækkerske med. Den Bonde, som kørte for hende, havde på vejen til Beldringe tilegnet sig flere af de ting, som hun førte med sig, bl. a. en stor messingkedel og en thekedel.

Sieigneur Christoffer Mathias Weisenfeldt fik fæstebrev på gæstegården i 1748. Da han på en auktion hos madam Snechel den 11. april s. å. købte 8 fyrreborde, nævnes disse at være følgende steder: Kongens stue, prinsens stue, dagligstuen, spisekammeret, salen, rullekammeret, „skoelen“ og skorstenskammeret. I kælderstuen overtog han 2 lange borde og 3 bænke samt en kakkelovn.

Ved den lejlighed kom det til et oprin mellem forpagter Hagen Pedersen fra Lindersvold og Peder Kvistgaard, forpagteren på Hesedegård. Der var ligeledes nogle bønder fra Lestrup tilstede ved auktionen; de tog parti for Kvistgaard og havde bevæbnet sig med kæppe. Oprinet begyndte i krohuset ;derefter var forpagterne gået over gården og ind i „kongestuen“. Her havde Kvistgaard grebet fat i Hagen Pedersen og med magt sat ham ned ved bordet, der stod midt i stuen. Uoverensstemmelsen fortsatte ude i gården, hvor Kvistgaard, da han havde sat sig op på vognen for at køre bort, skældte Hagen Pedersen ud for det værste.

Sieigneur Weisenfeldt overtog gæstegården den 1. maj. I Gisselfeld birks justitsprotokol anmoder han den 29. maj (1748) om at få bygningerne synet.

Ifølge Tryggevalde amts kopibog blev der i vinteren 1749 to gange om ugen sendt 34 agerhøns fra Falster ind til den kgl. husholdning i København. I Vindbyholt fik man ordre til, at de straks skulle sendes videre med ridende bud til magistraten i Køge, der sørgede for befordringen til hovedstaden. Bønderne i Vindbyholt og Mosebølle havde i 1681 ved kongebrev fået lov til at køre for de rejsende. Det var fru Merete Sofie Urne, der havde ordnet dette i anledning af en kgl. forordning, der var kommet i 1680

angående oprettelse af vognmandslav i købstæderne. I sin ansøgning, der findes som bilag til Sjæll. reg., skriver hun den 1. okt. 1681 bl. a.: „Der findes ingen vognmænd i Præstø, derimod har mine bønder i Vindbyholt og Mosebølle kørt for de rejsende fra Arilds tid.“ De havde pligt til at køre et vist antal frirejser; men der var megen misundelse over, at gæstgiveren fik betaling for alle sine rejser.

Gisselfeld birks justitsprotokol beretter om et kedeligt optrin, der fandt sted i gæstegården 3. påskedag, året 1750, og som havde døden til følge. Jens Espensen, der tjente paa kroen som tærsker, var af Weisenfeldt sendt til „Hellede mølle“ med 6 tønder malt, som skulle males; desuden skulle han have 4 tdr. malt med tilbage, såfremt det var malet. Jens var taget af sted lige efter prædiken, da de havde spist. Ved solnedgang kom han tilbage og jagede med hestene ind i gården. Han havde en landsoldat med sig på vognen, og efter hvad kromanden kunne se, havde de begge fået meget at drikke. Omtrent samtidig kom Henrik Nielsen, der tjente på kroen som kusk. Han havde været til troløvelsesgilde i Mosebølle. Begge karle gik nu ind i kælderstuen og satte sig. Jens havde dog først sat hestene i stald, og Henrik havde givet dem foder sammen med kreaturerne.

Søren Spillemand var i mørkningen gået fra sit hus i Orup. Han havde „fiolen“ under armen og ville ned til Vindbyholt for at tjene lidt til husbehov. Der var ingen fremmede i kælderstuen, da han kom, men derimod Jens Espensen, Henrik Nielsen, bryggerpigen Anna Larsdatter og drengen Peder Hansen, som alle tjente på kroen. Søren begyndte at spille for sig selv. Jens Espensen og Henrik Nielsen havde begge købt en kande øl og for 2 skilling brændevin, „som de slog ud i øllet“ og drak sammen med Søren Spillemand. Så gik Jens og Søren ud i gården, hvor de stod et øjeblik og talte sammen uden for kælderstuedøren. Da de kom ind, sagde Jens Espensen til Søren Spillemand: „Broder Spillemand, nu vil jeg danse.“ Efter

en dans med bryggerpigen forlangte Jens atter øl og brændevin, som han delte med Søren. De dansede nu igen, og Henrik Nielsen dansede også. Da dansen var endt, satte Henrik sig ved et bord for sig selv. Søren gik hen og spillede for ham ved bordet. „Broder,“ sagde Henrik, „du har ikke nødigt at spille i aften, for der er ingen, der betaler dig derfor!“ Nu blev Søren vred, han slog i bordet for Henrik og spurgte ham, hvad han „mogverede“ sig over. Saa trådte Jens Espensen frem og sagde: „Du må ikke forbyde ham at spille, for jeg har betalt ham derfor.“ Efter en del skænderi og „slåen i bordet“ rejste Jens sig og sagde: „Gå ud alle tre, så skal jeg skifte liv og blod med Henrik.“ Drengen rendte sin vej, og Søren stillede sig op uden for kælderstuedøren sammen med bryggerpigen. Lidt efter hørte de dem buldre på fjellegulvet. Søren gik derind og så Henrik sidde oven på Jens, hvis hoved han flere gange dunkede hårdt ned i gulvet. Jens var bedivdstløs, der blev derfor redt en seng til ham ved kakkellovnen; men da han havde ligget lidt her, døde han.

Hanrik blev dømt til at bøde liv for liv —. Han fik ellers det bedste skudsmål; derimod havde Jens hang til spiritus, og for et år siden havde han været i slagsmål med en rytter. De to karle havde været uvenner over nogle drikkepenge, som Jens ikke ville dele med Henrik. Justitsprotokollen beretter ikke noget om Henriks videre skæbne¹⁸).

Christoffer Weisenfeldt lånte den 8. maj 1752 385 rdl. af forvalteren på Gisselfeld og stillede som sikkerhed pant i sit indbo. Selv om det kun er ting af værdi, der er nævnt i panteobligationen, får man alligevel et indtryk af, hvordan kromanden havde indrettet sig¹⁹).

I dagligstuen nævnes en egedragkiste med 4 skuffer og messingbeslag, et glasskab med døre, en blå egekiste, et lille hængeskab, 6 stole med læderbetræk, en lænestol med guldlæder, et thebord og et spejl i brun ramme; desuden et skabssengested af eg, med gult hørgarnsomhæng og tilhørende sengetøj, samt en jernbilæggerovn. Samme

sted nævnes en del drejlsduge af hørlærred med tilhørende servietter i „rosen mønster“ samt drejlsduge og servietter af blågarn.

I „kongens stue“ nævnes et egetræsskab, et spejl i brun ramme, et egebord med skuffer og 2 tilhørende „gueridoner“, 6 stole, 2 par messinglysestager, 4 højryggede stole med guldlæder og en jernbilæggerovn; desuden et grønt egesengested med lukket himmel og forsølvet karnis samt grønt hvergarnsomhæng og sengetæppe. Sengetøjet, som var af olmerdug, var med røde, blå, grønne og gule striber. Et andet sengested, som stod dér, var gult og ligeledes med lukket himmel og karnis. Sengetøjet, der bestod af olmerdugs- og hvergarnsdyner, var med røde og grønne striber; meget af kromandens sengetøj var i disse farver. Samme sted nævnes 8 lampetter, 10 små skilderier, et urteskrin, et lille jernskrin og en lang egeskammel samt nogle køkkensager af kobber, tin og messing.

I „prinsens stue“ nævnes 6 stole med ruslæder, en blåmalet egekiste, et 24 timers stueur i „federal“ og et fyrresengested med stolper og himmel samt et brunt hvergarnsomhæng med gule snore. Et bjærg af sengetøj er nævnt efter denne himmelseng, hvergarn og olmerdug i følgende farver: gul-, rød-, blå- og brunstribet samt gul- og blåstribet, rød- og grønstribet og rød- og blåstribet. Her er dyner i bolster med gule striber og violetstribet hamp, lagner, duge, servietter, håndklæder og gardiner samt 32 alen blåstribet bolster og 53 alen drejl af blårlærred, ting som en husmoder i dag ville misunde madammen i gæstegården.

I kromandens sengekammer var der et fyrreskab, et hængeskab, en egedragkiste med skuffer og beslag, en jernbilæggerovn, 2 lysestager og et brunt hvergarns bordtæppe, der var 4 alen langt og $1\frac{1}{2}$ bredt. Her stod et stort ege-himmelsengested, med gult omhæng og en mængde sengetøj, samt et grønt natskrin med messingbækken.

Bryggerhuset nævnes også og en derværende brændevinskedel af kobber, en svaletønde, en kobber-brygger-

kedel på 3 tdr. og en malm-køkkenklokke samt forskellige andre rekvisitter.

Christoffer Weisenfeldt døde på gæstegården i 1754. Samme år døde Dorothea Gyldenløve på Gisselfeld, og dermed ophørte den skattefrihed for beboerne i gæstegården, der havde varet fra 1687. Ifølge kgl. resolution af 29. oktober 1755 blev det meddelt den nye kromand, Frederik Lemvig, at denne frihed var ophørt med 1754-årets udgang. Madam Marie Weisenfeldt havde efter mandens død drevet kroen videre, indtil siegneur Lemvig kom fra Store-Heddinge i juli 1755. Han havde sin egen brændevinskedel med, den var paa 358 pottes. Det fremgår af et brev fra Lemvig i 1758, at han brændte 16—20 gange om året, og hver gang medgik 12 tdr. korn, hvoraf blev 20 ankre brændevin.

I et skattemandtal fra 1756 nævner præsten i Roholte, at der på kroen var følgende personale: En kælderpige, en avlskarl, en kusk (der kørte med posten) en dreng, en køkkenpige, en bryggerpige, en malkepige og en liden jomfru af familien. „Her er både hestestald og gæstestald,“ skriver han. I 1767 nævnes siegneur Lemvig som forpagter på Lindersvold. Samme år fæstede Heinrich Gjelff Vindbyholt kro. På hans tid ophører benævnelsen gæstegård, selv om stedet ofte, allerede på Christoffer Sacks tid og i de følgende år, står nævnt som kro. Gisselfeld gods havde ved skøde af 11. juni 1762 solgt kroen til Gaunø.

At Vindbyholt vognmandslav holdt stærkt på sin ret til at befordre rejsende, fremgår af følgende, som findes under datoen: 15. september 1773 i Tryggevælde amts „registratur“. Major Breuning måtte, da han med en befordring kørte forbi Vindbyholt kro, finde sig i, at nogle af vognmandslavets karle førte ham tilbage til kroen. Disse gav ham først lov til at køre videre, da kromanden, siegneur Gjelff, havde læst en attest op for dem, hvoraf fremgik, at majoren havde ret til at køre igennem uden at skifte befordring på kroen.

Ifølge Stevns og Fakse hrdrs. politiprotokol blev der holdt ligforhør på kroen den 8. juni 1781 i anledning af en ulykkelig hændelse. Hos forpågteren på Lindersvold havde en skrædder i nogen tid haft arbejde. Han havde flere gange været i skænkestuen og var således kommet den 6. juni ved 2-tiden noget beskænket. Ved bordet kom han til at sidde i selskab med to bønder fra egnen, og i løbet af eftermiddagen nød de en del brændevin og gammeløl. Ved 5-tiden bestilte skrædderen sig noget flæsk og brød; men kort efter fik han noget flæsk forkert i halssens, hvad der medførte hans øjeblikkelige død.

I samme politiprotokol kan man læse om et optrin, der foregik i kælderstuen 2. påskedags aften, året 1795. Det fremgår af det følgende forhør, som fandt sted den 28. april, at en del af byens karle og piger havde været samlet til et drikkegilde den aften i kælderstuen, bl. a. opsynsmand Niels Jensen og dennes søn Hans. De var kommet ved 4-tiden, og kælderpigens havde bragt dem mange glas brændevin og meget øl, så ved 10-tiden var stemningen høj. Hans Nielsen tog således en lille sort hund og kastede den op mod loftet, så den faldt skrigende på gulvet. Da kælderpigens, Maren Jensdatter, bebrejdede ham dette, tog han fat i hende og slæbte hende ud i køkkenet, hvor han mishandlede hende ved at slå hendes ansigt mod gulvet.

Natten mellem den 27.—28. november 1803 var der nattesæde på kroen. Der var faldet meget sne om aftenen, og det føg stærkt. Deltagerne i nattesædet undskyldte sig med, at de ikke kunne komme hjem. To af de tiltalte var fra Lestrup; desuden var der en gårdmand fra Vindbyholt og et par af byens karle. Gårdmanden forklarede, at de havde siddet og spillet „trekort“ med hans kortspil til klokken 10 om aftenen, hvorefter han var gået hjem. I den tid havde kælderpigens skænket for dem. Det fremgår ligeledes af forhøret, at de ikke havde fået noget at drikke om natten; men henad morgenen havde Gjelff skænket brændevin for dem. Heinrich Gjelff var død i 1787, og det

var enken, Else Pedersdatter, der boede på kroen tilligemed sønnen Johannes Gjelff.

I 1804 kom der en ny kromand i Vindbyholt; han hed Hans Green og var født i Norge 1760. I 1801 var han tjener på Gaunø, hvor også hans tilkommende kone, Dorteia Cathrine Hjort, dette år nævnes blandt personalet. De blev viet i Helligåndskirken i København den 11. april 1804, og ifølge et fæsteforestillingsbrev af 28. april samme år fremgår det, at siegneur Hans Green fæstede Vindbyholt kro. For værtshusholdet skulle han betale 16 rdl. aarligt og til godset 20 rdl., foruden de kgl. skatter; ligeledes skulle han forrette vognmandsrejser efter tur, dog mod betaling. Den 7. juli blev han udnævnt til opsynsmand ved befordringsvæsenet og skulle som sådan tillige være regnskabsfører.

Til kroen hørte på Greens tid ca. 30 tdr. land, som var beliggende syd for kroen langs med vejen til Præstø; mod øst gik jorden til Orupbækken. Midt på denne mark ligger i dag en lille samling træer, som hedder „Saktykken“. — Navnet kan vel føres tilbage til gæstgiverslægten Sack?

Som opsynsmand skulle Green sende bud efter den vognmand, der stod for tur til at køre. Det var ikke alene rejsende, man kørte med, men også varer, og til tider måtte kromanden sende bud efter flere vogne på een gang. Selv om det var skik og brug, at den vognmand, der stod for tur, tog det læs, som kom først, beklagede vognmændene sig altid over, at de fik de største læs og „onde“ veje at køre.

Da Green kom til Vindbyholt i 1804, var der kun 4 vognmænd. I en henvendelse til generalpostdirektionen søgte han derfor at få en mere retfærdig ordning. „Det er altfor byrdefuldt for os fire mænd alene at køre,“ skrev han. Et par bønder fra Mosebølle, der før havde kørt som vognmænd, fik nu besked på at køre igen. Fra 1807, hvor der på grund af krigsurolighederne var mange rejsende, blev vognmandslavet udvidet til også at omfatte bønder fra Orup og Roholte.

Den 15. august 1804 var der forhør på tinghuset i St. Heddinge i anledning af nogle omstrefjende fruentimmere, som var opbragte i Vindbyholt kro. Først var der Kirsten Hermandsdatter med 3 børn, hvoraf det ældste var 7 og det mindste 1½ år. Sammen med manden, der var glarmester, havde hun i de sidste 10 år drevet rundt fra sted til sted; nu var han i deres kærre kørt ind til hovedstaden for at hente glas og bly; selv havde hun hjulpet til ved at sy pudekniplinger. På vejen fra Køge, hvorfra de var gået, havde de i Haarlev mødt Anne Cathrine, der solgte synåle og bånd; hun var 26 år. Anne Olsdatter havde de truffet i kroen; hun var kommet ved middagstid fra Præstøkanten og var 36 år. På vejen havde hun betlet i komplot med andre omløbere. Skovfoged Christen Eilertsen forklarede som vidne, at han var kommet ind på kroen i forgårs ved 6-tiden. Madam Green forlangte straks, at han skulle blive, da hendes mand ikke var hjemme, og der var megen uro. Karlen på kroen forklarede, at han var kommet ind i kælderstuen i forgårs aftes ved 9-tiden, da han havde befordret posten, og havde fundet de opbragte fruentimmere dér. De to var rolige, men Kirsten Hermandsdatter, der havde sit lille barn på skødet, var støjende og råbte, at det var hendes egne penge, hun drak for. Ifølge kælderpigens forklaring havde Kirsten ved 5-tiden forlangt nattelogi; men da madam Green forklarede hende, at der kun var plads i hestestalden, slog hun i bordet og råbte, at hun ville ikke sove i et fæhus, men blive i kælderstuen.

Hvis den „lollandske post“ skulle have mange passagerer med i Vindbyholt, blev der sendt bud efter flere vogne. Der var ofte vrøvl med postkarlene, når de fik for lidt i drikkepenge. Det skete også, at en vogn væltede, når den skulle køre ind ad porten til gården. Årsagen til disse uheld var nogle store sten, som lå ved indkørslen. I generalpostamtets arkiv finder man følgende sag fra Vindbyholt: Den 26. maj 1805 ankom grosserer Veith med en befordring fra Køge; han klagede dog ikke over time-

sedlen, men afkortede postkarlen noget i de ham tilkommende drikkepenge. Herover blev postkarlen fornærmet og fortalte det passerede til vognmandskarlene i Vindbyholt. Netop som den rejsende skulle til at køre igen, steg postkarlen op i vognen og nægtede ham at køre. Green skriver i sin klage til generalpostdirektionen i København, at han var nødt til at sætte karlen ud af gården. Denne forklarede derimod, da sagen kom for retten i Køge, at Green også havde givet ham en lussing.

Den normale køretid for den „lollandske post“ var på denne strækning følgende: København—Køge $6\frac{1}{2}$ time, Køge—Vindbyholt 5—6 timer. Vindbyholt—Præstø $11\frac{1}{2}$ time og Præstø—Vordingborg ca. $3\frac{1}{2}$ time. Vindbyholt vognmandslav måtte kun køre indtil Køge eller Vordingborg. Green førte regnskab over kørslerne, som blev sendt til amtmanden; men da der ofte gik lang tid, inden kromanden fik betalingen for disse rejser udbetalt, måtte han af og til rykke for dem. Vognmændene krævede ham for deres tilgodehavende og beskyldte ham for at beholde deres penge. Var vinteren streng, kørte man over isen ved Præstø; en karl nægtede dog i 1814 at køre denne vej.

Blandt generalpostamtets arkivsager findes et forhør angående en meget besværlig rejse fra Køge til Vindbyholt den 28. juli 1806: Da den „lollandske post“ skulle afgå fra Køge postgård om aftenen, bemærkede passagererne på de 4 vogne, som „posten“ bestod af, at postkarlene var meget støjende. På vejen mod Haarlev brækkede en af vognstængerne, idet den bageste vogn kørte op i vognen foran. I Haarlev kro satte postkarlene sig til at drikke og larme i kælderstuen; først efter en halv times forløb lod de sig overtale til at køre videre. På bukken råbte nu den ene karl: „Nu skal vi køre, som vi var gale.“ Af sted gik det nu i fuld galop. Ved Karise kirke væltede en af vognene, da den ville overhale en anden, så postpakkerne faldt ud på vejen, og passagererne blev forslåede. I Fakse holdt de også i lang tid, og på vejen derfra gik en vogn i stykker igen. Da de kom til Vindbyholt tidlig

om morgenen, kørte den store vogn op foran døren ved landevejen; men da de 3 andre vogne kørte ind i gården, væltede den bageste ved indkørslen, og en del håndværksvende, som sad derpå, „faldt ud på jorden“. Blandt dem, der sendte klage ind over det passerede, var slotspræst Liebenberg og generaladministrator Hellesen fra København samt bogtrykker Høst og frue fra Nykøbing F.

Da postvognen den 31. juli 1807 kom til Vindbyholt, opførte postføreren sig så dårligt, at Green klagede over ham til postdirektionen i København. Det var en vognmand fra Orup, der stod for tur til at køre. Postføreren blev imidlertid rasende over den lange tid, der gik, inden vognen kom, og da karlen endelig kørte ind i gården, slog han ham med sin pisk. Green, der ikke selv var hjemme, havde givet sin svoger, Adam Hjort, bemyndigelse til at underskrive timesedlen. Postføreren ville ikke godkende dette; han løb fra gangen og ind i Greens private stuer, så dennes børn blev forskrækkede, og kælderpigen ikke turde gå op og servere for de rejsende. I sine breve fra året 1807 taler kromanden om de øjeblikkelige uroligheder. Alle de unge var indkaldt til militærtjeneste eller som strandvagter ved kysten. Den 27. august marcherede landeværnets 7. bataillon forbi kroen på vej til Køge, hvor træfningen med englænderne fandt sted ved „Skillingskroen“ et par dage senere. Under kommando af en løjtnant var batterierne ved Strandegaard og Roneklint bemanded med infanterister. Soldaterne på Fedet boede i en jordhytte, men spiste på gårdene; og da de var her lige til 1814, fandt de jo også vej op til kroen. De to løjtnanter fra batterierne var faste gæster hos de bedrestillede familier på egnen ved barnedåb o. l. Kromanden var også velanskreven i disse kredse. Da hans førstefødte, sønnen Frederik Green, blev døbt den 15. juni 1805, blev denne båret af madam Prætorius, forpagterens kone fra Lindersvold; blandt fadderne var forpagter Bech, Strandegård, og hr. Bogvad fra Snertingegaarden. Da pastor Bjørnsens datter blev døbt i Rohlte den 2. januar 1806, stod Green fad-

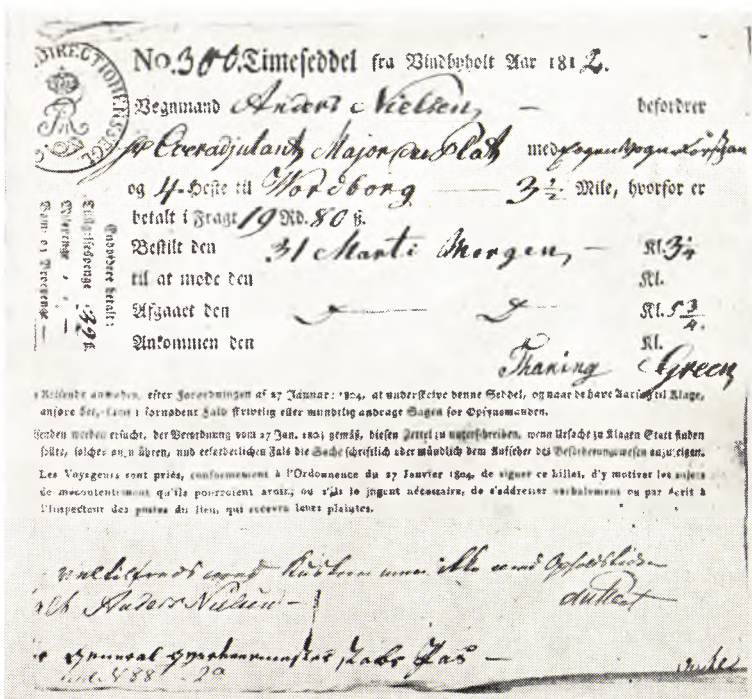
der tilligemed kammerherreinde Holstein-Rathlou, Lystrup, og sognepræsterne Flemmer fra Holme-Olstrup og Faber fra Stavreby (Jungshoved).

Gang på gang måtte Green møde til forhør på tinghuset angående vognmændene; således i 1808, da 8 af dem havde nægtet at køre med posten. De skulle møde den 30. oktober kl. 6½ morgen til befordring af „Hamborgerposten“, som på grund af krigsurolighederne nu førtes den vej. Efter megen tale frem og tilbage kom de først afsted dagen efter til middag på deres tur til Vordingborg færge. (Selve postvognen var forhåbentlig kørt forinden).

Den 8. november samme år mødte Green igen på tinghuset i anledning af en grosserers opførsel på kroen. Karlen på kroen forklarede som vidne, at grosserereren var kommet ved 1-tiden om natten. Han forlangte befordring til om morgenen kl. 5, og denne blev bestilt gennem oldermanden; men da vognen ikke kom til tiden, havde Henneberg, som den rejsende hed, sagt til ham: „Jeg skal give dig på ryggen, dersom vognen ikke kommer straks.“ Kælderpiggen forklarede, at grosserereren, der havde sin tjener med, var uhøflig om morgenen, fordi han ikke fik sit thevand tidlig nok, uagtet han fik den kl. 5; derefter „buldrede“ han hver gang, hun kom op i stuen til ham, fordi vognen ikke kom. Bagefter gik han ned i værelset, hvor hendes husbond lå og sov på en feltseng, og gav sig til at skråle så højt på ham, at det kunne høres langt bort.

I et brev af 5. marts 1810 til postdirektionen besværede kromanden sig over, at uagtet det var pålagt ham at være opsynsmand og feltpostekspeditor, og endskønt han derved forsømte sine egne forretninger, kunne han dog ikke blive fri for militærkørsel. Han havde nylig måttet køre fra Vindbyholt til København. De Vognmænd, som var kommet til i 1807, kunne Green ikke forliges med. Han skrev i et brev til amtmanden, lensgreve Conrad Danneskiold-Samsøe på Gisselfeld, at han ikke kunne udholde at have med disse „asener“ at bestille samt deres „skikanøser“ og besværligheder.

Den 2. april 1812 fik gæstgiver Green endelig sit fæstebrev i orden; da han begyndte i 1804, var overtagelsen kun ordnet ved et fæsteforestillingsbrev; nu var der den 7. februar (1812) foretaget et syn over bygningerne²⁰). Det fremgår heraf, at den vestre længe, ud mod

Timeseddell fra Vindbyholt.

landevejen, var indrettet til stuehus. Indkørslen til gården var i den nordre længe ud mod vejen til Roholte; denne var på 19 fag og indrettet til hestestald, kostald og vognremise. „Kongestuelængen“, eller den østre bygning, var på 17 fag; heraf var de 11 fag indrettet til 4 gæstekamre med en gang imellem (på 2 fags bredde) fra gården til haven. I flugt med den østre bygning var bygget en ladelænge på 8 fag, med en port i midten, samt et bryggerhus

på 5 fag. Mod syd, hvor den ældste ladelænge sikkert har ligget, havde Green opført et plankeværk, fordi der var så mange omtrejfere, tiggere o. l. Rejsestalden, på 14 fag, lå på den anden side af landevejen, over for stuehuset. Samtlige bygninger var af mur- og bindingsværk med stråtag; en del af laden og rejsestalden var dog klinet.

Stuehuset var indrettet på følgende måde: På hjørnet ved Roholtevejen lå den såkaldte „gamle kælderstue“, der var på 5 fag, med et lille blyindfattet vindue. De næste 6 fag indeholdt den nuværende kælderstue med en gang eller forstue, samt køkken og spisekammer ud til gården. Fra kælderstuen var der en dør ind til de næste 4 fag, hvor man først kom ind i Greens dagligstue og derfra til sovekammeret, som lå til gården. Fra dagligstuen kom man ud i en forstue på 2 fag; her lå til gården øl- og brændevinskammeret, hvorfra der var opgang til loftet. Fra forstuen kom man ud i gangen, som var eet fag bred; her kunne man fra landevejen gå gennem huset og ud i gården. I de sidste 6 fag lå Greens størstue og et gæstekammer til gaden samt 2 gæstekamre til gården.

Kromanden havde flere gange søgt at blive fri for vognmandskørsel. Det lykkedes ham først i 1812, hvor han i en henvendelse til den kgl. general-postdirektion skrev følgende: „Som vognmand må jeg holde mindst 6 heste. Hidtil har jeg kun haft 3—4 køer; men bliver jeg fritaget for at køre, kan jeg holde 7—8 køer, hvad der er nødvendigt for mig som gæstgiver, og vil jeg da på enhver årstid kunne beværte de rejsende med kaffe og the, hvilket det ofte har knebet med. — Jeg har kun ca. 24 tdr. land i brug nu og må derfor købe havre til mine heste. De andre vognmænd har dobbelt så meget jord til deres gårde og har derfor ikke nødig at købe foder til hestene.“

Der var også rejsende, som klagede over kromanden. I 1815 fik postdirektionen en klage over Green; han havde taget 5 rdl. for en fl. øl, ¼ pd. smør og 1 pd. lamme-

steg. Fra direktionen modtog han nu en prislister, som egentlig var tiltænkt „Corporalskroen“, men som værtsfolkene i Vindbyholt havde at rette sig efter. I 1816 kom der besked på, at de agestole, man brugte til befordringerne, skulle være polstrede og med udstoppet ryglæn. Green havde samme år søgt at blive postekspeditør. Den 20. april blev det meddelt ham, at der ville blive oprettet en postekspedition på kroen allerede fra 1. maj. Han fik derefter tilsendt 2 posttasker, een til hver rute, som skulle anbringes på postsækken, og hvortil kun Green og postmestrene i Køge og Præstø fik nøgler. Regnskabet med forsendelserne skulle indføres i 2 aut. protokoller, een for hver rute.

Den prislister, kromanden havde fået, var han ikke rigtig tilfreds med. I et brev til amtmanden af 22. november 1817 skrev han bl. a.: „Når gryden er i kog for 50 personer, kan den ligeså godt koge for 60; derimod har min kone lige så megen ulejlighed med een person, som et logihus har med 10 personer. Min kone må ofte op om natten, for at skaffe den rejsende the eller kaffe, ja, ofte varm mad, samt undertiden fyre op i kakkelovnen, komme brænde på skorstenen og brænde lys på 4 steder.“

Allerede i 1818 henvendte Green sig på højeste sted for at få myndighedernes tilladelse til en kro ved den nye Vordingborgvej, som man var gået i gang med; men da Gaunø gods ikke i øjeblikket var interesseret, blev sagen stillet i bero.

I Vindbyholt gæstgiversted var der 6 sønner, og som fæster under et gods måtte Green vente, at de, efterhånden som de voksede op, blev udskrevet til militærtjeneste. Det var kun blandt landbefolkningen, at militæret foretog udskrivninger. „Og da de ikke er eller agter opvante i bondehåndtering, ville det være mig en tung skæbne at se dem udskrevet til soldater,“ skrev Green. „I sandhed, den tanke gennemskærer mit hjerte.“ I en ansøgning til kongen søgte han derfor i 1821 at få dem

fritaget for værnepligten. Det hedder heri: „Med faderlig omhu har jeg stedse efter yderste evne opofret alt, for at give mine børn en god opdragelse og holder lærer til dem i det glade håb, at se dem som dannede mænd, der i fremtiden kunne gavne staten. Jeg tør og allerunderdanigst tilføje, at jeg nu i flere år har været ansat som postekspeditør og i 17 år som opsynsmand ved befordringsvæsenet her på stedet, og derfor allerunderdanigst tør håbe, at måtte anses som embedsmand; at jeg ikke ernærer mig som jordbruger, men som kongelig betjent ved postvæsenet; at jeg selv er frifødt og har aldrig været i militærtjeneste.“ Sagen gik til krigsministeriet, hvor Green fik afslag. Han tilbød nu at bygge et hus på fedet til en husmandsfamilie og skænke det bort. men fik atter afslag, og sønnerne måtte, hvor nødig han end ville det, „springe soldat“.

Efter 10 aften måtte der ikke serveres i kælderstuen og gæsterne skulle være ud af døren. Green gik som regel derind og sagde: „Klokken er polititid,“ men det kneb med at få vognmandskarlene ud. I 1822 var der 12 af dem, som hver fik 10 rdl. i bøde for at have spillet om penge i kælderstuen. Green fandt, at denne bøde var for streng, og bad amtmanden om at foranledige den nedsat til 2—3 rdl., hvilket også skete „Jeg ser mange fortrædelige ansigter af disse menneskers fædre, og dette er min største afsky, uagtet jeg ikke har fortjent det af nogen,“ skrev han.

Fra 1. maj 1824 kørte den „lollandske post“ ad den nye Vordingborg landevej. Postekspeditionen i Vindbyholt blev flyttet til Rønnede, som nu blev skiftested, og hvor der nogle år senere blev oprettet et vognmandslav. Alle disse forandringer og den mindre søgning var sikkert årsagen til, at Green lejede kælderstuen ud til brændevinsbrænder Jens Nielsen søn i Køge fra 1. november 1837.⁷

I Rønnede så man ikke med milde øjne på dette lejemål. I et brev af 28. juni 1828 til amtmanden beklagede

kromanden i Rønnede sig over, at der blev drevet krohold og gæstgiveri i Vindbyholt, samt at et betydeligt brændevinssalg fandt sted dér. „Dette går ikke efter Greens regning,“ skrev han, „da denne har overdraget kroholdet og udsalget af brændevin til brændevinsbrænder Nielsen i Køge, som lader dette ved en mand af sin slægt bestyre. Denne Nielsen sælger kun sit eget i Køge tilvirkede brændevin. Kroen er ikke en kro, men oplagsplads og udsalgssted for brændevin i en købstad. Prisen er den samme som i Køge, og til den pris kan Rønnede kro ikke sælge sit brændevin. Rønnede kro må årligt betale kapitelsprisen for 25 tdr. byg til Gaunø, fordi dette gods har overdraget retten til at drive krohold dér til Gisselfeld gods“. Fra Gaunø gods side blev der svaret, at de 25 tdr. byg kun var en erstatning, fordi godset frafaldt retten til at flytte Vindbyholt kro til Rønnede.

Hans Green døde den 4. juli 1830, 70 år gammel. Blandt bilagene til skiftet findes en regning, som enken, Cathrine Hjort, har skrevet. Det fremgår heraf, at de 24 rdl., begravelsen havde kostet, var gået til følgende: 12 pd. bergefisk, 1 pot sennop, 14 pd. smør, 12 pd. risengryn, 1 pd. puddersukker, kanel og kandis, 16 pot. brændevin og $\frac{1}{2}$ td. malt samt 2 fl. gammel vin. Dertil kom så de sædvanlige vederlag til præst, degn og klokker. Enken drev kroen videre indtil 1. maj 1831, hvor Hans Thanning nævnes som gæstgiver. Det blev dog kun af kort varighed, idet han døde den 19. august samme år. Den næste kromand hed G. Lorents Lorentsen; han var der, til godsforvalter Christian Nielsen overtog kroholdet i 1833. Omkring 1846 blev der bygget et 9 fags grundmuret hus med stråtag, hvor gårdens sydlænge i den ældste tid havde ligget. Bygningen, som kun var i eet stokværk, havde kælder under de 3 fag og var 12 alen bred. I 1856 blev der foretaget en del forandringer på kroen. De sidste 8 fag i den nordre længe (fra porten og op til landevejen) blev indrettet til beboelse, gæstgiveri og hokeri. Der havde

altid været hestestald her; men nu blev rejsestalden gjort 5 fag længere mod nord og indrettet til hestestald, vognremise, karle- og selekammer samt fårehus; indkørslen i sydenden blev bevaret.

Da godsforvalteren havde tænkt på at bortforpagte kroholdet, var det sikkert med dette for øje, at disse forandringer var foretaget, idet han stadig skulle bebo kroen, og godskontoret fortsat skulle være dér. Niels Michael Lønberg, som havde kroholdet i forpagtning fra 1857—66, har altså boet i den nordre længe. Det samme var tilfældet med den nye kroforpagter, Jens Møller, men dog kun i kort tid, idet kroen brændte ved et lynnedslag en god måneds tid efter at han var startet.

„Køge Avis“ bragte følgende referat om kroens brand den 11. juni 1866: „I Vindbyholt kro slog lynet ned i udlængen og tændte øjeblikkelig. Uagtet kroen ligger tæt ved Lindersvold, varede det dog en time, inden der kom et menneske til stede. Lykkeligvis holdt to bønder i rejsestalden, og det var navnlig ved deres hjælp, at kromanden, der først var tiltrådt forpagtningen til maj og endnu ikke har assureret, fik det meste af sit eget og folkenes tøj reddet, ligesom også alle kreaturer lykkelig og vel kom ud af stalden. Godsforvalter, kammerråd Nielsen fik godsets bøger og en del indbo reddet. Kun rejsestalden, der ligger på den anden side af vejen, undgik ilden.“ — Muligvis kunne ilden have været begrænset, hvis ikke det menneskelige materiale havde svigtet. Brandfogeden udeblev fra branden, tilligemed en del andre, som havde pligt til at møde. Selv om der sikkert ikke var meget tilbage af Christian den Fjerdes bygninger, har „kongestuelængen“ nok været den oprindelige. Den nye kromand, der var så uheldig i starten, fik nu indrettet til beboelse, gæstgiveri og høkeri i den gamle rejsestald, hvor der mod sydenden blev opført en staldlænge i øst—vest. Det nuværende „Vindbyvold“, som ligger på den gamle krosplads, lod godset opføre kort efter branden.

„Vindbyholt kgl. gæstegård“ var i 1623 blevet opført, for at kongen og andre fyrstelige personer, på rejse til og fra Nykøbing på Falster, kunne logere og spise dér. Der har sikkert ikke været en tilsvarende her i landet. Når man tænker på de mange fyrstelige gæster, kroen har haft, og det liv der har udfoldet sig dér i de forløbne århundreder, kan man sikkert med rette kalde denne for „Danmarks mest historiske kro“.

- 1) Sjæll. reg. 24.-4. 1638.
 - 2) Sjæll. reg. 16.-11. 1642.
 - 3) Sjæll. reg. 1.-4. 1653, bilag 62.
 - 4) Sjæll. reg. 26.-7 .1661, bilag 157.
 - 5) Org. kgl. resolution. 20-2. 1692. (Rtk.).
 - 6) Sjæll. reg. 6.9. 1670, bilag 454.
 - 7) Org. kgl. resolution 20.2. 1692. (Rtk.).
 - 8, Sjæll. LT. skødebog 14.-4. 1684.
 - 9) Indlæg til Sjæll. skødebog 11.-8. 1696.
 - 10) Rentekammerets deliberationsprotokol 1692, 15.
 - 11) Org. kgl. resolution 20.-2. 1692. (Rtk.).
 - 12) Kgl. resolution 19.-7. 1687. (Rtk.).
 - 13) Indlæg til Sjæll. skødebog 11.-8. 1696.
 - 14) Sjæll. LT. skødebog 1696, 437.
 - 15) Tryggevælde len, regnskaber 1631.
 - 16) Gisselfeld birks tingbog 1719, 144.
 - 17) Gisselfeld birks tingbog 1738, 176.
 - 18) Gisselfeld birks justitsprotokol 1750, 603.
 - 19) Gisselfeld birks justitsprotokol 1752, 700.
 - 20) Lindersvold og Strandegaards gods. Dokumenter til skifteprotokollen 1806—50, Hans Greens skifte.
-

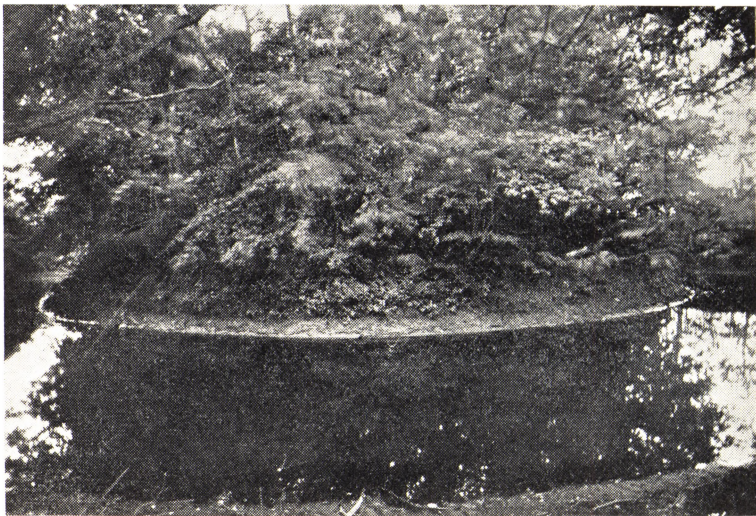

Fig. 1. *Frøslevgård voldsted*. P. Hauberg fot. 1904.

FRØSLEVGÅRD VOLDSTED

Af dr. phil. *Vilh. la Cour*.

I.

DEN lille, hyggelige landsby Frøslev ca. 6 km sv. for Store Heddinge ligger på gennemgående meget jævnt og frugtbart, lermuldet terræn. Allerede på lang afstand ser man dens gårde og træklynger, og østligt i byen rejser kirken sig med sit hvide tårn på toppen af en ganske lav, langstrakt højning, der måler ca. 400 m i n.—s. og ca. 150 m i ø.—v. Man lægger næppe mærke til denne smule banke, når man nærmer sig ad vejen fra Store Heddinge, og først på nært hold træder forholdene tydeligere frem. Højningen hæver sig mod nord, hvor kirken og kirkegården ligger, og noget sydligere, hvor en af byens

gårde — Hovgård — har sin have, til 26 m.s kurven, medens det omkringliggende jordsmon kun er 24 m højt. Mellem kirken og Hovgård findes et ubetydeligt svaj, og midt i dette ligger — på matr. nr. 7a af Frøslev by — Frøslevgård voldsted, så afstanden herfra til kirken kun er ca. 110 m. Vi træffer altsaa som så mange andre steder i vort land kirken og den befæstede storgård side om side, og denne beliggenhed taler sikkert om et oprindeligt samhör, selv om vi ikke nu er i stand til at dokumentere det for Frøslevs vedkommende.

II.

I modsætning til adskillige andre voldsteder har Frøslev ingen omtale fundet i vor ældre topografiske litteratur, det har ligget upåagtet hen, indtil Nationalmuseet i 1892 lod Stevns herred berejse af professor *I. B. Löffler* og dets nyudnævnte 2. assistent, *W. Mollerup*. Det var dog kun et flygtigt besøg, de to museums mænd på dette tidspunkt aflagde — de skulde i sommerens løb viden om —, og Löffler nøjedes med at tegne et kroki, som ikke hvilede på virkelig opmåling. Han havde kun taget 3 mål ialt, og hans gengivelse af voldbanken som et kvadratisk anlæg med en topflade på $15,7 \times 15,7$ m (25×25 al.) er fejlagtig. Antagelig har han, da han året efter tegnede sin skitse op, ladet sig forlede til at gøre banken firsidet, fordi den på et gammelt matrikulkort (fra 1808), som han kopierede, havde denne form.

Man kunde kalde besøget i 1892 for en nødtørftig katalogisering af mindesmærket; men for så vidt fik den betydning, som den i 1904 dannede udgangspunktet for en virkelig omhyggelig opmåling. Arbejdet, der fandt sted den 17. august, lededes af museumsinspektør *P. Hauberg*, assisteret af dav. stud. mag. *Vilh. la Cour*, og resulterede dels i en plantegning med tilhørende snit og fotografier, dels i en udførlig beretning. Undersøgelsen var et led i

den opmåling af middelalderlige voldsteder, som museet havde planlagt ved århundredets begyndelse, og som fandt sted i dets første tiår, men som derpå af forskellige årsager måtte standses, inden man havde nået at gennemføre planen helt. For så vidt havde disse undersøgelser kun en orienterende karakter, som de aldrig ledsagedes af gravninger; men de forskellige voldstedstyper trådte dog klart for en dag, de lod sig nogenlunde sikkert indordne i en tidsmæssig rækkefølge, og inden for denne fandt Frøslev sin plads. At vi stod over for et anlæg fra ret tidlig middelalder — 12. eller 13. årh. — kunde næppe drages i tvivl, altså et anlæg, der stort set måtte være samtidigt med bygningen af den nærliggende lille kirke.

Først henved et halvt århundrede senere lykkedes det ved gravning på borgbanken at få rigtigheden heraf konstateret. Gravningen, der bekostedes af Carlsbergfondet, lededes af nærværende afhandlings forfatter og gennemførtes i dagene fra 5.—16. oktober 1950. Ved denne lejlighed blev dels hele bankens topflade undersøgt, dels blev der på to sider lagt snit gennem banken fra dens top til gravens niveau. Selve graven blev derimod ikke undersøgt, og det turde være tvivlsomt, om en tømnings og oprensning af den vilde have givet noget udbytte. Som vi senere skal se, må hele voldstedet i nyere tid være indgået som led i et haveanlæg, i hvilket gravene gjorde tjeneste som fiskeparker, og de er derfor gentagne gange blevet oprensede — det er forøvrigt sket lige til vore dage —, så man sikkert kan regne med, at deres oprindelige bundprofiler ikke længere eksisterer, og at genstande, der i borgens tid har været tabt eller henkastet i dem, forlængst er bragt for dagens lys, uden at nogen efterretning derom er blevet gemt.

I forbindelse med gravningen fandt en revision af opmålingen og nivellementet fra 1904 sted (fig. 2), og en udførlig beretning blev, ledsaget af fotografier, plan-tegning, snit og opstalter af det bevarede murværk, afgivet til Nationalmuseet.

III.

Ved opmålingen i 1904 havde den opfattelse gjort sig gældende, at voldstedet i alt væsentligt var „smukt bevaret“. Den næsten cirkelrunde borgbanke med de stejle sider syntes uberørt af tiden (fig. 1). Alligevel kan en regelmæssighed være så stor, at den vækker mistanke, og det måtte i sig selv synes påfaldende, at sideskråningerne skulde have kunnet trodse århundrederne, uden at deres dybe, løse muld var skredet ned i graven. Nu var de bevoksede med buske og store træer, hvis rodnet naturligvis bandt mulden; men sådan havde det jo ikke været, da borgen stod, og der var intet spor af, at man ved bankens fod havde søgt at holde igen ved nedrammede pæle, faskiner eller ved en stensætning. Enkelte store sten i vandkanten havde givet Hauberg den tanke, at bankens fod i sin tid havde været „stensat helt rundt“; men de lå næppe i oprindeligt leje og syntes langt snarere at være trillet ned oppe fra topfladen.

En anden omstændighed gjorde ligeledes troen på voldstedets gode bevaringstilstand særdeles skrøbelig. Det var påfaldende, at gravens yderlinie nærmest dannede et kvadrat, medens midterbankens fodlinie som nævnt var omtrent cirkelrund. De to linier plejer dog ellers at korrespondere med hinanden, og da man kunde gå ud fra, at gravens yderlinie ikke var ændret i tidens løb, blev den mulighed tilbage, at banken virkelig til en begyndelse havde været firsidet og først senere havde fået skåret hjørnerne af. Dette måtte dog være sket, før Löffler tegnede sit ovennævnte kroki i 1892—93, thi på det tidspunkt var banken rund som nu — det mindedes gamle folk, som i deres barneår havde brugt graven til skøjtebane, når dens is kunde bære. Det var heller ikke givet, at bankens firsidede form havde eksisteret, da matrikulkortet blev tegnet i 1808. De gamle landmålere lagde sjældent større vægt på en nøjagtig indmåling af sådanne „antikviteter“, og meget tydede på, at voldstedet snarere figurerede som en salgs signatur på kortet end som en

nøje indmålt detaille. Altså blev det ved gravningen en opgave at få fastslået, hvorvidt borgbanken på et eller andet tidspunkt havde været genstand for en gennemgribende omformning.

Hertil kom en anden, vigtig opgave. I 1904 øjnedes intet spor af murværk på bankens topflade. En stedlig mand fortalte imidlertid, at man „sagde“, der på banken havde ligget et rundt tårn, som havde optaget hele fladen. Det havde hvilet på et kampestensfundament, haft ydermure af kridtsten og murkærne af murstensbrokker. En del af kridtstenene var fjernet, men grundstenene lå der endnu. Meddelelsen havde dog ikke selv deltaget i den gravning, som havde bragt disse rester for en dag, og han vidste heller ikke, hvornår den havde fundet sted. Altså måtte man søge at få konstateret, om der virkelig fandtes levninger af et sådant tårn, eller om hele fortællingen beroede paa fri fantasi.

Det viste sig hurtigt, at der „var noget om det“, han fortalte — kun var de fleste af de meddelte enkeltheder temmelig unøjagtige. Uden vanskelighed afdækkedes lidt under muldlaget de indre skalmure af et omtrent kvadratisk tårn, omsluttende et tårnrum, der målte 5,2 m i n.—s. og 4,9 m i ø.—v. Gulvfladen blev derefter 25,48 m².

Skalmuren bestod udelukkende af kridtsten — gennemgående smukke, kvaderhuggede blokke, ca. 25 cm tykke og 30—50 cm lange. Adskillige var dog ikke mere end ca. 12,5 cm tykke, og skiftegangen blev derfor ret uregelmæssig. I de fleste tilfælde var fugemørtelen faldet ud, men sine steder sad den endnu tilbage, og den bredte sig da — som man ofte ser det i tidligt middelalderligt murværk — ud over stenenes retsider. Den var grålig, af ret grov konsistens og kun i tårnets nordvestre hjørne hvidlig og temmelig fast. Både dette og skiftegangen på dette sted kunde tyde på en senere ommuring, som dog ikke behøvede at være sket i tårnets tid — den kunde også tænkes at være foretaget, da man — vistnok i det 17.

FRØSLEVGÅRD

GRAVNING. OG REVIDERET OPMÅLING 1950 (LA COUR)

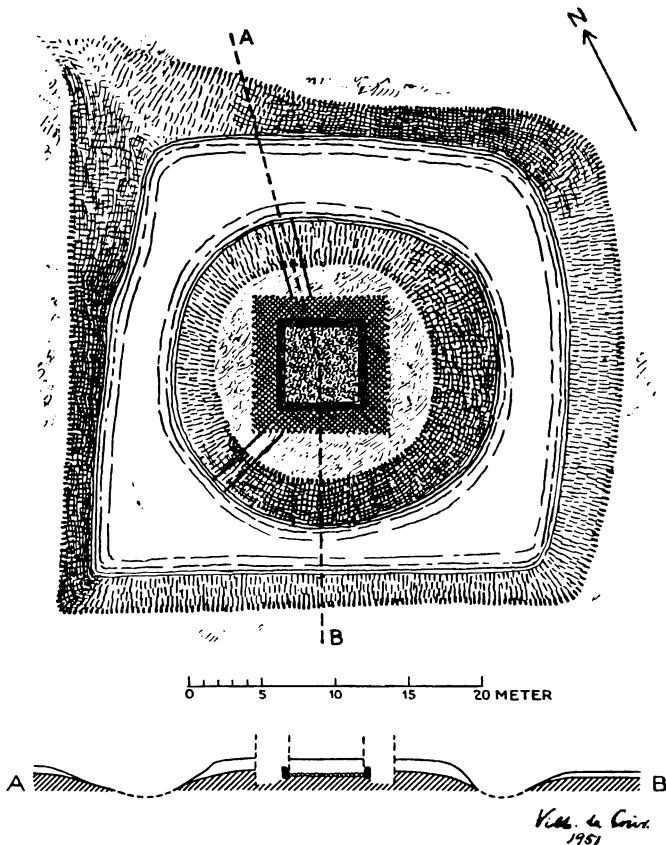

Fig. 2. Grundplan af Frøslevgård voldsted.

Hauberg — la Cour 1902—50.

årh. (se i det følgende) inddrog voldstedet i gårdens have og lod „ruinen“ udgøre en malerisk enkelthed i denne. I nordmuren fandtes to kvadre med skarpt indridsede linier, på den ene dannende et kors, på den anden et halvkors.

Endvidere havde en sten i nederste skiftegang 3 lodrette og 2 skrå riller indhugget, og på en lignende måde var seks sten i vestmuren behandlet (fig. 3). Hensigten dermed var uklar. Derimod var en stor kvader i vestmurens nederste skiftegang åbenbart hentet fra en ældre bygning. Den viste et brudstykke af et ornament: en række radiære, skrårillede stave mellem to cirkelbuer (fig. 4).

Det meste af nordmuren og halvdelen af vestmuren stod tilbage i 3 skifters højde (ca. 55 cm), men enkelte sten af 4. skifte fandtes også. Af sydmuren var kun 2 skifter bevaret (tilsammen ca. 37 cm høje) og af østmuren gennemgående 2—3 skifter, enkelte steder 4—5.

Det mærkeligste var dog, at faktisk kun denne indre skalmur var levnet. Praktisk talt hele murkernen var forsvundet og med den både den ydre skalmur og dens fundament, ja end ikke i jordlagene var der mindste antydning af, hvor dette sidste havde ligget, så man på den måde kunde beregne murens oprindelige tykkelse. På den her meddelte grundplan ses den indre skalmur som en tyk, sort linie, uden om hvilken der ved krydsskravering skønmæssigt er angivet en murtykkelse på ca. 2 m. Holdpunkterne for netop denne dimension fandtes som sagt ikke. Men hvorom alting er: hvad der var fjernet af muren, var ikke fjernet „tilfældigt“, idet man nu og havde brudt sten i ruinen. Det var helt indlysende, at borfjernelsen måtte være sket planmæssigt, rationelt og fuldstændigt. Det fremlyste ikke mindst af den behandling, den indre skalsmurs bagside havde været underkastet. Her havde man omhyggeligt afhugget ethvert fremspring af kridtstenene, så bagsiden fremtrådte plan og lodret. At dette havde haft sin ganske bestemte motivering, var klart, og det blev en af de gåder, man måtte søge at få løst.

Tårnrummet var brolagt med puksten (fig. 5—6), lagt i et lag af skarpt, gult grus. Enkelte reparationer med kridtstensbrokker havde fundet sted, og et enkelt hul i stenbroen var udfyldt med en munkestensbrok. Men

Fig. 3. *Detaille fra vestmuren.*

Fig. 4. *Detaille fra vestmuren.*

også her dukkede nye gåder frem. Umiddelbart oven på broen lå nemlig et 10—20 cm tykt lag rent muld, et vidnesbyrd om, at rummet efter tårnets ødelæggelse dels var blevet omhyggeligt rensed for alt nedstyrtet fyld, dels i længere tid havde stået åbent. Først over dette muldlag kom fylden; men den bestod *ikke* af bygningsaffald fra tårnet selv, den stammede fra en anden og langt yngre bygning. Ialt bortkørtes 6 lastbillæs, der hovedsagelig udgjordes af stumper af vingetegl, blandet med adskillige brudstykker af røde, kvadratiske, uornamenterede gulvfliser ($21 \times 21 \times 3$ cm). Flere steder lå der rene børfulde af vingetegl, så kompakt sammenpressede, at der end ikke var trængt jord ind imellem dem.

Fra denne bygning stammede vel også de relativt meget få brokker af munkesten, som fandtes i fylden. Der blev optaget 7 hele sten, som alle havde nøjagtigt samme dimensioner ($28 \times 14 \times 7$ cm), og stenene kunde næppe stamme fra kirken, fordi munkestenene her har andre størrelser. I østgavlens spids, hvor kridtsten og munkesten veksler i smalle bæltter, måler de sidstnævnte $26,5$ à 27×12 à 13×8 à 9 cm, og i det sent gotiske våbenhus er munkestenenes størrelse $27 \times 12,5 \times 8,8$ à $8,5$ cm. Vidnesbyrd om, at munkesten skulde have været anvendt i selve borgtårnet, er imidlertid yderst svage. Der fandtes kun en eneste brok (i nordmuren), siddende på højkant i mørtel bag selve kridtstensfacaden, og dens dimensioner var påfaldende små ($? \times 11,5 \times 6$ cm).

Når gravningen stillede disse gåder uden at løse dem, måtte man se, om det ikke ad andre veje skulde vise sig muligt at nå frem til en forklaring; men foreløbig gjaldt det om at lære alle anlæggets enkeltheder at kende. F. eks. måtte bankens struktur undersøges, og det skete — som tidligere nævnt — ved to snit fra dens top til dens bund, det ene omtrent midt på nordsiden, det andet ved tårnets sydvestre hjørne (fig. 7).

Navnlig det første af disse snit gav gode oplysninger. Allernederst fandtes det naturligt aflejrede blåler.

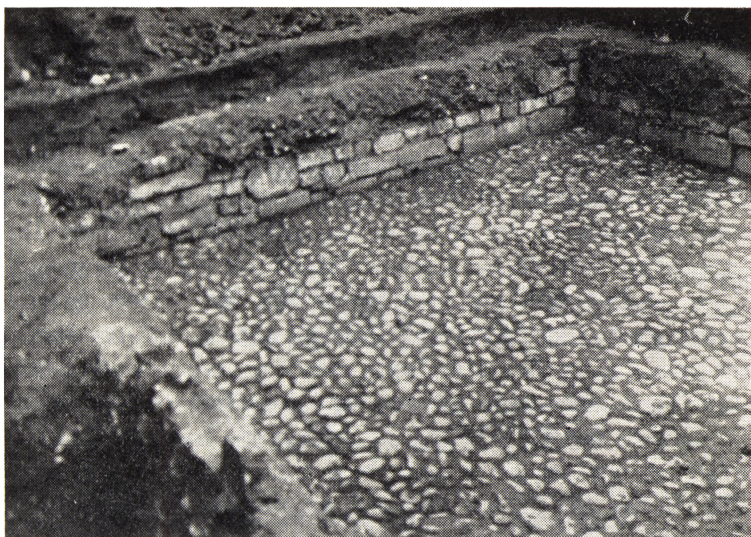

Fig. 5. Østmuren, set fra nordmuren.

Fig. 6. Vestmuren, set fra østmuren.

Over det lå et — ligeledes naturligt aflejret — lag af sandblandet, mørk muld, og derpå fulgte næsten cementhårdt gråligt ler, som højere oppe afløstes af et lag ikke fuldt så hårdt gulligt ler. Begge lerlag var praktisk talt helt rene. Den umiddelbare opfattelse gik ud på, at det gule og det grå ler var kunstigt påfyldt for derved at skabe en tilstrækkelig høj og fast byggegrund for tårnet. Utvivlsomt stammer en del af leret fra anlægget af graven. De oprindelige forhold lod sig dog ikke klart belyse på grund af de omfattende planeringsarbejder, der senere havde fundet sted. Den bevarede skalmur gik ca. 0,40 m ned i det gule ler, og her standsede den i en nogenlunde horisontal linie; men både det gule og det grålige lerlag strakte sig direkte ind til skalmurens afhuggede bagside, hvilket betød, at der samtidig med de øvrige murdeles nedbrydning havde fundet en rationel udjævning af leret sted. Lerbanken, hvorpå tårnet havde været rejst, måtte altså i tårnets egen tid have været noget højere, end lagene nu antydede, og ved bortfjernelsen af murdelene havde man jævnet leret ud i de fremkomne huller. Utvivlsomt havde ligeledes bankens oprindelige skråning imod graven været mere stejl, end det gule lerlags kurve nu syntes at vise. På det meddelte snit (fig. 2) ses leret som en skraveret højning mellem gravene.

Der havde altså faktisk fundet store nedbrydnings- og planeringsarbejder sted på borgbanken, og det vilde ikke være usandsynligt, at man ved samme lejlighed havde ændret bankens form fra firsidet til rund. For at undersøge, om dette havde været tilfældet, blev det andet snit lagt, og det bekræftede i høj grad, hvad man kunde formode: lerlagene var blevet gennemskåret og delvis blandede med hinanden, utvivlsomt fordi man havde skåret bankens hjørne bort og benyttet det afgravede ler til planering ind imod skalmurens bagside. Bankens fodlinie havde altså til at begynde med svaret nøje til gravens yderlinie: begge havde været nogenlunde kvadratiske ligesom tårnet. Dette havde vel ikke optaget hele

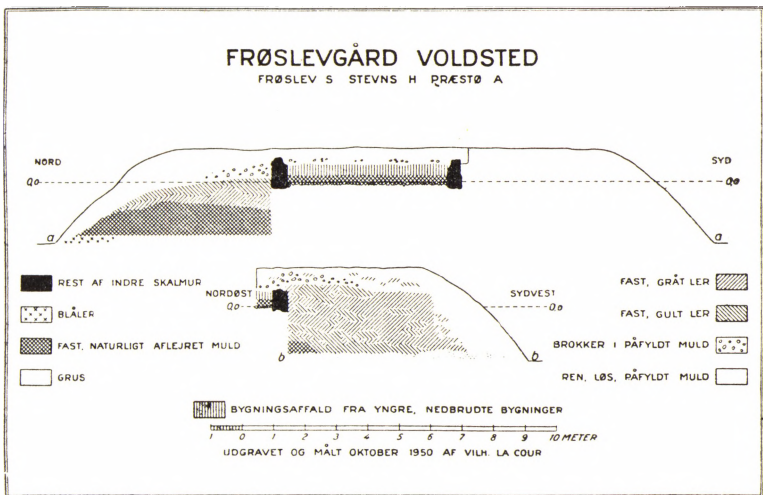

Fig. 7. Snit gennem borgbanken (la Cour 1950).

bankens topflade, men på den anden side var det udelukket, at der heroppe kunde have ligget flere bygninger. Mellem tårnet og bankens skråninger havde der kun været en afstand på 2—3 m. Om der langs bankens rand havde været rejst et palisadeværk, kunde naturligvis ikke fastslås på grund af de omtalte planeringer.

Men de to snit gav anledning til endnu en iagttagelse. Over leret fulgte et fyldlag, hovedsagelig bestående af muld, kun iblandet relativt få kridtstens- og teglstensbrokker. Det nåede på topfladen en dybde af indtil 1,20 m og skrånede herfra stejlt ned imod graven. At dette fyldlag måtte være påført banken i en ganske bestemt hensigt, kunde ikke være tvivl underkastet. Hvis der på leret havde ligget nedstyrtede dele af det ødelagte tårn, måtte disse være blevet fjernet sammen med de nedbrudte dele af tårnfoden, inden man kørte mulden på. De øverste 1—2 spademål var så at sige fuldkommen rene — lutter god, velegnet havejord. Men *hvorfor* var dog alt dette arbejde foretaget: murfoden brudt ned med undtagelse af den indre skalmur, dennes bagside planhugget, lerholmen pla-

neret, hjørnerne afskåret og mængder af givtig muld anbragt som et metertykt dække over leret? Ja, de spørgsmål var spaden ikke i stand til at besvare. Vilde man finde en løsning, måtte man søge den ad andre veje end ved en gravning.

Med gravningen på banken var for så vidt undersøgelsen afsluttet. Det omgivende terræn frembød nemlig intet som helst tegn på et ydre anlæg, selv om et sådant næppe kan have manglet.

Ved opmålingen i 1904 havde man antaget, at udjævningen af gravens nordvestlige hjørne måtte minde om en tidligere forbindelse mellem denne og en sænkning nord for voldstedet — ude i kirkevænget. Ved et stigbord havde man åbnet og lukket for vandets adgang til graven. Den daværende ejerindes moder skulde have taget dette stigbord op og kastet gennemskæringen til.

Denne opfattelse var ikke rigtig. En større vandfyldt sænkning har der vist aldrig eksisteret i kirkevænget — kun ud for gravens nordvestlige hjørne har der i sin tid ligget et lille vandhul, som for et halvt århundrede siden blev fyldt. Ingen erindrede noget om et „stigbord“ på dette sted, og man vilde heller ikke kunne forstå nytten af det. Når man havde udjævnet gravhjørnet, skyldtes det slet og ret, at man her havde kørt mudderet op i vandhullet, hver gang graven oprensedes. Endnu levende gamle folk havde været med dertil så sent som i 1901. I det hele taget fandtes der intet tegn til, at graven havde fået sit vand udefra. Den har sikkert alle dage ligesom nu været henvist til, hvad regn og snesmeltning kunde fylde den med, og den faste lerbund har holdt godt på vandet. I knastørre somre har den kunnet tørre helt ud — det sker stadig. Men når efterårsregnen kom, og når sneen smeltede, løb den atter fuld. Deri er ingen forandring sket gennem århundrederne. I meget varme somre kan man køre i graven med heste og vogne — om efteråret kan man ro i den i en fladbundet båd.

Man lagde også i 1904 vægt på et såkaldt „jorddrag“,

d. v. s. en havestrimmel, der ligger mellem den nordre grav og kirkevænget, og som hæver sig ca. 1 m over dette sidste. Det kan dog på ingen måde antages for resterne af en ydervold. I virkeligheden er dette „drag“ ikke højere end det jævne jordsmon på voldstedets øvrige sider. Det er kun kirkevængets ubetydelige fald mod syd — ca. 0,55 m på ca. 50 m — og havens skarpt afskårne nordgrænse, der fremtvinger indtrykket af et „jorddrag“. Syd for voldstedet ligger det nuværende jordsmon i niveau med brolægningen inde i tårnrummet, og sammenlignet hermed er „jorddraget“ kun 36 cm højere. Terrænet øst for voldstedet ligger 11 cm lavere og terrænet vest for 10 cm højere end tårnrummet. Borgen har derfor næppe på nogen af siderne haft en ydervold, *hvis ikke* — den mulighed må naturligvis holdes in mente — den kolossale, påfyldte muldmængde på banken netop skulde stamme fra en sløjfet vold. Men dels vilde en vold utvivlsomt ikke bestå af ren og skær muld, dels vilde en sløjfning af den ikke kunne være så grundig, at man ikke på den ene eller den anden måde stadig kunde spore dens forløb — f. eks. i jordens farve og karakter. Har graven haft et udenværk — og det må vel anses for rimeligt — har det antagelig været en række palisader. Men et vidnesbyrd om deres eksistens vil man sikkert lede forgæves efter i den gennem mange generationer gravede og pløjede havejord.

Derimod skal der være fundet spor af udbygninger vest og syd for voldstedet. Efterretningerne er dog meget vage. To gamle arbejdere under gravningen i 1950 erklærede, at de aldrig havde hørt noget om bygningsspor *syd* for voldstedet, derimod var sådanne truffet i *vest*. Bl. a. havde man i gårdens nuværende have fundet sten, som „kunde stamme fra en grundmur eller fra en gammel stenbro“. Mere vidste de ikke.

Vil man forestille sig den ældste, den middelalderlige Frøslevgård, må man tænke sig den egentlige borg som et isoleret, fritliggende tårn, bygget på en dels naturlig, dels kunstig forhøjet lerknold, en såkaldt „*motte*“, om-

givet af en grav. Efter al sandsynlighed har denne „*motte*“ været forbundet med, hvad englænderne kalder en „*bailey*“, d. v. s. en svagt befæstet, eventuel palisadehegnet forborg, hvor udhusene og staldene har ligget. Det synes rimeligt, at anlægget som helhed betragtet har hørt til den „*motte and bailey*“-type, der hos os kendes fra tidlig middelalder, men som også var i brug langt senere, selv om den ved slutningen af det 13. årh. vel nok blev regnet for temmelig „umoderne“. Hvis udbygningerne til borgen har ligget vest for voldstedet, taler sandsynligheden endvidere for, at adgangen over graven til tårnet har været i vest; men i vore dage ses der intet spor af en sådan overgang.

IV.

Tilbage står at søge en forklaring på den omfattende regulering af borgbanken, som på et eller andet tidspunkt har fundet sted. Den karakteriseres, som forud bemærket, ved en ændring af bankens form, ved systematisk bortfjernelse af alt murværk med undtagelse af tårnets indre skalmur, ved rigelig påfyldning af muld både på topfladen uden for skalmuren og på skråningerne, som derved er gjort så stejle, at kun en beplantning har kunnet hindre deres udskriden, og endelig ved tårnummets opfyldning med bygningsaffald fra en eller anden nedrevet, nærliggende bygning. Er det muligt at sige noget om, *hvornår* alt dette er sket?

Vi kan i store træk følge Frøslevgårds historie fra midten af det 14. årh., da vi første gang hører den nævnt (1354), skønt den allerede da sandsynligvis har haft et århundrede på bagen. Vi kender flere af dens ejere i sidste halvdel af det 14. årh. og gennem det 15. årh., til den i 1486 og 1496 ejedes af *Oluf Jørgensen Oxe* og fra ham vistnok solgtes til *Anders Bille*, hvis fædrenegård var Søholm i Magleby sogn, og som i 1523 fik Stevns herred i pant.

Det er temmelig usandsynligt, at Frøslevgårds ejere

middelalderen ud skulde have nøjedes med så primitiv en bolig som det fritliggende tårn på borgbanken. Det var dog store og ansete ætter, som havde hjemme her, og det tilliggende gods var omfattende. Alt taler for, at man inden det 15. århundredes slutning har opgivet tårnet og i dets sted opført en ny bolig ovre i vest, mere i overensstemmelse med tidens fordringer. Dette er naturligvis kun er arbejdshypotese, fordi spor af en sådan bygning ikke er fundet.

Fra Anders Bille (død 1555) gik Frøslevgård i arv til datteren *Ingeborg* (død 1608), fra hvem den kom til hendes søstersøns datter *Kirsten Hansdatter Sparre*, der bragte den til sin mand *Peder Madsen Laxmand* til Rønnoholm og Hofdala. Hans søn, *Gabriel Laxmand*, arvede den efter faderen. Ved et mageskifte 1642 med kongen afrundede han sit gods i Frøslev by, og han døde inden årets udgang på Frøslevgård, hvor han — iflg. ligprædikenen over ham — hver morgen og aften i fruerstuen havde samlet sine tjenestefolk til bøn. På dødslejet stiftede han et legat til istandsættelse af Frøslev kirke — ligeledes et vidnesbyrd om hans personlige tilknytning til stedet —, og hans enke, fru *Edele Rosenkrans*, der funderede legatet, som hendes mand ikke havde nået at underskrive, inden han døde, ægtede fire år senere *Knud Ulfeld* til Svenstrup og Totterupholm. Efter hans død (1657) solgte hun 1663 Frøslevgård til den mecklenburgske adelsmand *Philip Joachim Bastorf*, medens godset blev udlagt til forskellige panthavere. Bastorf afhændede imidlertid gården til *Joachim Christopher Bülow* til Rosenlund, hvorfra den 1672 kom til universitetets bogtrykker *Henrik Clausen Giøde*. Ved hans død erhvervedes den af *Jens Pedersen*, hvis enke ægtede *Jens Sørensen Rachlau*, som 1685 gav dronning Charlotte Amalies forvalter på Gjorslev og Søholm, *Rasmus Ibsen*, skøde på den.

Gården havde således siden Gabriel Laxmands død i 1642 — i det midste siden hans enkes salg af den i

1663 — ført en ret omtumlet tilværelse, og en sådan undlader aldrig at sætte sine tydelige spor i både drift og bygninger. Med Rasmus Ibsens overtagelse af gården indtraf katastrofen. Mod hans skødebrev nedlagde generalfiskalen på kongens vegne indsigelse, og i 1691 blev han arresteret, beskyldt for som forvalter af dronningens stevnske gods at have aflagt mangelfulde regnskaber. Han løslodes ganske vist, men sagen imod ham førtes videre, og da han i 1692 atter var kommet til rådighed over sine ejendele, hutlede han sig i de følgende år igenem ved lån, til han i 1704 måtte skille sig af med gården ved offentlig auktion. I den anledning udstedte han den 15. september en bekendtgørelse, i hvilken han gav en beskrivelse af gårdens bygninger og dens have. Det hedder heri (fremhævelserne mine):

„Hovedgården, bestående af 45 tdr. 5 skpr., derhos smuk lysthave, item trende frugthaver på nogle rare frugtræer, så og fiskevande og parker, *den ene med en holm midt udi, omflydt med vand*, som er vel besat med fisk; *på samme holm findes mange skønne og rare frugtræer sat*. Gårdens bygning består således: Stuelængen, *et 20 fag hus, teglhængt, 2 lofter højt med stuer, sale- og gårdværelser*, ladegårdens bygning til korn, foder og kvæg, bestående af 56 fag hus ny bygning af egetømmer, en anden længe i ladegården, bestående af 8 fag til værelser, nok en længe til småkvæg, får o. desl. af 7 fag, endnu en længe, kaldes borgstuelængen, bestående af 6 fag. Borggården er indhegnet med planker på tvende sider, og på den tredje er en længe teglhængt på 21 fag, som er bryggerhus og pakhus med en anden stue derhos, såvel som til vognskur.“

Rasmus Ibsen sagde klogeligt nok intet om bygninernes tilstand. Imidlertid lod dronningen i slutningen af oktober 1704 sine forvaltere, Jens Clausen på Gjorslev og Johan Domianus på Søholm, foretage en synsforretning på Frøslevgård, og af denne fremgik bl. a., at længerne på borggården var af bindingsværk, og at det nye

hus på ladegården var det eneste nogenlunde velholdte af alle gårdens bygninger.

Af det ovenfor citerede kan for det første ses, at Frøslevgårds hovedbygning ved udgangen af det 17. årh. var en 20 fag lang og 2 stokværk høj teglhængt bygning. Den kan — som man har antaget — helt eller delvis være bygget af Gabriel Laxmand, men den kan også være ældre. Hvis munkestensbrokkerne i tårnrummets fyld (se s. 340) ikke stammer fra tårnet selv, men f. eks. fra denne bygning, må den i hvert fald have indeholdt middelalderlige dele. Stenenes dimensioner godtgør, at de ikke er fra Gabriel Laxmands dage. Om hovedbygningens alder kan altså intet sikkert siges. Derimod ligger det nær at antage, at det er Gabriel Laxmand, som har ladet det prægtige haveanlæg indrette. Han havde i 1630erne opholdt sig fem år i udlandet, dels i Paris, dels i Italien, og inspirationer fra dette ophold kan have fået ham til — efter fattig evne — at efterligne tidens italienske havestil med dens forkærlighed for det regelmæssige anlæg, forbundet med „parker“ og ofte arkitektonisk udsmykket med klassiske bygningselementer. Han havde umiddelbart ved sin egen gård liggende en „holm“, der bar de sparsomme ruiner af et fordums tårn, bygget af smukke, hvide kridtstenskvadre. Det er tænkeligt, at netop dette har opflammet ham til af graven at arrangere den med fisk „besatte“ park, idet han oprensede den, gav banken den yndede cirkelrunde form, nedbrød alt murværk undtagen den indre skalmur, der skulde figurere som anlæggets samlende arkitektoniske hovedled, og forøvrigt planerede den gamle „motte“, hvor murens nedbrydning havde fremkaldt huller, inden han til glæde for de mange „skønne og rare frugttræer“, han vilde plante, kørte rigeligt med god, frugtbar muld op på den, så den voksede i højden og fik de stejle sider, hvis jord skulde bindes af frugttræernes og anden beplantnings rodnet.

Naturligvis er dette kun en hypotese, som søger at forklare de tre kendsgerninger: 1) at banken ved en eller

anden lejlighed er blevet særdeles grundigt omformet og ved påfyldning af dyb muld gjort tjenlig til at blive led i et haveanlæg, 2) at dette anlæg faktisk eksisterede inden udgangen af det 17. årh., og 3) at det af flere grunde vanskeligt kan tænkes at være anlagt af gårdens ejere *efter* Gabriel Laxmands tid og næppe heller vilde være en opgave, som vilde være naturlig for en herremand *før* dette tidspunkt.

Men hvorfor er anlægget da blevet ødelagt og det fritstående tårnrum fyldt med mængder af bygningsaffald, som er kørt derhen? Sandsynligvis skal forklaringen søges i den skæbne, der overgik Frøslevgård efter dronning *Charlotte Amalies* overtagelse af den i 1704.

Både gård og gods var på dette tidspunkt i en elendig forfatning. Adskillige af godsets bøndergårde var „plat øde og uden ringeste bygning“, og vi har tidligere set, at der på Frøslevgård selv iflg. synsforretningen kun fandtes een bygning i nogenlunde velholdt stand: de 56 fag i ladegården, som udgjorde en trefløjet længe. Der fandt nu en fuldstændig omregulering af godsets gårde sted. De 21 gårde i Frøslev by og sogn, som lå under godset, reduceredes til 16, der skulde bygges af ny og forsynes med fuld besætning og alle nødvendige redskaber, og allerede i sommeren 1706 var planen gennemført både her og i de øvrige landsbyer, hvor godset havde ejendomme. Dronningen lod derpå hovedgårdstaksten fra Frøslevgård overgå til Højstrup, der i 1620 var blevet nedlagt som hovedgård, men nu atter genoprettedes som sådan, og i den eneste brugelige bygning på Frøslevgård indrettedes en forvalterbolig, medens de øvrige bygninger forsvandt. Da dronningen på Højstrup lod opføre et to stokværk højt stuehus af rød grundmur og med teglhængt tag, er det rimeligt, at hun dertil har benyttet, hvad der lod sig anvende af materialet fra den forfaldne hovedbygning på Frøslevgård. Resten måtte man på lettest mulige måde skaffe af vejen, og hvad lå nærmere end at køre skraldet op i det gamle tårnrum, som lå i en forsømt

og overgroet have, der ingen berettigelse havde under den bonde drift, som nu skulde indledes. Det er utvivlsomt dette oprydningsarbejde i 1705—06, der forklarer den mærkelige pakning af vingeteglstumper, som ved undersøgelsen viste sig at fylde hele tårnrummet. Brokkerne af vingetegl var af relativ tidlig form, ret stærkt svungne og af svært gods.

At følge Frøslevgårds skæbne i det henved et kvart årtusinde, der er gået siden da, vil intet lys kaste over det lille voldsted. Det fik lov til at ligge uforstyrret hen, til de „smukke og rare frugttræer“ var døde bort, og tjørn, benved, ask o. lign. havde indtaget deres plads. Der kom atter — i det 19. årh. — en tid, da gårdens ejere satte pris på en stor og smuk have, og da voldstedet blev inddraget i denne. På borgbanken plantedes syrener, et blomsterbed blev anlagt i midten, hvor muld nu dækkede fylden i tårnet, en cirkelrund gang blev anlagt uden om blomsterne, graven rensedes med mellemrum op, grev Moltke på Bregentved bekostede bygningen af en bro over graven, og på „jorddraget“ mellem graven og kirkevænget plantedes en nøddeallé. Det hele var en mat afglans af det tidligere haveanlæg med dets hundreder af frugttræer, dets „fiskevande og parker“ — til gengæld er der ingen grund til at tro, at voldstedet på ny ændrede udseende. Den form det antagelig havde fået ved en stor regulering i Gabriel Laxmands dage, er sikkert den, i hvilken det møder os i dag.

EN FRAGTMANDSTUR

AD HOVEDLANDEVEJEN VORDINGBORG-KØBENHAVN
I MIDTEN AF FORRIGE AARHUNDREDE

Af fhv. Købmand *Jørgen Ravn Teisen.*

VORDINGBORG har paa mere end een Maade dannet et strategisk Punkt paa Sjællands Kyst, thi det var Stedet, hvor over Forbindelse gik med vore sydlige Øer, Falster og Lolland, en By, der blev passeret af mange Tusinde Mennesker om Aaret.

I Midten af forrige Aarhundrede var Masnedsund kun et lille Fiskerleje, hvor den store, gamle Færgegaard, med det lige overfor liggende Færgekarlehus, var de eneste Huse ved Kysten.

Herfra kom og afsejlede de gamle Smakker eller store, sejlførende Færgebaade, som kunde tage Heste, Vogne og mange Passagerer med om Bord, fra og til Gaabense.

Kysten var som den havde henligget fra fjerne Tider, der var kun den store Anløbsbro, bygget af Kampesten og forsvarligt beskyttet af solidt Pæleværk.

Den gamle Udskibningsbro paa Falstersiden skal efter Sagnet være bygget af Dronning Margrethe ca. 1400, og Egepælene kan endnu ses Øst for Gaabense-Færgens Færgeleje.

Ved Masnedsund kan Resterne af den gamle Stenbro endnu ses imellem Gaabense-Færgens Anløbssted og Vordingborg Bærndselskompagnis store Kulgaard og høje Krananlæg.

Den rivende Strøm i det smalle Sund mellem Sjællands Kyst og Masnedø kunde volde Færgerne de største Vanskeligheder, og Færgfolkene maatte ofte lægge de store og tunge Aarer ud, for at faa Baadene ført ind til Broen. Her blev Passagererne modtaget af Færgefart- lederen, i mange Aar en eller anden veltjent Officer inden for Søetaten, som her havde faaet en Retrætepost tildelt af Kongen.

For mange af de Rejsende var det med et Lettelsens Suk, de steg i Land i Masnedsund, det kunde ofte være en haard Tur over Storstrømmen, hvor Bølgerne slog ind over Rælingen paa Skibet og en bidende Vind gennem- isnede Mennesker og Heste.

Naar alt var vel bragt fra Borde og Hestene spændt for Vognen, kørte man ad den ikke særlig gode Færge- gaardsvej op til Vordingborg.

Tidligere gik Landevejen til København Øst om Byen, denne, der kun havde een, men meget lang Gade, Ahl- gade, var mod Nord og Syd begrænset af Vand og Eng- drag.

Vejen gik gennem det saakaldte Krægerstræde uden om Badstuesøen mod Øst og over Ornebjerg Overdrev, Ugledige, Præstø, Vindbyholt, Fakse, Karise, Haarlev til Køge, og kaldtes Kongevejen.

Allerede i Aaret 1790, den 2. Juli, var der approberet en Plan til Landevejens Forbedring, og man gik straks i Gang med at afstikke Vejen til Vordingborg, som skulde holdes i saa lige Linie som muligt.

Der gik dog over en halv Snes Aar, inden man kunde tage fat paa Køge—Vordingborg Landevejen, og da var ikke alene de afsatte Vejpæle forlængst forsvundne, men der var endog bygget Huse i den udstukne og projekterede Vejlinie.

Udstikningen maatte gøres om, og i de første Tiaar af det 19. Aarhundrede fuldførtes Vejen, den nuværende Københavns-Hovedlandevej, der paa en Dæmning førtes over Badstuesøen, og kom til at ligge mere i Flugt med

Færgegaardsvejen. Denne blev samtidig planeret. Saaledes gik hele Sommeren 1806 med Afgravningen af en Bakke paa 8—9 Alens Højde og ca. 100 Favnes Længde samt en Mosefyldning paa omtrent 100 Favne.

Der var en Omstændighed, der særlig var Skyld i, at der blev sat Fart og Kraft paa Vejarbejdet: den gamle Hærvej gennem Lekkende Skov og videre mod Køge havde vist sig at sinke Landeværnets Fremrykning alt for meget i August Maaned 1807, da Lolland-Falstringerne under Generalmajor P. Oxholms Førerskab ilede den betrængte Hovedstad til Hjælp. Som bekendt blev denne Reservearme fuldstændig oprevet i Slaget ved Herfølge den 29. August af den engelske General Wellington.

Da indsaa Kong Frederik den 6., at nu maatte der anlægges en ny Hær- og Hovedvej, og den skulde gaa snorlige fra Køge til Vordingborg, saa denne ikke alene blev af praktisk, men ogsaa af strategisk Betydning.

Masser af Arbejdere blev sat til at rydde Hegn og fælde Træer, og Hundreder af Stenslagere slog Kampestenene ud til Skærver.

Desuden var en stor Del af de under Englænderkrigen indkaldte Soldater med til at bygge Vejen, grave Grøfter, lægge Philasterlag m. m.

Overledelsen var lagt i Hænderne paa dygtige Ingeniørofficerer.

Vejen var farbar i hele sin Længde omkring 1820, men i Aaret 1852 var Vejbanen langt fra færdig, idet der manglede ordentlige Vejtromler, og fra Vordingborg til Rønnede f. Eks. en Strækning paa 29 Kilometer, kørte Vognene og malede i Skærver og maatte krydse ud og ind for de paa den halve Vejbane udlagte Vejbukke.

Disse blev lagt ud om Morgenen og igen fjernet om Aftenen.

For de rejsende, der pr. Vogn vilde foretage en Køretur til København alene for Rejsens Skyld, kunde det jo gaa hurtigt og forholdsvis let. Som Regel havde de lette

Vogne, forspændt med gode og kraftige Heste, og der blev gjort Ophold i de forskellige Kroer, alt efter Behag.

Anderledes for Fragtmændene, der skulde være inde i Byen til bestemt Tid, og hvis de kørte ind med slagtede Svin eller Oksekroppe, samt Smør og Æg, maatte de køre fra Vordingborg Kl. 5 eller 6 om Aftenen, og saa køre hele Natten, for at være i København om Morgenens ca. Kl. 9 eller 10, hvis de da ikke, som det hed, kunde blive hængende paa Vejen, saafremt der, hvad der let kunde ske, stødte et hændeligt Uheld til.

Og der var var mange Farer, der lurede paa Vognmandskuskene paa den 94 km lange Tur fra Vordingborg til København.

Hestene kunde blive syge, f. Eks. forvride et Ben, saa de blev halte, eller faa Kolik og andre Daarligheder, som kunde sætte Kusken i Forlegenhed.

Der var saa intet andet at gøre, end at sætte Hestene ind i den første Kro eller Gaard og saa laane en anden Hest til at fortsætte Turen med.

Det kunde være nogle stoute Karle saadan en Fragtmandskusk, og han havde gerne en stor Stjerne hos sin Husbond, en Karl, der sagde „mine Heste“ og „min Vogn“ og „mit“ om det hele, undtagen sin Pricipals Penge, der var ham betroet, og saa det ofte værdifulde Vognlæs samt Breve, Pakker m. m.

Sikkerheden paa Landevejene i de Tider var ikke altid den bedste, og skønt Sagnet fortæller, at det var ved Vordingborg, Frode Fredegod lagde den ene af Guld-ringene paa (Landevejen) Vejen, og Folk var saa rare og gode, at de lod Ringen ligge, saa var den Tid forlængst forbi.

En gammel Leveregel var, at man aldrig skulde prale med eller lade Folk se, at man havde Penge paa Lommen eller lade Personer, man ikke kendte ,køre med, selv om de bad derom.

En Købmand, der boede i Nærheden af Vordingborg, vilde en Dag ride ind til Byen med et Pengebrev paa 500

Rd., der skulde sendes med Postvognen over Næstved og Ringsted til København, kom til at erkende Sandheden heraf.

Et Par tyske Haandværkssvende, der netop sad i hans Butik og fik sig en Hjertestyrkning, saa at Købmanden talte Pengene op og forseglede Brevet, de fik ogsaa hørt saa meget, at vedkommende om lidt vilde ride til Vordingborg med Pengene.

De fik pludselig travlt med at komme af Sted, og nu lagde de sig paa Lur ved de krumme Ege, et ideelt Sted til at foretage et rask Overfald.

Her havde i gamle Dage været et Vadested gennem Skoven, Vejen slog og slaar den Dag i Dag en Bugt, paa begge Sider var en meget høj Vold, bevokset med Slaaen, Tjørn og Hasselbuske, der kunde danne Skjul for dem, til deres udsete Offer kom forbi.

Nu havde Købmanden en af de baade skattede og frygtede Biderheste, det var en særlig onskabsfuld Hest, som kun vilde behandles af en enkelt Person i sin Stald. Det var den ene af hans Københavnerheste, der som Regel gik Turen til København to Gange om Ugen.

Denne Hest havde om Morgenen bidt sin Herre og Mester, fordi denne havde tilladt sig at tage en ny Hat paa, som Bideren ikke kendte.

Den var foruden at være en glimrende Vognhest ogsaa en særdeles god og behagelig Ridehest.

Biderhesten, Tyskerne kalder saadan en onskabsfuld Hest for: „Ein Menschenfresser“, Englænderne kalder den „The Manniters“, var af gammel dansk Landrace, stor og kraftig, en Kvalitetshest af Rang.

Men den kunde ikke lide at faa af Sporerne, for saa stejlede den og bed vildt om sig. Som Købmanden nu kommer ridende paa Landevejen, kun ledsaget af sin store, kraftige og meget bidske Grand danois Hund „Rolf“, der var dresseret til at angribe paa Kommando, (den var tilige Vognhund, og var altid med paa Turen til København), naaede de Bakken ved de krumme Ege.

Her springer de to Røvere ud paa Landevejen, en fra hver Side, svingende deres Egespir og raabende: „Holdt! Pengene eller Livet!“

Den ene løb til fra venstre Side for at trække Købmanden ned af Hesten, medens den anden forsøgte at gribe Hesten i Bidslet for at standse den.

Rytterens eneste Værge var en Spadserestok, men den var af det reneste Fiskeben og drejet ud af det tykke af Barden paa en Grønlandshval, den bed igennem, naar den faldt med Kraft.

Nu var Købmanden hverken nogen stor eller kraftig Mand, men han var modig og kunde tage en Situation, og nu udviklede Affæren sig med rivende Hast.

„Rolf, tag ham!“ raabte Købmanden, og gav i det samme den Røver, der havde grebet fat i hans Ben, et Slag med Fiskebensstokken, saa det sang i ham, og i samme Nu var Hunden over ham, væltede ham om paa Vejen og bed og flaaede i ham, saa denne Angriber fik nok med at klare sig selv.

Den anden Mand havde grebet fat i Hestens Hovedtøj, men nu gav den Overfaldne fri Tøjler og med det samme Hesten Sporerne.

Bideren kunde blive aldeles rasende, naar den saa en Mand staa foran sig med en hævet Pisk eller Stok, og i et Nu havde den iført sig sin fulde Krigsmaling.

Med højt opspilet Gab, med Ørerne klemt fast ind til Nakken og vendende det hvide ud af Øjnene, sprang den som en Panter løs paa Angriberen.

Hesten greb med et rasende Bid fat i Armen paa Voldsmanden, saa ogsaa han, skrigende af Smerte, opgav ethvert Angreb..

Da Hesten stejlede og slog ud med Forbenene, mislykkedes det for den store Tysker at faa fat i Hestens Tøjler, han sprang tilbage og svang Knippelen over sit Hoved.

Rytteren maatte opbyde alle sine Kræfter for at holde

den rasende Hest tilbage, da den ellers havde traadt Angriberen sønder og sammen under sine Hove.

Hesten var nu helt ude af sig selv af Raseri, og Fraaden og Savlet stod den ud af Munden, medens den lod en egen og ejendommelig Vrinsken høre.

Havde Hesten faaet Lov til at angribe for tredje Gang, saa havde det været ude med Tyskeren, han havde aldrig mere genset „Das grosze Vaterland“, Hesten havde knust ham under sine Hove.

Nu laa han paa Vejen, som Ridderen af den bedrøvelige Skikkelse, strækkende Hænderne bedende ud mod Rytteren og raabte: „Naade, Naade, jeg overgiver mig, Hesten dræber mig,“ og Dødsangsten lyste ham ud af Øjnene.

Begge Røvere tog nu hurtigt Flugten ned over Markerne til Marienlyst Dyrehave, forfulgt af den trofaste Hund, som Købmanden nu kaldte tilbage, da Overfaldet var saa lykkeligt afslaaet, takket være hans gode Hest og hans modige Hund.

Rytteren fortsatte roligt sin afbrudte Ridetur til Vordingborg, med Liv og Lemmer og alle sine Penge i god Behold.

Han gjorde sig ikke engang den Ulejlighed at anmelde Affæren til Byfogeden; denne havde kun en eneste Betjent til at sørge for Ro og Orden i hele Præstø Amts søndre Birk, et Distrikt fra Kalvehave til Knudshoved Odde.

Ikke saa heldig var en yngre Handelsmand, der havde sine Heste og Vogne staaende paa Gæstgivergaarden „Det skæve Hjørne“ i Vordingborg.

Denne glade Handelsmand holdt meget af at slaa sig paa Lommen og prale af sine mange Penge.

En Dag han netop stod og skulde foretage en Tur til København, i hvilken By han handlede meget, kom der tilfældig et Par rejsende Svende ind paa Beværtningen for at nyde en Genstand.

Handelsmanden kom i Snak med dem og trakterede

paa dem, praede over for dem med alle sine Penge, han havde paa Lommen, og inviterede dem til Slut til at køre med sig ad København til.

Det skulde blive hans sidste Køretur i levende Live, thi da Vognen befandt sig inde i Ambjergskoven, der ligger ca. 10. Kilometer fra Vordingborg, slog de to Passagerer Handelsmanden ihjel med hans Vognnøgle, der laa bag i Vognen, drejede Hestene ind i Skoven, og vilde her udplyndre Liget af deres Offer og rane hans mange Penge.

De blev dybt skuffede, han havde nemlig kun nogle faa Rigsdaler paa sig. De gemte nu Liget omhyggeligt i en Tykning og fortsatte selv Køreturen til København for at sælge Hestene og Vognen i Hovedstaden, og paa denne Maade se at faa fat i rede Penge.

Staldmesteren i Gæstgivergaarden „Den forgyldte Nøgle“ paa Nørregade blev ikke saa lidt forbavset over at se Handelsmandens Køretøj fra Vordingborg svinge ind i Gaarden, med et Par ham aldeles ukendte Mennesker paa Bukken. Tilfældet vilde, at den dræbte altid plejede at holde ind der, og Gaardskarlen havde ventet ham netop i disse Dage.

Paa hans Forespørgsel om, hvor de kom fra, gav de kun forblommede Svar, og da de to Mordere næsten straks falbød hele Køretøjet til Gaardskarlen for en meget ringe Sum, var denne straks klar over, at der var noget galt paa Færde.

Han holdt dem hen med Snak og lovede at skaffe en solid Køber til det gode Køretøj.

Uopholdelig gik han til Politiet og betroede dem sin frygtelige Mistanke.

Misdæderne blev omgaaende arresteret, og med Datidens skrappe Forhørsmetoder varede det ikke længe, før de bekendte hele Mordet til Øvrigheden.

I Lænker blev de ført til Vordingborg, og Dommen kom til at lyde paa, „at de havde deres Liv og deres Boelslod forbrudt“ og en skønne Dag blev de begge to henrettet

paa Byens Rakkerbanke, til Skræk og Advarsel for den vældige Menneskemasse, der var mødt op for at overvære Eksekutionen.

Disse to Overfald er de eneste, som har haft alvorlig Karakter paa Hovedlandevejen, og de Fortællinger, der har været fremme om Jernkæder, der var spændt over Vejen om Natten, og at Folkene sad med Ryggen mod hinanden, med Geværerne parate, er Skrøner, der hører hjemme i Romanerne eller i Fortællinger fra Rold Skov.

Kuskene var imidlertid næsten altid bevæbnede, for at være forberedt paa lidt af hvert.

Bevæbningen var som oftest en Riffel med paasat Bajonet eller en lang, solid Askestage, paa hvis ene Ende en Døllebajonet var fastgjort.

Nogle bar Pistoler eller havde en god Huggert, en Sabel eller den femte Vognkæp, hvilket vil sige en solid Knippel, ja, enkelte medbragte en god langskaftet Skovøkse til Forsvar.

For at hjælpe de kørende med at passe paa Ransmændene og at uvedkommende ikke krøb op paa Vognen bag fra, enten for at stjæle af Læsset eller for at slaa Kusken ned og røve hans eventuelle Beholdning af rede Penge, var Hundene til uvurderlig Nytte paa den lange Køretur.

Det var som oftest Pudler, der blev anvendt som Vognhunde, idet de besad alle de gødste Egenskaber, der fordredes til at være en virkelig god Vognhund

De var haardføre, trofaste, kloge og meget vagtsomme samt modige, og de forsvarede deres Herrer til det yderste under alle Forhold.

Saadan en Hund laa gerne oven paa Presenningen eller løb under Vognens Bagaksel, af og til gørende en lille Afstikker hen foran Hestene for at kigge op til Kusken og faa et lille venligt Ord af ham.

Nærmede nu en fremmed sig saadan en Vogn, lod Hunden sin rasende Gøen høre og viste Tænder, saa

Kusken, der mulig tog sig en lille Lur paa Bukken, vaagnede op for at undersøge, hvad der var i Vejen.

En Handelsmand fra Vordingborg, der var paa Vej til København med Landbrugsprodukter, men ikke havde faaet sin Hund med, fik saaledes Syd for Køge skaaret sine Snørereb over og stjaalet 2 Sider Flæsk og en Drittel med Smør af Vognen.

Han havde taget sig et lille Blund, og det benyttede et Par Gavyve sig af og gjorde sig tilgode med Slagtevarerne, og da Kusken kom af Vognen, da han mærkede, at Læsset begyndte at skride, var Tyvene forlængst borte.

En Hundehistorie foregik engang paa Gæstgivergaarden „Norske Løve“ i Køge.

En Handelsmand kommer kørende ind paa Rejseleden, og paa Læsset havde han en prægtig sort Pudel, der gøede og snærrede ad enhver, der vilde nærme sig Vognen. Den kunde rigtig lægge Overlæben tilbage og vise sine hvide og skarpe Tænder.

Handelsmanden udbredte sig om, at Mage til Hund fandtes der ikke i hele Danmark osv.

Samtidig svingede en anden Fragtmand ind paa Laden og sprang af Vognen, det var en stor og kraftig Mand, der nok kunde se ud til at besidde vældige fysiske Kræfter.

Ogsaa han stod et Øjeblik og saa paa den rasende Hund, der nu saa og sige hang i Klørne ud over Pressningen og gøede, saa det gav Genlyd. „Det var en streng Hund, du har der,“ sagde hans til Hundens Ejer.

„Ja, kan du gaa hen og tage ham af min Vogn med de bare Hænder, saa vil jeg give dig 25 Rigsdaler,“ svarede Ejeren.

Den store Fragtmand tog ganske rolig sin Kørekappe af og lagde den paa sin Vogn, og nu udsplledes en Scene, som lyder ganske utrolig, men den er sand.

Frugtmanden fløjtede nu paa en ham ganske egen Maade, og sagde saa til den rasende Hund: „Dæk dig, Feldmann, kender du mig ikke igen!“ og se, Hunden lagde sig ned i Dækstilling, og den store Mand tog den

ganske rolig paa sine Arme og bar den hen og satte den oven paa sin egen Vogn, og sagde igen til Hunden, idet han pegede paa den Mand, hvem den hidtil havde fulgt.

„Kan du passe godt paa ham der, at han ikke tager min Kappe,“ og henvendt til den anden Vognmand sagde han: „Kan du nu tage Huden væk fra min Vogn med Hænderne, saa giver jeg dig 50 Rigsdaler.“

Nu viste det sig ganske umuligt for Hundens tilsyneladende Ejer at nærme sig Vognen, Hunden bed og snærrede ad ham og vilde slet ikke kendes ved ham mere. Løsningen paa Gaaden var den, at den store Fragtmand var Hundens virkelig og rette Ejer, men han havde mistet den i Taastrup Kro for et Aar tilbage.

I samme Gæstgivergaard sad ogsaa en Aften en Handelsrejsende og varmede sig ved Kakkellovnen.

Ved hans Side laa hans store Set. Bernhardshund, og paa Væggen hang hans skindforede Pjækkert.

Underneden laa hans Sadeltasker, og op af disse stak Skæfterne af hans messingbeslaaede Pistoler.

Naar nogen uvedkommende kom til at røre ved hans Frakke, gav en ganske lille Hund sig til at gø i Frakkens Lomme, og saa rejste den store Hund Hovedet og saa sig omkring, men paa et Vink af sin Herre lagde den sig roligt ned igen.

Den lille Hund havde den Handelsrejsende købt i Tyskland, det var en af de nu saa almindelige Dværgpinchere, den Gang meget sjælden her i Landet. En mere alvorlig Forskrækkelse havde en Kusk, der bedede i Rønnede Kro.

Han gik en mørk Vinteraften over i Stalden for at give sine Heste et Foder.

I Mørket og ved Tranlampens dunkle Skin syntes han nok, at det var en sær stor Hund, der gik hen og snusede til hans Træskostøvler.

Han sparkede ud efter den med et: „Gaa væk, Hund!“ hvilket havde til Følge, at den formentlige Hund rejste sig op paa Bagbenene og lod en dyb og ildevarslende

Brummen høre, medens den samtidig langede ud efter Kusken med sin ene Forlab.

Et Rædselsskrig undslap den forfærdede Mand, der søgte Tilflugt i Stalden.

I yderste Øjeblik fik han slaaet Stangen for indvendig for Døren, medens Bjørnen kradsede og bed i denne udvendig. Til al Held kom Bjørnetrækkeren til og tog Bam-sen i Nakken og fik den forsvarlig bundet. Den havde været tøjret i den store Kornlade for Natten, men havde revet sig løs ved at smøge Halsremmen af sig.

Naar en Tur skulde foretages pr. Vogn til København, var der stor Tarvlighed Dagen lang med at faa Vognen læsset og alt bragt i Orden.

Var det et stort, tungt og højt Læs, maatte det stuves forsvarligt og til Slut snøres med Reb, saaledes at Kusken ikke kunde risikere, at Læsset forskubbede sig, saa han midt paa Landevejen maatte holde og læsse om, det betød Forsinkelse og Tidsspilde.

Hestene fik en særlig Omgang Røgt og Pleje, Skoene blev efterset, at de laa fast og ikke skulde gaa løse paa Vejen. Seletøjet fik et ekstra Eftersyn om alt var helt og godt, det blev smurt med Tran for at holde sig blødt og smidigt.

Vognens Beskaffenhed var Genstand for en særlig Omhu, det gjaldt om, at Hjulringene ikke var løse, at der var Splitter for alle Boltene. Akslerne blev smurt med god, fed Vognsømørelse.

For en Sikkerheds Skyld blev der hængt en lille Beholder op under Vognen med Kultjære, for det Tilfælde, at en Aksel skulde løbe varm.

Dette var noget af det værste, der kunde ske, for saa stod det hele stille. Vognen maatte klodses op, Akslerne afkøles, og saa var der ikke andet at gøre end at smøre med Kultjære, det var den eneste Smørelse, der vilde bide paa Akslen efter en Varmiøbning.

Naar saa alt det var færdigt, og en Kasse med Søm, Reservesko, Hammer og Knibtang, om Vinteren tillige

en Krukke med grøn Sæbe til at smøre Hestenes Hove indvendig med, for at Sneen ikke skulde klampe, var sat op foran under Sædet, kunde Afrejsen finde Sted.

Kusken var om Vinteren iført islandsk Trøje og Strømper, en strikket Hue eller en Stormhue paa Hovedet, Vadmelskappe og et Par Træskostøvler med Halmviske i Bunden, for at holde Fødderne varme under den lange Tur, samt tykke, strikkede islandske Vanter paa Hænderne.

Til Slut kom Husherren med Bøgerne, Pengene og Riflen med paasat Bajonet.

„Skyd for Himlens Skyld ikke før i yderste Øjeblik, om det bliver nødvendigt,“ formanede han, og saa kørte Vognen ud af Gaarden, med den halsende og gøende Hund foran.

Turen gik lige direkte til Rønnede, hvor der blev holdt det første store Hvil.

Den nyopbyggede Rønnede Kro var opført, hvor Fakse—Næstvedvejen skærer Hovedlandevejen fra Køge til Vordingborg, og havde faaet kongelig Bevilling 1825.

Videre til Køge, en Afstand paa 24 km, var det næste Stræk, og det Stykke af Vejen før og efter Køge kaldtes for „det kolde Stykke“, hvor Østenvinden rigtig kunde være skarp og bidende i den kolde Aarstid.

Næste Bedested var Taastrup Kro, her var ogsaa en Bom med en Bommand, hvor der skulde betales Bompeng for at faa Lov til at køre igennem.

Ved Vejen ind til Hovedstaden laa de forskellige Kroer: Korporalskroen, Kildebrønde og Røde Vejr-mølle Kro.

Ved Foden af den høje og stejle Frederiksberg Bakke ved Pilealléen var der igen en Bom, den sidste, og her havde Bommanden en ekstra Fortjeneste af Fragtmanskuskene.

Han havde nemlig en vældig stor, engelsk Bryggerhest, en Hoppe, der var 12 Kvarter høj, og hed Lotte.

Den kunde med sine vældige Kræfter trække lige saa meget som to almindelige Heste tilsammen, dens Forhove maalte 8 Tommer i Diameter.

Den stod altid med Selen paa i en Stald lige ved Siden af Bomhuset, og naar saa Fragtmændene kom fra København med stort og tungt Læs og skulde op ad Bakken, saa lejede de Lotte af Bommanden.

Betalingen var efter Antallet af 1000 Pund. Hesten blev spændt foran Stangen med et særligt Kædeetræk, Bommanden gav den et Slag med sin flade Haand paa Lænden: „Saa Lotte,“ og saa lagde det vældige Dyr sig i Seletøjet og trak til af alle Kræfter.

Men naar Læsset var naaet op til, hvor Indgangen til Zoologisk Have nu er, satte Lotte alle fire Ben fast i Vejen, saa vilde den ikke mere. Kusken hægtede Træktøjet af og hængte det paa Siden af Hesten, og saa gik den selv tilbage til Bommanden for at gentage Turen, naar den næste Fragtmand kom fra København.

En særlig Tur kunde Vognmændene faa, naar der blev drevet Slagtekvæg eller Faar til København fra Vordingborg, med at køre Fouragen ind til Dyrene, og saa køre for Driverne tilbage til Byen igen.

I Vordingborg var der dengang en stor Drankestald, der kunde rumme ca. 60 Kvier og Stude, der stod og aad sig fede og trinde i Dranken og Masken fra Brændevinsbrænderierne.

Disse blev solgt til den store Kreaturkommissionær Mølvig paa Vestergade, der i sit store Slagteri havde 16 Slagtersvende i sit Arbejde.

Dyrene blev drevet ad den gamle Vej gennem Lekkende Skov over Præstø, Vindbyholt til Køge, da Dyrene ikke kunde taale at gaa paa den nye Vejs skarpe Skærver.

Der var saa Folde ved Kroerne, hvor Dyrene blev drevet ind om Natten, og Folkene gik Vagt om dem med Hunde for at passe paa eventuelle Tyve, der vilde stjæle ud af Flokken i Nattens Mulm og Mørke.

Undertiden blev der ogsaa drevet 200 Faar og Lam ind til København ad den gamle Vej, og her lykkedes det en Gang et Par Gavtyve, trods al Paapasselighed, at stjæle to store, fede Gimmerlam ud af Flokken om Natten ved

Kildebrønde, til stor Ærgrelse for Vogterne. Tyven blev selvfølgelig ikke paagrebet og aldrig fundet, og Lammene var væk.

Det var et vanskeligt Arbejde at holde sammen paa saadan en stor Flok Faar, naar de skulde drives over Voldgraven, gennem Vesterport og ad Vestergade ind i Slagtermester Mølwigs store Stalde.

I Drivningen deltog ca. 10 Drengene fra Vordingborg, det var en Festtur for disse Gutter, og de fik fire Mark foruden Kosten pr. Mand.

Faarehyrderne havde nok at gøre med at holde sammen paa Drengene, naar Hjorden var vel afleveret. De skulde jo køre hjem med Ledsagervognen næste Morgen, det gjaldt om, at Drengene ikke blev borte for dem i den store By med de mange snævre og indviklede Gader.

Næste Morgen fandt Hjemkørselen Sted, Køreturen foregik paa den stive Vogn, og Sæderne var Halmknipper i Bunden af Vognen, men Humøret var højt og Datidens Fordringer smaa.

Om Aftenen, naar Solen gik ildrød ned i Vest over SmaalandsHAVETS blaa Bølger og sendte sine sidste gyldne Straaler paa den lille Bys røde Tage, nærmede Vognen sig Vordingborg.

Og medens de gamle Klokker fra Maria Magdalena Kirkens Taarn sendte sine dybe Malmtoner ud over By og Land, vendte Københavnerfarerne tilbage, og de trætte Folk og ikke mindre udmattede Heste kunde faa et velfortjent Hvil.

Rejsen var endt.

GLIMT FRA LAVSVÆSENETS DAGE

Af Aksel Rønnekilde Nielsen.

1. En Tragedie under Udskiftningen.

GMD. Hans Larsen, Lundby St. fortalte: Udskiftningen foregik i 1780-erne; Bønderne trak Lod om Gaardene.

Derved tilfaldt Gaarden ved Kirken i Gammel Lundby mine Forfædre; men i den boede en Landinspektør. Han vilde ikke flytte, vilde i Stedet have min Æt her ud paa den ensomme Mark, hvor siden Stationsbyen groede op; og Herskabet holdt med ham.

For min Slægt førte Sagfører Vium Sagen, der gik til Højesteret. Herskabet kunde nu se, at det ikke kunde vinde Sagen og kaldte derfor i 1795 Manden for sig og tilbød ham Forlig: Han kunde faa Gaarden paa Marken for 300 Rdl., og han modtog Tilbudet. Da imidlertid Sagfører Vium hørte det, sagde han: „Ja, saa har De ikke mere Brug for mig; alt, hvad der er gjort, er ulovligt. De skulde have faaet Gaarden kvit og frit og Penge til.“

Over den Besked blev Manden meget ked af det og gik hjem og druknede sig. Min Farfar, der var Træskomand, blev gift med Enken i Gaarden.

Meget fattigt havde de det i Gaarden, var en Overgang fra den, men kom tilbage igen. Siden har min Slægt boet her.

2. Et Ornegilde.

Man trak Ornen ind i Gildestuen.

Til en Begyndelse fortælles paa almindelig Maade om Ornegilde i Faxinge By i *Beldringe Sogn*:

Bønderne skiftedes i ældre Tid til at holde Byornen i deres Gaard et Aar ad Gangen. Den, der havde Ornen, fik 2 Skpr. Korn i Vederlag af hver af de andre Bønder i Lavet. En Livorne lagdes i Reglen til hvert Aar; efter dette ene Aars Forløb kom den over i en anden Gaard. Naar Orneholderen skulde af med Ornen, maatte han gøre et Gilde for de andre Bønder i Lavet og deres Koner. Gæsterne kom til Aftensmand, og Aftenen og Natten gik derefter med Drik, Kortspil og anden Morskab.

I somme Sogne var Ornegilde dog kun for Mændene alene, i andre Sogne var det for alle Bysens Folk baade unge og gamle, i enkelte Sogne varede et Ornegilde hele to Dage.

Men det ganske særegne fra *Beldringe Sogn* kommer frem, naar man hører, at det skete ved et Ornegilde, at et Par Karle ud ad Aftenen trak et Dækken over sig, lagde sig ned og krøb paa Hænder og Fødder og skulde paa den Maade forestille Ornen. En tredie Karl lagde derefter Reb paa den og trak den ind i Øverstestuen, hvor Gildet stod.

I *Dyrlev* i samme Sogn havde man en lignende „Orne“.

Fra det lidt østligere Sogn, *Allerslev*, mindes en ældre Kone, at de engang om Natten til Ornegildet tog selve Ornen ind i en Stue ved Siden af Gildesstuen, hvor der blev drevet Løjer med den.

„Hvordan?“ spurgte jeg.

„Man kan ikke være bekendt at sige det,“ svarede Konen. Og det var mig umuligt at faa hende til at udtrykke sig nærmere.

Endnu et Sidestykke til denne „Spøg“ haves, idet en Kone fra *Vrangstrup* i Tybjerg Herred erindrer, at Ornen midt om Natten under Ornegildet blev drevet ind i Gildesstuen til stor Morskab for alle tilstedeværende. Vi Piger

sad og fniste til hverandre: — vilde den nu bare tabe en Klat, sagde en.

Dette Glimt med Ornen i Gildesstuen synes at være meget specielt for Præstø Amts Sogne og formodentligt aldrig før optegnet.

3. *Tingløberen i Snertinge*
samt et Glimt vel af den ældgamle Rettergang under
aaben Himmel.

Et sjældent Folkemindeglimt træder ogsaa frem af en anden gammels Mands Fortællen:

I sit eget Hus i *Snertinge*, Sværdborg Sogn, boede *Tingløberen*. Dette var en Mand, der stod højt i Anseelse i sin By. Hos ham samledes Bønderne til Forlig; naar de i en eller anden Sag ikke selv kunde blive enige. *Tingløberen* stillede da Forlig imellem dem, og efter hans Afgørelse havde de at rette sig. Til *Tingløberen* maatte Byens Folk, som vel engang havde valgt ham, yde baade Mad, Tøj samt lidt Penge, underholde ham som en anden Embedsmand.

Men oppe paa *Tingbanken* ved *Svinninge* samledes Bønderne til stort Møde. Jeg forstod, at her kom Folk fra alle Sognets Byer, medens de til *Tingløberen* i *Snertinge* kun kom fra denne By alene.

4. *Nogle Byhorn og et Madtræ.*

Lad mig forudskikke den Bemærkning, at der selvfølgelig opbevares flere Byhorn og findes eller fandtes andre Bytræer i Sydsjælland, end jeg nævner i det følgende, men de nævnte er Træer og Horn, som jeg har hørt om, naar jeg har været i Sognene for at optegne ogsaa andre Ting.

Fra *Grumløse By* i *Udby Sogn* skønnede jeg at have en paalidelig Mand, der fortalte følgende:

Fra den offentlige Vej gik ca. vest for Gadekæret og nær den nuværende Brugsforening en Vej hen. Paa denne Vejs ene Side laa Smedien, der var Byens Fælleseje

saavel som Pladsen paa Vejens anden Side. Paa denne Plads stod det gamle Bytræ, *Madtræet*, under hvilket Bønderne i gamle Dage samledes. Hverken Sten eller Jordbænk mindes jeg under Træet. Jeg tror aldrig, der har været nogen.

En skønne Dag fik imidlertid Smeden Smedien til Købs tillige med Pladsen, hvor *Madtræet* stod og fik Lov at fælde Træet og paa Stedet bygge et Hus, som endnu ligger der.

Med det gamle *Madtræ* forsvandt dog ikke alt om gammelt Bystyre ud af vor By. Byhornet, der er af Kobber, samt Oldermænd har vi den Dag i Dag (optegnet ca. 1938). Gaardmændene skiftedes til at være Oldermænd et Aar ad Gangen og til at have Hornet i deres Gaard.

Oldermændens Bestilling er at opkræve Grundskyld af nogle Huse, bygget paa Byens Jord, d. v. s. Landsbyens Fælleseje fra gammel Tid. Den her aarligt opkrævede Grundskyld gaar til at vedligeholde en flot Genforeningsplads, i hvis Midte staar et nyt Bytræ, plantet for et halvt Hundrede Aar siden, men ikke paa det Sted i Byen, hvor det rigtige *Bytræ* stod.

Gisningen om, at det kolossale Poppeltræ i et Vejkryds i den ca. 10 km nord for Næstved liggende Landsby *Skelby* ogsaa skulde være et fhv. Bytræ, maa vist opgives, thi Folk i Byen fortæller mig, at Træet stammer fra en Poppelstage, der ca. 1807 blev stukket i Jorden i et Havegærde. Vejen er senere lagt om.

I *Rislev By*, nogle km sydligere, gætter man paa, at et meget stort, gammelt Træ i Byen er det gamle Bytræ. I et Reb i et af dets Grene hængte altid i Fastelavnen Karlene Tønden op, naar de skulde slaa Katten af Tønden.

Om et lignende Træ, brugt paa samme Maade, fortælles fra Glumsø.

Og fra *Fensmark* siges: Paa en Plads i Fensmark mellem et Hus, der beboes af Malkekonen hos Laurids Hansen, og et Hus, hvori bor en Arbejder paa Holme-

gaards Glasværk, ligger flere mindre Sten og staar nogle raadne Pile. Jeg mener — siger vedkommende — at der har været Bystævne paa dette Sted. De fleste af Stenene er dog brugt til Grund til et Hus.

Om *Byhorn* har jeg iøvrigt følgende Glimt fra Syd-sjælland.

Kalkerup By i Fensmarks Sogn: Jeg har været Oldermand her i Kalkerup og haft Byhornet. Det var et almindeligt Studehorn, hvoraf der var skaaret en Snut af Spidsen, som da var paasat et Mundstykke af Porcellæn.

Lundby: Her var to Byhorn, et lille og et stort. De menes at ligge i en bestemt angivet Gaard i Sognet.

Faksinge i Beldringe Sogn: Byhornet siges de altid at have haft i Bybjerggaard i Faksinge. *Hastrup*, samme Sogn: Byhornet var et Kohorn med Metaltud.

Snertinge i Sværdborg Sogn: Byhornet var af Kobber og lignede en Trompet. Hornet var i mange Aar i Snertinge Smedie,

Nævnte Glimt af gamle *Bytræer* og *Byhorn* kan synes lidet værdifulde; lad det da saa ogsaa nærmest være en Spore til lokalkendte Folk om at se dem om i Sognene og at optegne og bevare saadanne Ting og andet, at ikke der først efter Tilintetgørelsen af saadanne hos ligegyldige eller uforstandige Mennesker pludseligt skal gaa en Praas op, som der gjorde det for en ung Kone, der sagde til mig: „Ih! Jeg forstaar nu, at det var Byhornet, der laa hjemme i min Fødegaard og flød om. Det var et rigtigt stort, glat Kohorn, som Spidsen var skaaret af. Vi Børn legede med det. Jeg fik aldrig den Gang at vide, hvad det var. Aner det frøst nu, da der fortælles om andre Oldermannshorn.“

FRA DEN GAMLE LANDSBY

Af August F. Schmidt.

1. Bygilde og Gildehus.

BYMÆNDENE i vore gamle Landsbyer udgjorde ikke alene et Bylav, men også et *Bygilde*, der kunde holde sin alvorlige Sammenkomst på Stævnepladsen og bagefter samle sig i Oldermændens Stue eller i Gildehuset til en Fællesdrikning, hvor Øltøndens Indhold blev nydt i hyggelig Enighed under Oldermændens Førerskab. Selv om det i Almindelighed var i Oldermændens Gård, Mændene samledes til de Forhandlinger og Sammenkomster, der ikke holdtes under åben Himmel, var det dog således i en Del Landsbyer, at man havde et *Gildehus* at søge til, når Bygildet skulde samles til en Festlighed. Gildehuse, der kendes fra Middelalderen, ikke alene fra Købstæderne, men, som nævnt, også fra Landsbyerne, var Lokaler, hvori man kunde forsamles med faglige eller selskabelige Formål for Øje. Som Vidnesbyrd om Gildeorganisationens almindelige Udbredelse kan man opfatte en gammel Retsformel, som i 1591 er sluppet en Skriver i Pennen. Kongen giver nogle dømtede Mænd på *Møen* „deres Mandhelg igen, saa de maa gaa og staa i Lov og Tov og søge *Lav og Gildehus* med gilde Mænd og gæve“*) Hvilken Udstrækning det middelalderlige Gildevæsen har haft på Landet, kan ikke mere fastslås. Forholdsviis få

*) Kancelliets Brevbøger 26.-12. 1591.

Landsbygilder findes nævnt i gammel Tid. Flest er kendt fra *Sydsjælland*, hvorfra Museumsinspektør Kai Uldall har meddelt Oplysninger om *Gildehuse* i en Del Landsbyer, således fra *Aaderup* År 1509, *Studby* 1423, *Blangsted* 1563, *Kalby* 1560, *Nyråd* 1598, og i Amtsstuematriklen 1664 anføres flere Gildestavne eller Gildehuse i sydsjællandske Landsbyer. Landsbygilder i Tiden før og omkring Reformationen kendes fra *Røddinge* på Møen, *Uggerløse*, *Gjødstrup*, *Branderslev*, *Skuderløse*, *Ladby*, *Gunderslev*, *Hellested* og det ukendte *Lekkesholm* (på Sjælland)*).

2. Bypladsen.

Gildehusets Plads har selvsagt været på et centralt Sted i Landsbyen, måske nær Gadepladsen, der foruden at fungere som *Festplads* også var Rådplads, idet Bymændene samledes her til bestemte Tider, almindeligvis om Søndagen efter Kirketid, for under Ledelse af Oldermændene at drøfte Sager af fælles Interesse. De mange Forhandlinger om Markfællesskabet bevirkede, at der næppe gik mangan Søndag Eftermiddag uden Byhornet eller Trommen kaldte til Stævne. Undertiden kunde Oldermændene også sammenkalde Bymændene en Søndag i Middagsstunden, hvis der var noget presserende, der skulde meddeles eller behandles. Det fortælles også fra *Lund* på Stevns, at nogle af Mændene dér kom løbende med deres Meldmad i Hånden, for ikke at komme for sent til Stævne. I Præstø Amt var Bypladsen i de fleste Landsbyer forsynet med en *Majbænk*, en Jordvold eller Græs-bænk omkring *Majtræet*. Denne Græsbanke er mest kendt i Overleveringen fra *Stevns*, hvor der fandtes en Majbænk i *Magleby*, *Klippinge*, *Holtug*, *Strøby*, *Lund*, *Varpelev*, *Hellested*, *Borup* og *Havnelev*. Endvidere i *Rønnebæk*, *Snesere*, *Store Røddinge*, *Sandvig*, *Tjørnehoved* og *Bakkebølle*. — Byens Træ som *Majtræ* er kendt fra *Strøby*,

*) Fortid og Nutid VIII, 178 ff.

Hellested og *Havnelev* (Piletræer). I *Rønnebæk*, *Snesere*, *Mern* og *Sandvig* var ligeledes Majtræer (Aske). I *Vordingborg* Landsogn var Majtræet en Pil*).

3. Byplanen.

Alle vore Landsbyer er i deres ældste Oprindelse *Terrænbyer*, idet deres Byggeplan helt var afhængig af de topografiske Forhold. Op igennem Middelalderen udvikler de gamle Landsbyer sig gradvis, Gård blev lagt til Gård, Vang til Vang, således at en Rekonstruktion af de ældgamle Forhold meget vel lader sig udføre ved et tålmodigt Studium af de senere. Ved at betragte det ældste Kortmateriale, der findes opbevaret vedrørende vort Lands Sogne, kan man se, hvorledes Landsbyernes Byggeplan var i gamle Tider, før Udskiftningen*) fandt Sted og Fællesskabet var ophørt. Det er nu så heldigt, at man i det store Værk: „Danmarks Kirker“, hvor Bindene om *Præstø Amt* udkom 1933—35, gennem Fotografier af de ældste Udskiftningskort fra hver Kirkelandsby kan se, hvorledes Landsbyernes gamle Byggeplaner var. Gennem Fotograferingen og Offentliggørelsen af dette betydningsfulde Kortmateriale er der i „Danmarks Kirker“ tilført ikke mindst det lokalhistoriske Landbystudium et overordentligt vigtigt Materiale, som nok i Fremtiden skal blive udnyttet. Man lærer af disse Byplanskort meget om, hvorledes de enkelte Landsbyer har udviklet sig fra en enkelt Række Bygninger til to Rækker og tit til mange flere, alt efter Byernes Størrelse og Jordens Overflade-forhold. Almindeligvis er *Sydrækken* af Gårde i Landsbyen den ældste, men undertiden kan andre Partier af Byen være ældst, således som i *Store Taarnby*, hvor *Øst-rækken* af Gårde uden Tvivl er Byens oprindelige Kærne. Denne By er en regelmæssig „Langby“. *Glumsø* er op-

*) Jfr. min Bog: *Oldermand og Bystævne* (1945), Registreret.

*) Om Udskiftningen i *Præstø Amt* læs en fortrinlig Afhandling af *Poul Nielsen* i *Præstø Amts historiske Årbog* 1943, 36—66.

ført Nord for en Sø og bygget efter en uregelmæssig Plan. Østpartiet af Byen er her sikkert yngst. Hovedindtrykket af kendte Byggeplaner fra en hvilken som helst Egn af Danmark viser mer eller mindre *Uregelmæssighed* i Landsbyens Bebyggelsesanlæg, som det har udviklet sig Århundrede efter Århundrede. Gode Eksempler i så Henseende er Byer som *Herlufmagle*, *Fensmark*, *Rislev*, *Næsby*, *Rønnnebæk* og *Vester Egesborg*. Regelmæssige, med „Langby“-Præg, er Byer som *Herfølge*, *Magleby*, *Fakse*, *Roholte*, *Aversi*, *Toksværd*, medens *Lyderslev* kan kaldes en uregelmæssig, spredt Langby. *Højerup* er på Grund af sin Beliggenhed omkring en Dam blevet en „Rundby“, endda af de uregelmæssige. Og sådan kunde man blive ved. Her er en vid Mark for Studier. Lokalhistorikere bør så vidt muligt altid fremføre i deres Arbejder, hvad de véd om de enkelte Landsbyers Plan og den Udviklingshistorie, der er knyttet til hver Bys Anlæg i Landskabet.

Kirkernes Beliggenhed i eller ved Landsbyerne er det ligeledes meget lærerigt at iagttage. Da Kirkerne er *yngre* end de gamle Sognebyer, er det forståeligt nok, at de fleste Landsbykirker har deres Plads i det ene Hjørne af Byen eller også helt *uden* for den gamle Bykreds. Kun i de færreste Tilfælde ligger Kirken inde mindt i Byen. Udfra Kirkens Plads kan man ofte drage Slutninger om, hvilken Part af Byen det er, der er ældst.

HULTRÆER OG STENKAST

Af August F. Schmidt.

Hultræer.

FRA adskillige Egne af Danmark kendes Overlevering om Træer, der brugtes i magisk-medicinsk Øjemed. Disse Træer skulde ved Hjælp af en Dobbeltstamme, en udbuet Gren eller på anden Måde være forlenet med en Åbning eller et Hul, hvorigennem et sygt Barn kunde trækkes. Efter Gennemdragningen mentes det at blive raskt. Det var hyppigst *Egetræer*, der blev anvendt som Kurtræer, hvilket kommer af, at Egen tiere end andre Træer frembyder Betingelser for at blive benyttet til Gennemkrybning, idet dette Træ ret ofte fra Roden af gror ud i flere Stammer, hvorigennem der let kunde fremkomme et til Gennemkrybningen anvendeligt Hul. Det kunde også undertiden være voksne, der skulde krybe gennem Hultræet. Tiest var det Børn, der led af Engelsk Syge (Rachitis), der måtte igennem Træet. Også mod Gigt, Kirtelsyge og Ringorme kunde Kuren hjælpe. Når det meddeles, at Patienterne skulde trækkes nøgne gennem Hullet, har dette sin Årsag i, at Nøgenhed forklares som Renhed. Det nyfødte Børn er nøgent og ubesmittet af Verdens Sygdomme. Foruden Gennemkrybningen, der på voksne Mennesker vel undertiden p. Gr. af sin suggestive Indvirkning kunde være af helbredende Indflydelse, skulde der også skæres et Stykke af Træets Bark, som skulde tages med hjem og lægges under den syges

Hovedpude i 9 Nætter, så var Sygdommen borte. Det er let at forstå, at det måtte være af Betydning at have et Stykke af det hellige Træ hos sig. Dets Kraft måtte så virke med forøget Styrke. Ved Hultræet i *Enderstev Sogn* skulde der skæres Skurer i Træets Bark. I Skurerne blev strøget Materie fra Sårene. Træet skulde så få Sygdommen. Tidspunktet for Træbesøget var for det meste om Aftenen efter Solnedgang. Det var en Regel indenfor Folketroen, at magiske Kure skulde foregå i Stilhed, hvad man belæres om fra *Ganneskovegen*. Det kunde være farligt at sige noget som helst under Udførelsen af en Handling, hvor man arbejdede på at blive befriet for noget, som var skadevoldende for Mennesker. Blev Stilheden brudt, antoges Kuren for mislykket. Når alle Iagttagelser var gjorte og enhver Regel overholdt under Udførelsen af Gennemkrybningskuren ved det udvalgte Træ, var det rimeligt, at der som Tak for forventet Helbredelse blev ydet et *Offer* til Træet. Dette Offer bestod af et Stykke Tøj, en Pjalt, en Tråd el. a. sl. Eller der lagdes Mønter ved eller i Træet, således ved *Ganneskovegen*, hvor der også lagdes Tøj og Klude ligesom ved Kludetræet i *Lestrup Skov*. Tøjofringer og Møntofringer til Hultræer har deres Sidestykker i Ofringer til *hellige Kilder**) De udvalgte Kildevæld besøgte i samme Hensigt som Hultræerne: de skulde helbrede for Sygdomme af forskellig Art. Derfor måtte Taknemligheden mod Hultræer og Helligkilder også give sig et fælles Udtryk. Kilder og Træer har begge haft deres selvfølgelige Plads i Folkets Naturdyrkelse. Man søgte Hjælpen, hvor man mente, den var at finde. Den rislende Kilde og det ejendommelige Træ var hver for sig i Stand til at påkalde Opmærksomheden.

Til Hultræer knyttedes selvsagt Tabuforestillinger:

*) Fra Præstø Amt kendes 36 Helligkilder. Se Præstø Amts historiske Aarbog 1923, 3—17 og min Bog: Danmarks Helligkilder (1926), 121—124.

Træet var helliget, og det var farligt at fælde det eller på anden Måde gøre det Skade, thi så vilde der ske Skadevolderen en Ulykke, hvad Folketroen fortæller om fra Ganneskovegen og Kludetræet i Lestrup Skov. Hos primitivt tænkende Folk anvendes Tabu, hvor det gælder om at beskytte en Ting. — Når det i dansk Folketro oplyses, at syge Mennesker, tiest Børn, kunde blive befriet for Sygdom ved at blive trukket gennem et Hul i et Træ, ligger der til Grund for en sådan Tro den magiske Tankegang, at et Træ, der fra Naturens Side var blevet udmærket med en særlig Åbning, mentes at kunne optage Sygdommen i sig ved umiddelbar Kraftoverføring, når den syge blev bugseret igennem Åbningen. Det var iøvrigt en meget udbredt Tánkegang forhen, at man kunde overføre Sygdomme (Tandpine, Koldfeber etc.) på forskellige Træer — mest dog Hyld og Eg — ved Trylleformler og sympatisk Magi. Det er en ureligiøs, troldomsagtig Fremgangsmåde, der her er Tale om. Derimod er der i Hultræskurene et religiøst Islæt, idet man jo ofrede Klude og Mønter til Træet efter at Kuren var overstået. — *Berøringen* af Hultræet har været af Betydning for Sygdommens Optagelse i Træet. Det var en gammel og kendt Forestilling, at en Sygdom kunde stryges af f. Eks. paa et Lig, der så tog Sygdommen med sig. Der er heller ingen Grund til at tvivle om, at man har tænkt sig, at Smygningen gennem det snævre Hul i Træet har været en medvirkende Årsag til, at Sygdommen blev overført på dette. Gennemkrybningen er også blevet opfattet som en symbolsk Fødsel, hvorved Mennesket blev som født på ny (og derved var uden Sygdomme), men denne Nyfødsel vilde dog ingen Betydning få, hvis ikke magiske Kræfter ved det nøgne Legemes Berøring af Træet samtidig kom i Virksomhed, ligesom den mere eller mindre intense Gnidningsmodstand mellem Træ og Legeme jo også ifølge primitiv magisk Tankegang måtte fremme Træets Evne til at optage Sygdommen i sig. Troen på Hultræer og Skikke knyttet til disse er kendt fra så

at sige alle Egne af Jordkloden. Fra Danmark ved man nu Besked om 45 Hultræer, deraf ikke færre end 7 fra Præstø Amt. Disse 7 Træer er: Hultræ i Almissevænge i *Enderslev Sogn*. Nibøgen i Marreskoven i *Lyderslev Sogn*. Hybentorn mellem Hellested og Tryggvælde i *Karise Sogn*. Hultræ i Ganneskov i *Alslev Sogn*. Hultræ ved *Vemmetofte* i samme Sogn. Kludetræet i Lestrup Skov i *Kongsted Sogn*. Og et Hultræ i en af Bækkeskovs Skove i *Everdrup Sogn*. Om Træerne i Ganneskov og Lestrup er der en særdeles omfangsrig Overlevering, men da denne er udgivet — for alle 7 Træers Vedkommende — i Tidsskriftet *Danske Studier* 1932, 47—52*) skal den naturligvis ikke gengives her, hvor det fortrinsvis har været Hensigten at henlede Opmærksomheden på Præstø Amts relativt store Tilskud til Danmarks Folketro om Hultræer, der har været benyttet til ned imod År 1900. De viser os, hvorledes Tankesæt og Vane, der har Rod i en Oldtids Naturopfattelse, har eksisteret i en Tid, hvor Videnskaben har vundet de største Sejre.

Stenkast.

I en Optegnelse i Dansk Folkemindesamling fra *Mogenstrup Sogn* (Hammer Herred) meddeles, at der fandtes en *Stenbunke* på Åsen ved Mogenstrup. Besøgende lagde en Sten til Bunken. Her har vi et af de 48 Eksempler fra vort Land på Stenkastbunker, fremkommet ved at forbipasserende lagde en Sten til Bunken, der herved kunde nå en ofte ikke helt ringe Størrelse. Oprindelsen til denne Skik er at søge i en forebyggende Forestilling hos Almuen, der mente at værne sig mod Genfærd, når en Sten blev kastet til den i Forvejen værende Bunke, der i Tidens Løb var blevet sammenkastet på et Sted, hvor engang et Mord eller en anden Ulykke var foregået. Sådant Sted mentes Genfærd at husere, men ved at yde dette et Of-

*) Jfr. *Johannes Tholles* Afhandling om Flora og Folketro i Præstø Amts historiske Aarbog 1944, 126—29, 140.

fer i Form af et Stenkast (eller Pindekast), kunde man uden Uheld eller Antastning passere Ulykkesstedet. Kastet indeholder altså oprindeligt to Motiver: *Offer* til Genfærdet på Ulykkesstedet og *Værn* mod Genfærdet. Det er ældgamle Trosforestillinger, kendt fra de fleste af Jordens Lande, der er knyttet til de danske „Stenkast“ (se Danske Studier 1929, 40—55), af hvilke der fra Præstø Amt vist kun kendes det ovennævnte fra Mogenstrup Ås.

FHV. AMTMAND, KMH. G. TOFT

Den 18. januar 1950 døde kmhr. Toft pludselig paa amtssygehuset i Næstved, hvor han var indlagt efter at være kommet til skade ved en automobilulykke.

Kmhr. Toft havde et rigt liv bag sig i statens tjeneste og hørte til den gruppe moderne unge embedsmænd, som man da begyndte at placere i amtmandsembederne.

Efter at have været konstitueret amtmand over Thisted amt og stiftamtmand over Sjællands stift blev han i 1920, ca. 40 aar gl. udnævnt til amtmand over Ringkøbing amt, hvor han fik lejlighed til at gøre en særlig indsats i det vanskelige Hvide-Sande-spørgsmaal.

Den københavnske embedsmand faldt godt til i den vestjydske egn og bevarede gennem aarene kontakten med gode venner her. Opholdet dér blev dog ikke af lang varighed, allerede i 1926 kaldtes kmhr. Toft til amtmand

over Præstø amt, hvor han sad til den ubønhørlige aldersgrænse afsluttede hans virke som embedsmand. Det blev rige arbejdsaar, bl. a. med meget byggeri og med opførelsen af mønsbroen, arbejder, som han gik op i med liv og sjæl.

Han var en fremragende forhandler og med sin elskværdighed og evne til at omgaas alle slags folk fik han selv vanskelige forhandlinger til at glide. Han elskede at se mennesker om sig og udfoldede en stor gæstfrihed, som sammen med hans særlige hobby, jagten, ogsaa udenfor embedet bragte ham i kontakt med forskellige kredse i hans amt. Hans gode vilje til at raade og hjælpe bidrog ogsaa til, at han kun efterlod sig gode minder.

I Ringkøbing amt havde kmhr. T. bl. a. knyttet forbindelse med kredse, som dyrkede den lokalhistoriske forskning, en forbindelse, som vedvarede gennem aarene og medførte, at han stadig fik tilsendt lokalhistoriske arbejder derovre fra.

Det faldt derfor ganske naturligt, at kmhr. T. straks gled ind i bestyrelsen for Hist. Samf. f. Præstø Amt, og da amtmand Vedel trak sig tilbage efterfulgte denne som formand.

Kmhr. T. var ogsaa meget interesseret i Næstved museum, af hvis bestyrelse han var medlem i en aarrække. Ved sin afgang som amtmand glædede han sig til i højere grad end før at kunne ofre sig for Hist. Samfund og museet. Desværre blev det kun en stakket stund, men han vil med taknemmelighed blive mindet for sin interesse og sit virke ogsaa paa disse omraader.

T-D.

FHV. BORGMESTER, BANKDIREKTØR J. P. JENSEN-STEVSNS

Den 18. november 1951 døde bankdirektør Jensen-Stevns.

Jensen-Stevns, som var jurist af fag, var en rigt begavet mand med mange interesser. Han elskede sin fødeegn Stevns og ofrede andre muligheder for denne. I 1906 tog han som by- og herredsfuldmechtig til Store-Heddinge, hvor han forblev resten af sit liv. Hans evner blev snart taget i brug til en række tillidshverv, og han blev byraadsmedlem og var i adskillige aar byens borgmester. Hans politiske interesser førte ham en tid som landstingsmand ind paa rigsdagen, til hvis skarpeste hoveder han regnedes. Jensen-Stevns var meget historisk og nationalt interesseret og havde en aaben pung i nationale spørgsmaal.

Under jordkampen i Sønderjylland i 30-erne reddede han en større gaard for de danske hænder ved at købe den.

Han hørte til de kredse i Stevns, som virkede for kulturel forbindelse mellem Skaane og Østsjælland og var en hovedkraft i denne bevægelse. I hans sidste leveaar gav denne interesse sig udslag i arbejdet for opstillingen af gøngemonumentet i Frederiksminde ved Præstø, og uden hans indsats var det næppe blevet rejst. Ved afsløringen den 29. sept. 1951 optraadte han vel sidste gang offentligt.

Hans nationale og nordiske interesser førte ham ind i foreningen „Norden“, i hvis hovedledelse han gennem 20 aar gjorde et fortjenstfuldt arbejde, som paaskønnedes med hans udnævnelse til æresmedlem.

Det faldt ganske naturligt, at ogsaa vort Samfund søgte hans medvirken. Gennem 23 aar sad han i vor bestyrelse og gjorde især som medlem af redaktionsudvalget et arbejde, for hvilket vort Samfund er ham megen tak skyldig, og hvorfor ogsaa vi vil ære hans minde.

T-D.

STORE RØTTINGE DYREHAVE

DE GAMLE KONGELIGE VILDTBANER
I VORDINGBORG AMT

Af Jørgen R. Theisen.

SYDSJÆLLAND har i ældre Tider været et af de danske Kongers store og faste Jagtdomæner og var bekendt for sin store Vildtbestand og udstrakte Skovarealer.

Naar man ser paa et Kort fra 1770 over Sydsjælland, viser det os, at saa godt som hele Strækningen fra Kalvehave til Knudshoved var skovbevokset. I Middelalderen, da Vordingborg var Hoved- og Residensstad, blev der anlagt to særlige Vildtbaner, hvoraf den ene var udelukkende til Vildsvin, den anden til Hjorte og senere ogsaa til Græsning for Stutteriheste.

Valdemar den Store var en ivrig Fuglejæger, der ofte jagede Dage igennem, han havde f. Eks. et stort Falkoneri.

Ogaa hans Søn, Valdemar Sej, var meget jagtinteresseret, men her var det særlig Hjortevildtet, der var Genstand for denne Konges Efterstræbelser. Det menes ogsaa, at det er ham, der har anlagt Knudshoved Vildtbane og ladet den første Vold grave derude.

Kong Valdemar Atterdag lod den 4 km Øst for Vordingborg beliggende Vintersbølle Skov indhegne med en Vold med dobbelte Grave, en paa hver Side af Volden.

Vintersbølle Skov er paa 95 Hkt. — 170 Tdr. Land stor, og man kan den Dag i Dag tydeligt følge den saakaldte Svinevold, særlig langs Stranden mod Syd og siden mod Øst, hvor den enkelte Steder endnu har bevaret sin fulde Højde og Gravene deres Dybde.

Det har været et Kæmpearbejde at indhegne denne ret store Skov paa denne Maade, og der har været sat mange Mænd til at udføre Gravningen.

Selve Skoven var ideel til Vildsvin med enkelte Skovsøer, hvori de kunde ligge og vælte sig i Sølen, samt en bred Aa med frisk rindende Vand.

Her i denne smukke Skov findes endnu et synligt Minde, der uløseligt er knyttet til Kong Valdemars Navn.

I Strandskoven findes en Langdysse, der kaldes for Valdemarstenene, Geodætisk Institut kalder Stedet for „Valdemars Plads“ og beskriver det som en Langdysse med to Kamre, der er ret stærkt ødelagte.

Om dette Sted gaar og lever endnu det smukke Sagn om Kong Valdemar, der under en Jagt i Skoven red efter Vand til sin saarede Jæger, hans Hest traadte saa haardt i den store, flade Sten, der ligger i Dyssens Midte, at der blev et rundt Hul, der er 6 cm dybt og 20 cm bredt, og ud af Stenen kom der Vand, som Kongen bragte Jægeren.

Den runde Fure langs Stenens Yderkant er Mærkerne efter Kongens Pisk.

Denne Overtro har holdt sig til vore Dage, at Stenen aldrig bliver tør, men at der altid staar Vand i Hullet, og den, der bader sine syge Øjne deri, bliver helbredet.

Bagefter skulde man lægge Mønter i Stenen, saa kom Skovtroidene og fjernede dem, naar de Besøgende var gaaet bort.

Senere Forskere er imidlertid kommet med den sikkert rigtige Forklaring, at det er en Sten, tildannet som Symbolet paa Solen og Himmelbuen, Soltilbedernes helige Sten.

Vildsvinejagten regnedes for en ædel Sport, idet

Vildsvin, særlig de store Orner, der kan opnaa en Vægt fra 100 til 250 kg, med deres lange, skarpe Hjørnetænder kan være uhyre farlige, naar de gaar til Angreb paa deres Forfølgere.

Vi kan jo forsøge paa at rekonstruere Jagten, som den skal være foregaaet og baaret frem gennem Tiderne i Vinterbølle Vildtbane.

Valdemarstenen. Pengene, der ses i Hullet, er lagt af besøgende Skovgæster.

Kongen har med sine Jægere, der var bevæbnet med Lanser eller Spyd forfulgt Svineflokken, da pludselig en meget stor og svær Vildorne — en rigtig Basse — pludselig stopper op og gør Front.

Den staar et Øjeblik og betragter Jægerne med sine smaa, onskabsfulde Øjne, — saa gaar den til Angreb med fuld Fart.

Den nærmeste Jæger, der ikke i Tide har faaet dækket sig bag et Træ, forfejler Stødet mod Ornen med sit Vaaben og bliver væltet og meget slemt medtaget af Vilddyrets Tænder.

Tililende Jægere fik fældet Ornen, og Kongen, der

kom springende paa sin Hest, red som omtalt efter Vand og Hjælp til sin tro Jæger.

Ved Udgravningen af Vordingborg Slots Ruiner har man fundet Eksemplarer af vældige Hjørnetænder fra Vildsvin, med skarpe og slidte Flader, der vidner om det nedlagte Dyrs betydelige Størrelse.

Kong Christian den Femte nedlagde i Aaret 1692 paa en eneste Dag her 33 Vildsvin.

Den anden Vildtbane laa 8 km Vest for Vordingborg, den havde en Længde af 15 km, nemlig fra den Byen nærmest liggende Vold og ud til Spidsen af Knudshoved Odde. Voldene gaar gennem Oreby Skov.

Vildtbanen havde to Rækker Volde, der med en Afstand af 1½ km fra hinanden strakte sig fra Kyst til Kyst fra Aunø Fjord til Smaalands havet.

Den østlige Vold er anlagt af Valdemar Atterdag og strakte sig i en Længde af 1½ km fra Kyst til Kyst.

For at forhindre Vildtet i at undvige, blev der bygget store Dæmninger af Kampesten langt ud i Vandet paa begge Sider, hvor Volden endte, og Spor af disse kan endnu ses.

Selve Volden var flere Meter høj med en bred og dyb Grav paa begge Sider, og over denne kunde ingen Hjort eller Hest springe.

Ligeledes kan man se Stedet, hvor Ledvogterens Hus har ligget og Indgangen til Vildtbanen har været.

Kong Frederik den Anden havde sine Stutteriheste gaaende paa Græs om Sommeren mellem de to Rækker Volde, om Vinteren var de opstaldet paa Slottet.

Men Frederik den Andens Søn, den unge initiativrige Kong Christian den Fjerde, fandt disse Forhold alt for smaa, og han besluttede ved sin Tronbestigelse i Aaret 1588 at lade indrette en ny Dyrehave, der skulde overgaa alt andet, ikke alene i Norden, men ogsaa i Nordeuropa.

Han bestemte, at der paa Sjællands smalleste Sted, nemlig fra Præstø Fjord og over til Dybsø Fjord, en Afstand paa 12 km, skulde bygges et nyt Vildtbanehegn, saa-

ledes at denne Vold skulde danne Nordgrænsen for Banen, og hele Sydsjælland skulde være en eneste kongelig Dyrehave.

Hans Ingeniørofficerer afstak Linien, der kom til at bugte sig noget ud og ind efter Terrænet, derved fik Volden en Længde af ca. 14—15 km, og Arealet, der kom

Resterne af Knudshoved Vildtbanes store Vold.

til at udgøre Vildtbanens Størrelse, blev paa ca. 400 Kvadratkilometer eller 7 Kvadratmil, omfattende Købstæder, Landsbyer og Torper, mægtige Skove og store Moser, hegnet mod Nord af det nye Gærde og paa de andre Sider af Havet.

Paa et gammelt Kort fra 1723 kan man tydeligt følge Vildtbanens Vold. Den begyndte ved Tappernøje Kro, der den Gang laa helt nede ved Præstø Fjord ved Hovedlande-

vejen til København fra Syd, og gik over til Vildtbane-kroen ved Dybsø, ved den vestlige Hovedlandeej fra Vordingborg mod Næsted, Slagelse og Korsør.

Volden gik over Store Røttinge, Hammer, Syd om Snesere, Nord om Engelholms og Nylykkegaards Jorder og ud til Dybsø.

Hvor Volden ved begge Sider endte, blev den forsynet med et solidt Pæleværk af nedrammede Egestammer langt ud i Vandet.

Kromanden i Tappernøje Kro skulde passe det østlige Led paa Stiggærde og havde Nøglen dertil.

Kroværten ved Dybsø skulde passe Leddet ved Vest-siden og sørge for, at det efter en Gennemkørsel blev for-svarligt lukket, saa at intet Vildt kunde undvige.

I Aaret 1616 gav Kongen Generalordre til at for-færdige det iøvrigt lidt for vidtløftig planlagte Gærde, han vilde have om Vildtbanen i Vordingborg Len, og sam-tidig indsendtes en Fortegnelse til Kancelliet over de Bøn-der, som nogen af Adelen maatte have indenfor det Areal, der skulde hegnes, for at Kongen med Magelæg kunde blive Eneejer i alt Fald af Jagten indenfor Hegnet.

Det drejede sig om 14 til 16 Bøndergaarde, men Kon-gen maatte have dem, thi det var først efter, at Jagten ved Enevældens Indførelse var blevet Regale, at andre jagtberettigede Grundejere blev udelukkede fra at jage paa deres Ejendom i Vildtbanerne.

Selvejrbønderne var ikke jagtberettigede. Gærdet, der hurtigt blev forfærdiget, var utvivlsomt et Grøfte-gærde, d. v. s. enten et liggende flettet Risgærde eller et staaende Hegn af Stager, rejst paa Volden, fra en bred og dyb Grøft, som vendte ind imod Dyrehaven.

Der var altsaa ingen Mulighed for, at Vildtet kunde komme ud, thi selv om det lykkedes at svømme over Grøften, kunde det ikke faa Fodfæste til at springe over Volden og Hegnet, medens Vildtet udefra nok kunde komme ind i Dyrehaven ved de særligt byggede Indspring.

I Aaret 1617 jagede Kongen en Ugestid ved Vording-borg og havde sit Hovedkvarter paa Slottet.

Dette var imidlertid meget forfaldent og forsømt, siden Kongerne ikke mere residerede der, men kun kom paa Besøg, naar de vilde dyrke Jagtens Glæder.

En Mængde Rotter huserede i de store, gamle Bygninger, og det var en tvingende Nødvendighed, naar Majestæten ventedes dertil, at sende en kongelig Kammerjæger med samt hans Svende derned i Forvejen for at faa odelagt saa mange af Skadedyrene som muligt førend Kongens Ankomst.

I August 1620 var Prins Christian en halv Snes Dage paa Jagt i den nye Dyrehave, hvor han forøvrigt hverken maatte slaa eller skyde ungt Vildt ej heller Raavildt.

Imidlertid blev Hegnet ikke vedligeholdt, og da det omtrent 100 Aar efter blev vanskeligt at skaffe Hoffets Vildtforbrug, skønt der leveredes Vildt fra hele Landet, indstillede Hofjægermester Gram, der varetog Overjægermester-Embedet under Grev Reventlovs Undenlandsrejse 1702, til Kong Frederik den Fjerde, at der indhegnedes et Areal i de Vordingborgske Skove til Dyrehave.

Det store Vildt, Kronvildtet, aftog overalt, og det skyldtes de store Leverancer til Hoffet, og den Frihed, Proprietærerne og Godsejerne tog sig til at skyde det Vildt, der gik fra Vildtbanen, og sælge det i København.

Det var især de største og kraftigste Hjorte, der strejfede rundt, og de trak først ud efter Brunsten, naar de var magre og Huden fyldt med Ormehuller, saa de kom ikke rigtig til Nytte.

Det nye Hegn var projekteret til at faa en Længde paa 20,370 Alen, og dersom det blev sat, kunde Kongens Vildtbane snart komme i god Stand igen. Det vilde saa ikke blive nødvendigt at ladt Vildt komme fra Jylland til Hofhusholdningen, Bønderne vilde blive fri for Transporten, der virkede som en Skat paa flere Tusinde Rigsdaler aarlig.

Udgifterne ved at rejse Hegnet blev dog for store, og hele Sagen hvilede til 1715, da det blev bestemt, at de gamle Grøfter skulde graves op igen, og 200 svenske

Krigsfanger fra Magnus Stenbocks Armé fra Tønningen skulde sættes i Arbejde dermed.

Med denne store Arbejdsstyrke mentes Arbejdet at kunne gøres færdigt paa 3 Maaneder, naar Grøften blev gjort 6 Alen bred for oven og 3 Alen dyb med 2 Alens Bundbredde.

Midt i Juli blev Arbejdet paabegyndt med 200 Mand, men deraf var de 16 syge, og senere deserterede 40, saa da det standsedes sidst i Oktober Maaned, var Grøften kun gjort færdig fra Tappernøje til Store Røttinge By, en Afstand paa ca. 5000 Alen.

Grunden til, at der ikke var naaet mere, var, at Graven efter Kongens Ordre skulde være 4 Alen dyb i Stedet for 3 Alen, at Jorden var haard med Ler og mange Sten, ofte saa store, at der maatte bruges Kraner og Løftstænger til at tage dem op med, og at Mandskabet var slet og uvilligt..

Desuden syntes Grøften paa denne Strækning ikke helt at have fulgt den gamle Linie.

Skønt de til Hegnet bevilgede Penge, ialt 1684 Rdl., allerede var brugt, blev Arbejdet dog fortsat næste Aar, og i Efteraaret 1718 var Grøften færdig, og den store, høje Vold var i Orden.

Oven paa den store Vold var sat et Gærde, der brugtes som liggende Hegn, hvilket vil sige, at Stolperne var gravet skraat ind i Volden, saaledes at de hældede ud over Graven, og imellem var der flettet Risgærde.

De svenske Krigsfanger kunde nu sendes bort og efter Kongens Resolution indkvarteres paa Steder, hvor de ikke kunde løbe deres Vej, og hvor de kunde faa deres Underhold hos Undersaatterne: „Dog ikke paa Vores eget Gods, efterdi det mest paa Søkanten er beliggende“.

I Aaret 1719 var der ved Ind- og Udkørslerne fra Dyrehaven bygget 5 Huse til Bolig for Opsynsmændene, der fik 12 Rdl. i aarlig Løn.

Disse Opsynsmænd skulde ride Volden af og i det hele passe paa, at Skovtyve og Krybskytter ikke med Hest og Vogn kunde komme over Grøften med skudt Vildt.

Hele Arbejdet ved Indgrøftningen og Hegnsætningen lededes af Hofjægermester Gram, da Vordingborg Amt, Grevskabet Antvorskov og Vallø var underlagt „eximere“ Overjægermester Chr. Ditlev Reventlovs Direktion.

Grøften blev i alt Fald i Hovedsagen vedligeholdt lige til Ryttergodsets Salg 1774. Indenfor de kongelige Vildtbaners Grænser havde kun Kongen Jagtret uden Hensyn til, hvem der ejede Grunden.

En Undtagelse fra denne Bestemmelse gjaldt Jungs-hoved Gods, der var beliggende i Vordingborg Vildtbane, og ejedes af Christoffer Parsberg. Man maatte jage Vildt paa sin Ejendom til eget Brug, men ikke benytte det som Indtægtskilde.

For at Vildtet ikke skulde komme til Skade, var det Jordbrugerne i de sjællandske Len forbudt ved Lov, udstedt 1601, at bruge spidse Stave i deres Gærder, hvormed de søgte at hegne og værne deres Marker og Kaalhave.

Skønt Vordingborg Amts Vildtbane egentlig var en Dyrehave, regnedes den dog ligesom Falster, hvor Kongen havde Jagten over hele Øen, for almindelig Vildtbane.

Der var en betydelig Bestand af Kronvildt, Daavildt og Raavildt, saa der leveredes herfra meget Vildt til Hoffet.

I den strenge Vinter 1740 faldt der, døde af Sult, Kulde og Udmattelse en Mængde Dyr, saaledes 82 Kron-dyr, 182 Daahjorte, 356 Daaer og Kalve og 240 Raadyr og i Vinteren 1754—55 67 Stykker Kronvildt, 370 Daadyr og Kalve samt 81 Raadyr.

Der blev kun leveret meget lidt Foder til Vildtet, undtagelsesvis 36 Læs Hø om Aaret. 1719 søgte Hofjægermester Gram om at faa 500 Læs Hø fra Esrum til Dyrehaverne paa hele Sjælland, men Kongen resolverede, at der kunde nedskæres nogle Grene, som Vildtet kunde søge sig Næring af. Det lykkedes for Hofjægermester Gram at faa udvirket, at Vordingborg Vildtbane fik 46 Læs fra Esrum, som blev afhentet af Bønderne den lange Vej med Heste, Vogn og Mandskab.

Bønderne klagede over, at om Vinteren var deres Kaalgaarde Dyrenes Skjul og Dække, og Kaalen og Kornet i Stakkene deres Føde.

1731 meddeltes det, at Vordingborg Vildtbane var godt besat med alle tre Hjortearter, og navnlig var der

Vildtbanesten Nr. 1 ved Nyso.

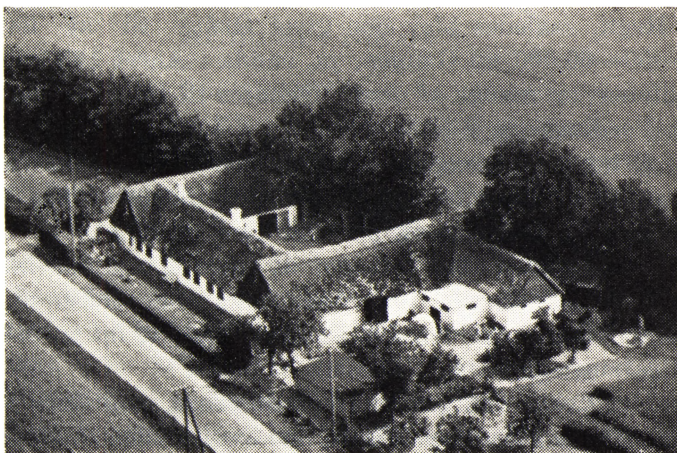
paa Knudshoved en god Bestand af Kron- og Daavildt, især mange Daadyr.

Vildtbanens Nordgrænse var markedet ved Pæle, det var 6 Alen høje Egepæle tilhugget i Firkant paa 10—12 Tommer.

Der var ogsaa tilhuggede Stenpæle; de havde en Højde fra 2½ til 3 Alen og kostede med Krone og Navnetræk 4 Rdl. Stykket.

Ved Indkørselen til Herregaarden Nysø ved Præstø staar der ud mod Hovedvejen en af de gamle Vildtbanesten, nu indhegnet med en Tjørnehæk. Stenen er ca. 1½ Meter høj, en firkantet tilhugget Granitsten med Mærker og Indskrift.

For oven Kong Frederik den Femtes Navnetræk oven over en Kongekrone, under dette igen følgende Bogstaver: V. D. B. A., hvilket betyder Vordingborg Amt.

Den gamle, historiske Vildtbanegaard. Resterne af Hegnet ses bag ved Gaarden.

Nedenunder dette et W. B., hvilket betyder Vildtbane og atter nederst Nr. 1.

Der klagedes meget over Krybskytteri ved Vordingborg, og Jagtvæsenet foreslog endog 1742 at forbyde Amtets Beboere ved Stranden eller i Skovbrynene at have Skydevaaben, men Forslaget blev ikke bifaldet, da Bonden kunde faa Brug for sit Gevær baade mod onde Mennesker, og naar han skulde være behjælpelig med at paa-gribe Desertører i Distriktet.

Desuden skulde de Personer, der vilde drive Krybskytteri, nok forstaa at skaffe sig Geværer.

Efter Nutidens Forhold var der meget faa Krybskyt-

ter, det var ikke hvert Aar, der verserede en Krybskytte-sag, og sjældent var der mere end et Par Sager om Aaret, men til Gengæld kunde en enkelt Sag undertiden vare flere Aar.

1620 gav Christian den Fjerde Ordre til at sætte et Hegn af Enebærstager mellem Kronens og Haraldsted-gaards Skove ved Næstved, og 1624 skulde Vildtbanen ved Antvorskov indhegnes.

Der blev tidligere indført Enebærstager fra Skaane til Hegn, saaledes blev der givet Ordre til at levere 40—50—60,000 ad Gangen, ja, endda i Aaret 1636 nogle Millioner, og mange af dem anvendtes til Dyrehavehegnet paa Vordingborg Vildtbane.

Efter at Ryttergodset var solgt 1774, ophørte Vildtbanen at eksistere, de nye Ejere af Jorden, hvorpaa Volden laa, sløjfede den og jævned Graven ud.

Naar man i Dag forsøger at følge den gamle Linie, hvor Vildtbanehegnet har staaet, kan man endnu se betydelige Rester af den fra Præstø Bugt og op til Nørre Smidstrup og videre Vest paa.

Her ligger den gamle Vildtbanegaard, som Chr. Winther omtaler i Hjortens Flugt, lige bag ved dens Udlænger ligger den gamle Vold, saa nogenlunde bevaret.

Ellers taber dens Spor sig i Terrænet, men dukker op hist og her som Grænseskel mellem Marker.

Ved Dybsø Fjord danner den Nordgrænsen for Nylykkegaardens Marker, og den slutter ude ved Kyllesbæks-husene Syd for Vester Egesborg.

Saaledes markerer kun hist og her paa Strækningen fra gamle Tappernøje til Dybsø enkelte Jordvolde og dybe Grøfter de sidste Spor og Rester af Nordens største Dyrehave, rejst ved et Magtbud, ved en Konges Vilje, hvis Befaling var Lov, og som kostede uhyre Summer og Arbejdskraft at faa lavet.

Engang et Kæmpeværk, stort og imponerende, nu kun en saga blott.

MOGENSTRUP KRO

Af Rasmus Nielsen †.

MOGENSTRUP KRO hører til de yngste Kroer i Sydsjælland, idet den først blev oprettet i 1829 ifølge et kgl. Privilegium; men den havde en Forløber i Fladsaa-kroen i Mogenstrup Sogn nær ved Næstved—Vordingborg-Landevej.

Fladsaa-kroen var en kgl. privilegeret Kro og blev oprettet i 1800, idet Fæsteren Niels Poulsen af Anneksgaarden, som Stiftsdame i Vallø Frk. Birgitte Sophie Christiane Kaas ejede, fik kgl. Privilegium af 5. Juli 1800 for hans og hans Hustrus Livstid paa at holde Værts-hus i Fladsaa, give de rejsende fornødent Logi og forsyne dem med Spise- og Drikkevarer til Nødtørftighed og for en billig Betaling, og han skulde give 10 Rdl. aarlig til den kgl. Kasse. Han maatte selv brygge Øl til de rejsende; men han skulde købe Brændevin i Købstæderne. Han maatte ikke beværte Sognets Beboere. Hvis han gjorde det, vilde han miste Bevillingen og blive tiltalt for ulovligt Krohold. Han skulde finde sig i uden Godtgørelse for Næringstab, at hans Bevilling blev flyttet et andet Sted hen, hvis Vejforholdene blev ændret.

Niels Poulsen blev født ca. 1751 og viet 27. April 1781 ifølge Kongebrev i Anneksgaarden til Vibeke Kirstine Hansdatter Fraas. De fik to Børn: Pouline og Hans. Han var Fæster paa Anneksgaarden i Fladsaa ca. 1781—

1806 og blev begravet 30. Decbr. 1806 paa Mogenstrup Kirkegaard, 55 Aar.

Christen Jensen fæstede saa Anneksgaarden i 1807, og 19. Novbr. s. A. fik han kgl. Privilegium paa Krohold i Anneksgaarden, og det ligner Niels Niels Poulsens. Han fik sin Krobevilling bekræftet 28. Oktbr. 1815. Han var Indehaver af Fladsaakroen til 1829.

Der har dog næppe været noget særligt Krohus i Fladsaa; men nogle Stuer i Anneksgaarden er blevet benyttet til Krostue og Gæsteværelser. Der omtales i hvert Fald intet særligt Krohus.

Man maa antage, at Hovedfærdselen mellem Næstved og Præstø og omvendt indtil 1824 gik ad Næstved—Vordingborg Landevej til den Sognevej, som fra nævnte Landevej gaar gennem Fladsaa, hvorefter Færdselen fulgte denne og andre Sogneveje til Præstø. For de vejfarende havde Fladsaakroen nogen Betydning.

I 1824 blev den nuværende Næstved—Præstø-Landevej anlagt; herefter fulgte Hovedfærdselen mellem disse to Byer denne Vej. Færdselen gennem Fladsaa ophørte nu næsten. Fladsaakroen kom saa til at ligge afsides og mistede sin Betydning for de rejsende.

Frk. Birgitte S. Chr. Kaas besluttede saa i 1829 at flytte Fladsaakroen i Anneksgaarden, som hun ejede, hen paa sin Jordlod ved Mogenstrup Mølle, der laa lige op til Næstved—Præstø-Landevejen, hvor de vejfarende, som sagt, nu færdedes.

Hun lod da sikkert i Sommeren 1829 bygge en Kro i Nærheden af Mogenstrup Mølle, og det er den første Kro paa dette Sted. Denne Krobygning er til den Dag i Dag.

Hun sendte i 1829 en Ansøgning til Kongen om Tilladelse til at flytte Fladsaakroen til Mogenstrup Mølle, og hendes Ansøgning blev anbefalet baade af Herredsfogeden for Hammer Herred og Amtmanden over Præstø Amt. Han fik da følgende kgl. Privilegium af 2. Juli 1829:

„Vi Frederik den Sjette etc.

Gør vitterlig, at Vi efter allerunderdanigst Ansøgning og derom indkommen Erklæring allernaadigst har bevilget og tillidt, ligesom Vi og i Overensstemmelse med den under 4 Febr. 1771 ergangne allerhøjeste Resolution, herved bevilger og tillader, at Stiftsdame i Adelig Stift Wallø, Os elskelig Frøken Birgitte Sophie Christiane Kaas maa i det Sted, hun agter at lade opføre ved Landevejen mellem Næstved og Præstø i Nærheden af Mogenstrup Mølle, fremdeles og indtil videre lade holde det Værtshus, som det ifølge Bevilling af 19. Novbr. 1807 og Konfirmations Bevilling af 28. Oktbr. 1815 har været Christen Jensen tilladt at holde i den af ham i Arvefæste hafte Gaard i Fladsaa By, Næstelsø Sogn (fejl for Mogenstrup Sogn) under Præstø Amt, og de rejsende med fornøden Logementer samt Spise- og Drikkevarer til Nødtørftighed og for en billig Betaling sammesteds lade betjene imod deraf at svare til Vor Kasse i aarlig Afgift ti Rigsbankdaler Sølv, som i rette Tid erlægges med Vilkaar, 1, at Værtshusholderen der paa Stedet vel maa brygge Øl til Værtshusholdets Fornødenhed, men at det derimod forbydes ham aldeles at brænde Brændevin, da han bliver pligtig at tage det, som han deraf behøver og falholder i Købstæderne, 2, at ligesom dette Værtshus alene er bevilget for rejsende, det saaledes og skal være Værtshusholderen ganske forment at holde Kro for Sognets Bønder eller andre af Almuen, som ikke er vejfarende eller paa deres Rejser passerer dette Værtshus, under denne Bevillings Fortabelse og videre Straf som for ulovligt Krohold, og 3, at det hidtil i Fladsaa By førte Værtshushold aldeles nedlægges. I øvrigt holdes Værtshuset, saa længe samme vedbliver, stedse i forsvarlig Stand ved lige, ligesom Værtshusholderen dermed i alle Maader har at rette sig efter Loven samt de nu udgangne eller herefter udkomne Anordninger.

Hvorefter alle sig haver at rette. Forbydendes alle og enhver Hinder herimod at gøre.

Givet i Vor Kongelige Residensstad København, den 2. Juli 1829.

Under Vort Kongelige Segl.

Efter Hans Kongelige Majestæts allermaadigste Befaling.

*Møsting. Essen. Moltke. Mandex. Meyer.
/Lund“.*

Frk. Kaas ønskede i 1831 at flytte sit Brændevinsbrænderi ved Sortebrødregaard ved Næstved til Mogenstrup Kro. Hun søgte saa Kongen om Tilladelse dertil. Han anmodede Rentekammeret (Finansministeriet) om en Udtalelse herom. Det mente, at Ansøgningen kunde bevilges, naar der ved Afgiftens Fastsættelse blev sørget for, at Kongens Kasse intet Tab led, og at Næstved fik en passende Godtgørelse for det Næringstab, som Byen vilde lide, naar et Brændevinsbrænderi blev anlagt i Mogenstrup.

Rentekammeret vilde dog bede Danske Kancelli om en Erklæring over denne Sag. Det fraraadede at give Tilladelse til, at Brændevinsbrænderiet blev flyttet fra Næstved til Mogenstrup Kro, fordi denne kun laa en Mil fra Næstved, og fordi Kancelliet ikke ønskede Brændevinsbrænderier anlagt paa Landet.

Rentekammeret svarede saa Frk. Kaas, at „den ansøgte Bevilling ikke kunde meddeles“.

Frk. Kaas gav dog ikke op. Hun sendte atter i 1832 en Ansøgning til Kongen om at faa Lov til at flytte Brændevinsbrænderiet fra Næstved til Mogenstrup Kro. Hun meddelte Kongen, at hun vilde nedlægge Brændevinsbrænderiet og i Stedet for oprette et Bryggeri, hvori hun vilde „lade brygge en Kvantitet sundt og stærkt Øl til gratis Uddeling blandt Omegnens fattige og syge og Rekonvalescenser, til hvilken Brug dels hun selv, dels Enkegrevinde, Geheimekonferensraadinde Danneskiold Samsøe og Overdirektør for Gisselfeld Kloster, Grev Danneskiold Samsøe agter at skænke 150 Tønder Byg foruden den fornødne Humle, Brændsel m. m.“

Rentekammeret syntes nu, at det foranførte var et saa godt Tilbud, at det indstillede til Kongen (7. Febr. 1832), at „det her omhandlede Brændevinsværk, som attraas anlagt i Mogenstrup Kro, blev ansat til en saadan Afgifts Svarelse for den Tid, det var i Brug, at denne Afgift blev lig den, der af et lige stort Værk med sammes stærkeste Brug kunde have, hvis det laa i en Købstad, og naar desuden de Bygninger, som dertil maatte bruges, blev ansat til Bygningsafgifts Udredelse efter Forordningen af 1. Okt. 1802. Kongens Indtægt af Brænderiet blev derved uforandret. Den Konsumtionsafgift, som vilde blive at erlægge af, hvad Arbejderne ved Værket maatte fortære, naar dette var beliggende i en Købstad, men som ikke erholdes, naar Værket drives paa Landet, erstattes rigeligt derved, at Kongens Kasse ved den ovennævnte Ansætningsmaade vilde blive saa meget mere sikker paa at erholde den fulde Indtægt af Brændevinsbrændingen.

I Tilfælde af, at nogen udvidet Tilladelse til Brændevinsbrænderiers Anlæg paa Landet, skulde i Almindelighed blive bevilget, bør Brændevinsbrænderiet i Mogenstrup underkaste sig de Vilkaar og Bestemmelser, der i saa Henseende maatte blive foreskrevne.“

Kongen resolverede 13. Marts 1832 følgende:

„Vi vil i Betragtning af de særdeles Omstændigheder allernaadigst have Stiftsdame i Vallø Frk. Christiane Kaas forundt Tilladelse til at flytte det hende tilhørende saakaldte Sortebrødre Brændevinsbrænderi i Næstved Købstad til Kroen ved Mogenstrup paa Vilkaar, at Værket ansættes til en saadan Afgifts Svarelse for den Tid, det er overladt til Brug, at denne Afgift bliver lig den, der af et Brænderi af samme Størrelse ved det stærkeste Brug kunde have, naar det var beliggende i en Købstad, at derhos de Bygninger, som til det anlæggende Brænderi maatte bruges, vorde ansatte til Bygningsafgifts Udredelse ifølge Forordningen af 1. Okt. 1802, samt at Ejerinden i Tilfælde af at nogen udvidet Tilladelse til Brænde-

vinsbrænderiers Anlæg paa Landet, skulde i Almindelighed blive bevilget, skal være forpligtet til at underkaste sig de Betingelser og Bestemmelser, der i saa Henseende maatte blive foreskrevne.“

Brænde vinsbrænderiet blev sikkert flyttet fra Næstved til Mogenstrup Kro i 1832; i hvert Fald var det der i 1834; thi i Mogenstrup Folketælling 1834 nævnes en Brænde vinsbrænder Hemming Larsen og 3 Karle ved Brænderiet ved Mogenstrup Kro.

Det blev nedlagt mellem 1846—50, idet Niels Andreasen var Brænde vinsbrænder i Mogenstrup 17. April 1846, mens der ingen Brænde vinsbrænder nævnes i Mogenstrup Folketælling 1850.

Ølbryggeriet, som blev anlagt i 1829, har sikkert været nedlagt i Aarene 1850—ca. 1880, da der hverken nævnes Bryggere eller Ølkuske i Mogenstrup Folketællinger 1850, 1855, 1860 og 1870. Det maa være kommet i Gang igen mellem 1870—80, da der i Folketælling 1880 nævnes en Maltgører og en Ølkusk. I 1899 blev Bryggeriet skilt fra Kroen.

Der blev i 1899 af Ejeren Wolff-Sneedorf til Grevensvænge opført en større Pavillion med Værelser i direkte Forbindelse med Kroen. Arbejdet blev udført af Murer Myrthue, Gavnø.

Oprindeligt maatte Kroforpagteren kun servere for rejsende; men omkring 1860 har han rimeligvis faaet Lov til ogsaa at servere for Sognets Beboere.

Ejerne af Mogenstrup Kro.

Mogenstrup Kro og Mølle hørte under Herregaarden Grevensvænge i Rønnebæk Sogn 1829—ca. 1852 og ca. 1865—1922. Ca. 1852—65 ejedes Kro og Mølle af Herman Jensen Juul Bang, som boede i Kroen 1852—65, men havde bortforpagtet den og Møllen. Han har rimeligvis ikke i 1865 kunnet svare de Renter og Afgifter, han skulde yde Grevensvænge, hvorefter denne Gaard atter har overtaget Kroen og Møllen.

Der er følgende Ejere af Grevensvænge: Frk. B. S. Chr. Kaas (1829—47), Engberg (1847—52), B. Wolff (1865—66) og hans Søn Gerner Wolff-Sneedorff (1866—1925), og han solgte i 1922 Kroen til Forpagteren William Petersen. Derefter har der været følgende Ejere: O. P. Petersen, Chr. Nielsen og hans Søn Gunnar Nielsen, Winther og Otto Alfred Larsen (Febr. 1944 til 2. Decbr. 1946). Den nuværende Ejer Harry Jensen, overtog Kroen 3. Decbr. 1946. En Del af Kroens Bygninger brændte sidst i Januar 1947.

Forpagterne af Mogenstrup Kro.

Saa længe der kun maatte serveres for rejsende, har Forpagterne sikkert ikke tjent ret meget, siden de skiftede saa hyppigt.

1. Eline Borchenius havde forpagtet Kroen fra 1829—39, født ca. 1778, var Enke i 1834.

2. Christen Petersen (1839—42).

3. Christian Schroll (1843—47). Se Aar bog 1943, S. 95. Han døde 23. Juli 1890.

4. Niels Andreasen (1847—52), født i Hammer ca. 1821, gift med Elise Jørgine Nielsen, født i Køng ca. 1815.

5. Christian Carlsen (1852—63), Forpagter af Møllen 1850 og af denne og Kroen 1852, født i Allerslev ca. 1824, gift med Frederikke Andrea Winther, født i Korsør ca. 1812.

6. Jens Rasmussen (1864—72), Forpagter af Mølle og Kro, født i Køng ca. 1829, gift med Maren Kirstine Frederiksen, født i Rønnebæk ca. 1825.

7. Anders Pedersen (1873—99), Forpagter af Mogenstrup Avlsgaard, Mølle og Kro, født i Øverup, Herlufsholm Sogn ca. 1834, gift med Julie Marie Petersen, født i Næstved ca. 1849.

8. Hans Peter Pedersen (1899—1909), Søn af Nr. 7, født i Næstved ca. 1768, Forpagter af Kroen og Møllen, og 8 Tdr. Land.

9. Rasmussen.

10. Villiam Petersen, som købte Kroen med Jordtiliggende i 1922.

Kilder: Rentekammerets Ekspeditionsprotokol 1799—1800, do. 1807—08 og do. 1829, Rentekammerets Relations og Resolutionsprotokol 1832, Mogenstrup Folketælling 1834, 1840, 1845, 1850, 1855, 1860, 1870, 1880 og 1890, Mogenstrup Kirkebog 1778—1809, do. 1814—42 og do. 1842—90.

HOVBUD OG ÆGTKØRER

Af *Holger Munk.*

„Hoveriet hvilede paa gaarden, ikke paa personen“, fastslaar Hans Fussing i „Herremand og Fæstebonde“ (FHF s. 208), og fortsætter: „Det var en del av bondens ydelse — — —“ og videre efter at have omtalt nogle eksempler paa, at fæstebonden maatte møde personlig: „Det normale har dog været, at bonden kunde sende en karl eller pige til hove, — —“. Ja, det er vist det almindelige indtryk, at det har været saadan, at fæsteren enten kunde: 1) møde personlig, 2) ved sin hustru, 3) ved sine voksne børn, 4) ved sin karl eller pige eller 5) ved hvem han nu kunde eller vilde leje til det, alt efter pligtarbejdets art. Fussing nævner et eksempel paa samtlige muligheder (FHF II Hoveri) fra forskellige egne af landet, fra private godser som fra krongods og stiftelser, alt fra aarene omkring 1600. Det er ogsaa rimeligt, at forholdene maa have været noget nær de samme videre frem gennem 17-tallene, men nogen større samlet undersøgelse over, hvem det var, der mødte til pligtarbejde paa hovmarken, paa „gaarden“ eller til ægt, er endnu ikke foretaget, og det virker derfor overraskende, naar Hvidtfeldt under sin omtale af forholdet: Bondens arbejdskraft og driften af hovedgaardsjorden (i Festskrift til Erik Arup s. 263) kan fastslaa, som var det en almengyldig kendsgerning: „Thi det var jo ikke bønderne, der sled — og morede sig — her, men deres tjenestefolk“. Hvis det foran citerede skal forstaas saadan, at fæstebonden slet ikke kom paa

hovmarken eller i ægt eller i al fald kun sjælden, men derimod lod møde ved andre (sine tjenestefolk), saa har Fussing jo som foran nævnt allerede paavist, at det ikke var tilfældet alle steder og til alle tider, og følgende bidrag, der her er fremdraget til belysning af, hvorledes forholdene var i Sydsjælland — specielt paa Vordingborg Ryttergods og paa nogle af de godser, der opstod heraf — i 17-tallene, vil yderligere understrege dette og fastslaa, at man for denne landsdels vedkommende ikke kan generalisere og sige, at det ikke var „bønderne, der sled“.

De vigtigste kilder til følgende er:

- Wordingborg Rytterdistrikts Justitsprotokoller 1721—1774. (W.R.T. — Landsarkivet).
- Tingbøger fra Jungshoved Birk 1717—1718 (T.J.B. — Landsarkivet).
- Vordingborg søndre Birks Politiprotokoller for 1791—1801. (V.B.P. — Landsarkivet).
- Wordingborg Rytterdistrikts Jordeborgsregnskab 1718—1774. (W.R.J. — Rigsarkivet).
- 3 Beskrivelsesforretninger over Gaarde og Huse i Vordingborg Rytterdistrikt 1739—1741. (B.V.R. 1739 — i Pakke i Rigsarkivet).
- Generalregister for Vordingborg Distrikt iflg. Kgl. Forordning af 23. Sept. 1762 for October Maaned 1762. (Rigsarkivet).

Samtlige tilfælde, hvor der tales direkte om hovning, ægt eller arbejde af en eller anden art, eller hvor der er mulighed for at faa oplyst et eller andet om, hvem der mødte til pligtarbejde eller til arbejde af anden art, er taget med.

Hovning ved gangbud:

1725 d. 9. novbr. rejses sag mod dragon Hans Jørgensen, som slog Henrik Hugger i Dyrlev saa voldsomt, at han døde af det. Der vidnes, at det skete en dag, de kom fra hovarbejde (høslet) og i Lars Olsens gaard.

Henrik Hugger var ikke rytterbonde, saa der er mulighed for, at han har gjort en hovdag for en eller anden Dyrlevbonde. (WRT 9/11 1725).

1755 d. 5. juli var „henimod 100 Mand“ i færd med at slaa Hø i Knudsby Enghave. Herunder jager de en „liden Dyreunge“ op, og da de giver sig til „at huje og støje“, rendte den saa „forvildet mod Jacob Bruusen fra Skaverup“, som i ubetænksomhed slog til den med sin strygespaan, saa den døde.“ Det fik han naturligvis fortræd af, men samtidig blev det oplyst, at der blandt de 100 mand paa hovsletten hin dag var flg. rytterbønder: Rasmus Pedersen, Rasmus Hansen og Christen Frederiksen, alle af Knudsby, samt Ole Nielsen, Skovfoged af Oreby, foruden den uheldige Jacob Bruusen af Skaverup. — Der nævnes ingen karle eller drenge ved denne lejlighed. (WRT 1755).

1771 d. 28. febr. staar Heinrich Pettersen, Ladefoged paa Beldringe, anklaget for „Overlast imod Hovningspige“. Det oplyses ved vidner, at ved „Møgning paa Beldringe havde Ladefogeden slaget Pigen Kirsten Andersdatter blaa og blodig“. Pigen tjente Rasmus Klandt i Hammer, som havde ladet hende syne ved to gaardmænd i byen.

Vi faar desværre ikke at vide, hvem der kørte møg-vognen den dag paa Beldringe, og heller ikke, hvilket arbejde pigen fra Hammer var sat til. Muligt har det været med spredning. (WRT 1771).

I sept. 1741 var flere tilsagt at „forrette Hoveri med Tærskning paa Vordingborg Slos Ladelo“, og blandt disse ogsaa Karlen Christen Nielsen fra Ørslev, som „stod og aad paa et Stykke Brød“, da ladefogeden Peiter Sivertsen kom til og sagde: „Staar din Hunsvot nu og tøgger Brød, er det nu Tid saa at staa. Dievelen skal tage dig,“ — „og med det samme slog ham over Nakken, af sine Kræfter

saa Kosten røg af Stagen, saa han sligrede derved.“ — Da Sagen den 12. oktober kom for retten, forsvarede Peder Sivertsen sig med: „at Karlen havde været efterladen paa hans Arbejde og formener, at han, som den, der havde at befale over Karlen ej havde forset sig i at straffe ham med et Rap af en Kep“. Han fik dog alligevel en bøde paa 4 mark foruden 6 mark i sagsomkostninger, idet han ikke havde „Myndighed paa sin Husbonds Vegne at straffe Slottets Bønder“. — Denne karl fra Ørslev er den eneste, der nævnes ved denne hovtærskning. — (WRT 1741).

Torsdagen den 24. november 1796 havde fogeden Ole Michelsen af Ornebjerg ladet „Ornebjerg Treding tilsige at møde med et forsvarligt Bud med Sold og Sæk for at rense Korn“ paa Iselinge Lo. De mødte ogsaa som tilsagt, men først op paa formiddagen, nogle kl. 9½ og andre først kl. 11, og da ingen vilde gaa i arbejde, før alle var kommet, fik de kun rensat 76 tønder korn, hvorfor forpagteren sildig om aftenen atter sendte Ole Michelsen besked om at tilsige „10 friske Folk“ til at rense resten op. Han tilsagde næste morgen tidlig 6 bønder fra Neder Vindinge og 3 fra Kastrup, men de nægtede at møde, da de mentes at have gjort deres part af arbejdet — og heraf opkom retstrættens, der fortæller noget om, hvem der var mødt den 24. novbr. paa Iselinge lo. Der klagedes nemlig over Peder Hougaards bud, som „ikke var forsvarligt“, idet han havde sendt „en liden Pige som ikke kunde samle Kornet i Soldet“. Herimod forsvarede Peter Hougaard sig ved at lade ladekarlen Niels Christensen „tilspørge, om der ikke var flere, som havde endnu vaagere eller lige saa ringe Bud som hans“ (Peder Hougaard), — men ladekarlen undgik at svare direkte derpaa.

Skønt vi kun kender dette ene bud — Peder Hougaards pige —, saa ligger det dog i hans „tilspørgsel“, at ogsaa andre af bymændene havde ladet møde ved bud, og rimeligvis ogsaa endda ved piger. (VBP 1796).

1727 d. 8. maj, Marcus Ibsens enke af Skuderup sad ene med gaarden, og da hun var noget forfalden til drik, blev den naturligvis ikke passet, som den burde, ligesom hendes hovpligt heller ikke blev opfyldt. Nu var det hovgærderne, det gjaldt, og for at faa hendes hele stilling klarlagt ved tingsvidner, har regimentsskriver Swane ladet samtlige Skuderup mænd indstævne som vidner, og herunder bliver det forklaret, at de har maattet lukke nogle hovgærder for enken, sammen med at de lukkede deres egne. Det er muligt, at der har været karle med ved det hovarbejde, men vi hører ikke noget om det, og kan vi dømme efter bøndernes hele tilstand der i byen, er der overvejende rimelighed for, at de selv har udført en væsentlig del af det hovarbejde. (WRT 1727).

1739 d. 17. septbr. havde regimentsskriverens fuldmægtig Søren Sorterup indstævnet en del bønder fra Ørslev treding for deres opsætsighed under pligtarbejde ved Vildtbanegrøften.

„Hans Pedersen af Ørslev vandt, — — at sidst afvige Tirsdag otte Dage havde Forvalter Plums Fuldmægtig Søren Sorterup en Del Bønder samlet ved Vildtbanegrøften, som skulde reparere deres tildelte Parter sammesteds, og da hentede Vidnet efter Sorterups Begæring Ørslev Mænd hen til Sorterup, som stod hos Fæby og Græsbjerg Mænd. Da sagde Sorterup til Ørslev Mænd, at de skulde hjælpe Fæby Mænd noget paa deres Parter. Saa svarede Ørslev Mænd, at de havde onde og slemme Grøfter nok selv og vendte om igen til deres egne Grøfter — — —“.

Af dette forhør ved vi, at der var mindst 3 rytterbønder fra Ørslev med paa pligtarbejde ved Vildtbanegrøften den omtalte dag; men da der udtrykkelig tales om Ørslev Mænd, Græsbjerg Mænd og Fæby Mænd, maa dette uden al Tvivl tages som Udtryk for, at der var adskillig flere bønder med i arbejdet, uden at det dog kan

udelukkes, at der ogsaa — i en del tilfælde — har været karle. Men det tales der blot ikke noget om. (WRT 1739).

Tirsdag den 12. aug. 1738, den dag da landsdommer Knud Ahasverus Becher til Bekkeskov blev myrdet af godsets hovbønder i enghaven til Bekkeskov, ved vi meget nøje, hvem der da var til hove for at stakke og køre hø ind. Af de 11, der blev halshugget den 21. juli 1739, var der 3 gaardmænd, 1 husmand, 1 inderster og 6 ungkarle. (Bekkeskov Skifter 1696—1754).

Hovning ved spanddage, kørsel i langrejse eller ægt:

1734 den 26. marts staar nogle ryttere indstævnet for at have overfalder 3 Stensby-bønder, som havde været i Vordingborg og „leveret Fourage“. Da vejen var „ond“, var de kørt ind paa hovmarken et stykke vej kort før Nyraad, hvad de nævnte ryttere havde set og mente sig berettigede til at paatale. Det førte til skænderi og slagsmaal, og hvad der i denne forbindelse har vor interesse, til at vi nu kender navnene paa de tre Stensbymænd, der den dag havde Vordingborgtur. (WRT. 1734).

1731 den 2. november fremkom under en tyverisag følgende: — — „for en 2 el. 3 Aar siden var Gederød Bymænd med flere ude i Vordingborg at age Gødning og samme Tid kørte Ole Knudsen formedelst hans Heste var voge hjem med sin Vogn“ — — noget før de andre. Der nævnes ingen karle ved denne lejlighed. (WRT. 1731).

1722 den 16. juli staar Bent Jørgensen i Nørre Mern frem paa Ugledige ting og vidner i en sag angaaende en stjålet hest, at „omtrent for fire Uger siden var han og flere af hans Bymænd i København“. — Han siger ikke, om det var en pligtrejse, de var paa, men det er rimeligt, og vi kender nu navne paa mindst fire Mernbønder, der var med paa denne langrejse. (WRT. 1722).

1741 den 25. marti var Viemose treding tilsagt at køre „Sten til den lange Bro i Vordingborg“. Herunder opstod der en trætte, der endte med „Hug og Slag“ — og tingrejse for Niels Poulsen Niels Skinder af Viemose og Tobias Pedersen af Balle, alle rytterbønder. (WRT. 1741).

1741 den 6. juli vidner rytterbonden Jens Jensen af Ørslev, „at afvigte Tirsdag otte Dage var Ørslev Treding Mænd i Kvægerstræde for at sætte Grøfterne i Stand, og da havde Hans Pedersen af Fæby hildet sine tvende Bester i Strædet uden for Hovmarken. I det samme kom Peiter Sivertsen ridende i fuld Trav, hvorved Besterne Hans Pedersen tilhørende kneisede i Vejret og gik over Grøften ind i Hovmarken — —“. Besterne blev straks indfanget og foldet, „hvorved de blev heftet fra om Aftenen ved Solbjergs Lauget og til om anden Dagen ved Middagstider“ — og herom retstrætten. Der nævnes 3 rytterbønder fra Ørslev foruden Hans Pedersen fra Fæby, men ingen karle. (WRT. 1741).

1741 den 21. september indføres følgende i tingbogen i Ugledige: D. „1. September, som var en Fredag Eftermiddag kl. 6 Slet, var Skovrider Ravn kommet ridende igennem Peiter Piils Gaard (i Bakkebølle) og ned til Bakkebølle Strandskov, hvor han skød en stor Hjort. Omtrent en halv Time efter kom Skovrideren tilbage igen, og da fulgte Henrik Kock af Ørslev med hannem som havde den døde Hjort paa sin Vogn og kørte til Ørslev med.“ Denne vejlængde blev anslaaet til en mil. — Her blev hjorten kun opholdt saa længe, det tog skovrideren at skrive en Følgeseddel, „som var ikke uden et Kvarter“, hvorefter Henrik Kock straks kørte til Ugledige, „som er en halv Mil“, og hvortil han ankom kl. 8½ aften til rytterbonden Stephan Holm. Men da denne ikke havde sine bester hjemme, kom hjorten først herfra kl. 3 morgen. Stephan Holm afleverede hjorten i Dyrlev hos Otto Lorentsen „omtrent Kl. 6 Slet, og straks herefter blev

Peder Vestergaard befalet at køre Dyret til Hadstrup, som han og gjorde, saa snart han fik sine Heste af Marken.“ Om formiddagen kl. 8 slet leverede han dyret til Peder Hansen af Hadstrup, der atter kørte det videre til „Morten Giøde i Baarse“, hvor han var „mellem 9 og 10 Formiddag“. Men inden denne kunde „faa sin Heste af Marken og leveret Dyret til Anders Larsen i Snesere“, var klokken blevet „omtrent 3 om Eftermiddagen“. — Fra Snesere kørte Anders Larsen hjorten „til Everdrup, hvor Ryttergodset slipper og Proprietariegodset antager, og sammesteds leverede han Dyret til Jens Knudsen, Sognefoged under Gisselfeld Gods“. — Paa 2 à 3 timer nær tog det altsaa et døgn at fragte den skudte hjort fra Bakkebølle Strandskov og til Everdrup — af 6 forskellige rytterbønder fra lige saa mange byer.

Hjorten skulde til København til „Hans Majestæts Hofspisning“. Den naaede ogsaa dertil, men i fordærvet tilstand, og heraf opkom tilsigelserne til tinge for at faa opklaret, hvor skylden laa. Her klarede rytterbønderne for sig, men hvorledes det er gaaet længere ind ad i landet, er ikke eftersporet.

I 1770 den 28. februar var „Bøgesø Bymænd og nogle af Snesere Bønder og unge Karle“ under møgagning paa Bøgesø mark kommet i trætte, hvorunder „Gaardmand Michel Poulsen“ havde faaet et „blodigt Slag i Hovedet med Bagen af en Møghakke“ af Jørgen Ibsen. Efter at have faaet bundet et tørklæde om det saarede hoved og sat „Kabudsen ovenpaa“, red han de 2 mil til Rønnebæksholm for at vise forvalteren sit saar. Han blev herefter „ledt syg til sin Seng“, og skønt feltskæreren blev hentet dagen efter, afgik Michel Poulsen den 18. marts ved døden. — Men Jørgen Ibsen kom et aar i jern „i Københavns Fæstning“. — Skønt der i det foreliggende tilfælde ikke er tale om hovarbejde af nogen slags, viser det bøndernes indstilling vedrørende deltagelse i byens almindeligt forekommende arbejder. (WRT. 1770).

I efteraaret 1791 havde „Hr. Johansen, Petersgaard“ strid med sine bønder om hovarbejdet. Det er særlig Stensbyerne, det er galt med, og der er ikke saa lidt, de anklages for. Dels var „adskillige af dem“ udeblevet fra tærskning, fra handlangerarbejde, fra at køre grus, fra „Gødskning“, fra at køre sten til brolæggeren, fra at hente tagsten og fra at bære tagsten til murermesteren.

Herunder faar vi oplyst: at Lars Vildtbrad af Kallehauge havde sendt sin Karl til Hove at pløje“, Peder Olsen og Jens Stær af Langebæk havde „aget Møg om Mandagen, og om Tirsdagen havde de pløjet“. Men det var dog den 15. september, da „Hovlodderne i Hovmarken“ blev udmaalt, at det havde været rent galt med udeblivelse, ja, samtlige Stensby mænd var endda gaaet hjem fra Petersgaard henad middag efter at have „ligget uden for Trappen og ventet paa Ordre“ fra om morgenen. Vi ser ved denne lejlighed, at 16 Stensbybønder var mødt, en enke havde sendt sin søn, en anden enke sin karl, medens to bønder havde givet møde ved hver „sin Hustru“. — Da nu „Kallehauge og Viemose Mændene“ var blevet „beordret til deres Gerder“, var intet blevet sagt til Stensby Mændene, hvorfor de som sagt var gaaet hjem — og heraf kom retssagen, som i dette tilfælde ogsaa har oplyst noget om hovning. (VBP. 1791).

I høhøsten 1792 havde forvalter Neergaard paa Lilliendahl ingivet en lignende klage over bønderne i Bakkebølle for deres „Modvillighed til at forrette deres pligtige Hoveri“. — Sagen var den, at Bakkebøllerne var blevet tilsagt til at møde paa Lilliendahl den 25. juli for at køre hø ind. De skulde møde med 8 vogne og 3 bud fra hver gaard. De mødte imidlertid kun med 7 vogne (gr. paa sygdom blandt besterne) og 2 bud fra hver gaard eller 32 bud, da de mente, det var nok til at faa det hø i lade; men da de ikke blev færdig, og de resterende 12 læs hø stod og tog skade af det ustadige vejr, rejste forvalteren erstatningskrav, og her er det, at vi faar at

vide, at der den 25. juli var 32 hovbud og 7 vogne paa Lilliendahls hovmark, men at der havde været tilsagt 48 hovbud (kuskene paa vognene iberegnet). — Det maa betragtes som givet, at der har været bønder paa Lilliendahl hin høstdag i 1792, men hvor mange, faar vi ikke nærmere at vide. Det var nemlig umuligt for Bakkebøllerne at stille med 32 hovbud for ikke at sige 48, som havde været meningen, uden at bønderne selv kørte med. — Fra 1787-folketællingen den 1. juli ved vi nemlig noget om byens folkehold. Den dag tjente der paa de 16 Bakkebøllegaarde 11 karle (18 aar og derover), 5 drenge mellem 14 og 18 aar samt 11 piger over 16 aar. Der var 6 døtre hjemme (16 aar og derover) og 5 sønner (17 aar og derover (en af disse var dog vanfør). Det var saaledes kun muligt for Bakkebøllerne i 1787 at stille med 25 unge — 18 aar og derover — og det er ikke rimeligt, at forholdene har været stort anderledes 4—5 aar senere. — Overleveringen i slægten fortæller da ogsaa, at fæstebonden paa den fjerde østligste gaard i byen, Rasmus Andersen Stage, har maattet ride træhest paa Lilliendahl, og har dette noget paa sig, maa det antages at have været for forseelse under hovning. (WP Politiprotokol 1791—1796).

Endnu skal nævnes et par eksempler paa bøndernes pligtkørsel:

I vinteren 1738 kort før jul holdt de to tredinger: Allerslev og Mern paa Stensved overdrev med 36 vogne og læssede favnved til officererne i Vordingborg. Ved denne lejlighed løb Mikkel Piils heste med vogn og læs fra ham, før den lange kolonne endnu rigtig var kommet i gang. De blev vel atter indfanget af hans byfæller, — Mikkel selv var forhindret deri, da han laa i haandgemæng med den rytter, som førte tilsyn med, at bønderne læssede nok paa vognene —, og der skete forsaavidt ikke større skade; men vi ved, at det var Allerslev-bønderne, der ved denne lejlighed selv kørte deres vogne. Karle omtales i al fald ikke. W.R.T. 1739).

Natten mellem den 9. og 10. januar 1768 bedede 6 rytterbønder fra Vordingborg distrikt i Skillingskroen uden for Køge. Der var 2 Ørslev-bønder, 2 Bakkebøllebønder, 2 fra Skibbinge og 1 fra Størlinge. De havde været i København med smør og flæsk og var nu paa hjemvejen med købmandsvarer. Det var vel ingen pligtrejse, de var ude paa, men tæller alligevel med i billedet, idet det ogsaa her viser, at naar det gjaldt kørsel, lang eller kort, var det rytterbonden selv, der tog tømme. (WRT. 1768).

De lange høtransporter fra hovmarkerne omkring Vordingborg og til regimentets magasiner ved Køge var noget af det, der tog mest paa rytterbøndernes heste og derfor ogsaa gnavede bønderne mest, ja, saa meget, at endog regimentsskriver Johannes Jacobsen i 1748 fremhæver dette „ulidelige Hoveri“ og derfor indstiller til Ryttersessionen, at rytteriet forlægges sydpaa, saa „den besværlige Hørejse“ kan spares. — Ogsaa i disse tilfælde er det regelen, at bønderne selv kører deres vogne. — (WRJ 1748).

Da samtlige fiskevande paa Vordingborg Rytterdistrikt blev bortforpagtet for en treaarig periode den 1. oktober 1736, staar der i kontrakten § 5: „Skulde han (forpagteren) til Fiskeriets Nytte og Gavn, det han er pligtig at forbedre i alle Maader, finde fortjenlig at lade en eller flere Søer og Damme udløbe for at udrydde Tuer og Træer, som maatte forhindre derudi at trække Vaad eller andet Fiskeredskab, skal han vorde assisteret med de fornødne Folk — —“.

Da forpagteren var selve regimentsskriver Swane, bestemte han i alle tilfælde, hvem „de fornødne folk var“, — og her staar selvsagt rytterbønderne, som raadede over heste og vogne, forrest, selv om der i § 4 udtrykkelig siges, at distriktets bønder ikke maa bruges til vaaddragning, men hertil skal tages 12 husmænd.

Dette pligtarbejde skulde ikke være fremhævet her, havde det ikke været for § 6, der siger: „Han maa ikke begynde eller overfalde nogen af de, som kommer til hans Arbejde enten med Hug eller Slag, men skikkelig og fredsommelig med dem at omgaas.“ (WRJ 1737). — At man har fundet denne paragraf nødvendig over for den, der nu i 15 aar saa at sige daglig havde haft det ganske distrikts bønder og husmænd i sit „arbejde“, kan kun appellere til vor fantasi og kombinationsevne.

Af forannævnte eksempler, der maaske med undtagelser nær, er alt, hvad de nævnte kilder har at fortælle om de spørgsmaal, der her søges belyst: Hvem mødte til hoveri til gang- og til spanddage, synes det at fremgaa, at bønderne i de tilfælde, hvor det gjaldt mindre anstregende eller mindre krævende arbejde, saasom oprensning af korn eller møgspreddning, kunde sende gaardens unge — tjenestefolk eller egne børn —, men hvor der virkelig krævedes en „færdig“ karl eller mand, saasom til learbejde, grøftegravning eller lign., mødte de selv som hovbud, og hvor det gjaldt spanddage eller kørsel i ægt, tog de altid — eller for ikke at sige for meget, — som regel selv tømme.

Men at det i mange tilfælde heller ikke kunde være stort anderledes, viser følgende kildemateriale os: „3 Beskrivelsesforretninger over Gaarde og Huse i Vordingborg Rytterdistrikt i 1739—41“. (BVR 1739). (1. Pk. i Rigsarkivet), hvoraf følgende uddrag er taget:

<i>Byernes navne</i>	Antal gårde eller fæste- bønder	Antal karle og drenge 14 år og derover	Antal bønder der ikke havde karl eller dreng
Knudsby	10	7	3
Nyraad	1	0	1
Græsbjerg (Vordingb. S.)...	5	2	3
Wintersbølle	4	1	3
Trp. ...	20	10	10

<i>Byernes navne</i>	Antal gårde eller fæste- bønder	Antal karle og drenge 14 år og derover	Antal bønder der ikke havde karl eller dreng
Trp. ...	20	10	10
Bakkebølle	16	16	0
Kidehauge (enlig Gaard)...	1	0	1
Westenbæk	7	6	1
Stensby	26	18	8
Langebæk	11	6	5
Kallehauge	27	33	0
Wiemose	26	22	4
Ellebrødgaarden (enlig G.)	1	0	1
Rødsbjerggaarden	1	0	1
Ørslev	33	31	2
Fæby	5	3	2
Græsbjerg (Ørslev Sogn) ...	4	1	3
Udby	10	13	0
Grumløse	11	12	0
Teglstrup	3	6	0
Schalderup	9	5	4
Øster Egesborg	5	5	0
Rødstofte	8	15	0
Tolstrup	9	8	1
Sønder Skovhuse	8	11	0
Ialt ...	251	221	43

Hos de 251 rytterbønder tjente der altsaa i foraaret 1739 221 karle eller drenge, som var 14 aar og derover. I dette antal er medregnet bøndernes egne børn og stedbørn sammen med det „ordinære“ tyende. Men tilbage bliver der mindst 43 rytterbønder, som ikke havde nogen tjeneste-folk, karl eller dreng eller egne børn, som var fyldt 14 aar og derfor selv maatte møde til al slags hoveri, hvor der krævedes „færdig“ karl. Det giver 17,1 % af det udsnit af rytterbønder, vi her har taget, og som altsaa er saa daarligt stillede, at de selv maa være baade mand, karl og dreng. Men procenttallet er egentlig noget større

— antagelig omkring $\frac{1}{4}$ 25 % —, idet der paa en del gaarde holdtes baade karle og dreng over 14 aar, paa enkelte to karle, f. eks. hvor der var en voksen søn hjemme, da faderen var gammel og svag, saaledes at vi nødvendigvis maa regne med et betydelig større antal rytterbønder, som i de fleste tilfælde selv maa møde til hovarbejde, end det absolutte minimum — 43 —, som fremkom ved foranstaaende optælling.

Naturligvis stillede forholdene sig ikke lige ugunstige for rytterbonden i alle distriktets byer, men regelen for samtlige af distriktets sogne var, at der var flere rytterbønder end karle og drenge fra 14 aar og opefter. Følgende viser det: (efter BVR 1739).

<i>Sognets navn</i>	Antal gårde eller rytterbønder	Antal karle eller drenge over 14 år
Mern sogn	78	63
Beldringe sogn ...	35	32
Lundby sogn ...	24	23
Sværdborg sogn...	64	63
Kastrup sogn ...	54	45
Allerslev sogn ...	54	45
	309	271

Det var i 1739 eller godt en halv snes aar før midten af aarhundredet. Ved at gaa lige saa langt paa den anden siden af 1750 og se, hvordan at forholdene nu stillede sig, vil „Generalregister for Vordingborg Distrikt iflg. Kgl. Forordning af 23. Sept. 1762 for October Maaned 1762“ (Rigsarkivet) fortælle følgende:

By	Bøn- der	Karl	Dreng	Pige
Bakkebølle	16	11	8	11
Wintersbølle	4	2	0	2
Kidehauge	2	1	0	2
Nyraad	4	0	1	1
Græsbjerg (V. sogn)	5	2	3	2
Masnedø	3	1	3	5
Knudsby	10	2	3	6
<hr/>				
Ialt i Vordingborg sogn:	44	19	18	29

Ogsaa her gælder det, at folkeholdet i distriktets forskellige sogne kan veksle en del, men hovedlinien er stadig den samme som følgende oversigt over hele distriktet vil vise:

Sognene	Mand og hustru	Børn	Karl	Dreng	Pige
Lundby	142	36	13	13	29
Hammer	188	18	34	32	62
Kallehauge	648	149	50	56	104
Sverdborg	247	68	27	36	54
Kjøng	250	29	39	22	74
Baarse-Beldringe	280	19	48	40	91
Snesere	92	4	15	10	29
Mehrn	216	56	20	19	65
Allerslev	48	5	7	8	13
Udby-Ørslev	350	71	43	37	74
Øster Egesborg	350	71	43	37	74
Vordingborg og Castrup	348	103	43	30	80
<hr/>					
	3213	633	366	323	721

Til ovenstaaende tal skal følgende oplysninger gives: Under „Mand og Hustru“ er samtlige ægtefæller — bønder, husmænd og inderster — talt med (ogsaa enkemænd og enker). Under „børn“ er alle aldersklasser medregnet.

Aldersgrænsen mellem karl og dreng laa dengang betydelig højere end nu, omkring de 20 aar, medens til gengæld smaa fyre paa 6 aar ogsaa har været talt med under „dreng“ (BVR 1739). Det nøjagtige antal fæstebønder fremgaar ikke af denne optælling fra 1762; men naar det er indres, at 5600 td. hartkorn i 1718 var blevet udlagt til underhold for 700 ryttere, og at flertallet af fæstegaardene var gaarde under 8 td. hartkorn maa vi regne med omkring en 900 rytterbønder. Det nøjagtige antal var naturligvis til at tælle op, men det lønner sig ikke i denne forbindelse, da man klart ser den store linie: Ikke engang hver anden rytterbonde havde „færdig Karl“ i 1762, som han kunde sende til hove i al slags arbejde. Et interessant forhold skal lige paavises, men ikke nærmere behandles i denne artikel: Der var godt og vel lige saa mange „piger“ paa distriktet i 1762 som „karle“ og „drenge“ tilsammen. Et forhold, der, sammenholdt med en senere tid, viser en forskydning i arbejdsfordelingen.

Det maa med foranstaaende være fastslaaet, at det først og fremmest var bønderne, der mødte til de krævende arbejder paa hovmarken og paa langrejser, medens drenge og piger — i visse tilfælde vel koner og enker — fortrinsvis tog de lettere gangdage.

Tilbage staar saa det med „morskaben“. Hvem siger, at de morede sig? — Bønderne selv siger det i al fald ingen steder i de kilder, der her er anført, og det gør ladefoged og regimentsskriver samt rettens betjente heller ikke. Det vilde jo ogsaa have været nogle mærkelige bønder, der, medens de f. eks. i ugunstige vejrperioder arbejdede paa hovmarken med at bjerge hø eller anden afgrøde, „morede“ sig ved at tænke paa, at de derved forsømte at faa egne afgrøder i hus, medens rette tid var. — Derimod hører vi som anført af og til om afstraffelser: „blaa og blodig“, „Hug og Slag“, „Haandegmæng“ med

ryttere, ja, endog om riden træhest, — alt der ikke har noget med „morskab“ at gøre.

Naturligvis kunde det ved sine lejligheder være „rosomt“, for at bruge et sydsjællandsk udtryk, — for bønder som for ungdom — at komme sammen med kendinge og venner fra egne eller andre tredinger, og det er muligt, at de unge ved lejligheder har fundet deres form for morskab, men at det har været mere end rimeligt var, fortæller samtidige kilder fra Vordingborg Rytterdistrikt os som sagt ikke. Der er i al fald ikke fundet sidestykke til det leben, Severin Kjær fortæller om fra Kongsted-Borup i 1723 (Fra Stavnsbaandets dage, s. 242), saa vil vi generalisere for Vordingborg Rytterdistrikt og for de godser, der opstod heraf i 17-tallene, maa sætningen nærmest se saadan ud: *Det var jo først og fremmest bønderne selv, der sled paa hovmarken og i langrejser, men om det kan siges, at de eller ungdommen herunder — i al almindelighed — morede sig, er dog trivlsomt.*

KIRKESKIBE I PRÆSTØ AMT

Af museumsinspektør, cand. mag. *Henning Henningsen*,
Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

I mange af vore kirker hænger der en eller flere skibsmodeller, de saakaldte kirkeskibe. Allerede før krigen havde Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg næret ønske om at få bragt en undersøgelse i gang omfattende disse skibe, dels for at få dem kortlagt og beskrevet, dels for at få klarhed over deres historie, alder, kvalitet, og også deres maritime, folkloristiske og kirkelige betydning. Efter krigens ophør 1945 blev der derfor på museets initiativ nedsat en sagkyndig komité til undersøgelse af spørgsmålet, og på grundlag af det ad forskellige veje, spec. ved udsendelse af spørgeskemaer og ved gennemgang af litteratur, indsamlede materiale, kunde kirkeskibsbogen udsendes 1950 (Henning Henningsen: Kirkeskibe og kirkeskibsfester, Søhistoriske skrifter III, udg. af Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg og Selskabet Handels- og Søfartsmuseets Venner). I bogen der foruden på det danske stof er bygget på et omfattende materiale fra udlandet, gives en oversigt over skibsmodeller i inden- og udenlandske kirker, deres historie, deres forudsætninger, sagn og tro, knyttet til dem, osv. Endvidere behandles de så enestående kirkeskibsprocessioner i relation til udlandets bådeoptog. Bag i bogen gives forsøgsvis en liste over de kendte ca. 900 kirkeskibe i Danmark.

Da der er indkommet en del mere stof, end bogen har kunnet udnytte, har man ment det formålstjenligt at fremlægge dette stof i en serie af handlinger i landets historiske amtsårbøger og lignende publikationer, dels for at opmuntre lokalhistorikere til at have opmærksomheden henvendt på disse ofte smukke prydenstande, dels fordi der ligger en del interessant historie — ikke mindst personalhistorie — på dette felt. Materialet vil blive givet i listeform, af praktiske grunde alfabetisk ordnet efter kirkens navn.

For dog at give læsere, som ikke har haft lejlighed til at gøre sig bekendt med kirkeskibsbogen, en orientering om skibsmodellerne og de problemer, der knytter sig til dem, skal der først gives en kort oversigt til indledning. Udførligere er de forskellige punkter behandlet i kirkeskibsbogen.

Over hele Europa har det især langs kysterne været skik at ophænge skibsmodeller i kirkerne. Medens mange skibe er gået tabt, og skikken delvis er uddød i de protestantiske lande, er der i de katolske kystegnes kirker stadig mange at se, både gamle og nye. Hvor langt skikken går tilbage, er det svært at sige bestemt. De ældst bevarede kirkeskibe stammer fra Spanien og dateres til ca. 1450, måske kort før. Et maleri fra ca. 1500 (af Carpaccio) forestiller et italiensk kirkerum med flere skibe under loftet. Fra 1500-erne er Tyskland, Portugal og England i besiddelse af enkelte modeller. Men først fra ca. 1650 er der bevaret et forholdsvis anseeligt antal modeller.

I Norden finder vi et par svenske kirkeskibe fra kort før år 1600 og et par norske fra tiden omkring og kort efter 1600.

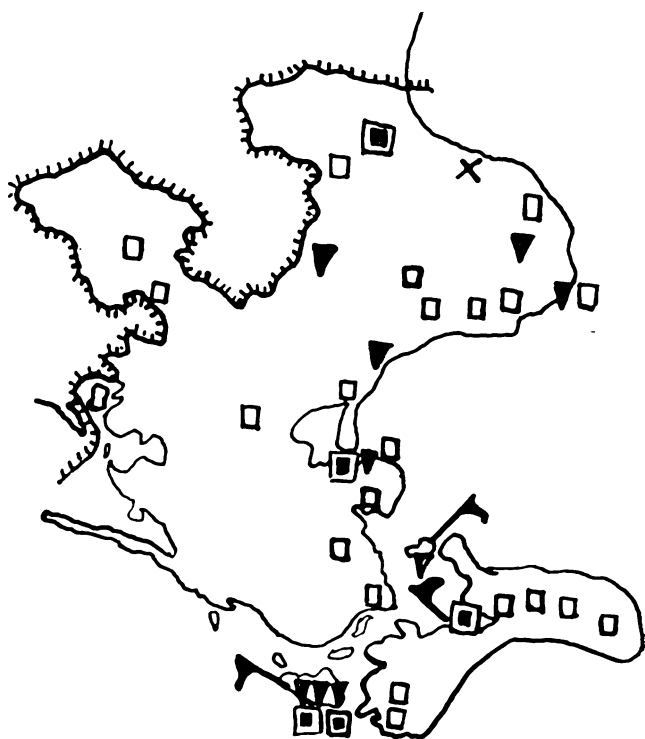
Det ældste skib, som er bevaret i Danmark, er formentlig orlogsskibet „Randers“ i St. Mortens kirke i Randers; det er dateret 1632. Et noget medtaget skib fra Femø kirke (nu i Stiftsmuseet i Maribo) menes at kunne sættes til ca. 1640, men kan godt være ældre. Disse

modeller er forholdsvis unge set på europæisk baggrund. Positivt ved vi dog, at der 1589 hang et lille skib foran prædikestolen i Vindinge kirke ved Nyborg. Derimod har vi ikke kendskab til middelalderlige kirkeskibe i vort land, selv om det er sandsynligt, at de har været der i katolsk tid.

Fra det nuværende Danmark kendes ca. 15 kirkeskibe fra 1600-erne (deraf eksisterer $\frac{1}{3}$ ikke mere). Fra 1700-erne er der oplysninger om ca. 130 skibe (en mindre procentdel er gået tabt), fra 1800-erne kendes over 225 skibe, og fra vort århundrede eksisterer der noget over 500 kirkeskibe. I alt kan vi regne med ca. 900 kendte kirkeskibe — bevarede og tabte — i vort land. Tager man i betragtning, at landet har lidt over 2000 kirker, vil man se, at det er et forholdsvis højt antal skibe. Nu må det ganske vist siges, at der i en del kirker hænger 2, 3, 4, ja helt op til 10 kirkeskibe (Sønderho). Rundt regnet er der modeller i en god trediedel af landets kirker. Det er ikke forkert at sige, at dette er noget ganske enestående i hele verden.

Som man vil se, er der forholdsvis mange nye modeller i vore kirker, idet langt over halvdelen stammer fra vort århundrede. Det vil sige, at skikken at ophænge kirkeskibe er levende eller „produktiv“ i vore dages Danmark, i modsætning til alle andre protestantiske lande, hvor skikken er uddød eller næsten uddød. I katolske lande derimod ophænger fiskere og søfolk stadig skibe, hvad der hænger sammen med, at votivtanken dér er levende; en sømand i havsnød lover at give en model af sit skib, hvis han reddes. Dette kendes som det senere skal vises, ikke (eller kun svagt) i Danmark.

I ældre tid var det i alt væsentligt kun kirker i kystegnene, der havde kirkeskibe her i Danmark; ser man på et kort over skibsmodellernes fordeling nutildags, vil man se, at de findes spredt over så godt som hele landet. Selv i jyske hedeegnes kirker træffer man et anseligt antal skibe, — de fleste tilkommet efter år 1900.

- ◻ før 1800
- ▼ 1800'erne
- ◻ efter 1900
- X ubestemt alder
- ▲ procession

Hvorfor hænger man da skibe op i kirkerne? Kirkeskibet er i vore dage næsten et så selvfølgeligt stykke kirkeinventar, at man næppe tænker over meningen dermed. Undersøger man de foreliggende oplysninger, kan

man efter årsagen til ophængningen opstille følgende grupper kirkeskibe:

1. *Votivgaver*. På svensk, tysk, engelsk osv. kaldes kirkeskibene „votivskibe“, hvad der sandsynligvis er et minde om deres oprindelige funktion, I protestantiske lande derimod er votivtanken næsten uddød (se dog forfatterens afhandling „Søfarendes votivgaver til danske kirker“ i Handels- og Søfartsmuseets årbog 1950, 45 ff.). Der er i virkeligheden højst et dusin af de danske kirkeskibe, altså godt én procent, som efter en ovenikøbet ofte tvivlsom overlevering skal være ægte votivgaver.

2. *Mindegaver*. Denne gruppe er langt større. Ved påskrift og navn er det ofte tilkendegivet, at skibet hænger som et minde om en kær afdød, et familiemedlem, en kammerat, — nogenlunde svarende til kirkens mindetavler og epitafier. Flere modeller af skoleskibet, 5-mastet bark „København“ er givet til minde om søfolk, der forsvandt med dette skib — for at nævne et typisk eksempel.

3. *Lejlighedsvisse gaver*. Skibene kan ofte være givet til minde om festlige og højtidelige lejligheder, som f. eks. kirkeindvielser og -jubilæer, kongebesøg, guldbryllup, barnedåb og andre personlige mærkedage; en del er givet til tak for fredsslutninger, lige fra 1814 til 1945.

4. *Prydgaver*. Ligesom epitafierne er opsat til erindring om den døde og til pryd for kirken, siges det af og til, — omend sjældent direkte — i indskrifter og dokumenter, at kirkeskibene er ophængt til kirkens pryd. Det er givet, at det har spillet en ikke ubetydelig rolle for giverne.

5. *Standsgaver*. Om en meget stor del af skibene vides det, at de er givet af et eller andet fællesskab af søfolk eller fiskere. De har ikke magtet at give kostbare ting til deres kirke, men en kunstfærdig model, som var forholdsvis billig og nem at lave for dem, og som samtidig tydeligt henpegede på deres erhverv, har været en passende og yndet gave for dem. Senere har kirkeskibet fremdeles stået under deres beskyttelse; de har nedtaget

det til reparation, når det var nødvendigt, og de har ført det højtideligt til kirke i procession.

6. *Symbolske gaver*. Men grunden til at man har vænnet sig til skibsmodellerne i kirken, og at man stadig i stigende grad ophænger kirkeskibe, er først og fremmest den, at skibet føles som et kristent symbol. Allerede i oldtiden har man opfattet kirken som „St. Peders skib“ (hvorfra Kristus talte) og bygningen aritektonisk også som et skib (jfr. betegnelsen hoved- og sideskibe) — måske med tanke på Noahs ark.

Imidlertid er ingen helt klar over, hvad kirkeskibet i virkeligheden symboliserer. En gennemgang af de forskellige opfattelser viser, at der mindst er en halv snes forskellige forklaringer, hvoraf de hyppigste nok er, at skibsmodellen symboliserer: 1) *kirken* eller 2) *troen* (som begge fører menigheden til himlen); 3) *livet* (der er som en rejse snart i medvind, snart i storm); 4) *menigheden* (der er på rejse til himlen som Noah i arken) og 5) *skibsfarten* (der står under Guds beskyttelse). Ved festgudstjenesterne i anledning af skibsophængninger har vore præster for det meste i fantasirige billeder tolket symboliseringen i alle detalier. Et kendt eksempel på, hvad man kan få ud af skibet i den retning giver St. St. Blichers skibsprædiken i novellen „Høstferierne“.

Sagn og tro har ikke arbejdet meget med kirkeskibene. Det kan være nok at nævne, at en del skibe menes at være af gådefuld og strålende herkomst (opfisket på havet, drevet ind på stranden, givet f. eks. af Torden-skjold, Christian VIII eller andre berømte folk), og at søfolkene i ældre tid, da modellerne ofte var ophængt i reb eller kæder, tog varsel om vindretningen ud fra deres stilling. Nu er de for det meste fast ophængt, sejlene mod alteret.

Kirkeskibene findes dog forøvrigt langt fra altid ophængte; ofte er de anbragt stående i nicher, vindueskarme eller montrer. På en del af de ældre modeller kan det tydeligt ses, at skibene er beregnet til at ses nedefra,

idet skroget er underdimensioneret og master, kanoner, flag, ankre er altfor store, — men det ser faktisk godt ud fra kirkegulvet.

Det må bemærkes, at modellerne langt fra altid, ja snarest kun undtagelsesvis er værdifulde, hvad nøjagtigheden angår. De er sjældent bygget på spant og efter rigtige konstruktionstegninger; oftest er skroget skåret ud af en klods og det hele bygget pr. hukommelse og fornemmelse. Men selv om de ikke egner sig til museumsmodeller, kan de se storartede ud, ikke mindst når de hænger med fuld sejlføring og mange flag. Desværre er især rigningen på ældre skibe ofte ødelagt ved senere istandsættelse, idet restauratoren ikke har vidst at bibeholde eller rekonstruere den historisk korrekte rig.

De fleste skibe har en normallængde på ca. én meter skroglængde (fra stævn til stævn); et enkelt er på 3,5 meter, det mindste på en snes cm. Alle de modeller, man træffer i danske kirker, forestiller sejlskibe — de få damp- og motorskibe, der er (f. eks. efterligninger af fregatten „Jylland“ eller barken „København“) er sejlførende, og kun skruen og en beskeden skorsten viser det moderne indslag. Det er, som om et nutidens skib vilde støde øjet — modsat i de katolske lande, hvor man glatvæk hænger fragtdampere osv. op. Om man senere vil gå over til den slags kirkeskibe herhjemme, er et spørgsmål; modelbyggerne og kirkegængerne er traditionsbundne, og det er selvfølgelig votivtanken, der betinger ophængningen af nyere skibstyper i katolske lande.

Af de ældre modeller er der yderst få, som ikke er orlogsskibe; i nyere tid er der flere koffardiskibe, men for den almindelige bevidsthed er det vistnok således, at et kirkeskib helst skal være et krigsskib. Nu og da træffer man — og det er ikke mindst interessant — specielle typer, som f. eks. en sildekåg fra Limfjordsfiskeriet (Nibe), et fyrskib (Tornby kirke), en lodsbad (Karrebæk), en toldkrydser (Gilleleje), ærøjagter, marstalskonnerter osv.

Mange af skibene bærer forskellige indskrifter, som er værdifulde m. h. til giverforhold og datering. Ofte ligger der skibspapirer i lasten. Der bør ved restaureringer selvfølgelig altid agtes på, at sådanne oplysninger ikke går tabt.

Ca. $\frac{1}{4}$ af skibene er navnløse; resten har i det hele taget de sædvanlige skibsnavne, undertiden navnet på det bestemte skib, de er model af — hvis de ikke er rene fantasiskibe — oftere dog nye navne. Hyppigst er navnene „Håbet“, „Jylland“ (efter fregatten), „København“ (efter skoleskibet), „Danmark“; men ellers forekommer alle slags navne. Noget specielt kirkeligt præg spores i det store og hele ikke; selv navne på hedenske væsner forekommer („Venus“, „Freja“, „Thor“, „Havfruen“). Af enkeltheder, som bør nævnes, må fremhæves, at der af og til findes mandskab (dukkematroser) ombord. En sjælden gang har kirkeskibene været brugt til lysekroner og bærer derfor lyseholdere, ligesom man tidligere har udsmykket skibene ved begravelser og festlige lejligheder. Eventuelle oplysninger om sådanne ting bør omhyggeligt opnoteres. —

Undersøger man, hvem der har bygget kirkeskibene, kommer man til det ikke uventede resultat, at ca. $\frac{2}{3}$ af dem er bygget af søens folk, ikke sjældent flere i forening. Resten skyldes folk fra de forskellige samfundslag, spændende lige fra præster til straffefanger. Nogle, specielt ældre modelbyggere, har bygget skibe til flere — op til over ti kirker.

Ca. 25 pct. af skibene er givet af bygmestrene selv til kirkerne; resten er købt eller på anden måde erhvervet af giverne. Blandt disse er søens folk også fremtrædende, men ellers spænder giverne over så at sige alle samfundslag. I $\frac{1}{4}$ af tilfældene er det et fællesskab, der har givet kirkeskibet, ikke blot sømandskorporationer („stands-gaverne“), men også f. eks. menigheden, foreninger, højskoler, firmaer osv.

Liste over kirkeskibe i Præstø amt.

Stoffet er indsamlet efter 1945, dels gennem de om-
talte spørgeskemaer (udsendt på kirkeskibskomiteéns
vegne af Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg og af
Marineforeningerne), dels gennem forf.s egne forespørg-
sler og besøg på stedet. De givne oplysninger må under-
tiden tages med forbehold, ikke alene på grund af med-
delernes eventuelle mindre fortrolighed med skibstyperne,
og den stedlige overleverings upålidelighed, men også i
almindelighed fordi der vides så lidt især om de ældre
modeller. I kirkernes gavebøger kan der muligvis skjule
sig en del meddelelser, ligesom der i den mundtlige over-
levering kan være værdifulde oplysninger, som ikke er
kommet til forf.s kundskab. Stedlige historisk interesse-
rede personer kan gøre et nyttigt arbejde ved at efter-
forske de lokale kirkeskibes historie. Handels- og Søfarts-
museet modtager med glæde supplerende oplysninger og
rettelser til det fremlagte materiale samt meddelelser om
nyophængte skibe.

Det indsamlede materiale opbevares på Handels- og
Søfartsmuseet og Dansk folkemindesamling (Kgl. bi-
bliotek).

I beskrivelserne angiver målene skrogets længde fra
stævn til stævn; † betyder, at skibet er gået tabt; „Skibs-
papirer“ angiver, hvor man har kendskab til dokumenter
i skroget; „oph.“ = ophængt; „rep.“ = repareret.

Alslev (Fakse hrd.).

Ca. 1915 blev der bygget en skibsmodel til kirken,
men den blev afvist, fordi man mente, den var for
stor; modellen er nu (1945) hos gdr. Mølgaard Han-
sen, Tågerup¹).

Bogø (Mønbo hrd.).

1. Navnløst orlogsskib, ca. 100 cm; 74 kanoner i 2
batterier; smukt udskåret. — Bygmester og giver
ukendte. — Ophængt ca. 1750.

2. 1914 nævnes et havareret \dagger skib, antagelig fra før 1800, henlagt på våbenhusets loft.
3. Orlogsfregat „Brødres Minde“, ca. 100 cm; 10 kanoner. — Bygmester og giver ukendte. — Ophængt ca. 1800. — Rep. 1938 (riggen moderniseret).
4. Fuldskib „Bogø“, ca. 200 cm. — Bygmester og giver ukendte. — Ophængt 1837.
5. \dagger skib fra 1868 nævnes 1914²).

Borre (Mønbo hrd.).

Bark „Haabet“, 130 cm. — Bygget af skibstømrer Rasmussen, Lendemarke; givet af telefoncentralbestyrerinde frk. Kathinka Larsen, Borre, til minde om sine forældre, skibstømrer Laur. Fr. Larsen og hustru, Borre; han havde ført en bark „Haabet“ i længere tid. — Ophængt 25. marts 1938³).

Dalby (Fakse hrd.).

Navnløs fregat, 102 cm. — Bygget af tuberkulosesyg 17-års sømand (død 1899, kort før ophængningen); givet af Holger Lindhard Pedersen. — Ophæret 1899⁴).

Elmelunde (Mønbo hrd.)

Orlogsfregat „Enhjørningen“, ca. 100 cm; model af „Enhjørningen“, som den danske opdagelsesrejsende Jens Munk førte på sin ishavsekspedition 1619 for Christian IV. — Bygget på Holmens modelværksted; givet af ORS. J. F. Krarup, Nordfeld. — Ophængt 1945⁵).

Fanefjord (Mønbo hrd.)

1. Barkentine „Georgius“, ca. 90 cm; model af en barkentine „Georgius“, der strandede ved Nordfeld (3 drenge druknede). — Bygget og givet af styrmand Karl Kristoffersen, Fanefjord. — Ophængt 1932.

2. Navnløs fregat, 115 cm. — Bygget og givet af gdr. Kristian Jensen, Fanefjord. — Ophængt 1934⁸).

Fensmark (Tybjerg hrd.)

Orlogsskib „Trefoldigheden“, ca. 80 cm; ca. 48 kanoer, 2 batterier. — Bygget af C. Skeel-Gerhardt; givet af Holmegårds glasværk. — Ophængt 1945⁷).

Havnelev (Stevns hrd.)

4-mastet bark „Cape Horn“, 95 cm; model af teklipper. — Bygget af toldassistent A. Nielsen, Haderslev; givet af skibsfører H. L. Nielsen, Rødvig. — Ophængt 1943 (bærer årstal 1939⁸).

Herfølge (Bjeverskov hrd.)

1723 nævnes et † skib ⁹).

Herlufmagle (Tybjerg hrd.)

Navnløs orlogsfregat, ca. 65 cm; model af fregatten „Jylland“. — Bygget og givet af F. Aagaard Nielsen, København. — Ophængt 1933 ¹⁰).

Holtug (Stevns hrd.)

Navnløst orlogsskib, ca. 90 cm; husflidsmodel. — Bygget og givet af tømrer Carl Persson, Holtug. — Ophængt 1. nov. 1933¹¹).

Hylleholt (Fakse hrd.)

Brig „Skjold“, ca. 78 cm. — Bygget 1852 af skibsfører H. C. Fester; givet af enkefru Linde. — Ophængt 1927 efter reparation. — Skibspapirer i flaske ¹²).

Højerup (Stevns hrd.)

1. Skonnertbrig „Trefoldigheden“, ca. 83 cm. — Bygget og givet af værtshusholder Sophus Peter-

sen, St. Heddinge. — Ophængt febr. 1913 i den nye kirke ved dennes indvielse; skal have hængt et par år i den gamle kirke.

2. En skibsmodel uden indskrift fra ca. 1850 nævnes ligeledes overført til den nye kirke — mon den samme? ¹³).

Jungshoved (Bårse hrd.)

Navnløs bark, 40 cm. — Bygget af skipper, senere havnefoged i Præstø, Ole Larsen (død 1922); givet af hans søn, strandfoged i Roneklint, Hans Ingemann Larsen, til minde om faderen. — Ophængt efter reparation 1923. — Rep. ca. 1936¹⁴).

Kallehave (Bårse hrd.)

Bark „Birthe“, 78 cm. — Bygget af færgefører E. Høeg, Bogø; givet af gdr. Deekmann Rasmussen, Balle pr. Viemose. — Ophængt 1941¹⁵).

Keldby (Mønbo hrd.)

Skønnertribrig „Rigmor“, 65 cm. — Bygget og givet af fisker Fr. Hansen, Keldby. — Ophængt 1939¹⁶).

Lyderslev (Stevns hrd.)

Navnløst skib; husflidsmodel. — Bygget af fodermester Aage Larsen, Højstrup; givet af fhv. forpagter M. Clausen, Højstrup; hans børn har haft det som legetøjsskib. — Ophængt ca. 1920. — Rep. ca. 1929¹⁷).

Magleby (Mønbo hrd.)

Bark „Elna af Kallehave“; ca. 100 cm; sejlføring. — Ukendt bygmester, anonym giver. — Ophængt 1943¹⁸).

Mern (Bårse hrd.)

Fuldskib „Anna“, ca. 60 cm. — Bygget og givet af smedemester Frits Bredskov, Mern. — Ophængt ca. 1925¹⁹).

Nyord (Mønbo hrd.)

Linjeskibet „Christine Marie. 1808“, 90 cm; 2 batterier; sejlføring; navnet stammer sandsynligvis fra en svensk galease, der 1808 strandede nord for øen. — Bygget af skibstømmer Jens Foged, Stege; givet af øens beboere, — efter sagnet dog af Christian VIII (sagnet måske opstået, fordi skibet kan være model af det i slaget ved Sjællands odde 1808 ødelagte linjeskib „Prinds Christian Frederik“, som var opkaldt efter Christian VII som prins?). — Vist ophængt 1846, da kirken blev indviet. — Rep. 1890, 1929 (procession)²⁶).

Præstø.

1. 1902 nævnes et † skib fra sidste halvdel af 1700-erne.
2. Navnløst fuldskib, ca. 65 cm. — Gave fra ukendt sømand, der længe lå syg på sygehuset. — Ophængt ca. 1870.
3. Navnløs brig, ca. 75 cm. — Gave fra toldassistent Delcomeyn. — Ophængt 1908²¹).

Roholte (Fakse hrd.)

Fregat „Friheden af Danmark 5—5—1945“, 110 cm; husflidsmodel. — Bygget af fhv. bådsmand A. August Hansen, Nyboder; givet af Roholte menighed. — Ophængt juli 1945 til tak for freden²²).

Snesere (Bårse hrd.)

Navnløst orlogsskib, ca. 100 cm. — Bygget og givet af fiskeeksportør Oluf Jochumsen, Præstø, i anledning af en sønnedatters dåb i kirken. — Ophængt 9. sept. 1945²³).

Spijlerup (Fakse hrd.)

Navnløs fregat, ca. 100—150 cm; husflidsmodel. — Bygget af parcellist Olsen, Fakse; givet af dennes

bror, fhv. landpostbud J. Fr. Olsen, Spjellerup. — Ophængt ca. 1940²¹).

Stege.

Orlogsskib „Justitia“, ca. 100 cm; 86 kanoner i 3 batterier; gallion med figur: kronet kvinde; rigt ornamenteret agterspejl med Frederik IV's monogram; sidegallerier; kampagnelanterne; røjl på alle toppe; sejlføring; læsejl; stort flag på flagspil over hækken; modelskib af viceadmiral Just Juels flagskib „Justitia“, der deltog i slaget ved Rygen 8. aug. 1715 (Juel blev dræbt og begravet i Roskilde domkirke; kanonkuglen, der dræbte ham, hænger uden for hans begravelse); bygget 1707, udgik 1751. — Modellen bygget og givet af nordmanden Hans Larsen Bergen, Nyord, der havde gjort tjeneste ombord på „Justitia“ under slaget, efter traditionen som styrmand. — Ophængt 1718. — Nedtages ca. hvert 10. år i februar til reparation, — efter traditionen siden 1728 —, og føres tilbage til kirken i procession; et stykke lærred med årstallet for sidste reparation anbringes på spejlet; reparationen foretages af Justitiaforeningen, der har en dertil indrettet konto i sparekassen; man kender med sikkerhed reparationer fra 1817, 1827, 1837, 1847, 1857, 1869, 1880, 1888, 1898, 1908, 1918, 1928, 1938, 1948. Skibspapirer i flaske.

En gådefuld sagntradition vil vide, at hvor skibet nu hænger, hang tidligere en kurv, hvori et hvedebrød til et „lille menneske“ blev lagt hver nytårsmorgen²²).

Store Heddinge.

Fuldskib „Dannebrog“, ca. 100 cm. — Bygget og givet af Sophus Petersen, St. Heddinge. — Ophængt 1899²⁶).

Strøby (Stevns hrd.)

Navnløst orlogsskib, ca. 57 cm. — Øvrige oplysninger kan ikke fremskaffes²⁷).

Sædder (Bjeverskov hrd.)

4-mastet bark (fuldskib?) „Haabet“, ca. 100 cm; gallionsfigur: engel med fakkel; sejlføring. — Bygget af rentier Carl Nørrelund, Tommerup; givet af hans søn, dyrlæge Johs. Nørrelund, Alkestrup pr. Thureby. — Et søsterskib, ligeledes kaldet „Haabet“, bygget af samme, hænger i Tommerup kirke på Fyn (ophængt 1933). — Ophængt 31. maj 1933²⁸).

Fra Præstø amt kendes ifølge ovenstående liste ialt ca. 34—36 kirkeskibe, hvoraf 4 er forsvundne.

Regner man med ca. 900 kirkeskibe — tabte og bevarede — i hele landet, bliver gennemsnittet pr. amt 45 skibe, dvs. 5 pct. Præstø amt har ca. 4 pct, ligger altså lidt under gennemsnittet. Flere skibe har følgende amter: Svendborg (ca. 92), Odense og Hjørring (64), Randers (62), Ribe (60), Maribo (57), Thisted (53), Ringkøbing (49), de sønderjydske landsdele under ét (45), Frederiksborg (42), hovedstaden (41), Århus (39) og Holbæk (37).

Efter alderen fordeler kirkeskibene i amtet sig således: fra 1700-erne kendes Stege (1718) og med ubestemt datering: Bogø I og II, Herfølge, Præstø I og måske Strøby. Fra tiden 1800—1850 er der der 3, fra 1850—1900 6 og efter 1900 alt i alt 21. Dvs. at ca. 60 pct. af samtlige skibe er ophængt i vort århundrede, hvad der forøvrigt er gennemsnittet for landet som helhed, idet kun ca. 40 pct. af kirkeskibene er ældre end år 1900.

Flere skibe nævnes fra Bogø, Fanefjord, Højerup og Præstø.

Af skibe, hvis historie er lidt ud over det almindelige, kan nævnes: Elmelunde, Fanefjord I, Nyord og Stege.

Kirkeskibsprocessioner.

Skønt der hvert år gennemsnitligt ophænges omkring 10 nye skibe i Danmark, ligesom andre bringes på plads efter reparation, er der fra kirkens side ikke fastsat

noget bestemt ceremoniel for lejligheden, hvilket unægteligt må synes en mangel. Bortset fra Kingos „Hvad er det for en snække—“, som hyppigt benyttes under festgudstjenesten, indeholder salmebogen heller ingen salme passende til begivenheden.

Fra op mod 30 steder i landet kender man de for Danmark ganske særegne smukke kirkeskibsprocessioner, specielt fra søfartsbyer og fiskerlejer, hvor der er en sømands- eller fiskerkorporation, som kan iscenesætte dem. Medens der fra Jylland mærkeligt nok ikke kendes processioner — eller kun svage eksempler derpå — er de særlige hyppige på Sydfyn og de sydfynske øer, i Nordsjælland og på Lolland-Falster og omliggende øer. Processionerne finder både sted, når et nyt skib gives til kirken eller når et ældre skib genophænges efter istandsættelse.

Processionen udgår i reglen fra havnen. Skibet (eller skibene, hvor der er flere) bæres på en „stol“, som oftest af festklædte sømænd (i sorte bukser, hvide skjorter, med røde skærf om livet, matroshue); der er faner og måske også musik med. Processionen går gennem gaderne, undervejs kommanderer „lodsens“, som går i spidsen; der af fyres salutkanoner eller bøsser. I kirken overleveres skibet til præsten, som holder en takke- og festtale efter skibets ophængning. Flere steder nedtages skibene ligefrem med bestemte mellemrum (10 år, 25 år o. lign.) og efterses, hvorefter optøget finder sted; f. eks. Hornbæk (med 4 skibe), Stege, Egense v. Svendborg, Magleby-Bagenkop på Sydlangeland (med 2 skibe), Marstal. Hvor gammel skikken er, vides ikke bestemt; efter traditionen skal man i Stege regelmæssigt hvert tiende år siden 1728 have ført „Justitia“ i optog; fra Korsør omtales optog 1788, fra Marstal 1804, fra Hornbæk 1809.

Lignende optog kendes ikke fra andre lande — bortset fra et enkelt tilfælde fra England (1930 i Portsmouth). I katolske lande nedtages skibene flere steder hvert forår og føres i procession ned til havet, hvor præsten velsigner

søfart og fiskeri, men sådanne optog er jo i art og formål ganske forskellige fra vore enestående danske optog.

Pra Præstø amt kendes tre eksempler paa kirkeskibsprocessioner.

Som fortalt i meddelelserne om „Justitia“ i *Stege*, bliver dette skib hvert tiende år nedtaget til reparation og atter genophængt efter en procession. Tidligere blev skibet kørt på en vogn trukket af 4 blomstersmykkede heste, ledsaget af en vogn, hvorpå der var anbragt en rigtig båd, fyldt med sømænd (jfr. den i Danmark ret udbredte skik at føre en „fastelavnsbåd“ rundt i byerne). Nu bæres skibet af 4 gamle sømænd på skuldrene; i optoget er der et stort orkester og 20—30 faner²⁹).

Linieskibet „Christine Marie“ i *Nyord* er både 1890 og 1929 efter endt reparation blevet båret omkring i landsbyen med musik i spidsen³⁰).

Sømændene fra *Bogø* drog i februar 1858 over isen til Vordingborg, medførende et af kirkeskibene. Undervejs tiggede de penge sammen til et gilde. Dette minder meget om de almindelige fastelavsoptog³¹).

*

Hermed er det stof, som er forfatteren bekendt om kirkeskibe i Præstø amt, fremlagt. Det har ikke været muligt at få det mere fuldstændigt inden for rammerne af den foretagne landsindsamling. Jeg opfordrer atter læserne til at have opmærksomheden henledt på dette hidtil ret upåagtede kapitel af sognenes kultur- og kirkehistorie. Nøjagtige beskrivelser af modellerne, afskrifter af skibspapirerne, historiske undersøgelser efter kirkerne gavebøger og protokoller, oplysninger om sagn og tro og kirkeskibsprocessioner, samt fotos, skitser, avisudklip, litteraturhenvisninger m. m. modtages med tak af Handels- og Søfartsmuseet. På forlangende tilsendes gerne skemaer til udfyldelse.

Til slut skal der rettes en varm tak til alle meddelelserne, der med stor venlighed og interesse har ofret deres

tid paa at besigtige skibene og fremfinde materiale om dem. Det er mig en kær pligt at nævne deres navne i den følgende redegørelse for stoffets herkomst.

Kildehenvisninger:

¹⁾ C. A. Boesen. — ²⁾ Styrmand A. Caspersen, Bogø; Præstø amts årbog III (1914), 78. — ³⁾ Spr. Th. Larsen, Borre. — ⁴⁾ Spr. A. Majvang, S. Dalby. — ⁵⁾ Ukendt meddeler. — ⁶⁾ Spr. Helge Buus, Fanefjord. — ⁷⁾ Spr. Eggert Brygman, Fensmark; arkivar P. K. Hofmansen, Kbhvn. — ⁸⁾ Pastor Th. Lassen, L. Heddinge. — ⁹⁾ Danmarks kirker VI, (1933), 282. ¹⁰⁾ Spr. Jørgen Tørsleff, Herlufmagle. — ¹¹⁾ Spr. L. Ellebjerg, Holtug. — ¹²⁾ Skibsfører L. Andersen, Fakse ladeplads. — ¹³⁾ Spr. C. O. Preiss, Højerup; Danmarks kirker VI (1933), 367. — ¹⁴⁾ Spr. G. Norderø, Jungshoved. — ¹⁵⁾ Kirkeværge F. W. Jensen, Viemose. — ¹⁶⁾ Spr. N. E. Balle. — ¹⁷⁾ Kirkeværge, lærer Brøndkjær, Lyderslev. — ¹⁸⁾ Spr. Kj. Høyberg, Nakskov. — ¹⁹⁾ fhv. skipper Johs. Hansen, Mern. — ²⁰⁾ Spr. Helmer Colstrup, Nyord. — ²¹⁾ Emil Madsen i Fra Arkiv og Museum I (1902), 462; spr. Sv. Austin Hansen, Præstø. — ²²⁾ Spr. G. Lund-Hansen, Roholte; dir. Arthur Fang, Roskilde. — ²³⁾ Spr. P. Hede-gaard, Spjellerup. — ²⁵⁾ Spr. Balslev, Stege; pastor J. L. Frederiksen, sst.; Kirkehist. Saml. 5 rk. I, 128 f.; Præstø amts årbog 1912, 85 f.; Møns Folkeblad 1-2 1938, 29-2 1944, 7-2, 13-2, 16-2 1948; Billedbladet 24-2 1948 (ill.); Dansk Familieblad 16-2 1928; E. Tang Kristensen: Danske sagn II (1893), 287. — ²⁶⁾ Alfred C. Tofte, St. Heddinge. — ²⁷⁾ Spr. H. Chr. Pedersen, Strøby. — ²⁸⁾ Dyrslæge Johs. Nørrelund, Sædder; arkivar P. K. Hofmansen, Kbh. — ²⁹⁾ Se note 25. — ³⁰⁾ Spr. Helmer Colstrup, Nyord. — ³¹⁾ Aalborg Stifts-tidende 5-3 1858. — En undersøgelse af „fastelavnssbåd“ og bådeop-tog vil fremkomme i serien „Danmarks Folkeminder“ 1953.

DA LANDSDOMMEREN PAA BÆKKESKOV BLEV MYRDET

(ET BLAD AF BONDENS KRØNIKEBOG)

Af lærer *Erling Petersen*.

Undertrykkelsens aar.

DE FORSKYDNINGER, der i middelalderens sidste aarhundreder fandt sted i vort lands sociale struktur, og som paa det nærmeste fuldbyrdes i adelsvældens dage, havde for landbefolkningens vedkommende til resultat, at denne stort set opdeltes i to skarpt adskilte stænder, en besiddende (herremandsstanden) og en i overvejende grad besiddelsesløs (bondestanden). Mellem disse to fandtes dog en slags tredjestand, væsentlig af gejstligt tilsnit, saasom præster, degne, skoleholdere og enkelte andre, som takket være deres borgerlige erhverv ikke kunde rummes inden for de grænser, som her noget groft er trukket mellem herremand og bonde.

Det siger sig selv, at denne udvikling ikke kunde finde sted uden svære brydninger. Saaledes maa det nordjyske bondeoprør under Kristoffer af Bajern betragtes under denne synsvinkel, skønt det maaske i nogen grad var inspireret fra Erik af Pommerns eksil paa Gotland. En række smaaepisoder landet over peger i samme retning — saaledes Frejlev-bøndernes haandfaste fremfærd mod en plagsom ridefoged — og endelig maa ogsaa Klements-fejden i 1530erne ses som en sidste heftig opblussen af en oprindelig frels stands vilje til fri udfoldelse.

Denne fejde, der fortsættes med det sjællandske bondeoprør, forkludredes i sin videre udvikling af den københavnske borgmester Ambrosius Bogbinders hovedløse alliance med lybske kræmmere og tysk-fyrstelige landsknægtnaturer og endte, som man véd, med borgernes og bøndernes totale nederlag.

I kraft af den position, som købstædernes indvaanere trods alt havde allerede dengang, slap borgerstanden fra det med skindet paa næsen. Des haardere maatte bønderne bøde. I den haandfæstning, som Christian III havde maattet underskrive, tilsagde han udtrykkelig adelen hals- og haandsretten over deres bønder, og hvad det betød i en tid, hvor adelens magt var i stadig stigen, er umiddelbart indlysende. Ikke engang efter svenskekrigen, hvis byrder bondestanden maatte bære en meget stor part af — i den forstand, at den udholdt alle de ulemper og ubehageligheder, der følger med en fjendtlig hærs tilstedeværelse i landet, — ikke engang da lettedes aaget, skønt den gamle adels magt jo var gaaet aldeles fløjten; — tværtimod hævdede man paa kronens sjællandske godser vornedrettighederne med samme ubønhørlige strengthed som paa de adelige godser, og desuden lagde de første enevoldskonngers idelige favorisering af landsfremmede elementer i administration og regering grunden til en ny herremandsstand, som var mere hensynsløs og mindre forstaaende i sin behandling af bønderne, end den gamle adel havde været.

Den første virkelige lettelse i bøndernes kaar sporedes med ophævelsen af vornedskabet i 1702, men virkningerne deraf svækkedes paa forhaand ved oprettelsen af landmilitzen, der blev en tung byrde for den i forvejen — ogsaa uden den middelalderlige godspligt — haardt plagede bondestand. Ved en kongelig forordning af 30. oktober 1730 ophævedes landmilitzen, men allerede den 5. marts 1731 udstedte Christian VI en ny pasforordning, der faktisk tvangsbandt bønderne til godserne, og som var gældende, indtil forordningen af 4. februar 1733 om

indførelse af stavnsbaand satte en endelig stopper for de frihedslyster, som først ved vornedskabets og senere ved landmilitsens ophævelse havde kunnet spores hos nogle bønder. Det er indlysende, at alle disse forordninger, der ofte maatte synes modsigende og inkonsekvente, og som ikke mindst i deres virkninger har tjent til at forvirre den uvidende bonde, der maaske i mange tilfælde kun vanskeligt har kunnet skelne mellem kongens paabud og herremandens paahit, tid efter anden maatte fremkalde visse reaktioner hos bønderne, navnlig hvor de i forvejen var genstand for ond behandling. Visse hændelser landet over bekræfter dette.

Den voldsomste af disse begivenheder indtraf den 12. august 1738 paa hovmarken ved Bækkeskov i Sydsjælland, hvor en skare ophidsede bønder ihjelslog deres herre, landsdommer Knud Ahasverus Becker.

Færgemandens søn.

Knud Ahasverus Becker var en mand, der havde gjort en bemærkelsesværdig karriere. Han var søn af den Ahasverus Becker, der mod slutningen af det syttende aarhundrede var færgemand ved Hvalpsund, og kom som dreng til at tjene hos landstingshører Peder Bering i Viborg. Det ser ikke ud til, at han paa denne tid har gjort sig fordelagtigt bemærket, i hvert fald faar han et daarligt skudsmaal af sine jævnaldrende. Den senere herredsfoged for Rinds og Gislum herreder, Kristen Sørensen Testrup, tjente samtidig som dreng hos landstingsskriveren Lavrids Bering og skriver i sin „Rinds herreds krønike“ saaledes om den senere landsdommer og herremand:

„Denne Knud Becker var ikke lidet skalkagtig, mens jeg kendte ham, ikke heller lærte han noget godt af Peder Bering. Han kom omkring blandt folk og blev inspektør for dronning Anna Sofie over Vallø og tilhørende gods. Men han havde ikkun der et slet vidnesbyrd, at han var alt for haard ved bønderne.“

Det er saaledes klart, at Becker allerede fra sin ungdom har været besat af viljen til at komme fremad og opad, og at han ikke har taget det saa nøje med, hvilke midler han i dette øjemed har bragt i anvendelse. Saa tidligt som i 1708 sidder han som kong Frederik IV's ridefoged paa Vallø, og saa godt forstod han at befæste sin stilling, at han i en aarrække var dronningens betroede inspektør for dette gods. Det fremgaar af mange ting, at han i disse aar har forstaaet at forskaffe sig anseelse, indflydelse og rigdom. I 1718 blev han saaledes udnævnt til landsdommer for Lolland og Falster, en udnævnelse, som vel foreløbig kun var af titulær karakter, men som dog senere fik baade reel og praktisk betydning, og samtidig havde han i økonomisk henseende haft saa megen fremgang, at han en overgang havde i hvert fald to skibe i søen. Han var med andre ord en bjergsømand, men kunde til tider gaa lovlig vidt i sin bjergsømandskab, som da det ene af hans skibe, galioten „Svanen“, i 1736 forliste ved Køge strand, og han sagsøgte kaptajnen, Jens Bruun, med den begrundelse, at denne havde været skødesløs og lidet agtpaaagivende, da strandingen fandt sted.

Ogsaa ved sit giftermaal bidrog Becker til at styrke sin position, idet han ægtede Helene Maria Brumondt, der var datter af kongens skræder, kommerceraad Brumondt i København, og i 1729 naaede han saa vidt, at han kunde sætte slutstenen paa sin karriere; den 11. december købte han herregaarden Bækkeskov af Rudolf v. Skinkel til en pris af 12,000 rigsdaler og kunde altsaa nu tage fat som selvstændig jorddrot.

Det var saaledes ingen ringe løbebane, denne færgeemandssøn fra Hvalpsund havde at opvise, ja, ingen af hans to brødre naaede saa vidt, omend den yngste, Povel, der i 1710 var ansat som kvartermester ved livkompagniet i oberst Bülow's regiment, var saa velstillet, at han samme aar kunde forstrække Købmand Fick i Køge med et laan paa 1200 rigsdaler. Broderen Hans, derimod, drev

det ikke videre end til herredsskriver, men har saa i stedet haft visse tiltalende menneskelige egenskaber, som har gjort ham afholdt; i hvert fald skriver hans foresatte, herredsfoged Testrup, om ham i forbindelse med sin omtale af Knud Becker:

„... og er det hans broder, Hans Becker, som i disse tider (1739) er herredsskriver her i Rinds-Gislum herreder; men denne er ikke broder til den anden i skalkhed.“

Bondeplageren.

Helt til Jylland naaede rygtet, at Becker var urimelig haard ved bønderne; det gjaldt, da han kun var godsinspektør, men fik endnu større gyldighed, da han selv blev godsejer.

I juni 1725 indgav bønderne i Valløby en klage over ham til dronningen. Becker blev dem dog ikke svar gyldig, men indsendte en modklage, hvori han gjorde gældende, at bønderne havde været opsætsige, idet de havde nægtet at tage vare paa vedligeholdelsen af deres gaarde, ligesom han oplyste, at sytten bønderkoner i Valløby „voldeligen havde overfaldet ladefogeden Kristen Pedersen sammesteds med spader og prygler og hannem saaledes medhandlet, at hand ikke troes til livet“. Der blev optaget forhør, og kongen nedsatte en kommission, der fik til opgave at undersøge og fælde dom i sagen.

Saalænge Becker var paa Vallø, stod han sig godt med omegnens præster og degne og plejede en del omgang med dem, var forlover ved bryllupper og fadder ved daabs-handlinger, men da han selv var blevet jorddrot, fik piben en anden lyd. Om det nu var, fordi han i betragtning af det avancement, han i social henseende havde gjort, fandt en anden og mere eksklusiv omgangskreds paakrævet, faar staa hen. I hvert fald ser det ud til, at han fra nu af har staaet sig mindre godt med folk af det samfundslag, han hidtil havde været noget nær lige med. Han lagde sig saaledes straks ud med præsten i Kongsted, hr. Niels Ahrsleben, da denne hævdede sin ret til aarligt at faa

udbetalt 3 rigsdaler og et godt træ udvist fra godsets skov som tiendevederlag for jorden af en øde gaard under Bækkeskov. Becker erklærede lige ud, at det var alt for fedt til en præst, og nedsatte uden videre beløbet til 1 rigsdaler; senere sagde han, at han intet vilde give til præsten i Kongsted.

Men det var dog først og fremmest bønderne under Bækkeskov, der fik hans haardhed at føle. Deres klager nævner, saa vidt vides, intet om træhest og hundehul eller andre grelle eksempler paa den medfart, bønderne i hine tider kunde blive udsat for. Derimod ser det ud til, at Becker uafsladelig har hængt over dem og slaaet dem, selv ved den ringeste foranledning, og at det er dette, der har gjort dem tilværelsen saa uudholdelig, at bægeret til sidst maatte flyde over.

Aabenbart førte Becker ofte selv tilsynet med arbejdet paa hovmarken; han var da altid til hest og red rundt med sine pistoler, i haanden havde han en hasselvaand, som han greb til i tide og utide, og syntes han, det alligevel gik lidt trægt, saa truede han bønderne med sine pistoler og gjorde dem livet saa surt, at de ikke kunde nære sig for ham noget steds.

I samfulde otte aar var bønderne genstand for en saa ond behandling, at de til sidst fandt, at de maatte gøre noget for at faa en ende derpaa.

Drabet.

Det var som nævnt den 12. august 1738, drabet fandt sted.

Hele den sommer havde to af godsets unge karle, Ulrik Hermansen fra Lille Tvede og Oluf Kristoffersen fra Stavnstrup, talt med flere af de andre om at gøre en ulykke paa landsdommeren, saa de kunde komme ud af de ulidelige forhold, der raadede, at de hver for sig skulde snakke med karlene i deres by om at slaa Becker ihjel den paafølgende dag. Det lykkedes dem da ogsaa at faa et par karle til at gaa med, skønt Becker, mærkværdigt nok, ikke den dag havde slaaet nogen.

Morgenen efter mødtes saa Ulrik, Oluf og fem andre ved Oluf Jørgensens hus paa Bækkeskovs enemærker og aftalte, at nu skulde det være. De enedes da om, hvorledes de bedst greb sagen an: Naar Becker kom ud til dem, skulde den, han først slog eller truede, gribe hesten i tøjlen, hvorpaa de andre skulde slaa til.

Straks efter mødte de sammen med godsets andre bønder i enghaven for at age hø ind, og næppe var arbejdet i gang, før begivenhederne tog fart. De, der læssede, havde slaaet hestene løs og lod dem æde, hvor de vilde, men da landsdommeren noget efter kom ud for at se efter hovfolkene og opdagede de løse heste, for ham frem med banden og skælden og tog til sine pistoler; derpaa red han hen til de sammensvorne og befalede Ulrik at fange hestene, slog ham med den vaand, han havde i haanden, og tog igen til pistolerne. Men Ulrik var ikke sen i vendingen, han sprang til, greb landsdommerens hest i tøjlen og holdt den fast, mens de andre tog affære. Oluf Kristoffersen løftede sin høtyv og slog Becker i hovedet og ned over ryggen. De andre gav ham samme mønt, slog med høtyve, river, og hvad de tilfældigt havde i haanden. Saaledes stod til sidst elleve ophidsede bønder og bogstavelig talt bankede livet ud af deres plageaand.

Da han ikke aandede mere, trak Oluf Kristoffersen og Laurids Kristensen ham bort fra stakken og lagde ham paa engen. Nu stimlede de andre hovfolk til, og drabsmændene forlangte, at de ogsaa skulde slaa paa den døde, for at ingen skulde vidne mod dem. Blandt dem, der paa den vis fik lod og del i mordet, var der ikke mindre end fem kvinder. De to karle, Thomas Pedersen og Bertel Cortsen blev dog tvunget til at slaa. En tredie, Laurids Olufsen, der oprindeligt var med i komplottet, var ikke i enghaven, da mordet fandt sted, og da han igen naaede derud, var det hele forbi, og det lykkedes ham derfor at slippe for at røre liget. Da havde forøvrigt ogsaa ophidselsen lagt sig. Ludende og tavse stod de skyldige og fornam, hvordan alvoren i det, de havde gjort, voksede og

antog former, hvis vælde og gru de ikke forud havde kunnet fatte, og da ridefogeden, Iver Kirchetorp, kom med gaardens folk for at hente den døde, og han spurgte dem, hvorfor de havde handlet saadan, svarede de, at landsdommeren i otte aar havde forbitret deres tilværelse, saa de maatte gøre dette for at faa en ende derpaa.

Og dødsens alvorlige stod de da og saa, hvorledes ridefogeden og hans folk lagde det afsjælede legeme op paa vognen og kørte bort med det — op paa gaarden, hvor doctor Hahne og stads-chirurg Jochum Karsten fra Køge konstaterede, at der fandtes „adskillige dødelige saar paa det.“

Rettergang og domfældelse.

Det første, øvrigheden nu foretog sig, var at paa-gribe drabsmændene og indsætte dem i taarnet i Vordingborg. Det lykkedes dog ikke i første omgang at faa fat i hovedmændene, de havde taget flugten. Men man traf alle mulige forholdsregler for at hindre en videre flugt, spærrede færgesteder og anløbspladser og havde et øje paa hver finger. Det var da uden for al tvivl, at de to flygtninge ikke ret længe kunde holde sig skjult, men før eller senere maatte komme for dagen, om ikke før, saa naar sulten drev dem. Ulriks far, Herman Ulriksen, der intet vidste om sønnens opholdssted, blev ikke troet, da han nægtede at vide besked, og førtes til Vordingborg, hvor han indsattes i taarnet, indtil sønnen var fundet.

Nu havde Ulrik en moster, som var gift med Jep Rasmussen i Toxværd. Dertil kom de to fredløse allerede aftenen efter mordet paa landsdommeren og forkyndte nok saa frejdigt, at de ønskede at blive dér i huset nogen tid for at se, hvordan det hele vilde spænde af. Jep Rasmussen og konen sagde begge, at det kunde der ikke være tale om, men de gik alligevel hen paa stænget, hvor de blev nogle døgn.

Det var ikke let for Jep Rasmussen at tage en bestemmelse. Han turde ikke beholde de to karle, og angive dem

var han heller ikke meget for. Ulrik var jo dog trods alt hans kones søstersøn. Han tænkte frem og tilbage, grun- dede og spekulerede, men kom ingen vegne. Og da han til sidst ingen ro kunde finde hjemme, gik han til Lille Tvede, hvor han ude paa bymarken traf Ulriks mor, Dor- thea Andersdatter, der sammen med sønnen Anders og flere andre var i færd med at høste korn. Han fik den arme kone trukket til side og berettet, at Ulrik og Oluf var hos ham, men at han ikke vidste, hvad han skulde gribe til.

Det har dog ikke været lettere for Ulriks mor at træffe en afgørelse, men hun indsaa snart, at det alligevel kun kunde være et spørgsmaal om tid, inden sønnen blev grebet. Næste morgen tidlig begav hun sig paa den tunge vandring til Vordingborg, hvor hun over for amtmandens fuldmægtig berettede, hvad hun havde hørt. Der blev straks afsendt et rytterkommando, der natten mellem fredag og lørdag tog Ulrik og Oluf til fange og førte dem bundne til Vordingborg. Samme nat slap Herman Ulrik- sen ud af arresten.

Der blev nu, som skik var, nedsat en kommission, der fik til opgave at optage forhør og — naar alle tænke- lige oplysninger var skaffet til veje — fælde dom i sagen.

Dommen faldt den 11. december 1738 og gik i hoved- sagen ud paa, at de elleve egentlige mordere skulde hals- hugges. Ulrik Hermansen og Oluf Kristoffersen skulde desuden knibes med glødende tænger tre gange, først paa gerningsstedet, saa paa vejen til retterstedet og tredje gang paa selve retterstedet, derefter skulde deres højre haand afhugges og derpaa hovedet. Deres kroppe skulde lægges paa stejle og hovederne sættes paa stager. De ni andre skulde efter henrettelsen nedkules paa retterstedet af natmanden. Laurids Olufsen, der vel var medvider, men ikke tog del i mordet, blev dømt i Bremerholms jern paa livstid, tre andre karle fik hver ét aar paa Bremer- holm, de fem kvinder ét aar i spindehuset. Cort Larsen skulde et halvt aar paa Bremerholm, formedelst han — i

modsatning til de tre andre — ikke havde lagt haand paa liget, men kun slaaet paa det. Thomas Pedersen og Bertel Cortsen, der var blevet tvunget til at slaa paa den døde, frikendtes.

Denne dom indstilledes for højesteret, der den 23. juni 1739 afsagde følgende kendelse:

„Ulrik Hermansen og Oluf Kristoffersen bør, sig selv til velfortjent straf og andre ligesindede til eksempel og afsky, knuses og levende lægges paa stejle. Ligeledes bør Oluf Pedersen, Christen Søfrensen, Lars Rasmussen, Jørgen Søfrensen, Bertel Ibsen, Lars Christensen, Jens Ibsen, Christen Christensen og Frederik Christensen hals-hugges og deres hoveder sættes paa stager, og samtlige elleve have deres hovedlodder og jord forbrudt. Laurids Olufsen bør arbejde i jern paa Bremerholm sin livstid. Hans Hermansen bør arbejde ét aar i jern, og Peder Truelsen samt Christen Rasmussen bør arbejde paa Bremerholm i sex maaneder. De fem kvinder: Maren Jens Ottesens, Maren Frederich Christensens, Karen Peder Heboes, Anna Bendtsdatter og Maren Nielsdatter bør at arbejde i spindehuset i sex maaneder. Cort Larsen bør arbejde tre maaneder i Bremerholms jern; men Thomas Pedersen, Bertel Cortsen og Jep Rasmussen bør for videre tiltale fri at være.“

Sidstnævnte Jep, der saa uforskyldt var blevet rodet ind i denne sørgelige affære, klarede dog ikke helt frisag, idet der samme dag, som højesterets dom faldt, blev afsagt følgende kendelse paa Gisselfeldt birketing:

„Som Jep Rasmussen haver huuset og hælet disse fredløse mordere i døldom, og hand med andstalt til deris paagribelse ikke hafver opført sig rettelig, som skee burdt, blifver hand for saadan sin omgang tilkiendt og plichtig funden til vedkommende at betale al dend beviislig omkostning, som ved Ulrich Hermansens og Oluf Christoffersens paagribelse hos hammen foraarsaget er.“

Desuden maa Jep Rasmussen betale sagens omkostninger med 3 rigsdaler.

Paa fireugersdagen for afsigelsen af højesterets kendelse, den 21. juli 1739, blev saa dommene fuldbyrdede. Af sær kongelig naade slap Ulrik og Oluf dog for at blive lagt levende paa stejle, men blev under eksekutionen „quælte“.

Og dermed var saa den undertrykte bondes voldsomste reaktion imod undertrykkerne endt, som den var begyndt: i død og uhygge.

I mindets lys.

Uden tvivl har mordet paa landsdommer Becker vakt umaadelig opsigt i sin tid, omend bedømmelsen af gerningen og dens følger rimeligvis har været af vidt forskellig karakter. Den skæbne, der blev gerningsmændene til del, har formentlig haft den virkning paa deres standsfæller, at de for fremtiden er veget tilbage for at tage lignende forholdsregler. For en og anden plagsom godsejer har selve mordet vel været et alvorligt memento, mens dets følger til gengæld kun har kunnet vække tilfredshed.

Der lever i folkemunde flere beretninger om mordet og de nærmere omstændigheder ved det, der skete. De er dog alle af sagnagtig karakter og kan næppe anses for troværdige — naar undtages den, der fortæller, at en gammel kone, som var øjenvidne til mordet, blev truffet af en „rørelse“, som hun aldrig siden forvandt.

Da landsdommeren var stedet til hvile i Everdrup, blev der i kirken indmuret et epitafium over ham. Dets indskrift var fra ende til anden holdt i tidens særlige stil, men næppe helt overensstemmende med sandheden i sin bedømmelse af den døde. Naar det saaledes hedder: „Kunde forstand og retviished frelse fra graven, som de kand forævige ihu-kommelsen, hafde hans liv bestandig holt ud med hans rygte“, saa er dertil at sige, at havde Becker behandlet sine undergivne med forstand og retvished, da havde hans liv i hvert fald holdt noget længere ud. Og hvad hans rygte angaar, saa var det da ogsaa saa skaaret og skrammet, at da den Everdrup-præst hr. Wedel

firs aar senere tager sig paa at klinke det, har han kun i ringe grad held med sig, og naar han skriver: „han var dog en god herremand; han slog ingen, lod ingen ride træhest, eller sætte i hullet; han lod ingen arbejde for restance eller skikke til slaveri — kort, han gjorde intet utilbørligt; men han vilde indføre et taaleligt hoverie, da godset før var kongens, og bonden da frie for hoverie“ — saa har den velærværdige hr. Wedel for det første været slet underrettet, idet Bækkeskov fra 1633 havde været i forskellige adelsslægters eje, og bønderne i den tid nok havde lært hoveriets velsignelser at kende, og for det andet gælder hans øvrige smukke ord til Wandsbeck og kan ikke rokke det mindste ved den kendsgerning, at landsdommer Becker var en haard mand og et stort stykke af en bondeplager. De mange vidnesbyrd fra samtiden, de oplysninger, der fremkom under sagen, og de mundtlige overleveringer er i det stykke enslydende og taler deres tydelige sprog — ikke bare om Becker, men ogsaa om hans banemænd.

Disse er dog for eftertiden kommet til at staa i et ganske andet lys end den gode landsdommer. De kaldtes mordere og var det vel ogsaa, men alligevel synes gerningen at staa i et meget slet forhold til strafudmaalingen — set under en senere tids synsvinkel.

De var jo ikke forbrydere, disse bønder, og deres bevæggrunde har naturligvis ikke kunnet staa for en gængs juridisk bedømmelse. De var jævne mennesker, hvis hele higen ikke havde højere maal end en rolig og stilfærdig tilværelsesform, men gennem et sløvende liv i underkuelse og uvidenhed havde de bevaret et klart blik for, hvad der var ret og rimeligt, og først da de krænkedes i denne følelse, prøvede de at tage sig selv til rette. Maaske de da gik for voldsomt til værks, og maaske havde de ikke ganske overskuet følgerne af deres gerning. Det er vel ikke bare muligt, men sandsynligt.

Men bag om alt dette, bag om den uhyggelige gerning og dens lige saa grufulde konsekvenser kaster min-

det sit blide lys over en flok mænd, der selv i den dybeste nedværdigelse bevarede deres sans for ret og rimelighed usvækket. Og deres største fejl var maaske den, at de paa dette felt — billedlig talt — udstedte veksler, som ikke paa daværende tidspunkt kunde indfries.

Litteratur:

Arthur Petersen: Jorddrot og bonde. 1930.

Anders Petersen: Vallø og omegn. 1877.

Severin Kjær: Fra stavnsbaandets dage. 1888.

C. S. Nygaard: Bækkeskov. I Danske herregaarde ved 1920.

L. M. Wedel: Topographie over Everdrup sogn i Sjælland. 1818. Optrykt 1925.

C. S. Testrup: Rinds herreds krønike. Trykt 1866—69 i samlinger til jydsk historie og topografi.

GILDESKRÅ FOR ST. ERIKS GILDE I KALLEHAVE

Oversat fra latin af cand. mag. *C. Wassmann.*

DETTE er gildeskråen for St. Erik, den i Ringsted hvilende konges' (gilde), som ældre og fromme mænd fordum udfandt til nytte for gildebrødrene i det nævnte gilde, og som de har bestemt bør overholdes overalt i medgang og modgang.

(1) Hvis nogen, der ikke er gildebroder, vil slå en gildebroder ihjel, og hvis hans gildebrødre er tilstede, da skal de hjælpe og forsvare ham, hvis de kan; men hvis de ikke kan, så skal de dog udvirke, at drabsmanden skal skaffe til veje for sig en kaution til et beløb af 40 mark, hvad der i vort folkesprog kaldes „tak“, til den dræbtes arvinger til mandebod. Og af disse 40 mark skal 3 mark betales til alle gildebrødrene til oprejsning.

Og ingen af gildebrødrene må drikke eller spise sammen med ham eller være på et skib sammen med ham så længe, indtil han har givet bod til arvingerne og gildebrødrene, efter lovens bydende. Men hvis han gør det, skal han betale alle gildebrødrene 3 øre ved hver enkelt lejlighed (af sådan art). Men hvis drabsmanden ikke kan skaffe kaution for sig, skal dertil udnævnte og beskikkede mænd fra gildet føre ham for kongens retterting.

(2) Men hvis en gildebroder vil dræbe en af samme gilde, og gildebrødrene er tilstede, skal de komme ham til hjælp og hjælpe ham af dødsens vånde, så godt de kan.

(3) Men hvis han har dræbt ham i nødværge, skal han give arvingerne 40 mark og gildebrødrene 9 mark i bod.

4) Men hvis han dræber sin gildebroder grundet på sin egen store dårskab og fordi der har været et langvarigt nag, skal han udgå af samfundet med alle brødrene med skældsnavnet „nidding“ og forføje sig bort.

(5) Men hvis en gildebroder dræber en udenfor gildet eller en eller anden mægtig mand og ikke kan frelse sig grundet på vanmagt, skal de brødre, som er tilstede, komme ham til hjælp og frelse ham fra at lide overlast på sit liv, så godt de kan. Og hvis han er nærved vandet, skal de skaffe ham en båd med årer og et øsekar og et fyrstål, med hvilket der kan slås ild af flint, og en økse; dernæst skal han sørge for sig selv, så vidt som han kan. Men hvis han behøver en hest, skal de skaffe den til ham og ledsage ham til skoven, men ikke ind i den.

Og han må derefter have hesten en dag og en nat uden at betale for den; men hvis han trænger længere til den, skal han betale leje for den.

Hvis hesten ikke kommer tilbage, skal han betale den, hvis han har formue; men hvis det ikke er tilfældet, skal alle gildebrødrene betale hestens pris. Men hvis de ikke kan komme ham til hjælp på disse måder, og hvis der af ham kræves, hvad der i vort folkesprog kaldes „tak“ (kaution) på 40 mark, skal de nærværende brødre gå i borgens for ham; og han skal selv betale, hvis han har formue, men er det ikke tilfældet, og han har begået manddrabet i nødværge, skal alle gildebrødrene betale. Og hvis det hænder sådan, at en manddraber af keltringeagtighed eller frygt for mordet flygter bort og bringer sine medbrødre (kautionisterne) i nød og fare, skal han være udstødt af gildet med skældsnavnet „niddig“, men alle gildebrødrene skal frigøre dem for deres forpligtelser, som er gået i borgens. Men hvis en gildebroder er tilstede, og grundet paa personlig fejghed og overvættes frygt ikke frier sin medbroder fra dødsfare og ved vidnesbyrd bliver overbevist derom, skal han betale alle brødrene 3 mark

eller rense sig ved meded af seks brødre, eller forføje sig bort fra brodersamfundet som en nidding. Men hvis nogen viser sig så genstridig, så at han ikke vil bidrage til befrielsen af sin medbroder så meget som han skal på den forud fastsatte dag, skal han bøde 3 øre til brødrene.

(6) Men hvis en gildebroder anklager sin medbroder hos magthaverne eller på en slet måde påtager sig sagsførerskabet for ham, det såkaldte „værgemål“, hvor det nu end er, og han derved lider skade eller skam med stor plage og besvær, skal han, når han er overbevist derom ved vidnesbyrd, betale ham 6 mark i bod og sine fæller i gildet $\frac{1}{2}$ pund honning, eller sammen med 6 brødre rense sig og godtgøre, at han ikke har gjort det.

(7) Og hvis en gildebroder svigefuldt tilvender sig hans gods ved at sleske for „de store“, eller han går til søs med sørøvere og således anstrænger sig for at udplyndre sin gildebroder, skal han, når han er overbevist ved pålidelige vidneangivelser, forlade broderskabet og være en nidding i alle gilder.

(8) Men hvis en medbroder undfalder i rettergang og ikke står sin medbroder bi eller aflægger vidnesbyrd imod ham og på denne måde volder ham tab på ejendele, skal han, når han er overbevist derom ved vidnesbyrd, bøde 3 mark til ham og 3 øre til brødrene.

(9) Og hvis en broder stævner sin medbroder for kongen eller bispem eller landemode eller ting uden oldermandens og gildebrødrenes samtykke og ved sin angivelse påfører eller volder ham tab på hans ejendele, skal han give ham oprejsning derfor med 3 mark og med 3 mark til sine medbrødre.

(10) Hvis en broder bliver fængslet og mister friheden, skal han modtage af alle sine gildebrødre i det bispedømme, hvortil han hører, hvad der i vort folkesprog kaldes „stud“ (s: støtte), nemlig 3 penninge.

(11) Oldermændene fastslog også den bestemmelse, at hvis en broder ved beslaglæggelse berøves sine ejendomme fra kongens eller en anden magthavers side og

bliver fængslet, må han ty til hjælp hos en hvilkensomhelst broder i riget eller udenfor riget, og de skal komme ham til hjælp med 5 penninge hver især.

(12) Men hvis en gildebroder lider skibbrud og af sine ejendele kun beholder så meget, at det kan vurderes til een mark sølv, skal han, efter at have aflagt ed og efter at have skaffet vidnesbyrd om sit tab, modtage 3 penninge af hver broder indenfor det nævnte bispedømmes grænser.

(13) Men hvis en gildebroder finder sin medbroder i fangenskab, skal han løskøbe ham for 3 mark; og han skal selv betale, hvis han har; men hvis det ikke er tilfældet, skal alle medbrødrene betale for ham. Men hvis han ikke vil og bliver overbevist derom ved vidnesbyrd, skal han ligeledes betale 3 mark (til) til sine brødre eller rense sig med 6 brødre som mededsmænd.

(14) Men hvis nogen ikke giver med til indfrielsen af sin løskøbte broders forpligtelser, skal han betale 3 øre i mulkt.

(15) Men hvis en medbroder finder sin broder i havsnød, skal hans broder yde ham hjælp til at frelse sit liv på den måde, at han udkaster i havet af sit gods så meget, som har værdi og vægt af 3 mark eller 1 skippund og han skal optage ham i sit skib; den reddede skal selv godtgøre ham værdien af det omtalte udkastede gods, hvis han ejer så meget; er det ikke tilfældet, skal alle gildebrødrene udrede erstatningen for ham.

(16) Og (derimod) hvis en gildebroder finder sin medbroder i fangenskab eller havsnød eller i et andet nødens sted og nægter at bringe ham hjælp, så skal han overbevist ved vidnesbyrd derom stødes ud af gildet og (kaldes) en nidding; eller rense sig med 6 brødre.

(17) Og hvis gildebrødrene udnævner nogle medbrødre til at sørge for gildet, og hvis en af dem forsømmer sin bestilling eller ikke passer den med omhu, så skal han udrede 3 mark til brødrene.

(18) Og hvis gildebrødre, der er udnævnte til at be-

rede et gilde, modtager honning, så skal alle gildebrødrene passe på det, efter at det er blevet bestemt, hvem der skal være „gildeberebere“.

(19) Men hvis nogen efter at bryggerkedlen er op-hængt, men før gildet er begyndt, trækker sig tilbage uden oldermandens tilladelse, skal han betale så meget (som han ville have givet), hvis han havde drukket.

(20) Og hvis en gildebroder strider med sin broder med uskellige og utilbørlige ord i gildehuset, skal han, overbevist ved 2 omkringsiddendes vidnesbyrd, svare 3 mark til sine gildebrødre. Men hvis nogen først fremkalder strid, skal han give 6 øre. Men den, der svarer lignende igen, skal svare det halve.

(21) Og hvis nogen taler grove skældsord til en broder enten i gildet eller på nogetsomhelst andet sted, nemlig: kalder ham nidding eller tyv eller med andre forefaldende hånsord nedværdiger ham i den grad ved sin tale, så at han ikke kan lignedes med andre mennesker i noget, så skal han give ham 3 mark i bod og brødrene 3 mark (og med den samme straf bør medsøstrene i gildet straffes); eller han skal rense sig sammen med 6 brødre.

(22) Og hvis han i vrede river sin gildebroder i håret eller slår ham i kamp, skal han bøde 6 mark til ham og 3 til brødrene.

(23) Og hvis det hænder, at han slår sin gildebroder med en stok eller en furet kølle, som på folkesproget kaldes for en „rist“, så skal han bøde 6 mark til ham og 3 mark til brødrene. Men hvis han får strimer på sin krop af disse slag eller slås blodig, og hans sår trænger til smørelse eller forbindinger, skal (voldsmanden) betale den skadelidte 12 mark og brødrene 3 mark.

(24) Og hvis en gildebroder bliver behandlet vanærende i ord og gærning og ikke vil skaffe sig oprejsning derfor med brødrenes hjælp, skal han være udenfor gildet. Og hvis han uden gildebrødrenes samtykke søger oprejsning ad rettens vej, skal han, når han er overbevist derom ved vidnesbyrd, udstødes af broderskabet eller be-

tale en halv mark sølv til gildebrødrene. Men hvis en gildebroder, udæsket af forskellige krænkelser, hævner sig derfor og vil give den skadelidte oprejsning efter (gildets) love, skal alle hans gildebrødre, i henhold til den bestemmelse, som træffes derom, være ham til bistand.

(25) Men hvis en gildebroder for at skade sin medbroder bringer en økse eller et sværd eller et andet våben til gildehuset, og det bliver fundet der, skal han give ham 3 mark i bod og sine gildebrødre 3 mark. Thi alle våben er forbudt i gildehuset.

(26) Og hvis nogle gildebrødre bliver uenige over et eller andet, skal de komme sammen hos oldermændene og gildebrødrene; og de skal prøve at forlige dem, hvis de kan; og hvis de ikke kan, så skal den være udenfor gildet, som foragter loven og alle gildebrødrenes dom.

(27) Og hvis nogen ikke kommer til alle brødrenes fællesmøde, som kaldes „stævne“, skal han betale en ørtug.

(28) Men hvis nogen knækker vokslyset, skal han bøde med $\frac{1}{2}$ øre. Men hvis han frivilligt eller ved et tilfælde ødelægger et krus, skal han købe et andet og give 6 penninge i bod.

Og hvis kruset falder ud af hånden på én, skal han betale 6 penninge, selv om det ikke går i stykker.

(29) Men hvis en gildebroder falder i søvn i gildet, medens han sidder ned, skal han betale en øre; og hvis han i nævnte hus lægger sig ned og undlader at gå hjem, skal han bøde 2 øre.

(30) Men hvis han kaster op sammesteds eller under bortgangen, førend han når hjem, skal han, hvis han bliver overbevist derom ved vidnesbyrd, betale 6 øre.

(31) Hvis en gildebroder bliver syg, skal brødrene besøge ham, og hvis det er nødvendigt, skal de våge over ham. Men den der ikke gør det, skal give en ørtug. Men hvis han dør, skal fire bødre udnævnte af oldermændene holde nattevagt omkring hans lig; og hvis de, der er udnævnt dertil, undlader at komme, skal enhver af dem betale en øre. Og, de der våger, skal bringe den døde til

graven; alle gildebrødrene skal ledsage hans lig og deltage i at synge dødsmissen. Og hver eneste skal som offer under dødsmissen give præsten en penning for deres afdøde broders sjæl; og ingen må forføje sig bort, før end han er begravet. Men den, der ikke overholder dette, han skal, overbevist ved vidnesbyrd derom, betale en øre.

(32) Men hvis en af gildebrødrene ikke vil overholde medbrødrenes lov, skal han være udenfor gildet; og hvis han vil vende tilbage til samlaget, skal han, når han indtræder, foretage sin indtrædelse således som den første gang [han indtrådte].

(33) Men hvis nogen grundet på drukkenskab falder i selve gildehuset, eller før end han indtræder i sin egen gård, skal han betale en øre.

(34) Men hvis en gildebroder har dræbt en medbroder, og hvis han så, efter at han lovmæssigt har fyldestgjort den dræbtes arvinger, påny vil indtræde i det nævnte gildes broderskab, skal han som bod give til alle gildebrødrene 3 mark, og han skal da knyttes som broder til det samme gilde, dog kun med samtykke af den dræbtes slægtninge. Men hvis han i nødværge har gjort manddrab, skal han af alle gildebrødrene modtage, hvad der på folkesproget kaldes „skud“, nemlig 3 penninge.

(35) En gildebroder, hvis forhus dvs. et køkken eller en stue, eller ladebygningen med det deri opbevarede korn, i den gård, i hvilken han har sin popæl, fortæres af ild, skal modtage af hver af brødrene 3 penninge.

(36) Men hvis en landbo vil tilslutte sig St. Eriksgildet, skal han få en af borgerne, nemlig af dette gildes brødre, til, at han for alle medbrødre skal svare (og gå i borgen) for ham med hensyn til (overholdelsen af) alle de bestemmelser, der er skrevne i nærværende skrå, eller gøre fyldest for ham efter nærværende skrift.

(37) Men hvis nogen jager en anden gildebroder bort fra hans sæde og tager den andens plads med vold, skal han bøde en øre.

(38) Men hvis en gildebroder under ophold i spille-

buler, idet han enten spiller med terninger eller brikker, bliver såret eller pryglet på skammelig vis, skal han, overbevist derom ved vidnesbyrd, bøde $\frac{1}{2}$ mark sølv til gildebrødrene eller rense sig med 6 mededsmænd. Men hvis en gildebroder går nøgen bort fra spillebordet, skal han på grund af den skam og vanære, han har bragt over alle gildebrødrene, når han er overbevist derom ved vidnesbyrd, bøde 3 mark.

(39) Men hvis en af gildebrødrene har det vanskelige ærinde at gå til tinge, skal alle gildebrødrene følge ham; og enhver, som ikke kommer, skal betale en penning i bod, hvis han ved en enestes vidnesbyrd bliver overbevist om ikke at have mødt, eller han skal alene for sig rense sig ved ed.

(40) Men hvis en af gildebrødrene gør støj eller skråler op under oldermandens eller skråherrrens tale, skal han give 6 øre penge.

(41a) Men hvis nogen råber højt op og uden bestemt skellig grund og således plager brødrene med sine råb, skal han uden nogensomhelst indsigelse betale 6 øre i bod.

41b) Men hvis nogen af brødrene trænger til (og anmoder om) en andens hjælp (i anledning af et ærinde) til nærliggende steder, og denne ikke vil bistå ham ved at gå eller ride, skal han betale 1 mark til brødrene.

(42) Men hvis en af brødrene bliver stævnet til kongen eller bispen, skal oldermanden forsamle brødrene og udvælge 12 af brodersamfundet efter ønske, som skal gå med ham på gildets bekostning og bringe ham hjælp efter evne. Hvis de, der er udnævnt dertil, nægter at gå med, skal enhver, som gør dette, betale en bod på $\frac{1}{2}$ mark sølv, medmindre han holdes tilbage ved bryllups indgåelse eller af sygdoms årsag eller af andre lovlige grunde; og der skal straks udpeges en anden i hans sted, som skal følge den ovennævnte broder.

(43) Men hvis nogen af brødrene tvunget af nødvendighed (ø: i nødværge) hævner en ham tilføjet uret og trænger til hjælp i byen for at forsvare sig og

for at skaffe sig sikkerhed for sit liv eller sine lemmer, skal der være 12 udnævnte af brødrene sammen med ham til forsvar dag og nat, og de skal følge ham med våben fra boligen til torvet, og fra torvet til hans bolig, så længe som det er nødvendigt, for at ikke en broder skal blive behandlet på skammelig vis, og der skal komme bebrejdelser deraf for brødrene.

(44) Men hvis en broder bedriver hor med en edsvoren broders hustru, og broderen er i stand til at godtgøre under ed på hellige relikvier, at han har set ham komme og gå, skal han for en sådan forbrydelse, såsom han er en forkastelig mand og nidding, udstødes af brødrenes lag. Men hvis en broder bliver angrebet med sli­g vanærende beskyldning, men ikke overbevist med vidner, skal han rense sig ved meded af 12 brødre og skal vedblive at beholde sin plads i gildet således.

(45) Men hvis en af brødrene voldtager en edsvoren broders hustru eller datter eller søster eller barnebarn, skal han, overbevist ved 2 mands vidnesbyrd, udjages af brodersamfundet.

(46) Også denne vedtægt og lov har oldermændene for St. Eriksgildet i Skanør fastsat, at bagere ikke må optages i deres brodersamfund, og de må på ingen måde beholde de hidtil optagne.

(47) Ovennævnte bestemmelser er udgranskede og sammenstillede i Skanør af 18 ældre, såkaldte oldermænd, af St. Eriksgilde i det herrens år 1266 den 7de september

(48) Følgende er bestemt angående mindesange af brødrene i St. Eriksgildet. Først bør Hellig Eriks mindesang synges, derefter vor Herre og Frel­ser­s, dernæst den hellige Jomfru Marias mindesange. Og ved enhver af disse 3 mindesange bør gil­debrødrene modtage bægrene siddende, og hver gang, når de har modtaget bægrene, bør de rejse sig op, alle som én, og begynde at synge mindesangen.

(49) Alle, som indtræder i gildet, skal sværge over gildelyset, således som loven har bestemt det, at de vil iagttage og overholde ret og lov i alle punkter, således

som det ovenfor er anført i nærværende skrå med oldermanden og alle brødrenes enstemmige samtykke, og således skal de modtage deres privilegier.

Oversættelsen er foretaget efter Gertz's reviderede udgave af den latinske tekst i Nyrops „Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen“. Interesserede henvises til Gertz: „Historisk Læsebog i Middelalders-Latin“ med tilhørende kommentar.

Skønt St. Eriksgildets skrå i det væsentlige følger skråen for St. Knudsgildet i Malmø (oversat af J. Olrik i „Valdemar Sejrs Sønner og den store Ærkebisperid“ side 346—56), er bl. a. den karakteristiske slutning uden sidestykke i forbilledet. Skråen er blevet til i tiden efter 1256.

Gildets værnehelgen var Erik Plovpenning.

STORMFLODEN I PRÆSTØ

13/11 1872

Af *Nanna Ingerslev*

(f. 31. okt. 1865, d. 4. dec. 1950, datter af Vilhelm Ingerslev, læge i Præstø fra 1861, distriktslæge 1888—1913). Manuskriptet gengivet af pastor Ingerslev, Odense.

En mørk, kold, blæsende efterårs morgen gik Johanne og jeg ned til skolen, men nåede ikke længere end til apotekets gadetrappe. Herfra og så langt vi så, var gaden overskyldet af vand så højt, at der ligefrem gik bølgetoppe hen over det. Vi tog hinanden i hånden og løb i den voldsomme modvind hjem. Her sad fader som altid kl. 8 ved morgenbordet og drak sin the til et stykke franskbrød i dyb tavshed, da vi busede ind i stuen og råbte: „Vi kan ikke komme i skolen, for hele gaden er fuld af vand!“ — „Sludder!“ sagde fader. Men vi lod os ikke standse som ellers af den faderlige myndighed, — vi fortsatte: „Jo, der går store bølger helt op til apotekerens trappe, og mændene var der ude i lange støvler, ja de sejler med både i vandet!“ Så kom fader på benene, i overtøjet og ned ad gaden; siden fik Peter, den store dreng, lov at gå en tur ud med ham at se stormfloden, men vi småpiger kom ikke mere ud den dag. Stående ved vinduerne så vi, hvorledes folk vandrede frem og tilbage for at hjælpe beboerne i den oversvømmede vestlige del af byen; gamle mennesker støttede og førte man, børn indpakkede som tøjbylter blev båret, en af vore skole-

kammerater, den 7 år gamle Hanne Petersen, så vi som „fedtelam“ på ryggen af en arbejdsmand. Hendes fader var nylig død og stod i sin kiste nede i en bagbygning, hvor vandet kom ind og tumlede med kisten, så enken siden grædende fortalte, at da de kom derned „stod Pedersen lige på sit hoved“. 2 af Mørkebergs småpiger, Louise, 7 år, og Astrid, 5 år, kom op at bo hos os til alt kom i orden igen, og det var jo meget underholdende, de kunde jo også fortælle om vandet, som stod ind i pakhuset, butikken og alle stuerne i den gamle købmandsgård. Op ad dagen kom købmand Lundh med sin svend og sin store gårdhund, der blev bundet ovre i vores stald. Lundh og svenden så vi kun ved måltiderne, de var ellers nede i forretningen, mine forældres første hjem vest for apoteket. Efter middag kom fader og pålagde moder at fyre i kakkelovnene ovenpå, hvis det blev nødvendigt at forlade stuerne nede. Vandet blev ved at stige, og gennem genboernes åbne port kunde vi se, hvorledes vandet fra åen langs Præstøs sydside var kommet midt op i gården, hvor det skyllede frem som jordfyldte bølger. Men ved solnedgang sagtnede stormen af, og vandet begyndte at falde, og morgenen efter var det gået tilbage til „daglig vandstand“.

Og så kom vi ud med fader og moder at se alt det mærkelige, der var sket i og omkring byen. Alt slags affald lå rundt på gaderne: blade, grene, stumper af bohøve og indpakning, og så kar og pramme, som man havde brugt til at stage sig frem til den tørre ende af byen; husvæggene var våde helt op i mandshøjde, og — det mærke af bølgeslaget ses endnu på de gamle bygninger og navnlig de store pakhuse på havnepladsen; saltvandet er trængt ind i murene, så ingen maling eller overkalkning kan blive siddende der, men det skaller af og minder om 13. novb. 1872. Spadserestien „bag haverne“ var helt ødelagt: skrænten skyllet bort på lange strækninger medtagende buske og mindre træer, store træer lå væltede, og det mærkeligste at se: et skib (formodentlig en større fisker-

skude) lå strandet helt oppe i engen. Det blev rejst op på en bedding og istandsat, og så blev der gravet en dyb rende ud til vandet, som det kunde lempes ud igennem. Det stykke eng, som ved renden skiltes fra „landjorden“ kom til at hedde „Englandsøen“, og at springe over den gravede rende ud på øen var en bedrift for raske drenge, indtil hele strækningen dækkedes af sand, da kommunen her anlagde kunstig badestrand i 1936—37. Ovre ved Nysø allé var et større skib kastet ind som vrage, så ræerne hængte sig fast i de store, gamle lindes trætoppe. Det blev hugget op, hvor det lå. Og på vejen ud til Hollænderskoven havde bølgerne revet lerskrænterne bort, hvor de var nogenlunde blottede, og slikket jorden væk langt ind under de gamle bøgetræer, som dog holdtes fast af deres dybe rødder ind under marken bag ved. De blottede rødder er årenes løb dækkede med bark, og enkelte store træer i skovskrænten blev støttede nedefra med jord og stene. Østerbro, byens forbindelse med Enegårde-Jungshoved, var helt revet bort og blev det følgende år erstattet af en dæmning med stensatte sider inde fra byen, og broen med udløb for åvandet flyttet til den yderste ende af dæmningen, hvor jordlaget var fastere, og her anbragtes en „klapsluse“, to stærke porte ophængte således, at vandet selv lukker dem til, når det stiger i fjorden og åbnes af tilstrømmende åvand, når fjordens, altså Østersøens, vand falder til normal vandstand. Således fredes haverne mod saltvandet. Mange mærkelige beretninger fik man jo af de „vandlidte“. Mest indtryk på mig gjorde frk. Nathalie Hardts fortælling om, hvordan vandet stod 1/2 alen hen over gulvet i hendes sovekammer, da hun vågnede. Hun måtte stå i sengen og klæde sig på, og så kom sagfører Bjerre og tog hende „som et barn på sine arme“ og bar hende ud i en båd, der blev roet hen til apotekets trappe, hvor hun sattes i land. „Men da han vadede ud gennem stuen med mig, sejlede kammerpotten som en lille jolle bag efter os!“ endte hendes beretning. Og så hørte vi om den fromme, gamle Børre, der havde reddet sig og

grisen op i et loftskammer, hvorfra han ikke var til at rokke, skønt bølgerne gik højt i stjerne under ham. Han var i Guds varetægt, forsikrede han.

Senere holdtes udsalg af de vandlidte varer, og Johanne og jeg fik to himmelblå kjoler med sorte fløjlsbånd, en stor herlighed for os, der ellers som småpiger fik nye kjoler af en af moders nederdele, der havde krinolinevidde og ikke blev slidte ud så hurtigt som det stramtsiddende kjoleliv.

Årsagen til denne i Danmarks historie enestående stormflod fra Østersøen (fra Vesterhavet kendes jo adskillige) forklaredes således: Der havde i flere dage hersket storm fra sydvest, og derved var Østersøens vand drevet op i den Botniske bugt. Natten mellem 12. og 13. november slog vejret op til en rasende storm stift i nordnordøst og jog alt vandet i en vældig strøm ned i Østersøen, så det fremkaldte højvande ikke kunde få sit naturlige afløb gennem Øresund, men kastedes ind over Sjællands, Møens, Falsters og Bornholms østkyst. Hele Gedserodde stod under vand, huse skylledes bort og menneskeliv gik tabt. Lollands sydkyst led så meget, at diger anlagdes for at skærme landet. Over hele Danmark iværksattes en indsamling til hjælp for „de vandlidte“, og så rigeligt kom pengene ind, at en købmand her i Præstø, som havde siddet meget småt i det, kom godt i gang.

CAND. PHIL. RASMUS NIELSEN

IN MEMORIAM

16. april 1952 døde lokalhistorikeren overlærer cand. phil. Rasmus Nielsen, Næstved, efter flere måneders sygdom.

Rasmus Nielsen var født 1887 på Sejro, blev student og cand. phil. og tog 1909 lærereksamen fra Skaarup Seminarium. Efter at have virket som lærer flere steder, bl. a. i Stege, blev han 1919 ansat ved skolevæsenet i Næstved og underviste her i over 30 år; fra 1942 fungerede han ved Skolen på Kirkepladsen, væsentligst som lærer i historie og som klasselærer i hjælpeklassen. Han beklædte fra 1946 en overlærerstilling og havde inden sin død fået bevilget afsked fra 1. juni 1952.

Lokalhistorien var Rasmus Nielsens store interesse; arkivstudier, fortsat gennem mange år, nedfældedes såvel i et meget stort antal specialartikler som i grundlæggende hovedværker. Interessen for fødeøen fik udtryk i „Sejrø Historie“. „Næstved Købstads Historie“, som udkom i årene 1925—32, rummer en rigdom af oplysninger, hentet fra udtrykt kildemateriale, og er til uvurderlig nytte for enhver, der beskæftiger sig med byens historie. Rasmus Nielsen opnåede meget stor dygtighed i at tyde gamle dokumenter og gengav pålideligt og omhyggeligt alle de kendsgærninger, han fandt frem. Når værket mangler en indholdsfortegnelse, der havde gjort det lettere anvendeligt som opslagsbog, hænger det sikkert sammen med, at

forfatteren, trods offentligt tilskud, ikke kunne fordyre bogen med et register. Hverken Næstved-historien eller det øvrige forfatterskab har givet ham større fortjeneste. Alligevel fortsatte han ufortrødent sit arbejde; Historisk Samfunds årbog, som så ofte har modtaget afhandlinger fra hans hånd, bringer i dette hæfte en lille opsats om Mogenstrup kro.

Skønt Rasmus Nielsens historiske interesse var samlet om arkivstudier, manglede han ingenlunde sans for værdifuld gammel bygningskunst, hvad hans varmhjertede indlæg for bevaring af Gøernes gård vidnede om.

Et stort og uegennyttigt arbejde for udforskningen af egnens historie er endt med overlærer Rasmus Nielsens død. Æret være hans minde.

F. M.

NAVNEREGISTER

(f = følgende side, ff = følgende sider, fff angiver en hel artikel om emnet).

- Aamundsen, Hans — tømrermester. Vindbyholt 299.
 Aarsleff — apoteker, Præstø 154.
 Aastrup, Hans — dommer 262.
 Abel, Skytte — Totterupholm 310.
 Abelsøn, Ib — vagtmester 32, 67.
 Ahlefeld, Hans — godsejer, Gisselfeld 309.
 v. Ahlefeld, Frederik — oberst 38.
 Ahrleben, Niels — sognepræst, Kongsted 444.
 Albert — præst, Snesere 42.
 Alefassen — møller, Tubæk 27.
 Ambrosius Bogbinder — borgmester, København 441.
 Anders — munk, Præstø 85.
 Anders Udrider — Vordingborg 309.
 Andersdatter, Dorthea — gårdmandskone, Lille Tvede 448.
 Andersdatter, Kathrine — gårdmandskone, Bakkebølle 292.
 Andersdatter, Kirsten — tjenestepige, Hammer 407.
 Andersdatter, Anne — Vindbyholt 303.
 Andersdatter, Birgitte — Rødsbjerggården 258.
 Andersen, Jens — aftakket land-soldat, Græsbjærg 258.
 Andersen, Christen — borgmester, Præstø 110f.
 Andersen, Jens — gårdmand, Sageby 213.
 Andersen, Ole — gårdmand, Bakkebølle 255.
 Andersen, Peder — gårdmand, Fæby 252.
 Andersen, Frands's hustru — jordemoder, Snesere 243.
 Andersen, Svend — kvartermester 42.
 Andersen, Niels — købmand, Præstø 94.
 Andersen, Hans — møller, Mern 12, 17, 19f.
 Andersen, Vilh. — professor 70.
 Andersen, Anders — præst, Præstø 84.
 Andersen, L. — skibsfører, Fakse Ladeplads 439.
 Andersen, Ib — skibskarl, Nyborg 256.
 Andersen, Rasmus — sogneråd-formand, Mern 198, 202f.
 Andersen, Peder — tjenestekarl, Vindbyholt 310.
 Andersen, Hans — tømrer, Præstø 130.
 Andersen, Hans — Ørslev 242.
 Andersen, Peder — Fæby 266.
 Andreassen, Niels — brændevinsbrænder, Mogenstrup 402.
 Andreassen — dyrlæge, Store Heddinge 228.
 Andreassen — kroforpagter, Mogenstrup 403.
 Ane — præstekone, Jersie 222.
 Ane Oremands 52.
 Anna Sofie — dronning 442.
 Anna Mathiasens — jordemoder, Hammer Thorup 243.
 Anna Smeds — jordemoder, Mern 243, 246.
 Anne Cathrine — bissekræmmer-ske, Vindbyholt 321.
 Arenbach — sognepræst, Vordingborg 263.
 Arentzen — lærer, Stensby 211.
 Arup, Erik — historiker 405.
 Baad, Hemming — rytter, Kalvehave 261.
 Bache, Otto — kunstmaler 291.
 Balle — biskop 179.
 Balle, N. E. — sognepræst 439.
 Balslev — sognepræst, Stege 439
 Bang, Herman Jensen Juul — møller og kroejer, Mogenstrup 402.
 Bang — skovrider 205.
 Barfod — apoteker, Præstø 238.
 Barfod, P. M. — kateket, Næstved 231ff.
 Barfod, Frederik — student, København 237ff.
 Barkmand — byfoged, Præstø 9.
 Bastorf, Philip Joachim — gods-ejer, Frøslevgård 347.
 Bay, Jens — korporal 34.
 Bech — forpagter, Strandegård 323.
 Becker, Hans — herredsskriver 443f.

- Becker, Knud Ahasverus — landsdommer, Bækkeskov 410, 442ff, 450f.
Becker, Povel 443.
Becker, Tyge 50.
Beenfeldt, Claus Bendix — gods-ejer, Lystrup 174f.
Bendtsdatter, Anna — tjeneste-pige, Bækkeskov 449.
Bendtsen, Søren — Ornbejærg 218.
Bendtzen — skolelærer, Hjælm 237.
Bentsen, Anders Hansen — gårdmand, Keldby 238.
Bentsen, Peder — gårdmand 286.
Bentsen, Hans — Bårse 26.
Bentsen, Peder — Bårse 26.
Berg 212.
Bergen, Hans Larsen — Nyord 435.
Bering, Vitus — historiograf 32, 65.
Bering, Peder — landstingshø-rer, Viborg 442.
Bering, Laurids — landstings-skriver 442.
Bering, Vitus — latindigter 38b.
Bern, Fabian — regimentchef 105.
Beyer — præst, Herlufmagle 231, 234.
Bigum — snedker, Præstø 147, 155.
Bille, Anders — godsejer, Frøslevgård 346f.
Bille, Ingeborg — godsejerske. Frøslevgård 347.
Bille, Kristoffer — lensmand 37.
Bilsted — godsejer 205.
Bing, Herman 212.
Birthe Katrine — Hammer 254.
Bjørnsen — sognepræst, Ro-holte 323.
Blanchsted, Søren — gæstgiver, Vindbyholt 308.
Blicher, St. St. — præst, digter 195, 427.
Boas — møllersvend 209.
Bødil Hans Olsens — jordemo-der. Neder Vindinge 243.
Boesen, C. A. 439.
Bogvad — Snertingegården 323.
Borch — sognepræst, Vording-borg 254.
Borchenius, Eline — kroforpag-ter, Mogenstrup 403.
Bredskov, Frits — smedemester, Mern 433.
Breuning — major 317.
Brockenhuus — amtmand 219.
Brosbøll, Carl — forfatter 32.
Brosbøll, Mathias — skibsfører 66.
Brumondt — skrædder, kom-merceråd, København 443.
Brumondt, Helena Maria — Bækkeskov 443.
Bruun, Jens — kaptajn 443.
Bruus, Helvig — gårdmands-kone, Mern 253.
Bruusen, Jacob — gårdmand, Skaverup 407.
Brvdelsbach, Erik — ridder, Præstø 77.
Brygman, Eggert — sognepræst, Fensmark 439.
Brøchner-Larsen — kandidat 210.
Brøndby — sognepræst, Næstel-sø 256.
Brøndkjær — lærer, kirkevæрге, Lyderslev 439.
Brøndum, Andreas — præst, Næsby 191.
Buchwaldt — oberstløjtnant 45.
Busch, Rudolf — kornet 250.
Busch, Peder — møller, Sageby 22.
Busch, Peder Christiansen — møller, Sageby 24f.
Busch — sognepræst, Langebæk 258, 265.
Busch, Henrik Christoffer, — Bogø 270fff.
Butterup, Mikkel Madsen — provst. Greve 221.
Buus, Helge — sognepræst, Fa-neffjord 439.
Bülow, Joachim Christopher — godsejer, Frøslevgård 347.
Bülow — oberst 443.
Bülow, Frands Frederik Vil-helm — byfoged, St. Heddinge 227f, 230.
Bøgh — amtsprovst 185. 192.
Bønsdorff, P. — købmand,, Præ-stø 131, 138.
Carlsen, Christian — kroforpag-ter, Mogenstrup 403.
Carstensen, Peder — gårdmand, Udby 238.
Caspersen, A. — styrmand, Bogø 439.

- Charlotte Amalie — dronning 347, 350.
- Christensen, Christen — gårdmand, Bækkeskov 449.
- Christensen, Frederik — gårdmand, Bækkeskov 449.
- Christensen, Lars — gårdmand, Bækkeskov 449.
- Christensen, Niels — ladekar, Iselingen 408.
- Christensen, Rasmus — landdragon 258.
- Christensen, Jørgen — møller, Lekkende 12.
- Christensen, Balthazar — overretsprokurator 232.
- Christensen — prokurator, St. Heddinge 228.
- Christensen, Christen — sognefoged, gårdmand, Bakkebølle 292f.
- Christensen, Peder — sognefoged, gårdmand, Bakkebølle 292
- Christensen, Hemming — sogneforstander, Mern 198, 202.
- Christian — møller, Sageby 23.
- Christiansen — møller, Lekken-
de 16f.
- Christoffer II — konge 73.
- Christoffer — Viemose 248.
- Christoffersdatter Mette —
Udby 263f.
- Christoffersen, Peder — tolder,
Præstø 106, 109.
- Clausdatter Anne — gårdmands-
kone, Fæby 252.
- Clausen, M. — forpagter, Høj-
strup 433.
- Clausen, Jens — forvalter,
Gjorslev 348.
- Clausen, H. N. — professor 139f.
- Colstrup, Helmer — sognepræst,
Nyord 439.
- Corfits — præstesøn, Karlslun-
de-Karlstrup 222.
- Corfitsen, Peder — præst, Karls-
lunde-Karlstrup 221f, 224.
- Corneliusen, Povl 55.
- Cortsen, Bertel — gårdmand,
Bækkeskov 449.
- Cortsen, Bertel — karl, Bække-
skov 446, 449.
- Cronberg, Henrik Vilhelm —
lesmed, Langebæk 8.
- Cronberg, Johan — lesmed, Lan-
gebæk 15.
- Cronberg, Jørgen — lesmed,
Stensby 8, 14.
- Crorberg, Johan Henrik — møl-
lefæster Hulemose 8ff.
- Cronberg, Henrik Vilhelm —
møller, Langebæk 15.
- Cronberg, Johan Christian —
møller, Hulemose 12ff.
- Danneskiold-Samsøe — greve,
Gisselfeld 182, 184, 192f.
- Danneskiold-Samsøe, Conrad —
lensgreve, Gisselfeld 324.
- Danneskiold-Samsøe — greve,
Gisselfeld 400.
- Danneskiold-Samsøe — grevin-
de, geheimekonferensrådinde,
Gisselfeld 400.
- Delcomeyn — toldassistent, Ste-
ge 434.
- Dichmann, Edvard Villumsen —
nræst, Karlslunde-Karlstrup
222, 224.
- Dieckmann — lærer, Kindvig
212.
- Domianus, Johan — forvalter,
Søholm 348.
- Dumas, Alexandre 66.
- Dumbar — major 34.
- Ebbe, Axel — sv. billedhugger,
Hököpinge 72.
- Ebbesen, Johannes — gårdmand,
Stensby 265.
- Efværtsen, Willum — præstesøn,
Karlslunde-Karlstrup 222.
- Eilertsen, Chresten — skovfo-
red, Vindbyholt 321.
- Ellebierg, L. — sognepræst, Hol-
tug 439.
- Ellen, Cathrine — tjenestepige,
Bakkebølle 255.
- Engberg — godsejer, Grevens-
vænge 403.
- Engelbrecht, Wolf — præst, Ly-
derslev 191.
- Erik — konge 276.
- Erik af Pommern — konge 75,
440.
- Erik Plovpenning — konge 454,
461f.
- Ermandiger — købmand, Præ-
stø 116f.
- Esnensen, Jens — tjenestekarl,
Vindbyholt 313f.
- Estrup, Jakob — konsejlspræsi-
dent 157.
- Etler, Carit — forfatter 32f, 45,
49, 66.

- Faber, Peder Ditlev — præst, Jungshoved 32, 46, 48f, 63, 65f, 324.
- Fabricius, Knud — professor 58.
- Fang, Arthur — direktør, Roskilde 439.
- Fester, H. C. — skibsfører 432.
- Fick — købmand, Køge 443.
- Fleischer — adjunkt, Herlufsholm 231f.
- Flemmer, Anna — husmoder, Odense 171.
- Flemmer, Hans — parykmager, Odense 171.
- Flemmer, Carl Gustav — præst, Vesteregede 171, 172.
- Flemmer, Hans Christian — præst, Vesteregede og Kongsted 171ff, 176ff, 187f, 190ff.
- Flemmer — sognepræst, Holme-Olstrup 324.
- Foged, Jens — skibstømrer, Stege 434.
- Fraas, Vibeke Kirstine Hansdatter — krokone, Fladså 397.
- Frederik II — konge 301, 388.
- Frederik III — konge, 32, 36ff, 46, 48, 66, 300, 304.
- Frederik IV — konge 309, 391, 435, 443.
- Frederik V — konge 272, 395.
- Frederik VI — konge 199f, 354, 399.
- Frederik VII — konge 150, 225, 236.
- Frederiksen, Christen — gårdmand, Knudsby 407.
- Frederiksen, Maren Kirstine — krokone, Mogenstrup 403.
- Frederiksen J. L. — præst, Stege 439.
- Frøde Fredegod — konge 355.
- Frølund — væver, Holløse 231f.
- Funch — sognepræst, Øster Egesborg 258.
- Fussing, Hans — forfatter 405f.
- Gad, Hans — møller, Stensby 14.
- Gersdorf, Jokum — rigens hofmester 37.
- Gertrud — Skallerup 242.
- Gertz — forfatter 462.
- Giertsen, Hans — Stensby 265.
- Gjøde, Morten — gårdmand, Bårse 412.
- Gjøde, Henrik Clausen — gods-ejer, Frøslevgård 347.
- Gjellff, Heinrich — gæstgiver, Vindbyholt 317f.
- Gjellff, Johannes — gæstgiver, Vindbyholt 320.
- Gjersdorff, Joachim — rigsråd 304.
- Glar, Ole 218.
- Gram — hofjægermester 391, 393.
- Green, Frederik — Vindbyholt 323.
- Green, Hans — gæstgiver, Vindbyholt 320, 322ff, 331.
- Green, madam — gæstgiverkone, Vindbyholt 321.
- Greve, Peder Eriksen — præst, Kalvehave 224.
- Grubbe, Peder — godsejer, Lystrup 173.
- Grubbe, Tønne — godsejer, Lystrup 174.
- Grube, Ejler — lensmand, Lystrup 85, 87.
- Grundtvig, N. F. S. — digter 140, 195f, 203, 234ff.
- Grønvold — konsul, Præstø 155.
- Grønvold, Hans Christian — købmand, Præstø 130f, 137, 154.
- Grønvold, H. P. L. — købmand, Præstø 131, 141, 143, 154.
- Gustav Vasa — svensk konge 68.
- Gutheim — kommissarius 46.
- Gyldenløve, Ulrich Frederik — Amtmand, Vordingborg 101.
- Gyldenløve, Chr. — generalfeltmarskal — Gisselfeld 309.
- Gyldenløve, Ulrik Christian — prins 38.
- Gyldenløve, Dorothe — Gisselfeld 317.
- Gyldenstjerne, Anna — adels-dame 48.
- Gærber, Ernst Ditlev — husfeged, møller, Hulemose 9.
- Gønge, Svend Povlsen 31ff.
- Hård, Axel — sv. oberst 64.
- Hagerup — kateket, Præstø 140.
- Hahne — læge, Køge 447.
- Hald — købmand, Præstø 133.
- Hammer, Edvard — dr., sognepræst, Herlufmagle 191.
- Hans — konge 78, 80, 168.
- Hans Jørgen Erik — møller, Hellevad 29.
- Hans Væver — Fæby 242.

- Hansdatter Anna Marie — Kastelev 260.
 Hansdatter, Dorthe — Balle 248.
 Hansdatter, Karen — Vestenbæk 246f.
 Hansdatter, Sidse — Tolstrup 245ff.
 Hansen, A. August — bådsmand, Nyboder 434.
 Hansen, Hans — bomuldsvæver, Mern 139f, 234.
 Hansen — brygger, Præstø 155.
 Hansen, Fr. — fisker, Keldby 433.
 Hansen, Anders — gårdmand, Ornebjerg 291f.
 Hansen, Lars — gårdmand, Bjælkerup 228f.
 Hansen, Laurids — gårdmand, Fensmark 370.
 Hansen, Mølgaard — gårdmand, Tågerup 430.
 Hansen, Peder — gårdmand, Hastrup 412.
 Hansen, Peder — gårdmand, Snesere 46f.
 Hansen, Rasmus — gårdmand, Knudsby 407.
 Hansen, Peder — husmand, Lundby 203.
 Hansen — konditor, Næstved 231.
 Hansen, Ole — kromand, Tapernøje 284.
 Hansen, Jakob — møller, Mern 19f.
 Hansen, Anders — rådmann, Præstø 111.
 Hansen, I. A. — redaktør 230.
 Hansen, Johs. — skipper, Mern 439.
 Hansen, Sv. Austin — sognepræst, Præstø 439.
 Hansen, Peder — tjenestedreng, Vindbyholt 313.
 Hansen, Clemmen — tjenestekar, Vindbyholt 310.
 Hansen, Hans — tjenestekar, Vindbyholt 308.
 Hansen, Ole — våbenbroder, Petersværft 210f.
 Hansen, Hans — Ambæk 111.
 Hansen, Hans — Ørslev 263f.
 Hansen, Oluf — Stensby 265.
 Hansten, Johan — købmand, Præstø 117, 124.
 Hardt, Nathalie — Præstø 465.
 Hauberg, P. — museumsinspektør 333, 335f.
 Heboe, Peder Olse — Hammer 260.
 Hedegaard — forvalter, Nysø 9f.
 Hedegaard, P. — sognepræst, Spjellerup 439.
 Hegelund — vejassistent, Præstø 155.
 Helgesen, Poul — biskop 84.
 Hellesen — generaladministrator, København 323.
 Hemming Skrædder 262.
 Hemming — tjenestedreng, Mern 20.
 Hemmingsdatter, Margrete — tjenestepige, Grumløse 254.
 Hemmingsen, Peder — gårdmand, Grumløse 254.
 Hemmingsen, Rasmus — gårdmand, Busene 238.
 Hemmingsen, Laurids — Lyderslev 40ff.
 Hemmingsen, Laurits — Lyderslev 55.
 Henneberg — grosserer 324.
 Henningsen, Henning — forfatter 422.
 Henrik Frederik af Oranien — prins 34.
 Henriksen, Henrik — møller, Sageby 24.
 Henriksen, Frederik — natmand, Næstved 217.
 Henriksen, Hans — natmand, Næstved 218.
 Herbst — provst, Kongsted 175.
 Hermandsdatter, Kirsten — Vindbyholt 321.
 Hermansen, Hans — gårdmand, Bækkeskov 449.
 Hermansen, Anders — tjenestekar, Lille Tvede 448.
 Hermansen, Ulrik — tjenestekar, Lille Tvede 445ff.
 Heuser — møller 8.
 Hjort, Cathrine — gæstgiverkone, Vindbyholt 329.
 Hjort, Dorthea Cathrine — gæstgiverkone, Vindbyholt 320.
 Hjort, Adam — Vindbyholt 323.
 Hoffmeyer, A. B. — artillerikapitajn, København 226ff.
 Hofmansen, P. K. — arkivar, København 439.
 Hohlenberg — dommer, Serampore 270.

- Hollfast, Johan — sv. rytter 64.
Holm, Stephan — gårdmand, Uglede 411.
Holst — præst, Næstved 191.
Holst — redaktør, Stege 240.
Holstein, Chr. F. — greve, Jomfruens Egede 179f.
Holstein Rathlau — kammerherre, Lystrup 184.
Holstein Rathlau — kammerherreinde, Lystrup 324.
Honorius — pave 79.
Horn — ritmester 42.
Hougaard, Peder — gårdmand, Neder Vindinge eller Kastrop 408.
Hugger, Henrik — Dyrlev 406f.
Hylsenberg — skoleholder, Leestrup 193.
Hækkerup, Lars Andersen — parcellist, Veterslev 232ff.
Høeg, E. — færgefører, Bogø 433.
Hørup 212.
Høst — bogtrykker, Nykøbing F 323.
Høyberg, Ki. — sognepræst, Nakskov 439.
Ibsdatter, Johanne — tjenestepige, Fæby 261f.
Ibsdatter, Johanne — Snertinge 259.
Ibsen, Bertel — gårdmand, Bækkeskov 449.
Ibsen, Jacob — gårdmand, Akselhoved 303.
Ibsen, Jens — gårdmand, Bækkeskov 449.
Ibsen, Jørgen — gårdmand, Bøgesø eller Snesere 412.
Ibsen, Markus — gårdmand, Skuderup 253, 409.
Ibsen, Margrethe — gårdmandskone, Skuderup 253.
Ibsen, Rasmus — godsejer, Frøslevgård 347f.
Ibsen, Mads — mensalbonde, Bårse 286.
Ingerslev, Vilhelm — læge, Præstø 463.
Jacob Jvde — gårdmand, Lekkende 19.
Jacob Væver — kæmner, Præstø 109.
Jacobsdatter, Anna Margrethe — Møllerkone, Mern 23.
Jacobsdatter, Else — Ørslev 264.
Jacobsen — forpagter, Gisselfeld 309.
Jacobsen, Hans — grisegilder, Ørslev 220.
Jacobsen, Otto — møller, Mern 22f.
Jacobsen, Otto — møller, Stensby 23.
Jacobsen, Otto Christian — møller, Mern 14.
Jacobsen, Børge — regimentskriver 13, 22.
Jacobsen, Johannes — regimentskriver 29, 415.
Jens — hestegilder, Tjørnehoved 216f.
Jens Aage — Ørslev 266.
Jens Smed — Vestenbæk 246.
Jensdatter, Sofia — jordemoder, Kalvehave 267f.
Jensdatter, Maren — kælderpige, Vindbyholt 318.
Jensdatter, Elisabeth — købmandskone, Præstø 96.
Jensdatter, Anna — Sværdborg 258.
Jensdatter, Anna — Ørslev 264.
Jensdatter, Bodil — Lekkende 254.
Jensdatter, Gertrud — Sværdborg 259.
Jensen, Hans — gårdmand, Skibbinge 261.
Jensen, Jens — gårdmand, Ørslev 411.
Jensen, Kristian — gårdmand, Fanebjerg 432.
Jensen, Anders — gæstgiver, Vindbyholt 308f.
Jensen, Peder — hestegilder, Kongsted 217.
Jensen, Niels — indsidder, Træløse 232f.
Jensen, F. W. — kirkevæрге, Viemose 439.
Jensen, Søfren — kirkevæрге 222.
Jensen, Christen — kromand, Fladså 398f.
Jensen, Harry — kromand, Mogenstrup 403.
Jensen, Peter — lærer, Smidstrup 51ff.
Jensen, Niels — opsynsmand, Vindbyholt 318.
Jensen, J. — redatør, Præstø 212.

- Jensen, Lars — sogneforstander, Mern 198, 202.
Jensen, Rasmus — sogneforstander, Mern 198, 202.
Jensen, Bent — Bårse 26.
Jensen, Mads — Ørslev 264.
Jensen, Rasmus — Skuderup 245f.
Jensen-Stevns, J. P. — bankdirektør, borgmester, St. Heddinge 72, 383.
Jeppesdatter, Johanne 248.
Jeppesdatter, Johanne — Stensby 265f.
Jespersen — postmester, St. Heddinge 228.
Jessen, Johs. C. — skolehistoriker 189.
Jochumsen, Oluf — fiskeeksportør, Præstø 434.
Johanne Lars Jørgens — jordemoder, Køng 243.
Johanne — skolepige, Præstø 463.
Johannsen, Frederik — møller, Hovby 230.
Johansen, Peter — godsejer, Petersgård 413.
Johansen — kromand, Herlufmagle 231.
Johansen, Mogens — kvartermester 42.
Johnson, Pehr — sv. sagnforsker, Broby 33, 49, 63, 67.
Jokum Pottemager — kæmner, Præstø 109.
Juul — købmand, Præstø 122.
Juul, Just — viceadmiral 435.
Jørgen — møller, Hellevad 28.
Jørgen — prins, Vordingborg 43, 278.
Jørgensen, Hans — dragon, Dyrlev 406.
Jørgensen, Bent — gårdmand, Mern 410.
Jørgensen — kunstdrejer, Præstø 143.
Jørgensen, Elias — møller, Tubæk 26f.
Jørgensen, Hans — skovløber, Sageby 24.
Jørgensen, Oluf — Bækkeskov 446.
Kaas, Birgitte Sophie Christiane — stiftsdame, Vallø 397ff, 403.
Kalle, Lauritz Oluffsen — præst Hammer-Lundby og Kalvehave 223.
Kallehauge, Henrik — byrådsmedlem, Præstø 123.
Kallenbach — præst, Mern 206, 211.
Karen Peder Herboes — gårdmandskone, Bækkeskov 449.
Karen Henriks — møllerkone, Sageby 24.
Karen — præstekone, Øster Egesborg 222.
Karen — Ørslev 242.
Karen Nyraads — Ørslev 249.
Karl — hertug af Mecklenburg 301.
Karl XI — sv. konge 62.
Karl XII — sv. konge 64.
Karl Gustav — sv. konge 37, 64, 69, 223.
Karmark, J. P. — præst i Vestindien 270.
Karsten, Jochum — stadschirurg, Køge 447.
Kastrup, Jørgen — møllersvend, skoleholder 182f.
Kirchetorp, Iver — ridefoged, Bækkeskov 447.
Kirchmann, Jørgen Clausen — møller, Stensby 13f.
Kirchmann, Jørgen Jørgensen — møller, Stensby 14.
Kirsten Vævers — Ørslev 249.
Kjær — lærer, Bårse 206, 211.
Kjær, Severin — lærer, Kongsted 31, 41, 43, 53, 57, 65, 68, 216, 421.
Klandt, Rasmus — gårdmand, Hammer 407.
Klasen — løjtnant, Kalvehave 210.
Klein, Laurits — præst, Præstø 84.
Klein, Hans Pedersen — Strandegård 305.
Klintorp — kordegn, Herlufsholm 22.
Knudsen, Sophie — danselærerinde, Præstø 151.
Knudsen, Ole — gårdmand, Gederød 410.
Knudsen, Jens — sognefoged, Gisselfeld 412.
Knuth, Adam Levin — amtmand, Greve, Gisselfeld 306f, 309.

- Kock, Henrik — gårdmand, Ørslev 411.
- Kornerup, Niels Andersen, — borgmester, Præstø 110.
- Kornerup, Niels Hansen — borgmester, Præstø 111.
- Kornerup — forligskommissær, Præstø 131.
- Kornerup — købmand, Præstø 123, 126f, 130.
- Krabbe, Niels — generalkrigskommissær 36.
- Krag, Niels — møller, Langebæk 15.
- Krag, Dorothea — Gisselfeld 309.
- Krarup, Thomas — kæmner, Præstø 121.
- Krarup — købmand, Præstø 124.
- Krarup, J. F. — ORS., Nordfeld 431.
- Kristensen, Evald Tang — forfatter 439.
- Kristensen, Herman — 58.
- Kristensen, Laurids — Bækkeskov 446.
- Kristian I — konge 79, 168.
- Kristian II — konge 82, 297.
- Kristian III — konge 68, 83f, 441.
- Kristian IV — konge 33f, 298ff, 305, 308, 330, 388, 396, 431.
- Kristian V — konge 59, 61, 67, 305, 307, 388.
- Kristian VI — konge 441.
- Kristian VII — konge 434.
- Kristian VIII — konge 199ff, 271, 427, 434.
- Kristian — prins 298, 300, 303, 391.
- Kristoffer af Bayern — konge 440.
- Kristoffersen, Karl — styrmand, Fanefjord 431.
- Kristoffersen, Oluf — tjenestekarl, Stavnstrup 445f, 448ff.
- Kruse, Joachim — feltøjmester 62.
- Kvistgaard, Peder — forpagter, Hesedegård 312.
- v. Körbitz, Johan Kristoffer — krigsmarskal 59.
- Køster — vagtmester 309.
- la Cour, Vilh. — stud. mag. 333, 336, 342.
- Lang, Theodor — præst, Enderslev 191.
- Lange — købmand, Præstø 131.
- Larsdatter, Ann: Sofie — møl-lerkone, Mern 20.
- Larsdatter, Anna — tjenestepige, Vindbyholt 313.
- Larsdatter, Karen Katrine — Klippinge 256f.
- Larsen, Hemming — brændevinsbrænder, Mogenstrup 402.
- Larsen, Kathinka — centralbestyrerinde, Bårse 431.
- Larsen, Aage — fodermester, Højstrup 433.
- Larsen, Anders — gårdmand, Snesere 412.
- Larsen, Cort — gårdmand, Bækkeskov 448f.
- Larsen, Hans — gårdmand, Lundby 367.
- Larsen, Henning — gårdmand, Pollerup 238.
- Larsen, Jørgen — gårdmand og sogneforstander, Elmelunde 237f.
- Larsen, Lars — gårdmand, Sageby 196ff, 202, 204ff, 234ff.
- Larsen, Iver's enke — jordemoder, Bakkebølle 243.
- Larsen, Otto Alfred — kromand, Mogenstrup 403.
- Larsen, Laur. Fr. — skibstømrer, Borre 431.
- Larsen, Ole — skipper, havnefoged, Præstø 433.
- Larsen, Jens — skoleholder, Hylledø 180, 186, 193.
- Larsen, Th. — sognepræst, Borre 439.
- Larsen, Hans Ingemann — strandfoged, Roneklint 433.
- Larsen, Christen — tjenestekarl, Bakkebølle 254.
- Larsen, Anders 234.
- Larsen, Th. — sognepræst, L. Heddinge 439.
- Lauridsen, Jens — godsejer, Nysø 101f, 165, 169.
- Lauridsen, Søren — godsejer, Sparresholm 101.
- Lauridsen, Mads — Brøderup 42
- Lauritsdatter, Susanne Kathrine — præstedatter, Hammer 223.
- Lauritsen, Laurits — godsejer, Nysø 306.
- Lauritsen, Michel — kirkeværg 222.

- Lauritsen, Oluf — præstesøn, Hammer 223.
- Lauritzen, Niels — mønsterskriver 35f.
- Laursen, Oluf — møller, Langebæk 15.
- Laursen, Rasmus — Vindbyholt 311.
- Lawätz, Daniel Tonnies — byfoged, Næstved 233f.
- Laxmand, Gabriel — godsejer, Frøslevgård 347, 349ff.
- Laxmand, Peder Madsen — godsejer, Frøslevgård 347.
- Left, Peder — Skibinge 28.
- Lemvig, Frederik — gæstgiver, Vindbyholt 317.
- Leonora Christine — prinsesse 300.
- Leth — L. Heddinge 228.
- Liebenberg — slotspræst, København 323.
- Lillienchrone, Gustav — svensk resident i København 57f.
- Linde — enkefrue 432.
- Lindemand, Jacob Jørgensen — gæstgiver, Vindbyholt 308.
- Lindenov, Christoffer — godsejer, Lindersvold 303.
- Lindenov, Christoffer — Nykøbing 44.
- Lorentsen, Otto — gårdmand, Dyrlev 411.
- Lorentsen, G. Lorents — gæstgiver, Vindbyholt 329.
- Lucia Skrædders — Stensby 248.
- Lucie Skrædders — jordemoder 265.
- Lundberg, Torsten, sv. præst, Glimåkra 32f, 49.
- Lundh — købmand, Præstø 154, 464.
- Lund-Hansen, G. — sognepræst, Roholte 439.
- Löffler, I. B. — professor 333, 335.
- Lønberg, Niels Michael — gæstgiver, Vindbyholt 330.
- Madsen, Emil — forfatter 439.
- Madsen, Niels — gårdmand, Stensby 253.
- Madsen, Lars — møller, Hårlev 14.
- Madsen, Hans — regimentsskriver 256, 283.
- Madsen, Ole — tjenestekarl, Stensby 265f.
- Madsen, Emil 137.
- Madsen, Jørgen — Præstø 9.
- Madsen, Peder — Sjolte 42.
- Madsen, Peder — Sværdborg 259.
- Magdalene Sibylle — prinsesse 303.
- Majvang, A. — sognepræst, Dalby 439.
- Malling Holm — borgmester, Præstø 158f.
- Maren Frederich Christensens — gårdmandskone, Bækkeskov 449.
- Marens Jens Ottensens — gårdmandskone, Bækkeskov 449.
- Maren Larsens — jordemoder, Sværdborg 243.
- Maren Hans Jørgen Eriks — møllerenke, Hellevad 30.
- Maren — præstekone, Havdrup 222.
- Maren — tjenestepige, Vestenbæk 255.
- Maren Stæhrs — Ørslev 249.
- Maria Eleonora — svensk enkedronning 300.
- Marichen — husbestyrerinde, Ørslev 249f.
- Marie Rytters — Ørslev 249.
- Margrethe — dronning 352.
- Martinsen, Jens — møller, Langebæk 15.
- Meincke — etatsråd, byfoged 237f.
- Meinertzen, Franke — amtsskriver, Vordingborg 59.
- Michelsdatter, Anna — præstekone, Greve 222.
- Michelsdatter, Bodil — præstekone, Hammer-Lundby og Kalvehave 221ff.
- Michelsen, Ole — foged, Ornebjerg 408.
- Michelsen, Hans — Hammer 254
- Mikkel Solder — rytter 248.
- Mikkelsen, Ole — gårdmand, Lundby 56.
- Mikkelsen, Mads — præst, Jersie 222.
- Mogensen, Erik — præst, Greve 222.
- Mollerup, W. — assistent ved Nationalmuseet 333.
- Moltke, — greve, Bregentved 351.

- Monefeldt — købmand, kirke-
værge, Præstø 121.
Morten — kæmner, Præstø 110.
Mortensdatter, Inger — møller-
kone 8.
Mortensdatter, Lisbeth 261.
Mortensen, Peder — Skibbinge
27.
Mund, Knud — Rønnebæksholm
57.
Mund, Niels — Rønnebæksholm
65.
Munk, Kirsten — adelsdame 300.
Munk, Rasmus Pedersen —
gårdmand, Bakkebølle 294.
Munk, Jens — opdagelsesrejsen-
de 431.
v. Munthe af Morgenstjerne —
frue Præstø 124.
Mynster, J. P. — biskop 178,
194.
Münter — biskop 177, 181, 183,
185, 187, 193f.
Myrthue — murer, Gavnø 402.
Møller, Jens — gæstgiver, Vind-
byholt 330.
Møller — købmand, Præstø 154.
Mølvig — kreaturkommissionær,
København 365.
Mølvig — slagtermester, Køben-
havn 366.
Mørkeberg — købmand, Præstø
154f.
Mørkeberg, Johan Christoffer —
skoleholder, Kongsted 194.
Naschau — kapellan, Vording-
borg 191.
Neergaard — forvalter, Lillien-
dahl 413.
Nielsdatter Zidsel — gård-
mandskone, Mern 253f.
Nielsdatter, Ellen Catrine —
tjenestepige, Bakkebølle 254.
Nielsdatter, Maren — tjeneste-
pige, Bækkeskov 449.
Nielsdatter, Johanne — Vie-
mose 248.
Nielsdatter, Karen — Hammer
261.
Nielsdatter, Maren — Kalvehave
258.
Nielsdatter, Poulina — Fladså
397.
Nielsdatter, Sophie — Vinters-
bølle 256.
Nielsen, Jens — brændevins-
brænder, Køge 328f.
Nielsen, Peder — gårdmand,
Vindbyholt 310.
Nielsen — kammerråd, godsfor-
valter, Lindersvold 330.
Nielsen, Christian — godsfor-
valter og gæstgiver, Vindby-
holt 329.
Nielsen, Elise Jørgine — kro-
kone, Mogenstrup 403.
Nielsen, Chr. — kromand, Mo-
genstrup 403.
Nielsen, Gunnar — kromand,
Mogenstrup 403.
Nielsen, Henrik — kusk, Vind-
byholt 313f.
Nielsen, Lavrids — købmand,
Præstø 93f. 96, 98ff, 170.
Nielsen — lærer, Kalvehave 212.
Nielsen, Ejler — møller, Hule-
mose 9.
Nielsen, Rasmus — møller, Lek-
kende 16.
Nielsen, Rasmus — overlærer,
lokalhistoriker, Næstved
467fff.
Nielsen — provst, Kalvehave
206.
Nielsen, H. L. — skibsfører,
Rødvig 432.
Nielsen, Ole — skovfoged, gård-
mand, Øreby 407.
Nielsen, Martin P. — sv. pro-
fessor, Lund 72.
Nielsen, Christen — tjeneste-
karl, Ørslev 407.
Nielsen, Peder — tjenestekarl,
Grumløse 254.
Nielsen, A. — toldassistent,
Haderslev 432.
Nielsen, F. Aagaard — Køben-
havn 432.
Nielsen, Hans — Fladså 397.
Nielsen, Hans — Vindbyholt 318
Nilsson, Johs. — sv. landshøv-
ding, Kristiansstad 72.
v. Norden, Christoffer — gæst-
giver, Vindbyholt 304.
Norderø, G. — sognepræst,
Jungshoved 439.
Nyerup, Rasmus 32, 39, 48f, 65.
Nyrop — 462.
Nørrelund, Johs. — dyrlæge,
Algestrup 436.
Nørrelund, Johs. — dyrlæge,
Sædder 439.
Nørrelund, Carl — rentier. Tom-
merup 436.

- Olle Bødker — Bakkebølle 258.
 Ollesdatter, Johanne — Bakkebølle 258.
 Olrik, J. — forfatter 462.
 Olsdatter, Anne — betlerske 32.
 Olsdatter, Anna Marie — Skibbinge 261.
 Olsen, Jacob — gårdmand, Skovhuse 277.
 Olsen, Lars — gårdmand, Dyrlev 406.
 Olsen, Henning — husmand, Kindvig 235.
 Olsen, Jr. Fr. — landpostbud, Spjellerup 435.
 Olsen, Niels — møllersvend, Grumløse 254.
 Olsen — parcellist, Fakse 434.
 Olsen — skipper 127.
 Oluffsen, Hans — kapellan, Karlslunde-Karlstrup 222.
 Olufsdatter, Anne — tjenestepige, Stensby 14.
 Olufsen, Villads — præst, Greve 222.
 Olufsen, Laurids — tjenestekarl, Bækkeskov 446, 448f.
 Oxe, Oluf Jørgensen — godsejer, Frøslevgård 346.
 Oxholm, P. — generalmajor 354.
 Oxholm — kammerherre, gods-ejer, Rosenfeld 290.
 Palle — bondedreng 32.
 Parsberg, Ellen — Jungshoved 282.
 Parsberg, Else — adelsdame, Jungshoved 47ff, 282.
 Parsberg, Julie — adelsdame, Jungshoved 49.
 Parsberg, Christoffer — geheimeråd, Jungshoved 48f, 393.
 Parsberg, Oluf — rigsråd 48.
 Patrich — major 42.
 Peder Smed — fangsfoged, Rødstofte 276.
 Peder Snedker — kæmner, Præstø 109.
 Peder Skrædder — Sjolte 42.
 Pedersdatter, Else — gæstgiverske, Vindbyholt 320.
 Pedersdatter, Bodil — Bakkebølle 256.
 Pedersdatter, Karen — Fæby 266.
 Pedersdatter, Karen — Ørslev 265.
 Pedersen, Christoffer — borgmester, Præstø 109.
 Pedersen, Hagen — forpagter, Lindersvold 312.
 Pedersen, Hans — gårdmand, Fæby 411.
 Pedersen, Hans — gårdmand, Ørslev 409.
 Pedersen, Hemming — gårdmand, Mern 252f.
 Pedersen, Jens — gårdmand, Fæby 264.
 Pedersen, Oluf — gårdmand, Bækkeskov 449.
 Pedersen, Rasmus — gårdmand, Knudsby 407.
 Pedersen, Tiel — gårdmand, Snesere 65.
 Pedersen, Tobias — gårdmand, Balle 411.
 Pedersen, Jens — godsejer, Frøslevgård 347.
 Pedersen, Hans — hestegilder, Tjørnehoved 217ff.
 Pedersen, Chr. — hjulmand, Præstø 235.
 Pedersen, Jørgen — husmand, Frenderup 238.
 Pedersen, Anders — kroforpagter, Mogenstrup 403.
 Pedersen, Hans Peter — kroforpagter, Mogenstrup 403.
 Pedersen, Kristen — ladefoged, Vallø 444.
 Pedersen, H. Chr. — sognepræst, Strøby 439.
 Pedersen, Peder — tjenestekarl, Fæby 264.
 Pedersen, Thomas — tjenestekarl, Bækkeskov 446, 449.
 Pedersen, Anders — Skallerup 242.
 Pedersen, Hans — Overvindinge 260.
 Pedersen, Holger Lindhard 431.
 Pedersen, Jens — Smerup 228f.
 Pedersen, Mathias — Nyråd 257.
 Pedersen, Ole — Fæby 242.
 Pedersen, Ole — Kastelev 260.
 Pedersen, Ole — L. Heddinge 228.
 Pedersen, Ole — Skovhuse 245.
 Pedersen, Peder — Viemose 248.
 Persson, Carl — tømrer, Høltug 432.
 Petersen — farver, Præstø 155.
 Petersen, Hans — kaptajn 34.

- Petersen, Christen — kroforpagter, Mogenstrup 403.
Petersen, Julie Marie — kroneskone, Mogenstrup 403.
Petersen, O. P. — kromand, Mogenstrup 403.
Petersen, Villiam — kromand, Mogenstrup 403f.
Petersen, Anto — købmand, Præstø 96, 116, 130, 154.
Petersen, Johan Bærent — møller, Mern 23.
Petersen, Hanne — skolepige, Præstø 464.
Petersen, Sophus — værtshusholder, St. Heddinge 432f, 435.
Petersen, Kaj — Præstø 130.
Petersen, Heinrich — ladefoged, Beldringe 407.
Piil, Mikkel — gårdmand, Allerslev eller Mern 414.
Piil, Peiter — gårdmand, Bakkebølle 254, 411.
Plessen — geheimeråd 216.
Plougmand, Rasmus — Stensby 265.
Plum — forvalter 25, 409.
Ponti — greve, regimentschef 105.
Poulsen, Niels — fæster og kromand, Anneksgården, Fladså 397f.
Poulsen, Claus — gårdmand, Vindbyholt 311.
Poulsen, Michel — gårdmand, Bøgesø el. Snese 412.
Poulsen, Niels — gårdmand, Viemose 411.
Poulsen, Niels — Kalvehave 24.
Preiss, C. O. — sognepræst, Højerup 439.
Prætorius, madam — forpagterkone, Lindersvold 323.
Puttfercken, J. H. — kammerråd, Stege 237ff.
Raben-Levetzau — kammerherre 150.
Rachlau, Jens Sørensen — godsejer, Frøslevgård 347.
Rahbek, Knud Lyhne 46.
Ram, Pål — løjtnant 58.
Rasmusdatter, Anna — gæstgiverske, Vindbyholt 304f.
Rasmusdatter, Sidsel — tjene­stepige, Kalvehave 267f.
Rasmusdatter, Maren — Bakke­bølle 255.
Rasmussen, Ole — byrådsmedlem, Præstø 123.
Rasmussen, A. Dieckmann — gårdmand, Balle 433.
Rasmussen, Christen — gårdmand, Bækkeskov 449.
Rasmussen, Hans — gårdmand, Ørslev 265.
Rasmussen, Jep — gårdmand, Toksværd 447, 449.
Rasmussen, Lars — gårdmand, Bækkeskov 449.
Rasmussen, Niels — gårdmand, Rønnede 308f.
Rasmussen, Søfren — husmand, Blangsløv 257.
Rasmussen, Jens — kroforpagter, Mogenstrup 403.
Rasmussen, Laurits — præst, Præstø 85, 87.
Rasmussen — skibstømrer, Lendemark 431.
Rasmussen, Mikkel — sognefoged, Torpe 231f.
Rasmussen, Niels — Ørslev 266.
Ravn — skovrider, Vordingborg rytterdistrikt 411.
Reedtz-Thott — baron, Lindersvold 180f, 184.
Reetz, Jørgen — lensmand 41.
v. Reitenstein, Christopher — Beldringe 217.
Repholtz — godsforvalter, Præstø 155.
Repholtz, M. P. G. 49, 53.
Reventlov — greve 391.
Reventlov, Chr. Ditlev — over­jægermester 393.
Ridderschantz, Johan — sv. oberstløjtnant 64.
Rockstroh, K. C. — militærhistoriker 31, 33f, 43.
Rosenkrans, Holger — oberst 33f, 59.
Rosenkrans, Edele — godsejer­ske, Frøslevgård 347.
Runge, Johan Peter — skoleholder, Leestrup 181.
Runge, C. P. — præst, Udby­Ørslev 242, 259, 263ff.
Rørdam, Peder — præst, Mern 195ff, 201ff, 210f, 213, 235.
Sack, Christoffer — gæstgiver, Vindbyholt 299f, 303, 317, 320.
Sack, Johan Christoffersen — gæstgiver, Vindbyholt 313ff.

- Sack, Gertrud — gæstgiverske, Vindbyholt 303f.
- Sadolin — sagfører, Næstved 266.
- Sct. Gertrud 79, 84.
- Sara — Fæby 242.
- Schack, Hans Egede — cand. jur., København 226, 228ff.
- Schack, Hans — feltmarskalk 38
- Schack, Hans — overgeneral 55, 57.
- Schafte, Niels — sogne­degn og skoleholder, Kongsted 172f, 176ff, 183ff, 187f, 191ff.
- Schinkel — junker, Bækkeskov 310.
- Schiøler — amtmand 257.
- Schiøller — amtmand 217.
- Schneider — ølbrygger, Præstø 204.
- Schrader — møller, Præstø 136.
- Schroll, Christian — arvefæster, Basnæs 237.
- Schroll, Christian — kroforpagter, Mogenstrup 403.
- Schrøder, Abel — billedskærer, Næstved 98.
- Schrøder, Claus — kusk, Ørslev 250.
- Schrøder, Albert — provst, Snesere 40.
- Schrøder — ritmester, Møn 44.
- Sehested, Karen — hofmesterinde 300.
- Selby — baron, Bækkeskov 180.
- Shmertz, Simon — præst Øster Egesborg 222.
- Sidse Baads — jordemoder, Skovhuse 243.
- Sidse Niels Pouls — Kalvehave 24.
- Sidsel — jordemoder 249.
- Silfverlood — sv. ritmester 64.
- Simonsen, Jens — rådmand, Præstø 111.
- Sivertsen, Peiter — ladefoged, Vordingborg slot 407f, 411.
- Sivertsen, Kristian — Lundby­gård 60.
- Skeel, Chresten — rigsråd 304.
- Skeel, Birgitte — Gamle Køge­gård 48.
- Skeel-Gerhardt, C. 432.
- Skinder, Niels — gårdmand, Viemose 411.
- v. Skinkel, Rudolf — godsejer, Bækkeskov 443.
- Skrøder, Christian — møller, Sageby 24.
- Slangerup, Hans Olufsen — præst, Havdrup 222.
- Smidt, Povl — løjtnant 62.
- Snechel, Jochum — gæstgiver, Vindbyholt 309ff.
- Snechel, Johanne Margrethe — gæstgiverske, Vindbyholt 311f.
- Sofie — enkedronning 298, 300.
- Sofie Amalie — dronning 300f.
- Sofie Jørgen Klandts — jorde­moder, Kalvehave 243.
- Sorterup, Søren — fuldmægtig hos regimentsskriveren 409.
- Sorterup, — købmand, Præstø 115.
- Sparre, Kirsten Hansdatter — godsejerske, Frøslevgård 347.
- Stage, Jørgen — gårdmand, Bækkeskov 255.
- Stage, Rasmus Andersen — gårdmand, Bakkebølle 414.
- Stahl — oberstløjtnant, Køge 45.
- Stampe — baron, Nysø 127.
- Stenbock, Magnus — sv. felt­herre 392.
- Stilling, Julius — bogtrykker og redatør, Præstø 148, 150, 158.
- Striboldt, Henrik — skoleholder, Næstved 191.
- Stub — sognepræst, Langebæk 255.
- Stumph — bager, Præstø 145.
- Stær, Jeppe — aftakket land­soldat, Stensbjerg 258.
- Stær, Jens — gårdmand, Lange­bæk 413.
- Svan, Niels Nielsen — gård­mand, Udby 259, 261.
- Svan, Kirsten — gårdmands­kone, Fæby 252.
- Swane, Hans — regimentsskri­ver 10f, 17, 260, 409, 415.
- Svendsdatter, Gertrud 55, 60.
- Svendsdatter, Maren 55.
- Svendsen, Hans — dragon 55, 65.
- Svendsen — købmand, St. Hed­dinge 229.
- Svendsen, Tue — tjenestekarl, Vindbyholt 310.
- Svenstrup — kæmner, boghand­ler, Præstø 204, 206, 209.
- Søfrensen, Christen — går­mand, Bækkeskov 449.
- Søfrensen, Jørgen — gårdmand, Bækkeskov 449.

- Søren Spillemand 313f.
Sørensen, Jacob — gårdmand, Herfølge 230.
Terkelsen, Jacob — gæstgiver, Vindbyholt 306f.
Testrup, Kristen Sørensen — herredsfoged, Rinds og Gislum herreder 442, 444.
Thanning, Hans — gæstgiver, Vindbyholt 329.
Thiedemann — kæmner, Stege 238.
Thiele, J. M. — sagnforsker 48f.
Tilly — hærfører 33f.
Tobiesen — borgmester, justitsråd, Præstø 155.
Toft, G. — kammerherre, amtmand, Næstved 381f.
Tofte, Alfred C. — St. Heddinge 439.
Tolderlund, A. T. — købmand, Præstø 154.
Tolderlund, Hans Vandal — købmand, Præstø 154, 160.
Tollgreen, Frederik — skoleholder, Eskildstrup 179f.
Trave, Anders — Stensby 267.
Truelsen, Peder — gårdmand, Bækkeskov 449.
Tvissemann — brygger, Præstø 147.
Tønnesen, Niels — fæstehusmand, Vindbyholt 304.
Tørsleff, Jørgen — sognepræst, Herlufmagle 439.
Uldall, Kai — museumsinspektør 373.
Ulfeld, Ebbe — sv. adelsmand 64.
Ulfeld, Knud — godsejer, Frøsløvgård 347.
Ulfeld, Knud — rigens general-kommissær 34.
Ulfeldt, Corfzit 48.
Ulfeldt, Laurids — adelsmand 48.
Ulriksen, Herman — gårdmand, Lille Tvede 447f.
Urne, Merete Sofie — gods-ejerske, Lindersvold 307, 312.
Urup, Axel — overgeneral 35.
Valdemar Atterdag — konge 385f, 388.
Valdemar Sejr — konge 385, 462.
Valdemar d. Store — konge 385.
Wallenstein — hærfører 33.
Wandall — biskop 222f.
Wasman, Mathias — byrådsmedlem, Præstø 123.
Wassard — godsejer, Marienlyst 294.
Wassard, Ane Dorthea — præstekone, Bogø 270.
Wassard — vinhandler, Marienlyst 272.
Wedberg, Niels Lauritsen — kapellan, Hammer-Lundby 223.
Vedel — amtmand, Næstved 382.
Wedel — sognepræst, Everdrup 450f.
Veiner, Frantz — kroejer, Vindbyholt 303.
Weirich, Ludvig — greve, generalmajor 42, 44.
Weisenfeldt, Christoffer Mathias — gæstgiver, Vindbyholt 312ff, 317.
Weisenfeldt, Marie, gæstgiver-ske, Vindbyholt 317.
Veith — grosserer, Køge 321.
Wellington — eng. general 354.
Vesell, Matts Johanson — pæst, Karlsrunder-Karlstrup 224.
Wesendunk, Stephan — byråds-medlem, Præstø 122.
Wessel, Mads Johansen — provst, Karlsrunder-Karlstrup 221, 224.
Vestergaard, Peder — gårdmand, Dyrlev 412.
Vett — ingeniør, Præstø 149.
Wiereggs — amtmand 216.
Vildbrad, Rasmus — gårdmand, Vestenbæk 255f.
Vildtbrad, Lars — gårdmand, Kalvehave 413.
Willumsen — kammerråd og overførster 21.
Wimmer, Jacob — møller, Hule-mose 13.
Vind, Holger — kommandant 35.
Winther, Chr. — digter 396.
Winther, Frederikke Andrea — krokone, Magenstrup 403.
Winther — kromand, Mogenstrup 403.
Withorn — kaptajnløjtnant, Ørslev 249f, 263.
Vium — sagfører 367.
Woel, Cai M. — forfatter 68.
Vogt — commerceråd, Præstø 9.
Wolf — købmand, Præstø 131.

- Wolff — godsejer, Grevensvæn-
ge 403.
Wolff-Sneedorff — godsejer.
Grevensvænge 402f.
Worm, Chr. — købmand, Præstø
127, 130f.
- de Voss, Isak — gæstgiver,
Vindbyholt 305f.
Vrang, Niels — Remkolde 29.
Østrup, B. M. — præst, Snese-
51, 235.

STEDNAVNREGISTER.

Uanset hvilken stavemåde der benyttes i bogens tekst, følges her — under hensyntagen til retskrivningsreglerne af 1948 — som regel den stavemåde som er gennemført af Geodætisk Institut i navnelisten til „Danmark i 1:100,000“ 1936.

- Åderup 373.
Akselhoved 303.
Algestrup 436.
Allerslev 152, 198, 216, 234, 273,
281ff, 368, 379, 403, 414, 418f.
Alslev 226, 430.
Alsted 172, 189.
Ambjærgskoven 359.
Ambæk 282.
Ammendrup 284.
Anneksgården, Fladså 397f.
Antvorskov 393, 396.
Avedøre 301.
Aversi 231, 375.
Bårse 6, 26ff, 50, 74, 206, 211,
234, 243, 285ff, 412, 419.
Bakkebølle 243, 253ff, 258, 275,
292f, 373, 411ff, 417, 419.
Balby 208.
Balle 243, 248, 276, 411, 433.
Basnæs 237.
Bavelse 231.
Beldringe 76, 101 168, 217, 234,
284, 286, 368, 371, 407, 418f.
Birkebjerg (sv.) 33.
Bjæverskov 230.
Bjælkerup 228f.
Blågård 187.
Blangslev 256.
Blangsted 373.
Blekinge (sv.) 39, 57, 62.
Bogø 237, 240, 430, 433, 436,
438f.
Borre 237, 239, 431, 439.
Borup 53f, 182, 186, 193, 373,
421.
Bråby 171.
Brandelev 373.
Bredeshave 52.
Bregentved 351.
- Bremerholm 448f.
Broby (sv.) 33, 67.
Broskov 274, 277, 285f.
Brydemosen 53.
Brødebæks Mølle 54.
Brøderup 42.
Brømsebro (sv.) 34, 36.
Busene 238.
Bybjærggård 371.
Bækkeskov 50, 52f, 180, 310f,
379, 440ff.
Bøgese 412.
Bønsvig 74.
Christianshøj 295.
Dalby 230, 431, 439.
Dalager 295.
Damsholte 237, 240.
Dybsø 388 390, 396.
Dyrlev 16, 368, 406f, 411.
Egebjærg 282.
Egense 437.
Ellebrudgården 417.
Elmelunde 237ff, 431, 436.
Endegårde 24, 30, 465.
Enderslev 191, 230, 377, 379.
Engelholm 390.
Englandsøen 465.
Eskildstrup 174f, 179, 185, 193.
Even 74, 165, 284ff.
Everdrup 234, 379, 412, 450, 452.
Fakse 15, 27, 43, 54, 145, 160f,
230, 305, 308, 318, 322, 353,
364, 375, 434.
Fakse Ladeplads 439.
Faksinge 26, 285, 368, 371.
Falsterbo (sv.) 74.
Faneffjord 237, 240, 431f, 436,
439.
Fensmark 231, 370f, 375, 432,
439.

- Fiskerhoved 43.
Fjenneslev 172.
Fladså 44, 397ff.
Fladsåkroen 397f.
Frederiksminde 150f, 384.
Frenderup 238.
Frydendal 48.
Frøslev 226, 332ff. 347, 350.
Frøsløvgård 332fff.
Fæby 242, 252, 261, 264, 266,
409, 411, 417.
Färslöfholm (sv.) 64.
Gåbense 352.
Gåsetårnet 251.
Gamle Køgegård 48.
Gammel-Dam 11.
Ganneskov 43, 377ff.
Gavnø 317, 320, 329, 402.
Gederød 282ff, 410.
Genevads Bro (sv.) 36.
Giesegård 19.
Gisselfeld 182, 194, 306ff, 312ff,
317, 324, 329, 331, 400, 412,
449.
Gjorslev 309, 347 f.
Glumsø 231, 370, 374.
Gotland (sv.) 36.
Greve 222.
Grevensvænge 402f.
Gribskov 37.
Grumløse 30, 254, 274, 286f, 293,
295, 369, 417.
Græsbjærg 243, 258, 275, 409,
416f, 419.
Gunderslev 373.
Gødstrup 373.
Gønge herred (sv.) 33f, 62f.
Gøngemosen 52.
Gørslev 230.
Hårlev 14, 226, 321f, 353.
Halland (sv.) 34, 36, 60, 63, 68,
70.
Hallandsås (sv.) 36f.
Halmstad (sv.) 34.
Hammer 6, 28, 52, 59, 217, 221,
223, 237, 243, 254, 260, 287,
379, 390, 398, 403, 407, 419.
Hammer Torup 243.
Haraldstedgård 396.
Haslev 160f.
Hastrup 287, 371, 412.
Havdrup 222f.
Havnelev 226, 373f, 432.
Helgeå (sv.) 68f.
Helledes Mølle 52, 313.
Hellested 226, 373f.
Hellevad 28ff.
Hellevad Mølle 17.
Helsingø 193.
Herjedalen (sv.) 36.
Herfølge 189, 230, 375, 432, 436.
Herlufmagle 191, 231, 234, 375,
432, 439.
Herlufsholm 231, 295, 403.
Herrevadskloster (sv.) 63f.
Hesedegård 312.
Himlingøje 226.
Himmelsløf (sv.) 36.
Hjælm 237.
Hollænderskoven 284, 465.
Holløse 231.
Holme Kro 232.
Holme Olstrup 324.
Holmegård 371, 432.
Holtug 226, 373, 432, 439.
Hovby 230.
Hovgård 333.
Hulemose 7ff, 27, 275.
Hundige 301.
Hvidovre 301.
Hyllede 180, 186, 193.
Hylleholt 230, 432.
Hälsinøborg (sv.) 35, 69.
Hässleholm (sv.) 69, 72.
Høierup 226, 298, 375.
Høistrup 350, 432f, 436, 439.
Hököpinge (sv.) 72.
Iselingen 408.
Jersie 222.
Jomfruens Egede 180.
Jonstrup 194.
Jämshög (sv.) 62.
Jämtland (sv.) 36.
Jungshoved 28, 32, 44ff, 212, 217,
234, 282ff, 287f, 300, 302, 393,
406, 433, 439, 465.
Kalby 373.
Kalkerup 371.
Kalvehave 8, 11, 13, 24, 27, 145,
160, 198, 206, 212, 221, 223f,
234, 243, 258, 261, 265, 267f,
273, 275, 353, 358, 385, 413,
417, 419, 433, 453fff.
Karise 43, 226, 293, 322.
Karlslunde 221ff.
Karlstup 221f.
Karrebæk 428.
Kastelev 260.
Kastrup 29, 215, 218, 237, 243,
280, 408, 418f.
Kattarp (sv.) 36.
Kause Mosen 13, 275.
Keldby 237ff, 433
Kidehaug 417, 419.

- Kildebrønde 364, 366.
 Kildevang 291f.
 Kindvig 24, 74, 212f, 235, 243.
 Klippan (sv.) 69.
 Klippinge 256, 373.
 Klissov (sv.) 64.
 Klosterbakken 141, 150, 163, 165.
 Knudsby 50, 279f, 407, 416, 419.
 Knudshoved 291, 358, 385, 388, 394.
 Knudskov 274, 279f.
 Knäröd (sv.) 35, 70.
 Kongsted 31, 53f, 171fff, 216, 230, 379, 421, 444f.
 Kopager 74.
 Korporalskroen 327, 364.
 Kragevig 20, 282ff.
 Kristiansstad (sv.) 69, 72.
 krumme ege, de 356.
 Krøjerup 295.
 Kulsbjærg 7, 275f, 278.
 Kulsø 7, 10f.
 Kvægerstræde 411.
 Kyllesbækshusene 396.
 Køge 31, 43, 160, 301, 305, 312, 321fff, 327ff, 353f, 361, 364f, 415, 443, 447.
 Køng 30, 44, 237, 243, 295, 403, 419.
 Ladby 373.
 Laholm (sv.) 35.
 Landskrona (sv.) 61f.
 Langebæk 8, 14ff, 243, 255, 258, 265, 275, 413, 417.
 Langemosen 275.
 Langø 15.
 Leestrup 53, 180f, 186, 193, 312, 318, 378f.
 Lekkende 12, 16f, 19, 21, 26, 101, 219, 254, 281, 288, 354, 365.
 Lekkesholm 373.
 Lellinge 230.
 Lendemark 431.
 Lidemark 230.
 Lille Heddinge 226, 228, 439.
 Lille Tvede 445, 448.
 Lilliendal 413f.
 Lindersvold 180f, 254, 261, 303, 307f, 310, 312, 317f, 323, 330f.
 Loshult (sv.) 62, 64.
 Lund 373.
 Lund (sv.) 72.
 Lundby 30, 50ff, 56, 59f, 65, 160, 203, 221, 223, 237, 295, 367, 371, 418f.
 Lundbygård 55ff, 60.
 Lyderslev 40, 43, 55, 191, 226, 375, 379, 433, 439.
 Lystrup 43, 173f, 184, 324.
 Lystrupgård 309.
 Magleby 226, 237, 239, 346, 373, 375, 433, 437.
 Marienlyst 272, 358.
 Masnedsund 160, 352f.
 Masnedø 353, 419.
 Melteskov 212, 285f.
 Mern 12, 14, 16f, 19ff, 139f, 160, 190, 195fff, 234f, 243, 245f, 252, 273, 275, 374, 410, 414, 418f, 433 439.
 Mern Hestehave 195ff, 201, 203, 206, 208.
 Mogenstrup 15, 212, 231, 257, 379f, 397fff, 468.
 Mosebølle 310, 312f, 320.
 Mosede 301.
 Munksgård 295.
 Møn 44f, 105, 134, 160, 205, 237, 239f, 268, 301, 307, 373, 466.
 Neble 274.
 Nebølle 284.
 Nebøllegårde 281.
 Neder Vindinge 29, 218, 243, 280, 408.
 Nordfeld 431.
 Nygårds Mølle 30.
 Nylykkegård 390, 396.
 Nymark 275.
 Nyord 16, 45, 237, 240, 434ff, 438f.
 Nyråd 243, 257, 275f, 279f, 373, 410, 416, 419.
 Nysø 9, 74, 98, 101, 130, 156, 169, 285, 306, 394f, 465.
 Nysøhuse 166.
 Næs 28, 280.
 Næsby 191, 231, 375.
 Næstelsø 231, 256, 399.
 Næstved 27f, 44, 61, 74, 98, 129, 154, 160f, 167, 191, 217, 231f, 266, 296, 356, 364, 381f, 390, 396ff, 467f.
 Nørre Skovhuse 282.
 Nørre Smidstrup 396.
 Nørrehave 14.
 Olsbækken 301.
 Olstrup 231.
 Ore 274, 280.
 Oreby 280f, 388, 407.
 Oregård 284f.
 Oremandsgård 47.
 Ornebjærg 29, 215, 218, 288fff, 353, 408.

- Orup 303, 305, 311, 313, 320, 323.
 Over Vindinge 260.
 Petersgård 294, 413.
 Petersværft 141, 211.
 Pollerup 238.
 Præstemarken 159.
 Præstø 6, 9f, 24f, 27, 32, 44, 46,
 53f, 72, 73fff, 188, 198, 204ff,
 212, 234ff, 244, 274, 284f, 296,
 313, 320ff, 327, 353, 358, 365,
 369, 384, 388f, 395f, 398f, 422,
 430, 433f, 436, 438f, 463fff.
 Præstø Cverdrev 165.
 Ravnemøllen 30.
 Rekkende 282, 284.
 Remkolde 29, 262.
 Risby 50, 243, 286.
 Rislev 231, 370, 375.
 Roholte 234, 317, 320, 323, 326,
 375, 434, 439.
 Roneklint 47, 49, 127, 323, 433.
 Rosenfelt 289f, 294.
 Rosenlund 347.
 Rævsholms Mose 281ff.
 Røddinge 373.
 Røde Vejrmølle 364.
 Rødkilde 272.
 Rødsbjærggården 417.
 Rødvig 432.
 Rønnebæk 231, 373ff, 402f.
 Rønnebæksholm 57, 65, 412.
 Rønnede 308, 328f, 354, 364.
 Røstoft 276, 417.
 Sageby 22ff, 196f, 203f, 208,
 210, 213, 234f.
 Sallerup 293, 295.
 Sandby 231.
 Sandvig 212, 243, 373f.
 Sjolte 42, 44.
 Skåne (sv.) 39, 57f, 61ff, 68ff.
 Skallerup 242, 281, 417.
 Skalsby 282.
 Skaverup 274, 407.
 Skeinge (sv.) 33.
 Skelby 231, 370.
 Skeldinge (sv.) 36.
 Skensved 223.
 Skibinge 27f, 73, 76, 215, 218,
 234, 261, 415.
 Skillingskroen 415.
 Skovhuse 243, 245, 275, 277, 417.
 Skuderpøse 373.
 Skuderpøse 21, 243, 245f, 253, 409.
 Småland (sv.) 64f, 69f.
 Smedevængegården 307.
 Smerup 226, 228f.
 Smidstrup 51, 56, 281f, 285.
 Snertinge 259, 369, 371.
 Snertingegården 323.
 Snesere 32, 40ff, 44, 46ff, 56f,
 65, 234f, 243, 293, 373f, 390,
 412, 419, 434.
 Sonnerup 230.
 Sorebrødregård 400.
 Sparresholm 54, 101.
 Spjellerup 226, 229, 434f, 439.
 Stålvængegården 208.
 Stårby 21, 243.
 Stampbakken 16.
 Stampenborg 49, 156.
 Stampeskov 16.
 Stavnstrup 445.
 Stavreby 324.
 Stege 237ff, 434ff.
 Stenbrohult (sv.) 64.
 Stensbjærg 243, 258, 280f.
 Stensby 8ff, 13ff, 23, 211, 243,
 248, 253, 265, 267, 275, 410,
 413, 417.
 Stensved 7, 13, 16, 274, 276, 278,
 414.
 Stevns 43, 57, 61, 318, 346, 373,
 384.
 Stillinge 178.
 Stokket 262, 274, 281.
 Store Heddinge 43, 226ff, 317,
 321, 332, 383, 433, 439.
 Store Røttinge 373, 385fff.
 Store Tårnby 374.
 Storstrømmen 353.
 Strandegård 305, 323, 331.
 Strengsholm 283.
 Strøby 226, 373, 435f, 439.
 Stuby 280, 373.
 Størtinge 415.
 Svennerup 54.
 Svenstrup 347.
 Svinninge 295, 369.
 Sværdborg 44, 237, 243, 258f,
 369, 371, 418f.
 Sædder 230, 436, 439.
 Söderås (sv.) 63.
 Søholm 309, 346ff.
 Tågeby 15.
 Tågerup 430.
 Tårnby 226.
 Tåstrup 362, 364.
 Tap-lidt-i-glas-huset 91.
 Tappernøje 45, 212, 286, 389f,
 392, 396.
 Teglbrænderhuset 208.
 Teglstrup 417.
 Tjørnehoved 216ff, 274, 281ff,
 373.

- Toksværd 231, 375, 447.
Tolstrup 245, 417.
Tornby 428.
Tornemark 193.
Torp 44.
Tørøje 43.
Totterupholm 43, 310, 347.
Tranemose 275.
Troldmølle 54.
Tryggevælde 57, 83, 174, 216,
297f, 301, 303ff, 311f, 317, 331.
Trælløse 232f.
Tubæk 17, 26ff, 74, 77, 166.
Tudemølle 74.
Tureby 160, 230, 436.
Turebygård 40f.
Tybjerg 189, 231, 368.
Tyvelse 231.
Udby 190, 237f, 242, 259, 261,
263ff, 281, 286, 369, 417, 419.
Ugerløse 373.
Ugledige 10, 19, 21, 217, 244, 250,
262, 281, 293, 353, 410f.
Ulse 171, 180, 230.
Valby 301.
Vallensved 154.
Varpelev 24, 226, 373.
Vallø 393, 397, 399, 401, 442ff,
452.
Vallø Stift 226.
Valløby 226, 444.
Wedelsborg 290.
Vejlø 237.
Vemmetofte 174, 226, 379.
Verum (sv.) 33, 63.
Vestenbæk 13, 243, 246, 255f,
275, 417.
Vester Egede 171, 194, 230, 309.
Vester Egesborg 237, 375, 396.
Vetterslev 233.
Viemose 24, 243, 248f, 267, 278,
411, 413, 417, 433, 439.
Viemose Hestehave 208, 275.
Vildtbanegård 395f.
Villand (sv.) 62.
Vindbyholt 50, 297fff, 353, 365.
Vindbyvold 330.
Vindinge 424.
Vintersbølle 7, 256, 273, 278,
385ff, 416, 419.
Vinterbølle Skov 212.
Vollerslev 230.
Vordingborg 5f, 8f, 11, 13, 27f,
30, 43ff, 49, 56f, 59, 74, 83, 93,
101, 103f, 145, 160, 191, 205,
212, 216, 218f, 237, 241, 251,
255ff, 262f, 272, 275f, 279ff,
287ff, 296f, 301, 304, 309, 312,
322, 324, 328, 352ff, 358f, 361,
364ff, 374, 385, 388, 390f, 393ff,
406f, 410f, 414ff, 418f, 421,
438, 447f.
Vråby 230.
Vrangstrup 231, 368.
Ängelholm (sv.) 35, 37, 60.
Øbjærggård 212.
Ørslev 15, 218, 220, 237, 242,
249f, 252, 256, 263ff, 275, 407ff,
411, 415, 417, 419.
Ørslev Mose 28.
Øsel (sv.) 36.
Øster Egede 230.
Øster Egesborg 13, 198, 212, 222,
237, 243, 258, 275, 281, 417,
419.
Østergårdstræde 208.
Øverup 403.

INDHOLDSFORTEGNELSE:

	Side
Wordingborg Rytterdistrikts Vandmøller 1718—1774 (Holger Munk)	5
„Gøngehøvdingen“ Svend Povlsen Gønge (Hans Ellekilde)... ..	31
Gøngernes Hjemstavn (J. P. Jensen-Stevns)	69
Af Præstø Bys Historie (R. Berg)	73
Blade af Kongsted Sogns Historie i 20 Aar 1799—1819 (Johs. C. Jessen)	171
Mehrn-Festerne (H. P. Hansen)	195
Hestegildereren (Holger Munk)	214
En Præstekones Skæbne (Axel P. Jensen)	221
Det første Folketingsvalg (Rasmus Nielsen)	225
Kvindestuen (Holger Munk)	241
En Udlandsdanser (Anth Fuglsang)	270
Overdrevene (Holger Munk)	273
Ornebjerghingsten (Holger Munk)	288
Bidrag til Vindbyholt kros historie (Børge Green-Larsen)... ..	297
Frøslevgårds voldsted (Vilh. la Cour)	332
En Fragtmandstur (Jørgen Ravn Teisen)	352
Glimt fra Lavsvæsenets Dage (Aksel Rønnkilde Nielsen)... ..	367
Fra den gamle Landsby (August F. Schmidt)	372
Hultræer og Stenkast (August F. Schmidt)	376
Fhv. amtmand, kmhr. G. Toft (T.-D.)	381
Fhv. borgmester, bankdirektør J. P. Jensen-Stevns (T.-D.)... ..	383
Store Røttinge Dyrehave (Jørgen R. Theisen)	385
Mogenstrup Kro (Rasmus Nielsen)	397
Hovbud og ægtkører (Holger Munk)	405
Kirkeskibe i Præstø amt (Henning Henningsen)	422
Da landsdommeren på Bækkeskov blev myrdet (Erling Petersen)	440
Gildeskrå for st. Eriks gilde i Kallehave (C. Wassmann)	453
Stormfloden i Præstø 13.-11. 1872 (Nanna Ingerslev)	463
Cand. phil. Rasmus Nielsen in memoriam (F. M.)	467
Navneregister (F. Vestergaard Kristensen)	469
Stednavneregister (F. Vestergaard Kristensen)	483